

זא
ילי
נר
ר ש

גררו

ספרי

חכמת ישראל

הוצאה כוללת מיטב ספרי חכמי ישראל,
בפילוסופיה האלהית ובחכמת המדות, שחברו
משנת ד' אלפים תרצ"ג (רבינו סעדיה גאון)
עד שנת ה' אלפים קע"ד (רבינו יוסף אלבו).

נסדרו ונערכו עם הוספות רבות ויקרות, והוגהו בעין
פקוחה ע"י הוצאות שונות וכתבי יד עתיקים,

ע"י

דוד סלוצקי

חלק שמיני

נוספות לספר חובת הלבבות

ווארשא

בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י

ספר

תורת חובות הלבבות

חברו בלשון ערבי הרב הגדול החסיד

רבינו בחיי הדיין ספרדי בר יוסף ז"ל

והעתיקו ללשון עברי החכם

רבי יהודה אבן תבון ספרדי ז"ל

מוגה בעיון נמרץ ונדפס מחדש עם פירוש קצר ומספיק לבאר המלות והבנת הענין, כמש"כ בלייפציג וקעניגסבערג.

עם מראה מקומות בתנ"ך ובתלמוד

ע"י

דוד סלוצקי

ווארשויא, בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י

שנת תר"ל לפ"ק

ТОРАТЪ ХОБАТЪ ГАЛЕБАБОТЪ

ВАРШАВА.

Въ типографіи Ю. Лебензона на Дзикой улицѣ N. 38

1870.

Дозволено Цензурою.

Варшава 1 (13) Іюля 1870 г.

אמר המתרגם

יהי שם אלהינו מבורך מעתה ועד עולם, אשר הפליא יש מאין בחכמתו, ויצר הכל בגבורתו, ובחר באדם להיות תרומת נבראיו וסגולת נפלאיו, ויאצל עליו מרוח תבונתו, והאיר עיניו בנר נשמתו, כדכתיב אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם, וכתיב נר אלהים נשמת אדם, והבדילו בחכמה ודעת מכל יצירותיו, והמשילו בכל בריאותיו, כדכתיב מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו, וכתיב תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו. אך הכל לא יודע כי האדם מתחלת יצירתו וראשית יסודתו, נוצר על החכמה ונטבע עליה, כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, אך מפני שיסודות תולדתו שונים זה מזה ונוכרים זה על זה, הם מתגרים בו תמיד להטות אותו מדרך החכמה והאמת אל דרך התאוה והשקר, וכפי גבורתם על שכלו תקצר ידו להחזיק בחכמה, והיה כאשר ירים השכל ידו וגברה החכמה, וכאשר יניח ידו וגברה התאוה; ובענין הזה נבדלים בני האדם איש מרעהו בחכמה ובסכלות. ובכל דור ודור אנחנו רואים סגולת בני אדם, אשר הלכו לאור החכמה וסרו ממחשכי התאוה, המה היו הקרובים אל יוצרם והנקראים אנשי אלהים ואוהביו, כדכתיב ויתהלך חנוך את האלהים, וכתיב את האלהים התהלך נח. ובמעלת החכמה נגדל אברהם אבינו מאנשי דורו, ונקרא אוהבו של בוראו כדכתיב זרע אברהם אוהבי, וכה הגיע אל המעלה הגדולה, אשר היא הכרת הבורא ויחודו ועבודתו אשר בעבורה נברא האדם, כדכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. וכה גדל יצחק בנו מאחר בניו, ויעקב אבינו מאחיו, ותהי מורשה לזרעו אחריו, כדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ובעבורה נקראו עם ה' ובחיריו ובניו ובכוריו ואוהביו וחשוקיו וידועיו ומקוראיו וסגולתו וחלקו וחבל נחלתו, כדכתיב באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, וכתיב זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו, וכתיב בנים אתם לה' אלהיכם, וכתיב בני בכורי ישראל, וכתיב לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם, וכתיב אהבתי אתכם אמר ה', וכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, וכתיב שמע אלי יעקב וישראל מקוראי, וכתיב כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו, וכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. ובעבורה נקבעה השכינה בתוכנו, והיתה הנבואה בקרבנו, ורוח הקדש שורה עלינו. ואחר שגרמו עונותינו בנטותנו מדרך התורה והחכמה, ונסתלקה השכינה ונפסקה הנבואה ורוח הקדש מבינינו, לא כלו רחמי אלהינו והותיר לנו שריד, והשאיר בכרמו עוללות שנים שלשה גרגרים בכל דור ודור, להאיר עיני השארית הנמצאה באור החכמה, לתת ליעף כח ולאין אונים עצמה. וחקרו על צפוני החכמות, והוציאו לאור תעלומות, ובארו טעמי התורה במשנה ובתלמוד, ויסדו יסודות והעמידו עמודים לחזק בדק תורת אלהינו אשר בית ישראל נכון עליהם. וגם

בדרך ארץ ובשערי המוסר ובתקון המדות חברו אחרים אשר לא יערכם זהב וזכוכית ; מהם מחוברים במסכתות מיוחדות להם כמסכת אבות והלכות דרך ארץ , ומהם מפוזרים בסדרי המשנה והתלמוד בכמה מקומות . ואחריהם היו רוב הגאונים בגלות מלכות ישמעאל בבבל ובארץ ישראל ובפרס , ומדברים בלשון ערביה , וכל קהלות ישראל אשר היו במקומות ההם מדברים בלשון ההוא ; ופירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשון ערביה , וגם ברוב חבוריהם אשר חברו ותשובת השאלות הנשאלות מהם עשו כן , מפני שכל העם היו מבינים בלשון ההוא , ועוד כי היא לשון רחבה ומספקת בכל ענין ובפי כל הצורך לכל מדבר ומחבר , והמליצה בה מיושרת ומבוארת ומגעת לתכלית כל ענין , יותר ממה שיתכן בלשון העברית , מפני שלשון העברית אין ממנו נמצא בידינו כי אם מה שמצאנו בספרי המקרא , ואיננו מספיק לכל צורך המדבר . וגם כונתם היתה להועיל בחבוריהם לעמי הארץ שאינם בקיאים בלשון הקודש , על כן היו רוב חבוריהם בלשון ערב בכל הענינים אשר חברו , בין בחכמת התורה בין בחכמות אחרות. גם בארצות אדום היתה פלטה לשאר עמנו , היו בהם חכמים גדולים בחכמת התורה והתלמוד מימים קדמונים ; אך לא היו מתעסקים בחכמות אחרות מפני שהיתה תורתם אומנותם , ומפני שלא היו ספרי חכמות אחרות נמצאים אצלם , עד שנקבעה בתוכם המנורה הטהורה , נר מצוה ותורה , הרב הגדול החסיד הקדוש רבנא משלם נר"ו בן החכם הישיש רבי יעקב ז"ל , אשר שמן הבנתו זך כתית להעלות נר החכמה תמיד , והדבק נפשו בתורת אלהיו וביראתו , ושם החכמה כוסו ומנתו , ויכסוף לספרי החכמות אשר חברו הגאונים . וכפי יכלתו קבץ ורבץ והעתיק (בין) מחכמת התורה וחכמת הלשון וחכמת האמונה וספרי המליצות וחבורי המוסר ומשלי החכמים , ותמצא כקן ידו לכל המודותיהם , ובגבורת שכלו ועוצם כחו הבין דבר מתוך דבר והוציא ענין מענין , והוא גם הוא הוליד ילדים במשלי החכמות וענייני המדות, ופתח שערים בדרכי היראה והמוסר , הגיה בהם חשכנו ויישר מעקשות דרכנו , ועוד יד גבורתו נטויה לקבץ ולרבץ . וכשמעו שהם כי לאחד מחכמי ספרד הוא רבינו בחיי הדיין ב"ר יוסף ז"ל , חבור בתורת חובות הלבבות יסדהו על ענין היחוד , כלתה נפשו לראותו ; וכשהגיע לידו צוני לתרגם לו ענינו בלשון עברית , וכאשר שמע את דבריו ואת שיחו , לא רפתה רוחו עד אשר צוה להעתיקו , ואותי צוה לתרגם לו ממנו השער הראשון שהוא שער היחוד . ואף על פי שיקרה בעיני מצותו , ראיתי שהכניסני בענין שלא היה רצוני להכנס בו , ובכל עת הייתי נשמר ממנו . וכמה פעמים פיסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה , להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים אשר בלשון ערב אל לשון הקדש , ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים שצריך האדם לזהר מהם בענין הזה . ואני מספר קצתם ואומר , כי כל אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברים, לא נמלט מהם אחד שלא השחיתו המעתיקים הודו ושנו את ענייניו והפסידו את טעמיו . וההפסד הזה יצא משלשה פנים : האחד מפני שיש מהם שאינם בקיאים ואתים בלשון הערבית אשר יעתיקו ממנה . והשני שאם היו בקיאים ואתים בלשון הערבית , שמא לא היו בקיאים בלשון העברית אשר הם מעתיקים אליה . והשלישי שאם היו בקיאים בשתי הלשונות , שמא לא יבינו דברי המחבר כאשר היה עם לבבו , והם מעתיקים כפי סברתם ודעתם על דרך

אחרת ובלא כדעת המחבר ; ואפשר שיעתיק מי שנתקבצו כל המדות האלה בו , יודע לכל מבין כי כל אחד מאלה הפנים מגנה הענינים והופך אותו לענינים אחרים . אך הכת השלישית מתחלקת לשני חלקים , החלק האחד מי שאינו מאנשי החכמה ההיא ואינו מבין עניניה ודרכיה , רק משים מגמתו להעתיק הלשון כפי הבנתו והנראה אליו . והחלק השני מי שהוא מאנשי החכמה ההיא ומבין עניניה ודרכיה , ומפני שהספר ההוא לא קבל אותו ממחברו ולא ממי שקבלו ממנו , אפשר שיבין ענינים רבים מדבריו על דרך אחרת וכאשר דעתו נוטה , ויעתיק דברי המחבר על הדרך ההוא , ושמא בעבור זה יבא להקשות מדבריו על דבריו , וימצא מקצתם סותרים את מקצתם , וזה יקרה מפני הסדרת הקריאה שלא כסדרה , והוא מענין הסמוך והנפרד והקרוב והרחוק , והפרט שבא עם הכלל למנותו או למנות את עצמו והדומה לזה . וכבר ראיתי קצת גדולי החכמים נכשלו בדבר הזה . ועוד כי לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו , במליצה שמגעת לתכלית הענין על דרך קצרה ובלשון נאה בלשון העברית , כאשר נוכל בלשון ערבית . כי לשון הערביה רחבה ונאה מאד , ומזומנת ליודעים בכל ענין כחפצם וכלבבם , ולשון העברית כאשר אמרנו אין בידינו ממנה כדי הצורך לכל דברינו . על כן צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת , בקי ומלומד בשתי הלשונות ובכל עניני דקדוקיהם , ומנייני מיני שרשיהם , והשתנות עניניהם לפי מקומותיהם ותוכן שמוש תיבות טעמיהם , ורגיל לדבר בהם על אופניהם , ולהכניסם בכל מקום על מכוניהם , איש למשפחותיו לבית אבותיו . כי כמה מלות יש בלשון הערב שכל אחת מהן מתחלקת לכמה ענינים , יורה עליהם מקומם או חלוף תיבות שמושם או השתנות בניינם , כמו מלת פקד אצלנו שמתחלקת לענינים רבים , והרבה נמצא כמוה במקרא אינני מאריך בזכרם . ועם כל זה צריך לדעת ולהבין ענין הספר אשר יעתיק , דעה ברורה והבנה נכונה , כדי שלא ישנה מדעת בעליו ויפסיד חכמת הספר ההוא , ונמצא אשם עם בעליו ועם כל המעיינים בו , מפני שהוא מכשיל אותם בדברי טעות , כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאלו כתבו . ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו להעתיק מלה במלה מבלי תוספת ומגרעת , היה נצול מן המכשול הזה והאשמה הזאת , אף על פי שההעתקה על הדרך הזה תהיה קשה להבין אלא לחכמים הגדולים המבינים דרכי לשון הקדש , והלשון לא יהיה ערב ומקובל כל כך , ושמא מה קושי הלשון יקשה הענין להבין . ומכל אלה הפנים אנחנו רואים כי המעתיק צריך שיזהר בכל הדברים האלה , ואם ידע בעצמו כי הוא ממולא מכל הענינים אשר במלאתם יהיה ראוי להעתיק , יעתיק ; ואם לא , יחדל . כי לא יוכל המעתיק לתקן את לשון העתקתו , עד שיקדים ויאחר ויוסיף ויגרע . ופעמים שהוא צריך לתרגם ענין המלה בענין שהוא דומה לו וקרוב אליו בלשון שהוא מעתיק אליה , או להחליף המשל והמליצה אשר אינם נוהגים בלשון ההוא , במשל ומליצה שדומים להם ונוהגים בה . וכללו של דבר שיהיה מבין דרכי הלשון אשר יעתיק ממנה ואשר יעתיק אליה , ועניני החבור אשר יעתיק על אופניהם , כדי שיהיו מושבים בלבו ונכונים בדעתו . ואח"כ יש לו להעתיק אותם על איזה דרך שירצה ובמלות אשר יבחר , ובלבד שיהיו דבריו קרובים להבין ולא ישנה מדעת הבעלים . וכן מצאנו המעתיקים הקדמונים אשר העתיקו ספר התורה והמקרא , ר"ל בעלי התרגום אשר נהגו להחליף והמשל המליצה , כמו שתרגם אונקלוס יוצאים ביד רמה ברים גלי , כי כן

היה מנהג הלשון נבזה על מי שאינו בורח. והנה אנחנו רואים כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות, וכמה דעות נשתנו בהם אחת מחברתה, זה אומר בכה וזה אומר בכה. ומפני שהספרים ההם על מתכונתם בידינו ובפני עצמם מבלי תוספת ומגרעת, והפירושים בפני עצמם וההעתקות גם כן בפני עצמן, הועיל הענין ולא הזיק כלום, וישוטטו רבים ותרבה הדעת. וכן מי שיחבר חבור מעצמו, אם יטעה בענין או יסכל בדבר או יקצר בו, נאמר כי הוא אשר השיגה ידו ודעתו, ועד פה הגיעה חכמתו. אך האשם הגדול מי שמעתיק ספר או חבור שיגע בו מחברו ונשמר ונזהר בעניניו, ותקן שעריו ותכן מחלקותיו ואזן וחקר דבריו, ויבוא הוא לחבל ולשנות ויאמר כי זה הוא, והמעיינים בו יתלו כל הטעות במחבר. ויש לנו ללמוד מבעל החבור הזה הרב ר' בחיי ב"ר יוסף ז"ל כי אף ע"פ שחבר מעצמו בענין שעלה בדעתו, ולא היה מעתיק חבור אחרים, רצה להזהר בו ולהמנע מחבר, מפני שהיה בעיניו כמקצר בהבנת צחות לשון הערבי, אע"פ שנראה מחבורו כי הגם היה בלשון, וכ"ש שהיה לאיש כמוני להזהר מן ההעתקה, מכל אלה הענינים אשר זכרתי. ועוד כי מנהג רוב ב"א בזמן הזה, להתעולל ולהתגולל על מי שמחדש דבר מבני דורם בין בהעתקה בין בחבור בין בפיוט, בין בשאר הענינים הדומים לאלה. והמשכיל יזהר מהכנס במעגל הזה ויוסר בזולתו, וימלט נפשו מלשונות ב"א ומעלילותם. והגדתי כל זה להודיע לכל בני העולם בהערת השער הזה, כי לא מלבי ולא ברצוני נכנסתי בענין זה, וכי לא נסתר מנגד עיני כל אשר זכרתי. אבל מפני שאני חייב לבטל רצוני מפני רצון המצוה אותי, ולמחול כבודי מפני כבודו, שמעתי למצותיו והואלתי לעשות כחפצו ותאותו, ואשימה נפשי בכפי ולא שמתי יד לפי, והשלכתי עצמי כמטרה לחצי המורים וגווי נתתי למכים. ונזהרתי כפי יכלתי מהטות דברי המחבר מדרכיהם, וכל אשר מצאה ידי להעתיק מלה במלה, אע"פ שלא היה הלשון נאה כחפצי, עשיתי כן, ואשר לא יכולתי להעתיק על הדרך הזה, הייתי משכיל ומתבונן עד שאבינהו, ואח"כ העתקתיו כפי יכלתי. ומה שהיה מסתפק לי, הייתי מעיין עליו בספרי החכמה ההיא אשר הביא הענין ההוא ממנה, ולאחר שהייתי מבין אותו הבנה ברורה הייתי מעתיק. וראיתי כי המחבר הזה ז"ל הניח דבר אחד שהיה צריך להקדימו בתחלת ספרו או לבאר אותו במקומו. והוא שיפרש ענין המלות והשמות אשר הביא מספרי החכמות החיצונות לצורך דבריו, ועל מה הם אמורים בחכמות ההן. כי כן מנהגי החכמים בכל חבורי החכמות, מפני שהם שמות ומלות שאין המון בני אדם רגילים ואינם מבינים בהם, ומשתמשים במקומם בדרך אחרת, ומפילים ומפרשים אותם על ענינים אחרים. ואמנם עשה זה מפני שאמר כי חברו לזכרון לעצמו ולחבריו. אבל מפני שאמר אחר כן כי גם רצונו היה להועיל בו לשאר בני אדם, היה לו להרגיש למה שאמרתי, ועל כן מי שאינו בקי במלות ובשמות ההם ואינו רגיל בחכמות ההן, צריך לשאול עליהם. ואל יאשימני המעיין בהעתקה הזאת, מפני ששניתי במקצת המקומות בקצת הפעלים והשמות, בנינים שאינם נמצאים בלשון העברית, כי דוחק הענין עם קוצר הלשון כאשר אמרתי הביאוני לידי כך, וגם כן מצאו חכמי ההעתקה אשר היו

לפנינו, כי נסגו בבניים ההם מנהג מבני לשון הערבי שהיא קרובה ללשוננו ברוב בניניה. ואל יאשימני מפני שערבתי לשון המקרא ולשון רבותינו במקומות, ושהנחתי לשון רבותינו במקום שהייתי מוצא לשון המקרא, כי אחזתי הלשון הקרוב, וכפי שנזדמן לי בשעת ההעתקה. והמתקן אח"כ במקום שצריך, משובח, כי המעיין יכול להשתכל יותר מן המעתיק, והשומע יותר מן המדבר. והחכמים המעיינים בו בכל עת, יחזיקו לגדר מלותיו ולתקן שגיאותיו כיד חסדם הטובה וחכמתם הרחבה. וכאשר נשאל מאלהינו להצילנו מכל מכשול והאשמה בכל מעשינו, כן נשאל ממנו להצילנו ממכשול דברינו ותקלת פינו, וכמו שנשאל ממנו משאלו, שיהיה ה' שמרה לפי נצרה על דל שפתי:

וזה החלי לתרגם דברי המחבר, ובאלהים ה' אעזר אמן:

חלוקת הספר שעריו ופרקיו

הספר הנכבד הזה יחלק חלוקה ראשונה להקדמה ועשרה שערים.

וענין ההקדמה לבאר הסבה שהגיעתו לחבר הספר הזה בחובות הלבבות, כי היא דבר מחויב מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה וניע"ם מרוב העם והשעה צריכה לכך, והתיכה מן הראשונים שלא חברו בענין זה מאומה. ויזכור עשרה ענינים מחובות הלבבות: יחוד האל. בחינה. קבלת עבודת האל. בטחון. יחוד המעשים לשמו יתברך. כניעה. תשובה. חשבון עם הנפש. פרישות. אהבת האל יתברך. הן המה עניני עשרת שערי הספר על סדר הנחתם.

השער הראשון

בבאור אופני יחוד האל בלב שלם, ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים.

הפתיחה בבאור היות יחוד האל בלב שלם שרש התורה ויסודה. ולפי דרכו יבאר פרשת שמע ישראל, ויאמר כי בענין היחוד בלב שלם ראוי להתבונן בעשרה ענינים והם עניני עשרת פרקי השער:

השער השני

בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם ויחלק לפתיחה וששה פרקים.

הפתיחה בבאור היות הבחינה בברואים מביאה להכרת הבורא. ויבאר שלשה מונעים מהכרת טובות האל וגודל מעלתן. ויאמר כי בענין הבחינה ראוי להתבונן בששה ענינים, והם עניני ששת פרקי השער:

השער השלישי

בבאור אופני חיוב קבלת עבודת האלהים יתברך ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים:

הפתיחה בבאור היות השכל מחייב בקבלת עבודת האלהים וזה מקל וחומר מחיוב ההודאה בין בני אדם מן המקבל אל המטיב, ויאמר כי בענין קבלת עבודת האל ראוי להתבונן בעשרה ענינים והם עניני עשרת פרקי השער:

השער הרביעי

בבטחון על האלהים יתברך, ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים.

הפתיחה בבאור היות הבטחון הכרחי לעובד האלהים, וכמה תועלותיו בעניני

התורה וענין העולם . ויאמר כי בענין הבטחון ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם ענייני שבעת פרקי השער :

השער החמישי

בבאור אופני חיוב היות כל מעשינו מיוחדים לשמו יתברך ולהזהר מן ההופך . ויחלק לפתיחה וששה פרקים .

הפתיחה בבאור היות יחוד המעשים לשמו יתברך מטהרת הלב מכל סיג והניפה . ויאמר כי בענין יחוד המעשים לשמו יתברך ראוי להתבונן בששה ענינים והם ענייני ששת פרקי השער .

השער הששי

בבאור אופני חיוב הכניעה לאלהים יתברך והשפלות מפניו . ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים .

הפתיחה בבאור תועלת הכניעה ביחוד המעשים לאלהים והודאה לו עליהם

ונכרתיק הגאוה. ויאמר כי בענין הכניעה ראוי להתבונן בעשרה ענינים והם ענני עשרת פרקי השער.

פרק א מה היא הכניעה.
פרק ב לכמה חלקים תחלק.
פרק ג במה תהיה הכניעה.
פרק ד באיזה ענין צריך להתנהג בה.
פרק ה איך אופני קנותה.
פרק ו בתוכן המנהג שצריך הנכנע לנהוג בו.
פרק ז מתי תתכן הכניעה מן הנכנע ומתי לא תתכן.
פרק ח אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה.
פרק ט אם יתכן להתקבץ בלב האדם הגאות והכניעה אם לא.
פרק י באור תועלת הכניעה בעניני העולם הזה והבא.

השער השביעי

בבאור אופני חיוב התשובה וגבוליה והדברים התלוים בה. ויחלק לפתיחה ועשרה פרקים.

הפתיחה בבאור גודל צורך התשובה. ויאמר כי בענין התשובה ראוי להתבונן בעשרה ענינים והם ענני עשרת פרקי השער.

פרק א מה היא התשובה.
פרק ב לכמה חלקים תחלק.
פרק ג במה תהיה התשובה מהאדם.
פרק ד בבאור גדריה.
פרק ה בתנאי כל אחד מהם.
פרק ו אופני ההערה לאדם על התשובה.
פרק ז בבאור מפסידי התשובה.
פרק ח הישתוה השב עם הצדיק הנצל מן החטא אם לא.
פרק ט אם יתכן לחוטא לשוב מכל חטא אם לא.
פרק י מה אופני התחבולה למי שהתשובה מחטאיו קשה עליו.

השער השמיני

בבאור אופני חיוב חשבון האדם עם נפשו לאל, ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים.

הפתיחה בבאור היות החשבון עם הנפש מביאה אל התשובה, ויאמר כי בענין חשבון הנפש ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער.

השער התשיעי

בבאור אופני חיוב הפרישות ומה שתלוי בגו ממנה ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים.

הפתיחה בבאור היות הפרישות מעניני החשבון עם הנפש ומה רב טובה, ואמר כי בענין הפרישות ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער.

השער העשירי

בבאור אופני חיוב אהבת האלהים ומעלותיה, ויחלק לפתיחה ושבעה פרקים.

הפתיחה בבאור היות אהבת האל ית' תכלית מדרגת אנשי העבודה, ויאמר כי בענין האהבה ראוי להתבונן בשבעה ענינים והם עניני שבעת פרקי השער.

הם שערי הספר הנכבד הזה והם עשרה כי אין דבר שבקדושה נפחות מעשרה, ופרקיהם ע"ט כמנין עד"ה ואין עדה פחותה מעשרה:

הקדמה

אמר המחבר ברוך ה' אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי, הקדמון במציאותו, המתמיד טובתו, אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו, ויצר יצירות לעד על גבורתו, והחל חדשות להעיד על חכמתו וגודל טובו. כדכתיב (תהלים קמה) דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו, וכתיב (שם) יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה, כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו, להודיע לבני האדם גבורותיו וכו'. והגדולה שבטובות אשר הטיב בהם הבורא לעבדיו המדברים אחרי המציאו אותם על תכונת הכרתם בהם גמורה והבנתם שלמה, היא החכמה אשר היא חיי רוחם ונר שכלם, והמביאה אותם אל רצון האלהים, והמצלת אותם מקצפו בעולם הזה ובעולם הבא. כאשר אמר הכתוב (משלי ב) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, ואמר אליהוא (איוב לב) אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם, ודניאל אמר (דניאל ב) יהב חכמתא לחכימין וגו'. ואמר הכתוב (ישעיה מח) אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך:

והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים. החלק הראשון חכמת היצירות שקורין לה בלשון ערב אלעל"ם אלטב"עי, והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן. והחלק השני היא חכמת השמוש שקורין לה בלשון ערבי אלעל"ם ריא"צי, ויש מי שקראה חכמת המוסר, והיא חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים, וחכמת הנגון הנקראת מוזי"קא. והחלק השלישי היא חכמת האלהית שקורין לה בלשון ערב אלעל"ם אלד"י, והוא דעת האל יתברך ודעת תורתו

לו יאות, לו נאה ראוי. האמתי, מבואר בשער היחוד. במציאותו. לשון יש ומצוי. אחדותו, כי כל הנמצאות מסובבות אשר אל ההויה כאיש אחד באיברים רבים, וכולם פונים אל תכלית אחד המעיד כי בורא אחד לכולם. המדברים, בני אדם, ונבדלו בשם זה להבדילם משאר ב"ח. התכונת הכרתם, זולת הטובה אשר היטיב לב"א בבראו אותם על תכונה ותיקון שהכרתם בהם גמורה (אף שגם לבהמה בע"ח נמצא הכרה והבנה, מ"מ אין הבנתם גמורה ושלימה) עוד טובה גדולה מזו היא החכמה שלומד האדם או מנבואה או מחכמים, כמשז"ל חכמה היא מה שלומד מרבו, ולפי שדבר אח"כ בחכמה המקובלת מאחר לכן אמר תחלה הכרתם בהם ר"ל התקוע בטבעם. חיי רוחם, כמש"כ והחכמה תחיה בעליה. ונר שכלם, כי לולא החכמה לפתח מבוא רזכן כמו ההולך באפלה. ומקריהן, כגון משולש קר חם וכדומה. חכמת היצירות, דעת טבע כל נוצר בדא"מ. חכמת השמוש, לפי שצריך כלים מיוחדים להשמיש, או לפי שב"א משתמשים בה לצרכיהם. חכמת המוסר, כל דבר המוסד בשעור ומדה

ושאר המושכלות כנפש ובשכל ובאישים הרוחניים. וכל חלקי החכמה לפי מחלקות ענינה המה שערים פתחם הבורא יתברך למדברים, להשיג בהם התורה והעולם. אלא שמקצת החכמות, הצורך אליהם יותר לענין התורה, ומקצתם הצורך אליהם יותר לתועלת העולם. ואשר הצורך אליהם יותר לענין העולם, היא החכמה התחתונה אשר היא חכמת טבעי הגופות ומקריהן, והחכמה התיכונה שהיא חכמת השמוש. ושתי החכמות האלה מורות על כל סודות העולם הזה ותועלותיו והנאותיו ממנו, ומורות על עניני המלאכות ומיני התחבולות הצריכות לגופות ולעניני קניני העולם. אך החכמה שהצורך אליהם יותר אל התורה היא החכמה העליונה והיא החכמה האלהית. ואנחנו חייבין ללמוד אותה כדי להבין ולהגיע אל תורתנו, אך ללמוד אותה כדי להגיע אל הנאות העולם אסור לנו. ואמרו רבותינו (נדרים ס"ב א') תניא לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו (דברים ל), שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם, אשנה כדי שיקראוני רבי, אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא. ואמרו (שם) עשה דברים לפעלם ודבר בהן לשמן, ואל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם. ואמרו (ע"ז י"ט א') אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד (תהלים קי"ב), אמר רבי אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו, כדתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

והשערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה. האחד מהם השכל הניצל מכל פגע. והב' ספר תורתו הנתונה למשה נביאו (ס"א והב' מה שהוא מותר). והג' הקבלות שקבלנו מקדמונינו שקבלו מן הנביאים ע"ה, וכבר הקדים לבארם הרב הגדול רבינו סעדיה ז"ל במה שיש בו די. אך חכמת התורה מתחלקת לשני חלקים, האחד מהם לדעת חובות האברים והיא החכמה הנראית. והשני לדעת חובות הלבבות והם המצפונים

קונים נקראת מוסר, לפי שהוא מוגבל וסגור בתוך גבול כמותו המצוער לו. והעולם, צרכי העולם. התיכונה, האמצעית בין הטבעית והאלהית. סודות, הנעלמים מהאדם קודם התבוננותו. התחבולות, ענינים והכנות שע"י יושגו הדברים הנצרכים. ולדבקה בו, שלא תהיה הכונה התחברות ודבוקה בבעליה להנאתן, רק תהיה דבקה בהקב"ה, שבן הוא נחת רוח לפניו יתברך. לפעלם, בעבור הפעולה, שהפעולה עצמה תהיה נחשבת לו לתכלית (ועיין בס' נפש החיים). תורתו ודתו, כי תחלה דבר מהתורה העיונית כמו מעשה בראשית וכדומה, ואח"כ דבר מהתורה הדתיית, שיש בה מצות שמעיות ושכליות. הניצל, השנצל מכל טעות. האיברים, שהחיוב לעשותם באיברינו. והיא, ר"ל שמזכיר נגד השכל חכמה הנראית כוונתנו על חובת האיברים הנראים לב"א. והיא, ר"ל שמזכיר חכמה הצפונה כוונתנו

והיא ההכמה הצפונה. והחובות האברים יחלקו לשני חלקים, האחד מהם מצות שמחייב בהם השכל אפילו לא חייבה בהן התורה, והחלק הב׳ מצות השמע, שאין השכל מחייב בהם ולא דוחה אותם, כאסור בשר בחלב ושעטנז וכלאים, והדומה להם ממה שנעלמה ממנו עילת איסורם, ועילת חיוב ממה שנתחייבנו מהן. אך חובות הלבבות כל שרשיהן הן מן השכל כאשר אבאר בע״ה. וכל המצות הם נחלקות למצות עשה ולמצות לא תעשה, ואין אנו צריכין לבאר את זה במצות האברים, מפני שהם ידועות לכל, אבל אני זוכר ממצות עשה ומצות לא תעשה שבחובות הלבבות מה שיזדמן לי, כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכור מהם בע״ה. וממצות עשה שבחובות הלבבות שנאמין כי יש לעולם בורא בראו מאין, ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו יחודו, ושנעבדהו בלבנו, ושנתבונן בפלאי יצירותיו כדי שיהיו לנו לאות עליו, ושנבטח בו, ושנכנע מפניו, ושנירא אותו, ונפחד ונבוש מהשקיפו על נגלותינו ונסתרותינו, ושנכסוף לרצונו, ונייחד מעשינו לשמו, ושנאהב אותו ואת אוהביו כדי להתקרב אליו ונשנא את שונאיו והדומה לזה ממה שאינו נראה מן האיברים:

אך הלאוין שבחובות הלבבות הפך כל אלו. וגם מהם שלא נחמוד ולא נקום ולא נטור את בני עמנו כדכתיב (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור את בני עמך. ומהם שלא נהרהר בעבירות ולא נתאוום ולא נסכים לעשותם, ומה שדומה לזה במה שהוא במצפון האדם ולא ישקיף עליו זולתי הבורא, כדכתיב (ירמיה יז) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, וכתיב (משלי כ) נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן:

ומפני שחכמת המצות שבתורה על שני ענינים, האחד מהם גלוי והשני נסתר, עיינתי בספרי הקדמונים שהיו אחרי אנשי התלמוד אשר חברו בעניני המצות חבורים רבים לעמוד מהם על חכמת הענין הנסתר, וראיתי כי כל מה שכוונו לפרש ולבאר איננו

על חז״ל. השמע, שהוא שמענוה ממרע״ה לא ידענוה. עילת, היינו. איסורם, כמ״ש. שנתחייבו, כמ״ש. יחודו, אמונת יחודו שאין עוד מלבדו. ושנעבדהו, כמו ושנקבל עלינו בלבנו יחודו ושנעבדהו. ונפחד ונבוש, הם ב׳ מיני יראה, יראת העונש והרוממות. ושנכסוף, נתאוה להשלים רצונו. ושניחד, בלי פני׳ אחרת. להתקרב, כמשז״ל ובו תדבק, וכי אפשר לדבוקי בשכינה וכו׳ אלא כל המשיא בתו לת״ח כו׳. שאינו נראה, הם בכלל חוה״ל. נהרהר, אע״פ שהמחשבה איננה ביד האדם ומעצמה היא עולה, זהו רק בכניסתה רגע הראשונה, אולם ביד האדם להסית דעתו ממנו תיכף בזכרו, ואם איננו מסית דעתו ואדרבה שוקע עצמו בה זה נקרא הרהור, ומזה בא להתאוות אליו ומחשבותיו מתגלגלות בקרבו אם לעשותה או לחדול, ואח״כ יסכים בדעתו לעשותה. ואע״פ שאין הקב״ה מצרף מחשבה רעה למעשה מ״מ אסורה היא. חופש, ע״י נר אלקים האלקים חופש כל כו׳. גלוי, שעשיות המאמר. נסתר, כוונת המאמר והלכותיו.

יוצא מאחד משלשה ענינים. האחד מהם לפרש ספר התורה והנביאים, וזה על שני דרכים, או לבאר פי׳ המלות והענינים כמו שעשה רבינו סעדיה ז״ל ברוב ספרי המקרא, או לבאר עניני הלשון והדקדוק והשמוש לכל עבריו וצדדיו ולהתקן מלותיו, כספרי בן גאנח ובעלי המסורה ומי שנהג מנהגם. והענין השני לחבר עניני המצות על דרך קצרה כספר רב חפץ בן יצליח ז״ל, או מה שאנו חייבים בהם בזמן, הזה כהלכות פסוקות וגדולות והדומה להם, או חלק מחלקיהן כספרי קצת הגאונים בתשובות שאלות במצות הגוף ופסקי דינין. והענין השלישי לישב עניני התורה בלבבינו בדרכי הראיות והשבת המינים, כספר האמונות וספר שרשי הדת וספר המקמץ והדומה להם. והקרתי עליהם ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצפון. וראיתי החכמה הזאת שהיא חכמת חובות הלבבות שהניחוה ולא חברוה בספר שיהיה כולל שרשיה ופרקיה. ותמהתי על זה תימה גדולה עד שאמרתי בלבי שמא המין הזה מן המצות אין אנחנו חייבים בו מן התורה אלא שחיובו מדרך המוסר, ולהורות הדרך הנכונה והישרה, וכמוהו כמו התוספות שהם רשות שאין אנחנו נתבעים בהם ולא נענשים אם נתעלם בהם, ועל כן הניחו הקדמונים לחברו בספר, עד שחפשתי על חובות הלבבות מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה, אם אנחנו חייבים בהם אם לאו, ומצאתים שהם יסודי כל המצות, ואם יארע בהם שום הפסד, לא התכן לנו מצוה ממצות האברים:

מן השכל שאמרתי, כי כבר נתברר לנו כי האדם מחובר מנפש וגוף ושניהם מטובות הבורא עלינו, הא׳ נראה והשני איננו נראה, ואנחנו חייבים לעבוד אותו בעבור זה עבודה גלויה ועבודה צפונה. הגלויה חובות האברים כמו התפלה והצום והצדקה ולמוד תורה ולמדה ועשות סוכה ולולב וציצית ומזוזה ומעקה והדומה להם ממה שיגמר מעשהו על ידי חושי האדם הנראים. אך העבודה הצפונה היא חובת הלבבות, והוא שניחד האל בלבותינו, ושנאמין בו ובתורתו ושנקבל עבודתו, ונירא אותו ונכנע מפניו ונבוש ממנו, ונאהב אותו ונבטח בו ונמסור נפשותינו אליו, ושנפרוש מאשר ישנא, ושניחד מעשינו לשמו, ושנתבונן בטובותיו,

---

הלשון, כאמור בל׳ערב. והדקדוק. כמו יחיד רבים נוכח נסתר. והשמוש, בלשון ע״פ קשור מלותיו. ולתקן, להרן עבר במקום עתיד וכדומה. הלכות פסוקות, שם ס׳ וכן הלכות גדולות. הגוף, כמו ציצית ותפילין. ודינין, כדיני או״ה טומאה וטהרה. המוסר, מדת חסידות. ולהורות, שאינם רק להורות הדרך הישרה אבל אינה הדרך הישרה בעצמה. וכמוהו, וכזה. התוספות, כעניני חסידות שהחסידים עושים לפנים משורת הדין. נתבעים, חייבים לעשותם. נענשים, יש דברים שאע״פ שאין אנחנו חייבים לעשותם, בכ״ז נענשים עליהם בעידן ריתחא כמעשה דרבי קטינא, אבל על החסידות אין נענשים כלל. והשני הוא הנפש. ולסדר, לאחרים.

והדומה לזה ממה שיגמר במחשבת הלב ומצפונו מכל אברי הגוף הנראים ממנו :

וידעתי דעת ברורה כי חובות האיברים לא תשלמנה כי אם ברצון הלב וחפץ הנפש לעשותם , ותאות לבנו לפעול אותם .

ואם יעלה במחשבתנו שאין לבותנו חייבים לבחור בעבודת השם ולחפוץ בה, יסתלק מעל אברינו חיוב המצות שאנו חייבין בהם , מפני שאין מעשה נשלם מבלי חפץ הנפש בו. וכיון שנתברר כי הבורא חיב את אברינו במצותיו , לא היה נכון להניח נפשנו ולבנו שהם מבחר חלקי עצמנו שלא יחייבם בעבודתו כפי יכלתם מפני שבהם גמר העבודה , ועל כן נתחייבנו בחובות גלויינו ומצפונינו , כדי שתהיה עבודתנו שלמה וגמורה , וכוללת מצפונינו וגלויינו לבוראנו יתברך :

ובאשר התברר לי חיובם מדרך השכל , אמרתי בלבי שמא הענין הזה איננו כתוב בספר תורתנו , ועל כן הניחו לחברו בספר שיורנו אותו ויראנו עניניו , עד אשר בקשתיו בספר התורה ומצאתיו שנזכר בו פעמים רבות , כמו שנאמר (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך , והיו. הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ואמר (שם ל) לאהבה את ה׳ אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו . ואמר (שם יא) לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ואמר (שם יג) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו. ואמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך . ואמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. ואמר (שם) ואהבתם את הגר וגו׳ . והיראה והאהבה מחובות הלבבות. ואמר בלאוין שבהן, (שם כ׳) לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה וגו׳ , (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור את בני עמך , (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך וגו׳ , (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו׳ , (דברים טו) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך ורבים כאלה. ואחר כך השיב את כל העבודה אל הלב ואל הלשון , כמו שנאמר (שם ל) כי המצוה הזאת

ונמסור שיעשה בו כרצונו. במחשבת הלב, בתמידות כמו שאמרה וכו׳ . ומצפונו, שיהיה קבוע במצפונו ובקרבו ואע״פ שלא יחשוב בתמידות כמו האמונה בו יתברך ובתורתו . וידעתי, הוסיף להביא ראיה על הוה״ל גם מחובת האיברים עצמן . השלימנה, תהיינה באופן השלימות . ואם יעלה, ר״ל עוד יותר מזה , אם יעלה כו׳ הרי אין כאן כלל אפילו מעשה הגרם, כ״א לא בחר והשכיל תחלה לעשותה אין יעשנה. ? כפי יכולתם , היינו חובות שיכולים להגמר זולת האיברים . מפני, ר״ל הכי מפני שבהם לבדם נגמרה העבודה ואינם צריכים להאיברים בעבור זה לא יחייבם בעבודתו ודאי זה לא יתכן כלל. ועל כן, הני׳ הנכונה ועל כרחנו נתחייבנו בחובת מצפונינו בזולת האיברים, אחרי שהם העיקר. הניחו לחברו, כמו מלחברו, ופי׳ עזבו ולא חברוהו וכו׳. עניניו, פרטיו. לדבקה, פרשתי

אשר אנכי מצוך היום וגו׳ לא בשמים היא וגו׳ ולא מעבר לים היא וגו׳ כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ובשאר ספרי הנביאים האריכו בענין והשיבו אותו בכמה מקומות, ואינני צריך להביאם מפני שהם רבים וידועים:

וכאשר התברר לי חיוב מצות הלבבות מן התורה כאשר התברר מן השכל, חפשתי עליו בדברי רז״ל ומצאתיו יותר מפורש בדבריהם ממה שהוא מפורש בספרים ומן השכל. קצתו בכלל כמו שאמרו (ירושל׳ ברכות פי׳ ה׳) רחמנא לבא בעי, ואמרו (סנהדרין ק״ו ב׳) לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו. וקצתו בפרט במסכת אבות שאין צריך להאריך בזכרו. ומצאתי הדבר ממנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם כשהיו נשאלים על עניניהם, כמו שאמרו רז״ל (מגילה כ״ז ב׳) במה הארכת ימים. וראיתי מצד הכתוב עוד במכה נפש בשגגה שאינו חייב מיתה. ומי שהוא שוגג במצות אשר לא תעשינה שחייבים עליהן במזיד אחת מד׳ מיתות בית דין או כרת, שאינו חייב עליהם אלא חטאת או אשם. וכל זה ראיה כי העיקר בחיוב האנוש אינו אלא עד שיהיו הלב והגוף משתתפין במעשה, הלב בכונתו והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתכוין לעשותה לשם שמים שאינו מקבל עליה שכר. וכיון שקוטב המעשה ועמודו בנויים על כונת הלב ומצפונו, ראויה שתהיה חכמת מצות הלב קודמת בטבע לחכמת מצות האיברים:

ובאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה, אמרתי שמא המין הזה מן המצוה אין אנו חייבים בו בכל עת ובכל מקום כשמטה וכיובל וכקרבנות. וכאשר עיינתי מצאתי שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו בלי הפסקה, ושאין לנו שום טענה בהנחתו, כמו יחוד אלהינו בלבנו ועבדו בצפוננו, וליראה ולאהבה אותו, ושנכסוף לעשות המצות שאנחנו

למעלה. השיב, הכניס ומסר (כמו השיב למלך דבר). בשמים, לא תאמר הרי יש כמה מצות אשר מעשיהם נמנע ממני ואיך אקבל עלי את כל התורה, ואפי׳ המצות שאינם נמנעים ממני יש אשר כמעט כבד יכבדו ממני? לא כן הוא, כי קרוב אליך הדבר מאוד, כיצד? בפיך, אם תלמדם בפיך, ובלבבך, תשים הכוונה לעשותם, יקל עליך המעשה מאוד, ואף הנמנעים ממך מעלה אני עליך כאלו עשיתם. והשיבו, שנו ושלשו והזכירו פעם אחר פעם. בספרים, בתנ״ך. לבא בעי, במ״ע. סרסורי, במל״ת. שכר, שכר פחות וכאפס ותוהו נחשב נגד שכר מצוה לשמה, או אולי כוונתו כמתעסק, כמו התוקע לשיר וכיוצא. קוטב, ציר שהדלת סובב עליו, וכן הלב בעניני המדות, כל המדות סובבות הולכות פעם כה ופעם להיפך וכולם על קוטב הלב כי ממנו תוצאות חיים. ועמודו, בעניני המצות שחוק נתן הקב״ה ולא ישנו תפקידם. בטבע, הוא אחד מחמשה מיני קדימות שמנו החוקרים, והוא קדימת הסיבה להמסובב ממנו, כמו קדימת האילן לעלו, כן חוה״ל הם סבה לתנועת האיברים, ואין חוה״ל צריכים לתנועת האיברים. בשמטה כו׳, שאינן נוהגות אלא בארץ ובפני הבית. טענה בהנחתו,

חייבין בהן, כמו שאמר הכתוב (תהלים קיט) אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך. ושנבטח בו ושנמסר אליו כמו שנאמר (שם סב) בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם וגו'. ולהסיר השנאה והקנאה מלבבנו. ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם, כי כל זה אנו חייבים בו תמיד בכל עת ובכל מקום ובכל שעה ובכל רגע, ועל כל ענין בעוד שכלנו ונשמתנו בנו. והדומה לזה עבד שצוהו רבו לעשות שתי מלאכות, האחת בביתו והשני בשדה כמו עבודת האדמה ולעיין בה בעתים ידועות ובשעות ידועות, אם יעברו העתים ההם או אם לא ימצא לעשות מפני דבר שימנענו, יסתלק מעליו חיוב המעשה חוץ לביתו. אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו אינו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו ועבדו את אדוניו כשלא ימנענו מונע ולא ימרידהו טורד, וחיוב המעשה תמיד עליו כשיפנה. וכן מצות הלב שאנו חייבין בהם, אין לנו טענה בהן ולא טורד מהן אלא אהבת העולם, ושאין אנחנו מבינים ענין בוראנו, כמו שנאמר (ישעיה ה') והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו:
ואמרתי שמא המין הזה מן המצות אינו מתילד למצות רבות, ועל כן הניחו אותם ולא חברו בהם ספר מיוחד. וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם, מצאתים לרוב מאד בהתילדם עד שחשבתי כי מה שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד אמרו על מצות הלבבות. כי מצות האיברים יש להם מספר ידוע כמו תרי"ג מצות, אך מצות הלבבות רבות מאד עד כי אין לתולדותיהן מספר, ואמרתי עוד שמא הם כל כך מבוארות וידועות לכל, וכל בני אדם דבקים בהם עד שלא נצטרכו לחברם בספר; ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים, ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצות, אלא הזריזים הפרושים בהם כפי הנזכר עליהם, אך השאר כמה היו

להצטדק אם נעזוב אותו ח"ו. ולעבדו, בכניעה ובושה. **אחלי**, כל בקשותי הם, שיכונו כו'. **ושנמסר אליו**, נבטל רצוננו מפני רצונו ית'. **בכל עת**, בעת טובה שלא תתלו בכחכם ובחכמתכם; ובעת רעה שלא להתיאש מישועתו ית'. **שפכו לבבכם**, רצונכם ובטלו אותו לפניו. **ממותרי**, דברים שיתכן להיות בלעדיהם. **שטורדין**, שמונעים. **ולעיין**, להסתכל מה שהיא צריכה. **ימצא**, יוכל. **שימנענו**, מלכת להשדה. **ימנענו**, מונע כו'. **טורד**, דבר המטרד מהמעשה עצמה; והרי בשתים חמור מלאכת הבית ממלאכת השדה, **א'** כי לא יפטר ממנו בלתי אם ימנע מהמעשה עצמה, וממלאכת השדה יפטר גם אם יחסרו לו רק ההכנות. **ב'** כי מיד בסור המניעה יתחייב במלאכת הבית, משא"כ במלאכת השדה שעת קבועה לה. **טענה**, אמתלא שאין לנו ההכנות הנצרכות לזה. **אלא**, קאי על טורד. **מבינים**, מתבוננים ענייני גדולתו וטובו. **והיה כנור וכו' ואת פועל ה' לא יביטו**, הרי אהבת העולם מביא שלא יבין ענין הבורא יתברך. **מתילד**, מתחלק. **בהם**, שבהם.

צריכין להעיר ולהורות אותם, וכל שכן רוב אנשי זמננו זה, אשר זלזלו בחכמת מצות האיברים, כל שכן במצות הלבבות. ואשר ידבנו לבו מהם לעיין בחכמת התורה, הוא מתכוין לדבר שיקרא בו חכם אצל עמי הארץ ושיעשה לו שם אצל הגדולים, ויטה מדרך התורה אל מה שלא יקנהו מעלה יתירה, ולא ינקהו ממכשול בנפשו, ושאם לא היה יודעו לא היה נענש עליו. והניח לעיין בשרשי דתו ויסודי תורתו אשר לא היה לו להתעלם מהם ולהניחם, ושלא יוכל לקיים מצות אם לא ידעם ויעשם. כמו אמונת היחוד אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו, או אם יספיק לנו אם נדעהו מצד הקבלה, שנאמר שאלהינו א' כאשר יאמרו הפתאים מבלי אות ומופת, או אם אנחנו חיבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר, להבדיל הענין אצלנו משאר עניני האחדים הנמצאים אם לא. והענין הזה אין המאמין רשאי שלא ידענו שהתורה הזהירה עליו, דכתיב (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'. וכן שאר מצות הלבבות שזכרנו ושאנו עתידים לזכור, אשר לא תגמר אמונת המאמין אם לא ידעם ויעשם. והיא החכמה הצפונה אשר היא אור הלבבות ונוגה הנפשות, ועליה אמר הכתוב (תהלים נא) הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני. ואמרו על אחד מהחכמים כי היה יושב עם בני אדם עד חצי היום, וכשהיה מתיחד עם אבריו היה אומר הבו האור הצפון, והיה אומר על מצות הלבבות. ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין, והשיב את שואלו אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן

לדבר, מכוון לעיין בדבר שיקרא בו חכם. בנפשו, מכשול שהוא בנפשו, שמנפש ועד בשר יכלה. ושאם, ואל מה שאם לא כו'. שרשי, כמו אמונת היחוד וחדוש העולם ואמונת הנבואה שאלולי הם לא היה מקום לדת כלל. ויסודי, המחזיקים ומעמידים התורה כמו הבטחון והפרישות וכדומה. ידעם ויעשם, התחלה ידעם בשכלו ואח"כ יתנהג על פיהם. לעיין, כלומר לא די שהניחו לעיין בו מצד השכל ולחקור על איכות היחוד, כי אולי יוכלו לתת עליהם אמתלא שאין אנו חייבין לחקור בזה, אבל גם זה לא עיינו כלל אם אנו פטורים מלחקור, אולי באמת אנו חייבים לחקור. העובר, מבואר בשער היחוד. להבדיל, כדי להבדיל. והענין הזה, ר"ל אולם באמת לאמתו וודאי אנו חייבים לדעת אותו על נכון. וידעת וכו', ומסיים הכתוב אין עוד. חפצת, כי תחלה אמר למען תצדק כו' ובאחרו למען אשר אתה תצדק בהנהגתך, לכן הזכה אח"כ בשפטך את עוברי רצונך, ובאר זה הן אמת בעון חוללתי ונבראתי, וע"י חטא נתחממה אמי בהריונה בי, והיה לי לכאורה אמתלא על שעברתי רצונך, כי טבעי גרם להיות עיני טוחות מראות האמת, אבל לעומת זה הלא בטוחות בדברים הטוחים ונסתרים ובדבר הסתום, החכמה שנתת בי תודיעני את האמת אשר חפצת, ואין כאן עוד אמתלא ומשפטך צדק. מתיחד, נשאר יחידי. והיה אומר, וכיון בזה. נכרית, זרה בטבע העולם להקרה כה. להתעלם, שלא לדעת אותו כלל. לפשוע, אף שתדעהו

המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהם, ואין ראוי לך לפשוע בהם, עד שפנית לחשוב בשאלות נכריות אשר לא תקנה בהם מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בהם מעוות במדות נפשך. והנה אני נשבע כי מחמש ושלשים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצות תורתי, ואתה יודע רוב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פניתי לבי למה שפנית לבך לשאול עליו? והאריך להוכיחו ולביישו על זה. והכם אחר אמר למדתי לברר מעשי כ״ה שנה. ואמר חכם אחר יש מן החכמה מה שהוא צפון בלבות החכמים כמטמון הנסתר, אשר אם יסתירוהו לא ישיגנו אדם, וכאשר יגלוהו לא יעלם מאדם יושר אמריהם בו. וזה כמו שאמר הכתוב (משלי כ) מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, ר״ל כי החכמה תקועה בתולדת האדם וטבעו ובכח הכרתו, כמים הטמונים בלב הארץ, והנבון המשכיל ישתדל להקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה לגלותו ולהראותו, וישאבנה מלבו כאשר יחקור על המים אשר במעמקי הארץ. ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמות המצפון, והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו. אמרתי לו אין זה ראוי אלא למי שאין בו יכולת לעיין מפני מעוט הכרתו ודוחק הבנתו כנשים וכקטנים וחסרי הדעת מן האנשים, אך מי שבכח שכלו והכרתו לעמוד על ברור מה שקבל, ועכבוהו מלעיין בו בשכלו העצלות והקלות במצות האל ובתורתו, הוא נענש על זה ואשם על אשר התעלם ממנו:

וזה הדבר דומה לעבד שצוהו המלך לקבל ממון מעבדי מלכותו, ושימנה המעות וישקלם ויריצם, והיה העבד פקח בכל אשר צוהו המלך, ויתחכמו לו עבדי המלכות לפיסו בדברים עד אשר האמין בהם, והביאו הממון אליו ואמרו לו כי הוא שלם במנינו ובמשקלו ובמרצה, והאמין להם והתעצל לעמוד על ברור דבריהם והקל במצות המלך, וכאשר הגיע הדבר אל המלך, צוה להביא הממון לפניו, וכאשר שאל אותו על משקלו ומנינו לא יכול להשיב על הדבר, והייבו המלך על אשר הקל במצותו וסמך על דברי עבדיו בדבר שהיה יכול לעמוד עליו, אפי׳ אם ימצא הממון כדבריהם. ואלו לא היה בקי בענין לא היה מתחייב על אשר סמך עליהם. וכן אתה אם לא היית יכול להגיע אל ענין זה מדרך שכלך כמו עילות מצות השמע, היה נראית מענהך טענה בעמדך מחקור עליו. וכן אם היה דעתך קצרה והכרתך חלושה מהשיג אליו, לא היית נענש על פשיעתך, והתהיה כנשים וכקטנים

צריך אתה לשמרו ולא לפשוע בשמירתו רגע. ישיגנו, אפילו החכם בעצמו. מאדם, מכל אדם וא״כ הוא וודאי עצלות גדולה אם לא ישתדל לגלותה. במקצת, שאלתיו מקצת כו׳. ודוחק, שהבנתו דחוקה וצרה מלקבל דברים אלו. ויריצם, ויתבונן במטבעות אם אין בה מזויפות, וכן פי׳ ובמרצה דלהלן. עילת, סיבת. השמע, שלולא שמענוה ממרע״ה לא ידענום בשכלנו

אשר הוא בידיהם דרך קבלה. אבל אם אתה איש דעת ותבונה שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מן החכמים בשם הנביאים משרשי הדת וקטבי המעשים, אתה מצוה להשתמש בהם עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד. ואם תתעלם ותפשע בדבר ההוה כמקצר במה שאתה חייב לבוראך יתברך. וזה יתבאר משני פנים:

האחד מהם ממה שאמר הכתוב (דברים יז) כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וגו' ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגו'. וכשאתה מסתכל במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינין, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם ולחלקם ולדקדק בהם בדרך הקבלה, לא בדרך אותות השכל, הלא תראה שלא הזכיר בכללם ענין מן הענינים אשר יושגו מצד השכל, כי לא אמר כשתסתפק בענין היחוד איך הוא, או בשמות הבורא ובמדותיו ובשרש משרשי הדת, כעבודת המקום ובטוח עליו והכנע לפניו ויחד המעשה לשמו, ולברר המעשים הטובים מפגעי ההפסד, ועניני התשובה מן העבירות, ולירא ממנו ולאהבה אותו, ולהתבושש מפניו, ולהשוב עם הנפש בעבור שמו והדומה לזה ממה שיגיע אליו האדם בדרך השכל והתמדה, שתאמין בהם ע"י חכמי התורה והסמך ותסמוך על דברי קבלתם בלבד. אבל אמר שתשוב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה שהיא כוללת כל מצות התורה ושרשיהן ופרקיהן, ותקור עליו בשכלך ותבונתך ושקול דעתך עד שיתברר לך האמת ודחה השקר, כדכתיב (שם ד) וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'. וכן אומר במה שנוכל לעמוד על ברורו מדרך השכל כמו שארז"ל כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא, מפני שדעת ענין היחוד כענף מן הדברים שיובנו בדרך השכל, ובין שיתחייב בו יתחייב בכלם:

והשני ממה שאמר הכתוב (ישעיה מ) הלא ידעת אם לא שמעת וגו'. אמר הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך. וכן אמר (שם) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה. וכן אמר משה רבינו (דברים לב) הלי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, וגו', זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וגו', וזה ראיה על מה

והדומה. בעמדך, במענך. לעמוד בהם, להשיג בדעת ותבונה. קטבי, עקרי. שתעמוד, שתבין. חכמי התורה, כמו שהם ענינים מהתורה ע"י המדות שהתורה נדרשת בהם וסומכים על הקבלה, כי אין אדם דן ג"ש מעצמו. שדומה, למה שזכר למעלה. ושרשיהן, הם עניני האמונה והוס'ל. ופרקיהן, פרטיהם. אומר, אני אומר. במה שנוכל, בכל מה שנוכל. הראי', שמסתכל מכח ראית עיניהם. הסמך, שסומך על רבו שמוסר לו החכמה.

שזכרנו כי הקבלה ואם היא קודמת בטבע מפני צורך הלומדים אליה תחלה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה לבדו מי שיוכל לדעת ברורה בדרך הראיות. ומן הדין לעיין במה שיושג מדרך השכל, ולהביא עליו ראיות במופת ששקול הדעת עוזרו למי שיש לו יכולת לעשות כן:

אמר המחבר וכיון שעמדתי על חיוב מצות הלבבות ושאנחנו חייבים בהם ממה שזכרנו, וראיתים שהונחו ולא הובר בהם ספר מיוחד, והתבוננתי מה שהם בו אנשי דורנו מקוצר דעתם להבינם כל שכן לעשותם ולהתעסק בהם, והיה מחסד האלהים עלי שהעירני לחקור על הכמת המצפון, וראיתי במעשי קדמונינו ז"ל ובמה שקבלנו מדבריהם כי יותר היו זריזים ומשתדלים בהובת עצמם, ממה שהיו משתדלים בתולדות הדינים והשאלות הנכריות המסופקות, ושהשתדלותם היתה בכללי הדינים ולברר ענין אסור והתר, ואחר כך היו מתעסקים ומשתדלים לברר מעשיהם וחובות לבותם. וכשהיתה באה לידם שאלה נכרית מתולדות הדינים היו מעיינים בה בעת ההיא בדרך הסברא, ומוציאים את דינה מן העיקר שהיה בידם, ולא היו מטרידים דעתם עליה קודם לכן, מפני שהיו עניני העולם נקלים בעיניהם, וכשהיו צריכין לפסוק את הדין בענין ההוא, אם היה הדין ברור להם מן היסודות שקבלו משם הנביאים ע"ה, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם, היו מעיינים בה דרך סברתם. ואם יסכימו כלם לדעת אחת, היו פוסקים, ואם היו חולקים בדין, היו פוסקים כדעת הרוב. כמו שאמרו על הסנהדרין נשאלה שאלה לפניהם, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו עומדים למנין, רבו המטהרין טהרו, רבו המטמאים טמאו, כמעיקר שבידם יחיד ורבים הלכה כרבים. והברו במסכת אבות מוסרם ויושר מדותם המקובלות מהם, כל איש בזמנו ובמקומו. ואנשי התלמוד אמרו על רבותיהם מה שיורה על עומק חכמתם ורב השתדלם לברר את מעשיהם. והוא מה שאמרו (סנהדרין ק"ו ב') בשני דרב יהודה כוליה תנויי בנזיקין הות, ואנן קא מתנינן טובא.

הקדים, לפי שהיא קודמת במעלה. ואם היא, אע"פ שהיא. תחלה, כמש"כ למעלה שהשיב על דעתך אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה. שיושג, בדבר שיוכל להיות מושג. ששקול, ר"ל אע"פ שאין המופתים מכריחים רק מתקבלים על הדעת שא"א בענין אחר. שעמדתי, ממה שזכרנו בזה על אמתת חיוב כו'. שהונחו, שנעזבו. מה שהם, המצב שאנשי דורנו בו. להבינם, מנעלמם. בחובת עצמם, מה שהם בעצמם חייבים בו. התולדות, שהולידו דינים חדשים. הנכריות, שאינם רגילים בטבע העולם. המסופקות, אשר כן בספק אם תקרינה כלל. לברר, הטוב מן הרע. מתולדות, שנולדה שאלה חדשה בדין. מהיסודות, שהשאלה היא מהיסודות עצמן. בזמנו ובמקומו, ידוע כי המדות ישתנו לפי הזמן והמקום כנודע, מפני שהוא מנוי תמיד וגזל נפשו של אדם מחמדתו, אבל בשאר הלכות הספיק להם מה שקבלו מהראשונים. מתבינן טובא, אנחנו לומדים הרבה.

ואלו רב יהודה כד הוה שליף מסאניה הוה אתי מטרא, ואנן אלו מיענינן ואזלינן ומענינן ליכא דמשגח בן. אמרי ליה קמאי הוו מסרי נפשייהו על קדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין על קדושת השם. ואמרו (ע"ז י"ז ב') אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר (ד"ה ב טו) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת, אלא בתורה ובגמילות חסדים. והתברר לי כי כל שרשי המעשים שמתכוונים בהם לשמו ית', הם מיוסדים על בר הלב וזך המצפון. ואם יארע על הכוונה הפסד, לא יהיו המעשים מקובלים, ואם ירבו ויתמידו, כמו שאמר הכתוב (ישעיה א) גם כי תרבו תפלה וגו', רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם וגו'. ואומר (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ואומר (משלי כג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה. ואמרו קדמונינו ז"ל בזה (ירושלמי ברכות פ' א') אי יהבת לי לבך ועינך אנא ידע דאת דילי. ואמר הכתוב (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. ואומר (מיכה ו) במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות וגו', והיתה התשובה הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך וגו'. ואומר (ירמיה ט) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' וגו'. ופי' ענין התשובה הזאת שצריך המתהלל להתהלל בהבנת דרכי והכרת חסדי, להתבונן בבריאתי ולהכיר גבורתי וחכמתי מהוך מעשי. וכל מה שהבאתי מן הפסוקים, הם ראיות על חיוב מצות הלבבות ומוסר הנפשות. וצריך שתדע כי הכוונה והתועלת במצות הלבבות הם שיהיו גלויינו וצפונינו שוים ושקולים בעבודת השם, עד שתהיה עדות הלב והלשון והאברים שוה, ויצדיק כל אחד מהם את חבירו ויעיד לו, ולא יחלוק עליו ולא יכחיד דבריו. והוא אשר יקראהו הכתוב תמים, באמרו (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך. ואמר (בראשית ו) תמים היה בדורותיו. ואמר (תהלים טו) הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. ואמר (שם קא) אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי. ואמר במי שאין תוכו כברו (מלכים א יא) ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו. ואמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו

שליף מסאני', חלץ נעלו. מיענינן, מתענין והולכין ומתענין. מסרי, כרי שאע"פ שהאחרונים טרחו בפלפול ובתולדות הדינים יותר מהראשונים, אעפ"כ טובים הראשונים מהאחרונים, כי התעסקו יותר בתוה"ל עד דהוי מסרי נפשייהו כו'. בתורה וגמ"ח, וגמ"ח מתוה"ל הוא להשכיל אל דל ולהרגיל א"ע במדת החמלה והרחמנות. ואם ירבו, אע"פ שירבו. כי תרבו, כרי ההתמדה, כי א"א להרבות תפלה כ"א במשך זמן. בזה, ר"ל פירשו הפ' הזה. דורש ממך, ומסיים. אהבת חסד והצנע לכת, וכם הם חוה"ל. ומוסר הנפשות, במדות. עדות וכו', כוונת הלב ודבור הפה ומעשה האברים שוה. הולך תמים, ופועל צדק ודובר וכו' הם פי' להתמים. אשכילה,

וגו'. ומן הידוע שכל מי שהולק קצתו על קצתו ומכזיב קצתו את קצתו בדבור או במעשה, אין מאמינים בצדקו ואין הנפשות מתישבות על אמתו. וכן אם יחלוק גלויינו על נסתרנו וכונת לבבנו על דבורנו ותנועת אברינו על מצפוננו, לא תהיה עבודתנו לאלהינו שלמה, מפני שאינו מקבל עבודה מזויפת, כמו שנאמר (ישעיה א) לא אוכל און ועצרה. ואמר (שם סא) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. ואמר (מלאכי א) וכי תגישון עור לזבוח אין רע וגו'. ואמר (שמואל א טו) הנה שמוע מזבח טוב וגו'. ומפני זה תהיה מצוה אחת שקולה כמצות רבות כפי הלב והכונה, ועבירה אחת שקולה כעבירות רבות. ואפשר שתהיה המחשבה במצוה והכוסף לעשותה מיראת אלהים, שוקלת מצות רבות מזולתה. כאשר אמר ה' לדוד (ד"ה ב ו) יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי וגו'. ואמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, ואמרו ז"ל בפירושו (שבת ס"ג א') מאי ולחושבי שמו? אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה:

ובאשר עמדתי על מה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצות הלבבות, החילותי להרגיל את נפשי בהם, ועמסתי עליה משא ידיעתם ועשייתם. וכל אשר נגלה אלי מהם ענין, גלה לי את הסמוך לו, והסמוך לו את הסמוך לו, עד אשר רחב הענין והיה לי קשה לזכור אותו תמיד מלבי, ויראתי השכחה על מה שעלה במחשבתי מהם, והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם, עם מעוט העוזרים מאנשי דורנו עליהם. והסכמתי לכתבם על ספר ושאחברם בחבור שיהיה כולל שרשיהם וסובב פרקיהם והרבה מתולדותם, כדי שאבקש את נפשי תמיד

למען הסכין בדרך תמים הרגיל א"ע להתהלך וכו'. שחולק, שאנו רואים שעושה פעם כה ופעם להפך. בצדקו, אף כשהוא עושה טוב אין מחזיקין אותו לצדיק. אמתתו, כשהוא מאמת לנו דבר לא נוכל להחזיקו שהוא איש אמת. גלויינו, מעשינו בין ב"א. נסתרנו, מעשינו בסתר. לא אוכל, לסבול. און, בלבם. ועצרה, שבגלוי מתראים כיראי ה' ונאספים לבה"כ לתפלה, המעשה הזאת חולקת קצתה על קצתה. שמוע, כל הטוב הנמצא בזבח הוא רק בשמיעה בקול ה' כמש"כ ריח ניחוח שאמרתי ונעשה רצוני, הרי שבלא כוונה איננה טוב. והכוסף, התשוקה לעשותה אע"פ שלא עלתה בידו המעשה. מזולתה, בלי מחשבה. יען, סיפא דקרא. הטיבות כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה, הרי אע"פ שלא עלתה בידו המעשה נתקבלה לרצונו ית'. מלבי, שלא מן הכתב. ויראתי, מפני השכחה. והתכת, שלא יותכו וימסו מה שנקרש ונתקבל ברעיוני. עם מעוט, מצורף לזה סבת מעוט עוזרים, כי ברוב עוזרים לא ישתכח כ"כ, כמש"ל שחבריך יקיימוה בידך. שרשיהם, כלליהם. פרקיהם, פרטיהם. מתולדותיהם, פרטים המתחדשים לפי העת והמקום. שאבקש, אתבונן לדעת אותם, ועי'

לדעת ואהיבנה לעשותם. ובמה שיהיה מהם פעלי שוה עם דבורי, אודה לאל העוזר איתי עליו והמורה לי את שביליו. ובמה שיהיה מהם חולק עליו ומקצר מהגיע אליו, אאשים את נפשי ואוכיחנה ואטעין עליה ממנו עד שיתבאר לה עוולה מצדקו, ונטותה מיושרו, ועוותה מתקונו, וקיצר מעשיה מתמותו. וראיתי לשומו דבר קיים ומטמון צפון, ונר שיאיר לבני אדם ויורה להם הדרך אשר ילכו בה. וקויתי שתהיה תועלת זולתי בו מתועלתי, והוראת בלעדי מהשלמת חפצי. ואמרתי בלבי שאחבר בענין הזה ספר שיהיה מתחלק על שרשי חובות הלבבות ומצות המצפונות, ולשומו מאסף לכל, ושיהיה מספיק בענין ומורה הדרך הטוב והישר, ומנהיג במנהגי הקדמונים ומוסר החסידים, ומעיר משנת הפתיות, ומעמיק בדקדוקי החכמה הזאת, ומזכיר דעת האלהים ותורותיו, וגורם להצלת הנפש, ומזרז העושה, ומעורר המתעלם, ומיישר המקדים, ומרגיל המתאחר, ומאשר המתחילים, ומראה הדרך לנבוכים:

ובאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עליו מחבור הספר הזה, ראיתי כי אין איש כמוני ראוי לחבר חבור כמוהו, ושערתי בנפשי כי כחי קצר מהלק מחלקותיו כפי הצריך לו, מפני כובד הדבר מעיני וקוצר דעתי והחלשות שכלי מהשיג הענינים, ושאינני בקי בצחות לשון אשר בה חברתי אותו מפני שהיא קרובה להבין לרוב אנשי דורנו. ויראתי שאטרח בדבר שיראה בו קוצר כחי, ושאעבור בו את המדה הנכונה, עד שאמרתי בנפשי לשוב ממחשבתי ולהשיבה ממה שהסכמתי עליו:

הידיעה אחייב אותה לעשותה. עם דבורי, ר"ל הגורי. העוזר, כאמן כחי וזריזות. שיהיה מהם, פעלי חולק עליו על הגורי נל"ת. ומקצר, כמ"ע. אאשים, אתלה האשם בנפשי על מיעוט פקידתה. ואטעין, אערוך טענות נגדה. ממנו, מהגורי. עוולה, הגזל שלה. מצדקו, מצדק המעולה בהגורי. תמותו, שלימותו. לשומו, לעשותו. צפון, הטוב. מתועלתי, יותר מתועלת שלי וזולת דרך ענוה. שאחבר, לחבר דבר על ההסכם על עיקר המעשה, ואין מדבר על איכות המעשה. מתחלק, מספר שערי הספר יהיו כמספר השרשים, אבל בתוך זה כולם כמה ענינים, וכן הכניעה וכולם. מאסף, לאסוף בו כל חלקי חוה"ל. מספיק, מגלה די הצורך. ומיישר המקדים, כי צריך להתנהג לעבודה מדרגה אחר מדרגה, והמקדים מדרגה האחרונה לפני הראשונה נכשל. המתאחר, המתעצל. ומאשר, לבין הדרכה, כמו ואשר בדרך לבך. לנבוכים, תועים כמו נבוכים הם בארץ. זממתי, הסכמתי. מחלקותיו, לפרטיו וענפיו והולדות להיות דבר דבור על אפניו. בעיני, הוא צייר בעיני עומק המושג. ושאינני, ומפני שאינני. מפני שהוא קרובה, יען היא קרובה. הנכונה, שמדה נכונה היא לאדם להכיר את מקומו, ולא להתחיל מלאכה אשר קצרה ידו. לשוב, לחזור ממחשבתי. ולהשיבה, להשיב גם המחשבה עצמה ממה

וכאשר זמותי להסיר משא הטורח הזה מעלי ולהניח לי מחברו, שבתי וחשדתי את נפשי על בחרה במנוחה, ולשכון במעון העצלה בהשקט ובבטחה. ויראתי שיהיה רצון התאוה להניח המחשבה הזאת, ושהוא יטני אל דרך המנוחה והשלוה ולהסכים על ההנחה ולשבת במושב העצלות. וידעתי כי כמה שכלים (ס"א שכלים) אבדו בעבור המורא, וכמה חסרונים גרם אותם הפחד. וזכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהר. ואמרתי שאם היה כל מתעסק בענין מעניני הטובה או להורות הדרך הישרה והנכונה שותק ועומד עד אשר יגמר לו כל רצונו, לא היה אדם מדבר דבר אחרי הנביאים ע"ה אשר בחרם השם לשליחותו ואמצם בעזרתו. ואלו היה כל מי שרוצה למלאת לו כל מדות הטוב ולא יכול להשיגן, מניח מה שיזדמן לו מהן, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות, וחסרים מן החמודות, ושבים במרוצת תוחלת נכזבה, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינותי כי הנפשות תאותן רבה להשיג תכלית הרע, ומתרשלות לעסוק בדרכי החסד ומתעצלות להקדים אל הטובות, והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה התאוה שיקרא אתהן, בודות דברי שקר לנטות אליו, וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו ולחזק אודותיו ולחבר פרודותיו. ואם יאיר להם נר האמת לקרוא אותן, בודות דברים בטלים להמנע מנטות אליו, וטוענות עליו ומחטיאות את שביליו וסותרות את עניניו, להפריד חבורו ולהפרד ממנו. וכל אדם אויבו בין צלעיו. אלא אם יהיה לו עזר מאלהיו ומוכיח מזומן לנפשו, ושלטון גובר אשר יקשור אותה בחבק העבודה ויבלמנה ברסן הצדק, ויכנה בשוט המוסר. וכאשר יחשוב לעשות טובה אל יאחר, ואם ישיאהו

שהסכימה. ולהניח, ולעזוב מלחברו. התאוה, רק רצון התאוה. כמה שכלים, כמה מושכלות בדעות נאבדו מבעליהם ומהעולם. וכמה חסרונים, במעשה ידעתי שגרם אותם הפחד. מן הזהירות, אחד מחלקי הזהירות הוא שלא להזהר הרבה. כל רצונו, להשלמת הדבר לא היה אדם אחרי הנביאים כו' מדבר דבר. מניח, הי' מניח. שיזדמן, עד שישיג כולם. ושבים, אפילו היו טורחים מאד להשיג כולם לא היו רק רצים ושבים במרוצת תוחלת כוזבת אשר לא תבוא. הנפשות, נפשות ב"א. שיקרא, כי התאוה ע"י שמציירת בנפש ערבותה הרי הוא כאלו קוראת אותה. בודות, ממציאות. וסומכות, הנפשות תומכות בידיהם טענות השקר. אודותיו, עניניו. פרודותיו, כי כל דברי השקר מתפרדים הם בהשקפת עין האמת ולא קרב זה"ז. וטוענות, מתפות עליהן טענות. מחטיאות, ממציאות חסרון בדרכיו. חבורו, מה שהם באמת מחוברים ומתוקנים. אויבו, היצר הרע. אלא כו', א"א לעמוד אלא אם כן יהיה לו עזר. מזומן, מוכן תמיד להורות לו הדבר הטוב. ושלטון, ממשלה לכוף נפשו לעשות הטוב. בחבק, הוא החגור שקושרים בו האוכף על הסוס או המשא על החמור. ויבלמנה, מל' סגירה וחסימה. בשוט, בשבט. אל יאחר,

לבו לדרך אחרת יגער בו ויתגבר עליו . על כן ראיתי להכריח את נפשי לסבול מורח חבור הספר הזה , ולבאר עניניו בכל לשון שאוכל ובכל מליצה שתזדמן לי שיובן הענין מהם . ואזכור מתולדות חובות הלבבות מה שיבא לידי , ולא אטרח להביאם כלם כדי שלא יארך הספר , אך אזכור מן הדברים הצריכים לכל שרש משרשיו בשער שלו מה שראוי לו . ובאלהים האחד האמת אעזור ועליו אבטח , וממנו אשאל להורות אותי בו את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה , ושהיא מקובלת בעיניו בדבור ובמעשה בסתר ובגלוי :

ובאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו , תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו , ובניתי אותו על עשרה שרשים מקבצים כל חובות הלבבות . וחלקתי אותו לעשרה שערים , כל שער מהם מיוחד לשרש אחד משרשיו כולל את גבוליו ומחלוקותיו והענינים התלויים בו והפנים המפסידים אותו . ואני אוחז בו הדרך הקרובה להעיר ולהורות ולהשכיל בלשון המבואר הקרוב והנוהג , כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין . ואניח הלשון העמוק והמלות הנכריות , והמופתים ההולכים על דרך מלאכת הנצוח שקורין אותה אנשי חכמת הדבר בלשון ערב אלגד'אל , והמחקרים הרחוקים אשר לא יתכן להתישב עליהם בספר הזה , מפני שלא הבאתי בו אלא הראיות המספיקות אשר התיישב הדעת עליהן על משפטי החכמה האלהית . וכמו שאמר הפילוסוף אין ראוי שנבקש בהשגת כל מחקר המצאה שהיא על דרך המופת , כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת , ולא שנבקש בחכמת השמוש הדבר המספיק , ולא בחכמת האלהות להרגיש ולהמשיל , ולא בתחלת החכמה היצורית (ר"ל הטבעית) מופת , ולא בראשית

נאמר בהאפנה אחרת . ישיאהו , ישיתהו לעבירה . מורח , הוא נגד מה שאמר תחלה שירא מפני כובד הדבר . בכל לשון , בכל מיני סגנון הלשון נגד מה שאמר שאינו בקי בלשון ערב . ואזכור כו' רק מה שיבא לידי , נגד מה שאמר שיטריח בדבר שירא קוצר כחו , וגם ממה שיבא לידי לא אטרח להביא כולם . אשיותיו , כתליו . מכונותיו , יסודותיו ובסיסיו של הבנין . גבוליו , גדריו שהוא מובדל בהם מזולתו . ומחלוקותיו , לכמה חלקים הוא נחלק . והפנים , האופנים . מלאכות הנצוח , הוא לנצח את המתנגד בהקשים לקוחים מן המפורסמות (עי' מלות הגיון בשער ח') . חכמת הדבר , היא חכמת ההגיון . מפני שלא הבאתי , פי' ולא הבאתי בו . התיישב , שלא הבאנו ראיות מופתיו' כ"א המתיישבות על הדעת אע"פ שהמתעקש יוכל להתעקש נגדם . על משפטי , ע"פ כללי החכמה האלקות שע"פ הרוב אין עליה ראיות מופתיות רק ראיות מספיקות ומתישבות על הלב . נמצא במופת , חותך . השמוש , כנזכר לעיל . המספיק , כ"א מופתים חותכים . בחכמת האלהות , לא נוכל להבינו בהרגשה ומשל . בתחלת , כי אין אנו יודעים מהות הטבע עצמה , רק שאנו דורשים טבעי הנבראים לפי מה שאנו רואים מפעליהם . בראשית וכו' , המה המושכלות

המופת מופת . כי כאשר נשמר מן הדברים האלה , יקל עלינו להגיע אל בקשותינו . ואם לא נעשה כן נטעה מדרך עניננו , ויקשה עלינו למצוא מה שהיתה כוונתנו אליו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית , נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדבר וחכמת השמוש אלא בשער הראשון ממנו , כי אפשר שירחקנו הצורך אליהן מפני דקות מהקרנו בו . ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים , וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק . וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספר הנביאים , ואחר כך סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז"ל , ומן החסידים והחכמים שבכל אומה שהגיעו דבריהם אלינו , מפני שקויתי שיהיו הלבבות נוטים אליהם ומקשיבים אל חכמתם , כמו דברי הפילוסופים ומוסרי הפרושים ומנהגיהם המשובחים . וכבר אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין ל"ט ב') כתוב אחד אומר (יחזקאל י"א) וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם , וכתוב אחד אומר (שם ה) לא עשיתם , הא כיצד כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם , ואמרו (מגילה ט"ז א') כל האומר דבר חכמה אפילו בעו"ג נקרא חכם . ואמרו בתבאת המשלים לקרב הענינים הקשים בהם , (עירובין כ"א ב') אגמרה בסימנין ואסברה בדדמי לה . והחכם אמר (משלי א') להבין משל ומליצה דברי חכמים והידותם :

אמר המחבר , כאשר הסכמתי לחבר בספר הזה חלקי חובות הלבבות , כוונתי את מחשבתי לבחור אותן שתהיינה כוללות את זולתן וסובבות את שאריתן , ושמתי שרשן העליון ויסודן הגדול יחוד האל בלב שלם . ואח"כ עיינתי במה שאנחנו חייבין לחבר אל יחודו מהחובות הנזכרות הראוי' לו ממנו , וידעתי דעת ברורה כי הבורא ית' מפני שהוא אחד אמתי , ולא ישיגהו שום עצם ולא מקרה , ואין מהשבתנו משגת דבר שאינו עצם ולא מקרה , נמנעה ממנו השגתו מצד עצם כבודו יתברך , והוצרכנו לדעתו ולהשיג מציאותו מצד בריאותיו , וזה הוא שער הבחינה בברואים , שמתי הבחינה שרש שני לכלל מחובות הלבבות . והתבוננתי במה שראוי לאחד האמת מן האדנות ומה שחייבים בריותיו בו מעבודתו , שמתי קבלת עבודת האלהים שרש שלישי לכלל מחובות הלבבות . ואחר כך נתבאר לי מה שראוי לאחד האמת מהתיחדו בהנהגת הכל , ושההועלת והנזק אינה כי אם ממנו וברשותו לבדו התחייבנו לבטוח עליו ולהמסר אליו . שמתי הבטחון שרש רביעי לכלל מחובות הלבבות . ואח"כ חשבתי

כראשונות שכל המופתים בנויים עליהם . הדבר , חכמת ההגיון . הקרובים , לדעת האדם לקרב בהם הענינים הקשים . אותן , לבחור דווקא אותן החובות . הראויות , לו ית' מאתנו . ולא ישיגהו וכו' , מבואר בשער היחוד . שראוי , מצד השכל . האדנות , להורות שהוא אדון לנו . שחייבים , ע"פ התורה . מהתיחדו , שהוא יחיד בהנהגת הכל . ממנו וברשותו , התועלת .

בענין האחד האמת מהתיחדו בכבודו, ושאיננו משתתף עם דבר ואינו דומה לדבר, הוצרכנו לחבר אל זה שנעבדהו לבדו ונִיחד כל המעשים לשמו, כי איננו מקבל המעשה המשתתף בו זולתו עמו, שמתי המעשה המיוחד לשם האל שרש המישי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד האמת מכפר רוממותו וגדלו מפני שאין כמיהו, הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו, שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר הבינותי מה שהוא עובר על בני אדם שהם מתעלמים ומקצרים במה שהם חייבים בו מעבודת האל יתברך, והדרך שיבולין לתקן בה מעוותם וקצורם היא התשובה ובקשת הכפרת, שמתי התשובה שרש שביעי לכלל מחובות הלבבות. וכאשר הפשתי להשיג אמתת מה שאנו חייבין לאל ית׳ מן החובות הנגלות והנסתרות, וידעתי כי לא יתכן לנו לקיים אותן עד שנחשוב עם נפשותינו בעבורן לאל יתברך ושנדקדק עליהם, שמתי החשבון עם הנפש שרש שמיני לכלל מחובות הלבבות. וכאשר השיבותי אל מחשבתי בענין האמת, ראיתי כי יחודו בלב שלם לא יתקיים בנפש המאמין כשלבו שבור בין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות, ואם ישתדל לפנות את לבבו ולכלק את מצפונו כמותרי העולם ולפרוש ממעדניו, יתקיים היחוד השלם בלבו ויעל אל מעלתו, שמתי הפרישות שרש תשיעי לכלל מחובות הלבבות. ואח״כ הקרתי על מה שאנו חייבים לבורא ית׳ אשר הוא תכלית כל תאוה וקץ כל הקוה, כי ממנו התחלה ואליו התכלה, ומה שראוי לו ממנו מאהבת רצונו ויראת הרונו אשר המה תכלית הטובה והרעה, כמו שאמר הכתוב (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו וגו׳, שמתי אהבת האל ית׳ שרש עשירי לכלל מחובות הלבבות:

וכאשר עלו בידי מדרך הסברא, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו ומצאתי בהם במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו ית׳. וקראתי לספרי זה עם מענין כונתי בו והוא:

ספר תורת חובת הלבבות

זכונתי בו להתחכם ולהעיר הפתאים והמקצרים מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו, במה שיספיק להם מן הראיות אשר יעיד

ממנו והנזק ברשותו ע״י בלית. ולהמסר, לקבל נהסנה גס הרע ת״ו. ונייחד, כל המעשים ולא נשתף בס פניה לדבר אחר. עובר, מס שנקרס לרוב ב״א. התכלית, כהשיג אותו ית׳ כמש״כ ועתה עיני ראתך ע״כ אמאס ונחמתי כו׳. וקץ, אין מקוין עוד על שוס דבר. התחלה, כוא עשה לנו את הנפש. התכלה, אליו השוב במלאת נכלה על הארץ. להתחכם,

השכל בברורן ואמתתן, ולא יכחיש בהן כי אם אנשי החונף והשקר, מפני שהאמת כבד עליהם ושהם מבקשים להקל על עצמם. ולא אטרח להשיב עליהם, מפני שלא היתה כונתי בזה הספר לחשוב על החולקים על עיקר תורתנו, אך כונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו, וטמון בנפשותינו מקטבי תורתנו, וכאשר נעורר מחשבותינו לחשוב בהם, התברר אמתתם במצפוננו ויראו מאוריהם על אברינו, וזה דומה לאחד מחכמי החוזים שנכנס בחצר אחד מאוהביו והרגיש שיש בה מטמון, חקר עליו וימצאהו כסף שחור בשתנית צורתו מן החלודה שעלתה עליו, לקח ממנו מעט ומרקו במלח ובחומץ ושטפהו ויפהו, עד ששב הכסף אל צורתו הנאה ואל הדרו וזיוו, ואחר כך צוה בעל הבית לעשות בשאר המטמון כן. ואני כונתי לעשות כן במטמוני הלבבות, לגלות אותם ולהראות פני זיהר מעלותם, כדי שיעשה כן מי שרוצה להתקרב אל האלהים ולהדבק בו, וכאשר תקרא אחי את ספרי זה ותעמוד על עניניו, קחהו אליך לזכרון, ודון על נפשך דין אמת, והפך בו וילדהו, והדבק אותו אל לבך ומצפונך, ואם תראה בו שום טעות תקנהו, או חסרון השלימהו, וכוין בו כונת המעשה במה שיורה עליו וינהיג אליו, ואל תכוין לקנות השם ולהתפאר בחכמתו, ודונני לזכות בכוה שתשקיף עליו מטעות או משגיאה, ובמה שיראה מקוצר ידי בעניניו ובמליו, מפני שמהרתי לחברו ולא התמהמהתי, כי יראתי שימהרני המות וימנעני מכוה שקויתי בו. ותדע כי הכח הבשריי קצר מהשיג, והטבע האנושי חסר מהשלים, כמו שאמר הכתוב (תהלים סב) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד. וכבר הקדמתי להתודות על קוצר כחי במה שיש בו כופר לטעות ולשגיאה שתהיינה בו. וראוי שתדע כי כל חובות הלבבות ומוסרי הנפשות, נכנסים תחת אלה העשרה שרשים אשר חברתי בספר הזה, צווייהם ולאויהם. כהכנסת הרבה מן המצות תחת (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, ותחת דברי הכתוב (תהלים טו) לא עשה לרעהו רעה, ותחת מה שנא' (שם לד) סור מרע ועשה טוב. הדבק אותם אל מחשבתך, והשיבם אל רעיוניך תמיד, ויראו לך תולדותיהם בע"ה, כשיראה מלבך שאתה חפץ בהם ונוטה אליהם, כמו שכתוב (שם כה) מי זה

לעלמו. אנשי החונף, הנכועים במעשיהם. כבד עליהם, להתנהג על פיו. הצלול, הברור. ותעמוד, תתבונן. לזכרון, להעלות על זכרונך דרכיך. דין אמת, ולא תחפה עליה שום דבר להכתך אותה. והפך בו, תקור עליו ועיין בו. וילדהו, הוצא ממנו תולדות ענינים שלא נזכרו בו. המעשה, שיוליך לידי מעשה. שיורה, כאיזה ענין שיורה. וינהיג, וילמדך איך הם המעשים להגיע אליו. ולהתפאר, שאתה בקי בהכמת הספר הזה. הבשריי, כח בשר ודם. מהשלים, ואפי' הדבר שהשיג אינו בשלימות. כופר, כפרה וכתנצלות. צווייהם, מ"ע. ולאויהם, מל"ת. רעיוניך, עומק מחשבותיך, ואע"פ שאל"א להעמיק בהם תמיד, מ"מ תשיבם

האיש ירא ה׳ יורנו בדרך יבחר, נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ, כיד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם. וראיתי להתום פתיחת הספר הזה במשל נאה יזרז אותך לעמוד על עניניו, ויעירך לדעת מעלת המין הזה מן המצות משאריתן, ומעלת שאר החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה, והבינהו בקראך אותו והשיבהו ברעיוניך, תמצא כנה שאתה חפץ בע״ה. והיא שאחד מן המלכים חלק אל עבדיו לוזי המשי לבחון בהם את דעתם, הזריז מהם והנלבב שבהם בחר מחלקו הטוב שהיה בו, ומן השאר גם כן בחר הטוב שבו, ועשה מחלקו שלשה מינים, טוב ובינוני ופחות. ועשה מכל מין לבדו הטוב במה שראוי לעשות ממנו, ועשה ממנו אצל האומנים הבקיאים בגדי חופש מענינים שונים זה מזה, וצבעונים שאינם דומים זה לזה, וילבשם לפני המלך בכל זמן ובכל מקום כראוי לו מהם. והכסיל מעבדי המלך עשה מכל חלקו מן המשי מה שעשה הזריז מהמין הפחות שבו, ומכרו במה שנזדמן לו מן הדמים, וימהר ליהנות בו במאכל טוב ובמשתה טוב ובדומה לו. וכשהגיע הדבר אל המלך רצה את מעשה הזריז הנלבב והקריבו אליו והעלהו אל מעלת אנשי סגולתו, וירע בעיניו מעשה הכסיל ויגרשהו והרחיקו אל שוממות ארצותיו והשכינו עם אנשי קצפו. וכן האלהים יתברך נתן ספר תורתו האמת לעבדיו לבחון אותם, המשכיל הפקח כשהוא קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה, יחלקהו לשלשה חלקים. האחד מהם לדעת הענינים הדקים הרוחניים אשר הם מחכמת המצפון, כחובות הלבבות ומוסרי הנפשות, ויחייב את נפשו לעשותם תדיר. ואח״כ יברור ממנו חלק שני והיא חכמת חובות האברים בזמנם ובמקומם. ואחר כך ישמש בחלק השלישי כענייני דברי הימים לדעת כחות בני אדם ותולדותם על סדר הדורות שעברו, ומה שאירע מן הדברים והחידות בימים קדמונים. וישמש בכל ענין ממנו בזמנו ובמקומו וכראוי לו כפי הצורך אליו. ויעזר על השתמשו בכל אחד מהם בחכמת השמוש ובחכמת המופת אשר בחכמת הדבר שמהם תהיינה ההקדמות לחכמה האלהית. כי מי שאינו בקי בהם אינו מכיר סימני חכמת הבורא בבריאותיו ולא ידע עניני גופו כל שכן זולתו. כאשר זימן העבד הזריז כלי בעלי המלאכות להשלים מה שכיון

לבך תמיד אחר שכבתת מהם דעתך. יבחר, אשר יבחר. המין הזה, חז״ל. ושאריתם, מתוכות האיברים. ומעלת, מדרגת. התורה. כמה שה פחותות מדרכי התורה. לוזי, פקעיות. והנלבב, איש לבב. הטוב שהיה, שנתבררו נקיות. הטוב במה שראוי, בין כמה דברים שראוי לעשות ממנו אחר לעשות הטוב שבהם. חופש, שלובשים השרים ותפשים. שנזדמן, שלא דקדק לקחת שויו. השכינו, נתן משכנו. קצפו, אשר קצף עליהם. ובמקומם, שהרבה מצות תלויות בזמן ובמקום. ותולדותם, והרבה תועליות יוצאות גם מזה כמו שהעיד ע״ז הרלב״ג ז״ל. ויעזר, ויהיה נעזר ע״י החכמות. זימן, הכין.

לעשותו מן המשי של המלך, והפתי הנמהר בעמדו על ספר האלהים, הוא משמש בו לדעת חידות הראשונים ודברי הקדמונים ויכהר ליהגות בו בעניני העולם, ויביא ראיה ממנו לרדוף אחרי התאוה, ולהניח דרך הפרישות, לעשות כרצון איש ואיש, וללכת אחרי רצון כל מין ומין מבני האדם כדעתם וכחפצם, והוא כמו שאמר הכתוב (משלי ה) הוא ימות באין מוסר וברוב אולתו ישגה. בחון אחי המשל הזה והשיבהו אל מחשבתך, והתבונן מספר תורת אלהיך מה שהעירותיך עליו, והעזר להשיג אותו בקריאת ספרי הגאון רבינו סעדיה ז"ל, שהמה מאירים השכל ומחדדים הבינה, ומורים הפתי ומזרזים העצל. והאלהים יורנו דרך עבודתו כאשר שאל ממנו משיחו, (תהלים טז) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

הנמהר, העושה בלי ישוב הדעת. ומורים הפתי, הדרך הישרה. ומזרזים העצל, לעשות טוב:

וזאת הסדרת שערי הספר הזה על סדריהם .

השער הראשון

בבאור אופני חיוב יחוד האל יתברך בלב שלם .

חס״ פתח השער

אמר המחבר כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה , מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה שהוא השער הראשון משערי התורה . וביחוד יפרד המאמין מן הכופר , והוא ראש אמתת הדת , ומי שנטה ממנו לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה . ומפני זה היה תחלת דברי האלהים אלינו על הר סיני (שמות כ) אנכי ה׳ אלהיך , לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳ , והזהירנו אחר כן על ידי נביאו באמרו (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד . וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו , ותראה היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין , וכלל עשרה ענינים כנגד עשרת הדברות . והוא שצונו להאמין בבורא ית׳ באמרו שמע ישראל ה׳ , ולא התכוון בכאן באמרו שמע לשמיע האזן , אך התכוון לאמונת הלב , כמו שאמר הכתוב (שמות כד) נעשה ונשמע , (דברים ו) ושמעת ישראל ושמרת לעשות וגו׳ . וכל מה שבא על הדרך הזה בלשון שמיעה לא התכוון בו כי אם להאמין ולקבל . ואחרי אשר חייבנו להאמין באמתת מציאותו , חייבנו להאמין שהוא אלהינו כמו שאמר אלהינו . ואחרי כן חייבנו להאמין כי הוא אחד אמת , כמו שאמר ה׳ אחד . ואחר שחייבנו להאמין ולקבל שלשה הענינים האלה אשר זכרנו , נעתק מהם אל מה שאנו חייבין לחבר אליהם , והוא אהבת האל בלב שלם בסתר ובגלוי בנפשנו ובמאדנו , כמו שאמר (שם) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך . ואני עתיד לבאר הענין הזה בשער אהבת האל בעזר הצור , ואחרי כן נעתק מהם להזהיר על חובות הלבבות , באמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך , רוצה לומר שתדביקם אל לבך ותאמין בם במצפונך . ואחר כן נעתק מהם אל מצות האברים שהם כוללים הידיעה והעשייה , כמו שאמר ושננתם לבניך ודברת בם , שאם

שהצורך אליו , היסוד והשרש שנצרך לבעל דת ישראלי לחקור לדעת לאמתו יותר מזולתו ואין לו בלעדה . מפנות , פנה ר״ל יסוד , כמו היתה לראש פנה . וביחוד , בתוכן מהות היחוד . אמונה , גם שארי שרשי הדת לא יתקיימו בידו , שאם אין יסוד נופל הבנין . להאמין בבורא ית׳ , באמתת מציאותו כמו שמבאר להלן . שהוא אלהינו , בקבלת עול מצותיו . הידיעה והעשייה , שא״א ללמד לאחרים אם לא קדמה לו הידיעה בתורה ,

לא יהיה לך בן אל תשים הבן עילת קריאתך אותם, ואחר כן אמר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, שאין נמנע מן הלב ומן הלשון מה שהם חייבין בו, כמו שאפשר לימנע משאר האיברים, כאשר הקדמנו מחיוב מצות הלבבות תדיר בפתיחת הספר הזה. וכל זה להזהיר על מה שהקדים במאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שתהיה רגילות לשונו בהם תמיד מביאה לידי זכרון הלב, ולא יפנה לבבי מזכור האלהים תמיד, וזה דומה למה שאמר דוד ע"ה (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד, ואמר הכתוב (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ואחר כן נעתק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד, ושמתו ג' חלקים באימרו וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עיניך, וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, והם תפלה של יד ותפלה של ראש והמזוזה, וכלם גורמים לזכור את הבורא ולאהבו בלב שלם ולכסוף לו, וכמו שאמר הכתוב בחקי זכרון אהבת האוהבים (שה"ש ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו', ואמר (שם א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין. ושם אותם שלשה, כדי שיהיו חזקים וקיימים יותר, כאשר אמר החכם (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. והפרק הזה כולל עשרה ענינים, חמשה מהם רוחניים, וחמשה מהם גשמיים. והרוחניים תחלתם שהבורא נמצא, והשני שהוא אלהינו, והג' שהוא אחד, והרביעי שנאהבהו, והה' שנאהב אותו בלב שלם (וי"ג בנעבדהו), והחמשה הגשמיים תחלתם ושננתם, והשני ודברת בם, והשלישי וקשרתם לאות וגו', והרביעי והיו לטוטפות וגו', והחמישי וכתבתם על מזוזות וגו'. וארז"ל למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות, ועל כן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה. וצריך שאבאר עתה מענין היחוד בלב שלם עשרה ענינים. הראשון מה גדר היחוד בלב שלם, והשני על כמה חלקים מתחלק ענין היחוד, השלישי אם נתחייב לחקור עליו בדרך העיון אם לא, והרביעי איך דרך מחקרו, ומה אנו צריכין לדעת תחלה קודם שנחקור על היחוד, והחמישי לברר ההקדמות אשר יתברר מהן כי יש לעולם בורא בראו מאין, והששי היאך נביאם לקיים מציאות הבורא, והשביעי להביא ראיות שהוא אחד, והשמיני לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת, והתשיעי שהאל יתברך אחד אמת ואין א'

והעשיה היא מעשה בלמוד להתרים. עלת קריאתך, הוכח למודך. ולכסוף לו, להתאוות אליו. בחקי זכרון וכו', בנימוסי ומנהגי, וי"ג כחקו כמו כחקו חוג, ופי' כתוקף או בציורו. בין שדי, מקום משכן הלב. שנאהבהו בלב שלם, חלק האהבה לשתים וקשה להולמו, ומהר"ף רוצה להגיה פה שנעבדהו ולפרשו על ההאמנה בלב, ע"ד שאמר המחבר בהקדמתו לעיל, השיב את כל העבודה אל הלב וגו', ועיין בדבריו. נביאם, אין נשתמש גם לראיות על קיום וכו'. העובר, שנקרא ה' רק בהעברה בעצמה ולא

אמת זולתו, והעשירי במדות האלהיות המושכלות והכתובות, והפנים אשר יתברר מהן לקיימם לו ולהרחיקם ממנו:

פרק א אמר המחבר שגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא, שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך, אחר אשר יבין בדרכי הראיות ברור מציאותו ואמתת אחדותו מדרך העיון, מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים כפי התחלקות הכרתם והבנתם. מהם מי שמיחד אותו בלשונו בלבד, והוא שישמע בני אדם אומרים דבר, והוא נמשך אחריהם מבלי דעת ענין מה שהוא אומר. ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו, ויבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו, ואיננו יודע בירור מה שקבל מהענין ההוא, ומהם מי שמיחדהו אחר שיבין מדרך הראיות אמתת הענין, אך יחשבנו במחשבתו כשאר האחדים הנמצאים, ויבוא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות, מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו. ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והא' העובר, ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו, וזהו החלק השלם בענין היחוד, על כן אמרתי בגדר היחוד השלם, שהוא שווי הלב והלשון ביחוד הבורא, אחר שידע להביא ראיה עליו, ולדעת אופני אמתת אחדותו מדרך העיון:

פרק ב אמר המחבר אך על כמה פנים מתחלק יחוד הבורא, אומר מפני שפשטה מלת יחוד בדברי אנשי היחוד, הרגילו בה הרבה בלשונם ובמלוהם תמיד, עד אשר שבה אצלם ממלות התימה על הטוב ועל הרע, והם משתמשים בה בחרדתם לצרה גדולה, להגדילה ולהפליא ענינה, ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם, מפני הסכלות והעצלות, והם חושבים כי ענין היחוד נגמר להם כאשר נגמרה מלתו, ולא ירגישו כי לבותם ריקים מאמתו ומצפוניהם נעורים מעניננו, מפני שמיחדים אותו בלשונם ובמליהם, ויחשבוהו בלבבם יותר מאחד, וידמוהו במצפונם כדמות שאר האחדים הנמצאים, ויספרו אותו במדות לא תאותנה לאחד האמת, בעבור שאינם יודעים ענין הא' האמת וענין האחד העובר, אלא הסגולה מאנשי היחוד שהעמיקו

ע"ד האמת. המושכלות, המחויבות מצד השכל. והכתובות, בספרי הנ"ך. והפנים, האופנים והדרכים. בלב שלם, ע"פ ראיות ברורות מצד השכל. במדברים, ר"ל כמבואר לעיל. — פשטה, נתרבה והורגלה. אנשי היחוד, מאמיני האחדות הפך המשנים דלהלן. שבה, נהיה, הרגל נעשה טבע. ממלות התימה, כשמתמיהים על מעשה יוצא מן המורגל משתמשים בה לאמר שהמעשה הוא יחיד להפליג הענין, ובפרט בחרדתם וכו'. ענין היחוד, גדר עמוקו. מאמתו, מאמיתת הבנתו. ויספרו, ויתארו. (כן דרך המעתיק הזה להשתמש בו תמיד למובן זה, והקדמתי זאת פה לתועלת הקורא והמעיין ויהיה בזכרונו תמיד). לא תאותנה, בלתי ראויות מצד זאת

בחכמה והבינו ענין הבורא והנברא, וחוקי האחד האמת ומה שהוא מתבודד בו. ואמת אמר הפילוסוף באמרו לא יוכל לעבוד עלת העלות ותחלת ההתחלות, אלא נביא הדור בטבעו, או הפילוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה, אבל זולתם עובדים זולתו, מפני שאינם מבינים נמצא אלא מורכב. ובעבור זה מתחלק היחוד כפי התחלקות דעות בני אדם ויתרון הכרתם, על ארבעה חלקים. תחלתם יחוד האל בלשון בלבד, והמעלה הזאת היא המעלה אשר יגיע אליה הקטן והפתי אשר איננו יודע ענין האמונה ואין אמתתה קבוע בלבו. והחלק השני הוא יחוד האל בלב ובלשון על יד הקבלה, מפני שהוא מאמין במי שקבל מהם, ואיננו יודע אמתת הענין מצד שכלו ותבונתו, והוא כעור הנמשך אחרי פקח, ואפשר שיקבל ממקבל כמותו. והוא כחברת עורים, שם כל אחד מהם ידו על שכם חברו, עד שהגיעו אל הפקח אשר בראש החבורה שמנהיגם, שאם יפשע הפקח הזה בהם ויתעלם מהם ולא יזהר משמירותם, או אם יכשל אחד מהם או יקרהו מקרה, יקרת לכל המקרה ההוא ויתעו מני דרך, ואפשר שיפלו בבור או בגומץ, או שיכשלו בדבר שימנעם מלכת. וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שיתוף, שאם ישמע דברי המשנים וטענותם, אפשר שתשתנה דעתו ויטעה ולא יכיר, ומפני זה אמרו רז״ל (אבות פ״ב י״ד) הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. והחלק השלישי מחלקי היחוד הוא יחוד הבורא בלב ובלשון, אחר שיוכל להביא עליו ראיות על אמתת מציאותו בדרך העיון, מבלי דעת ענין האחד האמת והא׳ העובר. וזה דומה לפקח שהוא הולך בדרך והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה, והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים, ואיננו יודע ומכיר הדרך הנכונה אל העיר אשר שם מגמתו אליה, אע״פ שהוא יודע אותו הצד ואותה הפאה, והוא יגע למאד ואיננו מגיע אל חפצו מפני שאינו יודע הדרך, כמו שאמר הכתוב (קהלת י) עמל הכסילים תיגענו כי לא ידע ללכת אל עיר. והחלק הרביעי הוא יחוד האלהים בלב ובלשון אחר אשר ידע להביא הראיות עליו, ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות, וזהו החלק השלם והשוב שבהם. והמעלה הזאת, היא אשר הזהיר עליה הנביא באמרו (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳:

נאות לכם. הסגולה, אנשי סגולה ומעלות. והתבודד, נבדל ומופרש מזולתו, והיא ל׳ בדד. בטבעו, משיג בנבואה כדבר מוחש בטבע. שקנהו, שעלתה בידו מן החקירה בחכמה. זולתו, לא הה׳ האמיתי. ענין האמונה, אמונת היחוד. שם כ״א וכו׳, הניח כ״א וכו׳. בגומץ, פחת נרדף לבור ונמצא בכתוב חופר גומץ (קהלת י). המשנים, ב׳ אלהות פועל טוב ופועל רע. מגמתו, דעתו ורצונו. אותו הצד. יודע ד״מ שהעיר היא בנגד מזרחו של עולם. הפאה שלכל צד יש ב׳ פאות מזרחית צפונית

פרק ג אך לדעת אם אנו חייבין לחקור על היחוד בדרך העיון אם לא, אומר כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית, חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו. וכבר הקדמתי בתחלת הספר הזה מן הדברים המראים חיוב הענין מה שיש בו די, והמתעלם מחקור הרי זה מגונה, ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה. והוא דומה לחולה שהוא בקי בחליו, ובדרך רפואתו כמך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות, והוא מתעצל לעיין בהבנתו וסברתו ברפואות הרופא, לדעת אם הוא מתעסק בענינו על דרך נכונה אם לא, והיה יכול לעמוד על זה מבלי דבר שימנעהו. וכבר חייבתנו התורה בזה, כמו שכתוב (שם) וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'. והראיה שההשבה אל הלב הוא עיון השכל, הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה מד) ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה וגו', ואמר דוד ע"ה (ד"ה א' כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וגו', ואמר (תהלים ק) דעו כי ה' הוא אלהים וגו', ואמר (שם צא) אשגבהו כי ידע שמי, ואמר (ירמיה ט) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. ואמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב י"ד) הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ואמרה תורה (דברים ד) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו'. ואי אפשר שיודו לנו העובדי כוכבים במעלת החכמה והבינה, עד שיעידו לנו הראיות והמופתים ועדי השכל על אמתת תורתינו ואומן אמונתנו. וכבר הבטיחנו יוצרנו לגלות אור כבודו על כל בשר, ושיראה כבודו הבהיר לאות לנו על אמתת תורתינו, כאשר אמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך וגו'. ואומר (שם ב) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגו'. וכבר התבאר מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה שאנו חייבין לעיין במה שנוכל להשיג ברורו בדעתנו:

פרק ד אך איך דרך המחקר על אמתת היחוד ומה שאנו צריכין לדעתו קודם שנחקור על היחוד, אומר כי כל דבר שמבקשים לדעת אותו כשמסתפקים במציאותו, צריך לשאול עליו תחלה אם הוא נמצא אם לא. וכשתתברר אמתת מציאותו, צריך לחקור עליו מהו ואיך הוא ולמה הוא. אך הבורא יתעלה אין אדם רשאי לשאול עליו, אלא באם הוא בלבד. וכשהתברר מציאותו בדרך העיון, נחקור עליו אם הוא אחד או יותר מא'. וכאשר יתברר לנו שהוא אחד, נחקור על ענין האחד, ועל כמה פנים

ומזרחית דרומית וזה יודע גם הפלא ואעפ"כ הוא יגע וכו'. — אומר, אני מחליט. להשיג ברורו, להבין ולדעת בראיות ברורות. — צריך לחקור וכו' אך הבורא וכו', נ"ל שר"ל אף כי דרך החוקרים לחקור על נמצא בד' חקירות אלה: והם 1) מה, מה חמרו? 2) איך, מה תארו צורתו ותבניתו? 3) מי, מי פעלו ועשהו? 4) למה, לאיזה תכלית הוא? אבל על הבורא

יאמר אחד. ובזה יתקיים לנו היחוד השלם, כמו שאמר הכתוב (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. על כן אנחנו חייבין לחקור תחלה היש לעולם הזה בורא אם לא. וכאשר יתברר שיש לעולם בורא בראו וחדשו, נחקור עליו אם הוא אחד או יותר מאחד. וכשיתברר כי הוא אחד, נחקור על ענין האחד העיקר והאחד האמת, ומה שצריך לספר בו על הבורא מעניננו, ובו ישלם ענין היחוד בלבנו, ויגמר במחשבתנו בע״ה:

פרק ה אך ההקדמות אשר יתברר מהן כי לעולם הזה בורא בראו מאין, הן שלש הקדמות. אחת מהנה כי הדבר איננו עושה את עצמו, והשנית כי ההתחלות יש תכלית למספרן, וכיון שיש תכלית למספרן יש להן ראשון שאין ראשון לפניו, והשלישית כי כל מחובר מחודש. וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות, תהיה התולדה מהן למי שידע להשתמש בהן ולחברן, כי יש לעולם בורא בראו מאין, כמו שיתבאר ממה שאנו עתידין לבארו בע״ה. והראיה על ברור אלה השלש הקדמות היא מה שאספר: והוא שנאמר כי כל נמצא אחר שלא היה, איננו נמלט מאחד משני דברים. אם שהמציא הוא את עצמו, או שהמציא אותו זולתו. וכל מה שנחשוב עליו שהוא עשה א״ע, לא ימלט ג״כ מאחד משני דברים, אם שעשה את עצמו קודם הויתו או אחר הויתו, ושניהם אי אפשר, כי אם נאמר שעשה את עצמו אחר הויתו, לא עשה כלום, שלא היה צריך לעשות את עצמו מפני הקדמת הויתו למעשהו, אם כן לא עשה כלום. ואם נאמר שעשה את עצמו קודם הויתו, בעת ההיא היה אפס ואופס, והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה, כי האפס לא יעשה דבר, ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים, והתבררה ההקדמה הראשונה אשר הקדמנו. — וברור ההקדמה השנית הוא על דרך הזה: שכל מה שיש לו תכלה יש לו תחלה, כי כבר נתברר שכל מה שאין לו תחלה אין לו תכלה, מפני שאי אפשר להגיע בדבר שאין לו תחלה אל גבול שיעמוד האדם אצלו. ומה שנמצא לו אחרית נדע כי היה לו ראשון אין ראשון לפניו, והתחלה שאין לה

ית׳ אין אדם רבאי וכו׳. בראו, ר״ל שבראו, וכן דרכו תמיד להשמיט בי״ן השמוש. מאין, להוציא מדעת המאמינים בחומר קדום. ההתחלות, העילות או הסבות. להשתמש בהן, ע״פ דרכי ההקש. הויתו, מציאותו. הקדמת הויתו, שכבר היה ונמצא קודם המעשה. אפס ואופס, האפס והאין, ויש מוחקין מלת ואופס לגמרי. הנחה, דבר נמצא וקיים. תכלה יש לו התחלה, ר״ל כל מסובב יש לו סבה קודמת לה, ואף אם גם היא מסובבת מסבות קודמות לה, מ״מ לא יעלו הסבות לאחור עד אין קץ, כ״א יבואו עד סבה ראשונה אשר אין עוד סבה לפניה. נתברר, במושכל ראשון. להגיע וכו׳ אל גבול שיעמוד וכו׳, שייך לו סוף בדבר שאין לו ראשית והתחלה. ומה שנמצא לו וכו׳, אם נראה לנו מסובב אחרון, ע״כ במעלה

תהלה, וכל אשר נעמוד על התכלית מההתהלות הנמצאות בעולם, נדע כי היה להם ראשון אין ראשון לפניו, והתהלה שאין לה התהלה כי אין ההתהלות מבלי תכלית להתהלתם. ועוד מן הידוע כי כל מה שיש לו הלק יש לו כל, כי אין הכל כי אם כלל הלקיו, ולא יתכן להיות הלק לכה שאין לו תכלית, כי גדר החלק אינו כי אם שעור נפרד משעור, כי השעור הקטן סופר את הגדול, כאשר זכר אקלידס בראש המאמר החמישי מספר השעור. ואם נעלה במחשבתנו דבר שאין לו תכלית בפועל ונפריש ממנו קצתו, יהיה הנשאר פחות ממה שהיה קודם בלי ספק, ואם יהיה השאר מאין תכלית, יהיה דבר שאין לו תכלית גדול מדבר שאין לו תכלית, והוא מה שא"א. ואם יהיה לשאר תכלית, אם נוסיף עליו ההלק המפורש ממנו והוא יש לו תכלית, יהיה הכל דבר שיש לו תכלית, וכבר הי' בתחלת דברנו מאין תכלית, וא"כ יהיה בתכלית ומאין תכלית, וזה הפך שא"א להיות. ולא יתכן להפריש ממה שאין לו תכלית חלק, כי כל מה שיש לו הלק יש לו תכלית מבלי ספק. וכשנהלק ממה שיצא אל גדר ההוי' בעולם מן האישים מימי נח עד ימי משה ע"ה במחשבתנו, יהי' הלק מכל אישי העולם, והוא מגיע עד תכלית, א"כ הכל הוא מגיע אל תכלית מספר. וכיון שכל העה"ז מגיע עד תכלית, צריך שיהיו תהלותיו מגיעות עד תכלית מספר. והדין נותן שיהיה לעה"ז ראשון אין ראשון לפניו, וצריך בעבור זה להגיע ההתהלות בראשיתן כאשר הקדמנו. וברור ההקדמה השלישית שנאמר כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מא', והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית

ונגיע עד הסבה הראשונה שאין ראשון לפניה, וק"ל. וכל אשר נעמוד וכו', ר"ל א"כ כל אשר נראה לו סוף והתכלית מזה נדע וכו'. אין ההתחלות וכו', אינו נופל עליהם שם התחלה באמת כ"א כשאין לפניהם התחלה אחרת. ועוד מן הידוע, ג"ז מבואר ראשון. ולא יתכן להיות חלק, אם שהוא בב"ת אינו מורכב מחלקים אחרי שכל חלק מוגבל משעור ידוע. ואם יהיה השאר וכו', ר"ל וא"ת גם אחר שלוקח איזה חלק מבב"ת יהיה הנשאר עוד בב"ת. יהיה דבר וכו', א"כ ימצא בב"ת גדול ובב"ת קטן, כי טרם לוקח ממנו חלק היה גדול מאשר הוא עתה. מה שא"א וכו', ובב"ת לא יפול תחת השעור. וכבר היה וכו', ואנחנו הנחנו בתחלה שהוא בב"ת. הפך שא"א, הוא ב' הפכים בנושא א' וזה נמנע. וכשנחלק, כשנבדיל. ועתה יבוא להוכיח מזה חדוש העולם. שיצא אל גדר ההויה, שנמצאו והיו. עד תכלית צריך שיהיו התהלותיו וכו', ר"ל אחרי שנמצא לו סוף מספר, א"כ ע"כ יש לו ג"כ התחלה וסבה ראשונה, וא"כ הדין נותן ומכריח וכו'. להגיע ההתהלות בראשיתן, פי' ע"כ שנגיע אל התחלה וסבה ראשונה שאין עוד לפניה. קודמים לו הקדמה טבעית, הלא המורכב ע"כ קדמו בטבע ובמציאות למורכב מהם, ד"מ השעור והפתילה קדמו בטבע למציאות הנר המורכב מהם. מחברו, המרכיב ומחבר את החלקים להיות מורכב א'.

וטבעית, והקדמון הוא שאין לו עלה, ומה שאין לו עלה אין לו התחלה, ומה שאין לו תחלה אין לו תכלה. ומה שיש לו תחלה איננו קדמון, וכל מה שאינו קדמון הוא מחודש, מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחודש, א"כ כל מחובר איננו קדמון, ועל כל פנים הוא מחודש. וכיון שנתבררה ההקדמה השלישית אשר זכרנו נתקיימו השלש הקדמות:

פרק ו אך על איזה פנים נשתמש בהקדמות אשר זכרנו בברור מציאות הבורא ית' הוא: כאשר נסתכל בעולם הזה נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חבור וסדור. כי אנחנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו, כבית הבנוי אשר זומן בו כל הצריך לו. השמים ממעל כתקרה, והארץ מתחת (ס"א מתוחה) כמצע, והכוכבים מסודרים כנרות, וכל הגופות צבורות בו כמכמנים, כל דבר למה שצריך לו. והאדם כבעל הבית המשתמש בכל אשר בו, ומיני הצמחים מזומנים לתועלתו, ומיני החיות משתמשים להנאתו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים ח) המשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו, צונה ואלפים כלם וגם בהמות שדי, צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים. וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה, ועלייתה וירידתה להמציא הקור והחום והקיץ והחורף מעניני הזמנים ותועלותיהם. ושנותם תמיד על כדור אחד מבלי הפסק, כדכתיב (איוב ט) האומר להרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום, וכתיב (תהלים קד) תשת חשך ויהי לילה וגו'. וסבוב הגלגלים אשר תנועותם מתחלפות, והכוכבים והמזלות על הנהגה משוערת ומשקל מכוון, לא יזח ולא ישתנה. והכונה בכל דבר ממנו, כונת תועלת ותקנה למדברים, כמו שאמר שלמה עליו השלום (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם וגו', ואמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים,

---

הקדמה זמנית וטבעית, כי המורכב ומחובר לא נתחבר טרם נמצא לו מחבר ומרכיב, וקודם לו ג"כ בטבע, כי מלאכת ההרכבה תלויה ממלאכת המרכיב ומחבר ואין מלאכת המחבר תלויה במלאכת ההרכבה. שאין לו עלה, אין לו סבה קודמת, כי לולא זאת אינו קדמון. אין לו תכלה, לא יכלה ולא יפסד לעולם. שיש לו תחלה, ע"כ הוא מסובב מסבה קודמת לו וא"כ איננו קדמון. הוא מחודש, מסבתו הקודמת לו. כל מחובר איננו קדמון, כי כבר קדמו לו חלקי חבורו והמרכיבו. — בברור, בגלוי בראיות מוכחות. מחובר ומורכב, מחלקים רבים ושונים, ועכ"ז אין חלק וכו' מבלי חבור וסדר נכון, וכאשר הולך ומבאר. זומן, הוכן. כתקרה, כספון ומכסה ממעלה. כמצע, יציע הקרקע. כמכמנים, כאוצרות. ועלייתה, ברום הגלגל בקיץ. וירידתה, בשפל הגלגל בחורף, והכל הוא מעניני וכו'. ושנותם, מה שחוזרים וכוכבים כה שנה שנה ולא ישנו את תפקידם, מורה בע"כ על מנהיג ומושל. ולא יזרח, בלילה. יחתום, ואינם נראים ביום. מתחלפות, במהירות ואיחור התנועה, אף זה ינוע ממזרח למערב וזה להפך וכדומה. משוערת, נגבלת בשעור וקצבה. לא יזח, לא

וכל זה חבירו והרכבתו נראים בכלו ובמקצתו. וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים, נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר, והמה נחלקים ונפרדים ואין בנו יכולת לחברם החבור הטבעי, מפני שקצתם משתנה אל קצתם, וקצתם כנגד קצתם, ואם נחבר דבר מהם, הם ממהרים להשתנות ולהתחלף. אך החבור שחברה אותם התולדה, הוא חבור מתוקן וקיים עד עת קץ. וכבר חשבו קצת הפלוסופים, כי הגלגלים והכוכבים והאישים העליונים הם מתולדות האש, ודומה לזה מה שנאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט. ובזה ראיה על המחשבה הזאת, ואיננה תולדה חמישית כאשר חשב אריכטו:

וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם, וידענו כי לא נמזגו מאליהן ולא נתחברו בטבען, מפני המחלוקת שביניהם, עלה בדעתנו ונתברר בנפשותינו כי מחברם זולתם, וקושרם בלעדיהם, ומרכיבם כנגד טבעם על כרחם, הוא בוראם יתב' אשר תקן קשורם ותכן חבורם. וכאשר נחקור על היסודות הארבעה, נמצאם מחוברים מחמר וצורה, והמה העצם והמקרה. והחמר שלהם הוא החמר הראשון, אשר הוא שרש היסודות הארבעה והחמר וההיולי שלהם, והצורה היא הצורה הראשונה הכללית, אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית, כחום וכקור, וכלחות וכיובש, והכובד והקלות, וההנועה והמנוחה והדומה להם. וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו, בשרשיו ובענפיו בפשוטו ובמורכבו בעליונו ובתחתונו. וצריך ממה שהקדמנו שיהיה כלו מחודש, כאשר התברר לנו כי כל מחובר מחודש, והדין חייב שנאמין כי העולם מחודש. וכיון שכן הוא ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו, צריך שיהיה לעולם עושה שהתחילו וחדשו, ומפני שהתברר כי התחלות א״א שיהיו מאין תכלית להחלתם, מן הדין שיהיה לעולם התח׳ה אין תחלה לפניה, וראשון שאין לו ראשון, והוא אשר יצרו וחדשו מאין דבר, לא בדבר, ולא על דבר, וכמ״ש הכתוב בענין הזה (ישעיה מד) אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי, ואמר (איוב כו) נוטה צפון על תהו תולה ארץ על בלימה, והוא הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו, ולמצאו כוננו במחשבותינו ושכלנו, הוא

יעתק ממקומו. נחלקים ונפרדים, כלומר גם כל יסוד לבדו. התולדה, הטבע. וקיים, יש לו קיום. תולדה חמישית, יסוד או גשם חמישי, לא נמזגו, לא הורכבו ונמסכו. העצם, הוא החומר. והמקרה, היא הצורה כי כל חומר מוכן לקבל צורות שונות. וההיולי, הוא החומר כהלשון בל׳ הפילוסופים. צורה עצמית, ליסודותיהם, כחום לאש וקור למים, ויש דברים אשר קור וחום מקרים להם. ממה שהקדמנו, שהכל מורכב וכל מורכב מחודש, א״כ הדין חייב וכו׳. מאין דבר, מאפס ותהו. לא בדבר, לא בכלי. ולא על דבר, כמו שמבואר להלן בפ׳ תולה ארץ על

הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו, ואין תכלית לקדמותו, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מ״ד) אני ראשון ואני אחרון, ואמר (שם מ״א) אני ה׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא. ויש בני אדם שאמרו שהעולם נהיה במקרה מבלי בורא שהמציאו ויוצר שיצרו. ומן התימה בעיני, איך תעלה בדעת מדבר בעודנו בבריאותו כמחשבה הזאת! ואלו היה בעל המאמר הזה שומע אדם שיאמר במאמרו, בגלגל אחד על מים שהוא מתגלגל להשקות הלקה אחת של שדה או גנה, והושב כי זה נתקן מבלי כונת אומן שטרח בחבורו והרכבתו, ושם כל כלי מכליו לעומת התועלת, היה לו להפליא ולהגדיל הרבה עליו, ולהשוב אותו בתכלית הסכלות, ויכהר להכזיבו ולדחות מאמרו. וכיון שידחה המאמר הזה, בגלגל קטן ופחות ונבזה, שנעשה בתחבולה קטנה לתקנת הלקה קטנה מהארץ, איך יתיר לעצמו לחשוב במחשבה הזאת, בגלגל הגדול הסובב את כל הארץ וכל אשר עליה מן הברואים, והוא בחכמה הקצרנה דעות כל בשר ושכלי המדברים להשיג הויתה, והוא מוכן לתועלת כל הארץ וכל אשר עליה, ואיך יוכל לומר שיהיה מבלי כונת מכוין ומחשבת חכם בעל יכולת! ומן הידוע אצלנו כי הדברים אשר הם מבלי כונת מכוין, לא ימצא במאומה מהם סימן לחכמה וליכולת. והלא תראה אם ישפך לאדם דיו פתאום על נייר חלק, שא״א שיצטייר ממנו עליו כתב מסודר ושיטות נקראות כמו שיהיה בקולמוס. ואלו הביא אדם לפנינו כתב מסודר ממה שאי אפשר להיות מבלי מצוע קולמוס, ואומר כי נשפך הדיו על הנייר ונעשתה צורת הכתב עליו מעצמה, היינו ממהרים לו.כזיבו על פניו שאיננו נמלט מכונת מכוין. וכיון שזה בעינינו דבר שא״א להיות בצורות רשומות בהסכמת דעתנו, איך יוכל לומר בדבר שמלאכתו יותר דקה, ותקונו יותר רחוק, ועמוק בעינינו עד אין תכלית, שיהיה מבלי כונת מכוין והכמת חכם ויכולת יכול. וכל מה שהבאנו להעמיד מציאות הבורא יתב׳ מצד מעשיו, די למי שיבין ויודה על האמת, ומספיק בתשובת אנשי הקדמות שאומרים כי העולם קדמון ודחיית דבריהם. ואתה דע לך:

פרק ז אך הראיה שהבורא ית׳ הוא אחד. היא, מפני שנתברר לנו בדרך הראיות כי יש לעולם בורא, התחייבנו לחקור עליו אם הוא אחד או יותר מאחד, וצריך שנבאר אמתת אחדותו משבעה פנים: —

האחד מהם מצד בחינתנו לעלות הנמצאות, כי כאשר נתבונן בהן נמצא מספרן פחות מעלוליהן, וכל אשר נחקור על

בלימה. בבריאותו, בעוד שכלו בריא ולא נטרפה דעתו. לעומת, מסכים ומכוון אל התועלת וכו׳. לתקנת, לתועלת. מצוע, אמצעות. בהסכמת וכו׳, צורת האותיות רק מוסכמות בלין טעם למה ככה ולא זולת, והעד כי לכל לשון אותיות כתיבתן משונות. בתשובת כו׳, מספיק להשיב למאמיני הקדמות. פחות מעלוליהן, מספר העלות והסבות פחות ממספר

עלות העלות ההן למעלה, נמצא מספרן פחות מהן, וכל אשר תעלינה, יתמעט מספרן עד שיגיע אל עלה אחת, והיא עלת העלות. ובאור זה כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם, וכאשר נתבונן במיניהם הכוללים אותם, יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תהתיהם, כי כל מין מן המינים כולל אישים רבים, והמינים יש תכלית למספרם, וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם, יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם, כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים, וכל אשר יעלו יהיה מספר הסוגי' פחות עד אשר יגיעו אל סוגי הסוגים. וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם י', והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין ופועל ונפעל. וכאשר נחקור על עלות אישי מיני עשרת הסוגים האלה, נמצאם חמש. התנועה, והיסודות הארבעה שהם האש והרוח והמים והעפר. וכאשר נחקור על עלות היסודות הארבעה, נמצאם החמר והצורה, והם שנים. וכאשר נחקור על עלתם יהיה מספרם פחות מהם, והוא רצון הבורא ית', ואין מספר פחות משנים אלא אחד, א"כ הבורא ית' אחד על כל פנים. וכן אמר דוד ע"ה (ד"ה א כט) לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש וגו', רוצה לומר כי הוא רם על כל רמים ועליון על כל העליונים, וראש כל ההלה ועלת כל עלה ועלול:

והשני מצד סימני החכמה הנראים בכל העולם הזה, עליונו ותחתונו, קפאיו וצמחיו, ובעלי חיים אשר בו. וכאשר נשתכל בו יורנו כי כלו מחשבת חושב אחד ומלאכת בורא אחד. והוא שאנו מוצאים אותו על מחלוקותיו בשרשיו ויסודותיו, מתדמה בתולדותיו, ושוה בחלקיו, ואותות חכמת הבורא יתברך נראות בקטני היצירות וגדוליהן, מעידות כי הם לבורא אחד הכם. ואלו היה לעולם יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם, ומשתנית בכלליו ובחלקיו. ועוד כי אנחנו מוצאים אותו, כי הוא צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו, ואין חלק ממנו נגמר אלא בחלק אחר, כצורך קשקשי השריון וחלקי המטה ואברי גוף האדם ושאר המחוברים קצתם אל קצתם בתקינם והשלמתם. הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור השמש, וצורך הארץ אל השמים ואל המים, וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם, כי מקצת מיניהם אוכל מקצתם, כדורס מן העופות והדגים וחיות השדה, וצורך האדם אל הכל ותקנת הכל באדם, וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם. והחכמה נראית בקטני היצירות וגדוליהן, כי כח החכמה הנראית ביצירת הפיל לפי גודל

מסובבות. **איש**, מין, סוג וסוגי הסוגים, וכן עצם וכמה ואיך ומצטרף וכו', כולם מבוארים בהריכות בספר רוח חן שער יו"ד ונספ' מלות הגיון שער ט' ע"ש. **רצון הבורא** יתברך, הפ"י בעצמו, ולהז שמחבר דרך אונקלס המתרגם לסבב שמו ית' בכבודו וכרצונו כנודע. **קפאיו**, הוא הדומם. **קשקשי השריון**, שאחוזים זה בזה. **אור השמש**, נ"ד גם הכוכבים מקבלים אורם מהשמש. **אל השמים**, להמטיר עליה, אז

גופו, איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה לפי קטנותה. אך כל אשר תקטן היצירה, יהיה כח החכמה והיכולת נראה בה יותר, ותקון הבורא יותר נפלא ונראה ממנה. וזה יורה כי כלם מחשבת חושב אחד ובורא אחד, מפני שהם מתדמים ושוים, ונכונים להשלמת סדר העולם והעמדתו כלו בכל חלקיו. ואלו היה לו יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בקצת חלקיו, ולא היה צריך קצתו אל קצתו. ומפני שהוא חלוק בשרשיו ויסודותיו שוה בתולדותיו ומחברותיו, הראה כי מחדשו ומחברו ומנהיגו וחושבו אחד. ואמר הפילוסוף אין במה שברא האלהים יותר נפלא ממה שברא, ור"ל כי החכמה בקטן ובגדול מחלקי העולם מתדמה ושוה, כמו שאמר דוד ע"ה בספרו מיני עניני העולם והבונת ישובו, (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך, ואמר (שם צב) מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך:

והשלישי מפני ההדוש הכולל את כל העולם. כי הראיות למדו על חדושו, והוצרך בעבור זה שהיה לו מחדש, מפני המנע הוית הדבר מאליו. וכשאנו מוצאים הווה, ויתברר לנו כי היה אחר שלא היה, נדע בעדות השכל השלם שזולתו בראו והמציא הויתו ויצר אותו. וכיון שהתקיים כי לעולם בורא שבראו וחדשו אין ראוי להעלות על דעתנו שהוא יותר או פחות מאחד, שא"א למציאות העולם מבלי בורא אחד, ואלו היה אפשר שיעלה בדעתנו שיתקיים העולם בפחות מבורא אחד, היינו מעלים על דעתנו כן, אך מפני שלא יכולנו להשכיל דבר שיוכל לעשות את זולתו פחות מאחד, ידענו ידיעה שא"א לדחותה כי הוא אחד, כי הדברים אשר יתבררו מצד הבאת הראיה עליהם, ותהיה מציאתם מציאה שא"א לדחותה, אין אנו צריכין להעלות על דעתנו שהם יותר ממה שהצורך מביא אליו בהשלמת הדבר שהוא לראיה עליהם. והדמיון כי בעת שנראה כתב שוה בחבורו וצורת המכתב אשר נכתב בו צורה אחת, יעלה בדעתנו מיד כי כותב אחד כתבו וחברו, כי הכתב לא יתכן בפחות מכותב אחד, ואלו היה יכול להכתב בפחות מכותב אחד, היינו חושבים כן, ואע"פ שאפשר שיכתבנו יותר מאחד, אין ראוי להעלות על דעתנו כן, אלא בראיה שתעיד על ברור הדבר, מהתחלף צורת המכתב במקצתו והדומה לזה. ואם היה הדבר כן, אין אנו צריכין לדעתו פנים בפנים אם א"א לעמוד עליו מן הצד הזה, ועמדו לנו הראיות

להחזיקה על קוטב תנועתה. והפלכים, מחוזות או מדינות. והעמדתו, וקיומו. שוה וכו', ר"ל אע"פ שהוא חלוק וכו' ועכ"ז הכל הולך אל תכלית א' מכוון, בזאת הראיה וכו'. אין במה וכו', אין בנברא א' יותר פלאים מאשר בנברא אחר. בספרו, במנותו. החדוש הכולל וכו', מפני שכל העולם מחודש מוכח מזה שהבורא אחד. למדו, הוכיחו. מפני המנע, לפי שנמנע שיעשה דבר א"ע. היינו מעלים וכו', כי כל הממעיט בהתחלות הרי

עליו ממעשהו בסדור כתיבתו, במקום ראותנו אותו, וידענו ידיעה ברורה כי כותב אחד נמצא, יודע מכתב ויכול לכתוב כתבו, ולא השתתף בו עמו זולתו מפני סדר חבורו וקשואתו, מפני שמעשה שני עושים מתחלף, ואיננו שוה ומסודר על ערך אחד, ומשתנה בתקונו ותכונתו. וכן נאמר בבורא ית', כי מפני שהיו אותות החכמה בבריאותיו מתדמות ושוות, הוצרכנו להאמין כי בורא אחד בראם, שא"א למציאות המחודשים מבלעדיו, ושאיננו דבר נראה כעצם וכמקרה. ומפני שאיננו נראה, א"א למצאו ולדעתו, אלא בדרכי הראיות והבחינות המורות עליו מצד בריאותיו, אז העמוד לנו אמונתנו שהוא נמצא, ושהוא א' קדמון היה ויהיה ראשון ואחרון גבור חכם חי, ועמדו לנו הראיו' עליו במקום עמדנו עליו וראותנו אותו ית', מפני שאיננו מהענינים הנראים. ע"כ הוצרכנו לתעלות על דעתנו שבורא א' בראם, כי א"א בלעדיו במציאות המחודשים, אך יותר מאחד אפשר בלעדיו ואין צורך אליו, על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד, לא יתקיימו דבריו אלא בראיה זולת הראיה שהבאנו, ואי אפשר להעמידה מפני שהראיות שהן מדרך השכל אינן מכחישות זו את זו, אך כל הראיות מעידים על אחדותו, ומרחיקות ממנו ענין הרבוי והשתוף והדמיון, כאשר אמר הבורא ית' (ישעיה מד) היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי, ואמר (שם) אני ראשון ואני אחרון, ואמר (שם מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו, ואמר (שם מה) צדיק ומושיע אין זולתי:

והרביעי שנאמר למי שהוא חושב כי הבורא יותר מאחד, לא ימלט שיהי' עצם הכל עצם א' או שלא יהיה אחד.

ואם יאמר כי העצם אחד, א"כ הענין א', והבורא איננו יותר מא'. ואם יאמר כי לכ"א מהם עצם איננו עצם האחר, נצטרך עכ"פ שיהיה ביניהם הפרש מפני מחלקותם והשתנותם. וכל נפרש מוגבל, וכל מוגבל יש לו תכלית וכל אשר יש לו תכלית מחובר, וכל מחובר מחודש, וכל מחודש יש לו מחדש. ומי שחושב כי הבורא יותר מאחד מצריך שיהיה מחודש, וכבר הקדמנו כי בורא העולם קדמון, והוא עלת העלות והחלת ההחלות והוא עכ"פ אחד. והוא כמו שאמר הכתוב (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך:

והחמישי מצד ענין הרבוי והאחדות. והוא שאקלידס גדר האחדות בספרו, ואמר כי האחדות היא אשר בה יאמר לכל דבר אחד, ר"ל כי האחדות קודמת לאחד בטבעה, כאשר נאמר כי החום קודם לכל דבר חם, ולולי האחדות לא היה נאמר על דבר מן הדברים אחד. והענין אשר אנחנו צריכין

זה משובח וקרוב אל האמת. במקום עמדנו וכו', תחת אשר נעמוד הגלוי ונראהו. להעמידה, להביא ראיה עומדת ע"ז וכו'. עצם הכל, מהות כל הנבראים. מצריך, מחייב ומכריח. לכל דבר אחד, הנושא עליו מקרה

להעלות על דעתנו מן האחדות, היא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין, ולא רבוי ולא מספר בשום פנים, ולא התחבר אל דבר ולא התפרד מדבר. וענין הרב הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדים הרב לאחדות אשר ממנה נתרבה. ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי, נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו, כקדימת האחד המניני לשאר המנין. ומי שיחשוב כי הבורא יותר מאחד, יש לו לומר על כל פנים כי האחד קודם לכלם מפני הקדמת הא' למנין והאחדות לרב, א"כ הבורא אחד עכ"פ קדמון אין קדמון זולתו, כמו שנא' (ישעיה מג) לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה:

והששי מצד המקרים הדבקים אל כל מתרבה. והוא שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם והיא הכמות, והוא יתברך הבורא העצם והמקרה לא השיגנו מדה ממדותם בעצם כבודו. וכאשר התברר כי הבורא התעלה מכל דמיון וערך אל דבר מבריאותיו מן השכל ומן הכתוב, והיה הרבוי הנכנס על עצם המתרבה מקרה, לא יאות שהשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי, ואם לא יסופר ברוב היא אחד עכ"פ, מפני שאין בין הרב והאחדות אמצעי. א"כ אין הבורא יותר כאחד והוא אחד עכ"פ, כמו שאמרה חנה (ש"א ב) אין קדוש כה' כי אין בלתך וגו':

והשביעי כי הבורא אם הוא יותר כאחד, יהיה כל אחד מהם יכול לברוא העולם, או לא יוכל אלא בעזר חברו. ואם כל אחד מהם יכול, הבורא הא' נוסף מפני שהאחד יכול ואינו צריך לזולתו. ואם לא ישלם הדבר כי אם בהתחברם, אין לאחד מהם יכולת שלמה ולא כח גמור, מפני שכל אחד מהם נלאה ומקצר וכל אחד מהם חלש, וכל חלש יש לו תכלית לכחו ולעצמו, וכל אשר יש לו תכלית יש לו גבול, וכל אשר יש לו גבול מחובר, וכל מחובר מחודש, וכל מחודש יש לו מחדש. א"כ החלש א"א שיהיה קדמון, מפני שהקדמון לא הקצר ידו מדבר, ולא יצטרך לעזר זולתו, א"כ אין הבורא יותר מאחד. ואלו היה אפשר להיות יותר מא', היה אפשר שתהיה ביניהם מחלוקת בבריאת הברואים, ולא היתה נגמרה מהם יציאת הברואים.

האחדות מתואר בשם אחד. ובדידות מל' בדד, והוא נרדף אל אחדות. כלל אחדים, הרב הוא קבוץ אחדים רבים. המניני, הא' אשר במנין רב ע"כ הוא קודם לשאר המנין. נכנס, מוסף על עצמותו. מן השכל, כי אין לדמות נברא ליוצרו. ומן הכתוב, ואל מי הדמיון אל, זולתו רבים. ואם לא יסופר, ר"ל ואחרי שלא יתואר ברבוי מפני שהיא מקרה, א"כ אין ליחס לו כ"א האחדות, וא"ת הלא גם האחדות היא מקרה וכמו שמבואר בראש החמישית לעיל ע"ש, ואיך יתואר בשם ית' באחדות? הנה זה הוא רק ע"ד העברה והגות הלשון, וזה רק לשלול ממנו הרבוי כמבואר להלן סוף פ"ח ע"ש, וכן מבואר במורה ח"א פ' נ"ז ע"ש. נוסף, אך למותר. נלאה,

ובמצאנו כל העולם הזה על סדר אחד, ותנועה אחת נמצאת בכל חלק מחלקיו לא נשתנה עם הדורות, נדע שיוצרו ומנהיגו אחד, לא ישנה מעשהו ולא יחליף הנהגתו זולתו. כמו שאמר (ישעיה מד) ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי וגו', ואמר דוד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד. ומה שאנו רואים הנהגת הבורא השלמה בברואים, כי ההנהגה לא תהיה שלמה מתמדת על ענין אחד, אלא בהתיחד אחד בעצה ובהנהגה כמלך במדינה ותנפש בגוף. ואמר ארסט"ו בספרו בענין היחוד אין טוב ברבות הראשים אך הראש האחד, ואמר שלמה (משלי כח) בפשע ארץ רבים שריה וגו'. ובמה שהבאנו בענין הזה די למבין, ומספיק בתשובה על הנחת הרבוי. כי בהעמידנו האחדות לבורא העולם, תדחה טענת מי שיאמר שהוא יותר מא'. ואתה דע לך:

פרק ח אך באור אופני האחד האמתי והא' העובר, הוא שהאחד שם נגזר מן האחדות, והוא נאמר על שני ענינים. הא' מהם מקרי והוא העובר, והשני עצמי קיים והיא האמתי. והאחד המקרי ג"כ הוא על שני ענינים. הא' מהם נראה בו הרבוי והכלל והקבוץ כסוג האחד אשר היא כולל מינים רבים, וכמין האחד הכולל אישים רבים, כאיש האחד המחובר מחלקים רבים, וכצבא האחד הכולל אנשים רבים, וכאמרנו כור אחד והין אחד ורובע אחד וליטרא אחת, וכל א' מהם כולל דברים רבים, יאמר על כל א' מהם א'. וכל א' ממה שהזכרנו נקרא אחד על דרך העברה, והוא מפני שהדברים ההם אשר יקבץ אותם השם ההוא שוים בענין אחד, ונקרא רב מפני שכולל דברים רבים, וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו, יאמר על כל א' מהם אחד, והאחד בכמו הענינים האלו אשר זכרנו מקרה, והוא אחד מצד ורב מצד. והענין השני מהא' המקרי הוא האחד הנאמר על האיש האחד, לא מתרבה ולא כולל דברים רבים כנראה ממנו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה, והוא מקבל ההויה וההפסד, והחלוק והחבור, והפרידה והשנוי, והחלוק והשתוף, אם כן הרבוי ישיג הדבר הנאמר עליו אחד מכל מה שספרנו מפני שהם כנגד האחדות, כי הא' הנאמר על הדבר אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי

חסם כחו. ולעצמו, פי' ולכלתו. ובמצאנו, ואחרי שאנו מוצאים. ולא יחליף וכו', לא ישנה אלוה אחר הנהגתו כי אין בלתו. אין טוב וכו', אין טוב למדינה במושלים רבים. הנחת, מניח'. — שם נגזר, כל שם הנעשה מאיזה פעל או מקרה נקרא שם נגזר. נראה בו, נמצא בו. וכצבא, כגדוד אנשי צבא. יקבץ, יכלול. ויתבודדו, ויהי' כ"א לבדו. א' מצד ורב מצד, א' מצד הכלל ורב מצד פרטיו הכלולים בו. האיש הא', פי' עצם א' פרטי ולא דווקא אדם. הרבוי ישיג, ייוחס אליו או

והשנוי, הוא מקרה מבלי ספק, והוא א' על דרך העברה לא על דרך האמת. שים לבך להבין:

אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים. הא' מהם במחשבה, והשני בפעל. והמחשבי הוא האחד המניני אשר הוא שרש כל מנין ותחלתו. וטעם האחד המניני שהוא אות וסי' להתחלה שאין החלה לפניה, כי כל התחלה אמיתית תקרא אחד, כמו שנא' (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, במקום יום ראשון הוציאו בלשון אחד, מפני שהאחד שם להתחלה שאין לפניה תחלה. וכשהוא שונה יקרא שני, וכשהוא משלש יקרא שלישי, וכן עד עשרה. ואחר כן ישוב אל האחד, ואח"כ ישוב אל מאה ואל אלף אין תכלית למנין, וע"כ היה גדר המנין כלל מורכב מן האחדים. והטעם שקראתיו מחשבי, מפני שהמנין אינו נכנס תחת החושים הגשמיים אבל יושג במחשבה, אך המנוי הוא מורגש בחושים הגשמיים החמשה או במקצתם. והענין השני אשר הוא א' אמתי נמצא בפעל, הוא ענין אשר לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף, ולא יספר במדה ממדות הגשמיים, ולא תשיגהו לא הויה ולא הפסד ולא תכלה, ולא יעתק ולא ינוע, ולא ידמה אל דבר ולא ידמה אליו דבר ולא ישתתף עם דבר, כי הוא עכ"פ א' אמת והיא שרש לכל מתרבה, כאשר עבר מדברינו כי האחדות עילת הרבוי, ואין לאחד האמתי תחלה ולא תכלית, כי כל מה שיש לו תחלה ותכלה, מן הדין שתכנס ההויה וההפסד עליו, וכל מה שתכנס ההוי' וההפסד עליו משתנה, והשנוי כנגד האחדות, א"כ יהיה יותר מאחד, כי הוא קודם ההתחלה לזולתו אחריה, וזה מחייב לו הרבוי. וכן הדמות במתדמה מקרה, וכל אשר ישיגנו מקרה מתרבה, והאחד האמת לא ישיגהו שום מקרה בעצם כבודו בשום פנים. ואם יאמר אומר שהאחדות באחד האמת מקרה, נאמר כי ענין האחדות באחד האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו, וכאשר נספר הא', לא נספרהו כ"א בענין אסיפת הרבוי והרב, והאחד האמת לא יסופר במדה שמחייבת לעצם כבודו רבוי ולא שנוי ולא חלוף בשום פנים. ובזה נשלמו כל דברינו באחד העובר והאחד האמת. ואתה דע לך:

נמצא בו. כנגד, מתנגדים. שרש כל מנין, שאינו מנין בפ"ע כ"א התחלת ותכלית כל מנין. וטעם, ופירוש. הוציאו, פי' השתמש, והרב בזה קושית רש"י ז"ל ע"ש. וכשהוא שונה, כשהוא ונכפל וכו'. ישוב אל האחד, כי מספר העשרה הוא א' נעברות עד מאה. המנוי, הדבר הנמנה. ולא יעתק, ממקום למקום. ינוע, מל' נוע תנוע ארץ. שרש לכל מתרבה, ממנו הכל. עבר מדברינו, הוכחנו בזה. כנגד, הפך ומתנגד. ההתחלה וכו', רוב המעתיקים הגיהו כנ"ל והתחלה, ור"ל אחרי שנמצא בו כח להשתנות אל דבר אחר א"כ הוא מורכב, ואף שמצבו הנוכחי אינו א' פשוט כי נמצא בו כח השנוי, וזה מחייב לו הרבוי. הרחקת, שלילה. לא נספרהו, לא נכוון בזה וכו'. אסיפת, שלילת מל' אפס.—

פרק ט אך הראיה שהבורא ית׳ אחד אמת אין אחד אמת זולתו, נאמר כי מפני שכל מחובר לא הגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חובר מהם, והוא התאחד קצהם עם קצתם, ועיקר השתוף האחדות. וכן לא יתכן מציאות המחובר, אלא בהתחלק חלקיו אשר מהם חובר, כי החבור לא יהיה כי אם מדברים שהם יותר מאחד, ועיקר המחלוקת הרב. וכיון שהיה סימן החבור וההרכבה והסדור נמצא בעולם הזה, בכלליו ובפרטיו וחלקיו ושרשיו וענפיו, צריך שימצא בכלם ענין השתוף והמחלוקת, ועיקרם האחדות והרב. ומפני שהאחדות קודמת לרב בטבע, כקדימת האחד לשאר המנין, מן הדין שתהיה עלת כל מתרבה בלתי מתרבה בראש התחלות, מפני הקדמת ענין האחדות לכל מתרבה. וכיון שהיו העלות מגיעות בתחלתן ונמנע שיפעל הפועל בעצמו, לא היה אפשר שתהיה עלת האחדות והרב כמותן רב ואחדות, וכיון שאין עלת ההויות הרב בלבד ולא רב ואחדות, מן הדין שיהיה עלת ההויה אחד אמת. וכבר הקדמנו בדברינו כי העלות כל אשר תעלינה למעלה, תתמעטנה בהתחלתן, עד אשר תהיין מגיעות אל שרש המנין, והוא האחד האמת והוא הבורא ית׳. ומן הידוע עוד כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, א״א שלא ימצא בדבר אחר עצמי אמתי, אין לו העתקה ממנו כי אם בהפסדו, כחום במים החמים שהוא מקרה במים, והוא באש עצמי קיים. ומן הידוע עוד כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, אין הדבר ההוא אשר יקרה בו המקרה, מקבל אותו המקרה אלא מן הדבר אשר הוא בו עצמי. כמו שאנחנו רואים בחום המים שהוא מקרה בהם, נאצל עליהם מן האש שחומה עצמי בה, וכאשר אנחנו רואים מלחות הדברים הלחים במקרה, שנאצל עליהם מן המים שהלחות בהם עצמית, וכן שאר כל ההויות כאשר נסתכל בעניניהם. ועל ההקשה הזאת ננהיג דברינו בענין האחדות. כי כיון שהיתה בכל אחד מהברואים מקרית כאשר הקדמנו, מן הדין הוא שתהיה בעלת הברואים עצמית קיימת אמתית, וממנה קבלו כל ההויות ענין האחדות בדרך המקרה כאשר בארנו. וכאשר חקרנו על ענין האחדות האמתית בברואים, לא מצאנוה לאחד מהם קיימת אמתית. ואם יאמר (על כל א׳ מן הסוגים והמינים, והאישים והעצמים והמקרים והגרמים העליונים והגופים הרוחניים, וכל מנין ומנוי וכל אשר לו תכלה וגבול) אחד, ומיחסים אליו ענין

עיקר השתוף וכו׳, עיקר שם שתוף הונח על ענין שהתאחדו בו שנים או יותר. **בהתחלק**, אם בפועל או אף רק בציור. **ועיקר המחלוקת הרב**, כמו שהאחדות הוא יסוד החבור והשתוף, כן הרבוי הוא עיקר הפרוד והחלוקה. **קודמת לרב**, כי כל רב מתחבר מאחדים רבים. **מגיעות בתחלתן**, עולות ומגיעות עד ראש העלות שאין עוד לפניו. **אין לו העתקה** מ׳, אשר לא יפרד וכו׳. **ועל ההקשה**, ועד״ז. **והגרמים**, הם הגלגלים.

האחדות, לא יאמר לו אחד אלא ע״ד העברה, מפני שהוא כולל דברים שנקראו א׳ מדרך הדמותם והתחברותם בענין אחד, והוא רב בעצמו מפני שמקבל הרבוי והשנוי, והחלוק והמחלוקת, והחבור והפרידה, והתוס׳ והחסרון, והתנועה והמנוחה, והדמיון והצורה, ושאר המקרים המיוחדים והכוללים לכל אחד מהברואים. והאחדות האמתית איננה נמצאת ולא נאמרת באמת על דבר מן היצירות. ומפני שהיה הא׳ נמצא בברואים בדרך המקרה, והורה האות והמופת כי הבורא אחד, ידענו דעת ברורה כי האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים ע״ד העברה, נאצלה מענין האחד האמת. והאחדות האמתית היא הנאמרת על בורא הכל ית׳, והוא האחד האמת ואין אחד אמת זולתו כמו שהקדמנו, וכל חקי הא׳ האמת אשר זכרנו, לא יאותו כי אם לו לבדו. וכן כל עניני הרבוי והמקרים והשנויים והתנועות והדמיונים, וכל מה שלא יאות לא׳ האמת, רחוקים ממנו ית׳, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים מ) רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך וגו׳, ואמר הכתוב (ישעיה מ) ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ונאמר (תהלים פו) אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך, ונאמר (ירמיה י) מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול שמך בגבורה וגו׳. וכבר התבאר והתברר כי בורא העולם ית׳ א׳ אמת, ושאין אחד אמת זולתו, כי כל מה שיפול עליו שם האחד זולת הבורא, אם הוא אחד מצד א׳, הוא רב מצד אחר כאשר זכרנו, אך הבורא אחד מכל פנים כמו שבארנו. ובמה שהבאנו בענין הזה די למבין:

פרק י אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות המספר בהן הבורא ית׳, הכונות בהם רבות מאד, כפי רוב הברואים והטובות הכוללות אותם, והן מתחלקות לשני חלקים עצמיות ופעליות. וטעם אמרנו עצמיות, שהן מדות קיימות לאל יתעלה קודם הברואים ואחריהם, תאותנה לו ולעצם כבודו. והן שלש מדות, והן, שהוא נמצא, ושהוא אחד, ושהוא קדמון אין לו ראשית. והטעם שאנו מספרים אותו באלה המדות, להורות על ענינו ואמתת מציאותו, ולהעיר על כבודו, ולהבין המדברים כי יש להם בורא שחייבין בעבודתו. והצרכנו לכפר אותו בנמצא, מפני שהראיות הורו על מציאותו בעדות סימני מעשיו בעולם, כמו שאמר (ישעיה מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר, ע״כ נתחייבנו לכפר אותו בנמצא, מפני שהתקיים בשכלנו כי הנעדר לא יהי׳ ממנו פעל ולא שום מעשה, ובין שהתבררו מעשיו ובריאותיו, התברר בדעתנו מציאותו. אך מה שאנו מספרים אותו בו מן הקדמות, מפני שהראיות הורו כי לעולם הזה ראשון

נאצלה, נבדלת, ע״ד שמשתמשין בשם המושאל לאיזה דבר. — המושכלות, המחויבות מצד השכל. והכתובות, בספרי תנ״ך. הכוללות אותם, ר״ל המגיעות לכלם. ופעליות, לפי פעולותיו. ולהבין המדברים,

אין ראשון לפניו, ותחלה שאין תחלה לפניה. והתברר כי ההתחלות א"א שתהיין מאין תכלית מנין בתחלתן, והדין נותן עכ"פ שהבורא ית' ראשון אין ראשון לפניו, וזהו ענין הקדמות כמו שאמר (תהלים צ) ומעולם עד עולם אתה אל, ונאמר (ישעיה מג) לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אך מה שנספר עליו שהוא אחד, כבר בארנו זה באר היטב בראיות ידועות, והתקיים בעדויות ברורות, כי ענין האחדות האמתי דבק אל עצם כבודו, וענין האחד ריחוק הרבוי מעצם כבודו, והמנע השנוי והחלוף והמקרה וההויה וההפסד והחבור והפרידה והדמיון והשתוף מאמתת עצם כבודו, ושאר גדרי הרב:

וצריך שתבין מן המדות האלה שהן לא תחייבנה לעצם כבוד הבורא שנוי וחלוף, אך ענינם להרחיק זולתם ממנו ית', והעולה על דעתנו ושכלנו מעניניהם, כי בורא העולם ית' לא מתרבה ולא נעדר ולא מהודש. וכן צריך שתדע כי כל אחת מאלה המדות השלש אשר זכרנו, מחייבת שאריתם כאשר נתבונן בעניניהם. ובאור זה כי האחד כשהוא דבק וקיים בשום דבר, צריך על כל פנים שיהיה נמצא קדמון, מפני שהתברר כי הנעדר לא יסופר באחד ולא ברב, וכשיאות לשום דבר ענין האחד האמת ויתקיים לו, דין הוא שיאות לו שם המציאות וענינה, וכן ענין הקדמות דבק לו, מפני שהאחד האמת לא יהוה ולא יפסד ולא ישתנה ולא יתחלף, וא"כ הוא קדמון כיון שאין לו תחלה, ומי שהתקיים לו ענין האחדות האמתית, כבר התקיים (ס"א התברר) לו ענין המציאות והקדמות. וכן נאמר כי מדת המציאות התמידה כשהיא נאותה לדבר, תאות לו עמה מדת האחד האמת ומדת הקדמות. אך מה שראוי לו ממדת האחד, מפני שהנמצא הדיר לא יתכן שיהיה נמצא אחר אפס, ולא ישתנה מענין המציאה אל אפס מציאה ולא מאפס מציאה אל מציאה, ומה שהוא במדה הזאת איננו רב, מפני שהרב לא ימצא מציאה הדירה מפני הקדמת האחד לו, וכל הנמצא הדיר איננו רב, א"כ הוא אחד. וכן ראויה לו עוד מדת הקדמות, כי הנמצא הדיר אין לו התחלה ולא תכלה, א"כ ענין הקדמות דבק לו עכ"פ. וכן נאמר כי מדת הקדמות מחייבת למי שהיא ראויה לו מדת האחד האמת ומדת המציאות התדירה. ומה שראוי לו ממדת האחד האמת, מפני שהנמצא הדיר הוא שאין לו תחלה, ומה שאין לו תחלה איננו מתרבה, שכל מתרבה יש לו תחלה והוא האחד, א"כ אין המתרבה קדמון, והקדמון לא יתכן שיהיה אלא אחד. והתחייבה מדת האחד בחיוב מדת הקדמון, וכן צריך

גזורות לבני אדם. מאין תכלית מנין, ממספר בלי תכלית. להרחיק זולתם, לגבול כמכם. לא מתרבה כו' ולא מהודש, הפך האחדות מציאות וקדמות. מחייבת וכו', אמתת כ"א מגלה גם אמתת הב' האחרות. דבק וקיים, מבואר במופת. נמצא אחר אפס, מחודש.

שהתחייב מדת המציאות בהתחייב מדת הקדמות, כי האפס לא יסופר לא בקדמון ולא בחדש :

וכבר התבאר כי המדות האלה השלש, ענינם אחד והנראה מהן אחד, ושאינן מחייבות שנוי לעצם כבוד הבורא ית׳, ולא הכנסת המקרים עליו ולא הרבוי על ענינו, מפני שהענין אשר נבין מהם הוא שהבורא ית׳ איננו נעדר ולא חדש ולא מתרבה. ואלו היינו יכולין להליץ על ענינו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת כמו שכולל אותם השכל, כדי שיעלו אלה השלשה ענינים בדעתנו בה, כאשר הם עולים בשלש אשר זכרנו, היינו מליצים בה עליו. וכיון שלא מצאנו במה שאנו מדברים בו מן הלשונות, מלה שתורה על אמתת ענין הבורא יתברך, הוצאנו הענין ביותר ממלה אחת, והרבוי הנמצא במדות הבורא ית׳ איננו מצד עצם כבודו, רק מצד קוצר כח מליצת המספר מהשיג ענינו במלה אחת שתורה עליו. וצריך שתבין מענין הבורא שאין כמוהו דבר, וכל אשר תספר אותו בו מן המדות, צריך שתבין מהם ריחוק שכנגדם ממנו, כאשר אמר אריסטו, השוללות במדות הבורא ית׳ אמתיות מן המחייבות. מפני שכל מה שמחייבין לעצם כבודו מן המדות, איננו נמלט ממדות העצם או ממדות המקרה, ובורא העצם והמקרה לא תשיגהו מדה ממדותם בעצם כבודו, וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמתות בלי ספק והנה נאותות לו. כי הוא נעלה מכל מדה ותאר, ומרומם מכל דמות ודמיון. ועל כן אתה צריך שתבין מן המדות האלה השלש אשר זכרנו הרחקת שכנגדם מעל הבורא יתברך :

אך המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא ית׳ מצד פעולותיו, ואפשר שישתתף בספורם עם קצת ברואיו. והתרנו לספר אותו בהם, מפני הדחק המצריך אתנו להודיענו ולעמוד על מציאותו, כדי שנקבל עבודתו. וכבר מצאנו שמשתמשין במין הזה ממדות הבורא בספר התורה ובספרי הנביאים הרבה מאד ובתשבחות הנביאים החסידים, והם על שני דרכים : הדרך האחד מדות שהן מורות על דמות וצורה גשמית, כמו שאמר הכתוב (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו, (שם ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם, (במדבר ט) על פי ה׳, (ישעיה מח) אני ידי נטו שמים, (במדבר יא) באזני ה׳, (תהלים כד) אשר לא נשא לשוא נפשי, (בראשית ו) בעיני ה׳, (שם ח) ויאמר ה׳ אל לבו, והדומה לזה מן האברים הגופיים. והשני מדות שהן מורות על תנועות ומעשים גשמיים, כמו שנאמר (שם) וירח ה׳. (שם ו) וירא, (שם) וינחם, (שם) ויתעצב אל לבו, (שם יח) וירד ה׳, (שם ח) ויזכור אלהים, (במדבר יא) וישמע ה׳, (תהלים עח) ויקץ כישן ה׳, ורבים כאלה ממעשי המדברים. אלא שקדמונינו

וכבר התבאר, ול״ע התבאר. להליץ, לדבר ולספר. הוצאנו, מספר ולחוץ, כשהשתמשנו בדברינו בו. והתרנו, והותר לנו. להודיענו, נכירו וכו׳.

ז"ל בפרשם כתבי הקדש, תרגמו לנו המין הזה מן המדות, ודקדקו בו כפי יכלתם להבינם דרך כבוד, ויחסו הכל אל כבוד הבורא יתברך. כאשר תרגמו (בראשית כח) והנה ה' נצב עליו, והא יקרא דה' מעתד עלוהי. (שם ו) וירא ה', וגלי קדם ה'. (במדבר יב) וירד ה', ואתגלי יקרא דה'. (שם לה) ויעל מעליו אלהים, ואסתלק מעלוהי יקרא דה'. והוציאו את הכל דרך כבוד, והרחיקו אותם מהבורא ית', כדי שלא ישיגהו שום הגשמה ולא שום מקרה. וכבר האריך בבאור הענין הזה הגאון הגדול רבינו סעדיה ז"ל בספר האמונות, ובפירוש סדר בראשית ובפי' סדר וארא ובספר יצירה מה שיש בו די, ושלא נצטרך עמו לפרשם ולבארם בספר הזה. ואשר נסכים עליו כלנו, כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים, כדי לשער ענין שיקיים מציאות הבורא יתברך בנפשות. והוציאו אותו ספרי הנביאים לבני אדם במלות גשמיות, שהם קרובות לשכלם ולהבנתם. ואלו היו מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים, לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין, ולא היה אפשר שנעבוד דבר שלא נדע, כי לא יתכן עבודת דבר שאינו נודע. על כן היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח בינת השומע, כדי שיפול הענין על לבו על דרך הגשמיות המובן מן המלות הגשמיות בתחלה. ואחר כן נתחכם לו ונדקדק להבינו ולהודיעו, שכל זה ע"ד הקרבה ומליצת הספר, ושהענין האמתי הוא יותר דק ומעולה ומרומם ורחוק מאשר נוכל להבין אותו על תכונת דקות ענינו. והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות וגשמותם מעל הענין, ויעלהו במחשבתו ממדרגה אל מדרגה, עד שיגיע מאמתת הענין הנדרש אל מה שיש בכח יכלתו והשגתו. והכסיל הפתי יחשוב הבורא יתברך על דרך הנראה ממליצת הספר, וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו, יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו, מפני שאין האדם נתבע אלא כפי יכלתו והשגתו בשכלו והבנתו וכחו ומכונו. אלא שהכסיל כשאפשר לו ללמוד החכמה והתעלם ממנה, הוא נתבע עליה ונענש על אשר קצר ועמד מללמוד. ואלו היה נוהג הספר כשמתרגם הענין הזה המנהג הראוי באמתו, אשר לא יוכל להבינו כי אם המשכיל הנלבב לבד, היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה, מפני קצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים. כי הדבר שיובן ממנו ענין גשמי לא יזיק המשכיל מפני שהוא מכיר בו, ומועיל הכסיל כדי להתישב בלבו ובדעתו כי יש לו בורא שהוא חיב בעבודתו:

שיפול, שיובן. ונדקדק, ונשתדל. הקרבה, לשבר את האוזן. הנלבב, אשר לו לב מבין. שיגיע, שישיג. נתבע, מתחייב. ומכונו, לפי ששמר על עמודו. הוא נתבע, נדרש לתת דין וחשבון. קצר ועמד, התעצל וחדל. הספר, כותב ספה'. באמתו, כאמונתו.

וזה דומה לאדם שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים והיה חייב בארוהתו, והיו לו בהמות שחייב לתת להם מספוא, ושלח אליו הרבה שעורים לבהמותיו, ושלח מן המאכל הראוי לו מעט כפי הצורך והמספיק למזונו בלבד. וכן הרחיבה לשה"ק וכל ספרי הנביאים דברי החסידים במדות הבורא ית' במליצות הגשמיות אשר זכרנו, כפי הבנת ההמון ובלשון שמדברים בו ב"א איש אל רעהו. ועל כן ארז"ל בדומה לענין זה (ב"מ ל"א ב') דברה תורה כלשון ב"א. ורמזו הספרים במעט מן הענינים הרוחניי' אשר יבינום אנשי השכל והלבבות, להיות הכל שוים בדעת מציאות הבורא ית', ואם התחלק אמתת עצם כבודו בדעתם. וכן נאמר בכל ענין דק שיש בספר תורת האלהים, כמו גמול העוה"ב וענשו. וכן נאמר בבאור החכמה הצפונה אשר כוונו לבארה בספר הזה, כי ההורה קצרה בבאור ענינה מפני שסמכה בו על השכל, ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליהם, כבר זכרנום בתחלת הספר הזה, להתעורר אליה כל מי שיוכל לחקור עליה ולדרוש אותה כדי שיגיע אליה ויבינה, כמו שנאמר (משלי כח) ומבקשי ה' יבינו כל. וכבר הזהירנו הנביא שנשמור מחשוב שיש לה' צורה או דמיון, כמו שנאמר (דברים ד) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, ואמר (שם) ותמונה אינכם רואים זולתי קול, ר"ל הזהרו במחשבותיכם ורעיוניכם שלא תמשילו לבורא ית' תבנית, ולא תדמוהו בדמות ולא דמיון, מפני שלא נפלו עיניכם על דמות ולא על צורה בעת שדבר עמכם. ואמר (ישעיה מ) ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ואמר (שם) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, ונאמר (תהלים פט) כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, ואמר (שם פו) אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך, והרבה כזה. ומפני שנמנע לדמותו בשכל ולהמשילו ברעיון, מצאנו הספר הזה שהוא מיחס רוב שבחיו ותהלותיו אל שם הבורא, כמו שאמר (נחמיה ט) ויברכו שם כבודך, (דברים כח) ליראה את השם הנכבד והנורא, (תהלים צט) יודו שמך גדול ונורא, ואמר (מלאכי ב) ומפני שמי נחת הוא, (שם ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו', (תהלים סח) שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו. וכל זה לגדל ולרומם עצם כבודו ית', מפני שאין מתברר במחשבתנו מענינו אחר מציאותו, זולתי שמו הגדול בלבד, אבל עצם כבודו ואמתת ענינו אין לו דמות ותמונה במחשבתנו. ועל כן שנה במקומות רבים בספר התורה שמו וכן בספרי הנביאים, כי לא נבין ממנו בלתי שמו ומציאותו. וכבר

הרחיבה, הרבתה להשתמש במלות גשמיות. ורמזו כו' הרוחניים, אבל בענינים הרוחניים המעיטו ולא דברו בם כ"א ברמז. ואם תתחלק, ואפילו אם חלוקים בידיעתם. דק, עמוק וקשה להשיג. לדמותו ולהמשילו, לציירו לנו בדמיון ומשל. הספר הזה, הנ"ך. מענינו, ממחשבתנו. אחר מציאותו, אחר שהוברר לנו מציאותו. שנה, כפל ושילש.

צרפו שם כבודו אל השמים ואל הארץ ואל הרוחות, כמו שאמר אברהם (בראשית כד) ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ, ואמר יונה (בסימן א) את ה' אלהי השמים אני ירא, ואמר משה רבינו עליו השלום (במדבר כז) יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר, ואמר הכתוב (ירמיה לב) אני ה' אלהי כל בשר. והעלה בזה כי הוא נודע אלינו מן הצד אשר ממנו ידענוהו והשכלנו ענינו, ומציאותו נודע אלינו הרבה, מצד אבותינו כמו שאמר (שמות ג) ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם. והעלה בזה שנודע אלינו מן הצד שעמדנו עליו והוא קבלת אבותינו אשר ירשנו מהם דרכיו, כמו שאמר (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ואפשר שנודע אליהם בעבור התיחדם בעבודתו בדורם, מפני שהיו אנשי דורם עובדים לאלהים אחרים. וכן נאמר בהקראו (שמות ג) אלהי העברים, (בראשית לג) אלהי ישראל, וכמו שאמר הכתוב (ירמיה י) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. ואמר דוד (תהלים טז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי. ואלו היינו יכולים להשיג אמתת ענינו, לא היה נודע אלינו בזולתה. וכיון שנמנעה משכלנו השגת אמתת ענינו, ספר עצם כבודו שהוא אלהי מבחר יצוריו מדברים ושאינם מדברים, ועל כן אמר למשה רבינו עליו השלום בעת ששאלו (שמות ג) ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. וכיון שידע שהשם הזה לא יבין העם ממנו אמתת ענינו, הוסיף באור ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. והיה רצונו בזה אם לא יבין העם המלות האלו וענינם בדרך שכלם, אמור להם שאני הוא הידוע אצלם מצד הקבלה שקבלו מאבותם, מפני שלא שם הבורא דרך לדעתו זולתי אלה השני דרכים: הא' מה שהשכל מראה מדרך אותות פעולותיו הנראות בבריאותיו, והשני מצד הקבלה מן האבות, כמו שאמר הכתוב (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם:

ומפני שהיתה השגתנו לכל נמצא על אחד משלשה צדדים: הא' מהם הרגשותינו הגשמיים, כראות וכשמע וכטעם וכריח וכמשוש. והשני בדרך שכלנו, והוא שער הראיה על הדבר הנמצא מסימניו ומעשיו, עד שתתקיים לנו אמתת מציאותו וענינו ממנה כקיום השגתנו בהרגשותינו, והוא הנקרא בס' דעת ומוסר השכל.

צרפו, חברו. והעלה, והטעם. שעמדנו עליו, שנודע לנו. התיחדם, שהיו יחידים. ספר עצם כבודו וכו' מדברים וכו', תאר את ה' יתב' להודיעו לבני אדם בשם אלהי צבאות אלהי שמים אלהי הרוחות וכדומה. המלות האלו, אהיה אשר אהיה. שער הראיה, לשון שעור ואומדנא, ור"ל שמסתכל בשער הראיות מסימני ומעשי הנמצא וכו', וי"מ מל' פתח

והג׳ ההגדה האמתית והקבלה הנאמנת. ומפני שנמנעה השגת הבורא מצד הרגשותינו, לא יכולנו להשיגו אלא מצד ההגדה האמתית, ומצד הראיה עליו מאותות מעשיו בלבד. וכיון שעמדו לנו הראיות מצד אותות פעולותיו בברואים ורבו מספריהם, רבו ספורי מדותיו ית׳ בעבורם, וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה. אמר מרע״ה (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ואמר עוד (שם י) הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא וגו׳, עושה משפט יתום ואלמנה וגו׳, ואמר הוא ית׳ בספור מדותיו (שמות לד) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, נוצר חסד לאלפים וגו׳. וכל אלה המדות הראיה עליהם מסימני מעשיו בבריאותיו, והחכמה והיכולת הנראית במעשיו. ואם נחקיר על הענין הזה בשכלנו והכרתנו, נלאה מהשיג הקטן שבקטנים מחלקי מדותיו ושבחיו, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים מ) רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו׳. ואמר (שם קו) מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו, ואמר (נחמיה ט) ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וכבר אמרו ז״ל (ברכות ל״ג ב׳) ההוא שליחא דצבורא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר האל הגדול הגבור והנורא העזוז החזק האמיץ, אמר ליה סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך, ומה האל הגדול הגבור והנורא אי לאו דמשה אמרינהו, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה, לא הוה אמרינן להו, ואת שבחתי׳ כולי האי! משל למלך ב״ו שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!. ואמר (תהלים סה) לך דומיה תהלה אלהים בציון, ואמרו קדמונינו ז״ל (מגילה י״ח ב׳) סמא דכולא משתוקא, משל למרגניתא דלית בה טימי כל כמה דאת משבח לה את מגנה לה. על כן אתה צריך להטריח נפשך עד שתדע את בוראך יתעלה מצד סימני מעשיו ולא מצד עצם כבודו, כי הוא קרוב מכל קרוב מצד פעולותיו, ורחוק מכל רחוק מצד דמות עצם כבודו והמשלו, כי לא נוכל למצאו במחשבתנו מן הצד הזה אשר הקדמנו. וכשתגיע להוציאו ממחשבותיך והרגשותיך מפני שאיננו נמצא, ותמצאת אותו מצד סימני פעולותיו כאלו איננו נפרד מכך, זאת היא תכלית ידיעתו אשר הזהיר הנביא עליה, באמרו (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳. ואמר אחד מן החכמים היודע את הבורא דעת יתירה, הוא נבהל בעינינו יותר. ואמר אחר, החכם שבבני אדם בדעת הבורא, הוא יותר סכל באמתת עצם כבודו, ומי שאינו יודע אותו הוא סבור שיודע עצם כבודו:

מגוף. סמא, סממנין, ור״ל מבחר הדבורים סיא השתיקה. למרגניתא וכו׳, למרגלית שאין לה ערך. דמות כו׳ והמשלו, דמיון ומשל. נבהל בעינינו, נבוך ומבולבל יותר ממי שאינו יודע. ומי שאינו, ורק מי שאינו וכו׳.

ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו, ואמר אלוה אחד. אמר לו השואל ואיך הוא, אמר לו מלך גדול. אמר לו ואנה הוא, אמר לו בצפיה. אמר לו השואל לא שאלתיך על זה, אמר לו שאלתני במלות האלה שמורות על המדות הראויות לנברא ולא על בורא, אך המדות שצריך להבין מבוראנו ית' מה שאמרתי לך מפני שא"א לנו זולת זה. ונאמר על קצת מן החכמים שהיה אומר בתפלתו אלהי אנה אמצאך אך אנה לא אמצאך, נסתרת ולא תיראה והכל ממך מלא; דומה למה שאמר ית' (ירמיה כג) את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. ותכלית דעתך אותו, שתודה ותאמין שאתה בתכלית הסכלות באמתת עצם כבודו, וכשתדמה לו צורה במחשבתך או המשל ברעיונך, השתדל לחקור על ענינו, אז תתברר לך מציאותו והדחה ממחשבתך דמותו, עד שלא תמצאהו אלא בדרך הראיות בלבד. והדמיון בזה על דרך הקירוב, מצאנו אמתת הנפש מבלי שנשיג ממנה צורה ולא דמות ולא מראה ולא ריח, אף ע"פ שפעולותיה נראות ומעשיה נכרים בנו. וכן השכל שפעולותיו וסימניו נכרים ונראים לא נשיג ממנו דמות ולא צורה ולא נמשילהו ברעיונינו כ"ש יוצר הכל אשר אין כמוהו ית'. ואמר הפילוסוף אם הדברים יגעים בענין הנפש ק"ו בענין הבורא יתעלה. וכיון שהגענו עד הנה מדברינו, אין צורך לבאר הענין הזה יותר מפני שאנו חייבין להתות וליראו ולהזהר ממנו, כמו שאמר קצת החכמים במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת התבונן ואין לך עסק בנסתרות. ואמרו רז"ל (חגיגה י"א ב') כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו כאלו לא בא לעולם. ואמרו (איוב לז) בהיסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע, אם בא אדם לספר גבורתו של מקום מתבלע מן העולם. ואמר הכתוב (שמואל א' ו) ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'. ואמר (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר, רוצה לומר להסתיר כודו מבני אדם שאינם חכמים. ואמר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו:

וממה שצריך שתדע ויתבאר אצלך מענין החושים הגשמיים אשר זכרנו, והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזכם וההכרה, שכלם מגיעים עד ענין אחד, והוא השכל הנותן להם כח להשגת הענינים, ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מיוחשו לא יושג בזולתו, כמראים והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד, ובקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד, וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף, וכן מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד, והחום והקור והרבה מעניני

קצת החכמים, א' החכמים, וכן להלן קצת החכמים. בצפיה, נמהשנה. ע"ד הקירוב, קרוב לזה אע"פ שאינו עולה בקנה אחד. יגעים, ר"ל שיגיעה צריך בענין הנפש ק"ו וכו'. להתות, לירא, כמו אל תפחדו ואל תרהו. בהיסופר לו, כפ' שיסופר לו וכו'. והזכם, המזמה. המורחים,

האיכות בחוש המשוש. ולכל חוש מהם כח להשיג מוחשו עד גבול ידוע מגיע אצלו, ואחר יעמוד בתכלית הגבול ההוא, כראות שהוא משיג הדבר הנראה מקרוב, וכל אשר ירחק ממנו תחלש השגתו אותו, עד שתעמוד ולא ישיגהו, וכן חוש השמע וכן שאר החושים, וא"א להשיג מוחש בבלעדי חושי המוכן לו, ומי שיטרח להשיגהו בזולתו לא יגיע אל חפצו, כמו מי שיטרח להשיג הנגון בחוש ראותו, והמראים בחוש שמעו והטעמים בחוש משושו, לא יוכל למצאם ולהשיגם, ואם הם נמצאים, מפני שמבקשים מבלעדי האברים אשר בהם יושגו. וכן נאמר בחושים הנפשיים אשר זכרנו שיש לכל חוש מהם כח מיוחד להשיג מוחש מיוחד לא יושג בזולתו, והגבול אשר יגיע ההוש אליו יעמוד אצלו, כמו שזכרנו בחושים הגשמיים. וכן נאמר בשכל שהוא משיג הדברים המושכלים בעצמו ובדרך הראיות, מה שהיא קרוב אליו ישיגהו באמתת עצמו, ומה שהוא רחוק ונעלם ממנו, ישיגהו בדרך הראיות המורות עליו. וכיון שהבורא ית' נעלם ורחוק מכל נעלם ורחוק מכל רחוק מצד עצם כבודו אצלנו, לא השיג השכל זולתי ענין מציאותו בלבד. ואם ישתדל להשיג אמתת עצם כבודו או לדמותו, תהיה מציאותו נעדרת ממנו אחר המצאו, מפני שהשתדל בדבר שאיננו ביכלתו. כמו שספרנו מהעדר המוחש הגשמי, כשמבקשים אותו בבלתי החוש המוכן לו. ועל כן אנחנו צריכין לבקש מציאת הבורא ית' מצד סימני מעשיו בברואים ויהיו לנו לראיות עליו, וכשתתקיים לנו מציאותו מן הדרך הזה, אנחנו צריכין שנעמוד ולא נבקש במחשבותינו לדמותו, ולא ברעיונינו לשום לו תבנית ולהמשילו, ולהשיג הוית עצם כבודו. ואם נעשה כן ואנו חושבים להקריבו אל בינתנו, אז תעדר ממנו מציאותו, כי כל המתדמה במחשבותינו הוא ענין זולתו, ואמר הכתוב (משלי כה) דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאותו. — וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים. האחד מהם יורך כי כל חוש משיג מוחשו ואחר יעמוד, ויתחיל חוש אחר סמוך לו ואחר יעמוד גם הוא וכן שאר החושים, וכשיעמדו יתחיל השכל להשיג מה שיש בכחו להשיג, וכל זה בענין א' בעצמו. והוא שתחשוב באבן מושלכת מרחוק עשתה צליל והכתה אדם אחד, השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה, והשיג בחוש שמעו צליל אבן, והשיג בחוש משושו קרירותה וקשויה, ואחר עמדו החושים הגשמיים ולא השיגו מענין האבן יותר מזה, ואח"כ השיג השכל כי לאבן משליך השליכה, מפני שהתברר כי האבן לא נדחה

מרכבת מיני ריחות מעשה רוקח. כראות, כמו מראות. שתעמוד, שתכלה ותסוף. ואם הם, אע"פ שהם. לדמותו, לציירו לו בדמיונו. אחר המצאו, כי טרם ציירו לו בדמיונו היתה מציאותו ית' נדעהו כפי הידיעה האמיתית בחוק השכל, ועתה ע"י הדמיון נעדרת ממנו. עשתה צליל,

ממקומה מאליה, כי מה שדרכו שיושג בחושים הגשמיים, ימנע מהשכל להשיגו מבלעדיהם, כל שכן שימנע מהחושים הגשמיים, מה שדרכו שיושג בשכל בלבד. וכיון שנמנע משכלנו להשיג הוית עצם כבוד הבורא ית׳, איך יהיה לנו רשות להמשילו או להגבילו ולדמותו לשום דבר ממושגי הושיגנו הגשמיים? וזה דבר נמנע. והדמיון השני יורך כי הענינים הרוחניים כאשר נעמוד על ברור מציאותם, אין מן הזריזות לדקדק בהם ולחקור על גופם, כי זה מפסיד את שכלנו. וזה כמי שטרה להשיג השמש מצד אורה וניצוצה וזריחתה ורוחק האופל ממנה, יעמוד על מציאותה ונהנה ממנה ומשתמש לאורה, ומגיע אל הענין המבוקש ממנה. ומי שיטרח למצאה מצד עגולה, וכיון בעיניו להביט אל עין השמש, תכהינה עיניו ויעדר אורם ולא יהנה מהשמש. וכן יקרנו כשנשיג מציאות הבורא יתברך מצד אותותיו וחכמתו בהם ויכלתו בכל ברואיו, נשכיל ונבין ענינו, אז יאיר שכלנו בידיעתו, ונשיג כל מה שיש בכח שכלנו להשיגו, כמו שכתוב (ישעיה מח) אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. ואם נטריח שכלנו להשיג ענין עצם כבודו ולדמותו ולהמשילו במחשבותינו, נפקד שכלנו והכרתנו ולא נשיג בהם שגם דבר מן הידוע לנו, כמו שיקרה עינינו בהביטנו אל עין השמש. וצריכים אנו להזהר בענין הזה ולזכרו בחקרנו על ענין מציאות הבורא ית׳, וכן אנו צריכים שנזהר במדותיו אשר סופר בהם עצם כבודו ואשר ספרוהו בהם נביאיו, שלא להשוב אותם כנראה מהמלות ומה שיורה עליהם פירושם הגשמי, אך צריך שנדע ידיעה ברורה, כי הם על דרך העברות ומליצות כפי כח הכרתנו ויכולת הבונתנו ושכלנו, מפני רוחק צרכנו לדעתו ולרוממו, והוא יתברך גדול ומרומם מכל זה עד אין תכלית, וכמו שאמר הכתוב (נחמיה ט) ומרומם על כל ברכה ותהלה. ואמר אחד מן הפלוסופים מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות, החזיק בשמות אשר דברו בהם הסופרים הנתונים נאות הבורא, ולא ידע כי המליצה בספרי התורות לא תהיה אלא כפי בינת מי שנתנו להם, לא כפי כח שמליצין בו על המדבר אליהם, אך הם כמו השריקה לבהמה בעת שתות המים, שמביאתה לשתות יותר ממה שהיה עושה הדבור הצח והנבון. וכאשר תעמוד על המעלה הזאת מן היחוד בשכלך ותבונתך, יחד נפשך לבורא יתברך, והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנותו והמגנותו ורוב השגחתו על ברואיו, וההרצה אליו בעשות רצונו, אז תהיה ממבקשי ה׳, ואז תשיג כמו העזר והאומץ להבינו ולדעת אמתת ענינו, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים כה) סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם. ואני עתיד לבאר לך דמיונות בשער השני מן

נסוס קול. גופם, עלמותם. נפקד, נלגד ונחסר. החזיק בשמות, ר״ל מחזיק בשמות כפשוטן וגשמיותן.

הספר הזה. כשתתנהג בהם והלך בנתיביהם, יקל עליך הדבר בעזרת האל יתברך:

אך מפסידות היחוד בלב שלם הרבה. מהם לשתף הבורא והוא על כמה פנים: מהם בהנחת הרבוי, ומהם בעבודת הצורות ועבודת השמש והירח והמזלות, מהם השתוף הנעלם, והוא החונף בעניני הדת לבני אדם, והוא על כמה ענינים אני עתיד לבאר אותם בשער החמישי מן הספר הזה בע״ה, ומהם הנטיה אל תאוות הגופות המגונות כי הוא שתוף נעלם, מפני שמשתף האדם עם עבודת אלהיו ועבודת תאותו, והכתוב אומר (תה פא) לא יהיה בך אל זר, ואמרו רבותינו ז״ל (שבת ק״ה ב׳) אי זהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע. — ושמא הכסיל הפתי כשיקרא הספר הזה ויעמוד על מה שזכרנו בשער הזה, ואמר בלבו היעלם ענין היחוד כמי שלמד דף אחד מן התורה, עד שיעיר אותנו המחבר הזה עליו ויורנו אותו? אומר בתשובתו כמו שצוה החכם (משלי כו) ענה כסיל כאולתו וגו׳, כי האומר זה הכרתו חלושה להבין כלל הענינים הנאמרים על מינים נחלקים, וקבולם מתחלק ברב ובמעט ובחזק ובחלש. והדומה לזה תועלת אור השמש שכוללת כל ב״א, ומצאנו אותה מתחלקת לשלשה חלקים, האחד מהם למי שעיניהם מאירות ונצלות מכל חולי, שהם נהנים מן השמש ומשתמשים לאורה, ומגיעים לכל הנאתם ממנה, והחלק השני העורים אשר נעדר אור עיניהם לגמרי, אין השמש מועילה אותם ולא מזקת אותם, אבל תועלתם ממנה תהיה ע״י שליח, והחלק הג׳ ב״א שנחלשו עיניהם מהשתמש בהם כנגד השמש, והשמש מזקת אותם אם לא יסתירום מאורה, שאם יזהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתקון מאכלם, עם שמירת עיניהם מהשתמש בהם לאור השמש, אפשר שיגיעו אל הבריאות ויהנו בשמש שהיתה מזקת אליהם, ואם יתעכבו לרפא עיניהם, ויגיעו אל כת העורים במהרה ויעדר מאור עיניהם לגמרי. ועל הדמיון הזה יתחלק ענין היחוד הנכתב בספר התורה לקהלת המדברים, אחר שכלל אותם ככלול איר השמש לכל בעלי העינים כאשר זכרנו. ומתחלקת הבנתם לשלשה חלקים. הא׳ מהם אנשי השכל הצלול והתבונות הזכות, והחלק השני בני אדם ששכלם חלש מהבין מה שיש בספר התורה לגמרי. והחלק השלישי בני אדם שקצר שכלם מהשיג כמו הכת הראשונה, אך יש בהם כח להכיר הענינים הקרובים הקלים. והכת הראשונה שהם אנשי השכל השלם

בהנחת הרבוי, אלהות הרבה או כח׳ מורכב. החונף וכו׳, צבוע במעשיו ומתהלך לעיני ב״א ובעבודתו את ה׳ עוזב לב״א למלאת חן בעיניהם. בך, ע״פ דרשת רז״ל כלו׳ כמו בקרבך. היעלם וכו׳, מה בא המחבר להודיענו? וקבולם, הבנת הענינים. יסתירום, את עיניהם. בכחלים, בסמי מזור למריהם. שכלל אותם, שהזהיר על היחוד בדרך כלל. כמו הכת וכו׳, כמו שמבנת הכת וכו׳. שההעלמו, ששכחו.

הנמלט מכל פגע, כשהם משימים אל לבם מה שהגיע אליהם בספר התורה, יבינו אותם ויכנס ענינו בלבם בכח הבנתם וזכות שכלם, ואלה הם שאינם צריכים אל הספר הזה, אלא להזכיר דבר שהתעלמו ממנו. אך הכת השניה אינה יודעת ספר תורת אלהים כל שכן היחוד אשר בו, והם שומעים את שמעו ואינם מבינים ענינו, אין להם תועלת בספרי זה כלל. והכת השלישית שמבינים היחוד אשר בספר תורת אלהים קצת הבנה, ואין בכח הכרתם להבין ענינו ולעמוד על אמתתו, אם יורם אותו מורה ויבינם ענינו על דרך המופתים האמתיים והראיות השכליות, יתברר להם ענינו ויגלה להם סודו ויגיעו בכת הראשונה. ואם יתעלמו מחקור ויתרשלו מעיין במה שיחזק הכרתם וילטוש שכלם ירדו אל מדרגת הפתאים. וספרי זה מועיל לכת הזאת תועלת גדולה וכוללת, מפני שיכולים לחקור ויהיה להם הספר הזה כבהלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם. וכבר המשיל הספר האדם הכסיל בעור והחכמה באור והסכלות בחשך: (קהלת ב) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, ואמר (שם) החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך, ואמר (ישעיה מב) החרשים שמעו והעורים הביטו לראות. והמשיל החכמה והמוסר בעץ החיים, ככתוב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳. ואמר (שם ד) כי חיים הם למוצאיהם. ואלהים יורנו דרך ידיעתו ויישירנו לעבודתו ויפק לנו רצונו ברחמיו ובחסדו אמן:

וילטוש, ויחדד:

נשלם שער היחוד בעזרת האל האחד הקדמון.

דברי המתרגם

אמר המתרגם מן הידוע אשר השכל מעיד עליו, כי כל מלאכה צריכה ידיעה וכל מעשה צריך למחשבה. ואם ישאל שואל מה היא הידיעה? נאמר כי הידיעה היא התבארות הדבר והתבוננותו כאשר הוא. ואם נאמר המדה אשר תודענה בה הידיעות יהיה ג"כ נכון. וכן אם ישאל מה היא המחשבה? נאמר כי המחשבה היא כח שכלי ישוט בדברים, והוא כח מכחות הנפש המדברת, ועל כן כל מחשב מדבר. וכן מן הידוע שהמחשבה היא קודמת למעשה, כאשר אמרו החכמים תחלת המעשה הוא סוף המחשבה. ואע"פ שמה שאמרנו הוא תקוע בשכל, ונמצא בדברי החכמים; התורה ג"כ מעידה עליו במה שאמרנו במלאכת המשכן, מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחושב, ואמרה ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחושת. ואחרי אשר הקדמנו זה המאמר, נאמר כי כל מעשה שיהיה לצורך כ"א, צריך שיעשהו עושהו באמונה ובזהירות, אחר שיחשוב עליו ויתבאר לו כי ידיעתו מגעת לעשותו על אופניו, כ"ש מעשה שהוא לצורך תורתם ואמונתם שהיא מלאכת שמים ומלאכת ה'. ובספר מבחר הפנינים כתוב, אין דבר שמועיל לאדם כדעת מעלתו וכגעת שכלו וחכמתו, ודבר כפיהם. ויש בו כתוב מי שמתחכם מבלי חכמה, הוא כחמור הרחיים סובב סובב ואינו זז ממקומו. ויש בו כתוב אל תאמר במה שלא תדע אדע, פן תאבד במה שתדע. ואמרו החכמים מי שסכל ויחשב שידע, סכלותו כפולה. והבאתי הדברים האלה בעבור מה שאירע לנו בהעתקת הספר הזה. והוא שהרב הגדול החכם רבנא משולם בר יעקב ז"ל שאל ממני להעתיק לו ממנו השער הראשון שהוא שער היחוד, והעתקתיו לו אע"פ שהיה קשה בעיני שהכניסני בזה, מפני הענינים אשר זכרתים בפתיחה אשר כתבתי לו על השער ההוא; אך בטלתי רצוני מפני רצונו. ובא אחר כן רבי יוסף קמחי הספרדי להעתיק לו שאר הספר, והעתיק משער השני והלאה. ועתה שאל ממני החכם הגדול הרב רבי אברהם ברבי דוד ז"ל להשלים לו כל הספר מהעתקתי, ויהי גם כן קשה בעיני בעבור שקדם זולתי להעתיקו, שלא יחשוב אותי כמתכבד בקלונו. ופייסתי אותו להניח לי שלא יביאני אל הדבר הזה, וגליתי את אזנו שבעבור כבוד ר' יוסף שקדם להעתיקו אני עושה; ולא שוה לי עמו. וכאשר ראיתי הסכמתו התחייבתי לבטל דעתי מפני דעתו כדי להפיק רצונו ותאותו. ונצטרכתי לזכור את זה בתחלת הספר הזה, שלא יחשוב אדם עלי כי מרצוני באתי בעקבי ההעתקה ההיא. ויודע מחשבות אדם ידע כי לא לאחת מאלה נכנסתי בדבר, וכי לא לרצוני התחלתי אותו. אך הגברתי רצון מי שנתחייבתי לעשות רצונו על רצוני, והוא עדי ושהדי על זה, ודי בזה לנקות את עצמי. ואחרי אשר התחלתי להעתיק לא יכולתי לשקר באמונתי, לנטות מדרך האמת והנכונה ולעשות מלאכת ה' ברמיה, ואחזיק עצמי כפתי וכסל בעבור אחרי', והעתקתי כאשר נראה לי וכפי הבנתי. ומפני שהספר הזה עתה בשתי העתקות יעל ג' פנים, אני מפייס כל מי שיבא לכתוב מאי זו מהם ומשביעו באלהים שיכתוב שם המתרגם החלה

על הספר, כדי שלא תושת עלינו חטאת באשר לא נואלנו ולא חטאנו. ודי לנו בשגיאותינו מעמוס עלינו משא אחרים, ומוסיף על חטאתינו פשעי זולתנו, ורז"ל הזהירו על זה ואמרו כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. ומה שאמרתי כי הספר הזה בשתי העתקות ועל שלשה ענינים, מפני שיש ממנו ביד קצת בני אדם ספרים, שהשער הראשון בהם מהעתקתי בלבד, ואח"כ העתיק ר' יוסף גם הוא השער הראשון והשלים הספר מצלו ויסנו ביד אחרים כלו מהעתקתו. וגם אני השלמתיו כלו בהעתקתי, כאשר שאל ממני הרב החכם הנזכר נר"ו. ומי שמתקן במלותיו במקום הראוי לתקן וידינני לזכות במה שקצרתי, יזכהו יוצרו לראות בטובו. וזה החלי בדברי המחבר בשם האל האחד:

השער השני

בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם.

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שהקדמנו בשער הראשון אופני יחוד האלהים בלב שלם, והיתה הבחינה בחכמה הנראית בבריאת הבורא יתברך, הדרך הקרובה אל בירור מציאותו והנתיב הסלול לדעת אמתתו, התחייבנו להדביקו אליו כדי לסמוך כל שער אל מה שהוא דומה לו מן השערים, ולהביא אחר כל ענין מה שיאות לו מן הענינים אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתברך אשר בראנו לה, כמו שאמר החכם (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו. ונאמר תחלה כי טובות האל יתברך על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם כמו שאמר הכתוב (תהלים קמה) טוב ה' לכל, רובם כעורים מהכירם ומהבין גודל מעלותם, ואינם משכילים ענינם מפני שלשה דברים:

אחד מהם רוב התעסקם בענין העולם והתענוגיו והתאוותם מה שלא יגיעו ממנו, והתעלמם מהביט אל טובות הבורא עליהם, מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשי'

והנתיב הסלול, דרך סלולה וכבושה. להדביקו, לחברו. בראנו לה, כי תכלית בריאת האדם הוא לעבודתו ית'. ואם הן, כו', אע"פ שהן. רובם כעורים, עכ"ז רוב ב"א טח מראות עיניהם. שלא יגיעו ממנו, שלא ישיגוהו לעולם, כמאמרז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו. בעוצם, בעצם הדבר, או מל' עוז ועצמה. מה שאחריה, ד"מ אם העשירו ירדפו גם אחר

מה שהוא למעלה ממנו ודורשים מה שאחריה, ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות, ותקטננה אצלם המתנות הגדולות, עד שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאלו נשללה מהם, ומה שהגיע אליהם ממנה רעות מוצאות אותם. ולא יבינו אל פעולות ה׳ המטיב בהם אליהם, כמו שאמר הכתוב (תהלים י׳) רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו:

והשני צאתם אל העולם הזה והם נמשלים כבהמות סכלות וכעיר, כמו שאמר החכם (איוב יא) ועיר פרא אדם יולד, והתגדלם בטובת האלהים העודפות והתגלגלם בהם, עד ששבו אצלם רגילות וידועות, כאלו הם עצמיות להם בלתי כרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם. וכאשר ישכילו ותתחזק הכרתם יסכלו טובות הבורא עליהם, ואינם משימים על לבם חיוב ההודאה עליה, מפני שאינם יודעים מעלת הטובה והמטיב בה אליהם. ומשלם בזה לתינוק שמצאו איש אחד מאנשי החסד במדבר, וחמל עליו ויאספהו אל ביתו ויגדלהו ויאכילהו וילבישהו ויתנדב עליו בכל הטוב לו, עד שהשכיל והבין אופני דרכי טובתו. ואח״כ שמע האיש ההוא על אסיר שנפל ביד שונאו, והגיעהו אל תכלית הצער והרעב והעירום ימים רבים, ונכמרו רחמיו על צערו ופייס לשונאו עד שהתירו ומחל לו את דמיו, ויאספהו האיש אל ביתו והטיב לו במקצת הטוב אשר היטיב בו לתינוק. והיה האסיר מכיר בטובת האיש עליו ומודה עליה יותר מן התינוק שגדל בה, מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה, ע״כ הכיר טובת האיש החסיד וחסדו מאד. והתינוק לא הבין מעלת הטובה עליו אף ע״פ שהתחזקה הכרתו והתישב בדעתו, מפני שהיה רגיל בה מימי נערותו; ואין איש מאנשי השכל מסתפק שחסדו וטובו על התינוק כוללים ונראים יותר, ושהוא חייב בהתמדת ההודאה והשבח עליהם יותר. וזה דומה למה שאמר הכתוב, (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים:

והשלישי מפני מה שמוצא אותם בעולם ממיני הפגעים ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם, ולא הבינו סבות אופני טובתם בהם ותועלות הנסיון והמוסר להם, כדברי הכתוב (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ושכחו כי הם וכל אשר להם טובות שהטיב להם הבורא, נדבה וחסד וגזר בהם בצדק כפי מה שחייבה חכמתו, וקצו בהראות צדקו בהם ולא שבחוהו בהגלות חסדו עליהם, והביאה אותם סכלותם לכפור בטובה ובמטיב בה להם, ואפשר שהביא

ככבוד. אליהם ממנה, לזולתם מן הטובות הזמנים כאלו מגלתם רעה. וכעיר, חמור מדברי. יסכלו, לשון סכלות, ור״ל ישכחו. ומשלם בזה. ונמשלים בזה. מסתפק, מסופק. נדבה, רק נדבה וכו׳. קצו, מל׳ קלתי

הסכלות רבים מהם להתחכם עליו במעשהו ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם. ומה נדמו בזה אל אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם, והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה, והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלותם וכונת תקנתם, וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם בהם כדי שייטיב ראותם, והם התעלמו מעסוק ברפואות עיניהם, ולא שמעו אל הרופא אשר היה מתעסק ברפואתם, והיו הולכים בבית בענין רע מעורונם, וכל אשר הלכו בבית נכשלו בדברים המוכנים לתועלתם ונפלו על פניהם, והיה מהם מי שנפצע ומי שנשבר ורב צערם ונכפלה רעתם, והיו מתרעמים על בעל הבית והבונה אותו וגנו את מעשהו והיה בעיניהם כמקצר ובמנהיג רע, וחשבו כי לא כיון בהם כונת טובה וחסד כי אם כונת הצער והנזק, וגרם להם זה לכפור בטובת בעל הבית וחסדו, כמו שאמר החכם (קהלת י) וגם בדרך כשסכל הולך לבו חסר ואומר לכל סכל הוא. וכיון שהוא כן התחייבו אנשי החכמה והמדע להעיר מי שלא הבין טובות הבורא, ולהורות בני אדם לדעת יתרונם בדרך שכלם, כי כמה טובות מנע בעליהם ליהנות מהם ועִרבב שמחתו בהם חסרון הכרתו אותם וידיעתו מעלותם. וכשמעוררים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם, ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם, יגדל שבחם ותרבה הודאתם למטיב להם, וישיגו בזה אל התענוג וההנאה בהם בעולם הזה ולשכר טוב לעולם הבא, וכבר אמר החכם בענין הזה (שם יב) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות, דמה החכם דברי חכמים לדרבונות בענין ההערה, ודמה אותם למסמרות נטועים בעלי אסופות בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם. וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים בהסתרת דברי אשר בתחלת הפסוק, והטעם וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות, כי הספרים המחוברים במיני החכמה קיימים עומדים אין תועלתם נפסקת, ועל כן דמה אותם למסמרות נטועים. וצריך שנבאר עתה מענין הבחינה ששה ענינים: הראשון מהם מהות הבחינה ואמתתה. והשני אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא. והשלישי איך אופני הבחינה בברואים. והרביעי כמה מיני סימני החכמה בברואים אשר נוכל לבחון מהם. והחמישי איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחון בו יותר משאריתם. והששי במפסידי הבחינה והדברים התלויים בה:

בחיי. להתחכם וכו׳, לגנות מעשיו. כחלים, סמי מזור. בענין רע מעורונם, בזדון לב מחמת עורונם. ורב צערם, ונתרבה לערם. וגנו, שמו דופי. כמקצר, כה״ש קנ״ר יד. יתרונם, מעלות הטובות. בעלי החבורים, מחברי ספרים. בהסתרת וכו׳, מלת דברי נראה כפסוק נסתרה ונחסרה פה ומושכת עצמה ואחר עמה. —

פרק א אמר המחבר אך מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים, ושערם בנפש כפי כח הכרת המבחין.

כי החכמה ואם סימניה נחלקים בברואים היא ביסודה ועיקרה אחת, כשמש אשר היא אחת בעיקרה ועצמה, ומתחלקות מראות נצוציה כשמשות הנעשות מן הזכוכית הלבן והשחור והאדום והירוק, ומשתנה אורה כפי השתנות צבעי הזכוכית, וכמים שמשקין מהם הפרדס שפרחיו שונים זה מזה, במראה שהם נראים עליהם במראיהם, ע״כ התבונן בבריאות הבורא מקטנם ועד גדולם והתישב בנעלם ממך מהם, תמצאם כאשר פרשתי לך בע״ה. ומפני שהם מתחלקות בברואים התחייבנו להתבונן ולחשוב בהם, עד שתתישב ענינה בנפשותינו ותנוח ברעיונינו, ואלו היו סימניה על דרך אחת בבריאים כלם, לא היה ענינה מסתפקת על א׳ מהם, והיה המשכיל והכסיל שוה בהכרתם. והעילה בזה שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר, מורה שמעשהו אינו לרצונו אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד, ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו, כאש אשר כחה השרפה בלבד, וכמים אשר הם מקררים בטבעם בלבד, ואשר הוא עושה בחפצו, יראו ממנו מעשים משתנים בעתים משונים, ומפני שהבורא יתב׳ חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע, עשה הדברים משתנים זה מזה כפי שמחייבת חכמתו בכל עת, כדי שיורה השתנותם על אחדותו ועל חפצו בפעלו, כמו שאמר (תהלים קל״ה) כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ. והאלהים יודע אם בעבורה לא היו כל הבריות בדמות אחד ותמונה אחת, והדין נותן בעבור זה השתנות סימני החכמה בברואים, וחכמתו יתברך נעלתה מהשיג. אך זכרנו אחד מהרבה פנים שלא הגענו אליהם, ולו יתב׳ החכמה המגעת ואין אלוה מבלעדו:

פרק ב אך אם אנו חייבין לבחון בברואים אם לא, נאמר כי הבחינה בברואים והבאת ראיה מהם להכמת הבורא ית׳,

אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה. מן המושכל כי השכל מעיד שיתרון המדבר על שאינו מדבר הוא, בעבור יתרון הכרתו והבנתו וקבולו דעת סודי החכמה המקויימים בכל העולם, כמו שאמר הכתוב (איוב ל״ה) מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו. וכשאדם חושב ומתבונן ביסודי החכמה ובוחן סימניה, יהיה יתרונו על הבהמה כפי הבנתו, ואם יתעלם מהם לא יהיה

התבונן, נסתכל. ושערם, ולשער אותם. ואם סימניה, ואע״פ וכו׳. בשמשות, חלונות. נראים עליהם במראיהם, המים נראים על הפרחים כמראה הפרחים. והתישב בנעלם ממך מהם וכו׳, ואיזה מהם שנעלם ממך בהשקפה ראשונה התישב עליהם ותמצאם וכו׳. שהם, סימני החכמה וכו׳. מסתפקת, מסופק. אם בעבורה, אם בעבור זה. המגעת, עד תכליתה. — וקבולו וכו׳, שהוא כלי מוכן לקבל וכו׳. המקויימים, המתמידים. מבהמות ומעוף, המ״ם הוא מם״ה היתרון, ופי׳ יותר

דומה לבהמה אך יותר גרוע ממנה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה א) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע וגו׳. ומן הכתוב מה שאמר (שם מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, ואמר (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, ואמר הכתוב (ישעיה מ) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם וגו׳, ואמר (שם מב) החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, ואמר (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, ואמר (שם ב) החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך, ואמר (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ומן המקובל מה שאמרו ז״ל (שבת ע״ה א׳) כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב, עליו הכתוב אומר (ישעיה ה) והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמרו (שם) מנין שחייב אדם לחשוב בתקופות ומזלות, שנאמר (דברים ד) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון וגו׳, איזו היא חכמה ובינה שהוא לעיני העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות, ואמרו (אבות פ״ב א) הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, ואמרו (עירובין ק׳ ב׳) אלמלא נתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול וגזל מנמלה, וכבר התבאר חיוב הבחינה בברואים והבאת הראיות מסימני החכמה, ואתה דע לך:

פרק ג אך איך אופני הבחינה בברואים, נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם המחוברות מהם ובתכונת חלקי כל מורכב, ואופני תועלתו וסימני החכמה בבריאותו ובמתכונתו ודמותו ועלתו השלמה אשר לה נברא, והדרת רוחניות העולם הזה ועלוליו ומעולליו ותקנתו התמימה שנברא בעבורה, ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו וקפאיו וצמחיו ועליונו ותחתונו, ושהבורא יתב׳ הרכיבו הרכבה נכונה וסדרו סדור מתוקן חלק אותו חלוק מבואר, ושהוא רומז אליו ומורה עליו כאשר תורה המלאכה על עושה והבניה על בונה (ס״א והבית על בונהו). וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמזגו ונתערבו, עד ששב קצתם מעמיד את קצתם כנפש וכגוף בחיים. וסימני החכמה בכל זה על ג׳

מבהמה ועוף. מחתול, שאינו מטיל רעי בפני ב״א ועוד שמכסה צואתו. מיונה, שאינה נזקקת אלא לבת זוגה. מתרנגול, שמפייס ואחר כך בועל. מנמלה, שאינה נוטלת גרעין של רעותה. — בפנות, ביסודות. ועלתו כו׳ אשר לה נברא, ותכליתו אשר בעבורו נברא. והדרת, ל׳ הוד והדר. ועלוליו, סבותיו. ומעולליו, מסובבותיו. ודוממו, שאר ב״ח זולת האדם. וקפאיו, כמיני המתכות והאבן. רומז אליו, אל מציאותו ית׳. והבניה, הבנין.

ענינים: האחד מהם סימנים מבוארים וגלויים אינם נעלמים מן הכסילים כ"ש מן המשכילים, כתנועת גלגל השמש ממעל לארץ ביום להאיר פאת הישוב ויהנו בה הברואים, כמו שאמר הכתוב (תהלים קד) תזרח השמש יאספון וגו', יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, מה רבו מעשיך ה' כים בחכמה עשית וגו'. והשני סימנים נעלמים מן הברואים אשר לא ידע קשרם כי אם המשכיל המבין יושרם, כמית הכולל כל בשר ובו תקנת העולם, כמו שארז"ל (בראשית ח) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והנה טוב זה המות, ואמר החכם (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. והשלישי סימני החכמה שהם נראים מצד אחד ונעלמים מצד אחר, ולא יכירם מי שבינתו מעוטה אלא לאחר שהתישב בהם וידקדק עליהם, כהשתנות עניני השנה בארבע תקופותיה והדומה לזה. והחכם המבין יברור לו מן העולם דעת רוהניותו ודקותו, וישימם כסולם להבאת הראיות על בורא הכל יתברך, וידבק בעבודתו כפי גדלו ורוממותו בלבו, וכפי הכרתו סימני טובותיו והגותו אל כל מעשיו, ואת אשר חננו מרוב הטובות ואת אשר נשאו, מבלי מעשה שקדם לו ולא מדה יתרה התחיל בה, התהייב לו בעבירם הגמול הטוב מאת האלהים. ואח"כ יברור לו מגעמי העולם מה שיש בו הנאת גופו והקון ענינו בעולם כפי הצורך והספק בלבד, ויעזוב שאר מותרי העולם ומשכיותיו המטרידים את הלבבות מן האלהים, וישתדל לעשות לאחריתו ולאשר הוא הולך אליו לאחר מותו, ויחשוב העולם וקנינו צידת מגעת ליום מועדו ולאחריתו, ויקח ממנו מה שלך עמו בנסיעתו בלבד. והסכל בדרכי העולם ובסימני החכמה בו, יחשבהו בית עילמים ומכון שבתו ומשתדל בו בכל יכלתו וישים כל לבבו אליו וכל עמלו, והוא סובר כי הוא רץ להקנת נפשו, ואיננו שוער כי עמלו ומותר קבוצו יהיה לזולתו בחייו ואחרי מותו והתעלם מענין אחריתו:

ומה נדמו בזה לשני אחים ירשו מאביהם אדמה שצריכה לעבדה, וחלקו אותה לשנים ולא היה להם דבר זולתו, והיה האחד מהם דעתן וזריז והשני הפכו. הדעתן ראה כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו, והשתכר לעבוד באדמת אחרים כדי שיחיה משכר עמלו יום יום, וכשהיה נפטר מן העבודה לערב, היה עושה באדמתו שעה אחת בהשתדלות וחריצות, וכשהיה נותר לו משכירות ימים כדי מזון יום אחד על מזונותיו או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים בעת ההיא, ועושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצותו, ולא סר לעשות כן עד שנגמרה

קשרם, חבורם. יושרם, תועלתם וטובם. כמות, כמו סמות. תקנת העולם, לגלים אחריהם. כסולם, לעלות בעיונו מעלה מעלה. והגותו, ל' חנינה. והספק, הספוק. ומשכיותיו, חמודותיו. לעשות לאחריתו, מפ"ע לטובה"ב. שוער, מבער. דעתן, איש דעת. הפכו, כסיל ועצל.

עבודת ארמתו כהוגן, ובהגיע עת פירותי׳ וזמן תבואתה, קבצם ואספם והתפרנס מהם בשנה השנית, והיה עובד אדמתו כרצונו והולך ומוסיף בה אילנות, עד שהיתה תבואתה מספקת לפרנסתו והותירה לו מה שהוסיף בו אדמה על אדמתו. והאח הכסיל כיון שידע שעבודתו באדמתו המנעהו מהתעסק בענין מזונותיו, עזבה לגמרי, והיה משתכר לבני אדם בעבודת האדמה, ולוקח שכרו ומתפרנס ממנו ולא היה מותיר כלום. וכשהיה נשאר בידו מזון יום אחד, היה משים אותו יום מנוחה ובטלה ושעשוע ולא היה חושב בענין אדמתו, והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו, היה הולך בהם אל המרחץ, ונשארת אדמתו שממה לא הצמיחה דבר, והעל כלה קמשונים ונהרס גדרה ונשאו השטפון את אילניה, כמו שאמר החכם (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. והמשכיל כאשר יעיין במשל הזה יתבונן ממנו עניני אחריתו אשר היא ביתו באמת ויעשה לה בכל יכלתו, וכשהוא עושה לעולמו יעשה לו כמי שעושה בשל אחרים כדי הצורך והספק בלבד. והכסיל עושה בשני דברים בהפך משתדל בעניני עולמו ומתעלם מעניני אחריתו, כמו שאמר החכם בבחינתו בכסיל (שם) ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר:

פרק ד אך כמה סימני חכמה בברואים אשר נוכל לבחון בהם, נאמר כי פנות החכמה המקויימות בברואים לרוב מיניהם ואישיהם, שבע: — אחת מהנה סימן החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו, בראותנו עמידת הארץ באמצע והמים סמוכים לה למעלה ממנה, והאויר כמוך להם והאש למעלה מכלם על משקל ושעור לא ישתנה ממנה דבר, כל אחד מהם שוקד על מקומו המתיחד בו והמוגבל לו, והים עומד והמים אסורים בתוכו לא יעברו את גבולו ואם יהמו גליו ויסתערו רוחותיו, כמו שכתוב (איוב לח) ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים, ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך. ואמר בעמידת השמים והארץ (תהלים קיט) לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד, למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. וכמו שזכר דוד ע״ה מהענין הזה במזמור ברכי נפשי את ה׳. — והפנה השנית סימן החכמה הנראה במין האדם אשר הוא העולם הקטן, אשר בו השלמת סדרי העולם ויופיו וזיוגו ותמימותו, ואליו רמז דוד ע״ה באמרו (שם ח) ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. — והשלישית סימן החכמה

שטפון, שטף מים וזרם. לעולמו, לעוה״ז. — פנות מל׳ פנות העם, ר״ל ראשי סימני החכמה. לרוב מיניהן וכו׳, ר״ל אף ע״פ שרבו מיניהן ואישיהן מאד, עכ״ז יוכללו בז׳ סוגים כוללים. שוקד על מקומו, כשומר את משמרתו. המתיחד בו, המיוחד לו מעת הבריאה. והים, שטת הים. ואם יהמו, ואף אם יהמו וכו׳. ויסתערו, מל׳ סער. וזיוגו, ר״ל וזיוו.

הנראית בהרכבת האדם והבור גופו וכחות נפשו, ואור השכל שידד אותו בו הבורא ושם לו בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים, והיא דומה לעולם הגדול ונמשל אליו בשרשיו ויסודותיו, ואליו רמז איוב באמרו (איוב י) הלא כחלב התיכני וכגבינה תקפיאני, עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי. — והרביעית סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים מקטנם ועד גדולם, מהם המעופף והשוחה והזוחל והחולך על ארבע, לפי התחלקות צורותם ומדותם ושמושם והנאותם ותועלתם בעולם, כמו שנזכר במענה שהוכיח בו הבורא את איוב כדי להעיר אותו (שם לח) מי יכין לעורב צידו וגו׳, ושאר מה שכפר בו ממיני החיות המדבריות והימיות. — והחמישית סימן החכמה הנראה בצמחים ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם, ואופני תועלותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכחותם. וכבר הזכירו הקדמונים בספריהם מן הענין כפי השגתם, וכמו שכתוב (מלכים א ה) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וגו׳. — והששית סימן החכמה הנראה בחכמות ובמלאכות ובפעולות, אשר הכינם הבורא יתברך לאדם להשלמת תקנתו וכבות טרף הקו, ושאר תועלותיו הכוללות והמתבודדות, ועל זה רמז הכתוב באמרו (איוב לח) מי שם בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה, ואמר (משלי ב) כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה: — והשביעית סימן החכמה הנראה בקביעות התורה יתהקים לעבוד בהם הבורא ית׳ להגיע בהם השוקד עליהם להנאות העוה״ז מיד ולגמול העולם הבא באחרית, כמש״כ (ישעיה נה) שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם, ואמר (שם) הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם וגו׳. ותלוי בזה עניני המנהגים אשר בהם סדר הנהגת שאר הע״ג ותועלותם, והם עומדים להם במקום התורה בעניני העולם בלבד. וכבר נאמר כי מדרגת הטבע מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו, כי כחות הטבע הם נוהגים בהנהגת העולם כפי מה שיאות להורה, כמו שאמר (שמות כג) ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך, ואמר (שם טו) ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך, ורבי׳ כאלה. ויש מי שסובב במאמר החכם (משלי ט) חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, שכיון אל אלה השבע פנות אשר זכרנו:

ותכימותו, שנו נבלמס הבריאה. והשוחה, נמיס. והזוחל, על הארץ. ובמוצאים, מיני מתכות ואבנים. והמתבודדות, והפרטיות. בטוחות, כנוי לכליות. לשכוי, כנוי לשכל. השוקד, העוסק בתמידות. הנהגת שאר האומות מנהגים ישרים. —

פרק ה אך איזה מין קרוב אלינו ואנו חייבין לבחון בו יותר, נאמר כי הבחינה בכל אחד מהם ואם הצורך אליו גדול ואנו חייבין לבחון בו יותר, הקרוב אלינו יותר והגלוי לנו הוא סימן החכמה הנראה במין האדם אשר הוא העולם הקטן, והוא הסבה הקרובה להוית העולם הגדול הזה, וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם ומולדתו וחבור חלקיו והרכבת אבריו והועלתו בכל אחד מהם, והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא, ואחר כן נעיין בתועלותיו ובכל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו, והדברים העצמיים והמקריים אשר בו והאיותיו ותכלית ענינו. ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם, יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה מפני שהוא דומה אליו. וכבר אמרו קצת החכמים שהפילוסופיא היא ידיעת האדם את עצמו, ר"ל ידיעת מה שזכרנו מענין האדם כדי שיכיר הבורא יתברך מסימן החכמה בו, כמו שאמר איוב (בסימן יט) ומבשרי אחזה אלוה. וכיון שהוא כן ראוי לנו להזכיר מכל מה שזכרנו מעניני האדם מעט מזער מכל ענין, להעיר המתעלם על מה שהוא חייב לזכרו תמיד, ויביאהו לחקור על מה שלא זכרתי, ואז יכנע לבורא על רוב חסדו וטובו עליו והתגדל הודאתו לו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קלט) אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד, לא נכחד עצמי ממך אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ, גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם. ותחלת מה שראוי לך שתעלה במחשבתך אל תחלת האדם ואל ראשית הויתו, ואז תראה כי חסד האלהים עליו, המציאו אחר אפסו, והיא צאתו מתכונת היסודות אל תכונת הצמח, ואח"כ יעתק מתכונת הצמח אל תכונת המזון, וממנו יעתק אל תכונת הזרע והדם, וממנו יעתק אל תכונת החיים, ואח"כ יעתק ממנה אל תכונת האדם והוא החי המדבר המת, והוא הולך בשנויים וגלגולים וסבות מתחלפות ומצועים מתמידים מחוברים במחשבה נכונה וחבור מתוקן. וכאשר תתבונן בזה ותראה סימן הטובה והחכמה והיכולת בכל, השתכל וחשוב בשרשי חבורו הנראים, ר"ל נפשו וגופו. תראה גוף האדם מורכב מיסודות חלוקות וטבעים שאינם דומים, חברם הבורא יתברך בגבורתו וקשרם בחכמתו, והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו מתחלק בטבעיו. וחבר אליו עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים, וזה העצם הוא

כי הבחינה כו' ואנו חייבין כו' הקרוב אלינו וכו', ר"ל אע"פ שחובת הבחינה בכ"א מהם הוא צורך גדול, עכ"ז חובת הבחינה ביותר על הקרוב אלינו והגלוי לנו יותר וכו'. הסבה הקרובה וכו', שהיא תכלית הבריאה כמאמרז"ל ע"פ כי זה כל האדם. בהתחלת, בראשית יצירת האדם. חלקיו, גוף ונפש או חלקי מזגו. על הצלם, על התבנית. ובעמדנו על מה וכו', וכאשר נשיג דעת כל הנ"ל. ומבשרי, מידיעת עצמי. אחר אפסו, אחר שלא היה. המת, בן תמותה, ואית דלא גרסי לה כלל.

נפשו אשר קשרם בו באמצעיים ראויים לשתי הקצוות, והם רוח החיים והחום הטבעי והדם והגידים והעצמים והעורקים, ושם להם סבות לשמרם ולהגן עליהם מהפגעים, והם הבשר והעצמות והמיתרים והעור והשער והצפרנים, וכלם מגינים ומחסים להגן עליהם מהפגעים. ואח"כ השוב בהגות הבורא ית' בהנהגתו את האדם, אשר שם לו בטן אמו למצע בתחלת ענינו, כדי שיהיה במקום שמור ומבצר נצור, מקום שלא תשיגהו יד ולא יגיע אליו לא חום ולא קור, עם המגן החזק והמחסה הנבצר ועם המזון המזומן. והוא הולך וגדל עד שיחזק על התנועה והתגודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח, היכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיע אליו בשים פנים, וכל אשר יגדל גופו ירבה מזונו עד עת קצוב, ואח"כ יצא מבטן אמו אל דרך צר, מבלי התחבולת שיתהכם בה לצאתי ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום והנן המרחם על בריותיו, כמו שאמר לאיוב (כב לט) הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור, תספיר ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה. ואח"כ יצא הולד אל העולם הזה והוא חלש בהישגו זולתי הוש המשוש והטעם ויזמין לו הבורא ית' מזונו משדי אמו, ויהפך הדם אשר היה מזונו במעי אמו לחלב בשדיה, ניגר ערב ומתוק כמעין הנובע בעת הצורך אליו, איננו רב שיכבד על אמו משאו ויגר מבלי מיץ, ולא מעט שייגע הילד בהוציאו מוצאו מן השד. ומהנותו בזה ששם נקב השד כפי מחט, לא רחב שיגר החלב מבלי מיץ, או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד, ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו במיץ:

אחר כן יחזק גופו לראות המראים ולשמוע הקולות, ויתנהו האלהים לחן לחסד ולרחמים בלב יולדיו, כדי שלא יכבד עליהם גדולו, וירגישו עליו יותר מעצבם במאכל ומשתה, ויקל בעיניהם כל טרחו ועמל גדולו מרחיצה והתול וכיוצא בהם, ולנהלו לאט ולדחות מעליו כל נזק על כרחו. ואח"כ יעתק מענין הילדות אל הנערות, ולא יקוצו בו אבותיו ולא יתקצפו לרוב צרכיו ומעוט הכרתו מה שהם סובלים מטרחו וספוקו ומשאו, אך הגדל הדאגה לו מלבם עד שיגיע לימי הבחרות, וכבר למד לדבר

ומצועים, המנעים. גוף עומד, מתקיים. אוירי, נרדף לרוחני כדרך המחבר והמעתיק בכל הס'. לשתי הקצות, גוף ונפש. והעצמים, נ"ל בנ"ל והעצבים (Muskeln). והעורקים, גידי הדפק. והמיתרים, גידים דקים (Nerven). בחנות, בהנינת. למצע, יצוע משכב. נצור, נרדף לשמור. המזון, כמאמר"ל הוכל ממה שאמו אוכלת. והתגודה, נרדף לתנועה. נגר, זב מל' וכמים המוגרים. ויגר מבלי מיץ, ויזוב מעצמו. ומחנותו, מהנינת הבורא. והתול, כמו חלפוף, מל' כחתול והחתל לא חתלת. על כרחו, כי לא ידע שמזיק לו. ומעוט הכרתו, שאיננו מכיר

על סדר ודלוג, ויחזקו כחות חושיו וכחות נפשו ויקבל החכמה והדעת, ויכיר קצת המוחשים מקצתם בחושיו הגשמיים וקצת המושכלים בחושיו הרוחניים, כמו שאמר החכם (משלי ב) כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ומרוב הטובה על האדם שאיננו משכיל ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו, שאם היו שכלו והכרתו שלמים בעת גדולו, ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם ומהירות תנועתם ונקיותם ויראה עצמו בהפך כל זה, היה מת מן הדאגה והיגון. ומן התימה בענין בכייתו כי הילד יש לו תועלת בה, כפי מה שאמרו חכמי הרופאי׳ כי במוחי הילדים ליחה כשהיא נשארת על ענינה מחדשת עליהם חדושים רעים, והבכי מתיך הליחה ההיא ממוחיהם וינצלו מרעת מאורעיה. ומרוב חנות הבורא ית׳ על האדם שהוא מחליף את שניו זו אחר זו, שלא ימנע מאכל כל ימי צמיחתה מה שנפל מהם. ואח״כ יעברו עליו חלאים ומקרים מכאיבים, כדי שיכיר העולם ולא יעלם ממנו ענינו, שיבטח בו וימשלו בו תאוותיו ויהיה כבהמות לא ישכיל ולא יבין, כמו שכתוב (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. ואח״כ ישיב אל לבו וישתכל בתועלות איברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם, הידים לקחת ולתת, והרגלים ללכת, והאזנים לשמוע, והאף לריח, והלשון לדבר, והפה לאכול, והשנים ללעוס, והאצטומכא לבשל, והכבד לזקק המזון, והסמפונות להוציא המיהרות, והכיסים (ס״א והמעיים) לסבלם, והלב משכן החום הטבעי ומבוע החיים, והמוח משכן הכחות הרוחנים ומבוע ההרגש ושרש העצבים, והרחם לקיום הזרע, וכן שאר אברי הגוף ואשר יעלם ממנו מתועלתם יותר ממה שנראה לנו. וכמו כן תראינה פעולות הטבע בתוך הגוף למתבונן בהם, בהגיע המזון אליו בחלקו אותו על כל חלק מחלקי הגוף, ויראה מסימני החכמה מה שיזרז אותו להודות לבוראו ולשבחו עליהם, כמו שאמר דוד ע״ה (שם לה) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. והיא שהמאכל הולך אל הבטן אל תעלה מוכנת על קו ישר, אין בה עקום ולא עוות והוא הושט, אח״כ טוחן אותו הבטן יותר מן הטחינה שטחנו

בטובה. על סדר ודלוג, מדבר בסדר ויודע להשמיט מותרי דברים. קצת המוחשים מקצתם, מבדיל בין מוחש למוחש. ונקיותם, מל׳ נקי יהיה לביתו, ופי׳ שהם ברשות עצמם, ומתאים עם הקודם. מתיך, ממסה ומגיר. מאורעיה, מקריה. זו אחר זו, ולא כולן בפעם אחת. ענינו, שהשכל מורכב מטוב ורע, והוא עדה״כ ואלהים עשה שייראו מלפניו. ללעוס, לטחון ולהדק (Kauen). והאצטומכא, הקיבה (Magen). לבשל, לעכל (Verdauen). לזקק המזון, מבורר להכין. והסימפונות, קני הלולים. לסבלם, לקבל אותם זמן מה. העצבים, הם מיני גידים (Flechsen), ועי׳ מורה נבוכים ח״ג פ׳ ל״ב. ואשר יעלם כו׳ יותר וכו׳, אשר לא ידענו רבו יתר מאשר ידענו ונראה לנו. שיזרז אותו, שיעורר לנו. תעלה, בריכה (Kanal). הושט, הקיבה (?)

אותו השנים בתחרה , ואח"כ ישלחנו אל הכבד בגידים דקים נוגעים בינתיים הועמו כמסננת למזון שלא יגיע ממנו שום דבר עבה אל הכבד ויהפכהו לדם , ויחלקהו על הגוף וישלחהו אל כל חלקיו בתעלות מוכנות לזה כתעלות המוכנות למים , וישלח מה שנשאר מן הפסולת אל תעלות הוכנו להם , מה שהוא מן המרה האדומה הולך אל כיס המרה , ומה שהוא מן המרה השחורה הולך אל הטחול , ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה , ומה שהוא מתמצית הדם ילך אל השלפוחית . התבונן אחי בחכמת הבורא בהרכבת גופך , ושומו אלה האברים בו במקומותם לסבול הפסולות ההם , שלא תתפשטנה (פ"ה תתפזרנה) בגוף ותחליאה אותו . ואח"כ התבונן בתכונת כלי הקול ומוצאי הדבור , הקנה נבוב (פ"ה חלול) להוצאת הקול , והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים . ובאלה האברים תועלות אחרות , האויר הולך אל הריאה בקנה , והלשון לטעום בו המטעמים ויש בו עם זה עזר להעביר המאכל והמשתה , והשנים ירועו המאכל , והשפתים לעכב המשתה כדי שיהא הנצוק ממנו בשעור ובכונה , וכן בשאר האיברים תועלת מקצתם ידועות ומקצתם אינם ידועות לנו . ואח"כ התבונן אחי בכחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו , הכח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא , והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה בו הטבע מעשהו , והכח המבשל הוא המבשל אותו מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות ומשלח אותו אל הגוף , והכח הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון . ראה היאך הופקדו אלה הכחות על הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו , והוא כחצר המלך שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו , אחד מהם עומד לצרכי העבדים ולהגיעם אל גזבר המלך , ופקיד שני לקבל מה שיביא הראשון ולאצור אותו בבית עד שיוכן ויתוקן , ופקיד שלישי להכין מה שנאצר ולתקנו ולזמנו ולחלקו על העבדים , ופקיד רביעי לכבד מה שיש בבית מן הזבל והלכלוך להוציאם ממנו :

אחר כך חשוב בכחות הנפש ומקומותם מתועלת האדם , כמחשבה והזכרון והשכחה והבושת והשכל והדבור , הראה אם יחסר לאדם מאלה המדות הזכרון לבדו היאך יהיה ענינו , וכמה הפסד יבא לו בכל עניניו כשאיננו זוכר מה שיש לו ומה שיש עליו , ומה שלקח ומה שנתן ומה שראה ומה ששמע ומה שאמר לו , ולא יזכור מי שהטיב לו ומי שהרע לו ומי שהועילו ומי שהזיקו ;

כמסננת , כנרה דקה מבעד עב (Seihe) . האדומה , וי"ג הירוקה . השלפוחית , היא כיס השתן (Urinblase) . ותחלנה , מל' תחלה . נבוב , חלול . להעביר המאכל , הנלעט ולדחותו אל תוך הגרון . המשתה , המשקה . הנצוק ממנו , הנשפך מן המשקה . לכבד , לטהרת ולנקות . ומקומותם , תעודתם למה שנתיחדו .

ועוד שאיננו יודע הדרך אם דרך בה פעמים רבות, ולא יזכור חכמה אם יהגה בה כל ימיו, ולא יועילנו נסיון ולא ישקול דבר במה שעבר ועל מה שעתיד להיות במה שיהיה, אך הוא קרוב להתפשט מן האנושות. ומתועלות השכחה כי לולי השכחה לא היה נשאר האדם מבלי עצב, ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת עולם, ולא היה נהנה במה שמשמח אותו כשהוא זוכר פגעי העולם, ולא היה מקוה מנוחה ממקנא ולא התעלם מגולך, הלא תראה איך הושם באדם הזכרון והשכחה והמה מתחלפים ושונים זה מזה, והושם לו בכל אחד מהם מינים מן התועלות. ואח"כ השוב במדת הבושת אשר יחד בה האדם, מה גדלה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה! ולולי היא לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר ולא ממלאים משאל, ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע בשום דבר, עד כי דברים רבים מדברי התורה עושים בעבור הבושת, כי רוב מבני אדם לא היו מכבדים את אבותם לולי הבושת כל שכן זולתם, ולא היה משיבין אבדה ולא נמנעין מעבירה, כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו, אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבושת מעליו, כמו שאמר הכתוב (ירמיה ו) גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו, ואומר (צפניה ג) ולא יודע עול בושת. ומן התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מב"א, בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר מכה שזכרנו, ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד? כדי שלא יהי' מוכרח על עבודתו אותו ויחלש חיוב תגמולו עליה. אבל אנחנו חייבין להתבושש מן הבורא מדרך הבחינה, ובידיעת מה שאנו חייבין מעבודתו ודעתנו השקפתו על נגלותינו ונסתרותינו, כמו שאמר הכתוב (יחזקאל לו) בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל. אך רב טוב האלהים עלינו בשכל ובהכרה אשר בהם יחדנו משאר בע"ח, אין תועלתם לנו נעלמת ממנו בהנהגת גופנו והסדרת תנועותינו, מבלעדי מי שפקדם ממנו לפגע שאירע את מוחו. אך המדות אשר נגיע אליהן בשכל רבות מאד. מהן שבו נדע שיש לנו בורא חכם קיים אחד קדמון יכול, לא יבילהו זמן ולא מקום, נעלה ממדות הברואים וההרומם ממחשבות הנמצאים, רחום וחנון ומטיב לא ידמה אל דבר ולא יתדמה אליו דבר, וגם

אם דרך בה, אע"פ שדרך בה וכו'. ולא ישקול וכו', לא ישפוט מן העבר על ההוה. ועל מה וכו' במה שיהיה, ומן ההוה לא ישפוט על העתיד, או פי' באיזה דבר שיהיה. קרוב להתפשט וכו', כמעט שיחדל מאנוש. ממקנא, כצ"ל וכן הוא בדפוס מנטובא שי"ט. ולא התעלם ממלך, ל' וימלך לבי, ור"ל שלא היה חדל מדאוג כל ימיו. יחד בה, שמיוחד ונבדל בה האדם משאר ב"ח. ומן התימה וכו' ולא הוטבע וכו', ר"ל לכאורה יפלא כי הוטבע שיתבושש אדם מאדם ולא יבוש מבוראו וכו'? תשובתו בצדו כדי שלא יהיה מוכרח וכו' שלא לשלול ממנו הבחירה וימעט שכרו אם הוא מוכרח. מבלעדי מי שפקדם ממנו, חוץ ממי שחסרו

מהם שאנחנו מבינים בו החכמה והיכולת והרחמים המקויימים בעולם, וחיוב עבודתו לאשר יאות לו ובעבור טובתו הכוללת והמיוחדת. ובשכל יאמן אצלנו ספר תורת האלהים הנאמנה הנתונה למשה נביאו ע"ה, ומפני שכל האדם והכרתו הוא בא לידי חשבון ומדקדק עליו בוראו ית', ומי שפקד שכלו מסתלקות מעליו המעלות האנושיות כלן והמצות והגמול והעונש. וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מושגיו המוחשים והמושכלים, ובו יראה מה שנעלם מחושיו הגשמיים מן הנראות, כנגיעת הצל ומעשה הטפה האחת מן המים בצור החלמיש, ובו יבדיל בין האמת והשקר ובין היתר והחסר והטוב והרע והמשובח והמגונה, ובין הראוי והאפשר והנמנע, ובו יעביד שאר מיני חיים בתועלותיו והנאותיו, ויכיר מקימות הכוכבים, ויעמיד על מרחקיהם ותנועות גלגליהם, ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבור ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם. וכן שאר כל מדות האדם כאשר תנהגם תמצאם בתכלית התקנות והתועלת לו כאשר זכרנו בשכל. ואח"כ חשוב במה שהטיב בו האלהים לאדם בדבור והסדרת הדברים אשר יליץ בהן על מה שיש בנפשו במצפוניו ויבין בהן ענייני זולתו, והלשון קולמוס הלב ושליח המצפון, ולולי הדבור לא היה לאדם צוות בחבירו והיה כבהמה, ובדבור יראה היתרון בין בני אדם, ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו. ובדבור ישוב האדם ממעותיו ויבקש כפרת עונותיו, והיא הראיה על חשיבות האדם וגריעתו. וכבר נאמר כי האדם הלב והלשון ובו תשלמת גדר האדם, ר"ל הדבור, כי גדר האדם חי מדבר מת, ובו נבדל מן הבהמית. ואח"כ חשוב במעלות אותיות המכתב

לו ע"י מקרה ופגע וכו'. לידי חשבון, ועליו להשגיח להטיב ויקבל גמול מעשיו. מן הנראות, ר"ל הנגלות. כנגיעת הצל, הנוטה כלל לא נראה בחוש הראות, וכן מעשה הטפה האחת וכו', כיורדת טפה אחר טפה על הגוף וברוב הימים ניקב מהם הגוף מעבר אל עבר ואין כח בראות להבחין כמות הנטבעים בכל כל טפה, כ"א מובן מן השכל. היתר והחסר, בשלימות איזה דבר. המשובח והמגונה, שלא יתכן לומר עליו טוב ורע כמנהגי ב"א בעניני המקומיות והוגם רק מצד הסכמה. הראוי, הודאי ומחויב. יעביד, ירדה בם ויכבשם. בתועלותיו והנאותיו, כשור לעול והחמור למשא והצאן והבקר למאכל ומלבוש. מקומית הכוכבים, באיזה גלגל. על מרחקיהם, מהלך ורוחק זה מזה. ותנועות גלגליהם, במהירות ואיחור ואיזה נד. הערכים, ערך מספר אל מספר בחשבון. וההקשות, ערך מדה אל מדה במדידה, ובנינה מחכמת השעור. וצורות המופת, אופני ההקשים אשר בחכמת ההגיון. בשכל, מוסב לעיל ר"ל כאשר תנתן כל שאר המדות בשכל המנהיג בתכלית וכו'. יליץ, ימליץ מחשבות לבו לזולתו. צוות, חבור ורעות. היתרון, בין איש לרעהו. ברית כרותה וכו', באלה ושבועה בין ב"א זה עם זה ובין וכו'. ישוב, יתודה וכו'. והוא

והכתיבה, אשר בהמה מחברים מעשי העוברים והנמצאים ועניניהם לבאים אחריהם, ומגיעים דבריהם אל מי שאינו נמצא עמהם, ויודעים דברי הרחוקים מהם ועניני קרוביהם אשר בארץ אחרת, שאפשר שבהגיעם אליהם תיי רוחם והצלתם מרעתם ושחיתותם. ובו תתקיימנה החכמות בספרים, ויתחברו הענינים המפוזרים בלבבות, ובו כותבין מה שיש ביניהם מעניני משא ומתן וסחורה והלואה וקנין ונשואין וגירושין, והענין רב מהשלים. וכהשלמת הטובה על האדם שהוכן לו כף ואצבעות להתקן בהן הרושם והמכתב והרקמה וקדיחת האש ושאר המעשים והמלאכות הדקות, מבלעדי שאר מיני החיים מפני שאינם צריכין להם. ואומר כי אין אבר שזכרתי תועלותיו שאין סימני החכמה נראים בהרכבתו ותכונתו וחבורו למי שמתבונן בהם, ועדותם חזקה וראייתם גלויה על חמלת הבורא עלינו, וכבר באר גליינו"ס בכמה ספרים תועלות האברים באר היטב, ואלו היינו מכונים לבאר את זה באבר אחד לבדו, היינו יוצאים בדברים מגבול הדרך הקצרה. ובמה שהבאנו די להעיר מי שיורהו הבורא דרך הצלתו בע"ה:

אך הבחינה בשאר מיני החיים והנהגתם ומחיתם, איננה נעלמת ממי שמסתכל בהן ומתבונן סימני החכמה מהם, וע"כ שונים אותם הספרים בזכרם פליאות הבורא ית', כמו שאמר לאיוב (סימן לח) מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו, ואמר (תהלים קמז) נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, והרבה כאלה. וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים בתנועות משתנות והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל, בהם יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכיל ו מחשבת אדם וילאה לספרם בלשון, כמו שאמר דוד ע"ה (שם יט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ושאר המזמור, ואמר (שם ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה. ומן המופלא שבמה שנופלת עליו עין האדם מבריאות הבורא יתברך הגדולות, השמים, כי בכל מקום שהוא עומד מן הארץ יראה חצי הגלגל הסובב את הארץ, וכשמסתכל בו האדם ע"ד הבחינה, יראה כי הבורא אותו בחפצו אין תכלית ליכלתו וחכמתו וגדלו. כי כאשר אנחנו רואים ממעשי בנין בני אדם הקדמונים מאומה, נתמה על

הראיה וכו', ע"י הדבור ניכר מעלתו וערכו. ובו נבדל, ר"ל רק ע"י הדבור לבד הוא נבדל מן הבהמות, ואולם בחיים ומות הוא משותף עמם. והכתיבה, קשור המלות והלשון. חיי רוחם, תלוי בזה. שחיתותם, השחתתם. רב מהשלים, רבוי מספר כל תועליותיו. וקדיחת האש, להוציא אש ע"י ברזל עשות וצור חלמיש, וס"א לא גרסי להו כלל. שאינם צריכין להם, ר"ל למלאכות אלה ע"כ לא נתנו להם כף ואצבעות. דרך הצלתו, להנצל ממכשול בשום לב על דרכיו. שונים וכו', נשנים פעמים רבות. ענין הכל, כללות הבריאה. השמים, את השמים, וי"ג הגדלת

יכלתם לעשות כמוהו, ויורנו על הזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר הזק לעצמם, וכאשר יגדל בעינינו זה המעט המזער והמעשה הנבזה הזה שאינו מוסיף על מעשינו אלא מעט, כמה אנו חייבין שתגדל תמיהתנו על בורא שמים וארץ וכל אשר בהם, מבלי יגיעה וטורח ולא ליאות ועמל מאין דבר ולא על דבר אלא ברצונו וחפצו, כמו שנאמר (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. ומן הטובות על האדם כי כל אשר הסתכל בסימני החכמה בברואים, תמצאם עם מה שהן מעידים בו לבורא מן האלהות ומן האחדות, אינם נמלטים להיות בם לאדם אופני תועלת וכונת תקנה, אלא שקצתם גלוים וקצתם נעלמים, ומהם האור והחושך כי תועלות האור נגלות ונראית אינם נעלמות, אך החושך תועלותיו נעלמות, מפני שבני אדם משתוממים בו ונפסקים מעשיהם ותנועתם בבואו, ולולי חשכת הלילה היו גופי רוב בעלי חיים כלים בהתמדת יגיעתם ועמלם ואורך תנועתם, ובלילה יבדל קצת הזמן מקצתו, ובו יודעו הזמנים שאינם ידועים ואורך ימי החיים וקצרותם. ואלו היה הענין הולך תמיד על צורה אחת, לא היתה מצוה תלויה בזמן כשבתות וכמועדים וכצומות, ולא היה בין בני אדם מועד לעת קצוב, ולא היו יודעין רוב הידיעות התלויות בזמן, ולא היה נגמר בשול המאכל בבטן אחד מבעלי חיים כראוי. ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה לעשות בו קצת מעשיו ולהיות בו צוות להולה, העמיד לו הבורא במקומו מאור האש, להשתמש בו הלילה בכל עת שירצה ויכבהו בכל עת שירצה. ומן התיכה שיהיה מראה השמים מן המראים המחזיקים את עור העינים שהוא נוטה אל השחור, ומכחו המיוחד לו שהוא מקבץ אור העינים ומחזקו, ואם היה מראהו לבן היה מזיק לעיני בעלי החיים ומחלישם, וכן שאר החכמה בשאר הבריאות:

ומרב טוב האלהים על האדם ששם מוראו על שאר החיים המזיקים, כמו שנאמר (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו'. כדי שיהיה התינוק בטוח מן החתול והעכבר והדומה לו, וכשהאדם מת איננו בטוח מהן, כמו שארז"ל (ב"ר פרשה לד) תינוק בן יומו חי אינו צריך לשמרו מן העכברים, עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים, שנ' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית וגו'. וממה שראוי לך להבין מכל הבריאות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם, הענין הנעלה אשר בו סדר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים, והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה. אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים, ולולי התנועה לא היתה

השמים, ור"ל גודל כמות השמים. ויקרת נפשם, לעשות להם שם לדור אחרון. משתוממים, נשנתים וכו', ועכ"ז רבו תועלותיו כמו במגלה והולך. צוות, ריעות כנ"ל. וחתכם, דרשו רז"ל כמו וחייתכם, ור"ל בעוד נשמתו

בגמרה היות שום דבר מן הנמצאות ולא הפסדם. ואמר אחד מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה, ותדע כי היא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו, אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתברך והנהגתו ורצונו, הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת, חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתבורר לך זה תפקוד עצמך בכל תנועה שתנוע, וזכור הקשר אשר קשרך הבורא בו, והתבושש ממנו תמיד ותירא אותו, ותמסר לדינו ורצה בגזרותיו, תגיע אל רצונו ותהיה אחריתך לטוב, כמ"ש הכתוב (תהלים לב) ובוטח בה' חסד יסובבנו. וממה שראוי לך לבחון בו מעניני העולם שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו, ותראה בהם פליאה גדולה כי הרבה דברים באים על כרחנו ושבח אחריתם ובהפך. וכבר נאמר כי חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד, ובא כלב והשתין על אחד מהם ונעור וקם לרחוץ עצמו מן השתן וכשהרחיק מחבריו נפל הכותל עליהם ומתו וניצל הוא, והרבה פעמים יקרה כזה והפכו. ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כלילת מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה בגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם, כמו שאמר הכתוב (ירמיה יד) היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא ה' אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה, ואמר (שם ה) ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו. ותמצא הכתוב מגדיל ענינם מאד באמרו (איוב ה) עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר, הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, לשום שפלים למרום וקודרים שגבו ישע. ומן התימה בסבת המזונות מן הזרעים כי גרגיר א' מוציא אלף ויותר כשינצל מן הפגעים, וכבר נאמר כי ימצא בגרגיר אחד של חטה שלש מאות שבלים ובכל שבלת יותר מעשרים גרגרים, ונמצא אילנות גדולים אשר יהיה שרשם גרגיר אחד וגדול אחר על התקשה אשר זכרתי מן הכפל. ישתבח החכם

כן אז מורחו וכו' על כל חית וכו'. הנע, התנועה והשנוי. רוב הטבעים, צומח חי ומדבר, כי הדומם והוא הארץ לעולם עומדת ולא תנוע ממקומה לפי דעתם. ורוחניותה, כל תנועה היא מצד הרוחניות שבמתנועע וק"ל. נקשרות בחפץ וכו', כי הוא המניע הראשון. חוץ ממה ששם וכו', נגד הבחירה בסור מרע ועשה טוב, כי לולי כן אין מקום לשכר ועונש. תפקוד, תבחן ותתבונן. קשרך הבורא בו, שאתה קשור לרצונו יתברך וחפצו והנהגתו כו'. ותמסר לדינו וכו', לקבל באהבה כל הבא עליך, כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד. מתקשים עלינו, קשים לסבול. על כרחנו, שלא כרצוננו. ושבח אחריתם, ואחריתם אך טוב וחסד. כלילת וכו', מתנה וטובה כוללת גם לבע"ח גם לצמח האדמה. וגדול אחר,

ההוגן המסבב להוית הדברים הגדולים מן הקטנה והחלושה שבסבות, כאשר אמר הכתוב (שמות ה׳ כ) ולו נתכנו עלילות. אך הטרפים המיוחדים לאישי מיני החיים רבו מספר, והחכם כאשר יתבונן בהם ויבין סבותם יכיר חכמת מחשבת הבורא ית׳ בהם, ועליהם אמר דוד (תהלים קד) כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו, תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב, ואמר (שם קמה) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. ואני עתיד לבאר הענין הזה יותר בשער הבטחון בע״ה:

והגדולה שבטובות שהטיב בהם הבורא לאדם והראיה החזקה עליו, התורה הנתונה למשה נביאו ע״ה והראות האותות על ידו, ושנות המנהגים והטבעים והראית המופתים הנוראים כדי להאמין בבורא יתברך ובנביא, כמו שאמר (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים וייראו העם את ה׳ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו, ואמר (דברים ד) אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו, ואמר (שם) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם, יביט בענין האמה עמדנו בין האומות מעת הגלות וסדור עניננו ביניהם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי והם יודעים בזה, כמו שהבטיחנו יוצרנו ית׳ (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו׳, ואמר עזרא (נחמ׳ ט) כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו אלהינו, ונאמר (תהלים קכד) לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל בקום עלינו אדם, ושאר המזמור. ואני עתיד להרחיב בשער קבלת עבוד׳ האלהי׳ בזכרון רב טוב האלהים עלינו בתורתו אשר נתן לנו מה שיש בו די בע״ה. וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת ב״א והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם, למנות עליהם איש מהם ומקבלין עבודתו ושומעין בקולו בכה שהוא מצוה ומזהיר אותם ויראים אותו, והוא שומר אותם וחומל עליהם ודן בצדק ביניהם ומנהיגם על מה שיש בו תקנת כלם, כדי שלא יתקלקלו ענייניהם ולא יוכל האויב להם. ואלו היה כ״א מבני אדם חושש לעצמו ולדחות מעליו, לא היו מסכימים על בנין מגדל ולא חומה והיו עניניהם מופקרים. ועכ״ז שהמושל בהם שומר חקי התורות ומנהיגם במשפטים צדיקים ובדרכים טובים וישרים והוא משרת להורה ושומר

למחים אחרים זולת התוחה והילנות. על התקשה, על הדמיון הנזכר בגרגיר אחד שנכפל הרבה מאד. עמדנו, ל׳ קיום כמו ויכלת עמוד. עם רוב התחלקות וכו׳, אע״פ שנחלקו ונפרדו במדותיהם לרוב. חושש לעצמו ולדחות מעליו, אלו לא דאג כ״א רק להועלת עצמו ומבהדל לדחות רק נזק עצמו. מופקדים, הפריס מל׳ ולא נפקד ממנו איש, וי״ג מופקרים פי׳ עזובים אל ההפקר, והענין א׳. ועכ״ז שהמושל בם וכו׳, ר״ל ועל כל זה גם המושל בם שומר חקי התורות ועל פיהם מנהלם ומנהיגם וכו׳.

מנהג הצדק ובהם תכון ממשלתו ותתמיד ממלכתו, כמו שאמר (משלי כ) חסד ואמת יצרו מלך, ואמרו רז"ל (אבות פ"ג מ"ב) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ומה שצריך לך לבחון בו להבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו, היא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם בחמלת הבורא עליהם שיהיה בהם תקון ענינם, ואם לא יעשה להם חפץ בנפשם, כי כל מי שימצאהו רעב או צמא מחסרון המזון והמים לא יועילהו רובם ולא ימלא מחסורו, וכן אם ימצאהו באחד מאבריו כאב לא ירפא בזהב ובכסף, והרבה משתמשים בשאר המוצאים במיני הרפואות ומעט שמשתמשים בזהב וכסף. ומפלאי סימני החכמה בהם שהם הרבה אצל קצת ב"א מצד שאינם ריקים מהם והם מעט אצל רובם, ואלו היה הרבה אצל כלם לא היו מגיעים בהם אל חפץ. ונהיה מעט מצד והרבה מצד, וכן הם יקרים מצד ונבזים מצד מפני שאין תועלת בעצמם, וזה מן המחשבה המעולה אשר בחכמת העליונה. ואחר כך עיין בדברים אשר בהם קיום הגופות והשארם על ענינם וגבולם עד קצם, המצאם ברב ובמעט כפי רוב הצורך אליהם. וכל אשר יהי' הצורך אליו גדול יהיה מזומן ונמצא, וכל מה שאפשר לעמוד בלעדו ולהתעכב זולתו, תהי' מציאותו יותר קשה והזדמנותו מעוטה. והדמיון בזה האויר הנשאף מפני שא"א לעמוד בלעדיו שעה אחת בשום פנים, המציאו הבורא ית' בעולם והזמינו הזמנה שאינה נמנעת משום אדם באיזה מקום שיהיה ובכל עת וזמן. ומפני שהצורך גם כן למים, אלא שהם יכולים לעמוד בלעדיהם יותר ממה שיכולים לעמוד בלתי האויר, שלהם הבורא על פני הארץ וקבצם במקום מיוחד שהילכים בעלי חיים אליו איננו נמנע מהם אלא שאינם בכל מקום כאויר, ומביאים אותם בדמים לקצת בני אדם מה שאין כן באויר, והם מזומנים לקצת החיים יותר מקצתם, והאויר שוה במציאותו והשגתו לכלם תמיד על ענין אחד. ומפני שהצורך גם כן אל המאכל אלא שאפשר לעמוד בזולתו ולמצוא המורתו יותר ממה שאפשר באויר ובמים הרבה, היתה השגתו יותר קשה ומציאותו יותר יקרה מן המים, אלא שהוא עכ"ז נמצא הרבה ואיננו נמנע כלל מב"א. וכן אודות המלבושים מן העורות והצמר

תקון ענינם, לתקן עסקיהם. חפץ בנפשם, הע"פ שאין בזהב וכסף תועלת לאדם מצד עצמם. ומעט שמשתמשים וכו', רק למעט רפואות משתמשים בזהב וכסף. שאינם רקים מהם, בנתוח להם הדיר. מעט אצל רובם, רוב העם עניים ודלים. לא היו מגיעים וכו'. לא היו משיגים מחסורם כי אין מוכר, או בלא היה נתהב בעיניהם כלום. מעט מצד וכו', מעט מצד הכמות והרבה מצד התועליות. יקרים, מצד תועלתם. ונמבזים, נבזים. שלהם, נתנם. לעמיד בזולתו, קצת זמן. ולמצוא המורתו, למלא מקום מאכל זה באחר וכן בבגדים להלן.

והצמחים יש מהם תמירה יותר מן המאכל והשגתם יותר מעוטת אלא לאחר זמן, מפני שיוכל אדם לעמוד זולתם ולהסתפק מהם במעט בזמן ארוך יותר ממה שיוכל במזון. אבל האבנים היקרות והזהב והכסף ושאר מיני המוצאים מפני שהיה הצורך אליהם בעצמם מעט והועלתם יותר רחוקה אלא מצד ההסכמה עליהם, לא נמצא מהם אצל המון בני אדם מה שנמצא מן המאכל אצל אחד מהם, וזה בעבור העילה אשר זכרנו שיכול אדם לעמוד זולתם. ישתבח הבורא החכם החומל והמרחם על עבדיו אשר עינו עליהם לטובה בכל מה שיש בו תקנתם אין אלוה מבלעדיו, כמו שאמר ליונה (בסימן ד) אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו וגו׳ ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו׳, ואמר דוד ע״ה (תהלים קמה) טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו:

פרק ו אך מפסידי הבחינה והדברים התלוים בה, אומר כי כל הדברים המפסידים את היחוד אשר הקדמנו זכרם בשער הראשון כלם מפסידים הבחינה, והשלשה פנים אשר הקדמנו זכרם בתחלת השער הזה גם הם מפסידיה. ומהם הגאות בטובות הבורא שיחשוב הכסיל הפתי כי היא ראוי להם וליותר מהם, ואיננו בוחן בטובות האלהים ולא יחייב את נפשו לשבח עליהם ולהודות לבורא, ובכמוהו אמר החכם (משלי טז) תועבת ה׳ כל גבה לב. אך הדברים התלוים בבחינה, מהם שיבין האדם טובות האלהים עליו ושיקבל עבודתו בעבורה, ומהם שישיב אל לבו תמיד סימני חכמת הבורא, ולא יעמיד מחשוב בהם ומחקור עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשים והמושכלים, ואיננו פוסק מראות סימן חדש בכל יום, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים יט) יום ליום יביע אומר. ומה שראוי לך לדעתו בעת קריאתך מה שהעירותיך עליו בשער הזה כי היא מעט מהרבה, ממה שתגיע אליו בבינתך מסודי החכמה שנגלו לך בבור לבבך וזכות נפשך. וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכלתך, ראוי לך לדעת כי כל מה שעמדת עליו מחכמת הבורא ויכלתו בעה״ז איננו נחשב למאומה לנגד יכלתו וחכמתו, כי אין נראה אלא מה שהצורך אליו בעבור האדם בלבד, לא כפי הגעת יכלתו כי אין לה קץ. וראוי שיהיה בלבך מוראתו וגודל יכלתו כפיהו, לא כפי מה שתבין ממנו בלבד. אך דמה עצמך בעולם אל ילד שיולד בבור מאסר המלך, וחמל עליו המלך וצוה לו בכל הטוב לו וכל הצריך לתקנתו, עד שגדל והשכיל ואיננו יודע מאומה חוץ מן הבור ומה שיש בו, והיה שליח המלך בא אליו הדיר בכל מה שצריך לו מנר ומאכל ומשתה וכסות, והודיעו כי היא עבד המלך וכי הבור וכל אשר בו וכל אשר יביא

והצמחים, כפשתן וקנבוס ולמר גפן. לאחר זמן, כי יש מקומות שלא נמצא תמיד לקנותם. ההסכמה, הסכמות וערכם זה אל זה אינו מולד טבעם כ״א מולד הסכמת ב״א. — ולא יעמיד, לא יפסוק. כפיהו, כפי יכלתו. וצוה לו, צוה בעבורו.

אליו מן המזון של מלך הוא, וחייבו להודות לו ולשבחו, ואמר אני משבח בעל הבור הזה אשר לקחני לעבד לו ויהדני בכל טובותיו ושם עינו ולבו עלי, אמר לו השליח אל תאמר כן פן תחטא, כי אין הבור הזה לבדו ממשלת המלך, כי ברחבי ארצותיו מכפלי הבור הזה מה שלא יספר מרוב, וכו אין אתה לבדו עבדו כי עבדיו רבו מספר, וכן מה שהגיע אליך מטובותיו והסדו אינם נחשבים למאומה לנגד טובותיו על זולתך, וכן השגחתו עליך איננה נחשבת לנגד השגחתו על זולתך, ואמר הנער אינני יודע מה שזכרת, אך הבינותי מדבר המלך כפי מה שראיתי טובתו וממשלתו בלבד. אמר לו השליח אמור אני משבח המלך העליון אשר אין קץ למלכותו ולא תכלית לטובתו וחסדו, ואני כלא חשוב בין רובי חיליו ועניני איננו כלום לפי גודל יכלתו. והבין הנער מענין המלך מה שלא היה מבין, וגדלה מעלתו בנפשו ונכנסת אימתו בלבו והגדל בעיניו טובתו ומה שהגיע אליו ממנו מפני גודל מעלתו ומעוט חשיבות הנער במלכותו ויגדלו מתנותיו אצלו. ואתה אחי שים לבך אל הדמיון הזה כשתשכל בגלגל הסובב את הארץ, כי אין אנו מבינים מה שיש בבקעה קטנה מן הארץ כ"ש בכולה וכ"ש מה שיש אחרי הגלגל. התבונן אחי המשל הזה ובחון אותו והבן מענין הבורא יתב' כפיתו, ויגדל בעיניך מה שחננך מטובו וחסדו אשר שם עליך עינו לטובה בכלל בריותיו, והבט אל ספרו ומצותיו וחקיו בעין הגדולה, והעבר על מחשבתך רוב המורא והגדולה אשר תמצא בלבך, למי שתמצא ידו מן הטוב יותר ממך מב"א, כי כפי יתרון מעלתו על מעלתך ומעוט צרכו אליך תהיה גדולתו וטובתו אצלך. וכן תהיה למצותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך ומרחך בעניניו, בין והתבונן תמצא בע"ה. והאלהים ישימנו מאנשי עבודתו המכירים עניני טובתו ברחמיו וחסדיו אמן:

ויחדני, וכו', ויחד אותי להטיב לי בכל וכו'. כלא, כלאין. בעין הגדולה, בעין מגדלת. למי שתמצא ידו וכו' מבני אדם, ר"ל לבני מבני אדם שתמצא ידו מן הטוב יותר ממך.

נשלם השער השני, אל ה' אקרא ויענני.

השער השלישי

בבאור אופני חיוב קבלת עבודת האלהים יתברך .

זה פתח השער

אמר המחבר מפני שבארנו במה שעבר חייב יחוד האלהים בלב שלם ואופני בחינת טובותיו על האדם, התחייבנו לזכור אח"כ מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתברר אצלו, והוא קבול עבודת האלהים כפי אשר יחייבהו השכל למטיב על מי שהטיב לו. וראוי להקדים בפתיחת השער הזה באור אופני הטובות וחיובי ההודאה עליהם מב"א קצתם לקצתם, ונעלה מזה אל מה שאנו חייבין בו לבורא ית' מן השבח וההודאה על רוב חסדו וגודל טובו עלינו. ונאמר כי מן הידוע אצלנו כי כל מטיב אלינו אנו חייבין להודות לו כפי כונתו להועיל לנו, ואם יקצר במעשהו לדבר שיקרהו וימנעהו מהטיב אלינו, הודאתו חובה עלינו כיון שנתברר לנו כי דעתו עלינו לטוב וכי כונתו להיעיל לנו. ואם הגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיון בה אלינו, יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו ואין אנו חייבין בה. וכאשר נתבונן בטובות בני אדם קצתם על קצתם, אינן יוצאות מאחד מחמשה פנים (ס"א מינים): האחד טובת האב על הבן, והשני טובת האדון על עבדו, והשלישי טובת העשיר על הרש כדי לקבל שכר שמים, והרביעי טובת בני אדם קצתם לקצתם לקנות השם והכבוד ולגמול העולם, והחמישי טובת החזק על החלש בעבור חמלתו עליו, ושהוא כואב על ענינו. וצריך שנעיין עתה בכונת כל אשר ספרנו אם אינה תלויה בדבר כ"א לתועלת מי שמטיבין אליהם אם לא. והחלהם טובת האב על בנו, ומן הידוע כי הוא מכוין לתועלת עצמו בו, כי הבן נתח מהאב עם עוצם תקותו (ס"א תשוקתו) בו, והלא תראה כי הוא מרגיש עליו יותר מגופו במאכלו ובמשקהו ובכסותו ולדחות כל נזק מעליו, ונקל בעיניו סבל הטורח והיגיעה בעד מנוחתו, עם מה שהוטבעו עליו האבות מן הרחמים והחמלה על בניהם, ועכ"ז חייבה להם התורה והשכל על הבן העבודה והכבוד והיראה כמו שאמר הכתוב (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו,

---

כשיתברר אצלו, היחוד והבחינה כנ"ל. **למטיב על מי שהטיב לו**, חיוב העבודה למטיב המוטל על מי שקיבל הטובה. **מב"א קצתם לקצתם**, שבנ"א מקבלים טובה זה מזה. **אלינו**, כמו לנו. **ואם**, ואעפ"י. **לדבר**, מפני דבר. **כפי כונתו**, כי הכוונה היא העיקר. **ולגמול העולם**, לקבל גמול או טובה אחרת בעבור זה. **כואב**, מצטער. **נתח**,

(משלי א) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, ואמר (מלאכי א) בן יכבד אב ועבד אדוניו, ואם האב מוכרח זה בדרך הטבע והטובה לאל והיא שליח בה בלבד. אבל טובת הארון על עבדו ידוע כי הוא מכוין להקן ממונו במזונו עם צרכו לעבודתו, והוא אינו מכוין בזה כי אם תועלת עצמו, ועכ"ז כבר חייבו הבורא ית' בעבודתו והודאתו, כמו שאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים, הוא כסוחר שהוא קונה הנאה גדולה קיימת יגיע אליה אחר זמן, בטובה קטנה ואבודה ונבזית יתננה מיד, ולא נתכוון אלא לפאר נפשו באחריתו, בטובה שהפקידה האלהים בידו להתה למי שיהיה ראוי לה. ומן הידוע כי ראוי להודות אותו ולשבחו אע"פ שהיתה כונתו לפאר את נפשו באחריתו, ועכ"ז נתחייבה לו ההודאה, כמו שאמר איוב (בסימן כט) ברכת אובד עלי תבא, ועוד אמר (שם לא) אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. אבל טובת בני אדם קצתם אל קצתם בעבור אהבת השבח והכבוד וגמול העולם, הוא כמי שאוצר דבר אצל חברו או מפקיד אצלו ממון מפני יראתו שיצטרך לאחר זמן, אע"פ שכונתו להועלת עצמו בהטיבו לזולתו כמו שאמרנו חייב לו השבח וההודאה עליה, כמו שאמר החכם (משלי יט) רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן, ואמר (שם יח) מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. אך טובת החומל על העני הכואב לו, היא מכוין בה לדחות צער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו וכאבו למי שחמל עליו, והוא כמי שמרפא כאב שמצאהו בטובת ה' עליו ואיננו נשאר מבלתי שבח, כמו שאמר איוב (בסימן לא) אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון, אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. וכבר נראה ממה שהקדמנו כי כונת כל מטיב לזולתו מבני אדם היא להועלת עצמו ההלה ולקנות קשוט נאה לעה"ז או לעה"ב, או לדחות צער מעל נפשו, או להקנת ממונו. ואין כל זה מונע משבחם והודאתם ומיראת ומאהבה איתם ומהשיב להם גמולם, אע"פ שהטובה ההיא שאולה בידם וגם מוכרחים להטיב בה כאשר זכרנו, וטובתם איננה תמידית ולא נדיבותם נמשכת, והכידותם מעורבת עם כונת תועלת נפשם או לדחות התיזק ממנה. א"כ כמה האדם חייב מן העבודה והשבח וההודאה לבורא הטוב והמטיב בה אשר אין תכלית לטובתו, אך היא מתמדת ונמשכת מבלתי כונת תועלת ולא דחיית נזק, רק נדבה וחסד ממנו על כל המדברים:

וממה שראוי לעמוד עליו כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו, אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה

הלק. ואם האב וכו', ואע"פ שהאב מוכרח לזה בטבע ועיקר הטובה לאל ית' בהטבע ע"י עד"ז. להקן ממונו במזונו, לפרנסו ולהוסיף על ממונו ע"י הממון שקנהו. עם צרכו, לצד צרכו וכו', או על ידי צרכו לעבודת העבד. לפאר. לקשט. בהקשתו, בערכו ודמיונו. ועוללהו, לי עולל

מן המקרים, אבל באנושיותם (ס״א כיותם) ועצמם הם נמשלים קרובים זה לזה בעצם ובדמות ובחבורם ובצלמם וטבעיהם וברוב מקריהם, ועכ״ז הייב מי שמטיבים לו מן העבודה למטיב מה שספרנו. ואם היינו חושבים כי מי אשר מטיבין לו בתכלית החסרון והגריעות ובהרכבתו וחבורו ודמותו, היה חייב בעבודה יותר; וכן כאשר נחשוב כי המטיב בטובה טוב ושלם מכל נמצא, ומי שמטיבין לו גרוע מכל נמצא והלוש מכל נברא, השכל מחייב בתוספת העבודה למטיב עד אין תכלית. וכאשר נבחן על ההקשה הזאת דבר הבורא ית׳ ובו״א בשכלנו נמצא הבורא יתברך נעלה ונשא ומרומם על כל נמצא וכל מושג בהרגשה ובשכל, כפי אשר התבאר בשער הראשון מן הספר הזה. וכן נמצא האדם בהקשתו אצל שאר מיני החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכלם. ויראה לך זה בג׳ ענינים. אחד מהם בענין גדולו ועוללותו, כי נמצא שאר מיני החיים הזקים ממנו ויכולים לסבול הצער יותר ולנשא את עצמם, ואינם מטריחים אבותם בגדולם כאדם. והענין השני כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים, ומה שנראה עליו מחוץ ממה שהוא קרוב מהם כשהוא נמנע מן הרחיצה והנקיות ימים רבים וכן כאשר ימות, כי זוהמתו יותר כבדה מכל זוהמות כל נבלות שאר ב״ח, וצואתו יותר מסרחת מצואת שאר בעלי חיים וכן שאר טנופיו. והענין השלישי מה שהוא נראה מחולשת התבולותיו כשיחסר כח הדבר אשר נתן בו הבורא בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים למאורע שיארע במוחו, כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה משאר ב״ח, ואפשר שישחית עצמו בשחיתו׳ ובתמותית, ונמצא רוב ב״ח שיש להם מן ההכרה בדרכי טובותם והתחבולה בהשגת מזונותם, מה שמקצרים רבים מן המשכילים שבבני אדם מכמותה, כ״ש מי שיפקד שכלו מהם. וכאשר נעמוד במחשבותינו על גדולת הבורא ית׳ ועוצם יכלתו וחכמתו ועשרו, ונשתכל בחלישות האדם וחסרונו ושאינו מגיע אל השלמות ורוב צרכו ורישו לדבר שימלא מחסורו, ונבחן רוב טובות הבורא יתברך וחסדו עליו, ושבראהו כמו שבראהו מן החסרון בעצמו והוא רש וצריך אל מה שיש בו תקנתו ולא יגיע אליו כי אם ביגיעת נפשו, וזה מחמלת הבורא עליו כדי שיביר את עצמו ויבחן בכל עניניו וידבק בעבודת האל על כל פנים, ויקבל על זה גמול העולם הבא אשר לו נברא, כמו שהקדמנו מן הדברי׳ בשער השני מן הספר הזה, כמה האדם חייב לו ית׳ מן העבודה והיראה והשבח וההודאה והתמדת התהלה, עם ברור חיוב כל אשר הקדמנו מן שבח ב״א והודאתם קצתם לקצתם! ואם

זיונק. ולנשא א״ע, שהולכים תיכף בלי עזר אחר. כח הדבר, השכל. נעוה, מבולבל. בשחיתות ובתמותות, יתבול בעצמו או ימית א״ע. והתחבולה וכו׳ מכמותה, כמו שנראה לעגל מעשה קורי העכבים ודבש הדבורים ורבים ז״ז. ורישו, ועניותו. כמו שבראהו, בתכונת החסרון:

יש איש סכל שחולק בחיוב כל זה לבורא ית' על האדם, כשהוא מבחין ומתבונן בענין הזה ומודה באמת על עצמו, הלא יעור הישן ויקיץ המתעלם ויבחין הכסיל וישכיל המשכיל בירור חיוב קבלת עבודת האלהי' עם בירור הראיות ופרסום העדים ואמתת המופתי', וכמו שאמר הנביא ע"ה למי שהתעלם מעיין בקבלת עבודת האלהים ית' (דברים לב) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, א"כ כבר נתברר חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם מצד התמדת טובותיו עליו. וצריך שנבאר מענין השער הזה עשרה ענינים, אחד מהם ההערה על העבודה וחלקיה. והשני בצורך המביא אל כל חלק מחלקיה. והשלישי בגדר העבודה וחלקיה ומעלותיה. והרביעי בצורת ההערה התוריה וחלקיה ומעלות אנשים בידיעת ספר התורה והבנת ענינו. והחמישי בצורת ההערה השכלית ולהורות עליה על דרך השאלה והתשובה. והששי במיני חיובי העבודה כפי מיני הטובות ומחלקותיה, והשביעי בבאור הפחות מה שחייב מי שמטיבין לו בטובה מן הטובות למטיב בה. והשמיני במחלוקת החכמים בהכרח ובצדק והדעת הקרובה אל האמת מן הדעות בזה. והתשיעי בספור סוד יצירת המין האנושי בעולם הזה בדרך קצרה. והעשירי בספור דרך השמוש בכל מדה ממדותינו במקומה:

פרק א אמר המחבר אך הצורך אל ההערה על עבודת ה' וחלקיה הוא, מפני שהאדם חייב בעבודת ה' יתב' מדרך השכל וההכרה, ויש בין עת הראות הטובות על האדם ובין עת שישכיל ויכיר מה שהוא חייב עליהם מן העבודה זמן ארוך, היתה הערת האדם על מה שחייב בו מן המעשים ואמונות הלבבות אשר בהם תשלם לו העבודה לאל יתב' חובה, כדי שלא ישאר בלי דת עד שיגמר שכלו. וההערה על שני ענינים: אחד מהם תקוע בשכל נטוע בהכרת האדם נוצר עליו בשרש בריאתו ותולדתו, והשני קנוי בדרך השמע, והיא התורה אשר יגיענה הנביא אל בני אדם להורותם דרך העבודה אשר הם חייבין בה לבורא יתברך:

פרק ב אך הצורך המביא אל כל חלק מחלקי ההערה הוא, מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פנים, התחייבנו לחזקה בהערת התוריה. והאחד מהג' פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וטבעים מתגברים זה ע"ז ומעצמים זה הפך זה והם נפשו וגופו, ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות יכסוף בהם לדברים, כאשר יתנהג בם האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה, וישאר המין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו, והמדה הזאת היא התאוה להנאות הגופיות, והיא כוללת כל מיני החי הגדל. והרכיב הבורא יתברך

דוקת', — עת הראות וכו', הוא מיום הולדו. השמע, מדרך הקבלה. — יכסוף, יתאוה. ואם יפסדו, ואע"פ שיפסדו.

בנפש האדם עוד מדות וכחות, יכסוף בהם כאשר ישתמש בהם למאוס בעמידתו בעה"ז ויחפוץ להפרד ממנו והיא החכמה (ס"א ההכרה) השלמה. ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם מנעוריו, וצוותו בהם מתחלת ענינו הזק וגדול ונחוץ בם יותר, הגבירה מדת התאוה על שאר מדותיו, עד שגברה על השכל שנוצר עליו האדם ונהה מראות עינו ואבדו סימני המודותיו, והוצרך האדם בעבור זה לדברים שהם חוץ לו לעמוד בהם כנגד מדתו המגונה והיא התאוה להנאות הבהמיות, ולהחיות בהם סימני מדתו המשובחת והוא השכל, והדברים ההם עניני התורה אשר הורה בהם האל בוראינו דרך עבודתו על ידי שלוחיו ונביאיו ע"ה. והשני שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והיא נכרי בעולם הגופים העבים, והתאוה אשר באדם מחוברת מכחות הטבע וממזג היסודות, והיא בעולם יכודה ומעין שרשה מושכים אליה המאכלים כח ומחזקים אותה ההנאות הגופיות, והשכל מפני שהוא נכרי אין לו מחזק ולא חבר והכל כנגדו, ומן הדין היה שיחלש ונצטרך לדבר שירחה בו מעליו גובר התאוה ושיחזקהו עליה, והיתה התורה רפואה לחלי כזה מחליי הנפשות ומדוי המדות, וע"כ תמצא התורה מזהרת מהרבת מאכלים ולבושים ובעילות וקנינים ומעשים שהם מחזקים כח התאוה, וכן הוא כמצווה מה שהוא עומד כנגדה מהדברים שהם הפכה, והם התפלה והצום והצדקות וגמילות חסדים ולהחיות בהם סימני השכל ולהועיל האדם בם בעה"ז ובעה"ב, כמו שאמר דוד (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי, ואמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ונאמר (קהלת ב) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. והג' כי התאוה שמשתמשים בה תדיר במזון הגוף לא תרפה מהעבודה לילה ויום, והשכל אין משתמשים בו אלא בעת שהיא מפיק להאיה. ומן הידוע שהכלים שמשתמשים בהם תמיד ע"ד הטבע מוסיף תקונם ומתחזקים מעשיהם, וכאשר ימעט שמושם יפסדו ויחלשו מעשיהם. והדין נותן שתחזק התאות מפני שמשתמשים בה תדיר, ויחלש השכל מפני מיעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהטבע עליו, והצריך הדוחק למציאות ענין שאין משתמשים באמתתו מאברי האדם ותאוותיו הבהמיות מאומה, אבל משתמשים בה בשכל הנצל מגובר התאוות עליו, היא התורה אשר בהשתמש השכל בה יחזק ויזך ויזהיר, וידחה מעל האדם הסכלות הגוברת על נפשו המונעת אותו מראות הדברים על אמתתם, ומהגידם על מבוגיהם, כמו שאמר (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצות ה' ברה מאירת עינים. וההתייבה כאשר

וצוותו, והנירו. ונחוץ בם, ממכר וזריז לרדוף להריכס. וטחת, נסתמס, העבים, הגסים. כנגדו, מתנגד לו. ומדוי, כלוני. מפיק, ממלא. ויזך, ל' זך וצלול.

זכרנו הערת האדם בדרך התורה הכוללת המצות השכליות והשמעיות, לעלות בהם אל העבודה אשר האדם חייב בה מדרך הראיה השכלית, אשר היא התכלית הענין המכוון בו בבריאת המין האנושי בעולם הזה:

פרק ג אך גדר העבודה ובאור חלקיה ומעלות כל חלק מחלקיה, הוא שגדר העבודה כניעת מי שמטיבין לו למטיב בטובת שיגמלהו על טיבתו כפי יכלתו. והכניעה נחלקת לשני חלקים האחד כניעת רהות ויחול והכרח וחזקה, והשני כניעת חובה ודין לגדל ולרומם למי שנכנעין לו. אך החלק הראשון הוא הכניעה לאל שתהיה מצד ההערה הקנויה אשר זכרנו, שחיובה מדרך הגמול והעונש בעה"ז ובעה"ב. אבל החלק השני הוא הכניעה אשר תהיה מצד ההערה התקועה בשכל, והנוצרה בטבע האדם בהקשר נפשו עם גופו. ושתי הכניעות משובחות מביאות אל דרך ההצלה בעולם המנוחה, אלא שאחת מהנה גורמה לחברתה, ומעלה שעולים ממנה אליהם, והיא הערת התורה. והכניעה שתהיה מחמת הערת השכל ודרך הראיה קרובה אל האלהים ורצויה יותר לשבעה פנים: — אחד מהם שהעבודה שתהיה מהערת התורה אפשר שיהיה האדם מכוין בה לשם שמים, ואפשר שיהיה כונתו לחנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבודה, כי שרשה מוסד על התוחלת והרהות. אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים, לא יתערב בה שום חונף ולא זיוף מצד שיתפאר בה, כי איננה מיוסדת על תוחלת ולא רהות, אך היא מצד החכמה והידיעה במה שהנברא חייב לבורא מן העבודה. — והשני כי העבודה שהיא מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול והרהות בעונש, ואשר תהיה מהערת השכל לא תהיה כ"א לנדיבות הנפש ורצונה להשתדל בכל יכלתה בעבודת אלהיה לשמו אחר ידיעה והבנה, כי הנפש לא תתנדב במה שיש לה אלא אחר שיתברר לה שהתמורה עודפת עליו, והוא רצות האל אותה. — והשלישי כי העבודה שהיא מן התורה בלבד יהיה הנראה ממנה על האברים מן המעשים הטובים, יותר ממה שהוא צפון בלב מעבודת האלהים, והעבודה שהיא מן השכל הצפון בלב, כפלים ממה שנראה ממנה על האברים והם חובות הלבבות. — והרביעי כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר מן השכל, והיא כגרגיר הזרוע והתורה לה כעבודה לאדמה וחרישתה ונקותה, והעזר שהוא מן האלהים כמטר המשקה אותה, ומה שהיא ממציאה ומצמחת במה שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו לא ליהול ולא לרהות, כמו שהזהירו חז"ל

השמעיות, המקובלות. — רהות, פחד. והזקה, נרדף להכרח. זיוף, שקר. לא תתנדב, לתת מה שיש לה אלא וכו׳. והעזר וכו׳ כמטר, ע"ד שאמרו רז"ל הבא לטהר מסייעין אותו.

עליו (אבות פ״א ג׳) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו׳ ויהי מורא שמים עליכם. — והחמישי כי מצות התורה יש תכלית למספרן והן מגיעות עד סך ידוע והוא תרי״ג מצות, אך מצות השכל כמעט שאין להם תכלית, כי בכל יום יוסיף האדם בהן, וכל אשר הוסיף הכרתו ויבין טובות האלהים ועוצם יכלתו ומלכותו יוסיף להכנע לו ולהשפל לפניו, וע״כ אתה רואה דוד ע״ה מתחנן אל האלהים להעיר אותו עליהם ולהסיר מסך הסכלות מעל עיניו, כמו שאמר. (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, הורני ה׳ דרך חקיך וגו׳, הדריכני בנתיב מצותיך וגו׳, הט לבי אל עדותיך וגו׳, ואומר (שם) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, ר״ל כי כל מה שאנו חייבים מעבודתך על ההכרת טובותיך אין קץ לו מפני שאין קץ לאופני טובותיך עלי. וכבר נאמר על קצת הפרושים שהיו כל ימיהם בתשובה, מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה בעבור הוספת הכרתם בגדולת האלהים בכל יום, וקצורם במה שהם חייבים לו מן העבודה בשעבר, כמו שאמר דוד ע״ה (שם יט) יום ליום יביע אומר וגו׳, ואמר (שם קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. והששי כי העבודה שהיא מן התורה היא ביכולת האדם כשהוא מכוין בה ומזדמן אליה איננה נמנעת ממבקשה, אך העבודה שהיא מן השכל לא תגמר לאדם אלא בכח גדול ועזר מאת האלהים יתב׳ כי יכולת האדם קצרה מהשיגה, וע״כ אתה רואה דוד ע״ה מרבה תמיד ההתחנה לאל לעזרו עליה באשרי תמימי דרך. — והשביעי כי העבודה כשהיא מן התורה בלבד אין אדם בוטח בעצמו שלא יכשל בה, כי כח התאוה אורב לה ומצפה העתות שהוא מתעלם ממנה, אבל העבודה שהיא מהערת השכל בטוח הוא מהכשל בה ומחטא, כי הנפש אינה נמשכת אליה אלא לאחר המית תאות הגופות והגברת השכל עליה ושמושו בה כחפצו ורצונו. וע״כ היא עבודה מובטחת מהכשל בה ובעלה שמור מן החטא, כמו שאמר הכתוב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און:

אך מעלות התורה צריך שאבאר מהם שיזדמן לי. ואומר כי הענינים המצריכים להערת התורה ג״כ הם שבעה: — אחד מהם כי האדם מחובר (ס״א מורכב) מנפש וגוף, ובמדותיו מה שיביאהו להתמכר להנאות ולשקוע בתאוות הבהמיות ולנתק קשר השכל מעליו, ויש בו מדות שיביאהו למאוס בעולם ולהניח ישובו, מפני ההתהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו, ולנטות אל עולם השכל העליון. ושתי העצות אינם משובחות, מפני שתאהה מביאתם להפכת סדר העולם, והשנית מביאתם להפסדת עניני האדם בעולם הזה ובבא. ומחמלת הבורא יתברך ועוצם טובהו על האדם, שחננו מה שיתקן בו עניננו ויכונו בו דרכיו בשני העולמים בכדר אמצעי בין השכל והתאוה, והיא התורה

ומזדמן, מכין נפשו להכינם. המית, הכניע. להתמכר, למסור עצמו.

הנאמנה השומרת הצדק בגלוי ובנסתר שמרחקת האדם מתאוותיו בעה"ז ושומרת לו גמולו באחריתו , כמו שאמר הכתוב (משלי כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים וגו' כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו' , להיות בה' מבטחך וגו' הלא כתבתי לך שלישים וגו' להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך . — והשני כי הערת השכל איננה גוררת חיובי מעשה עבודת האלהים כתפלה וצום וצדקה ומעשר וגמ"ח , ואין אדם מגיע בה לידיעת גבולי העונשין אשר יתחייב בהן המקצר בעבודה , והוצרך למעמד וגבול בכל זה בדרך התורה והוראת הנבואה , כדי שיסדר לנו הענין המכוון ממנו בהתקבצם והיא עבודת ה' יתברך כמו שנא' (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו . — והשלישי כי ההערה השכלית איננה כוללת כל המצווים מפני קוצר מחשבת קצתם ויתרון הכרת קצתם על קצתם , וההערה התוריה כוללת כל מי שהגיע להנאי הצווי על דרך שוה ואם הם חלוקים בהבנתם אותו , כמו שהקדמנו בסוף השער הראשון מן הספר הזה . ויש שיהי' האדם מקצר בקצת עניניו ומוסיף בקצתם ומתחלפת הערת השכל בו כהתחלף הכרתו , וההערה התוריה איננה מתחלפת בעצמה , אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחור ולישיש ולזקן ולמשכיל ולכסיל , ומהחלף המעשה שיהיה מחמתו בכל אשר זכרנו (ס"א כאשר ספרנו) כמו שאמר הספר בכלילת ההערה התוריה לכל העם (דברים לא) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו' , ואמר (שם) תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם . — והרביעי כי מן הידוע כי עבודות ב"א חייבין בהן כפי מעלות הטובות עליהם , ובכל דור ודור מתחדשות סבות לעם זולתי עם אחר מביאות ליחדם בטובה מאת ה' יתברך , וצריך בעבודה שיתיחדו גם הם בתוספת עבודת הבורא מבלעדי שאר העמים . ואין דרך לדעת זה מצד השכל לבדו , כאשר בהר בנו בהוציאו אותנו מארץ מצרים ובקיעת ים סוף ומה שסמוך להם מן הטובות , אשר אין צורך לזכרם בעבור שהן ידועות ומפורסמות . ויחדנו הבורא ית' משאר האומות הקדמונים בעבודה חייבנו בה להודות לו , וייעד אותנו על קבלתה מהגמול בעה"ז ובבא מה שלא יסופר מרוב חסד וטובה ממנו ית' . וכל זה לא יתברר כי אם בתורה , כמו שאמר הכתוב (שמות יט) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי , ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו' , ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו' . — והחמישי כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו , בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוך והנהגה ולמנוע תאוותיו עד שיחזק ויכון שכלו , וכן הנשים וקלי הדעת מן האנשים אינם נמשכים אחר הנהגת השכל מפני חלישות איסורו בהם וקשורו אותם ,

---

כל המצווים , כל נ"א . ואם הם חלוקים , ואע"פ שהם חלוקים וכו' . ומתחלף , נ"ל ומשתוה הו ואינו מתחלף . מחמתה , מתמת זה . איסורו ,

והצריך הדוחק להנהגה בינונית שיסבלוה ולא יקצר מהם לעמוד בה, וע"כ נוסדו התורות על קטבי היחול והיראה. ומי שאינו מקצר בחיובי העבודה, יהיה במדרג' החסידי' הזכים ויהיה ראוי לגמול העה"ז והבא, ומי שעולה ממנה אל העבודה שהיא מדרך הערת השכל, יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים ויהיה גמולו בעולם הזה השמחה במתיקות עבודת ה', כמו שאמר הנביא (ירמיה טו) נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי וגו', ואמר (תהלים סד) ישמח צדיק בה' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב, ואמר (שם צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. וגמולו לעולם הבא להגיע אל האור העליון אשר לא נוכל לספרו ולא לדמותו, כמו שאמר (זכריה ג) אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ואמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד ב"א, ואמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. — והששי כי התורה כוללה ענינים לא יוכל השכל (ס"א הספר) לבאר אופני חיובם, והם המצות השמעיות וכללים משרשי השכליות. וזה היה בעבור שהיה העם שנתנה להם התורה בעת ההיא בענין גובר התאוות הבהמיות עליהן ונחלשו מדעם והכרתם מהבין הרבה מן השכליות, ונתנה בהם התורה בזה מנהג א' ושבו השכליות והשמעיות אצלם שוים בהערה עליהם. ומי ששכלו והכרתו חזקים יתעורר אליהם ויקבלם על עצמו לשני הפנים, ומי שנחלש שכלו מדרך חיובם יקבלם מצד התורה בלבד וינהג בהם מנהג השמעיות, והיתה בזאת תקנת הכל כמו שאמר (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. — והשביעי כי התורה נגיע אליה במציאות אדם שיראו על ידו אותות ומופתים כל ב"א שיש בהם מצד הרגשותם לא יוכלו לדחותם, ויתברר להם מזה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מורגשים ושכליים, וזאת תוספת על מה שהוטבעו אליו בשרש הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית. ומי שיבחן טובות האלהים עליו אשר ישתוה בה עם כל ב"א, יאמין בחיוב קבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות. וכשיבחן טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משאר העמים יאמין בחיובו במצות השמעיות מבלעדי שאר האומות הקדמונים, וכן כאשר יבחן טובות האלהים עליו אשר יחד כהן שבטו מבלעדי שבטי שאר עמו בכהונה ולויה, יאמין בחיובו במצות אשר יחד כהן האלהים שבטו. ועל כן תמצא תורות כהונה ארבעה ועשרים, כנגד ארבעה ועשרים טובות שהטיב בם הבורא לכהנים והם כ"ד מתנות כהונה. ועל ההקשה הזאת כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי

הנזכר. והצריך הדוחק, ומפני זה מוכרח. קטבי, צדדי. לשני הפנים, מצד התורה והשכל יחד. תקנת הכל, תועלת הכל. במציאות, תמונות. תורות כהונה, מתנות המוטלות על הכהנים.

שאר ב"א, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו עמהם כפי יכלתו והשגתו להודות ה' ית' על מה שיחדו בו מן הטוב, ויהיה גורם התמדתם ולהוסיף לו עליה ולגמול על עבידתו בבא, ולא יהיה כמו שנאמר בו (הושע ב') וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל. ומי שמקצר בעבידה על מה שיוחד בו מן הטיבה, יגרום לו לקצר במה שיוחדה בו משפחתו, ואח"כ במה שיוחד בו עמו ויניח את התורה. וכיון שאינו מקבל את התורה אינו מקבל חיובי השכליות, וכשאינו מקבל מה שמחייבו השכל עם המצאו לו והתעורר עליו, יצא לו מתכונת החי המדבר ויהיו הבהמות מבינות דרך תקנתם יותר ממנו, כמו שאמר (ישעיה א') ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן, והיה דרכו כדרך מי שנא' עליו (תהלים לז) כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים כלו בעשן כלו:

פרק ד וראוי לנו לבאר צורת הזערה התורית וחלקי התורה ומעלות אנשי החכמה ותכונתם ואמונתם בה וקבלתם אותה. ואומר כי הזערה התוריה היא הזון מאת האלהים על ידי איש מבני אדם במה שהוא טוב בעיניו מהם מעבידתו, לגמלם על קבלתה גמול בעוה"ז ובעה"ב חסד ונדבה וטובה. והתורה חולקת מעשי ב"א לג' חלקים. צווי ואזהרה ומותר. והצווי מתחלק לב' חלקים. אחד מהם מצות הלבבות והם הדברים אשר יתכנו באמונת הלב, ביחוד האל והיות הלב שלם עמו ובטוח עליו והמסר אליו ורצות בגזרתו והאמן בנביאיו ובתורתו, ויירא אותו ושמור מצותיו ובמחשבה בפליאותיו והבחינה בטובותיו והרבה כזה ממה שיארך ספורם, ומהן מצות הלבבות והאברים יחדיו, כיחוד הלשון עם הלב וקריאת ספר התורה ולמודו והתפלל והצום והצדקה והשביתה מן המעשים בשבתות ובמועדים ועשות סוכה ולולב וציצית והדומה לזה. והאזהרה מתחלקת גם כן לשני חלקים, אחד מהם חובת הלבבות והשני חובת האברים. והאזהרה שבחובות הלבבות כשתוף עם הבורא בסתר ובחונף ואהבת עשות מה שהזהיר האל מלעשותו. והגאוה והגובה והגאון ובזות בני אדם ולעוג לנביאים ולדברים הבאים מהאלהים על לשונם, ומאוס בטוב ואנשיו ומצוא קורת רוח במרעים והקנאה והחמדה ואהבת הרע לב"א, והתקצף על גזרות הבורא והרבה כזה. אך חובות האברים המוזהר מהם השתוף עם הבורא בגלוי ושבועת שקר והכזב והרכילות ואכילת האסור והבעילות האסורות ושפיכות דמים והרבה כזה. והמותר מתחלק לג' חלקים, די הספוק והרבוי והקצור. ודי הספוק היא מה שא"א לאדם לעמוד בלעדיו בהתקנת גופו

בבא, בעוה"ב. ויניח, ויעזוב. — טוב בעיניו מהם, מה שהוא דורש מהם, וי"מ דקאי על הגנית וכמותר יבואר. ומותר, הרשות לב"א להנהג בה כרצונו. כשתוף וכו' ובחונף, מגולה בספר היחוד בסופו. מלעשותו, לבלתי עשותו. במרעים, אנשים רעים.

והנהגת עניניו, כמו המזון במאכל ובמשתה והמלבוש ובמכסה, והדבור מה שהוא צריך אליו בסדר עניניו ופעולותיו וסחורתו והשתמשו בכל מיני תנועותיו, ושיקח מהם כדי הספוק והנכונה אשר בהם יכון ענינו, כמו שאמר הכתוב (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. והחלק השני שהוא הרבוי, והיא עבור גבול די הספוק אל התוספות אשר אין צורך בהם לאדם, כמו הרבוי מן המאכל והמשתה, וכבר הזהיר ממנו החכם באמרו (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו, וכן שיפליג להתקשט במלבושים ומרחיב במשכנים ללא דוחק, ומותרי הדברים אשר איננו בוטח שלא יכשל בהן, כמו שאמר החכם (שם י) ברב דברים לא יחדל פשע, ורב הבעילות ובו אמר (שם כט) ורועה זונות יאבד הון, ואמר (שם לא) אל תתן לנשים חילך, ואמר במלך (דברים יז) ולא ירבה לו נשים, והשתדלות ברוב הקנין וקבוץ הממון ובה נאמר (משלי כג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, ואמר במלך (דברים יז) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, וכל מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגונה באהרונה, מפני שמביא האדם אל מה שהזהיר הבורא ממנו ואסר אותו. והחלק השלישי מן המותר הוא הקצור, והוא שלא יגיע האדם אל גדר די הספוק במאכל ובמשתה ובמלבוש ובדבור בעסק בצרכי המזון והדומה לזה. וזה יחלק לשני חלקים, שיהיה הסידות או לענין העולם. ומה שיש ממנו להסידות ולהתקרב בו אל ה' על דרך הפרישות הוא משובח ויש עליו גבול, כמו שאמר החכם (קהלת ז) לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה. ומה שיש ממנו לענין העולם והוא להותיר ממנו (ס"א ממונו) או לשבח אותו שהוא פורש מן המותר ומסתפק מן העולם בפחות ממזונו זה מגונה, מפני שהוא יוצא מנתיב הבחינה והוא חומס את גופו וזה מפני רוב אהבתו בעולם, ואמר קצת החכמים מי שפורש מן העולם לאהבת העולם כמו שמכבה האש בתבן. אבל הדבור והשינה הקצור בהם משובח. הדבור מפני שהשתיקה אחריתה יותר טובה כמו שאמר החכם (שם ה) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים, אבל השינה כמו שאמר (משלי ו) מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב:

וכבר התבאר במה שזכרנו שכל מעשי האדם אינם יוצאים מצווי ואזהרה ודי הספוק, כי כל מה שיוצא מגדר די הספוק או אל התוספות או אל החסרון, איננו נמלט מהשיג בצווי אם יהיה לשם שמים, או באזהרה אם לא יהיה לשם שמים. וכאשר נחקור על די הספוק להגיע מן העולם אל המזון, נמצאנו מצוות בו כמו שאמר בראשית היצירה (בראשית א) ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה, ואמר אחר

שיפליג, פירושו מאד ללא דוחק, בלין סכרת.

כך הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ, א"כ די הספוק במזון נכנס בשער הצווי, וכיון שהוא כן כבר התברר כי כל מעשי ב"א אינם יוצאים מן הצווי ואזהרה. באור זה כי כל העושה מעשה אם הוא מן הצוויים הוא מעשה טוב, ואם יניח מעשותו והיא יכיל לעמוד בהובתו הוא מקצר, וכן מי שעושה דבר מן האזהרות הוא חוטא, ואם יניח מעשותו היא צדיק כשיניחהו בעבור יראת ה', כמו שאמר הכתוב (תהלים קיט) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. ואם יעשה מן המעשים המותרים ע"ד שוה ונכונה הוא צדיק, כאשר אמר (שם קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ואם יהיה מרבה ועובר די הספוק הוא מקצר, מפני שהוא מביא למה שהזהיר ממנו האלהים, ואם יקצר מדי הספוק עם יכלהו עליו והיתה כונתו ליסר נפשו בעבודת ה' ולמשול בתאוותיו, כדי להתקרב אל האלהים או לפרוש מן העולם ולנטות אל העוה"ב, היא צדיק ומעשהו טוב, ואם אינו לשם שמים, הוא מקצר ומעשהו מגונה:

והנה נחלקו מעשי ב"א אל טוב ואל רע, והמשכיל מי ששוקל את מעשיו קודם עשותם במשקל הזה ויבחן אותם במחשבתו הטובה וכח הכרתו, ויבחר בטוב מהם ויעזיב זולתו, כמו שאמר דוד ע"ה (שם קיט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. והראיה על ברור מה שזכרנו מהמעשים הטובים והרעים, מה שאמר החכם (קהלת יב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, והנה הכניס המעשים כלם תחת טוב ורע, והוא מה שזכרנו מענין המשובח והמגונה. וכבר התבאר כי מעשי ב"א יחלקו לשני חלקי התורה, ר"ל הצוויים והאזהרות לבד. ומפני שהיתה התורה מלות וענינים נחלקו ב"א בחכמת התורה על עשר מעלות. התחלתם אנשים למדו החומש והמקרא, והספיק להן בגירסת הפסוק מבלי הבנת ענין ואינם יודעים פי' המלות ושמוש הלשון, והם בתכונת חמור נושא ספרים. — והב' אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות, ושמו רוב השתדלותם בידיעות מקומות הנקוד, והם בעלי הנקוד והמסורת. — והג' אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עלות הנקוד והטעמים, וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו, ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד, וספור העבר בלשון עתיד והצווי בלשון המקור, והשלם והחסר והנח והכפול והנראה והנסתר, והדומה לזה... — והד' אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפירוש המלות המסופקות בספרי הקדש והנראה מן הפשט, וחקרו עם זה על

שמוש הלשון, כמין ומספר וכדומה. ותיבות הטעם, הם המלות שאינן לא שם ולא פעל כ"א לקשור והנור כמנין. . והסמוך וכו' והנראה והנסתר, ככל ידוע ומבואר בספרי הדקדוק ולכמ"ל ידיעת העובר, בלא ע"ד כענרס וכבולה.

ידיעת העובר והאמיתי בלשון העברית, והשמות הדומים ושאינם דומים והנגזרים ושאינם נגזרים והזרים, וכן בתארים ובפעלים והדומה להם. — והה' אנשים שהוסיפו על מי שהקדמנו זכרם בדעת עניני ספרי הקדש ולהבין שרשיו ולהקיר על העובר והאמיתי מעניניו כגשמות הנזכרת בו, והם המפרשים ספרי האלהים כנראה ממנו ואין סומכים על הקבלה. — והששי אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה, והגיעו לקצת חיובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד. — והז' אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בענין התלמוד והשתדלו בגרסות וקריאת הלכותיו, מבלי פרוק קושיותיו ופתח סתומותיו. — והח' אנשים לא הספיק להם מחכמת התורה מה שהספיק למי שקדם זכרו, עד שהטריחו את עצמם להבין דברי אנשי התלמוד ולהתיר ספיקותיו ולפתוח סתומותיו לקנות בזה השם והתפארת, והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים, כלו ימיהם בידיעת הענינים הנכרים מתולדות הדינין והור הקשה מפסקי הדינין וזכרו מחלוקת בעלי התלמוד בהרושין הנופלים בדינין, והתעלמו מעיון במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם אשר הם חייבין להקור עליו, מאמתת אותות הנביא ע"ה והקבלה ותגאיה אשר בהם התברר, ומה שחייבנו בו הבורא מהבאת הראיות עליו בשכלנו ולעבדו בלב שלם, והרבה בזה כמה שאני עתיד לבארו מאשר יושג בדרך השכל בשער הזה. — והט' אנשים שהגיעו נפשותם לדעת חובות הלבבות והאברים ומפסידי המעשה, והבינו פשט דברי הקדש ומצפוני עניניו, ועמדו על אמתת הקבלה מן הכתוב והמושכל, וסדרו הדינין וחלקו חובות המעשים כפי הראוי לעניני כל זמן והתחלקות מדיני כל מקום, אחר שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם הפקת האמת בסתר ובגלוי וגטות עם האמת באשר הוא נוטה, והן בעלי הגמרא והגאונים הנוהגים מנהיגיהם אחריהם. — והעשירית אנשים שירשו חכמת התורה מהנביאים בכל פירושיה ותולדות שרשיה, והן אנשי כנה"ג ומי שקבל מהם מן התנאים והם בעלי המשניות והברייתות כמו שנזכר במסכת אבות, משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנה"ג,

---

והשמות הדומים, יש שם א' למובנים שונים וזהו הנקרא שם משותף. ושאינם הדומים, ויש שמות רבים למובן א' וזהו הנקרא שם נרדף. והנגזרים, שם הנגזר משם אחר או מפעל, כמו מבקר מן בקר גנור מן נטרה וכדומה. והזרים, היוצאים מן הכלל וזרים בדקדוק הלשון. כגשמות וכו', הענינים גשמיים המתואר בם הש"ת, כמו וירא ה' וירד ה' וילך ה' וכדומה. מבלי עיון, ולא עסקו בתלמוד. והתחלקות מדיני כל מקום, לפי חלוקות המדינות והמקומות כמו שאמרו רז"ל הא לן והא להו וכדומה. הפקת, ההתנהגות ע"פ האמת.

ואנשי כנה"ג לשמעון הצדיק ושמעון הצדיק לאנטיגנוס ואנטיגנוס ליוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן איש ירושלים, והן מסרוה ליהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי והם מסרוה ליהודה בן טבאי ולשמעון בן שטח והם מסרוה לשמעיה ואבטליון, ומהם לשמאי והלל ומהם לרבן יוחנן בן זכאי ורבן יוחנן בן זכאי לר"א ור' יהושע ור"ג ור"א בן ערך ור' יוסי הכהן ושמעון בן נתנאל, ומהם לרבי עקיבא ור' אלעזר בן עזריה ור' טרפון ורשב"ג, ומהם לר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' יהודה הנשיא והוא רבינו הקדוש אשר קבץ עניני המשנה וסדרם וחלקם לפרקים וחברם. והוא עיקר כל הקבלה שסומכים עליו בתורתנו:

אך דעות אנשי התורה באמונתם וקבלת עבודת ה' יתברך הם על עשר מדרגות: תחלתם אנשים נשא אותם הסכלות גם גובר התאוות עליהם למאוס בתורה, וחשבו אותה כמנהגים שמנהיגים בהם הכסילים מפני גובר התאוה על שכלם ועובי טבעם, ואינם נכנסים תחת עול התורה ולא נמשכים בעבותות השכל מפני שהן חפצים בהפקר, ובכמותם אמר החכם (משלי יח) לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו. — והמדרגה השנית אנשים לא יוכלו לדחות האותות ולהכחיש המופתים אשר נראו על ידי הנביאים מפני פרסומם, אלא שנסתפקו באמתת התורה ואמרו דברים קרובים לדעת מי שהקדמנו זכרם שהאלהים רצה להורות את בריותיו דרך שיתקן בו עניגם בעוה"ז, והעיר הנביא להנהיגם במה שצריך להם מן החקים ונתן לו אותות ומופתים לשמוע דבריו ולקבל חקיו, ואינם מאמינים בגמול ועונש. ואני רואה לבאר מה שיש עליהם מן התשובות בקצרה על דרך המניעות וההסכמה. על דרך המניעות, כי הבורא נעלה ומרומם לשנות מנהג למי שמכזב עליו ויאמר בשמו מה שלא אמרו ואם הוא מישר אותם בכזבו על אלהים, כי אין החזון הנראה אל הנביא יותר נפלא וקשה משנות המנהג לו. ועל דרך ההסכמה, אלו היה מתברר בראיה ברורה שהוא כן היה מן הדין להמשך אחריו, כי אין הבורא ית' משנה מנהג ולא מראה מופת על ידי מי שאינו יודע הדרך הטובה והישרה, ומי שבחרהו הבורא יתברך להורות לנו הדרך הטובה והישרה ולהנהיגנו אחרי שנראו האותות על ידו, ראוי הוא שנסמוך עליו בהרכבתנו והנהגתנו ואנו חייבים בזה למלך או לשלטון מאין חכמה כמו שאמר (שם כד) ירא את ה' בני ומלך וגו' וכ"ש מי שנראה מופת על ידו. ועל שני הפנים הם חייבים בקבלת התורה, ובכמותם אמר החכם (שם ח) הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב. — והמדרגה השלישית אנשים

נשא, הכית ופתה כמו הנחש השיאני. גובר התאוות, התגברות וכו'. מאין חכמה, מבלי התחכמות. והטעם בזה, מה שהביאהם אל הטעות.

שנתבררה אצלם אמתת התורה וחשבו כי היא מחסד האלהים לישר בה בריאותיו בעולם הזה ולהנהיג אותם בלבד, לא לגמול בעוה"ב ולא לעונש, והטעם בזה מה שהושב פעמים בספרי הנביאים מן הגמול והעונש בעוה"ז ולא בעוה"ב, וכבר האריך רבינו סעדיה ז"ל בפרשת אם בחקותי מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה, ובספרי הנביאים סימנים חזקים בעניני השכר והעונש בעוה"ב, מהם מה שאמר (קהלת יב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, ומהם מה שאמר (מלאכי ג) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו', ואמר (שם) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ואמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. ואמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד ב"א, ואמר (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ואמר (ישעיה כד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ואמר (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, ומהם מה שאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך, והרבה כאלה מה שיארך זכרם. — והמדרגה הרביעית אנשים התקיים בנפשותם בירור התורה ואמתת הגמול והעונש בעולם הבא, אלא שנפשותם הטו אותם אל אהבת העולם ותאוותיו ולקחו מעשי העבודה למצודות יצודו בהם העולם, וקבלו התורה בגלוים ולא במצפונם ובלשונם ולא בלבבם, ובכמותם נאמר (ירמיה ט) בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו, ונאמר (ישעיה כט) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. — והמדרגה החמישית אנשים נתברר להם כל מה שהקדמנו מענין התורה ואמתת הגמול והעונש בעוה"ב, אלא שהטו אותם נפשותם לאהבת העולם וקבלו התורה וכיונו בקבלתה להגיע לגמול האלהים ולשבח בני אדם וכבודם בעוה"ז עליה, והוא שער משערי החונף והוא השתוף הנסתר. — והמדרגה הששית אנשים כוונו במעשיהם גמול הבורא בעולם הזה בלבד מאהבתם אותו ובחרם בנעימותיו, ואינם מבינים גמול העוה"ב ונעימותיו. — והמדרגה השביעית אנשים התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו, אלא שהיתה כונתם בעבודתם לאלהים תוחלת הגמול בעוה"ז ובעוה"ב, ולא ידעו אופני עבודת ה' לשמו לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו בלבד, ועליהם אמרו רז"ל (אבות פ"א ג') אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. — והמדרגה השמינית אנשים התברר להם בנפשותם כל מה שקדם זכרו אלא שהם מקבלים עבודת ה' מיראתם את עונשו בעוה"ז ובבא, וכבר בארנו גנות

הזה, הוא מה שהושב וכו', מה שנכפל ונשנה פעמים רבות וכו'.

שתי הדעות האלה במה שקדם לני. — והמדרגה התשיעית אנשים האמינו בתורה ובגמול ובעונש עליה בשני העולמים וכוונו בעבודת ה' לשמו ולמה שיאות לו, אלא שלא נשמרו ממפסידי העבודות ונכנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין, דומה למה שנאמר (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט, ואמר (שם ט) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ואמר קצת החסידים לתלמידיו אלו לא היה לכם עונות הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העונות, אמרו לו מה הוא גדול מן העונות, אמר הגבהות (ס"א הזנוף) והגאוה, כמו שאמר הכתוב (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב. — והמדרגה העשירית אנשים התבררה אצלם אמתת התורה וכל מה שהן חייבין מן הגמול והעונש עליה בשני העולמים, ונתעוררו מהתעלמותם וראה לבם מה שחייבים בו לבורא לגודל טובו וחסדו עליהם, ולא שמו לבם אל הגמול והעונש, אך מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרוממ בכוסף ובלבב שלם בעבור ידיעתם אותו והכרתם את ענינו, וזאת המעלה הרמה שבמדרגת אנשי התורה, וזאת מעלת הנביאים והחסידים אשר נמסרו אל האלהים וכרתו עמו ברית וסחרו עמו והסכימו עליו, ונתנו לו נפשותם ובניהם וקניגם ועמדו באמונתם במה שקבלו לו על נפשותם, ועליהם אמר הכתוב (תהלים נ) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. וזאת צורת ההערה התוריה ומדרגות אנשי החכמה בספרי התורה ותכונות ומעלות המאמינים בה. ואפשר שימצא במדרגות אנשי התבונות בתורה זולתי מה שספרנו, אך זכרנו הנמצא עליו רוב המון האומה, ובזכרנו אותו תועלתו מוכיח למבקש הדרך הישרה. והוא כאשר תמצא בו מעלה שהוא קרוב אליה וידע מה שסמוכה לה מן התבונות וישתדל לעלות אליה, ויתבאר מה בינו ובין התבונת העליונה מן התבונות וישתדל לעלות אליה מדרגה אחר מדרגת ויהיה יותר קל עליו:

פרק ה וראוי לנו עתה לבאר אופני ההערה השכלית ע"ד השאלה והתשובה עד סוף השער בעבור מה שיש בזה מן הבאור והגלוי למחקרנו. כי ההערה השכלית היא הזכרת האלהים את האדם באמצעות שכלו לדעת אותו ולהכיר סימני חכמתו, והיה זה מאת האלהים למי ששם התורה אור לנתיבתו כשהוא מגיע אל תכלית שכלו וברור הכרתו, ויהיה נכסף להגיע לרצון האל ולעלות במעלות החסידים ופנה לבבו מדאגות עוה"ז וטרדותיו. אך הדברים אשר יגיע בהם האדם לענין ההערה השכלי' שיתברר אצלו מה שנטע הבורא בשכל בשבח האמת וגנות הכזב ובחור בצדק וסור מעול, וגמול בעלי הטובה בטוב

במה שקדם לנו, כפ"ג משער זה. בכוסף, בחשק והתאוה. וכרתו עמו, התעסקו בתורתו. מוכיח, גלוי ומבואר. — הבאור והגלוי כל ענין הנה ע"ד שו"ת מבואר יותר מהתבוננות בו לבד.

והודותם וגמול אנשי הרעה ברע וגנותם, ולהשלים עם בני האדם ולהטיב אליהם, ולשקול הטובות בשבח והצדקות בגמול והרעות בעונש, ויתרון גמול על גמול ועונש על עונש, והמחילה לפושעים בשובם באמת. וכאשר תתבררנה אלה הידיעות בנפש האדם בדרך שכלו והכרתו יהיה שכלו שלם והכרתו חזקה. ואם יזכירהו האלהים דרך טובתו יעורר רעיוני נפשו ומחשבתו להבין טובותיו עליו ויחזק הכרתו בהם. וכאשר ישתדל לספרם ולעמוד אליהם בשכלו ולא ישיג את זה בעבור כלילתם ורובם והתמדתם ומשיכתם, יתבע את נפשו במה שהתברר חיובו בשכלו מגמול בעלי הטובות בטוב ובחור בצדק, ויבחר לגמול האלהים ית׳ על רוב טובותיו אצלו. וכאשר יראה בענין לבבו שאין לו יכולת לזה עם שאין הבורא צריך לו, יתחייב להכנע ולהיות שפל ונקל אצל עצמו. ואח״כ יתבע את שכלו במעשים אשר בהם יתכן לגשת ולהתקרב אל האלהים, כדי שיהיו תמורת גמולו ויעירהו שכלו על הדרך הישרה בזה: — ויאמר לנפש האם התברר אצלך והתקיים בדעתך שאת חבולה בטובות בוראך וקנויה ברב חסדיו ועוצם חנותיו? והאמר כן. אמר לה השכל האם דעתך לפרוע קצת מה שאת הייבת לבורא? אמרה הנפש כן. אמר לה השכל והיאך יתכן לך זה עם רפיון כוספך אליו ואינו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות, אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה. אמרה הנפש כוספי חזק וצערי גדול לפרוע מה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי ואתה זרז אותי עוד. אמר לה השכל אם תאמרי אמת באשר ספרת אפשר שתצליח בך הרפואה, ואם איננו אמת כאשר אמרת למה תפתי נפשך? כי החולה כשהוא מכזב לרופא איננו מונה כ״א עצמו, ומפסיד הרופא טרחו ויכפיל על החולה חליו. אמרת הנפש והיאך יהיה ממני הכוסף לו או הרפיון בו? אמר לה השכל אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול ומעוט מה שיש ביכלתך ממנו, וכי בהתרפותך בו מפלתך, ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך, כוספך אמת וחפצך נחוץ, ואם לאו הוא שקר. אמרה הנפש לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כוזב מעת העירו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו,

---

והודותם, להודות להם חסדם, וי״א לשבחם ולהללם. ולשקול הטובות וכו׳, מונה והולך מה שנטוע בטבע בנ״א במעשיהם איש אל אחיו, ומהם ישפוט לכונן דרכיו לבוראו. יזכירהו, יחוננו בטובה. כלילתם, יש טובה אחת שכוללת הרבה. והתמדתם וכו׳, תמידות ונמשכות זמן רב. יתבע, יעורר. בענין לבבו כו׳ עם שאין וכו׳, מלבד קצרה ידו מהשיב גמול, ונוסף לזה אין הבורא צריך לזה. תמורת גמולו, ישיב מעשיו והיתה לה׳ כגמול. חבולה, ל׳ משכון כמו אם חבל תחבול. לפרוע, להשיב ולשלם. תפתי, ל׳ פתוי והסתה. מונה, מטעה, כמו אל תונו איש את אחיו. נחוץ, ודאי ונצרך.

עד אשר נתבאר לי בדרך החכמה אמתת מה שזכרתו, ונתברר אצלי מדרך הערת התורה תחלה ואח"כ בדרך הראיה השכלית, עד ששב כוספי אמת וחפצי ברור. אמר לה השכל אם מה שזכרת אמת התאפקי על צער הרפואה וסבלי מרירות הסם ורוע טעמו, אחר אשר תמנעי מן המאכל הרע שהיית רגילה בו. אמרה הנפש ומה הוא המאכל הרע אשר הייתי רגילה בו ונוהגת? אמר לה השכל היא המדה המגונה שגברה עליך מראשיתך, וכחותיה המחזיקים אותה מתחלת גדולך. אמרה הנפש ואיזו מדה היא המדה הזאת, ומה הם הכחות המחזיקים אותה? אמר השכל המדות המגונות שבך רבות אבל שרשם ועקרם שתים מדות; אחת מהן אהבת ההנאות הגופיות מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר צרכי גופך, והמדה הזאת קנית אותה מן שכנך הרע והיא גופך: והמדה השנית אהבת השררה והגדולה והגאות והגבהות והקנאה, והיא מביאה אותך למעט בשילום הגמול לבעל הטובה אצלך, והמדה הזאת היא קנויה לך משכניך אשר התגדלת ביניהם והם אחיך וקרוביך. אמרה הנפש ומה הם הכחות שאני צריכה למנעם ממני? אמר השכל כחות המדה הראשונה הן מותרי המאכל והמשתה והלבוש והתנומה והמנוחה והשלוה והדומות להן, אבל כחות המדה השנית הן מותרי הדבור ורב חברת ב"א וההנאות להם ואהבת המהלל והכבוד מהן, והקנאה בהם בקנינים העולמיים והבריחם באשר בידם, ובזות אותם וזכור גנותם והדומה לזה. ואם מה שזכרת מכוספך ורב חפצך לפרוע טובות האלהים עליך אמת, הרחיקי מעליך מה שזכרתי לך מן הכחות והמדות בכל יכלתך, ואח"כ אעלה אותך אל שער אחד מן הרפואה. אמרה הנפש זה יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו, לכן הורני באיזה פנים יקל עלי בחסרך. אמר השכל הלא ידעתי כי המשכיל יקל בעיניו לכרות נתח אחד מנתחיו ולפקוד אבר א' מאבריו כשיארע לו בו חולי ומפחד מהתפשטו בשאר אבריו, כשהוא מבין מה שיש בין שני הענינים ומכיר מה שיש בין שתי הרעות, וכן את אם תרצי שתקל בעיניך פרידה מה שפרידתו קשה, שימי אל לבך והשתמשי בבינתך בשקול מה שיש בין הטובה אשר תגיע אליך בהפרדך ממנו והרעה אשר תמצא אותך בהתמידך חברתו, ואז יקל בעיניך פרידת מה שיקשה עליך ממדותיך המגונות. אמרה הנפש ומה היא הטובה שתגיע אלי בפרידתי, והרעה אשר תמצא אותי בהתמדתו? אמר השכל הטובה שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם שהנאותיו מעורבות בעצבים ותאותיו נפסקות, והביאך להכיר באחרית חזקת הכרתך בבית מרגועך ושתשתדלי לו

התאפקי, הכיני עצמך. וההנאות להם, למנוע מן נעימתם. והבריחם וכו', אפילו על הדברים ההכרחים שיש להם. ולפקוד, להחסיר. מהתפשטו, פן יתפשט. בין שני הענינים, בין אבוד אבר א' להפסד כל גופו. ממאפל קדרות, ר"ל אופל ושחור. בעצבים, דאגות. מרגועך,

והחושי עליו, והשער הזה משערי הטובות אשר הצלחך וחיותך בהם. אך הרעה מסיבת דאגתך והכפלת יגונך והתמדת אבלך בהעדר משאלותיך בעוה"ז, אשר אם תגיעי אליהם תגיעי אל ההבל אשר אין לו קיום ולא התמדה, כי הוא הולך אל זולתך בלי ספק ולא ישאר בידך העוה"ז ולא תגיעי אל הבא, כ"ש שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך בהם. אמרה הנפש הבינותי מה שזכרת ואני מקוה שיקל בעיני בעבורו פרידת מה שהיה עלי קשה לידם לבן, אך הוסף לי שער שני מאופן הרפואה יורני מה שחפצתי מעבודת האלהים. אמר השכל ממשלת הדבר וכללו של ענין היא שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך, מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוות הערכים, ומה שהיא טוב בעיניך ממנו וירע לך ממעשהו, קבלי ממי שלמעלה ממך כמוהו. אמרה הנפש הוסיפה לי פירוש ובאור. אמר השכל העלי על דעתך טובות האלהים עליך במה שכולל עם זולתך ומה שאת מיוחדת בו, ואח"כ העלי על מחשבתך שאת הטיבות בכמוהם לעבדך מקנת כספך, והפנים אשר ייטבו בעיניך ממנו קבלי אותם עליך מבוראך, ומה שהוא בעיניך רע ממנו ירע בעיניך גם כן ממך לבוראך. אמרה הנפש הבינותי מה שזכרת לי בכלל, אך עשה עמי חסד ובאר אותו לי בפרט. אמר השכל הענינים שהם טובים מאחד מעבדי העולם שיתנהג בם לפני אדוניו, כשיגמלהו מן הטוב קצת מה שגמלך בוראך. מהם שיכבדהו (נ"ל שיעבדהו) לבדו בדבור ובמעשה, ושיהיה נאמן ומשתדל בעניניו בגלוי ובסתר, ושיירא אותו ויפחד ממנו כל זמן שהוא עומד לפניו כמו שאמר קצת החסידים אל תמרה את אדוניך והוא רואה אותך. ומהם שישפיל ויכנע לאדוניו בנראה ממעשיו ובסתר מצפונו, ושינהג בשפלות לפניו במלבושו ובמדותיו, ויכבדהו וירוממהו בלשונו ובלבבו, וישבח ויודה אותו ביומו ולילו, ושיזכור טובותיו בסתר ובגלוי, ויספר הלליו ושבחיו כפי שראוי לו, וירוץ לעבודתו בשמחה ובטוב לבב ומאהבתו שימצא חן בעיניו, ויתקרב אל רצונו ויתחנן לו תמיד לרצות אותו ולכפר לו ויאהבהו. ויפחד שיהיה מקצר במה שצוהו וישמור מצותו ויתרחק ממה שהזהירו ממנו, וישיב אל לבו מה שחלף לו מן העונות, וירבו בעיניו טובותיו ויגדלו, ויבז מעשהו בצד מה שהוא חייב בו וימעט אצלו טרחו לנגד מה שראוי לו, ויודה בקטנות מעלתו בעיניו אצל גדולת אדוניו בנפשו, וירבה להשתחוות ולכרוע לו כריעה וכניעה ושפלות, ושיבטח בו בכל

מנוחתך וזולת העוה"ב. עם אורך וכו', אע"פ שמשך זמן רב להשיגם. ממשלת, שרש ויסוד, והוא לשון משל. השתוות הערכים, לא יהיה מצד ערך האדם אל האדם כערך אדם אל רעהו. מיוחדת, שיש לך לבדך ואין זולתך. והפנים, האופנים. ייטבו בעיניך, כשהדבר טוב לעשות לך. שיהיה מקצר, אולי לא יצא י"ח כראוי. שחלף, שעבר. ויבז, ויקטן. ויודה, יהיה

צרכיו, ושירצה בכל ענין שיעתיקנו אליו, ואם ישביעהו יודה וישבח, ואם ירעיבהו ירצה ויסבול, לא יחשדנו בדינו ולא יעולנו בגזרתו, ויהיה די לו במה שחננו ויצדיקנו ביכרו אותו. וממה שהוא טוב ממנו עוד להראות סימני העבודה והמקנה עליו (ס"א שיהיה מקנה עליו) בכל תנועות אבריו ובמדותיו, ולא יהגה כ"א בזכרו ולא יביט כ"א אל דרכיו ולא ישמע כ"א אל דבריו, ולא יאכל אלא מה שהטריפו, ולא יחשוב אלא בגדולתו, ולא ישמש אלא ברצותו אותו, ולא ישמח כ"א בעבודתו, ולא יבקש כי אם רצונו, ולא ירוין כ"א בשליחותו, ולא יעמוד כ"א מהמורותו, ולא ישב כ"א בביתו, ולא יקום כ"א באמונתו, ולא יקרא כ"א ספרו, ולא ילבש כ"א סוס יראהו, ולא יישן כ"א על יצועי אהבתו, ולא יתדמה לו כ"א תמונתו, ולא יעור אלא במתיקות זכרו, ולא ימצא קורת רוח כ"א עמו, ולא יברח כ"א מהמרותו, ולא יאבל כ"א בעת כעסו, ולא יפחד כ"א מפחדו עליו, ולא יקוה כ"א חסדו, ולא יכעוס כ"א במה שמחייב רצונו, ולא ירצה אלא במי שעישה רצונו, ולא יקח כ"א ברשותו, ולא יתן אלא למי שצוה אותו להתת לו. וכן בכל תנועותיו לא יעתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם. אך הענינים שהם רעים מן העבד, הם הפך כל הטובים בעיני אדוניו ממנו ובהפכם יוכרו הדברים. וכבר הכינותי וקבצתי לך מהם כלל, שיש בו די יורה אותך על שאריתם ועל הפכם. וכיון שהטוב מעבדי העולם בעיני אדוניהם כמו שספרנו, וכבר ידעת קטנות מעלת טובהם עליהם, במה את חייבת לאלהים יתברך מכפלי מה שזכרנו, בתשלומי לו מה שיש לו עליך מרוב הטובות!

פרק ו אמרה הנפש כבר הבינותי מה שזכרת ובמה שפרשת די. אך באר לי על כמה פנים אני חייבת בתוספת העבודה לאלהים ית'. אמר השכל כי תוספת העבודה על אנשים מתחלקת מדרך הכלל והפרט בטובה עליהם. והטובה על המדברים על ארבעה ענינים. הראשון טובת הבורא הכוללת כל האדם והוא המציאם אחר שלא היו דבר נמצא, והחיותם והטובה להם בכל אשר הקדמנו זכרו בשער השני מן הספר הזה. וע"כ חייבים לבורא ית' עבודה כוללת, והם כל התורות השכליות אשר נהג בהם אדם ותנוך ונח ובניו ואיוב וחבריו עד ימות משה רבינו ע"ה. ומי שדבק בהם כלם לעבודת האלהים, ייטיב לו האלהים בטובה מיוחדת משאר ב"א ויתן לו מעלה יתירה בעוה"ז והגמול הגדול בעוה"ב, כמו אברהם שאמר לו האלהים (בראשית טו) אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. ומי שימרה האלהים בטובותיו יפול ממדרגת המדברים ומעלותם אל שפל מדרגת החי

מודה. והמקנה, שהוא קונו לו. ולא יעמוד וכו', לא ימנע כ"א מאשר יאמר אדוניו. שמחייב. רצון האדון לעשות ע"ז. עפעף, עפעפי עיניו. הפקת רצון וכו', נמצא רצון אדוניו. — דבר נמצא, המוציאם מן האין אל היש. והחיותם, שמחיה אותם.

שאינו מדבר , ויהיה דינו כדין הבהמות בעולם כמו שנא׳ (תהלים לז) ואויבי ה׳ כיקר כרים וגו׳. ודינו בעה״ב הרעה שאין למעלה ממנה כמו שנא׳ (ישעיה לג) רוחכם אש תאכלכם. והענין השני טובות הבורא על עם מן העמים ואומה מן האומות. כמו שהטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים והביאם אל ארץ כנען , וחייבם בזה עבודה יתרה על העבודה הראשונה , והיא התורות השמעיות אחר שהזהיר והעיר על התורות השכליות. ומי שקבלה לכבוד האלהים יחדהו האל בטובה וחייבו עליה עבודה זולתי עבודת אומתו ושאר שבטו , כמו שמצאנו שבט לוי כשאמר משה (שמות לב) מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי , הוסיף להם האל טובה יתרה ובחר מהם לשרת כבודו אהרן ובניו וצוה אותם בתורות יתרות משאר האומה ויעד אותם בגמול הגדול לעה״ב . ומי שימרה הבורא ית׳ מהם יפול משתי המעלות ויענש בשני העולמים , כמו שאמר חחכם (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים . והענין הג׳ טובת האלהים על משפחה ממשפחות האומה ככהונה ולויה וזרע המלוכה כבית דוד , וחייבם על זה עבודות יתרות , ועבודת הכהונה והלויה ידועות ומבוארות בספר תורת האלהים , אך תורת בית דוד כמו שכתוב (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק. ומי שהשלימם לאהבת רצון האלהים ייחדהו האל בטובה בעה״ז ובגמול הגדול לעה״ב . ויהיה נדיב נבחר או מורה צדק , כמו שאה״כ על פנחס (תהלים קו) ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם , ואמר (יחזקאל מד) והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי וגו׳ . ומי שהמרה האלהים מהם נפל מכל המעלות העליונות בעה״ז ויגיע לו צער גדול בעה״ב כמו שידעת מדבר קרח ועדתו . והענין הרביעי טובת האלהים על איש מאישי ב״א נתיחד בה משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים , כנביא מובחר או נגיד (ס״א נגיא) מצוה להנהיג אומה , או חכם העיר האלהים את רוחו בחכמה ותבונה ועצה והדומה לזה, ועל כל טובה מהם יתחייב בעבודה יתרה לאלהים. ומי שהשלימה מתמידות לו כל הטובות הכוללות והמיוחדות בעולם ויוסיף לו האלהים כח עליהם ודעת בהם , כמו שנא׳ (תהלים קלב) נשבע ה׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, והגמיל לעה״ב כמו שכתוב (שם כז) לולי האמנתי לראות בטוב ה׳ בארץ חיים. ומי שימרה האלהים בטובה אשר ייחדהו בה יפול מכל המעלות היתרות וידקדק עליו הבורא בחשבון יותר בעוה״ז , כמו שנא׳ (ויקרא י) הוא אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידום אהרן, ואמר (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם , ויהיה עוד עונשו בעה״ב יותר קשה , כמו שנא׳ (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב וגו׳ . ועל אלה ארבעה הענינים חייבים ב״א בעבודת האלהים. וכל אשר

יוסיף הבורא טובה לאדם חייב עליה עבודה, ומן הראיה על זה כי התבואות חייבות במעשר שנא׳ (דברים יד) עשר תעשר את כל תבואת זרעך, ומי שנתן לו האלהים מאה כור של תבואה חייב ממנה עשרה כורים לאלהים, ומי שנתן לו האלהים עשרה כורים חייב לאלהים מהם כור אחד, ואם יוציא האחד תשעה וחצי והשני אחד, יהיה הראשון ענוש והשני מקבל שכר. וכן אומר במי שלא היה לו בן בטלה ממנו חובת המילה ולימוד התורה, ומי שהוא פיסח בטלה ממנו חובת החג, ומי שהוא חולה בטלו ממנו מן המצות מה שאינו יכול לעשותם, ועל ההקשה הזאת יתחייב מי שיהדרהו הבורא ית׳ לטובה בתוספת עבודה עליה. ועל כן היו החסידים הראשונים כשהיתה באה להם טובה מטובות העולם מתפחדים לה משני פנים: אחד מהם שלא יקצרו מהשלמת העבודה עליה וההודאה בעבורה ותשוב להם לרעה, כמו שאמר יעקב אבינו (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים, והשני שלא תהיה גמול הבורא על עבודתם ויגרע מגמולם לעוה״ב, כמו שפירשו הקדמונים בענין (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ודי לך בזה. אמרה הנפש כבר הבינותי מה שזכרת, ואינני מוצאה את עצמי יכולה לשלם חובות הבורא על טובותיו הכוללות המדברים, כ״ש מה שיחד אותי בו מהם. ואם חפצי ורצוני לשלם מה שאני חייבת עליהם, מיד קודמת לכהשבתי בהשלימו תוחלת טובה עתידה ממנו. וכן בהודותי לאל כשאהודנו אודנו במלותי על גודל טובו עלי, ומחשבתי וכונתי בהיראה לבקש על התמדת הטובה ולתוסיף עליה, לא כונת הנואש מתוספת הטובה והתמדתה, וכשאני על הדרך הזה בעבודתי והודאתי לאלהים כמעוט הכונה הברורה לחובת טובתו, איך אגיע לשלם שאר עבודתו על טובותיו המיוחדות? ואני צריכה שתורני מה שאני חייבת בו עליהם מעבודת האלהים, על המעוט שאהיה ראויה להתמדתם. אמר השכל מה שהתרעמת ממעוט כונתך בעבודתך והודאתך לאלהיך, וכי דברי פיך דברי מודה וכונתך בהם כוונת מבקש ולבך להוסיף על הטובה ולשאול התמדתה, הוא מפני שלש מדות, המדה האחת רוב אהבתך את נפשך, וחפצך למשוך הנעימות אליה, ולא תפסעי פסיעה לעבודת האל ולא לזולתה אלא שכונתך בה להתענג בהנאות, וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואותי שתשתדלי בכל יכלתך להרחיק המדה הזאת ממך ובזה אקוה לך הטוב. והמדה השנית מפני שאינך מבינה חסד הבורא עליך, ויעלה במחשבתך שאינך מגעת אל הטובה אלא בבקשתך עליה, וכבר הטיב לך במה שתדעי ובמה שאינך יודעת, ואת לא תשכילי בבקשתך מי עשה לך כל זאת בתחלה? אם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת היתה עבודתך בכונה שלמה והודאתך לו במצפונך, ומה שתקוי ממנו

ענוש, יענש אע״פ שנתן כמעט עשר פעמים יותר, אבל פיחת מדי הוכתו. על המעוט, לכל הפחות. דברי מודה, כמודה ומשבח.

אז יהיה ראוי ומחוייב לך יותר. והמדה השלישית שאינך מכרת א"ע ולא ענין הנהגתך, ואת רואה איתך ראויה לגדולה שבכל הטובות ואינך פוסקת לבקש אותם, וכל אשר תגיעי מהם על דבר מחשבתך עולה למה שלמעלה ממנו, ואינך רואה הבורא ית' ראוי לגדולה שבעבודות ממך, וכשתהיה ממך עבודת התחשבה חסר ממך עליו עם ידיעתך מהכירך אליו ושאינו צריך לך. ואלו היית מגלה הכבלות הזאת מעליך והעיני בעין פקוחה, והיית יודעת כי הבורא אשר בראך הושב עליך וידע בטוב לך ובמה שאינו טוב יותר ממך, היית רוצה במה שיגיעך מהם ותגדל הודאתך לו עליהם בלב שלם, ולא היית תורה תקוותך במה שיטרידך מהכרת מה שהגיע אליך מהם ופרוע הטובות האלהים עליהם, ומה שאת ראויה לו אי אפשר שלא תגיעי אליו כשיתחייב לך בעבודתך, לא שתקוי אותו בהלות דעתך בו:

פרק ז ומה ששאלת על המעוטה שבעבודות האלהים שאין אדם יוצא ידי חובתו בפחות ממנה ותתחייב לו בה התמדת טובתו עליו הם עשרת ענינים. מהם שלא ישימנה סבה להמרותו. (ס"ל שלא ישימה סיבה ועילה לחטאתיו ולהכעיס בוראו, כי מרוב עסקיו ברכות המונה לו יתרפש כבנת ובגודלה ובעשרה). ומהם שיזכיר טובות האלהים בלשונו תמיד וירבה להודות לו וישבחו בלבו עליה ובנראה מדבריו. ומהם שלא תהיה נמבזה ומעוטה בעיניו. ומהם שלא יתלה בזולתו אם תהיה על ידי אמצעי, שיודה האמצעי ויתעלם מהודית הבורא עליה. ומהם שלא יתפאר בה ויעלה על דעתו כי בכחו לקחו ובחכמתו במה שהוא ראוי להם. ומהם שלא יעלה במחשבתו שיתמידה בהשתדלותו בה, ושהאבד ממנו אם יתעלם ממנה. ומהם שלא יבוז מי שחסר הטובה ההיא ויראה את עצמו טוב ממנו לפני האלהים, ושמא האלהים מנכה אותו בה להראות מה שנסתר בו מרוע המצפון ותשיאהו הטובה ויהיה כל חסר טוב טוב ממנו לפני האלהים. ומהם שיהיה לבבו שלם עם האלהים בכונתו ובהכנעו, ואם לא יוסיף במעשהו על מה שהיה בתהלה ולא הוסיף בהודאה ובשבח, יתמיד על מה שהיה בו וישתדל לכוין את לבו במעשהו לאלהים, ואל תהיה הטובה גורמת לקצר ממעשהו הראשון ולטרוד אותו מהוסיף בכונתו לאלהים. ומהם להיות עינו תמיד על מי שהוא למטה ממנו ברוב הטובות לא על מי שהוא למעלה ממנו, וכן ראוי לו להיות עינו

במצפונך, בלבך. שתקוי ממנו אז, ולא מה שתקוי ממנו וכו'. — ויתחייב לו בה וכו'. שעי"ז יזכה להתמדת וכו'. מהם, אחד מעשרה הענינים, וכן כל ומהם דלהלן. שלא ישימנה וכו', שלא יתמם בעברו לחטוא ולהמרות את רוח הבורא. נמבזה, נבזה ונקלה. שיודה, פן יודה וכו'. במה, בעבור. ותשיאהו וכו', הסיתהו והדיחהו לנרע ולא"כ כל חסר טוב ועני טוב ממנו כי אין לנו מכשול. ואם לא יוסיף וכו' יתמיד וכו', ואע"פ שלא יוסיף וכו' לא יגרע לכל הפחות מאשר הי' מקודם

תמיד על מי שהוא מרבה בעבודת האלהים יותר ממנו כדי שישתדל לעלות אל מעלתו, ואל יביט לכי שהוא ממעט בה יותר ממנו ויתגאה במעשהו ויתעלם ממנו. ומהם שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתברך עליו ואורך אפיו לו כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו, כי כל מי שהגיעו דבריהם אלינו מן הקדמונים שעברו וראינו מן הנמצאים עמנו שהטיב להם האלהים במיני הטובות ונטו מעבודת האלהים אל המרותו, לא נכשלו אלא במה שספרתי לך. וזה גלוי ומפורסם בספרי הנביאים ע״ה בכל דור ודור, והם כל מפסידי השער השלישי הזה אשר כוונתנו בו באור חיוב קבלת עבודת האלהים. ומי שלא יכול להוסיף בעבודת האלהים ברבות טובותיו ויוכל לקבל מה שזכרתי לשם שמים, יהיה ראוי להתמדת הטובה לו המיוחדת לו. ואם יסירנה ממנו יהיה לאחד משני דברים, או למחות בזה עון שקדם לו, או לשלם בו לעולם הבא תמורתה מה שהוא גדול ויקר ממנו ועודף עליה הרבה:

פרק ח אמרה הנפש התעסקת ברפואתי והעלית ארוכתי והוכחתני והגדלת והשקפת באורך אל רפואתי וגלית השבת האולת מעלי, אלא שנשאר עלי עדיין ממפסידי עבודת האלהים ענין אחד, אם תרפאני ממדוהו ותסיר ממני דאגתו, אנצל מן הגדול שבמדוים ואהיה קרובה לרפואה מכל נגעי. אמר השכל ומה הוא הענין שהוא אצלך כאשר זכרת, אמרה הנפש מה שמצאתי בספרים מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ שהכל לאלהים בכל מה שברא מקופא וצומח וחי ומדבר, כמו שנא׳ (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ, ואמר (ש״א ב) ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, ה׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, ואמר (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואמר (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, ואמר (תהלים קכז) אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם ה׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר, שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא. והרבה ממה שדומה לזה מה שיורה כלו כי האדם ושאר החיים הבינם הבורא לזיון העוה״ז, ואם יניעם ינועו ברשותו וכחו ויכלתו ואם יניחם ינוחו מעשיהם, כמו שאמר (איוב לד) והוא ישקיט ומי ירשיע, ואמר (תהלים קד) תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. וכל דברי הראשונים בכל ספר מודים מכל הענין הזה מבלי מחלוקת

לכן וכו׳. ויתעלם ממנו, יתרפה בעבודתו. אורך סתר וכו׳, שאין הבורא מעניש תיכף ולא יאמר אין ה׳ רואה וכו׳, כי רק אורך אפים הוא. ויוכל לקבל וכו׳, אם את כל אלה יעשה לש״ש אף שלא יוסיף יהיה ראוי וכו׳. ואם יסירנה, ואם נראה שתסור ממנו הטובה. ועודף, ויותר. והוכחתני, בררת לי הענין. באורך, בהתבוננות רב. ממדוהו, מכאבו וחליו. ההכרח והגזרה, שהכל מוכרח ונגזר מן הבורא ואין בחירה לאדם. מקופא, דומם. לזיון, ל׳ מלוי ושלימות.

בו . ונמצא בספר התורה מה שחולק עליו מה שמורה כי המעשים הנראים מן האדם נתונים ברשותו והוא בוחר בהם כחפצו והם הווים ברצונו ובחירתו , וע״כ התחייב בגמול ובעונש על העבודה ועל העבירה , והוא מה שאמר הכתוב (דברים ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע , ואמר (שם) ובחרת בחיים , ואמר (מלאכי א) מידכם היתה זאת , ואמר (איוב לד) כי פעל אדם ישלם לו , ואמר (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו , וכל מה שיש בספרנו מתורה ומצוה ומוסר מורה על בירור הענין הזה , וכן מה שיש בו מגמול העבודה ועונש העבירה הכל מורה כי מעשי האדם מונחים אליו , וכי כבוד האלהים נקי מטובתו ורעתו וצדקותיו ומעוותיו , והענין אצלי קשה , והפק בין שני הענינים קשה מאד . ואם יש רפואה למדות הזה ירפאני האל ממנו על ידך . אמר השכל אין במה שזכרת מקושי ההפקה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים , גדול ממה שימצא ממנו בפעל בדרך הבחינה . והוא מה שאנחנו רואים ממעשי האדם שיהיו כפי דעתו וחפצו בקצת העתים , ויהיו שלא כרצונו וכוונתו בקצתם . והם יורוך כי יש לבורא ית׳ ממשלת עליו ושהוא תחת מאסרו , יתיר לו מה שיחפוץ וימנעהו ממה שאינו חפץ , ויראה לך ממנו גם זה בתנועת לשונו ושמעו וראותו . ואני רואה אח״כ שהגמול והעונש עוברים עליו כפי מעשהו ותנועותיו לעבודת האלהים ולהמרותו . וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק , מהם מי שאמר כי כל המעשים האנושיים הולכים כחפץ האדם בהם ויכלתו וכחו , מסר האלהים בידו עניניהם והשליטו בהם וכי כביד האלהים נקי מהם , וע״כ התחייב עליהם הגמול והעונש. ומהם מי שמשיב המעשים האנושיים וזולתם אל הבורא ית׳ ואומר כי כל תנועה המתחדשת בעולם ממדבר ודומם היא ברשות הבורא יתב׳ וגזרתו ודינו ותחת מאסרו , אין נמלט מהם כשערה לא פחות ממנה ולא למעלה הימנה . וכאשר הקשו עליהם בדרך הגמול והעונש אמרו ענין הגמול והעונש אין אנו יודעים צורתו ולא מהלכי דיניו , והאלהים צדיק ולא יעול ונאמן במה שיעד מן הגמול והעונש ולא יעבור , נחלשו דעותינו מהשיג כח הוית חכמתו וצדקו יותר גלוי ותסדו נראה יותר ממה שנחשדהו בדיניו אין אלוה מבלעדיו . ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות ההכרח והצדק , ואמרו כי המעמיק בהם אינו נצול מחטא ומכשול על

שהולק עליו , סותר הדעת הזאת . על העבודה וכו׳ , הגמול על מע״ט והעונש על העבירה . מונחים אליו , נתונים בידו . נקי , אין לו חלק ועסק . והפיק , לעשות פשר ולהסיר הסתירה . תחת מאסרו , נקשר לרצונו ית׳ . באופני ההפקה וכו׳ , בפשר הסתירות . והצדק , לפי שמצדיק ע״י ההכרה גמול ועונש קרא לו צדק . וזולתם , מעשי כל אחר הנבראים . צורתו , ענינו ודרכו . ולא יעול , לא יעשה עול . וצדקו יותר וכו׳ ממה שנחשדהו וכו׳ , צדקו וחסדו גלוי וידוע כ״כ עד אין מקום לחשדו בדיניו .

איזה דרך שיסבור אותם, ואמרו הנכון שנעשה מעשה מי שיאמין כי המעשים מונחים לאדם יגמל ויענש עליהם, ונשתדל בכל אשר יועילנו אצל הבורא בשני העולמים, ונבטח באלהים בטחון מי שהתברר אצלו כי ממשלת כל המעשים והתנועות וההועלת והנזק בגזרת ה' ורשותו ובמאמרו, וכי לאל יתב' הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים ית'. והדעת הזאת קרובה אל דרך ההצלה מכל אשר קדם זכרו, כי מן האמת והנכונה שנודה בסכלות בדבר הזה מחכמת הבורא ית' מפני חלישות דעתנו ומעוט הכרתנו ובסכלותינו בו פנים מאופני הטובה ולזה נעלם ממנו, ואלו היתה לנו בעמדנו על הסוד הזה תקנה היה הבורא מגלה אותה לנו. והדמיון הקרוב בזה מה שאנו רואים מענין חלש הראות שאין לו תועלת באור השמש עד שישים מסך דק בינו ובין עיניו, וכל אשר יהיה החולי בעיניו יותר גדול תהיה תקנתו במסך יותר עבה, וכל אשר יקל החולי מעיניו יהיה המסך הדק יותר ראוי לו. ועוד כי אנו רואים ברוב המלאכות הגופניות פעולות, אלו לא היינו רואים אותם בעינינו והיה דברם מגיע אלינו היינו ממהרים להכזיב המגיד בו עליהם, כמו האיסטרולגיי"ו שהוא מאזני החוזים שאלו לא השגנוהו בראותינו ויגיד לנו מגיד צורתו ודמותו, ומה שיושג בו מתנועת הגלגלים ומקומות הכוכבים וכיוון השעות של כל עת ועת מעתי השנה, וידיעת מרחקי הדברים החלוקים והרבה מן הדברים שאינם ידועים לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיונינו צורתו. וכן מה שהוא יותר קרוב אלינו מן הכלים שמשתמשים בהם המון ב"א, הפלס; כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקיים בנפשותינו שישקול שקל הצדק במאזנים שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני, ומן התימה שישקלו בו שקלים רבים נחלקים בחסר וביתר באבן אחת. ומה שמשתמשים בו בני אדם יותר תנועת האבן העליון מאבני הרחים בסבוב שוה באמצעיים חלשים מניעים אותם המים, וכשאנו משליכים אבן קטנה בשטף המים הנגרים לא היה מתעכב שעה עד שהי' מגיע לתחתיהם, וברחים ממשקל האבן כפלים רבים וכח האמצעיים שינועו הרחים בעבורם פחות מכח השטף הרבה. ואלו הגיד לנו מגיד ולא היינו רואים הדבר בעינינו היינו ממהרים להכחיש ולהשיב

הטענה הנצחת, שלא נברא כ"א להטיב ולעשות אשר הוא מצוה. דרך ההצלה, מכל מבוכה בחקירות אלה. ובסכלותינו וכו', ולפי שחסרון ידיעתנו גם הוא לטוב לנו ע"כ נעלם ממנו. תקנה, תועלת. החולי, במחלה. דברם מגיע אלינו, ע"י מגיד ומספר. וכיון השעות של כל עת ועת וכו', וידיעת השעות מעתים בדיוק מכוון ומצומצם. הפלס, הוא מאזני משקל הנקרא בל"א (Schnellwage). באמצעים חלשים, ע"י שיני אופנים קטנים ודקים וגם במים קלים וחלשים מהם, שכרי כשאנו משליכים וכו'. שעה, ר"ל רגע.

על דבריו, וזה מפני מעוט ידיעתנו בסודי היצירה והלישות הברתנו בשרש הנמצאים ותולדותיהם וטבעיהם וכחותם המתבודדים. ומי שהוא בסכלות אשר ספרנו בדבר שהוא בין ידיו תדיר, אין מן התימה שלא ידע מהלכי הגזור והצדק ממשפטי הבורא יתב׳ אשר הם נעלמים ונעלים ממה שזכרנו עד אין קץ, ובכמותו אמר דוד ע״ה (תהלים קל״א) ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו׳, ואמר אחר זה מה שדומה לו מהמסר אל האלהים במאמרו, אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי:

פרק ט אמרה הנפש כבר נחמתני במה שיאשתני מהשיג סוד הדבר הזה לדקותו ועומק ענינו, אך גלה לי סוד עניני והכונה בהעמדתי בעוה״ז וקרב לי צירת ההכרח והצדק בכל יכולתך מן הדרך הקצרה, ולא יהיה עניני כענין מי שלא הבין אופני טובתו מן המלביב כאשר הגיעני. והוא שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה, וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם. והיה במתמנים עליהם איש אחד סכל לא ידע סידם בו, וקבץ ממונות ובנה ארמונות וחזקם ולא הוציא ממדינתם דבר, והשתדל להביא כל אשר היה לו חוץ למדינת ממון ואשה ובנים אליה, וכאשר נשלמה לו השנה הוציאוהו אנשי המדינה ההיא נעור וריק מן הכל והפרידו בינו ובין כל מה שבנה וקנה תחלה וסוף, ולא מצא בצאתו מאומה מכל מה שהיה לו בעיר והוצה לה, והיה מתחרט ומתאבל על טרחו והשתדלותו במה שבנה וקבץ והיה לזולתו. ואח״כ הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון, וכאשר נתמנה עליהם בחר מהם איש אחד והיטיב אליו וישאל אותו על מנהגי העם ודתיהם עם מי שנתמנה עליהם קודם, וגלה לו סודם ודעתם בו, וכאשר ידע הדבר לא נתעסק במאומה ממה שנתעסק בו הראשון אשר זכרנו, אך השתדל וטרח להוציא כל דבר יקר שהיה במדינה ההיא למדינה אחרת ושם כל מכמניו ומחמדיו בזולתם, ולא בטח בגדולתם ובכבודם והיה בין האבל והשמחה כל ימי עמדו במדינה, מתאבל במהירות יציאתו מאתם ועל שמעט בעיניו מה שמוציא מן החמודות כ״א היה עומד הי׳ מוציא יותר, והי׳ שמח בצאתו מהרה ממנה להתישב במקום אשר שם חמודותיו וישתמש בהם באופני

המתבודדים, לשון כדד, ור״ל המיוחדים לכל יו״ת ואין לזולתו. כגמול עלי אמו, שאינו יודע לבפוט על חסדי אמו אבל הוא בוטח בה כן האדם ביחס אל אלהיו. — שיאשתני, בהרגעת את רוחי להנחם על תכרון השגת סוד ענין זה מפני דקותו וכו׳. סוד עניני, תכליתי. וקרב לי וכו׳, קרב אל בבלי. ולא יהיה עניני, אלא יקרני. הגיעני, סוגד וסופר לי. סודם, משפטם למנות עליהם איש אחר בכל שנה. נעור, נרדף לריק ופירושו מבולל והסר. נלבב, בעל לב מבין. ודתיהם, הנהגתם. בזולתם, חוץ למדינתם.

תועלותיו ומיני הנאותיו בלב שלם ונפש בטוחה והתמדת ענין. וכששלמה שנתו לא דאג על צאתו מאתם אך מהר לדבר בשמחת לב וסבר פנים משבח מעשהו והשתדלותו, והלך לטובה רבה וכבוד גדול בשמחה מתמדת, ושמח בשני הענינים והגיע אל תאותו בשני המקומות. ואני יראה שיקרני מקרה הכסיל אשר יגע בשני הענינים והפסיד בשני המקומות. וכיון שחננו האל אותך הורני והראני עניני ומה שעמדת עליו מסוד דברי ואופני תקנתו. אמר השכל כבר ספרת במשל שהבאת צורת עמדך בעולם וכי ענינך בו כענין המלכים אשר זכרת, וכי התברר אצלך גרותך ומהירות יציאתך, ואת צריכה שתעשי מה שעשה הנלבב הנבון שיהיה ענינך כענינו, ואם תטי ממנו אין לך תועלת בדברי ולא הנאה במליצתי. אמרה הנפש לולי חפצי בדבר לא הייתי חוקרת על מה שנעלם ממני מעניני. אמר השכל אבל סוד דברך שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים, ורצה לנשאך ולהרים מעלתך עד מעלות סגולתו ובחיריו ובריו מן הקרובים אל אור כבודו לטוב לך ולחסד עמך, ולא היית ראויה לזה אלא אחר שלשה דברים: אחד מהם הסר מסך האולת מעליך והאיר לך בדעתו. והשני נסותך ובחנך אם תבחרי בעבודתו או כהמרותו. והשלישי מיסרך בעוה"ז בסבלך עול עבודתו בו להעלותך אל מעלת העליונים הסובלים שנא' בהם (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו, ולא יתכן לך זה ואת על ענינך הראשון. ומחכמת הבורא יתברך ברא לך העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי על סדר מתוקן ותנהגה נכונה והכל מתוקן להועלותיך, ובחר לך מסגולת יסודותיו היכל מתוקן דומה לעולם בשרשיו ותולדותיו ותכונתו, ופתח לך בו חמשה שערים אל העולם, והפקיד עליהם חמשה שוערים מנאמניו. והשערים הם כלי החושים העינים והאזנים והאף והלשון והידים, והשוערים הם החושים החמשה המשתמשים בהם והם חוש הראות וחוש השמע והריח והטעם והמשוש, אשר בהם תגיעי אל כל תועלותיך בעולם הזה. ותכין לך בתוך ההיכל ארבע מעלות לארבעה נגידים להנהיגו והם המוח והלב והכבד והביצים, ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים, ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה, ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות

והתמדת ענין, שלא יפסק. גרותך, שאת רק כגר בארץ נכריה. סוד דברך, עיקר ענין בריאותך. ובריו, לבון לברי לבב. בדעתו, שהלך לך מחכמתו. ובחנך, יבחן אותך. ואת כל ענינך וכו', כל זמן שלא נכרתת. מקופא, דומם. דומה לעולם, הגוף הוא עולם קטן, ועי' במו"נ ח"א פ' ע"ב. שוערים, שומרים לפתחם או לסגרם. המוח, משכן השכל. והלב, משכן החיים. והכבד, משכן הנפש הצומחת. והביצים, משכן כח המוליד. הכח המושך וכו', עיין בשער הבחינה פ"ה כי שם שנאם המחבר לנו אותם

השחורה והאדומה והליחה הלבנה והדם לתקנת ההיכל . ופזר העבדים מבית ומבחוץ לעבדו ולשמרו , הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים , והחצונים הידים והרגלים והלשון והרחם והשנים והצפרנים והדומה להם , והכין לך אח"כ קשרים ומצועים בין הרוחניה ובין הגשמית , והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני . ואח"כ חברך אל ההיכל הזה חבור מתוקן וקשרך אליו קשר מסודר ביכלתו וחכמתו יתברך , כדי שישלמו לך השלשה דברים אשר זכרתי לך . והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים , ונתן לך מן העבדים והשמשים כצרכך בעולם הזה . והשני יועצים האחד מהם הוא השכל המורה אותך מה שיש ברצון האל , והיועץ השני תאוותך אשר תשיאך ותסיתך במה שתקציף ה' אלהים בוראך בו . והשני סופרים אחד מהם כותב מעשיך הטובים בסתר ובגלוי ובמצפון ובנראה על ידי המשתמשים בו מכל מי שקדם זכרו מן השוערים והנגידים והפקידי' והעבדים והיועצים והמשרתים והשמשים , והסופר השני הוא כותב המעשים הרעים על הדרך הנזכר במעשים הטובים . והמשרתים והשמשים הם המדות הנפשיות , כשמחה והדאגה והששון והיגון , והזכרון והשכחה , והחכמה והסכלות , והגבורה והמורך , והנדיבות והכילות , והצדק והרשע . והבושת והעזות , והתקוה והיראה , והאהבה והשנאה , וההנאה והצער , והגאוה והענוה , והשררה והשפלות והרבה כאלו ממה שאת משתמשת בהם במצפונך . והבורא יתב' צוה השוערים והנגידים והפקידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשמשים לשמוע לך ולעמוד למצותך עד קץ ידוע , אלא בענינים מיוחדים באדם להם בעת התחברותם אליך והם ענין ההכרח ומקום הגזרה . והתיר לך להשתמש בכלם בתקנות גופך ובכל מה שהשליטך לעשותו בעוה"ז על פנים ידועים ובענינים מיוחדים , והם כל המצות השכליות והשמעיות והמותרות . ואמר לך כל אשר שמתיו בידך והשלטתיך להשתמש בו בעוה"ז אל ישיאך , כי לא יוסיף לך בעצמך מאומה ולא יגרע , ולא תגיע אליך ממנו הנאה ולא צער , אך הם דברים מתחדשים על גופך מבית או מחוץ אין דבר מהם לצרכך , והם ממך כשליא מן הולד וכקליפת הביצה מן האפרוח . ואם תביני ותשכילי כונתי בך וטובתי עליך ותבחרי בעבודתי ותרחקי מהמרותי בהנהגת כל מה שהשלטתיך בו , אעלך אל הגדולה שבמעלות בחירי וסגולתי ואקרבך אל רחמי ואלבישך זיו כבודי , ואם תבחרי בהמרותי ,

---

וכל כליהם . ופזר העבדים וכו' , חלקם למשמרותם ולעבודתם . והרחם , כנוי לכלי ההולדה . שנים יועצים , יצ"ט ויצה"ר . שני סופרים , כמליצת חז"ל הפנקס פתוח והיד כותבת . המשתמשים וכו' , מעשיך אשר עשית ע"י וכו' . עד קץ ידוע , יום המות . אלא , חוץ . אל ישיאך , אל יפתה לבך לחשוב שהם בעצמם נצרכים לך אך הם כלים ואמצעים להשגת התכלית וכמו שמבואר והולך .

אענשך עונש גדול ואענך עגוי ארוך. ואם תסכלי אופני השמוש בהם באחד מן הדברים אשר חייבתיך בהם בעבודתי, מפני טרדתך בגופך ועסקיו אשר נסיתיך בהם, הנה יחדתי לך יועץ חכם נאמן כשתשאלי עצתו יורה אותך ואם תתעלמי יעירך, והוא השכל, התיעצי עמו בכל דבריך כי היא יצוך להשתמש בכל העומדים לפניך באופני עבודתי, ותשובנה המדות המגונות משובחות כאשר יעשה הרופא החכם שמשתמש בסמים שדרכם להזיק בתועלת הגופות כסמים הממיתים וזולתם. ואם תהיי על הדעת הזאת ותגבירי שכלך ותשמעי לעצתו, יכתוב סופר המעשים הטובים כל תנועותיך המותרות בכלל מעשיך הטובים ותהיינה נוספות עליהם ויהיו כל שמשיך עוזרים לך בעבודתי. ואם תמרי את עצתו ותטי לדעת היועץ השני שהוא כנגדו בכל עניניו ותשתמשי בהם כאשר ייעצך, תשובנה מדותיך המשובחות מגונות כרופא הכסיל אשר ימית בסמים המועילים מפני סכלותו באופני שמושם, ויכתוב סופר הרעות כל תנועותיך המותרות בכלל רעותיך ותהיינה נוספות עליהם. ותמצאי עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי בו, מסכימים על רצונך ומפיקים חפצך ותוסיפי בהם שמחה וששון, וכל זה צדק מבוראך על בחרך המרותו מעבודתו או עבודתו מהמרותו במצפונך ובכונתך בסתרך כי הנגלה והנסתר ממך שוים אצלו, והוא יגמלך על מה שהשקיף עליו ממך מכל זה ואם נעלם מב"א. הלא תראה כי הדיין הוא דן כפי מה שנתקיים אצלו אם בעדים או בחושיו, ואם היה מתקיים אצלו מה שיש במצפונים היה דן עליו, והבורא יתב' שידיעתו בכל שוה מן הדין הוא שישפוט כפי ידיעתו, כמו שאמר הכתוב (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו וגו'. וכשירצה הבורא להעיר אותך ולהוכיחך, יצוה אחד מן המשרתים להסתלק מעבודתך ויחלה האבר ההוא מגופך או שנים או כלם, ויחלה וידוה עד עת ידוע, ואם תקיצי ותשובי אליו יצוהו לשוב לעבודתך וירפא גופך וישוב לעניננו הראשון, כמו שאמר הכתוב (תהלים קז) אוילים מדרך פשעם וגו' כל אוכל תתעב נפשם וגו' ויזעקו אל ה' וגו' ישלח דברו וירפאם וגו'. וכאשר ישלמו ימי נסיונך בעוה"ז יצוה הבורא יתב' כל מי שזכרנו מן השערים והשוערים והעבדים והמשרתים לשוב מעליך וינתקו הקשרים והמצועים אשר בינך ובין גופך ותשובי אל ענינך הראשון, וישאר גופך אין תנועה לו ולא הרגשה וישוב גם הוא לעניננו הראשון, כמו שאמר החכם (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ויראו לך פנקסי מעשיך ומחשבותיך

ואם תסכלי וכו', פלא תתבונני איך להשתמש בהם. ותמצאי עוזריך וכו', ר"ל הנה נמצא לך הכל מוכן לרצונך אם להרע או להטיב, וא"כ גם כל הבא עליך אם לשבע ואם לחסד צדק מבוראך וכו'. ואם נעלם, ואפ"ס שנעלם. כפיהו, לפי מעשיו בעוה"ז. —

וחפציך ומה שבחרת ובררת נפשך בו בעולמך ויהיה הגמול כפיהו. וכבר הזהירך על זה והתרה בך ע"י שלוחיו ונביאיו ותורתו הנאמנה, כמו שאמר החכם (משלי כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו' הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך:

פרק י אמרה הנפש כבר הבינותי מאמרך והקשבתי לכל מה שזכרת, ואני מתחננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי, אשר בהשתמשי בהם שם ישבחוני עליהם ויודו שמושי בהם: אמר השכל מדותיך רבות אזכור לך מהם כה שנזדמן לי בקצרה. והוא שבמדותיך שתי מדות הם השמחה והאבל והם זה כנגד זה, ואופני השמוש בשמחה כשתבטחי בהנאה קיימת תמיד ולא התערב בה תוגה ולא יארע לך פגע, התירי המדה הזאת. אבל מקום השמוש באבל כי יפגשך דבר מצער קיים תמיד, אין בך יכולת לדחותו ולא פנים להתפרד ממנו, התירי גם כן מדת האבל והשתמשי בה: ובכלל מדותיך שתי מדות והם המורא והתקוה, ומקום המורא שתהיה בענין שמביא אל הענין שיצטרך ולא תהיה לך אחריתו טובה, ואין בך כח ויכולת לדחותו מעליך. אך מקום התקוה שתשתדלי בהקדמות המביאות הטובה אליך ומחייבות לך הנעימות מבלי מונע שימנע מהם ולא דבר שיבדיל בינך וביניהן בעשות המצות שצוה האל לעשותו מפני טוב אחריתו. ובכלל מדותיך שתי מדות הגבורה והמורך, ומקום השמוש בגבורה בפגוע באויבי ה' להלחם בם, וסבול כל עצב וכל נסיון ברצון הבורא ית' ורצון חסידיו, כמו שאמר (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ואמר (שם קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. אך מקום המורך בפגוע באוהבי ה' שלא להלחם בם ובאנשי עבודתו, ושתתאחרי מעמוד כנגד מוכיחך במה שיש בו טובתך, כמו שאמר (מלכים ב כב) יען רך לבבך ותכנע מפני ה'. ובכלל מדותיך שתי מדות הבשת והעזות, ומקום הבשת בהמרות המטיב לך בטובתו על פניו ובין ידיו, ובהוכיחו אותך בעדיו הטובים והרעים ופגיעת נביאיו, כמו שכתוב (יחזקאל מג) בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם וגו', ואמר (עזרא ט) אלהי בושתי ונכלמתי וגו'. ומקום מדת העזות בפגיעת הרשעים ואנשי העבירות

המקומות, כלומר מקום וזמן. שם, במקומם וזמנם. ויודו, יסכימו על שמושי גם במגונות. כשתבטחי בהנאה וכו', שתדעי בברור שהיא הנאה קיימת וכו'. התירי, מותרת לך להשתמש בה. יפגשך, יקרך. שיצטרך, נ"ל שיצערך. בעשות המצות, כמו בעשות המצות שודאי שכרן טוב. והמורך, רכות הלב. ורצון חסידיו, שהתמידו בסייגים וגדרים. שתתאחרי, שתחדלי. בהמרות, בלא תמרי. על פניו, להכעיסו. ובין ידיו, כמוהו לנגדך ובסגנון לשון זה השתמש המעתיק גם לעיל. בעדיו, ע"י יעודיו. ופגיעת,

זההולקים על האמת, ולצוות בחסד ולהזהיר מן הגנות, ולהוביש החטאים ולהוכיח הקטנים והגדולים, כמו שכתוב (ישעיה נ) שמתי פני כחלמיש וגו'. וכן שתי מדות הכעס והרצון, ומקום הכעס בנטות מדרך האמת ומדין הצדק והגברת השקר על האמת ואנשיו. ומקום הרצון בהפיל כל הדברים על אופניהם ובהניהם על מכוניהם, ובלכת בדרכי האמת בהם. וכן שתי מדות הרחמים והאכזריות, מקום הרחמים על הדלים והעניים והחולים והפורשים מן העולם, ומי שאינו מכיר אופני טובותיו ומי שאינו יודע להנהיג עצמו, והאסור ביד אויבו ומי שפקד טובה רבה, והמתחרט על עונותיו והבוכה על מה שעבר מחטאיו מיראתו את עונש האלהים. ומקום האכזריות בהפרע מן הרשעים והנקם מן המשחיתים בארץ, כמו שאמר הכתוב (דברים יט) לא תחוס עינך עליו וגו'. וכן שתי מדות הגאוה והענוה, ומקום הגאוה והגובה כשתפגעי בכופרים באלהים ובנוטים מעליו, אל תשפלי ואל תכנעי לדם, שלא תראי כמצדקת אותם ונוטה אחר דעותם המשחיתות, אך התירי כדת הגאוה והגובה המורה על הפך דעתם ומעוט רצונך בהם, כאשר ידעת מענין מרדכי והמן. ומקום השמוש בענוה בפגיעתך אדם חסיד ונבר וירא אלהים וחכם בתורתו ומתעסק בעבודתו, ומי שיש לו עליך טובה וחסד את חייבת לגומלו עליה כ"ש מי שגדלו ועצמו טובותיו מגמולך עליהם, וכן שתקחי הדין לאלהים מעצמך כמו שנא' (ויקרא כו) או אז יכנע לבבם הערל וגו'. וכן שתי מדות האהבה והשנאה, מקום האהבה למי שמסכים עמך על עבודת האלהים ועל מי שישמחך באחרית ענינך. ומקום השנאה למי שעובר על רצון האלהים ועמד כנגד אנשי האמת והביאך אל מה שמקציף בוראך, כמו שאמר (משלי כח) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. וכן שתי מדות הנדיבות והכילות, ומקום הנדיבות לשום כל דבר במקומו ולתת לכל בעל מדה חמודה מן הממון והחכמה כפי מה שראוי לו, כמו שאמר (שם ג) אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, ואמר (שם ה) יפוצו מעינותיך חוצה. ומקום הכילות על האכזרים והפתאים ומי שאינם מכירים את עצמם ולא ערך הטובה עליהם. כמו שאמר (שם ט) יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, ואמרו ז"ל (חלין קלג א) כל העושה טובה למי שאינו מכירו כאילו זורק אבן

תוכחות. ולצוות בחסד, לצוות לעשות חסד. ולהוביש וכו', לבייש החוטאים. בנטות וכו' והגברת השקר וכו', אם תראי נוטים מדרך האמת וכו' ואם תראי כי השקר גובר על האמת וכו'. בהפיל וכו', לסדר כל דבר בסדר נכון. שפקד טובה רבה, שאבד הונו וירד מנכסיו. ונבר, צדיק ובר לב. מגמולך, אשר ידך להשיב גמול וכו'. שתקחי הדין וכו', שתקבלי גזרת השם ודינו באהבה. באחרית ענינך, לעולם הבא. והכילות, קמצנות. מבעליו, מאשר ראוי לו. ערך הטובה עליהם, אינם מכירים

למרקוליס. וכן שתי מדות העצלה והחריצות, ומקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות אשר הנאותיהם חולפות מן האדם, וישאר עליו חרפתם בעולם הזה ועונשם לעוה"ב. ומקום החריצות בהנאות הרוחניות ובמעשיהם שמתכוונים בהם להגיע אל רצון האלהים יתב', כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. ומה שזכרתי בשער הזה די לבוחר בדרך הישרה ומבקש האמת לעצמו וחפץ בחכמה למענה. והאל יפק אותנו אל דרכי עבודתו ברחמיו אמן:

מעלת הטובה וכפוי טובה כמ. והחריצות, הזריזות. חולפות, עוברות ובלתי מתקיימות. לעצמו, בעבור האמת עצמו. למענה, למען החכמה ולא לכונה אחרת. יפק, יגיע ויביא. —

נשלם השער השלישי בעה"י.

השער הרביעי

בבטחון על האלהים יתברך .

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שקדם מאמרנו בחיוב קבלת עבודת האלהים, ראיתי להביא אחריו מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד האלהים יתב׳, והוא הבטחון עליו בכל דבריו, בעבור מה שיש בו מן התועלות הגדולות בענין התורה ובענין העולם. ותועלותיו בו בתורתו מהם מנוחת נפשו ובטחונו על אלהיו ית׳ כמו שהעבד חייב לבטות על אדוניו, מפני שאם איננו בוטח באלהים בוטח בזולתו, ומי שבוטח בזולת ה׳ מסיר האלהים השגחתו מעליו ומניח אותו ביד מי שבטח עליו, ויהי׳ כמו שנאמר בו (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים וגו׳, ואמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ואמר הכתוב (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו, ואמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב, ואמר (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו. ואם יבטח על חכמתו ותחבולותיו וכח גופו והשתדלותו, ייגע לריק ויחלש כחו ותקצר תחבולתו מהשיג חפצו, כמו שאמר הכתוב (איוב ה) לוכד חכמים בערמם, ואמר (קהלת ט) שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגו׳, ואמר (תהלים לד) כפירים רשו ורעבו ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב. ואם יבטח ברוב עשרו יוסר ממנו וישאר לזולתו, כמו שאמר הכתוב (איוב כז) עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו, ואמר (משלי כג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, ואמר (שם) התעיף עיניך בו ואיננו וגו׳, ואמר (ירמיה יז) בחצי ימיו יעזבנו וגו׳, או תמנע ממנו הנאתו בו, כאשר אמר החכם (קהלת ו) ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו׳. ויהיה אצלו פקדון ששומר אותו מן הפגעים עד שישוב למי שהוא ראוי לו, כמו שכתוב (שם ב) ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת

בענין התורה, אם רוצה להתנהג בדרך התורה ולקנות שלמות נקל לו ע״י הבטחון. ובענין העולם, להתעסק במו״מ. בוטח בזולתו, כאדם אחר או בעשרו וכדומה. בערמם, ע״י ערמתם עצמה. תמנע ממנו, גם אם יתקיים העושר בידו. ששומר אותו, שהאדם שומר

לטוב לפני האלהים, ואמר (איוב כז) יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלוק, ואפשר שיהיה הממון סבת רעהו ואבדן נפשו, כמו שכתוב (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו. ומהם שהבוטח באלהים יביאנו הבטחון עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לב"א, ולא יעבדם להתרצות אליהם ולא יחניף להם ולא יסכים עמהם בבלתי עבודת האלהים, ולא יפחידהו עניניהם ולא יירא ממחלקותם, אבל יתפשט מבגדי טובותם וטורח הודאתם והובת תגמולם, ואם יוכיח אותם לא יזהר בכבודם, ואם יכלימם לא יבוש מהם ולא ייפה להם השקר, כמו שאמר הנביא (ישעיה נ) וה' אלהים יעזור לי ע"כ לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש, ואמר (יחזקאל ב) אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא, ואמר (שם) מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת, ואמר (ירמיה א) אל תירא מפניהם, ואמר (שם) אל תחת מפניהם, ואמר (יחזקאל ג) כשמיר חזק מצור נתתי מצחך וגו'. ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה, ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחב לבו ומיעוט דאגתו לעניני עולמו לבעל האלכ"ימיאה, והוא היודע להפך הכסף לזהב והנחושת והבדיל לכסף על ידי חכמה ומעשה. ועוד כי הבוטח באלהים יש לו עליו יתרון בעשרה דברים: — תחלתם שבעל הכימ"יאה צריך לדברים מיוחדים למלאכה, לא יגמר לו דבר זולתם ולא ימצאם בכל עת ובכל מקום, והבוטח באלהים טרפו מובטח לו מכל סבה מסבות העולם, כמו שאמר הכתוב (דברים ח) למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו', כי הסבות אינן נבצרות ממנו בכל עת ובכל מקום, כאשר ידעת מדבר אליהו עם העורבים ועם האשה האלמנה ועוגת רצפים וצפחת המים, ודבר עובדיהו עם הנביאים שאמר (מלכים א יח) ואחביא מנביאי ה' מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים. ואמר (תהלים לד) כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, ואמר (שם) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו: — והשני כי בעל הכימי"אה צריך למעשים ולמלאכות לא ישלם לו חפצו זולתם, ואפשר שימיתהו ריחם ועשנם עם התמדת העבודה ואורך היגיעה בהם לילה ויומם, והבוטח באל בבטחה מהפגעים ולבו בטוח ממצוא הרעות, וכל אשר יבואנו מאת האלהים יהיה לו לששון ולשמחה וטרפו בא

את העוסק. להתרצות אליהם, לסיות רלוי להם. בבלתי עבודת וכו', מה שאינו לעבודת האלהים. עניניהם, מהותם, ור"ל שלא יגור מפניהם. יתפשט וכו', ר"ל שלא יקבל מהם שום טובה לבלתי יתחייב להודות להם ולגמלם טובה כנגדם. ואם יכלימם, בהוכיחו אותם. ולא ייפה וכו', לי יופי, ור"ל שלא יוכיחם ברמיזות בעלמא. לדברים, סמים ידועים וכלים. זולתם, בלעדם. נבצרות, הסרות ונעדרות. עם התמדת, נוסף לזה ההתמדה וכו'. בבטחה, הוא בטוח. ממצוא הרעות, שלא תאונה אליו

אליו במנוחה והשקט ושלוה, כמש"כ (שם כג) בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: — והג' כי בעל הכימי"אה אינו מאמין על סודו זולתו מיראתו על נפשו, והבוטח באלהים איננו ירא משום אדם בבטחונו אבל היא מתפאר בו, כמ"ש דוד המע"ה (שם נו) באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי: — והרביעי כי בעל הכימיא"ה אינו נמלט מהזמין מהזהב והכסף הרבה לעת צרכו, או שלא יזמין מהם כלום אלא כפי שיספיק לזמן מועט, ואם יזמין ממנו הרבה יהיה כל ימיו מפחד על נפשו. שלא יאבד ממנו בענייני סבות האבדה, ולא ישקוט לבו ולא תנוח נפשו מפחדו עליו מהמלך והעם. ואם לא יזמין מהם אלא למלאות מחסורו זמן מועט, אפשר שיבצר ממנו המעשה בעת הצורך הגדול אליו מפני המנע סבות מסבותיו ממנו, והבוטח באלהים בטחונו חזק באלהיו שיטריף אותו כרצונו בעת שירצה ובמקום שירצה, כאשר יטריף העובר ברחם אמו והאפרוח בתוך הביצה אשר אין בה מקום מפולש להכנס אליו ממנו דבר מחוצה, והעוף באויר והדגים במים והנמלה הקטנה עם חלישותה, ויבצר הטרף מהארי עם תקפו בקצת הימים, כמו שנאמ' (שם לד) כפירים רשו ורעבו וגו', ואמר (משלי י) לא ירעיב ה' נפש צדיק וגו', ואמר (תהלים לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש להם: — והחמישי שבעל הכימיא"ה תחת יראה ופחד על מלאכתו מן המלך ועד הקטן שבעם, והבוטח באלהים ירצוהו המלכים וגבבדי ב"א אף החיות והאבנים מבקשים רצונו, כמו שנאמר במזמור יושב בסתר עליון (שם צא) עד אחריתו, ואומר (איוב ה) בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות, עד סוף הענין: — והששי שבעל הכימיא"ה אינו בטוח מהחליים והמדוים שמערבבין עליו שמחתו בעשרו, ואינם מניחין אותו ליהנות ממה שיש לו ולא להתעגג במה שהשיגה ידו. והבוטח בה' בטוח מן המדוים והחליים אלא על דרך הכפרה או ע"ד התמורה, כמו שכתוב (ישעיה מ) ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו, ואמר (שם) וקוי ה' יחליפו כח וגו', ואמר (תהלים לז) כי זרועות רשעים תשברנה וגו': — והשביעי שבעל הכימיא"ה אפשר שלא יגיע אל מזונו במה שיש אצלו מן הזהב והכסף, מפני שלא יהיה האוכל נמצא בעירו בקצת העתים, כמו שכתוב (יחזקאל ז) כספם בחוצות

רעה. אינו מאמין וכו', אינו מאמין לגלות לו סודו. מפחדו עליו, שמפחד על ממונו מפני המלך וכו'. שיבצר ממנו המעשה, שלא יוכל לעשות מלאכתו לפעמים. מפולש, פתוח. ויבצר, ויחסר. עם תקפו, אע"פ בהיותו חזק. תחת יראה וכו', המורא תמיד על ראשו. ירצוהו וכו', הוא נרצה למלכים וכו'. פדך ממות, ואמר שם כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. והמדוים, חליים מכאיבים. אלא ע"ד הכפרה, ואם באים עליו יסורים הם רק לכפרת עונות שעברו. ע"ד התמורה, כענין הדור עדה"כ אכן חליינו הוא נשא וכו', או ר"ל להגדיל גמולו בעוה"ב. במה שיש, עם מה שיש וכו'.

ישליכו, ואמר (צפניה א) גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. והבוטח בה׳ לא יבצר ממנו מזונו בכל עת ובכל מקום עד סוף ימיו, כמ״ש (איוב ה) ברעב פדך ממות וגו׳, ואמר (תהלים כג) ה׳ רועי לא אחסר וגו׳, ואמר (שם לז) לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו: — והשמיני שבעל הכימיא״ה אינו מתעכב בשום מקום, מיראתו שמא יתגלה סודו. והבוטח באלהים בבטחה בארצו ובמנוחת נפש במקומו, כמו שכתוב (שם) בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, ואמר (שם) צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה: — והתשיעי שבעל הכימיא״ה לא תלוינו הרמיה (ס״א הכימיא״ה) שלו באחריתו, ולא ישיג בה זולת הבטחון מן הריש והצורך לב״א. והבוטח בה׳ ילוינו גמול בטחונו בעה״ז ולעה״ב, כמ״ש (שם לב) והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, ואמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳: — והעשירי שבעל הכימיא״ה אם יודע ענינו תהיה סיבת מותו, מפני שמה שהוא משתדל וטורח בו הפך הנהגת העולם, ומנהיג הכל ישליט עליו מי שימיתהו כשאינו יודע להעלים את סודו. והבוטח בה׳ כאשר יודע בטחונו יגדל בעיני הבריות ויכבדוהו בני אדם ויתברכו בקרבתו ובראייתו, ויהיה גורם לתקנת עירו ולדחות הפגעים מעל אנשי מקומו, כמו שכתוב (משלי י) וצדיק יסוד עולם, וכענין לוט בצוער. ומתועלות הבטחון בה׳ בענין התורה כי הבוטח בה׳ אם הוא בעל ממון ימהר להוציא חובות האלהים וחובות ב״א ממנו בנפש חפצה ורוח נדיבה, ואם איננו בעל ממון יראה כי חסרון הממון טובה מטובות המקום עליו, מפני שנסתלקו מעליו החובות שהוא חייב בהן לאלהים ולבני אדם בעבורו ומעוט טרדת לבו בשמירתו והנהגתו. כמו שנא׳ על א׳ מן החסידים שהיה אומר המקום יצילני מפזור הנפש, אמרו לו מה הוא פזור הנפש? אמר שיהיה לי ממון בראש כל נהר ובראש כל קריה. והוא מה שאמרו ז״ל מרבה נכסים מרבה דאגה, ואמרו איזהו עשיר השמח בחלקו. ומהם כי הבוטח בה׳ לא ימנענו רב הממון מבטוח בה׳, מפני שאיננו סומך על הממון והוא בעיניו כפקדון צווה להשתמש בו על פנים מיוחדים ובענינים מיוחדים לזמן קצוב, ואם יתמיד קיומו אצלו לא יבעט בעבורו ולא יזכור טובתו למי שצוה לתת לו ממנו, ולא יבקש עליו גמול הודאה ושבח, אבל הוא מודה לבוראו יתברך אשר שמהו סבה לטובתו. ואם יאבד הממון ממנו לא ידאג ולא יאבל לחסרונו, אך הוא מודה לאלהיו בקחתו פקדונו מאתו כאשר הודה לו בנתינתו לו, וישמח בחלקו ואיננו מבקש היזק זולתו ולא יחמוד

תלוינו, ל׳ לויה ור״ל שלא תלך אתו במותו. הריש, עניות. יודע, יתגלה. בענין התורה, לקיום המצות. להוציא וכו׳ ממנו, לקיים המצות התלויות בממון. יראה, יתבונן כמו ולבי ראה. בראש כל נהר ובראש כל קריה, בחניות על הים ובערים הגדולות. לא יבעט, לא יתגאה ולא ימרה את פי ה׳. סבה לטובתו, עלית להטיב לזולתו. ולא יחמוד אדם בממונו,

אדם בממונו, כמו שאמר החכם (שם יג) צדיק אוכל לשובע נפשו:

אך תועלות הבטחון בעולם, מהם מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות, והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאוותיה הגופיות, והיא בהשקט ובבטחה ובשלוה בעוה"ז כמו שכתוב (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וגו'. ומהם מנוחת הנפש מלכת בדרכים הרחוקים אשר היא מכלה הגופות וממהרת השלמת ימי החיים, כמו שכתוב (תהלים קב) ענה בדרך כחי קצר ימי, ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע אדם אחד מעובדי כוכבים בעיר אשר הלך אליה, אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכוכבים. אמר לו האמגושי ומה אתה עובד? אמר לו הפרוש אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו. אמר לו האמגושי פעלך סותר את דבריך. אמר לו הפרוש והיאך? אמר לו אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריפך בעירך כמו שהטריפך הנה, ולא היית טורח לבא אל ארץ רחוקה כזאת, ונפסקה טענת הפרוש ושב לארצו וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אח"כ. ומהם מנוחת הנפש והגוף מן המעשים הקשים והמלאכות המיגעות את הגופות. והבוטח בה' הוא תובע מסבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו ושם טוב לו ופנאי ללבו, ומה שהוא מפיק יותר לחובות תורתו עם יתר אמונתו, כי הסבה לא תוסיף לו בחקו ולא תחסרהו ממנו מאומה אלא בגזרת האלהים יתברך, כמו שאמר (שם עה) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, ואמר (שם כג) בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. ומהם מעוט צער נפשו במסחר אם יתעכב אצלו או פרקמטיא או אם לא יוכל לגבות חובו או אם יפגעהו חולי בגופו, מפני שהוא יודע כי הבורא ית' מתקן ענינו יותר ממנו ובוחר לו טוב יותר ממה שהוא בוחר לעצמו, כמו שאמר (שם סב) אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי. ומהם שמחתו בכל ענין שיעתיקהו אליו ואם יהיה כנגד טבעו, מפני בטחונו באלהים שלא יעשה לו אלא הטוב לו בכל ענין, כאשר

כטבע ב"א להתקרב אל כל גדול אם בחכמה או בעושר. מנדנוד הנפש, נדנוד הוא הפך המנוחה. השלמת וכו', תשלום החיים ור"ל מקצרת ימיו. האמגושי, שם לכת עובדי כוכבים בארץ הקדם. המטריף, המפרנס. ונפסקה וכו', לא יכול להשיב על דבריו. המיגעות, המחלישות. תובע מסבות הטרף, מבקש ובוחר לו ממיני מו"מ ומלאכות וכו'. ושם טוב לו, שאינה מלאכה בזויה. ופנאי ללבו, אינו טרוד בה תמיד. מפיק יותר וכו', עוזר אותו לקיום חובות התורה. עם יתר אמונתו, עם האמונה היתרה שבו. אלא בגזרת וכו', כדחז"ל אין עניות מן האומנות וכו' אלא יתפלל וכו'. במסחר וכו', שלא יוכל למכור סחורתו מיד. פרקמטיא, עסק. שיעתיקהו אליו, שיסבב ה' לידו. ואם יהיה, ואע"פ שיהיה

העשה האם החומלת לבנה ברחיצתו והתולו וקשירתו והתרתו על כרחו, כמ"ש דוד ע"ה (תה' קלא) אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי. וכיון שבארתי מתועלות הבטחון באלהים והנאותיו בתורה ובעולם מה שנזדמן לי, אבאר עתה מענין הבטחון שבעה דברים: אחד מהם מה הוא הבטחון, והשני בסבות הבטחון על הברואים. והשלישי בבאור ההקדמות אשר בעבורם יתחייב הבטחון באלהים וחיוב העסק בסבות. והרביעי בבאור הדברים אשר בהם יהיה הבטחון וחיוב שבחו וגנותו בהם. והחמישי בהפרש שיש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטרף ובין עסק מי שאינו בוטח באלהים בהם. והששי בבאור אופני חיוב גנות דעת האומרים באריכות התאוה בעולם, ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו להפצם בו והם בעלי המשכונות. והשביעי במפסידי הבטחון באלהים וכל מה שצריך לדבר בענין הבטחון ולקצר בחלקיו:

פרק א אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח, ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו כפי יכלתו ודעתו במה שמפיק טובתו. אבל העיקר אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח ואם יפקד לא ימצא הבטחון, הוא שיהיה לבו בטוח במי שיבטח בו שיקיים מה שאמר ויעשה מה שערב, ויחשוב עליו הטוב במה שלא התנה לו ולא ערב עשותו שיעשהו נדבה וחסד:

פרק ב אך הסבות אשר בהן יתכן הבטחון מהבוטח על הברואים הן שבע: אחת מהן הרחמים והחמלה, כי האדם כשהוא יודע בחבירו שהוא מרחם וחומל עליו, יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניניו: — והשנית שיהיה יודע בו עם אהבתו שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו, אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו, כי אם לא יתברר ממנו כל זה לא יהי' בטחונו עליו שלם, מפני שהוא יודע התעלמותו ורפיונו בחפצו. וכאשר יתקבצו לבוטח ממי שבטח בו שתי מדות אלה גודל רחמנותו עליו ורוב השגחתו על עניניו, יבטח בו מבלי ספק: — והשלישית שיהיה חזק לא ינוצח באשר הוא חפץ, ולא ימנעהו מונע מעשות בקשת הבוטח, כי אם יהיה חלש לא ישלם הבטחון עליו אע"פ שנתברר שהוא מרחם ומשגיח, מפני המנע דברים ממנו ברוב הענינים. וכאשר יתקבצו בו שלש המדות האלה יהיה הבטחון

וכו'. ותהולהו, סמרטוטין בכורכין בם התינוק. בסבות הבטחון וכו', היינו סיבות יניעו את האדם לבטוח בברואים. העסק בסבות, להתעסק באיזה פרנסה. וחיוב שבחו וכו', באיזה אופן הבטחון משובח וכו'. באריכות התאות וכו', במלאת להם כל נרכם אז יפנו לבם לעבודתו. בעלי המשכונות, לוקחי משכון. — שמפיק, בנצרך לו. יפקד, יחסר. שלא התנה לו ולא ערב וכו', באינו מצד תנאי וערבות. — עם אהבתו, מצד כאהבה. המנע וכו', בחסרו לו כמה דברים וכו'.

עליו יותר ראוי : — והרביעית שיהיה יודע באופני תועלת הבוטח עליו ולא יעלם ממנו מה שהוא טוב לו בנסתר ובנראה ומה שייטב בו ענינו, כי אם לא ידע כל זה לא תנוח נפש הבוטח עליו, וכאשר יתקבצו לו בו דיעתו בתועלותיו ויכלתו בהם ורוב השגחתו עליהם וחמלתו עליו, יחזק בטחונו בו מבלי ספק. — והחמישית שיהיה מתיהד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת היותו וגדולו וינקותו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו עד תכלית ענינו, וכשיתברר כל זה ממנו לבוטח יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען אליו, בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות והתועלות המתמידות, ויהיה זה מחייב חזקת בטחונו בו : — והששית שיהיה ענין הבוטח מסור בידו ולא יוכל אדם להזיקו ולהועילו ולא להטיב אליו ולא לדחות נזק מעליו זולתו, כעבד האסור אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו, וכשיהיה הבוטח ברשות מי שבטח עליו על הענין הזה, יהיה יותר ראוי לבטוח עליו : — והשביעית שיהיה מי שבטח עליו בתכלית הנדיבות והחסד למי שראוי לו ולמי שאינו ראוי לו, ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך לא יכרת ולא יפסק. ומי שנקבצו בו כל המדות האלה עם כל מה שזכרנו קודם לזה נשלמו תנאי הבטחון בו, והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו ושתנוח נפשו עליו בגלויו ובנסתרו בלבו ובאבריו, ולהמסר אליו ולרצות בגזרותיו ולדון אותו לטוב בכל דיניו ומפעליו. וכאשר נחקור על אלה השבעה התנאים לא נמצאם כלל בברואים ונמצאם כלם בבורא יתב׳: שהוא מרחם על בריותיו, כמו שכתוב (תהלים קג) רחום וחנון ה׳ וגו׳, ואמר (יונה ד) ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו׳. ושאינו מתעלם, כמש״כ (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ושהוא חכם ולא ינוצח, כמו שכתוב (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם, ואמר (ד״ה א׳ כט) לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וגו׳, וכתיב (צפניה ג) ה׳ אלהיך בקרבך גבור יושיע. ושהוא מתיחד בהנהגת האדם מתחלת ענינו והתחלת גדולו כמו שכתוב (דברים לב) הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, ואמר (תהלים עא) עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי, ואמר (איוב י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני, ושאר הענין. ושתועלתו והיזקו אינם ברשות אדם כ״א ביד הבורא ית׳ לבדו, כמו שנא׳ (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואמר (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם, ואמר (שם) אכן חציר העם, וכבר התברר הענין הזה במאמר השלישי מן הספר הזה במה שיש בו די. ושנדיבותו כוללת וחסדו סובב, כמו שכתוב (תהלים קמה) טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו, ואמר (שם קלו) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, ואמר (שם קמה) פותח את

עד תכלית ענינו, עד יום מותו. זולתו, זולת המטיב. נמשך, ר״ל

ידך ומשביע לכל חי רצון. והשכל גוזר בהקבץ אלה השבעה ענינים בבורא ית' מבלתי הנבראים, לכן הבאתי אלו הפסוקים מן הכתוב לזכרון בלבד. וכאשר יתברר זה לאדם יתחזק הכרתו באמתת חסד הבורא, יבטח בו וימסר אליו ויניח הנהגתו עליו ולא יחשדהו בדינו ולא יתקצף על בחירתו לו, כמו שאמר דוד ע"ה (שם קיז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, ואמר (שם) צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא:

פרק ג אך ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים, הן חמש: — אחת מהן שיאמין ויתברר אצלו התקבצות השבעה ענינים באלהים אשר בהתקבצם במי שבוטחין בו יתכן לבוטח לבטוח עליו, וכבר זכרתים והערותי עליהן במה שנזדמן לי מן הכתוב והם: הראשון שהבורא ית' מרחם על האדם יותר מכל מרחם, וכל רחמים וחמלה שיהיו מזולתו עליו כלם הם מרחמי האל וחמלתו, כמו שאמר הכתוב (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. והשני כי הבורא ית' לא יעלמו ממנו אופני תועלות האדם, והדין נותן זה מפני שהוא אחד ממעשיו, ואין מי שיודע באופני תקנות העשוי והפסדו ובפגעים המשיגים אותו ובאופני מחלתו וארוכתו יותר מעושהו. ואם יהיה זה נמצא בעושים מב"א אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית, אך השרש והצורה עצמית אין להם בהם שום תחבולה ולא יכולת לחדשם, ואשר חדש שרשי האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבורו, הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק, כמו שכתוב (ישעיה מח) אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך, ואמר (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו'. והשלישי כי הבורא ית' חזק מכל חזק ודברו נגזר מכל דבר ואין משיב את דינו כמו שכתוב (תהלים קטו) כל אשר חפץ עשה, ואמר (ישעיה נה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם וגו'. והרביעי כי הוא משגיח על הנהגת ב"א כלם לא יניחם ולא יתעלם מהם, ולא יסתר ממנו דבר כמו שכתוב (שם מ) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור, הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. והחמישי שאין ביד

קיים תמיד, ונרדף למתמיד. והשכל גוזר וכו', ר"ל ובאמת גם השכל לבד מחייב בהקבץ וכו'. מבלתי נבראים, שאין בנבראים. על בחירתו לו, באשר יבחר ה' להביא עליו. מזולתו, שיחמלו ב"א עליו. והדין נותן, והשכל מחייב. שהוא, שהאדם. ואם יהיה וכו' בעושים וכו' צורה מקרית, ר"ל ואם הדבר כן באומנים מב"א אשר לא יתנו כ"א צורה מקרית אל איזה חומר הנמצא כבר, למשל מעץ ואבן יעשו כלים שונים, אבל לא יוכלו לעשות עץ ואבן עצמו. לחדשם, לבראם. ואשר חדש וכו', ומכ"ש מי שברא את חומר האדם וכו' הוא יודע בודאי בעניני תועלותיו ונזקיו וכו'. ודברו נגזר, גזירתו קיימת. לא יניחם, לא יעזבם.

א' מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה ולא לזולתו כי אם ברשות הבורא ית', כי העבד כשיהיה לו יותר מאדון אחד ויהית כ"א מהם יכול להועילו, לא יתכן לו לבטוח על אחד מהם מפני שמקות התועלת מכל אחד מהם. ואם יהיה אחד מהם יכול על הגדלהו יותר משאריתם, יהיה חוזק בטחונו בו כפי יכולתו אף ע"פ שהוא בוטח בשאריתם. ואם לא יוכל להועילו ולהזיקו כ"א אחד מהם בלבד, על כרחו יבטח עליו לבדו מפני שאינו מקוה תועלת מזולתו. וכן כשירגיש האדם שלא יועילנו ולא יזיקנו אחד מהנבראים אלא ברשות הבורא ית', ישוב לבו מיראתם והקותם ויבטח על הבורא לבדו, כמו שכתוב (תהלים קמו) אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה. והששי שידע רב טוב האלהים על האדם ומה שהתחיל אותו בו מרוב החסד והטובה, מבלי שיהיה ראוי אצלו לכך ולא לצורך שיהיה אליו אך נדבה וטובה וחסד, כאשר בארנו בשער הבחינה מן הספר הזה, וכמו שאמר דוד ע"ה (ס"ם מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר. והשביעי שיתברר אצלו כי יש לכל ההויות שבעוה"ז מעצם ומקרה גבול ידוע, ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגזרו הבורא יתב' בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו, אין מרבה למה שגזר במעוטו ולא ממעט ממה שגזר ברבותו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מקדים למה שגזר לאחרו. ומה שיהיה מן הדברים על הדרך הזה הוא הנגזר אשר קדם בתחלת הידיעה, אלא שלכל הגזרות הקודמות בידיעת הבורא סבות ולסבות סבות. ומי שאינו מבין ענייני העולם יחשוב כי הסבה המתחדשת מחייבת שנוי הענינים וההתהפכותם מענין אל ענין, והסבה חלושה ונקלה מהיות מכונה שנוי או חלוף בעצמה. כאשר נראה הגרגיר האחד מן החטה מצמיח שלש מאות שבלים ובכל שבולת שלשים גרגיר, ויהיה הגרגיר האחד סיבה לעשרת אלפים או קרוב להם, היעלם

ולא ישביחהו וכו', לא ישבח דבר מעורר דבר אחר. יכול על הגדלתו יותר, יכול להועיל יותר בעבור שגדול מן האחרים. ישוב לבו וכו', יפן מהם ולא יירא מנזקם ולא יקוה לתשועתם ויבטח וכו'. שהתחיל אותו בו, שהתחיל להטיב לו. ומה שיהיה, וכל מה שנמצא. הוא הנגזר וכו', כפי מה שנמצא כן נגזר עליו להיות ומוסב למעלה. ואפשר לפרש שמוסב למטה ומחובר לאמור אחריו אלא שלכל הגזרות וכו', ור"ל ואם עיניך יראו זרות בטבע וחדשות נולדו מעתה אל תאמר ראה זה חדש הוא נבראם או בשנוי הטבע, לא כן! כי אמנם כבר היה ונתגלה בגזרה קדומה ועלה במחשבה לפניו ית' בראשית הבריאה, אלא שלא בא יומו לצאת אל הפועל עד אחרי הסובבות סבות רבות מכח הסבה הראשונה וע"י הסבה האחרונה יצא עתה אל הפועל, והכל הוא בחוק הטבע ואין כל חדש. לבד הבא ע"ד נס ומופת כדבר ה' ע"י נביאיו ובחיריו, שעל כמו אלה אחז"ל תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית וכו'. והסבה חלושה וכו', אבל הסבה היא

כי כח הגרגיר חלוש מעשות כמות זה ? וכן שאר הגרגירים הנזרעים והנטועים, וכן נאמר בהוית האדם ושאר החיים מטפת הזרע, וכמו כן הוית הדג הגדול מביצת הדג עם קטנותה. וטרדת הנפש להקדים מה שאיחר הבורא ית׳ ולאחר מה שהקדים, ולהרבות מה שהמעיט ולהמעיט מה שהרבה מקניני העולם, מבלי סבב אל קיום מצות עבודתו וקבול תורתו, הלישות תהכרה באמתת ידיעתו וסכלות מהבין טובת הנהגתו. וכבר רמז החכם אל הענין הזה באמרו (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, ואח״כ זכר מהם שמנה ועשרים ענינים, והיא מה שאמר עת ללדת ועת למות וגו׳ עד אמרו עת מלחמה ועת שלום. ואמר (שם ט) כי עת ופגע יקרה את כלם, ואמר (שם ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. והליכות דיני הבורא יתב׳ יותר נעלמות ועמוקות ועליונות מהגיע אל ידיעות חלקיהם כ״ש כללם, וכבר אמר הכתוב (ישעיה נה) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם. — וההקדמה השנית שידע ויתברר אצלו כי הבורא ית׳ משקיף עליו ואין נעלם ממנו נגלהו ונסתרו וצפונו ונראהו, ואם בטחונו באלהיו בלב שלם אם לא, כאשר אמר הכתוב (תהלים צד) ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל, ואמר (משלי כד) הלא תוכן לבות הוא יבין, ואמר (מ״א ח) כי אתה ידעת לבדך את לבב כל ב״א. וכשיתברר זה לבוטח אין ראוי לו לטעון שהוא בוטח באלהים ית׳ בדבורו מבלי שיבטח עליו בלבו ובמצפונו, ויהיה במעלת מי שנאמר עליהם (ישעיה כט) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. — וההקדמה השלישית שייחד אלהיו בבטחונו בו במה שהוא חייב לבטוח בו, ואל ישתף זולתו עמו ויבטח עליו או על אחד מהברואים ויפסד בטחונו באלהיו בהשתתף זולתו עמו. וכבר ידעת מה שנאמר באסא עם חסידותו עת שסמך על הרופאים דכתיב (ד״ה ב׳ טז) בחליו לא דרש את ה׳ כי ברופאים ונענש ע״ז, ואמר הכתוב (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו. ומן הידוע כי מי שימנה מב״א שני ממונים או יותר לעשות דבר, מגויו מופסד, כ״ש מי שבטח על האלהים וזולתו שיסתר בטחונו, ויהיה זה הסבת החזקה להמנע ממנו מה שבטח עליו בו, כמו שכתוב (שם) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו. — וההקדמה הרביעית שתהיה השגחתו חזקה והשהדלותו

חלושה וכו׳. וטרדת הנפש וכו׳, ר״ל ומה שהאדם עמל ויגע להקדים וכו׳ הוא רק מפני תאוות ההכרה וכו׳. מבלי סבב וכו׳, חוץ מה שנוגע לקיום האמת והתורה שהוא מוכנת, ע״ד שאחז״ל זריזין מקדימין למצות. והליכות דיני וכו׳, ודרכי ה׳ ומשפטיו נעלמים ועמוקים מהשיג אף ידיעת חלק א׳ מהם כ״ש כולה. אין ראוי לו לטעון וכו׳, יכון בעצמו כי לא יקרא בוטח כ״א כשיבטח בו גם בלבו. שייחד, ל׳ יחוד. שימנה, יאסף כמו וימן ה׳. מגויו, מעצמו אשר אוה לעשות. מופסד, נפסד ע״ד שאחז״ל קדירא דבי שותפי וכו׳. שיסתר, לשון הריסה ושבירה.

גדולה לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו ולעשות מצותיו ולהזהר מאשר הזהירו ממנו כפי מה שהיא מבקש, כדי שיהיה הבורא מסכים לו (נ"א עשות מבקש שיהיה הבורא לו) במה שהוא בוטח עליו בו, כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ב ה') עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואמר הכתוב (תהלים לז) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, ואמר (איכה ג) טוב ה' לקווי לנפש תדרשנו. אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו, כמה היא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו! כי הוא רואה כי מי שנתמנה לו מב"א על דבר כשהוא מצוה איתו להתעסק בצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבר, ויעבור על מצותו ויגיע לממנה עברו על מצותו כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות מה שבטח עליו בו; כ"ש מי שעבר על חקי האלהים ומצותיו אשר יעד והועיד עליהם, שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכזבה כשימרהו ולא יהיה ראוי להקרא בשם בוטח באלהים, אך הוא כמו שאמר הכתוב (איוב כז) כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו, הצעקתו ישמע אל, ואמר (ירמיה ז) הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר וגו', ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו וגו' המערת פריצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו. — וההקדמה החמישית שיתבאר אצלו כי השלמת הדברים המתחדשים בעוה"ז לאחר היצירה היא בשני דברים. אחד מהם גזרות הבורא יתברך וחפצו ביציאתם אל גבול ההויה, והשני סבות ומצועים מהם קרובים ומהם רחוקים ומהם נגלים ומהם נסתרים, וכלם רצים להשלים מה שנגזר הויתו והראותו בעזר האלהים להם על זה. ודמיון הסבות הקרובות כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל הכלים המעלים את המים מן הבאר, וסבתו הרחוקה האדם שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המים מתחתיות הבאר אל פני הארץ. אך הסבות אשר בין האדם והכלים מצועים בין שני הדברים והם הבהמה והעגולים שמניע קצתם את קצתם והחבל, ואם יקרה פגע לאחת מן הסבות הנזכרות לא יגמר הענין המכוון בהם. וכן שאר המעשים היוצאים אל גבול ההויה לא יתקבצו מן האדם וזולתו כ"א בגזרת האלהים והזמנתו הסבות אשר בהם הגמרם, כמו שאמר (ש"א ב) ולו נתכנו עלילות, ואמר (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה, ואמר (מ"א יב) כי היתה סבה מעם ה'. ואם תהיינה הסבות נעדרות בכלל לא תגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה. וכאשר נסתכל בצורך האדם לסבב ולהתגלגל לגמור עניניו, נמצאהו בראות העין כי הצריך אל

שנתמנה, שהוא תמונה. ויגיע לממנה עברו וכו', ויבא המלאך שעבר הממונה על מצותו. להמנע ממנו וכו', להפסיד שכרו. יעד, שכר על קיומם. והועיד, הזהיר בעונש על בטולם. רצים, ממהרים ואצים. בהם הגמרם, שנגמרה על ידם.

המזון כשיושם לפניו המאכל כראוי לו, אם לא יתגלגל לאוכלו בהגבההו אל פיו ולעסו לא ישבר רעבונו, וכן הצמא בצרכו אל המים, וכ"ש אם ימנע המאכל ממנו עד שיתגלגל להתקנו בטחינה ולישה ואפייה והדומה לזה, ויותר גלגול מזה וקשה אם יצטרך לקנותו ולהתקנו, ויותר מזה עוד אם לא יזדמנו לו הדמים שיקנה אותו בהם ויצטרך לגלגול ולסבוב גדול מכמה שזכרנו קודם, שישתכר בדמים או שימכור מה שהוא צריך לו מחפצים וקנינים וכיוצא בהם. והעלה אשר בעבורה חייב הבורא את האדם לחזור ולסבב על סבות הטרף ושאר מה שהוא צריך אליו לשני פנים: אחד מהם מפני שחייבה החכמה בחינת הנפש בעבודת האלהים ובהמרותו, בחן אותה במה שמראה זה ממנה והוא הצורך והחסרון אל מה שהוא חוץ לה ממאכל ומשתה ומלבוש ומעון ומשגל, וצוה אותם לחזר עליהם להביאם בסבות המוכנות להם על פנים מיוחדים ועתים ידועים, ומה שגזר הבורא שיגמר לאדם מהם יגמר וישלם בהשלמת הזדמנות הסבות, ואשר לא גזר לו להגמר בהם לא יגמר וימנעו ממנו הסבות. ונתברר ממנו העבודה והעבירה בכונה ובבחירה לאחת מהנה מבלתי האחרת, ויתחייב אח"ז הגמול והעונש ואפילו לא גמר בהם המעשה. והשני כי אלו לא הוצרך האדם לטרוח ולחזר ולסבב להבאת טרפו, היה בועט ורודף אחר העבירות ולא היה משגיח על מה שהוא חייב בו על טובת האלהים עליו, כמ"ש (ישעיה ה) והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמר (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו. ואמרו ז"ל (אבות פ"ב ג') יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כ"ש מי שאין לו חלק באחת מהן ולא שם לבו על אחת מהן; והיה מהמלת הבורא יתב' על האדם שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו, להתעסק כל ימי חייו בזה ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו, כמו עניני ההתחלה והתכלה, כמו שאמר החכם (קהלת ג) גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וסר מן הדברים המגונים וכוסף למדות הטובות, לא יבעט במנוחה ולא יטה אל השלוה לא ישיאהו היצר ולא יפת בכשפי העולם, יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו

ולעסו, להדקו ולטחנו בשיניו (Kauen). שמראה זה וכו', שנראה תיכף באיזה אופן נבראה. ואפי' לא גמר וכו', כי מחשבה טובה מצטרפת למעשה, ויש עבירה שהמחשבה בה כמעשה כדרז"ל. שאין לו חלק וכו', אין בו לא תורה ולא מלאכה ואלו היה טרפו מוכן לפניו בודאי היה בועט וכו'. התחלה והתכלה, מה לפנים מה לאחור בבריאה. במנוחה, בשהוא במנוחה. יפת, יתפתה. בכשפי העולם, בתאוות ותענוגי העולם המעוררות עיני

מפני הסתלקות שני הפנים מעליו הבחינה והבעיטה בטובה, ויבואהו טרפו בלי טורח ובלי יגיעה כפי ספקו ומזונו, כמו שכתוב (משלי י) לא ירעיב ה' נפש צדיק:

ואם יאמר האומר הנה אנחנו רואים מקצת צדיקים לא יזדמן להם טרפם אלא אחרי העמל והיגיעה, ורבים מאנשי העבירות בשלוה וחייהם בטוב ובנעימים? נאמר כי כבר קדמו הנביאים והחסידים לחקור על זה הענין. מהם מי שאמר (ירמיה יב) מדוע דרך רשעים צלחה, ואמר האחר (חבקוק א) למה תראני און ועמל תביט ושוד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא, ואמר (שם) כי רשע מכתיר את הצדיק, ואמר (שם) תחריש כבלע רשע צדיק ממנו, ואמר אחר (תהלים עג) הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל, אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי, ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים, ואמר אחר על אנשי דורו (מלאכי ג) גם בחנו אלהים וימלטו, והרבה כזה, אך הניח הנביא התשובה בבאור עלת זה. ומפני שעלת כל אחד מן הצדיקים הנבחנים וכל אחד מן הרשעים שהם בטובה בעולם הזה זולת עלת האחר, לכן העיר ע"ז באמרו (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו, ואמר החכם ברומה לזה (קהלת ה) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה וגו', ואמר הכתוב (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שיהיה בו מעט הספקה. ואומר כי הפנים אשר בעבורם ימנע מהצדיק הזדמנות טרפו עד שיטרח עליו ויבחן בו, אפשר שיהיה לעון שקדם לו להתחייב להפרע ממנו עליו, כמו שאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם. ויש שיהיה על דרך התמורה בעוה"ב, כמו שאמר (דברים ח) להטיבך באחריתך. ויש שיהיה להראות סבלו והסברתו הטובה בעבודת הבורא יתב' כדי שילמדו ב"א ממנו, כמו שידעת מענין איוב. ויש שיהיה לרשע אנשי דורו ויבחנהו הבורא יתברך בעוני ובריש ובחלאים להראות חסידותו ועבודתו לאלהים מבלעדיהם, כמו שכתוב (ישעיה נג) אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם. ויש שיהיה מפני שאיננו מקנא לאלהים לקחת הדין מאנשי דורו, כמו שידעת מענין עלי ובניו שאמר בהם הכתוב (ש"א ב) והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות וגו'. אבל טובת האל יתברך על הרשע יש שתהיה בעבור טובה שקדמה לו יגמלהו האלהים עליה בעוה"ז, כמו שכתוב (דברי' ז) ומשלם

בני אדם כמעשה כשוף. הניח וכו', לא אמר הנביא תשובה ע"ז. מעט הספקה, כלומר מספיק מעט. ע"ד התמורה, להרבות שכרו בעוה"ב. סבלו והסברתו, שסובל הצרות והיסורין בסבר פנים יפות בלי תרעומות על השי"ת. לרשע אנשי דורו, שאנשי דורו רשעים. מבלעדיהם, אשר לא כמותם שהם בשלוה ובוגדים בו, והכוונה שיצדיקו משפטו עליהם ביום פקודם. לקחת הדין וכו', לענוש הפושעים אף שיכול למחות בידם.

לשונאיו אל פניו להאבידו ותרגמו בו הראשונים ומשלם לשנאוהי זכוון (ס"א טנן) דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון. ויש שתהיה על דרך הפקדון אצלו עד שיתן לו האל ית' בן צדיק יהיה ראוי לו, כמו שכתוב (א"וב יז) יכין וצדיק ילבש, ואמר (קהלת ב) ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים, ואפשר שתהיה הסבה הגדולה שבסבות מותו ורעתו, כמו שכתוב (שם ה) עושר שמור לבעליו לרעתו. ואפשר שתהיה להאריך הבורא יתב' לו עד שישוב ויהיה ראוי לה, כמו שידעת מענין מנשה. ויש שתהיה להסד שקדם אביו והיה ראוי להטיב לבנו בעבורו, כמו שאמר ליהוא בן נמשי (מ"ב י) בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. ואמר (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, ואמר (תהלים לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש להם. ויש שתהיה לנכות אנשי ההרמית והמצפונים הרעים כשהם רואים זה ממהרים לסור מעבודת הבורא והשים להתרצות אל אנשי הרשע וללמוד ממעשיהם. —ויתברר הגבר לאלהים ויראה הנאמן בעבודתו בסבלו עת ששולטין בו ומביישין אותו ויקבל שכר מהבורא יתב' על זה, כמו שידעת מענין אליהו עם איזבל וירמיהו עם מלכי דורו:

וכיון שהתברר חיוב הגלגול על הסבות על ב"א, נבאר עתה כי אין כל אדם חייב להזר על כל סבה מסבות הטרף כי הסבות רבות. מהן נקלות שטרחם מעט כסחורה בחנות או מלאכת יד שטורחה מעט כתפירה וכאחוי והספרות ואצור המסחרים ושכיר האריסים והפועלים והשמשים בעבודת הארמה. ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח, כעבוד העורות והוצאת הברזל והנחושת מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת ונשוא המשאות הכבדות וללכת בדרכים רחוקים תמיד ועבודת הארמה וחרישתה וכיוצא בהם. ומי שהוא מב"א הזק בגופו חלש בהכרתו ראוי לו מהם מה שיש בו מן היגיעה כפי שיכול לסבול, ומי שהוא חליש בגופו והכרתו חזקה, אל יבקש מסבות הטרף מה שמיגע גופו, אך יטה אל מה שיהיה קל על גופו ויוכל להתמיד עליו. ולכל אדם יש חפץ במלאכה אי סחורה מבלתי זולתה כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה, וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים, ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף ובטבע האיל

והמצפונים הרעים, אנשי לב רע, ומלת אנשי מוסבת עצמה ואחר עמה. כשהם רואים, שהרשע מצליח. והשים וכו', מל' מי יחוש, ור"ל מתהללים להיות רצוי אל אנשי הרשע וכו'. ויתברר הגבר וכו', ועי"ז יתברר מי שהוא בר לבב וכו' בסבלו וכו'. וכיון שהתברר וכו', ולפי שהוכחנו שחייב האדם לעסוק באיזה עסק להמציא לו טרף. כתפירה וכאחוי, שניהם ענין א'. והספרות, מלאכת סופר וי"מ גלוח שערות. ואצור המסחרים, קנין סחורות. ושכיר האריסים, לשכור ולהשכיר אריסים וכו' לעבודה. יש חפץ וכו' מבלתי זולתה, תכונת נפשו וטבעו נוטה יותר

צירת הנחשים, וכן יש מן העופות שיצודו הדגים לבד. וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאות אל מין ממיני הצמחים והחיים, הוטבע עליו להיות סבה למזונו ותכונת גופו ואבריו ראויין לדבר ההוא. כפה הארוך והשוק הארוך לעוף שהוא צד את הדגים, וכשן והצפורן החזק לארי, והקרנים לשור ולאיל, ואשר תוכן מזונו מן הצמח לא נתן לו כלי הציד והטרף. ועל הדמיון הזה תמצא מדות ב"א וגופותם מוכנות לכהורות ולמלאכות. ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהי' גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טרחה, יחזור עליה וישים אותה סבה להבאת מזונו ויסבול מתקה ומרירותה ואל יקוץ כשימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך יבטח באלהים שיספיק לו טרפו כל ימי חייו, ויכוין בטרדת לבו וגופו בסבה מן הסבות והסבוב עליה לעמוד במצות הבורא, שצוה האדם להתעסק בסבות העולם כעבודת האדמה וחרישתה וזריעתה, כמו שכתוב (בראשית ב) ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ולהשתמש בשאר בעלי חיים בתועלותיו ומזוניו ובבנין המדינות והכנת המזונות, ולהשתמש בנשים ולבעול אותן להרבות הזרע ויהיה נשכר על כונתו בהם לאלהים בלבו ומצפונו, בין שיגמר לו חפצו בין שלא יגמר לו חפצו, כמ"ש (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, וארז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ויהיה בטחונו באלהים שלם, ולא יזיקנו הסבוב על הסבות להבאת טרפו בהם מאומה כשהוא מכוין בהם בלבו ומצפונו לשם שמים. ואל יחשוב כי טרפו מועמד על סבה ידוע ושאם תמנע הסבה ההיא ממנו לא יבא בסבה אחרת, אבל יבטח על האלהים בטרפו וידע כי הסבות כלן אצל הבורא שוות, יטריפהו בכה שירצה מהן בעת שירצה מאי זה ענין שירצה, כמש"ה (ש"א יד) כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט, ואמר (דברים ח) כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ואמר (זכריה ד) לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות:

פרק ד אבל הדברים שחייב המאמין לבטוח בהם על הבורא ית' כוללים אותם שני מינים, אחד מהם דברי העוה"ז והשני דברי העוה"ב. ודברי העולם הזה יחלקו לשני חלקים, אחד מהם עניני העולם להועלות העוה"ז, והשני עניני העולם להועלות העולם הבא. ועניני העולם לתועלות העה"ז יחלקו לג' חלקים: אחד מהם תועלות גופו בלבד, והשני תועלות טרפו וסיבות הונו ומיני קנינו, והשלישי תועלות בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו, ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מכתות ב"א. ועניני העולם לתועלות העולם הבא יחלקו לשני חלקים: אחד מהם חובות הלבבות והאיברים שהוא מתיחד בהם לבדו ואין מעשהו יוצא בהם להנאת זולתו ולא להזיקו, והחלק השני חובות האיברים אשר

למלאכה או לעסק זה ולא לזולתה כידוע. והסיבוב עליה וכו', כוונתו תסיס

לא יוכל לעשותם אלא בהשתהפות זולתו עמו בפעל ובהפעל, כצדקה וגמ"ח ולמוד החכמה ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע. ועניני העוה"ב יחלקו לשני חלקים: אחד מהם הגמול הראוי, והשני שהוא מהסד הבורא יתב' על החסידים והנביאים לעוה"ב. והנה כל הדברים שבוטחים בהם על הבורא יתב' שבעה חלקים: אחד מהם עניני גוף האדם בלבד. והשני עניני הונו וסבות טרפו. והשלישי עניני אשתו ובניו וקרוביו ואוהביו ואויביו. והרביעי חובות הלבבות והאברים שהוא מתיחד בתועלותם והזקתם. והחמישי חובות האברים שתועלתם והזקתם מתעברות אל זולתו. והששי גמול העוה"ב אשר יהיה כפי המעשה בעוה"ז. והשביעי גמול העולם הבא אשר יהיה מהבורא יתב' על דרך החסד על סגולתו, כמו שכתוב (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם:

וכיון שפירשתי ההקדמות אשר בעבורן יתכן הבטחון מן הבוטח באלהים ית', יש עלי לסמוך להן פירוש אופני יושר הבטחון בכל אחד מהשבעה דברים אשר בהם יבטח כל בוטח על אלהים ועל זולתו אחד אחד: — ואומר בפירוש החלק הראשון מהם והוא בעניני גוף האדם בלבד, והם חייו ומותו וטרף מזונו לעצמו ומלבושו ודירתו ובריאותו וחליו ומדותיו. ואופני היושר בבטחון על אלהים בכל ענין מהם שישליך את נפשו בהם להליכות הגוזר אשר גזר לו הבורא מהם, ותבטח נפשו באלהים ית' וידע כי לא יגמר לו מהם אלא מה שקדם בדעת הבורא שהוא הנכון לעניניו בעה"ז ובעוה"ב ויותר טוב לאחריתו, ושהנהגת הבורא לו בכלם שוה אין לשום בריה בהם עצה ולא הנהגה אלא ברשותו וגזרתו ודינו, וכמו שאין ביד הברואים חייו ומותו וחליו ובריאותו, כן אין בידם טרף מזונו וספקו ולבושו ושאר עניני גופו. ועם בירור אמונתו כי ענינו מסור אל גזרות הבורא ית', ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה, הוא חייב להתגלגל לסבות תועלותיו ולבחור הטוב בנראה לו מן הענין, והאלהים יעשה מה שקדמה בו גזרתו. והדומה לזה כי האדם אע"פ שקצו ומדת ימיו קשורים בגזרת הבורא ית', יש על האדם להתגלגל לסבות החיים במאכל ובמשתה ובמלבוש ובמעון כפי צרכו, ולא יניח את זה על האלהים שיאמר אם קדם בגזרת הבורא שאחיה ישאיר נפשי בגופי מבלי מזון כל ימי חיי, ולא אטרח בבקשת הטרף ועמלו. וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות בבטחונו על גזרת הבורא, וישתה סמי המות או שיסכן בעצמו להלחם עם הארי והחיות הרעות ללא

לקיום העולם בהוה רצון האל בבריאה. — בפעל ובהפעל, פי' מהם עושה והשני מקבל הטובה. הגמול הראוי, לפי מעשיו הטובים. מתעברות, עוברות ויוצאות אל זולתו. ועם ברור אמונתו וכו', ואע"פ שמאמין בבירור שעניינו מסור וכו' עכ"ז חייב לחזור על הסבות כי על ידיהם יעשה האלהים וכו'.

דוחק, או שישליך עצמו בים או באש והדומה לזה ממה שאין האדם בטוח בהם ויסכן בנפשו, וכבר הזהירנו הכתוב מזה במה שאמר (דברים ו) לא תנסו את ה' אלהיכם וגו'. כי איננו נמלט בזה מאחד משני דברים: או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו והוא נתבע על זה כאלו המית זולתו מב"א, אע"פ שמותו על הדרך ההיא בגזרת האלהים וברשותו, וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגול באמרו (שמות כ) לא תרצח, וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית יהיה העונש יותר ראוי, כמו שכתוב (עמוס א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו וגו'. וכן מי שהמית את עצמו יהיה עונשו גדול בלי ספק, מפני שמשלו בזה כעבד שצוהו אדוניו לשמור מקום לזמן ידוע והזהירו שלא יפרד ממנו עד שיבא שליח אדוניו אליו, וכיון שראה שבושש השליח לבא נפרד מן המקום קודם בואו, וקצף עליו אדוניו והענישו עונש גדול, וכן הממית את עצמו יוצא מעבודת האלהים אל המרותו בהכנסו בסבות המות, ועל כן אתה מוצא שמואל ע"ה אומר (ש"א טז) ואיך אלך ושמע שאול והרגני, ולא נחשב לו לחסרון בבטחונו על האלהים, אך היתה התשובה מהאלהים לו במה שמורה כי זריזותו בזה משובחת, ואמר לו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי ושאר הענין. ואלו היה זה קצור בבטחונו היתה התשובה אליו אני אמית ואחיה וגו' או הדומה לו, כמו שאמר למשה ע"ה עת שאמר לו (שמות ד) כי כבד פה וכבד לשון אנכי, מי שם פה לאדם וגו'. ואם שמואל עם תום צדקתו לא הקל להכנס בסבה קטנה מסבות הסכנה אע"פ שהיה נכנס בה במצות הבורא יתברך כשאמר מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי, כ"ש שיהיה זה מגונה מזולתו מבלתי מצות הבורא יתברך. או שינצל בעזרת הבורא יתב' לו ויאבדו זכיותיו ויפסיד שכרו, כמו שאמרו רז"ל בזה הענין (שבת ל"ב ב') לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס, ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, ואמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים וגו', ואמר המתרגם בפירושו זעירין זכוותי מכל חסדין ומכל טבוון:

וכמו שאמרנו בחיים ובמות כן נאמר בחיוב תביעת סבות הבריאות והמזון והמלבוש והדירה והמדות הטובות, ולהרחיק שכנגדם, עם בירור אמונתו כי הסבות אין מועילות אותו בזה כלום אלא בגזרת הבורא ית', כאשר יש לבעל האדמה לחרוש אותה ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה אם (ס"א אם לא) יזדמנו לו המים, ויבטח על הבורא יתב' להפרותה ולשמרה מן הפגעים והרבה

ללא דוחק, אם איננו מוכרח. נתבע ע"ז, נדון שמים לעונש כרוצח נפש. בשום גלגול, בשום אופן. או שינצל, זאת החלוקה הב' ממה שאומר למעלה שהמסכים עצמו בסכנה איננו נמלט בזה מא' משני דברים. חיוב תביעת וכו', חיוב ההשתדלות לדרוש אחרי סבות וכו'.

תבואתה ויברך אותה הבורא, ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה, בבטחונו על גזרת הבורא שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו. וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזר על הטרף בהם, עם הבטחון באלהים כי הטרף בידו ורשותו ושהוא ערב בו לאדם, ומשלימו לו באיזו סבה שירצה. ואל יחשוב כי הסבה תועילהו או תזיקהו מאומה. ואם יבא לו טרפו על פנים מאופני הסבות אשר התעסק בהם, ראוי לו שלא יבטח על הסבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה, כי יחלש בטחונו באלהיו. אך אין ראוי לו לחשוב כי תועילנו יותר ממה שקדם בדעת הבורא ואל ישמח בהדבקו בה וסבובו עליה, אך יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו וטרחו לריק, כמו שכתוב (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואמר אחד מן החסידים אני תמה ממי שנותן לחברו מה שגזר לו אצלו הבורא, ואח"כ יזכור לו טובתו עליו בו ויבקש להודות אותו עליו. ויותר אני תמה ממי שקבל טרפו על יד אחד מוכרח לתתו לו ויכנע לו ויפייסהו וישבחהו; ואם לא יבואהו הטרף על הפנים אשר סבב עליהם, אפשר שטרף יומו כבר קדם אצלו והוא ברשותו, או שבא לו על פנים אחרים ועל איזה פנים שיהיה ראוי לו להתעסק בסבות ואל ירפה מהחזר עליהם כשהם ראויות למדותיו ולגופו כאשר קדמתי, ויבטח עם זה על אלהיו שלא יעזבהו ולא ירפהו ולא יתעלם ממנו, כמו שכתוב (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה וגו'. וכן נאמר בענין הבריאות והחולי כי על האדם לבטוח בבורא בזה, ולהשתדל בהתמדת הבריאות בסבות אשר מטבעם זה ולדחות המדות במה שנהגו לדחותו, כמו שצוה הבורא ית' (שמות כא) ורפא ירפא; מבלי שיבטח על סבות הבריאות והחולי שהן מועילות או מזיקות אלא ברשות הבורא, וכאשר יבטח בבורא ירפאהו מחליו בסבה ובלתי סבה כמו שנא' (תהלים קז) ישלח דברו וירפאם וגו'. ואפשר שירפאהו בדבר המזיק הרבה, כמו שידעת מענין אלישע במים הרעים שריפא היזקם במלח, וכן (שמות טו) ויורהו ה' עץ וישלך אל המים ואמרו הקדמונים שהיה עץ של הרדופני, וכמוהו (ישעיה לח) ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי. וכבר ידעת מה שהיה מענין אסא כשבטח על הרופאים והניח בטחונו באלהים בחליו. ואמר הכתוב (איוב ה) כי הוא יכאיב ויחבש וגו'. — ופירוש החלק השני הוא בעניני קניני האדם וסבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה והליכת דרכים ומינוי ושכירות

ושהוא ערב וכו', שלא ייגע לריק. ומשלימו לו, נותן לו טרפו בשלימות. ע"י אחד מוכרת וכו', ע"י א' שהוא מוכרח שנגזרת ס' לתתו לו. הרדופני, מין עץ מר. ויחי, והרז"ל שטבע התאנה לעפש גם בשר בריא וכ"ש שחין. ומינוי, התמנות. ושכירות, שכיר בעסק. וגזברות, סוכן בקניני סוחר. וקבלנות, שמקבל עליו למכור סחורת אחר בשכר טרחתו.

ועבודת המלכים וגזברות וקבלנות ואמנה וספרות ומיני העבודות והליכת המדברות והימים, והדומה לזה ממה שמתעסקין בו לקבץ ממון ולהרבות מותרי המחיה. ואופני יושר הבטחון בהם על האלהים שיתעסק במה שזימן לו הבורא מהם לצורך כפקו ומזונו ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם, ואם יגזור לו הבורא בתוספת על זה תבואהו מבלי טורח ויגיעה כאשר יבטח על האלהים בה, ולא ירבה לחזור על הסבות ולא יסמך עליהן בלבו, ואם לא יגזור לו יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סבה. וכאשר יבטח באלהים ימצא מנוחת לבו ושלות נפשו כי לא יעברנו הקו אל זולתו ולא יקדים ולא יאחר מעתו הנגזר לו בו; ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מב"א על יד איש א' מהם להבחין בזה עבודתו לאלהים כהמרותו, וישים את זה מן הסבות החזקות שבסבות הנסיון וההסתה לו. כמלך שהוא מטריף חילו ועבדיו וכן השרים ורואי המלך והסגנים אשר סביבותיהם כתות מעבדיהם ושמשיהם ופקידיהם ונשים וקרובים ומשתדלים בעבורם לחזור על סבת קבוץ הממון מפנים טובים ורעים, והסכל מהם יטעה בשלשה פנים: אחד מהם בקבצו הממון כי הוא לוקח מה שגזר לו הבורא לקחתו על פנים מגונים ורעים, ואלו היה מבקש אותו על אופניו היה מגיע אל חפצי ורצונו והיה מתקיים בידו ענין תורתו ועולמו, ולא היה חסר לו ממה שגזר הבורא מאומה. והשני כי הוא חושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו, ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים: אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד, והוא המובטח מן האלהים לכל אשר בו רוח חיים עד תכלית ימיו. והב' טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם, ואיננו מובטח מן האלהים לכל הברואים אלא לסגולה מהם בתנאים מיוחדים, והוא מקרה מזדמן בעת אחת ואין מזדמן בעת אחרת כפי שמחייבת הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט. והג' טרף קנין, והוא הממון אשר אין בו תועלת לאדם והוא שומר עליו ונוצר אותו עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו, והסכל יחשוב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון, שהוא טרף מזונו וכלכלת גופו, והוא ממהר אליו ומשתדל עליו, ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו ולחורגו (ס"א ולהורגו) ולגדול שבשונאיו. והשלישי שהוא נותן הטרפים לבעליהם כמו שגזר להם הבורא על ידו, והוא זוכר טובתו להם בהם כאלו הוא הטריפם בהם וכלכל אותם ומתחסד בם עליהם, ורוצה שיודוהו וישבחוהו הרבה עליהם ושיעבדוהו בעבורם, ויתגאה ויגבה וירום לבבו ויניח הודאהו עליהם, ויחשוב שאם היה מונע אותם מהם היו נשארים אצלו, וכי לולי

ואמנה, לוקח לפרוע לאחר זמן. וספרות, מלאכת סופר במו"מ. הקו, שהוקצב לו לא יעבור לזולתו. מפנים, אופנים ודרכים. כלכלה, מזון. ולחורגו, בן אשתו. מתחסד, כעושה חסד. ויניח וכו', מטיל עליהם להודות לו, אז

הוא היו נפסקים טרפיהם, והוא העני אשר ייגע לריק בעוה"ז ויפסיד שכרו לעוה"ב. והמשכיל נוהג בשלשה הפנים על הדרך הנכונה לתורתו ולעולמו, ובטחונו במה שיש ביד האלהים מטרפו וקנינו, יותר חזק מבטחונו במה שיש בידו מהם, מפני שאינו יודע אם הוא טרף מזון או טרף קנין, ויגיע לכבוד העה"ז ואל הגמול הטוב בעה"ב, כמו שאמר (תהלים קיב) במזמור הללויה אשרי איש ירא ה' עד סופו:

ויש מבנ"א כתות שאינם משתדלים לקנות הממון ולהרבות ממנו אלא לאהבת הכבוד מבנ"א ולעשות להם שם ואין מספיק להם ממנו שום דבר, וזה סכלות מהם בסבות הכבוד בעולם הזה ובעוה"ב. וגורם להם זה מה שרואים מכבוד עמי הארץ לאנשי הממון, וכבודם להם לתקותם מה שיש אצלם ולמשוך מאשר בידם. ואלו השכילו והבינו כי אין ביכולתם ולא בכחם לא לתת ולא למנוע למי שגזר לו הבורא אצלם, לא היו מקוים לזולתו, ולא היה ראוי אצלם לכבוד אלא למי שייחדהו הבורא במעלות משובחות ראוי בעבורן לכבוד הבורא ית', כמש"כ (ש"א ב) כי מכבדי אכבד. ומפני שסכלו עמי הארץ בכבדם בעלי הממון בסבות הכבוד, הוסיף להם הבורא סכלות בסבות בקשותם, ונפלו בהשתדלות גדולה ויגיעה רבה כל ימיהם. והניחו מה שהיו חייבין להשתדל בו ולמהר אליו מהשלים חובות הבורא אשר עליהם ולהודות על טובותיו אצלם, ותהיינה בקשיתם יותר קרובות אליהם בדרך הזה בלי ספק, כמו שאמר הכתוב (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, ואמר (דה"א כט) והעושר והכבוד מלפניך וגו'. ויש שימצא בכלל מבקשי הממון מי שיגיע ממנו אל תכלית תאותו בדרך הסבות אשר זכרנו. ומהם מי שיגיע אליו בדרך הירושה והדומה לזה, ויחשוב כי הסבות חייבו לו את זה ולולי הם לא היה מגיע אליו ממנו, ומשבח הסבה מבלעדי המסבב. וכמה הוא דומה בזה לאדם שהוא במדבר הכביד עליו הצמא, ומצא מים שאינם מתוקים בבור אחד ושמח בהם שמחה גדולה ורוה מהם, וכאשר הלך מעט מצא מעין נובע מים מתוקים ודאג על מה שקדם משתותו המים הראשונים ורוהו מהם, וכן בעל הממון שהגיע אליו בסבה ידועה, אלו היתה נמנעת הסיבה ההיא ממנו היה משיג אותו בסבה אחרת כאשר הקדמנו. (שמואל א יד) כי אין

ר"ל שלא יודה לה' על כל הגמולים עליו להשפיע ע"י זולתו. והוא העני וכו', ובאמת הוא העני בדעת אשר ייגע וכו'. ואין מספיק וכו', אין להם שום הנאה בהם זולת זה. וזה סכלות וכו', אינם יודעים הסבות המביאות אל הכבוד וכו'. וכבודם להם לתקותם וכו', ולמה מכבדים עמי הארץ לאנשי הממון? לפי שהם אוהבים ומקוים להעשיר ג"כ או למשוך אליהם איזה הנאה מן העשירים. והניחו וכו' מהשלים וכו', עזבו ולא השלימו מה שחייבין להודות לבורא וכו'. מבלעדי המסבב, ולא יודה לה' המסבב הכל. ורוה, השקיט צמאונו.

מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט. וממה שראוי לבוטח על האלהים בטרפו כשיתעכב ממנו הטרף יום מן הימים, שיאמר בלבו כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה, ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם, הוא שמעכב ממני בה טרפי לעת ידועה ויום ידוע, לדעתו מה שהוא טוב לי, וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם לא יותיר על מזונו מאומה, ראוי לו לחשוב בלבו ולומר אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי כלכלתי יום יום עד אשר המיר אותו לי בטוב ממנו ולא הזיק לי בואו בצמצום מאומה, כן לא יזיק לי בו הטרף הזה אשר העתיק אותי אליו עתה מצומצמת כפי צרכי עד תכלית ימי מאומה. ויהיה נשכר על זה כמו שאמר הבורא על אבותינו במדבר (שמות טז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, ואמר (ירמיה ב) הלוך וקראת באזני ירושלים וגו׳. וכן אם יבאהו טרפו בסבה מבלי סבה ובמקום מבלי מקום וע״י איש מבלתי איש אחר, יאמר בלבו אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות לתקנת עניני, הוא בחר לי שיבוא טרפי על הפנים המפיקים לעניני מבלי שאר הפנים. ואשר הוציאני אל העוה״ז במקום ידוע וע״י שני אישים ידועים מבלי שאר אישי העולם, הוא בחר לי בו טרפי בארץ ידועה וע״י איש ידוע שם אותו סבה לטרפי לטוב לי, כמו שאמר הכתוב (תהלים קמה) צדיק ה׳ בכל דרכיו. — אבל פירוש החלק השלישי והם עניני אשתו ובניו ובני ביתו וקרוביו ואוהביו ואויביו ומיודעיו ומכיריו, ואשר למעלה ממנו ואשר למטה ממנו מכתות בני אדם, אופני יושר הבטחון על האלהים בהם כאשר אספר, והוא שאין אדם נמלט מאחד משני דברים: שיהיה נכרי, או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו. ואם יהיה נכרי יהיה צוותו באלהיו בעת השתוממותו ויבטח עליו בגבורתו. ויעלה על לבו גרות הנפש בעוה״ז וכי אנשי הארץ כמו הגרים בה. כמו שאמר הכתוב (ויקרא כה) כי גרים ותושבים אתם עמדי. ויחשוב בלבו כי כל מי שיש לו קרובים בו, עד זמן מועט ישוב נכרי בודד, ולא יועילהו קרוב ולא בן ולא יתחבר עמו אחד מהם, ויחשוב אחר כך בהסתלקות כובד משאם וחובותם מעליו ויחשוב זה טובה מטובות הבורא עליו, מפני שאם יהיה רודף אחר עניני העולם וצרכיו, ההיה יגיעתו יותר קלה עליו מבלי אשה ובנים וחסרונם מנוחה לו וטובה, ואם יהיה מבקש עניני אחריתו, יהי׳ לבו יותר ריק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק. ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים, כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים. וכן היו הנביאים בזמן הנבואה יוצאים ממעונותיהם ומתבודדים

לדעתו, מפני שהוא יתברך יודע. נשכר, יקבל שכר על בטחונו זה. המפיקים, המוכשרים. צוותו, התחברותו. בעת השתוממותו, בעלות על לבו שהוא בדד ונגלמוד. זמן מועט, יום מותו. בהסתלקות וכו׳, שאין עליו וכו׳. וחסרונם, החסרון שאין לו אשה ובנים הוא לטובתו.

להובות הבורא עליהם, כמו שידעת מענין אליהו עם אלישע שנא' עליו (מ"א יט) שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר, וכיון שרמז לו אליהו במעט רמז הבין אותו ואמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך, ואמר וילך אחרי אליהו וישרתהו. ואמרו על אחד מהפרושים שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה עבודת האלהים, וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם ותכשיטיהם, וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם ולא ראה ביניהם אשה, ושאל אותם ע"ז. ואמרו לו מה שאנו לובשים צבע אחד שלא יהיה ניכר בנו העני מן העשיר, ושלא יבא העשיר להתגאות ולהתפאר בעשרו ויבא העני להתבזות אצל עצמו, ושידמה ענינו על האדמה כענינו תחתיה. ונאמר על אחד מהמלכים שהיה מתערב בין עבדיו ולא היה ניכר ביניהם, מפני שהיה נוהג מנהג השפלות בתכשיטיו ובמלבושיו. וכה ששמנו קברות מתינו אצל פתחינו, כדי שנוכח מהם ונהיה נכונים למות ונזמין לנו הצידה המגעת אותנו למקום המנוחה. ומה שראית שפירשנו מן הנשים והבנים, דע כי יחדנו להם קריה קרובה מכאן כשיצטרך אחד ממנו על דבר מדבריהם ילך אליהם וישלים צרכו וישוב אלינו, מפני שראינו מה שיכנס עלינו מטרדת הלב ורוב ההפסד וגודל היגיעה והטורח בקרבתם, והמנוחה מכל זה בהרחקתם לבחור בעניני העולם הבא ולמאוס בעניני העה"ז. וייטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ויאשרם בענינם. ואם יהיה הבוטח באלהים בעל אשה וקרובים ואוהבים ואויבים, יבטח באלהים בהצלתו מהם וישתדל לפרוע מה שחייב להם ולעשות חפציהם, ולהיות לבו שלם עמהם. וירף ידו מהזקתם ויסבב על מה שיהיה טוב להם, ויהיה נאמן בכל עניניהם ויורם אופני תועלותם בעניני התורה והעולם לעבודת הבורא, כמו שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, ואמר (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך. לא ליחל הגמול מהם ולא לקדם אצלם ולא מאהבתו בכבודם ושבחם ולא להשתרר עליהם, אך לקיים מצות הבורא ולשמור בריתו ופקודיו עליהם. כי מי שתהיה דעתו בעשותו חפציהם על אחד מהדברים שזכרנו ההלה, לא ישיג רצונו מהם בעוה"ז וייגע לריק ויפסיד שכרו לעוה"ב; ואם הוא נוהג בזה לעבודת האלהים בלבד, יעזרם האלהים לגמול אותו בעוה"ז וישים בפיהם שבחו ויגדל ענינו בעיניהם ויגיע אל הגמול הגדול בעה"ב כמ"ש האלהים לשלמה (מ"א ג) וגם אשר לא שאלת נתתי לך וגו'. אבל אופני בטחונו על אלהיו בעניני מי שהוא למעלה ממנו ומי שהוא למטה ממנו מבתות ב"א, הפנים הישרים לו כשיביא אותו הצורך לבקש חפץ ממי שהוא למעלה ממנו או למטה ממנו שיבטח בו על אלהיו וישימם סבה בהשלמתו כאשר ישים עבודת הארץ

תחתיה, בקבר. שנוכח, שנקח מוסר מהם. ויאשרם, ויהללם. בהצלתו מהם, מחוייביו. לקדם אצלם, כפל ענין יחול גמול שלפני זה, מל' מי הקדימני ואשלם. הפנים הישרים לו, הדרך הנכון כזה.

וזריעתה סבה לטרפו , ואם ירצה להטריפו ממנה יצמח הזרע ויפרה וירבה ואין להודות הארץ על זה אך ההודאה לבורא לבדו , ואם לא יחפוץ האלהים להטריפו ממנה , לא תצמיח הארץ או תצמיח ויקרה הצמח פגע ואין להאשים הארץ . וכן כשיבקש מאחד מהם חפץ , שיהיה אצלו החלש מהם והחזק שוה בעשותו ויבטח בהשלמתו על האלהים ית׳ . ואם ישלם ע״י אחד מהם יודה הבורא ית׳ אשר השלים חפצו , ויודה למי שנעשה על ידו על לבו הטוב לו ושהבורא הביא תועלתו על ידו . ובידוע שאין הבורא מגלגל טובה אלא ע״י הצדיקים ומעט הוא שמתגלגל הפסד על ידיהם , כמו שאמרו הז״ל (ב״ב קי״ט ח׳) מגלגלין זכות על ידי זכאי והובה ע״י חייב , ואמר הכתוב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און , ואם לא ישלם לו על ידיהם אל יאשימם ואל יתלה בהם קצור , אך יודה לאלהים אשר בחר לו הטוב בזה , וישבחם כפי שידע מהשתדלם לעשות חפציו אע״פ שלא נשלם כרצונו וכרצונם לו . וכן ינהג במיודעיו ואוהביו ובמי שנושא ונותן עמהם ושמשיו ושותפיו . וכן אם יבקש ממנו מי שלמעלה ממנו או שלמטה ממנו חפץ , יסבב לעשותו בכל לבו וישתדל להשלימו במצפונו אם יזדמן לו , ויהיה מי שבקשו ראוי להשתדל לו בו , ואח״כ יבטח על האלהים בהשלמתה , ואם ישלימהו על ידו וישימהו סבה לטובת זולתו יודה ע״ז , ואם ימנע ממנו ולא יזדמן לו לעשותו אל יאשים נפשו ויודיע את חבירו שלא קצר אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו . אבל עניני אויביו והומדיו ומבקשי רעתו יבטח בעניניהם על הבורא ית׳ ויסבול חרפתם ואל יגמול להם כפעלם , אך יגמלם חסד ויעשה להם כל מה שיוכל לעשות מן הטוב , ויזכור בלבו שתועלתו ונזקו ביד הבורא ית׳ , ואם יהיו סבה להזיקו יחשוב עליהם טוב ויחשוד את עצמו ומעשיו ברוע הקדמותיו אצל אלהיו , ויתחנן אל האלהים ויבקש מלפניו לכפר עונותיו , ואז ישובו אויביו לאהבתו כמו שאמר החכם (משלי טז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . — ופירוש החלק הרביעי בעניני חובות הלבבות והאברים שהאדם מתיחד בתועלתם ונזקם , וזה כצום וכתפלה וכסוכה וכלולב וכציצית ושמירת השבת והמועדים והמנע מן העבירות , וכל חובות הלבבות לא תעבורנה אל זולתו , ותועלתם ונזקם מיוחדים בו מבלי שאר בני אדם. ואופני יושר הבטחון בכלם על האלהים יהב׳ מה שאני מבאר אותו , ובאלהים אשאל להורות אותי האמת ברחמיו . והוא כי מעשי העבודה והעבירה לא יתכנו לאדם כי אם בהקבץ שלשה דברים : האחד הבחירה בלבו ומצפונו . והשני הכונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו . והשלישי שישתדל לגמור

על לבו הטוב לו וכו׳ , יודנו על טוב לבו שהואיל למלאת חפצו . אשר בחר לו וכו׳ , שבודאי הוא לטובתו שלא נשלם חפצו . ראוי להשתדל לו , שיהיה כגון לטרות עבורו , שלא קצר וכו׳ , אחר שטרח והשתדל ולא עלתה לו יודיע לו שלא התעצל . ברוע הקדמותיו , בעונותיו שקדמו לזה . מתיחד , שלא

המעשה באבריו הנראים ויוציאהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם כבחירת העבודה והעבירה והכונה וההסכמה על המעשה, הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות, כי הבורא ית' הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו, כמו שאמר (דברים ל) ובחרת בחיים, ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעבירה אלא בסבות שהם חוץ לנו מזדמנות בקצת העתים ונמנעות בקצתם, ואם יבטח על האלהים בבחירת עבודתו ויאמר לא אבחר ולא אכוין לעשות כלום מעבודת הבורא עד שיבחר לי הטוב ממנה, כבר תעה מדרך הישרה ומעדו רגליו מאופני הנכונה, כי הבורא יתב' כבר צונו לבחור במעשה העבודה ולכוין אליו בהשתדלות והסכמה ובלב שלם לשמו הגדול, והודיענו שהוא אופני הנכונה לנו בעוה"ז ובעוה"ב. ואם יזדמנו הסבות ויתכן גמר המעשה בעבודתו אשר קדמה בחירתנו בה, יהיה לנו השכר הגדול על הבחירה בעבודה ועל הכונה לעשותה ועל השלמת מעשיה באברים הנראים. ואם ימנע מן האברים גמר המעשה יהיה לנו שכר הבחירה והכונה כאשר זכרנו במה שקדם, וכן העונש על העבירה. וההפרש שבין עבידת הבורא ושאר מעשי העולם בענין הבטחון באלהים ית', ששאר עניני העולם לא נגלו לנו אופני הטוב והרע בסבה מן הסבות מבלעדי שאריתם, ולא אופני ההפסד והרע בקצתם בלתי קצתם, כי לא עמדנו על איזו מלאכה מן המלאכות טובה לנו ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב, ולא באיזו סחורה ובאיזו דרך ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל בהם. ומן הדין עלינו שנבטח באלהים בבחירתנו והשלמתה לעזרנו על מה שיש בו טובתנו אחר שנתגלגל אליהם, ונתחנן אליו להעיר לבבנו לבחירת הטובה והראויה לנו מהם. אבל עבודת הבורא יתב' איננה כן מפני שכבר הודיענו אופני הנכונה בה וצונו לבחור בה ויעד אותנו בגמול עליה, ואם נתחנן אליו בבחירתה ונבטח עליו בהראותינו אופני הטוב לנו נהיה טועים בדברינו וסכלים בבטחוננו, מפני שכבר קדמה הודעתו אותנו דרכי העבודה אשר יועילונו בעולם הזה ובבא, כמו שכתוב (דברים ו) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' לטוב לנו כל הימים, ואמר בגמול העוה"ב (שם) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות. ועוד כי עניני העולם יש שתשוב הסבה המשובחת מגונה והמגונה משובחת, אך העבודה והעבירה אינם כן כי המגונה והמשובח מהם לא יעתק מענינו ולא יתחלף. אבל מה שראוי לבטוח עליו הוא גמר מעשה העבודה אחר בחירתה בלב שלם ונאמן, והסכמה

נצרך לזולתו בעשותו אותם. ומה שאינו נעלם וכו', מה שהוא ברשותינו, וזהו בחירת המעשה וההסכמה לעשותו לא שייך בה בטחון. ולא הניח וכו', אבל השלמת המעשה תלוי בסבות ובזה שייך בטחון. ומעדו, נשמטו ונטו. הטוב והרע, ס"א והריוח. בשנתגלגל, כשנתעסק. הודעתו, בכבר

והשתדלות בבר לבב וכונה לשמו הגדול, ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזור אותנו בו ולהורות אותנו עליו, כמו שכתוב (תהלים כה) הדריכני באמתך ולמדני, ואמר (שם קיט) הדריכני בנתיב מצותיך וגו׳, ואמר (שם) דרך אמונה בחרתי וגו׳, ואמר (שם) דבקתי בעדותיך ה׳ אל תבישני, ואמר (שם) ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד וגו׳. וכל זה ראיה שבחירתו היתה במעשה העבודה, אך התפלל אל האלהים על שני דברים: אחד מהם ליחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו, כמו שאמר (שם פו) יחד לבבי ליראה שמך, (שם קיט) גל עיני ואביטה וגו׳, (שם) העבר עיני וגו׳, (שם) הט לבי אל עדותיך וגו׳ והדומה לזה. והשני לחזק אבריו על השלמת המעשים בעבודתו, והוא מה שאמר (שם) הדריכני בנתיב מצותיך, (שם) סעדני ואושעה, והרבה כמוהו. ואני עתיד לבאר אופני מפסידי החלק הזה ואופני השלמתו והדרך הנכונה בו בעזרת השם. — אבל פירוש החלק החמישי והוא חובות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו, כצדקה והמעשר ולמוד החכמה וצוות בטוב והזהיר מהרע ולהשיב האמנות ולהסתיר הסוד ולדבר טוב לעשות הטוב וכבוד אבות והשבת הרשעים אל האלהים והורות ב״א דרכי טובתו ולחמול ענייהם ולרחם עליהם, ולסבול חרפתם כשמעיר אותם אל העבודה ומיחל אותם ומיראם בגמול ובעונש. ואופני יושר הבטחון בזה שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם, ויבחר עשותם ויסבב אליהם כפי מה שהקדמנו בחלק רביעי מחיוב הבחירה עלינו להתקרב אל האלהים בלבד, לא לקנות שם וכבוד ביניהם ולא לקוות הגמול מהם ולא להשתרר עליהם, ואחר כך יבטח על האלהים בהשלמת המעשה שכיון לעשותו מהם כפי מה שהוא רוצה בו ממנו אחר שיסבב עליו, ויזהר כפי יכלתו בכל זה להסתירו ממי שאין צריך לו להודיעו, כי בהיותו נסתר יהיה שכרו יותר גדול ממה שיהיה אם יהיה נודע, ומה שלא יוכל להסתירו יזכור בו השרש אשר הקדמנו כי התועלת והנזק לא יהיה מן הברואים כי אם ברשות הבורא ית׳, וכאשר יגלגל הבורא על ידו מצוה, יחשוב בלבו כי היא טובה מאת הבורא יתב׳ שהטיב בה אליו, ואל ישמח בשבח אותו ב״א עליה ואל יחפוץ בכבודם בעבורה, ויביאהו זה להתגאו׳ במעשהו ויפסד לבו וכוונתו לאלהים ויפסיד מעשהו ויאבד שכרו, ואני עתיד לבאר זה בשערו בע״ה: — אבל פירוש החלק הששי והוא בגמול העוה״ז והעוה״ב אשר יהיה האדם ראוי לו במעשה הטוב בעולם הוא שהגמול על שני פנים: גמול בעוה״ז בלבד, וגמול בעוה״ב בלבד ויש שיהיו ראוים שניהם על מעשה א׳ ולא פורש לנו באור זה

כודיע ה׳ אותנו וכו׳. מתעברים, מוכריס. האמנות, מה שניקן לו נכלותה או פקדון. צופן וכו׳, ר״ל יחשוב לעשותם כשיגיעו לידו. להשתרר, ל׳ שררה. שהוא רוצה וכו׳, כרלון ה׳ מן האדם. ערב,

באר היטב, אך ערב הבורא לעמו גמול כולל על מעשה הכולל ולא חלק הגמול על העבודות בעולם כמו שעשה בעונש על העבירות בעולם, כמו שפירש המעשים שעושיהם חייבין סקילה שרפת הרג וחנק ומלקות ארבעים, ומיתה וכרת תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה ונזק שור ובור ושן ואש, ונותן מום באדם ושולחת יד במבושיו והמוציא שם רע והדומה לזה. אבל גמול העוה"ב ועונשו לא פירש מהם הנביא מאומה בספרו בעבור כמה פנים: מהם כי צורת הנפש בלעדי הגוף אינה ידועה אצלינו כ"ש מה שתתענג בו או תצטער בענין ההוא, אך פירש אותו למי שהיה מבין הענין הזה כמו שאמר ליהושע (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ולא יהיה זה בעוד נפשו קשורה בגופו, אבל רמז למה שיהיה אחר המות שתשוב הנפש כצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה ועזבת להשתמש בגופה, כשתזדכך ותזהיר והיו מעשיה טובים בעוה"ז. ומהם שגמול העה"ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביאים ומושכל אצל החכמי', והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה. ומהם שהעם היו מן הסכלות ומעוט ההבנת בענין שאיננו נעלם ממה שכתוב בתורה, ונהג הבורא עמהם מנהג האב החומל על בנו הקטן כשהוא רוצה ליסרו בנחת ולאט, כמו שכתוב (הושע ח) כי נער ישראל ואוהבהו; והאב כשרוצה ללמד את בנו בנערותו החכמות אשר יעלה בהם אל המעלות העליונות אשר לא יבינם הנער בעת ההיא, אלו היה מפייס אותו עליהם ואומר לו סבול יגיעות המוסר והלמוד בעבור שתעלה בהם אל המעלות החמודות, לא היה סובל את זה ולא שומע מפני שאינו מבין אותו, וכאשר ייעדהו על זה במה שהוא ערב לו מיד ממאכל ומשתה ומלבוש נאה ומרכבת נאה והדומה לזה. ויועידהו במה שיצער אותו מיד מרעב ועירום ומלקות והדומה להם, ויישב דעתו על מה שיבטח עליו מן הראיוה והמורגשות והעדויות הגלויות האמתיות, יקל מעליו לסבול יגיעת המוסר ולשאת טרחו. וכאשר יגיע לימי הבחרות ויחזק שכלו יבין הענין המכוון אליו במוסרו ויכוון אליו, ותמעט בעיניו הערבות אשר היה רץ אליה בתחלת עניניו, והיה זה לחמלה עליו. וכן הבורא יתברך יחל עמו והפחידם בגמול ועונש ממהרים, מפני שידע כי העם כאשר יתקנו לעבודה תגל מעליהם סכלותם בגמול העולם ועונשו ויכוונו בעבודה אליו ויתנהגו בה עדיו, וכן נאמר בכל מה שבספרים מהגשמת הבורא ית'. ומהם שגמול העוה"ב אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אך יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחד המעשה הטוב: האחד שיורה

הנעית. בענין שאיננו נעלם וכו', כידוע וכתוב בתורה כמה מרו ועלנו בנסיונות ותלונות. ויועידהו, והסירו. לחמלה, מפני חמלה אביו עליו. ממהרים, תיכף בעוה"ז. עדיו, אליו.

בני האדם עבודת הבורא יתברך וינהיגם לעשות הטוב, כמו שכתוב (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו, יהיה ראוי לגמול העוה"ב אצל הבורא. והשני חסד מאלהים ונדבה וטובה, כמו שכתוב (תהלים סב) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. והעלה בזה כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר לא יהיה שקול בטובה אחת מטובות הבורא יתברך עליו בעוה"ז, כ"ש אם יהיה לו חטא, ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה, יהיה כל מעשהו נכחד ונשקע בקטנה שבטובות הבורא עליו, ומה שיהיה מגמול הבורא לו על מעשהו הוא מחסד הבורא עליו. אך העונש בשני העולמים הוא באמת ובדין וחוב שחייב בו האדם, אלא שחסד הבורא יתגבר בשני העולמים כמו שכתוב ולך אדני חסד, (שם עח) והוא רחום יכפר עון וגו'. ומהם כי המעשה הטוב מתחלק לשני חלקים: ממנו נסתר אין משקיף עליו זולת הבורא כחובת הלבבות והדומה להם, וממנו נראה על האברים איננו נסתר מן הברואים והם המצות הנראות על האברים, והבורא ית' גומל על המעשה הנראה על האברים בגמול נראה בעולם הזה, וגומל על המעשה הצפון והנסתר בגמול נסתר והוא גמול העוה"ב. וע"כ זכרו דוד ע"ה במלה שמורה על הענין, כמו שאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו'. וכן דרך העונש הנראה והנסתר כדרך הגמול, והראיה על זה כי האל יתב' ערב לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעולם הזה והוא המפורש בפרשת אם בחוקותי, וכן ערב להם על העבירות הנראות הגלויות עונש נראה מהר בעוה"ז, לפי שאין להמון העם אלא מה שנראה מהמעשים לא מה שנסתר, והוא מה שאמר (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, ואמר הכתוב (ויקרא כ) ואם העלם יעלימו עם הארץ וגו' ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו'. אך העבודות והעבירות הצפונות בלב, דין גמולם על הבורא יתברך בעוה"ז ובעוה"ב, על כי הניח הספר פירוש גמול העוה"ב. ומהם כי הגמול והעונש הנזכרים בספר דבר הנביא בגמול העוה"ז ועונשו לאנשי העולם, ומפני שהיה יהושע בן יהוצדק בעולם המלאכים אמר לו (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כי זה דרך היחול וההפחדה שיהיה כראוי לזמן ולמקום, ואתה הבן. ומהם שגמול העוה"ב אין תכליתו אלא להדבק באלהים ולהתקרב אל אורו העליון, כמו שכתוב (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך, ואמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו', ואמר (איוב לג) לאור באור החיים, ולא

הצדקתו, שמצדיק ומזכה לאחרים, נכחד ונשקע, כמו אפס ואין. בעולם

יגיע אליו אלא כי שירצה הבורא בו, ורצון הבורא שורש הגמול, כמו שכתוב (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו, ואמר בפרשת אם בחקותי רמזים שמורים על הרצון מאלהים והוא מה שאמר ולא תגעל נפשי אתכם, ואמר ופניתי אליכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. והבטחון על האלהים במה שיעד בו הצדיקים מגמול העוה"ז והעוה"ב על העבודה שישלמהו למי שראוי לו, וכן ישלם העונש למי שראוי לו מן הדין על המאמין. ובטחונו על האלהים בזה מהשלמת האמונה באלהים, כמו שאמר (בראשית טו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ואמר (תהלים כז) לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים. ואין ראוי לבטוח על מעשהו הטוב ויבטיח נפשו בגמול העוה"ז והעוה"ב על מעשהו, אך יטרח וישתדל בהודאה לטובות הבורא התמידות עליו לא לתקות גמול עתיד שיתחייב לו במעשהו, אך יבטח על האלהים בו אחר ההשתדלות לפרוע הודאת הבורא על גודל טובותיו עליו, כמו שארז"ל (אבות פ"א ג') אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. והיה אחד מן החסידים אומר לא יגיע האדם אל גמול העולם הבא במעשהו אם מדקדקים עמו בחשבון במה שהוא חייב לאלהים על טובותיו עליו אבל בחסד האלהים עליו, ע"כ אל תבטחו במעשיכם. ואמר דוד בזה (שם סב) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו: — אבל פירוש החלק השביעי והוא בחסד האלהים על בחיריו וסגולתו בעולם הבא ברוב הטובות אשר לא נוכל לספרם, אופני הבטחון על האלהים בו שיתעסק בסבות המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראויים לזה מאת האלהים ית' בחסדו, והוא שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעוה"ז ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבו ומיר זה באהבת הבורא יתברך, ולהמסר אליו ולהשתעשע בו ולהשתומם מהעולם ויושביו, ויתנהג במנהגי הנביאים והחסידים, ויהיה לבו בטוח באלהים שיתחסד עמו במה שהתחסד בו עמם בעוה"ב. אבל מי שיבטח על האלהים שיזכהו לזה מבלי מצוע מעשה. הוא הכסיל הפתי והוא דומה למי שנאמר עליהם עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. ומסימני אנשי המעלה הגדולה הזאת שיורו עבדי הבורא אל עבודת הבורא והסבל בעת הנסיון והצרה, ושיקל בעיניהם כל דבר אצל קיום מצות הבורא ית', כמו שידעת מן הענין

המלאכים, במדרגת המלאכים. ולא תגעל, לא תמאס. מן הדין על המאמין, לנטות בה' בשילום הגמול וכו' שאמר לפני זה. ולהוציא אהבתו וכו', לגרש אהבת העוה"ז וכו'. ולהשתעשע בו, שיהיו כל שעשועיו ועסקו בו. ולהשתומם, להתפרד ולהתבודד. מצוע, אמצעות. שיורו עבדי הבורא, שילמדו אחרים וכו'.

(בראשית כב) והאלהים נסה את אברהם. וענין חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש, ודניאל בגוב האריות ועשרה הרוגי מלכות, ומי שבחר במות בעבודות הבורא מן החיים בהמרותו, והריש מן העושר והחולי מן הבריאות והצרה מן השלוה ונמסר לדין הבורא ורצה בגזרתו, ראוי הוא לחסד הבורא עליו בנועם העוה"ב אשר אמר עליו הכתוב (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, ואמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ואמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

פרק ה אבל ההפרש שבין הבוטח על האלהים וזולתו בענין התעסקו בסבות, אומר כי הבוטח באלהים יבדל מזולת הבוטח עליו בשבעה ענינים: — אחד מהם כי הבוטח באלהים רוצה בדינו בכל עניניו ומודה לו על הטובה ועל הרעה, כמו שכתוב (שם קא) חסד ומשפט אשירה, וארז"ל (ברכות ס׳ ב׳) אם חסד אשירה ואם משפט אשירה, ואמרו חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ואשר איננו בוטח באלהים מתהלל בטובה, כמו שנאמר (תהלים י) כי הלל רשע על תאות נפשו וגו׳, ומתקצף על הרעה כמו שנאמר (ישעיה ח) והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו: — והשני כי הבוטח באלהים נפשו במנוחה ולבו שלו מצד הגזרות לדעתו כי הבורא ינהיגם לטובתו בעולמו ואחריתו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים סב) אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי. ואשר איננו בוטח באלהים הוא בטובה בצער תדיר ודאגה ארוכה ואבל ועצב להוסיף ולהרבות ולכנוס, וברעה מפני שהוא קץ בה והוא כנגד תאותו וטבעו ומדותיו, ובו אמר החכם (משלי טו) כל ימי עני רעים וגו׳: — והשלישי כי הבוטח באלהים ואם יתעסק בסבות לא יסמך בלבו עליהם ולא יקוה מהם תועלת ולא נזק בלתי רצון האל, אך מתעסק בהם לבחור בעבודת הבורא אשר צוה להתעסק בעולם לישבו ולזיינו, ואם תגיעהו תועלת או ידחה מהם הנזק יודה האלהים לבדו על זה ולא יוסיף בהם אהבה ותבה יתירה ולא תנוח נפשו עליהם יותר, אך יחזק בטחונו באלהים ויסמוך לבו עליו מבלעדי הסבות. ואם לא יועלוהו הסבות ידע כי יביאהו טרפו כשירצה ה׳ מאי זה ענין שירצה, ולא ימאס בהם בעבור זה ולא יניח להתעסק בהם לעבודת הבורא. ואשר אינו בוטח באלהים מתעסק בסבות לבטחונו עליהן שהן מועילות אותו ודוחות הנזק מעליו, ואם הן מועילות אותו ישבח אותן וישבח השתדלותו בהן ובחירתו אותן ולא יפנה אל זולתו, ואם אינן מועילות לו יניח אותן וימאסם וישוב חפצו מהן, כמו שאמר הכתוב (חבקוק א) על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו: — והרביעי כי הבוטח באלהים כשיותר לו דבר

זולתו, שאינו בוטח בו. בטובה בצער וכו׳, אף כשהוא בטובה שרוי בצער וכו׳. ימי עני, והוא העני בדעת. ולזיינו, ל׳ תקון ומלוי. יזבח

על מזונו יוציאנו במה שמפיק רצון הבורא יתברך בנדיבות נפשו וטוב לבבו, כמו שכתוב (ד"ה א' כט) כי ממך הכל וגו'. ומי שאיננו בוטח באלהים איננו רואה העולם וכל אשר בו די פרנסתו וספק צרכו, והוא חס על ממונו מהשלים חובות הבורא וחובות ב"א ממנו, ואיננו מרגיש בו עד שיאבד ממנו ממונו וישאר זולתו, כמו שאמר החכם (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור: — והחמישי כי הבוטח באלהים הוא מתעסק בסבות העולם להכין מהם צידה לאחריתו וספק לבית מועדו, ומה שיתברר לו בו הצלת תורתו ועולמו מתעסק בו, ומה שהיה בו שום הפסד בתורתו או מביא להמרות הבורא איננו מתעסק בו שלא יביא לעצמו מרוה תחת הארוכה. ומי שאיננו בוטח באלהים בוטח על הסבות ותנוח דעתו עליהן ולא ירחק מדבר מהם ויתעסק במשובח ובמגונה מהם ולא יחשוב באחרית ענינו, כמו שאמר החכם בהם (שם יד) חכם ירא וסר מרע: — והששי כי הבוטח באלהים הוא אהוב לכל כתות ב"א ודעתם נוחה עליו, מפני שהם בטוחים מהזקתו ולבם שלם מחמתו ולא יפחדו ממנו על נשיהם ועל ממונם, והוא ג"כ בטוח מהם מפני שיודע שתועלתו ונזקו אינם ביד נברא ולא ביכולתו, וע"כ איננו מפחד מהזקתם כאשר אינו מקוה הנאתם, וכשהוא בטוח מהם והם בטוחים ממנו יאהבם ויאהבוהו, כמו שכתוב (תהלים לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו. ומי שאיננו בוטח באלהים אין לו אוהב מפני שהוא בכל עת חומד אותם ומקנא בם, וחושב כל טובה שהגיעה אליהם סרה ממנו ושטרפיהם לקוחים מטרפו, וכל מה שנמנע ממנו מתאוותיו הוא בעבורם ובידם להגיעו אל תאוותיו, ואם תבואהו רעת או פגע בממונו ובניו יחשוב כי הוא מאתם ושבידם להעביר הנזק ולדחות הרעה מעליו, וכיון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו יבא בעבור זה למאוס אותם ולדבר בהם ולקללם ולשנוא אותם, והוא הנמאס בשני העולמים והמגונה בשני המעונים, כמו שכתוב (משלי יז) עקש לב לא ימצא טוב: — והשביעי כי הבוטח באלהים לא יאבל בהמנע בקשה ולא בהפקד אהוב ולא יאצור הנמצא ואיננו דורש (פ"א חובש) ליותר מטרף יומו ולא יעלה על לבו מה שיהיה למחרתו, מפני שאיננו יודע עת בא קצו ובוטח באלהים להאריך לו בו ולהזמין טרפו ומזונו בו ואיננו שמח בעתיד ולא יאבל לו, כמו שאמר הכתוב (שם כז) אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. ואמר בן סירא אל תצר לצרת מחר כי לא תדע מה ילד יום מחר יבא ואיננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו, אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא מקצר בו מחובות הבורא, ומשתדל לפרוע מה שיוכל לפרוע מהם בנראהו ובנסתרו, מפני

לחרמו, מסבת את הסבות ולא המסבב. זולתו, בלי ממון. וספק, ר' ספוק. מרוה תחת הארוכה, כלנ במקום הרפואה. בשני המעונים, נרדף לשני העולמים. לא יאצור, לא יטריד עצמו לאסוף ולאצור. אל תצר, אל תדאג.

שהוא חושב במיתתו ובוא יום האסיפה ופחדו שיבואהו המות פתאום ביומו יוסיף לו השתדלות וזריזות להרבות לאחריתו ושלא ירגיש על מה שיזמין לעוה"ז, והוא מה שאמרו שוב יום אחד לפני מיתתך ופירשו בו ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה כדכתיב (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ואשר איננו בוטח באלהים ירבה אבלו להתמדת פגעי העולם עליו, ויפקד אוהביו וימנעו ממנו בקשותיו ויזמין מהון העולם הרבה כאלו בטח מן החליפה וסרה מעליו אימת המות כאילו ימיו לא יתמו וחייו לא יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו איננו מעיין בעניני תורתו וצידתו ובית מועדו, והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לאורך תאותו בעניניו וסבה לקוצר תאותו בעניני אחריתו, וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר לו עד מתי תתעלם מחשוב בצידתך ועניני בית מועדך? יאמר עד שיהיה לו די פרנסתי וספוקי ולכל אשר אתי מאשה ובנים עד סוף ימינו, תנוח נפשי מדאגות העולם ואפנה לפרוע חובותי לבורא, ואחשוב בסבות הצידה ליום המועד:

פרק ו וראיתי להראות פני סכלותם וטעותם בדעת הזאת בשבע ענינים, אגלה בהם גודל טעותם ואם יארכו דברינו, בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת והם כת בעלי המשכונות, ענינם בזה כענין הסוחר שהוא מוכר באשראי למי שאינו מאמינו, וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו ממעוט אמונתו ושלא תמצא ידו לפרעו. והראשון מאופני התשובה עליו שנאמר לו, אתה האיש המכתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמותו אשר חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלת תאותו עליו, הטוב לך לבקש משכון וקחתו אלא מרעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עובר' עליך, אבל השכיר כשהוא משתכר אצל ב"א אין טוב למשכן שוכרו בשכרו קודם עבודתו, וכ"ש העבד שלא ימשכן אדוניו קודם עבודתו לו. ק"ו הנוצר שלא ימשכן יוצרו קודם עבודתו לו. ומן התימה כי עבודת העבד לאדוניו ע"מ שיפרע לו שכרו אחר עבודתו גנאי הוא, כמ"ש (אבות פ"א ג') אל תהיו כעבדים המשמשי' את הרב על מנת לקבל פרס וגו', כ"ש שיעיז פניו לבקש משכון בפרנסתו קודם עבודתו, וכדומה לזה אמר הכתוב (דברים לב) הלה' תגמלו זאת וגו'. והשני שכל המקבל משכון מחבירו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה, אך בעל הדעת הזאת אין קץ לבקשתו, כי איננו יודע מה יספיק לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ממזון ומותרים עד

האסיפה, כנוי למות וכן החליפה דלהלן. — וראיתי להראות וכו', כאן מתחיל לבאר הו' מז' דברים שהבטיח בפתיחתו בענין הבטחון בגנות בעלי המשכונות. ואם יארכו, ואע"פ שיארכו. באשראי, באמנה והקפה. המסתפק, המסופק. בגבור אפלת וכו', מפני שגברה חשכת התאוה עליו. הטוב לך וכו', הה"א בפת"ח ופי' הן טוב ויפה לך לבקש משכון וכו'. תכלה, גבול וקצבה לפי חוזו או שכירותו.

יום מותם, ואלו היה לו ממון כפלי כפלים ממה שיספיק לו לא תנוח נפשו מפני שקצם נעלם ומדת ימיהם אינה ידועה, והוא סכל במה שבקש מפני שאין לו תכלית אצלו ולא שעור, והשלישי, שהממשכן את חבירו אינו ממשכן אותו אלא אם לא קדם לו עליו חוב שהוא חייב בו, ואינו משה בו משאת מאומה והדין עמו, אבל אם קדמו לחברו עליו חובות שהוא חייב בהם וידע שיש לו עליו חובות ראויות, אין לו לבקש ממנו משכון בשום פנים ולא יהיה ראוי לקחתו ממנו אפילו אם יתנדב בו הממושכן. כ"ש הבורא שיש לו על האדם מן החובות הראויות מה שאלו היו מקבצין מעשי כל ב"א בכל ימות העולם לאיש א' מהם, לא היה מספיק הכל לגמול טובה אחת מטובות הבורא עליו, ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו ויכבד החוב עליו, ושמא לא ישלם מה שנדר לו מן העבודה בעבור כלות ימיו ובא קצו. והיה אחד מן החסידים אומר לב"א: בני אדם היתכן שיתבע אתכם הבורא בחובות מחרת ביום הזה, וכן במה שאתם חייבין אחריו בשנה ושנים? אמרו לו האיך יתכן שנהיה נתבעים בחובות ימים שאין אנו יודעין אם נחיה עד שנגיע אליהם ויחייבנו בהם, אבל אנו חייבים עבודה ידועה בזמן ידוע וכאשר נגיע לזמן נתחייב בעבודה. אמר להם וכן ערב לכם הבורא ית' לכל זמן ידוע טרף ידוע ועליכם בו עבודה יתרה, וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קודם חיוב עתה, כן ראוי שיהיה בפניכם בושת ימנע אתכם מלבקש טרף שלא הגיע עתו, ומדוע אני רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות אינכם יודעים אם ימיכם יגיעו אליהם? ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדיין מאשה ובנים, ולא יספיק לכם המזון לבדו אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים שאינם ידועים ולא ערוכים לכם, ולא די לכם שאינכם מקדימין לו עבודה לזמן עתיד, אלא שאינכם מחשבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה במה שעברו מן הימים אשר לא התעלם מהשלים לכם טרפם בם. והרביעי כי הממשכן את חבירו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עלות: אחת מהן שמא יעני ולא תשיג ידו, והשנית שמא יקפוץ ידו על מה שיש לו אצלו ולא יוכל להפרע ממנו, והשלישי מפני שהוא ירא שמא ימות או שלא ימצאהו, והמשכון רפואות המדוים האלה בין ב"א, ואלו היו בטוחים ב"א קצתם בקצתם מאלה השלש מדות, היה גנאי להם למשכן מבלי ספק. והבורא יתברך אשר לא יאותו לו אלו המדות יותר הוא גנאי גדול ומופלא שימשכנו אותו, וכבר אמר הכתוב (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב וגו'. והחמישי כי הממשכן את חבירו תנוח נפשו במשכון מפני שהוא מקוה להפרע ממנו וליהנות בו או בתמורתו, אבל מי שיחשוב כי כאשר יקדים

ואינו משה בו וכו' אינו חייב לנותן המשכון כלום חיוב עתה. זמנה. יקפוץ, יסגור ידו ולא ירצה לפרוע.

לו הבורא די ספקו תנות נפשו מצד העולם, טעותו שקר מפני שאיננו בטוח בהשאר הממון אצלו, שאפשר שיקרהו פגע מן הפגעים המבדילים בינו לבינו כמו שאמר הכתוב (ירמיה יז) בחצי ימיו יעזבנו. ומה שטענו ממנוחת נפשם בהגיעם אל חפצם מהון העולם כזב וסכלות מהם בבקשותם, כי אפשר שיהיה סבה חזקה לטרדת לבם ולצער נפשם, כמו שארז"ל (אבות פ"ב ג') מרבה נכסים מרבה דאגה. והששי כי המקבל משכון מחבירו אלו היה ברור לו שיפרעהו קודם זמנו ויגמלהו תחת המתנתו כפל מה שיש לו אצלו לחסד עליו, לא היה ממשכן אותו בשום פנים, והבורא ית' אשר ידענו מנהגו הטוב עמנו וטובו הגדול עלינו חדשים גם ישנים, ושהוא גומל על מעשה הצדקה והעבודה בכמה שאינו עולה בדעת כל שכן שיסופר, כמו שאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, יותר הוא גנאי גדול שנמשכן אותו. והשביעי כי הממשכן את חבירו אינו ממשכנו אלא אחר שהוא יכול למלאת מה שמשכנו בעבורו מהון העולם, אבל הממשכן הבורא יתב' בהקדמת הטובות אין לו יכולת לשלם העבודה עליהם, ולא מובטח לפרוע מה שיש עליו מן החובות הישנות כ"ש החדשות, שהאדם הצדיק איננו פורע חובת טובת האלהים עליו אלא בעזרת האלהים לו, כמו שאמר אחד מן החסידים בתושבחותיו: ואף המשכיל היודע אותך לא במעשהו יתהלל, כי אם בשמך וברחמיך אשר הכינות את לבבו לדעת אותך, כי בך יצדקו ויתהללו זרע ישראל לאמר באלהים הללנו כל היום וגו':

פרק ז וכיון שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים כפי השגתנו, ראוי לנו עתה לבאר מפסידי הבטחון באלהים. ואומר כי מפסידי השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון. וממפסידיו עוד הסכלות בענין הבורא ובמדותיו הטובות, כי מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והנהגתו עליהם והשגחתו ומישלו בהם ושהם קשורים באסוריו, לא יבוח ולא יסמך עליו. ומהם סכלותו במצות הבורא יתברך ר"ל תורתו אשר הזהיר בה לסמוך עליו ולבטוח בו. כמו שאמר (מלאכי ג) ובחנוני נא בזאת, ואמר (ישעיה כו) בטחו בה' עדי עד. ומהם בטותו אל הסבות הקרובות אשר הוא רואה אותם, ולא ידע כי העלות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו, וכל אשר תרחקנה יהיה כח יכלתם להועילו ולהזיקו יותר חזק ונראה. כמו המלך כשהוא רוצה לענות אחד מעבדיו מצוה משנהו לעשות, והמשנה מצוה השר, והשר מצוה השוטר, והשוטר מצוה לסרדיוט, והסרדיוט מצוה הנוגשים, והנוגשים מקיימים המעשה בכלים מוכנים לו. ואשר יכלתו מעוטה מכלם

שיסופר, שאין לספר. — השערים הקודמים וכו', היחוד הבחינה ועבודת האלהים. ומישלו, ממשלתו. לא יבוח, לבטח. ולא יסמך, לבטוח בה'. המעולל, המסובב ומקבל הפעולה. סרדיוט, פקיד על הנוגשים

להקל מצערו ולהוסיף עליהם הם הכלים מפני שאין להם חפץ, והנוגשים יותר יכולים מהכלים, וכן הסרדיוט יותר מהנוגשים והשוטרים יותר מן הסרדיוט, והשר יותר מן השוטר, והמשנה יותר מן השר, והמלך יותר מכלם מפני שאם ירצה ימחל לו. וכבר נראה לך כי חלישות העלות וחזקתם להועיל למעולל, תהיינה כפי קרבתם ורחקם ממנו. והבורא יתב' אשר הוא תכלית העלות ברוחק מן המעוללים, ראוי לבטוח בו ולסמוך עליו לחוזק יכלתו על הועלותם ונזקם כאשר קדמנו מן הדברים. וכללו של דבר בענין הבטחון, כי יתרון הבטחון מהבוטחים באלהים כפי יתרון ידיעתם אותו ואמונתם בהגנתו עליהם ורוב השגחתו על טובותם: והנה הילד בתחלת ענינו בוטה על שדי אמו, כמו שאמר (תהלים כב) מבטיחי על שדי אמי. וכאשר תחזק הכרתו משיב בטחונו על אמו לרוב השגחתה עליו, כמו שאמר (שם קלא) אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו'. וכשתחזק הכרתו עוד ורואה כי הנהגת אמו אל אביו, משיב בטחונו אליו למעלת הגנתו עליו. וכאשר יחזק גופו ותתכן לו תחבולה במחיתו במלאכה או כחורה והדומה להם, משיב בטחונו אל כחו ותחבולתו מפני סכלותו בכל אשר קדם בטובת הנהגת האלהים. ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו. אמר לו יום אחד היאך ענינך? אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה. ולערב היום נגדעה ידו ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה עונשו מהאל ית' על אשר בטח על ידו. ואם יתכן לו טרפו על ידי זולתו מן הבריות, ישיב בטחונו אליהם ותנוח נפשו עליהם. וכשתחזק הכרתו ויראה הרוגם וצרכם אל הבורא ית', ישיב בטחונו אליו ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם ולא יוכל להמלט מהמכר בם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים בעת הזריעה והליכת הים והליכת המדברות מאין מים ובבא שטף ובנפול הדבר בחיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה בשום פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו. ואם תחזק הכרתו באלהים עוד יבטח בו ג"כ במה שיתכן לו בו קצת תחבולה, כמו הבאת הטרף בסבות המסוכנות והמלאכות המיגעות את הגופים ויניחם לבטחונו באלהים שיטריפהו בכת שיהיה קל להתעסק בו יותר מהם. ואם תחזק הכרתו באלהים יותר ישיב בטחונו אליו בכל הסבות הקשה מהם והקלה, ויכוין בהתעסקו בהם לעבודת האלהים ולשמור מצותו. וכאשר תחזק הכרתו יותר מזה בחמלת הבורא על ברואיו, ירצה במה שיהיה מגזר' האלהי' לו בלבו ובחושיו ובנראהו ובנסתרו, וישמח בכל אשר עשה לו האלהים ממות וחיים וריש ועושר ובריאות וחולי, לא יכסוף לזולת מה שבחר לו האלהים ולא ירצה אלא מה שרצה לו, ונמסר אל האלהים והשליך נפשו וגופו אל דינו,

---

הרודים במקל או רצועה. ויניחם, ויעזבם. לבטחונו, מפני שבוטח וכו'.

ולא יגביר ענין על ענין ולא יבחר על זולת מה שהוא בו מעניני עולמו, כמו שאמר אחד מן הבוטחים לא הסכמתי מעולם בענין והתאויתי לזולתו. וכאשר תחזק הכרתו באלהים יותר מזה, וידע הענין המכוון אליו בבריאתו ויציאתו אל העוה"ז הכלה, ויכיר מעלת העולם האחר הקיים, ימאס בעוה"ז ובסבותיו ויברח במחשבתו ובנפשו וגופו אל האלהים יתברך, וישתעשע בזכרו בבדידות וישתומם מבלתי המחשבה בגדולתו. ואם יהיה במקהלות לא יתאוה כי אם לרצונו ולא יכסוף כי אם לפגיעתו, ותטרידהו שמחתו באהבתו משמחת אנשי העולם בעולם ושמחת אנשי העוה"ב בעוה"ב. וזאת העליונה שבמדרגות הבוטחים מהנביאים והחסידים וסגולת האלהים הזכים, והוא כמו שאמר הכתוב (ישעיה כו) אף אורח משפטיך ה' קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש, ואמר (תהלים מב) צמאה נפשי לאלהים לאל חי. אלה עשר מדרגות הבטחון אשר לא ימלט בוטח מאחת מהנה. ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות כנגד עשר המדרגות האלה. והם מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, וסבר, ומשען, וכסל. האלהים ישימנו מן הבוטחים עליו הנמסרים לדינו בנראה ובנסתר ברחמיו, אמן:

ולא יגביר וכו', לא יתן קדימה ומעלה אל ענין א' על זולתו בהנאת טרפו. הכלה, הבלתי קיים. בבדידות, כשהוא בדד ונפרד מהמון בני אדם. וישתומם מבלתי המחשבה וכו', ויהיה שמם ונבדל מכל מחשבה אחרת שאינה בגדולת השי"ת. במקהלות, בקבוץ ב"א. לרצונו, לעשות רצון השי"ת. לפגיעתו, להפיק רצון מה'. משמחת, יותר משמחת וכו'. ושמחת אנשי העוה"ב וכו', ויותר משמחת הצדיקים בעוה"ב, ע"ד שארז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העולם הבא. הזכים, יחידי סגולה זכי הלב. מליצים בעדו, מדברים עליו וכו'.

~~~~~~~~~~

אמר בעל המחבר

ואחר זה השער הוצרכתי לכתוב בו מה שפירש החכם ר' אשר ז"ל במה שארז"ל אין מזל לישראל, ומצאנו במקום אחר חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. וצריך ליישב אלו הענינים כדי ליישר הלב ולהסיר טעות בני אדם הבוטחים על המזל לרוב בניהם ולעושרם ובאורך חייהם, ואינם יראים מעונש הבורא ומרשעם על זה; ובאמת הם טועים כי אינם נצולים במזל מפגעי העולם, וכתבנו זה להראות
~~~~~~~~~~

חסרון דעתם וגנותם. ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר יש מזל לישראל. ר' יוחנן אומר אין מזל לישראל. איכא דקשיא ליה הכא טובא היכי פליגי אמוראי בהא מילתא, שהרי דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, ונחקר ונדרש היטב בראיה גמורה בשקול הדעת הברורה? כתוב בתורה והסירותי מחלה מקרבך, ועוד כתיב והסיר ה' ממך כל חולי וגו', וכתיב לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, וכתיב כי לא יהיה בך אביון וגו', וכתיב רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו'; הרי נתבאר מן התורה שהבריאות והחולי והעקור והתולדה ומלאת הימים וחסרונם והעושר והעוני, אינם תלויים כי אם בעבודת ה' ושמור מצותיו ולא במזל. ושנוי בנביאים כמו שאמרה חנה בתפלתה כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות, ואמר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, ועוד כתיב הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. ומשולש בכתובים דכתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. ונמצא בשקול הדעת שאם אמת הוא שכל הדברים תלויים במזל, למה יתפלל אדם לפני בוראו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולתת מטר על פני האדמה; וא"כ רוב תפלותינו הם ללא תועלת וללא צורך. חלילה חלילה לומר כדברים האלה ליראי ה' ולחושבי שמו! כי דבר ידוע הוא מן הכתוב ומן הקבלה ומן הנראה לעין כי יש אנשים שקוראים לה' והוא יענם. ואם תשיב ותאמר כל מה שבא בתורה ובנביאים בענין הזה הוא בזמן שישראל יושבים על אדמתם ושכינה שורה בישראל, אבל אם חסרו שני הדברים האלה יש מחלוקת בדבר, א"כ היכי מייתי ר' יוחנן ראיה מהאי קרא כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו, והלא בזמן שאמר הנביא דבר זה לא חסר מישראל דבר משני הדברים האלה? **ועוד** רב היכי מייתי ראיה מאברהם והלא אברהם שלם היה בכל? ועוד הא ר' חנינא גופיה משמע דסבירא ליה אין מזל לישראל, מדגרסינן בחולין בפ"ק ההיא איתתא דקא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעי' דרבי חנינא, אמר לה שקולי לא מסתייעא מילתך אין עוד מלבדו כתיב, ומקשינן והא א"ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה, ומשני שאני ר' חנינא דנפישי זכוותיה. אלמא ישראל דנפישי זכוותיה לא יזיקו לו כשפים אעפ"י שיש להם כח גדול, והוא הדין למזל דהא אין עוד כתיב: על כן אני אומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. דרבי חנינא מיירי בישראל דלא נפישי זכוותיה, ור' יוחנן מיירי בישראל דנפישי זכוותיה דומיא דאברהם, וקרא נמי בשומר תורה כתיב, וכי אמרינן אין מזל לישראל בישראל דנפישי זכוותיה, הני מילי למעט מרעת המזל, אבל אין חסידות מועלת ולא זכות מסייע, שיהיה מי שנולד במערכת שלמה בשלמתן. וראיה של דבר א"א ע"ה שלא זכה להרבות בנים משרה כמו שהרבה מקטורה. והיינו דקא אמר רבא במועד קטן חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. דהא רבא ורב חסדא תרוייהו צדיקי גמורי הוו, מר מצלי ואתי מטרא ומר מצלי ואתי מטרא, ועכ"ז לא הועיל לו לרבא להיות שלם בשלשת הדברים האלה כרב חסדא שהיה שלם בשלשתם. אבל הועילה לו זכותו למלאת ימיו כפי מערכת מולדו, כדכתיב את מספר ימיך אמלא, וכן הועילה לו זכותו להוליד, ואם לא הרבה בנים. וכי אמרינן שאין הזכות מועילה לבטל כח

המזל לגמרי, הני מילי מזל כללי כמו מערכת מולדו, כדאמרינן בתענית ניחא לך דאחריב עלמא והדר אברייה ואפשר דמתילדת בשעתא דמזוני, אבל מזל פרטי כמו המקרים המתחדשים כמו החלאים ועצירת גשמים ומיתה בלא עתו וכלא יומו והדומה לנס, יש כח בזכות לבטל אותם. ע"כ אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים והצדקה. ומדרב נחמן בר יצחק נמי אין מזל לישראל, דאימיה דרב נחמן בר יצחק אמרו לה כלדאי בריך גנבא נהוי, לא שבקתיה גלי רישי, אמרה ליה לא תגלי רישיך כי היכי דתהוי אימתא דשמיא עלך, דהא קיימא לן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וליכא מאן דפליג בהא. ולא שכסוי הראש גורם ליראת שמים, אלא נאות הוא לנזהר ולהזכיר. ועוד שכסוי הראש מונע אותו מהביט לכל דבר. ואמר החכם אין חוצץ בפני התאוה כעצימת העינים.

נשלם השער הבטחון. לאל אחרון וראשון:

השער החמישי

בבאור אופני חיוב כל מעשינו מיוחדים לשמו ולהזהר מן החונף .

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שקדם מאמרנו בבטחון על האלהים ית', ראינו לסמוך לו באור אופני חיוב היות כל מעשי העבודה מיוחדים לאלהים לבדו, בעבור מה שיש בדבר זה מזכות המצפונים ובר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם, וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף ולהתרצות בחלקות לברואים, כמו שאמר אליהוא (איוב לב) אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה, כי לא ידעתי אכנה. וראוי עתה שנבאר מעניני יחוד המעשים לאלהים ששה ענינים: אחד מהם הוא יחוד המעשה לאלהים. והשני במה יהיה. והשלישי באי זה מעשה חייבין בו. והרביעי כמה מיני מפסידיו. והחמישי איך אופני הרחקתם מן הנפש, עד שיתכן לב"א ליחד כל מעשה שיעשו לשם האל. והששי שיהיה נזהר במחשבה ונשכר ממנה ומושל בה:

פרק א אבל מה הוא יחוד המעשה לאלהים, הוא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים לשמו, לחגיע אל רצונו בלבד מבלתי רצון הברואים:

פרק ב אבל במה יהיה יחוד המעשה לאלהים לבדו? בעשרה ענינים, כאשר יתקיימו בלב האדם ויתברר אצלו כי הם אדני עבודתו ושרשי מעשהו, ישלם יחודו בהם לשם האל ולא יפנה אל זולתו ולא יקוה בלעדיו, ולא יכוין בהם זולתי רצונו. הראשון יחוד האלהים בלב שלם, כאשר קדם בתחלת ספרי זה. והשני הבהינה בטובות האלהים והתמדתן עליו, כאשר בארנו בו. והשלישי שיקבל עליו העבודה לאלהים כאשר זכרתי בו. והרביעי שיודה בבטחון עליו מבלתי הברואים. והחמישי שיאמין כי התועלת

בעבור מה שיש בדבר זה וכו' מן הערבוב וכו', כלומר לפי שיכול להיות במעשה העבודה גם פניות ומחשבות זרות המפסידות אותו, לכן בא לבאר חובת יחוד המעשה לאלהים לבדו לכל דרכיו ומשפטיו ואיך להזהר ממפסידיו. ובר, טוהר וזכוך. הערבוב, ר"ל מחשבות זרות. היפוי, להתיפות ולמצוא חן בעיני ב"א. בחלקות, בשפת חלקות אחד בפה וא' בלב. — מבלתי רצון הברואים, בלי הערובות כוונה להפיק רצון מברואים. — שיודה, ר' ודאי, ופי' שיהא נכון לבו בטוח בה' לבדו ולא על זולתו:

והנזק אינם ביד נברא ולא ביכלתו מבלתי רשות הבורא. והששי שיהיה שוה אצלו אם ישבחוהו ב"א או יגנוהו. והשביעי שיעזוב היפוי לב"א. והשמיני לפנות לבו מעסקי העולם בעת שהוא עושה לעוה"ב. והתשיעי שיירא מאלהים ויבוש ממנו. והעשירי שיועץ עם השכל בכל הרהורי היצר בלבו, ולקבל עצתו מבלתי עצת יצרו:

פרק ג אבל המעשים אשר ישלמו ביחדם לאל בעת עשותם, הם מעשי העבודה שמקוים בו רצון האלהים והם כל המצות הנראות על האברים, שאפשר שתהיה הכונה בהם לזולת האל ותהיה כונת עושיהם להזדיין בהם אצל ב"א, ולקוות כבודם ושבחם על עשותם. אבל חובות הלבבות לא יתכן בהם חונף ולא כבוד ולא שבח למי שמקיים מהם דבר, מפני שאין ב"א יודעים את לבבו, אך הוא מכוין בהם לשם המשקיף והוא הבורא ית' בלבד, כמו שאמר (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות, ואמר (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו וגו':

פרק ד אבל מפסידי יחוד המעשים לאלהים הם שלשה דברים. אחד מהם שלא יבין את האלהים ואת טובתו. והשני שלא יבין מצות האלהים ואת תורותיו. והשלישי הרהור היצר ורמיזתו לאדם במה שיחבב אליו העולם הזה וירחיקהו מדרך העוה"ב. אבל אופני הפסד הסכלות מדעת האלהים למעשה העבודה הוא, מפני שכל מי שאינו יודע את אדוניו לא יעבדהו בלבו, אבל יעבוד מי שיודע ענינו ויתכן ממנו התועלת והנזק, ואם יעשה מי שאינו יודע את האלהים מעשה ממעשי העבודה, כוונתו בהם מי שיירא ויקוה מב"א בלבד ועובד ב"א ולא הבורא אותם מפני שאיננו יודע ולא מכיר ענינו, וכן נאמר בעובד הכוכבים כי מביאו לזה סכלותו באלהים ית'. ויש יתרון לעובד הכוכבים על החנף בארבעה דברים: אחד מהם כי עובד הכוכבים בזמן שאין חזון, איננו מוזהר על ידי נביא שיברר אצלו הפסד מחשבתו באותות ובמופתים, אבל המחניף בתורת האלהים יש עליו טענה במה שקבל מן המצות בעבודת האלהים, והזהרה מעבודת זולתו. והשני כי עובד הכוכבים עובד מי שאינו ממרה את האלהים, אבל המחניף בתורת האלהים עובד מי שממרה את האלהים ומי

שיעזוב היפוי, לפי זה אמר שיהיה שוה אצלו שבח ב"א וגנותם ולא יתפעל ממשפטם עליו, ובזה אמר שלא ישים לב אל משפט ב"א כלל ויהיו בעיניו כאלו אין איש אתו והו"ק: — ישלמו ביחדם וכו', שנשלמים כשמיוחדים לאל וכו'. להזדיין בהם, להתקשט ולהתנאות בהם. — הסכלות מדעת, חסרון דעת וכו'. מי שיודע, את מי שיודע וכו'. ואם יעשה וכו', וכמה אם יעשה וכו'. מי שיירא ויקוה וכו', את מי שיירא מנזקו ומקוה לתועלתו. וכן נאמר וכו', ר"ל ואין להתנצל לפי שאינו יודע את האלהים כי א"כ גם עובד הכוכבים יוכל להתנצל, ועוד לו יתרון בד' דברים כדכתיב ואזיל. שאין חזון, קודם נתן תורה. מי שאינו ממרה כמו לשמש

שאינו מטרה אותו. והשלישי כי עובד הכוכבים הוא עובד דבר אחד בלבד, והחנף אין תכלית לנעבדיו. והרביעי כי עובד הכוכבים אין ענינו נסתר מב"א, והם נשמרים ממנו מפני פרסום כפרנותו באלהים, אבל החנף אין כפרנותו נראה וב"א בוטחים בו, ויתכן לו להזיקם מה שלא יתכן לזולתו, והוא הגדול שבמדוי העולם, ונקרא בלשוננו חנף ויהיר ומפתה. אך מי שאינו מבין מצות האלהים ותורותיו אין מעשהו מיוחד לשם האל בעבודתו, שכיון שאינו מבין אופני העבודה שהם התורות, כל שכן שלא יבין אופני השלמתם ביחד לבבו בהם לאלהים, וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולת האלהים, מפני שהוא כמסתפק באמתת חיובו בהם, ואינו יודע מה שיפסיד יחוד לבבו בעשותו לאלהים, ואם הוא יודע האלהים וטובתו. אבל הרהור היצר מתחלק לשני חלקים: אחד מהם מחשבות מספקות עליו האמתות ומשבשות עליו אמונתו, עד שלא ישלם לו מעשה לאלהים. החלק השני שהוא בא עמו מדרך הטענה והראיה, כי מה שהוא רץ אליו ומשתדל בו מן המעשה לאלהים, אינו חובה ולא מדרך הזריזות, אבל מורה אותו לעשות לעוה"ז וליושביו:

פרק ה וראיתי לבאר לך מן הענין הזה דמיונים יורה על מה שלא זכרתי מהם, כדי שיזהרו מהם ב"א ויהיה לבבם שלם לאלהים, כמו שאמר החכם (משלי א) ישמע חכם ויוסף לקח וגו'. והוא שאומר: בן אדם ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם, הוא יצרך הנמסך בכחות נפשך והמעורב במזג רוחך והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופיים והרוחניים, המושל בסודות (ס"א במדות) נפשך וצפון חובך, בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרות שתהיינה ברצונך, האורב לפתות פסיעותיך (ס"א לעתות פסיעתך). אתה ישן לו והוא ער לך, אתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך. לבש לך בגדי הידידות ועדה עדי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך. רץ אל רצונך כנראה מרמיזותיו וקריצותיו, והוא מורה אותך בחיציו הממיתים לשרשך מארץ חיים, כמו שאמר הכתוב במי שענינו כך (שם כו) כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר

ולירת וכו'. דבר אחד, אותו דבר שיבחר לו. לנעבדיו, עובד לכל אדם כי תקותו רק לקבל תועלת וטובה. לזולתו, העובד כוכבים. ויהיר, בעל גאוה. ואם הוא יודע, ואף ע"פ שיודע. כמסתפק, כאלו הוא מסופק. מספקות, מטילות בו ספיקות. ומשבשות, לשון שבוש ושגיאה: — דמיונים יורה וכו', משלים ודוגמאות שהזכור יורוך על אשר לא הזכור מהם: הנמסך, בלול ומעורב. וצפון חובך, טמון בקרבך. ברצונך, בבחירתך. לפתות פסיעותיך, לפתותך לרצונו בכל פסיעה ופסיעה שלך. אתה ישן לו וכו'. אינך משים לב להשמר ממנו והוא מתגלגל לך. לבש לך וכו', מתראה לך כאוהב נאמן. וקריצותיו, רמיזות עיניו. מורה, לי' יריית

הלא משחק אני. ומן החזק שבשלוחיו אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך, שישתדל לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך, ולערבב את נפשך במחשבות כזב וטענות שקר, ישריד אותך בהם מתועלותיך ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך. ואם תהיה נזהר ממנו והזמין לו שלוחי שכלך להלחם אתו בהם ותסלק חציו מעליך, תנצל ותמלט ממנו בע"ה יתב', ואם תשליך ענינך אליו ותמשך אחר רצונו, לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים וישרשך משני המעונים, כמו שאמר בסעיף מסעיפיו ואיש אחד מחייליו (מש׳ ז) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, דרכי שאול ביתה וגו׳: ע"כ אל תטרידך מלחמת זולתו ממלחמתו וקרב בלתי קרבו, והחרב עם מי שהוא רחוק ממך, מן החרב עם מי שלא יפרד ממך, ודחות מי שלא יגיע אליך כי אם ברשות, מדחות מי שאינו שואל רשות בהמצאו עמך. ואמרו על חסיד שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל, התעתדו למלחמת הגדולה, אמרו לו ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם מלחמת היצר וחייליו. ומן התימה אחי כי כל אויב שיש לך כשתנצח אותו פעם ושתים ירף ממך ולא יעלה על לבו להלחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתיאש מנצות אותך ומגבור עליך, אבל היצר אין מספיק לו ממך נצוח פעם ומאה פעמים בין שנצח אותך בין שנצחתו, כי אם ינצח אותך ימיתך ואם תנצחהו פעם אחת יארוב לך כל ימיך לנצח אותך, כמו שארז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך. ואיננו מקל בקטנה שבקטנות ענינך לנצח אותך בה, כדי שתהיה לו מדרגה לנצח אותך במה שלמעלה ממנה, וע"כ ראוי לך שתהיה נזהר ממנו ואל תמלא ממשאלותיו בך מאומה, רק יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצותו והמצער מהתגברותו, כדי שיהיה לך מדרגה אל מה שלמעלה ממנו, כי במהרה תהיה תשוקתו אליך ולא יעמוד לפניך בעמדך כנגדו, כמו שכתוב (בראשית ד) ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. על כן אל יבהילך דברו ואם עצמו חייליו, ואל יפחידך ענינו ואם רבו עוזריו, כי עיקר כונתו לאמת השקר ומגמת חפצו להעמיד הכזב, וכמה היא קרובה מפלתו ואבודו מהר אם תרגיש לחולשתו, כמו שספר עליו החכם באמרו (קהלת ט) ומצא

חן. לשרשך, לעקור אותך. שבשלוחיו, תחבולותיו. לספק, להטיל ספק. ותסלק, תרחיק. בסעיף מסעיפיו, בענף א׳ מענפיו, ור"ל בענין עבירה אחת. וקרב והחרב, נרדפים למלחמה. ברשות, בגזירת הבורא. התעתדו, הכינו עצמכם. היצר, היסית אתכם להתגאות. ירף ממך, יעזוב אותך. לדעתו, לפי היודע. ואיננו מקל וכו׳, אפי׳ לעבירה קלה יסיתך וכו׳. והמצער, ל׳ מעט. ועם עצמו, ואע"פ שעצמו בכח. ואם רבו, ואע"פ שרבו במספר. ומגמת חפצו, כל כוונתו. להעמיד, לאמת ולקיים. שספר עליו, רמז עליו.

בה איש מסכן חכם. ספר על האדם בעיר קטנה מפני שהוא העולם הקטן. וספר על כלי גופו ומדות נפשו באנשים מעט, ומעטו אצלו כנגד גודל לב האדם ואורך מאוייו בעוה"ז וחסרון כחו והשגתו אותם. וספר על היצר במלך הגדול, לרוב חיילותיו ואנשיו וצבאותיו. ואמר וסבב אותה, מפני שהוא מקיף כל עניני האדם בנבראתו ונסתרו. ואמר ובנה עליה מצודים גדולים, לרוב הרהוריו הרעים ומהשבותיו הרעות ומקריו המגונים שמשתדל להמית האדם בהם, כמו שאנו עתידין לבאר בע"ה בשער הזה. ומה שאמר ומצא בה איש מסכן חכם, ר"ל על השכל. ומה שספר עליו במסכן, מפני שאנשיו ועוזריו מעטים כמו שאמר עליו ואדם לא זכר, ואמר וחכמת המסכן בזויה. ועם חולשתו כבר ספר מהירות תשוקת היצר אליו בהלחמו בו ושהזקתו מסתלקות מעל האדם בנקלה, כי המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך. ויש בזה הערה על מלחמות התאוות, ולעמוד כנגד היצר בהשתדלות וחריצות. כי כבר נתבררה הלשתו מעמוד לפני השכל ומהירות הנגפו לפניו, כמו שאמר הכתוב (משלי יד) שחו רעים לפני טובים:

ותחלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא, שנפשך אין לה קיום מבלי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך ושאין לה מציאות אחר המות. בדמיונות שאינם מתקיימות כשיתבונן בהם האדם, כדי שתהיה כבה לבקשת ההנאות הכלות והתאוות האובדות, ושתאמר כמו שאמר הכתוב על אנשי הדעת הזאת (ישעיה כב) אכול ושתה כי מחר נמות. ואם תתיעץ עם שכלך בזה, ירחיק ממך הדעת הזאת בראיות אשר זכרו אותן הקדמונים ובדברי הנביאים ע"ה. — וכאשר יתיאש מספק אותך בזה ישתדל לספק אותך בבורא ית', ויאמר לך כי העוה"ז אינו חדש ולא נברא ולא סר כאשר הוא עתה ולא יסור כן, ואין דבר ממנו יותר ראוי להיות בורא מנברא, ואין דבר ממנו חייב בעבודת זולתו שהכל ישן קדמון, וכאשר יקרך בזה, שוב לשכלך ויראה אותך הפסד הדעת הזאת ממאמר היחוד מן הספר הזה, במה שימציאך לעוה"ז בורא בראו מלא דבר. — וכאשר יתיאש מספק הענין הזה עליך, יפילך במיני השתוף כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות, ודעת הפתאים מחוזי הככבים כפי התחלקות דעותם. וכאשר יתברר

ספר על האדם, כנה אותו. כלי גופו, איבריו. ומעטו אצלו, בעיני האדם. מאוייו, תאוותיו. לרוב חיילותיו וכו', רוב התחבולותיו וערמותיו לצודד נפשות. מקיף וכו', מסבב מכל צד וידו בכל מעשי האדם. ומקריו המגונים, שאינם בו לפוס התחבולה להכשיל את האדם. מהירות, זריזות. ויש בזה הערה וכו', כמשל הזה יש די להעיר לב האדם וכו'. כדי וכו', וכונתו בזה כדי שתהיה וכו'. ולא סר וכו' ולא יסור כן, לא נשתנה מכאשר הוא עתה ולא יסוף מהיות כן. יקרך, יפגעך ויזדמן לך. אנשי התולדות, האומרים שהטבע הוא ג"כ אלוה.

לך כי הבורא ית' אחד קדמון במה שקדם לנו מן הדברים בתחלת הספר הזה, יסורו כל אלו הספקות ממך. — וכאשר יתיאש ממך בפנים האלה, ישתדל לפתותך מצד חיוב עבודת הבורא. ויאמר לך כי העבודה מן העובד לנעבד תהיה בעת צרכו אליו, והבורא ית' איננו צריך לבריותיו ולא חסר לשום עבודה, ועבודתך לו אין לה טעם ולא פנים. וכאשר תשקיף בשכלך על מה שקדם לנו בשער הבחינה לטובת האלהים עלינו, ובשער חיוב קבלת העבודה לאלהים בעבורה: יסור הספק הזה, ותחייב את נפשך בעבודת האלהים.— וכאשר יתיאש מפתותך בפנים האלה, ישתדל לספק עליך בענין הנבואה והנביאים ובתורה, ובאופני אמיתה וחיובה. ואם תעמוד כנגדו בשכלך ותלחם בו בטענות הקודמות בספר הזה בשער השלישי ממנו, יסורו כל הספקות האלה מלבך, ויתאמץ אצלך ענין הנבואה וצורך חיוב התורה ושליחות הנביא בה ואופני ההערה עלי': — וכאשר יתיאש ממך בענין הזה, יספק אותך בקבלה ויאמר לך כי המושכל והכתוב שניהם אמת, אך מה שאמרו רז"ל אינו עיקר ולא קבולו חובה. וכאשר תשתכל בשכלך הראה כי המושכל והכתוב צריכין אל הקבלה צורך גדול, כי אין אחד מהם יכול להגמר מבלתי הקבלה. כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו, לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד, וכן הכתוב אם לא יפורש לנו אלא מן הספר בלבד, כמו שאמרו בו רז"ל (ברייתא דר"י) בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, ואמרו מסורת סייג לתורה. ועוד כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה. כמו שכתוב (דברים יז) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו', ואמר (שם) ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ואמר (שם) והאיש אשר יעשה בזדון וגו'. וכאשר תעמוד על כל זה, יסור הספק ותתברר לך הידיעה המושכלת והכתובה והמקובלת: — וכאשר יתיאש לפתותך מן הפנים האלה, ישתדל בזה מצד הגמול והעונש. ויאמר כי אינם הולכים בעולם על דרך הצדק ואלו היו הולכין ע"ד הצדק לא היו מטיבין לרשע ומריעין לצדיק, כמו שאמר מי שהקדמנו לזכרו בשער הרביעי מן הספר הזה. וכאשר יגלה לך השכל אופני הצדק בשני הענינים אשר קדם זכרנו אותם בשער הבטחון, יסור הספק הזה ויגות לבנו משבושו: — וכאשר יתיאש היצר מגבור עלינו מן הפנים האלה, יספק עלינו גמול העה"ב וענשו, וישתדל לערבב ולשבש עלינו מצד מיעוט מציאותו מבואר בספר תורתנו ומעוט הראות ענינו בו. וכאשר נסתכל במה שיש בספרי שאר הנביאים מן הענין הזה, כמו (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך (שם

המושכל, מה שהשכל מחייב. והכתוב, בתורה. אינו עיקר, ולא נלך כ"כ. תגדור, תגביל. מסורת, מה שנמסר בע"פ. השיבה,

נח) והלך לפניך צדקך וגו׳, והרבה כאלה עם מה שיורו עליו דברי רז״ל ומה שיושג ממנו בדרך השכל, תנוח נפשנו, ותבטח בברור חיוב הגמול והעונש בעוה״ב : — וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם זכרו, ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה ויטרידנו בעניני עולמנו ממאכל ומשתה ומלבוש ומרכב, וליהנות במיני הנאות הגופיות. וכאשר נשמע אליו במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו, ייפה לנו המותרות שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה והתענוג ולקנא במלכים באנשי עבודתם, להדמות אליהם ולנהוג מנהגם וללכת בחקיהם בבקשת התענוגים. וכאשר יראה חפצנו ורצוננו בזה, יאמר שנס מתניך חשוף זרועך האיש הנפתה והשתדל בכחך הגבר המוסת, ועבוד העולם ועבוד אנשיו אולי תגיע לקצת מחפצך בו, ואל תתעסק במעשה ממעשי העולם אלא מה שיהיה לך בו עזר על העולם הזה, ותהיה מרוצה בו לאנשיו ומנהיגיו מן המלכים אל שאר העם. ואל תטריד לבך בדבר מן החכמות אלא מה שתתכבד בו אצל אנשי דורך, ותתרצה בו אל גדולי בני זמנך משר ושוטר וקצין ובעל מעלה, כחכמת הלשון ותוכן המשקל ושרשי הדקדוק והשיר והחידות החמודות והמשלים המופלאים והמליצות הנכריות, והתמיד לשבת עם אנשי הצחות ולמד לדבר עם כל כת מכתות ב״א, ואל תשתוק שלא תחשב אויל וכסיל, והנח שאר החכמות כי יגיעתם רבה ותועלותם מעוטה. — ואם לא נפתח פתח לתאוות בתחלה למלא משאלותם להתנהג במותרים ולרדוף אחריהם, ונשיבהו כי המותרים אין צורך אליהם, וכמה שאנו מעיינים בו מעניני מזונותינו מטרדת נפשותינו בהם די, ואם יתן לנו האלהים המותרים מבלי טרדת לבנו בהם ויגיעת מחשבותינו עליהם, נוציאם במה שראוי להוציא ובכמה שהדין נותן; ואם לא, נסתפק במזון ולא נצטרך אל זולתו. אז ישבר היצר וינגף. ואם נשמע אליו בהם, נצא ממדרגה אל מה שאחריה עד שיביאנו לאבדון בעוה״ז ובעוה״ב. וזה הדמיון בחלק הראשון אשר יספק בו היצר את האדם, כשיהיה חלש בחכמה ובדעת האלהים ותורתו. אבל אם יהיה האדם חכם בדעת האלהים ותורתו, ישתדל היצר להכניס ההפסד עליו והשבוש בחכמתו ובמעשהו מדרך הטענה והראיה מאי זה צד שיוכל מן המושכל והכתוב והמקובל, ויביא מופת על מה שיורהו עליו מן המופתים המהבילים, אשר אין הקדמותם אמתיות ולא

שלחה. שנס, חגור מתניך. הגבר המוסת. האיש הנפתה · מן המלכים וכו׳, פי׳ מגדול ועד קטן. כחכמת הלשון, לדבר צחות. ותוכן המשקל, לשקול כל מלה ולסדרה בסדור כראוי והיא מלאכת ההגיון, וי״מ משקלי השמות והפעלים. ושרשי הדקדוק, יסודי הדקדוק וכלליו. והשיר, מלאכת השיר. המופלאים, המכוסים ולא נודע המשל מהמכוסה בלתי אם יודיעוס לנו הממשל בעצמו. והמליצות הנכריות, שכוונתם נעלמה ונסתרה (Allegorie). ואם לא

תולדותיהם מחויבות, ואם יהיה שכלך זך וחכמתך חזקה בדרך המופת ואופני ההזהרה בו בעת הדברים והמחלוקת, תראה אופני מעות יצרך בראיתו ומופתו, ויתברר לך האמת ותראה לך הנכונה ותמלט חכמתך מן הספק ומעשך מן הערבוב. ואם תקצר דעתך מזה, יהיה פתויו לך יותר חזק וגברו עליך יותר מזדמן ומשלו בך והקיפו אותך בגראה ובנסתרך יותר נחוץ, מפני שהוא בא עמך מצד החכמה, ומנהיג אותך בדרך המופת אשר תגות דעתך עליו. וכאשר יפתה שכלך ימה מעליך ויעזר בו עליך, מפני שאתה סומך עליו במה שמסתפק לך, ובוטח בו במה שלא תבין עניגו, וכאשר יגבר עליך וימשול בך בעזר השכל לו וסיועו אותו במה שמטעהו בו ומדמהו בעיניו מן השקר בצורת המופת, יעתיק אותך מן המדרגה ההיא שהיתה קרובה אל האמת ונסתרים בה פני השקר, אל מה שאחריה עד שיביאך אל מדרגה שנסתרים בה פני האמת והוא השקר גמור, וישרש אותך ויפילך ממדרגות הגמול בעוה"ב, ותהיה חכמתך לרעה לך ושכלך סבה לאבדך, כמו שאמר הכתוב (ישעיה ה) הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים, ואמר (ירמיה ח) הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם, ואמר (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וגו':

ונאמר כי החכמה כשמנהיגים אותה על דרכה תהיה רפואה לכל מדוה, וכשנוטים בה מנתיבתה תהיה מדוה כולל שאין לה רפואה ולא ארוכה. ועל כן נמשלה התורה כאש כמ"ש (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש וגו', מפני שמאירה העינים באורה כמו שאמר (תהלים יט) מצות ה' ברא מאירת עינים, ואמר (שם קיט) נר לרגלי דברך וגו'. ושורפת ביקודה מי שנוטה מנתיבה, כמו שנאמר (ישעיה סו) כי באש ה' נשפט, ואמר (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים, ואמר (ירמיה כ) ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת וגו'. על כן הזהר שלא תטה אשורך מדרך האבות ונתיב הראשונים אל הבריאות, ותסמוך על שכלך ותתיחד בעצתך והתבודד בסברתך, ואל תחשוד אבותיך במה שמסרו לך מאופני טובתך, ואל תסתור עצתם במה שהורו אותך; כי אין עצה שתעלה בדעתך שלא קדמוך לדעתה, ועמדו על כל מה שמביאה אליו מטוב ורע. ואפשר שקדם לדעתך אופן יושר המחשבה ההיא בתחלתה, ונעלם ממך אופן ההפסד אשר יהיה ממנה באחריתה, ואתה במעוט ישובך תראה יושרה ולא תראה

וכו', ותולם אם לא נפתח וכו'. ומשלו, ממשלתו. נחוץ, זריז. ימה מעליך וכו', לא יטרח עוד עמך ויעזרנו שכלך המפותה להוליכך תועה. בצורת המופת, שמראה לו השקר כאלו הוא מבואר במופת. וישרש, יעקור שרשך. לאבדך, בעוה"ב. ביקודה, בתבערת חומה. אל הבריאות, אל סברות כמו ויד ברא, וי"ג הבדיאות בדל"ת ופי' הכזבות מל' ברא מלבו. ישובך, התבוננותך.

טעותה ואופני הפסדה. ואמר החכם (משלי כג) אל תסג גבול עולם, ואמר (שם ה) שמע בני מוסר אביך, ואמר במי שמאשים אבותיו (שם ל) דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ דור אביו יקלל, ואמר (שם) עין תלעג לאב. אך אם תראה לקבל על עצמך מתוספת הרשות במצות מה שיתוכל עליו, אחר שתמלא הובותיך מן המצות לאהבת הסד, אחר שיהיה מסכים עם שכלך ורחוק מתאוותיך; יהיה טוב ואתה מקבל עליו שכר ואינך יוצא בו מדעת הראשונים, כי כבר אמרו ועשו סיג לתורה. ואמרו מפני מה חרבה ירושלם מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עשו לפנים משורת הדין, ואמרו אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה למי שאין לו אלוה, שנאמר (דה"ב טו) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת, אלא בתורה ובגמילות הסדים. ואמר אחד מן החסידים מי שאין לו תוספת אין לו חובה, ואין התוספת מתקבלת עד שתפרע החובה. וכבר התירו לנו וחייבו אותנו להתנדב בתוספת המצות, כמו שאמרו מוסיפין מחול על הקודש, והתוספת בצום ובתפלה ובצדקה ועזוב הרבוי ממותרי המזון המותרים לנו. והזהירו על השבועה בשם אפילו על האמת, ומהרבות הדברים אפי' אם יהיו נמלטים מן הכזב, ומזכרון עניני ב"א אפילו אם הם נמלטים מן הגנות ומהפליג בשבח אדם ואם הוא ראוי לכך, ושלא יספר בגנות המקצרים וימאסם ואם הם ראוים לכך והרבה מן הדומה לזה:

וראוי שנבאר עתה מן החלק השני הזה דמיונים שילמדו מהם שאר הענינים, ויזהר האדם מהם בע"ה כשידע אותם. כי אין ענין מעניני הטובה אלא אם יש לו פגע שיפסיד אותו, ומי שעמד על אופני הפגעים המפסידים את המעשים יוכל לדעת להזהר מהם, ומי שלא ידע כי אם הטוב לבדו לא ימלט לו ממנו דבר לרוב הפגעים המשיגים אותו. והיה אחד מן החסידים מצוה לתלמידיו למדו הרע תחלה להבדל ממנו ואח"כ למדו הטוב ועשוהו, כמו שאמר הכתוב (ירמיה ד) נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. ואמר רבן יוחנן בן זכאי בענין הונאת המדות והמשקלים אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר, אם אומר שמא ילמדו הרמאים, אם לא אומר שמא יאמרו הרמאים אין תלמידי חכמים בקיאים במעשי ידינו. ואמרו אחר כך אמרן או לא אמרן, ואכרו אמרן ומהאי קרא אמרן, (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ואומר כי כל מה שהקדמנו זכרו בשער הזה ממה שמספק אותו היצר על האדם, אם לא יוכל

אין לו חובה, כי אין לשער התוספת במקום. ואם הוא ראוי. ואע"פ שראוי וכן בסמוך. כי אין ענין וכו', ר"ל אין ענין טוב בעולם שאין לו מפסידים. לא ימלט לו וכו', שיאבד הכל מפני שלא ידע להזהר. ואמר ריב"ז, התגלות המחבר שמגלה טענות היצר ולא יחוש פן יהיו לקחת ב"א למוקש, ואמרו אח"כ וכו', ושאלו מתי הוא עלה וכו'. ומהאי קרא,

לספק אותו בהם, ידבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו. וכשתעמוד על בטולו (ס"א כזבו) וחלישות ראיותיו, ולא יוכל לעמוד כנגדך ולא לבטל מה שידעת אמתתו וברורו במה שקדם לנו בשער הזה, ישוב לפתותך ולהטעותך בנפשך ויאמר לך כמה אני שמח בעיניך על אמונתך הטובה ולבך השלם לאלהים, וכבר הגעת ממעלות החסד מה שלא הגיע אליו זולתך בדורך, ויש בו יותר מדאי מהודאתך לבורא על טובתו והכרו; וראוי לך להנהיג עצמך ג"כ לפרוע קצת הובות ב"א, כי כבר ידעת כי הם סבות תועלתך והזקתך, וכבר נתברר לנו כי ברצותם אותך תהיה תפארתך ובהתקצפם עליך יהיה הסרונך, על כן השתדל במה שיפיק רצונם ותמצא חן בעיניהם, כמו שארז"ל (אבות פ"ג י') כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. השב עליו ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני אשר אין ביכלתו להועיל לי ולא להזיק, ואמר הכתוב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם וגו', ואפילו אם היה חובה איך אוכל לרצות כל בני דורי ואין ביכלתי לרצות בני ביתי כ"ש זולתם. ומה שזכרת מדברי רז"ל בענין הזה אינו מחייב להשתדל במשיכת רצון כל הבריות, כמו שכתוב (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. וכן מי שכל הבריות מקטנם ועד גדולם מודים ומשבחים אותו ורוצים את מעשיו, ראיה היא כי האל יתב' זרע לו אהבה בלבות ב"א ושם לו שם טוב על לשונם וזה אין הבורא עושה אותו לשונאיו, והוא לראיה ברורה וגדולה על רצות הבורא אותו, אבל שיהיה האדם החסיד משתדל וטורח במה שישבחוהו ב"א על עבודתו לאלהים, אין זה ממנהגי החסידים, ע"כ הזהר מזה והדומה לו מפתויי היצר לך, כי הוא משתדל להדריכך בזה עד שיפילך במצודת החונף. והשב עליו בשבחי אותך, ומה הוא שתאשר אותי עליו מדעתי חובת האלהים עלי, ומי היא כ"א למענה עלי לאלהים מפני שאיני יכול לעשות כפי דעתי. ואפילו אם הייתי עושה כפי דעתי, היספיק הכל להודאת הבורא ית' על הקטנה שבטובותיו עלי? ומה היא מדת ימי במדת ימי העולם וכלם לא יספיקו לספר טובות הבורא עלי, ואיך אוכל לשלם מה שאני חייב עליהם לאלהים. וכבר אמר הכתוב (ישעיה מ) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ואמרו חז"ל (אבות פ"א י"ד) אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי: — וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה, ישתדל לפתותך מצד אהבת השבח והשם טוב בעוה"ז. ויאמר לך שמה

וסמך על הכתוב הזה. בנפשך, להגדיל נפשך בעיניך. חובות ב"א, לחלק ממעשיו גם להנהגת ב"ה, (וזהו ההבדל מן הפנים שלפח"ז), חלש כמוני, ילוד אשה. שתאשר, שתהלל. מדעתי חובות וכו', לפי שידעתי מה רבו חובותי לאלהים. למענה עלי וכו' שאיני סובל וכו', ידיעתי חובותי היא לטענה עלי שעודני מקלר במעשי וכו'.

אני על עבודתך לאלהים עם בטחונך הטוב עליו והשבתך כל ענינך אליו, ושפנית לבך מתועלת הברואים מבלעדי הבורא, ואתה הוא הבוטח באלהים באמת ובלב שלם, ואין ראוי שתסתיר מב"א מה שאתה עליו מן החסידות, אבל הנכון לך כיון שממשלת בעצמך וגברת על האותך, שהראה מעשיך לב"א ותגלה להם לבך, ויהיה לך בזה בעוה"ז כבוד מהם וזכר טוב ושם טוב בתוכם. כמו שאמר הכתוב (ישע' נו) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות, ואמר (שמואל ב ז) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ. ועוד שילמדו ממעשיך ותהיה נשכר עליהם, ע"כ אל תסתיר ממעשיך אלא מה שא"א לגלותו ולהראותו לב"א, ויהיה לך בזה כבוד ושם טוב בעוה"ז והגמול הטוב לעוה"ב. השב עליו ומה יועילני שבח ב"א והשם הטוב שיהיה לי בתוכם, עם ידיעתי בקצורי במה שאני חייב לבורא ית'. ומה הנאתי בכבודם והדורם ואין להם יכולת להועילני ולא לדחות הנזק מעלי, והלא הם בזה כמו הצמח ובעלי חיים שאינם מדברים. ואולי כשאתכוין לזה במעשי לא יתכן לי מהם הרצון המכוון אליו, ויעלה בדעתם כי אני חנף במעשי ולא אהיה ראוי אצלם אלא למאוס ולגנות, ואז אהיה מפסיד מעשי בכונתי בהם בלתי האלהים, ולא יעלה בידי מה שקויתי מב"א בעולם הזה. ונאמר למלך אחד והיאך לא ערבה לך קריאת פלוני, והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה, אמר להם והיאך תערב לי קריאתו והוא אינו קורא אותה אלא כדי שתערב לי וימצא חן בעיני בעבורה, אבל אם היתה כונתו בה לרצון הבורא בלבד היתה ערבה לי. וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו מהמתפללים בצבור ובעלי החזן בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני ב"א מבלעדי האל יתברך שאינה מקובלת אצל הבורא. ותאמר לו עוד שמא אם יהיה לי הכבוד בעוה"ז על מעשי, לא ישאר לי לעוה"ב מן הגמול עליו כלום מפני שקבלתיו מהרה בעוה"ז. ואמרו על אחד מן החסידים שנכנס לשוק לקנות חפץ ובא לחנות א' מן הסוחרים לקנותו ממנו, ואמר לו שכנו ויתר לו ועשה כרצונו כי הוא מאנשי היראה והתורה. אמר לו החסיד איני צריך ליתורך כי לא באתי לקנות כי אם בממוני לא בתורתי, ומאן לקנות ממנו החפץ ובקשו אצל זולתו שלא היה יודע ענינו. ומה שזכרתי מענין ועשיתי לך שם הוא בשאר מאויי ב"א בעוה"ז מעושר וכבוד, אשר הבורא מטיב בהם לעבדיו כשחכמתו מחייבת להם זה, כמ"ש (מ"א ג) וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד, וכתיב (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, אבל החסידים אין כוונתם במעשיהם לדבר מהם אלא לשם הבורא ית' שהוא מטיב בהם למי שירצה מאנשי

והשבתך, ותחזיר מחשבתך. נשכר עליהם, כזוכה ומזכה את הרבים. והדורם, לשון הוד והדר. ובעלי החזן, החזנים. ויתר לו, מכור לו בזול. ומאן, לא רצה. מאויי, תאוות.

עבודתו וזולתם, מאמינים וכופרים, כפי שמחייבת חכמתו יתברך כמו שנאמר (דה״א כט) והעושר והכבוד מלפניך. ומה הוא העוה״ז אפילו אם יפשט זכרי בכלו! ומה מדת ימי ואם יצא בו שמי! כ״ש שזכרי לא יעבור בו חלק קטן מחלקי הישוב כשיגדל ויפשט, ולא יתמיד כי אם זמן מועט וישכח כאלו לא היה, ואמר הכתוב (תהלים סב) אך הבל ב״א כזב בני איש וגו׳, ואמר (שם קמו) תצא רוחו ישוב לאדמתו, ואמר (קהלת א) אין זכרון לראשונים; אם כן טרוד נפשי בו וכונתי אליו פחיתות נראה וטעות מגונה ממני. וכבר אמרו על אחד מן החסידים שאמר לחבירו הנשתוית? אמר לו באיזה ענין? אמר לו נשתוה בעיניך השבח והגנות? אמר לו לא. אמר לו א״כ עדיין לא הגעת. השתדל אולי תגיע אל המדרגה הזאת כי היא העליונה שבמדרגות החסידים ותכלית החמודות:— וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה, ישתדל לחבל את מעשיך בטרוד לבך בעוה״ז ובאנשיו ובאורך מאוייך ושכחת קצך. וכאשר יראה כי אתה רוצה לפנות את לבך לעולמך הבא בתפלת חובה או רשות, או בעת שאתה קורא בתורה או לומד שום חכמה מחכמות האמונה והמוסר; מבלבל אותך ומטריד לבך בדברי העולם בסחורות ומקח וממכר וריוח והפסד, ויאמר לך אח״כ יש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת אשר לא תוכל עליה בעת אחרת מפני רבות העסקים עליך, וחשוב עתה עם שותפיך וברר מה שיש לך ומה שעליך ומה שקבלת מחובותיך ומה שנשאר לך, ומה שראוי לך להתעסק בו מסבות הטרפים ומה שאינו ראוי לך, ומה שקדם ממעשיך ששמחת או שנתחרטת עליו; ואם יש לך דין עם אדם העבר על לבך כל טענותיו וטענותיך, וכל מה שתוכל להתחכם לו בו בעת דינך עמו ותנצחהו. וכן אם יהיה לך ממון או צאן ובקר או אדמה לזרוע. או עבודת מלכים או עם הארץ או חשבון עם המלך או עם עם הארץ, או אם יש עליך חובות ואינך יכול לפרעם, או אם יש לך חברים שאתה צריך להרגיש על ענינם ולחשב עם נפשך עליהם, יעביר על לבך בעת שתפנה לעבודת שמים איזה מין שיהיה מן המינים האלה להטרידך בו ולהפסיד בו מעשיך, מפני שאתה בעת עשותו מזומן בגופך ואינך מזומן בלבך ומצפונך. ואם לא ישרידך במה שזכרנו יעביר על לבך חידות ודברים ארוכים, ואם יהיה האדם מן המשחקים בקוביא או בפספסים והדומה להם מראה לו כאלו הוא לפניו, וחושב במה שצריך לו להקדים ולאחר בו ואופני התחבולה לנצח. ואם ימלט מכל מה שזכרנו ויהיה מאנשי החכמה והבינה, יעביר על לבו

כשיגדל וכו׳, ואפילו אם יגדל וכו׳. טרוד נפשי, טרדת נפשו. הנשתוית, אם הכל שוה לך. אח״כ וכו׳, כ״ל שר״ל הנח עניני תפלה ולמוד לזמן אחר כי עתה שעת הכושר להתעסק במו״מ וכו׳. חידות, סתומות, להעמיק מחשבתו בם. בקוביא או בפספסים, מיני צחוק ושעשועים.

ענין קשה מעניני החכמה וימריד אותו בשאלה ותשובה ובקושיא ובפירוק, ומה שנתעלם ממנו בעיון בה שהיה צריך לעיין בו ומה שנשאר לו ללמוד מן החכמה, ויחשוב עם נפשו לעסוק בו ויטרידהו בזה בכל מעשי העבודה ויפסיד עליו כפלים מה שמתקן עליו. ואפשר שיכנס במעשה העבודה ויצא ממנו ויהיה תמיד בטרדת לבו בזולתו מעניני העולם, ואפשר שיבקש כפרת המקום בלשונו והוא רץ במחשבתו ובמצפונו להמרותו, ומתחנן אליו באבריו ופונה מעליו בלבו ובחובו, דומה למה שאמר הכתוב (ישעיה כט) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, ואמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ואם ייקץ בעת ההיא ויתשובב. עם נפשו ויאמר לה, איך אתנהג עם הבורא במה שאינו נכון לי להתנהג בו עם הברואים בעת שאני צריך אליהם או בעת שהם צריכים לי? כי מי שאלך אליו לבקש ממנו חפץ ואשאל אותו ממנו בלשוני ולבי פונה ממנו, אלו היה מכיר זה ממני היה מואס וגועל אותי כ"ש שימנע ממני חפצי, ק"ו אם היה יודע בי שאני מטריד לבי במה שאינו מפיק רצונו אך בבית שמקציפו עלי, שתהיה שנאתו אותי יותר גדולה ומניעתו ממני יותר ראויה. ובן מבלי כפק הייתי עושה למי שהיה שואל ממני שום חפץ, והייתי יודע מלבו מה שידע בוראי מלבי. ואיך לא אבוש מבוראי שארצה לו מנפשי במה שלא הייתי רוצה לה מחלש כמוני ולא היה רוצה בו ממנה נברא, וכמו שאמר הכתוב (ירמיה ח) גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו. אז ינגף היצר: —
וכאשר יתיאש היצר מפתותך מן הפנים האלה ישתדל לפתותך בהנהגת החונף. ויאמר לך לא יתכן שתהיה עבודתך לאל בלב שלם גמורה, עד שתרחיק החונף ממך מיעוטו ורובו. והרחקת החונף לב"א מעליך לא יתכן אלא בכסות כל מעשיך מהם ובהראות הפך מה שיש בלבך להם, וכאשר תתפלל קצר ואל יראה ממך בה רצון ולא השתדלות, וכשתרצה ללמוד שום חכמה התיחד לבדך ואל ידע בזה זולתי הבורא, ואל תראה בך שום מדה טובה, והראה העצלה והכבדות במעשה העבודה כדי שלא יצא לך בה שם והפסיד שכרך, ולא תצוה על הטוב ותזהיר מן הרע ואל תודיע חכמתך ואל תלמדה לזולתך, ואל יראה עליך סימן יראת שמים ולא אות מאותות העבודה, שלא יכבדוך ב"א בעבורם. ומהשלמת אופני זריזותך (כ"א זהירותך) שתתרע לכל כתות ב"א ותתנהג במנהגיהם ותלך בדרכיהם ובנתיבותם בענין דברי האמת והשחוק, ואל תשמר כל כך מן הכזב והשבועה, והתחבר עמהם במאכל

ובפירוק, תירוץ. ובחובו, בקרבו ומסתרו. בהנהגת החונף, להתרחק מן החנופה. מעוטו ורובו, גם רב גם מעט. ור"ל שלא ימלא בך כלל. רצון, כונה. ומהשלמת וכו', וגם זה נחוץ לשלימות הזריזות. שתתרע, שתתחבר. האמת והשחוק, אם עושים ומדברים באמת. או רק בשחוק (Ernst oder Scherz).

ובמשתה ובחידות ובמותרי הדברים ורוב השחוק, ולדבר בהם לזכור גנוהם וכל אשר ירחיק ממך שם הפרישות בעולם הזה אצל אנשיו. ואם תשמע לו בזה ישלול ממך אמונתך ולא תרגיש. ואם תשיב עליו והאמר לו כבר עזרת לאויבי בהלחמך בי והתחכמך לי להרוס כחי ולמהר מפלתי, ואיך אברח מן האש הקטנה אל האש הגדולה, ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד אלא שלא להזדיין לב"א, ואתה מצוה אותי להזדיין להם בהנחת עבודת האלהים. אך מה שראוי להסתירו ממעשי, הוא כל מה שישלם ויגמר מבלי דעת ב"א בו. אבל להתפלל בצבור ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע ולמוד התכמות ועשות חסד והדומה לזה, אין מן הזריזות (ס"א הזהירות) להניח אותו ולעזבו בעבור עילת החונף, אך אני חייב לעשותו לשם שמים ואם ישבחוני ב"א עליו או יכבדוני בעבורו לא יזיק לי בשכרי מאומה, מפני שלא היתה כוונתי לו בעת המעשה. וכבר נאמר כשהעשה מעשה שיודעים בו ב"א ותרצה לעמוד על ברור כונתך, בחן נפשך בו בשני פנים: אחד מהם שתדע מה אתה מקוה במעשה ההוא מן הגמול וממי אתה מקוה אותו, אם מן האלהים הוא שלם ואם מזולתו איננו שלם. והשני שתדע מנפשך שאם היית מתיחד ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא, ואם יתברר לך זה מעשך שלם לאלהים, הרבה ממנו, ואם יהיה פחות מזה הניחהו עד שיזדכך לבך לשמים. אז יגנף היצר: — ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה, יתחכם לך במה שהוא יותר דק מזה והוא דרך הגמול והעונש בעוה"ז והעוה"ב. ויאמר לך הנה אתה מחסידי הבורא ומסגולתו, וכמוך הוא ראוי לגמול העולם הזה והבא. וצריך שתשתדל כפי יכלתך אולי תגיע לזה במעשיך ובהמשכך אחרי עבודת האלהים בלב טוב ובשמחה רבה, כמו שאמר דוד (תהלים צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ואם תשמע אליו ותסמוך על דבריו יפילך במין ממיני השתוף הנסתר, והוא ששמת נעבדך לנפשך ממה שאתה משתדל במה שתמשך בו הנאת עצמך ושמחתה ותדחה בו מעלית הדאגות והיגונות, ולולי תקותך לזה היית כופר בטובות האלהים המתמידות עליך ולא היית מחייב את עצמך עבודה עליהם, עם שאינך רואה שהעבודה האות לו לגדולתו ועוצם יכלתו ואותות חכמתו. ובזה אמרו רז"ל (אבות פ"א ג') אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס

ובחידות, שמדברים דברי לצון כדרך משל וחידה לפעמים. וכל אשר ירחיק וכו', ולעשות כל אשר ירחיק וכו'. עזרת לאויבי וכו', בעלתך זאת עזרת לאויבי ואתה נלחם בי ומתחכם לי וכו'. להזדיין, להתגאות. בהנחת, בעזוב, והרי אתם רעות תנופה ועזיבת עבודת ה'. הרבה ממנו, הוסיף כמוהו. תגיע לזה, לטובת העוה"ז. ובהמשכך וכו', ואז תוכל להמשך וכו'. נעבדך לנפשך, שתעבוד את נפשך ולא את ה'. עם שאינך וכו', נוסף לזה שאינך וכו'. תאות, רצוי ומחויב.

אלא הוו כעברים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס:— וכאשר יתיאש ממך מן הפנים האלה אשר זכרנו, ישליכך בים הספקות מענייני ההכרח והצדק. וכאשר יראה אותך מתעלם במעשה העבודה ונוטה אל דרך העבירות, ישתדל לברר אצלך ענין ההכרח בטענות חזקות מן הכתוב ומן הקבלה כדי להרחיב האמתלאות עליך. ויאמר לך אלו היה רוצה הבורא שתעבדהו היה מכריחך בזה ומזרז אותך עליו ולא היה אלא מה שהוא גוזר, וכי תוכל לעמוד כנגד גזרותיו ולנצח דיניו? אין לך לעשות אלא מה שגזר לך לעשותו, כי ממשלת כל הדברים ביד הבורא יתברך כמו שכתוב (ישעיה מד) אנכי ה' עושה כל. ואם יראה אותך מתעסק במעשה מעניני העוה"ז ועסקיו יאמר לך הזהר מן העצלה והרפיון ואל תסמוך על זולתך, כי הטוב והרע ביכולתך והמעשה וההנחה בכחך, השתדל בכחך וטרח בכל יכולתך תגיע אל מה שתתאו מתענוגי העוה"ז. והזהר מסבות הפגעים הרעים בכל כחך תמלט מהם, כמו שאמר החכם (משלי כב) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם, ואמר (שם יט) אולת אדם תסלף דרכו וגו', ואמר (מלאכי א) מידכם היתה זאת. והוא מהפך הטענות פעם בהכרח ובגזרה ופעם בצדק ובבחירה, כפי מה שיאות לו לפתותך ולרפות ידיך. ואם תיקן ותתן אל לבך מה שארז"ל (ברכות ל"ג ב') הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש, כמ"ש (איוב לד) כי פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו. ותתנהג בעניני העולם מנהג מי שנתברר לו כי קשר כל תנועותיו והתהפכות עניניו בגזרת הבורא יתב' והוא בוטח עליו בכלם:— וכאשר יתיאש היצר מפתותך מהפנים האלה אשר זכרנו, משתדל בזה מצד הגאות והגאון ומעוט הענוה. ויאמר כבר הגעת אל המעלות הגדולות שהגיעו אליהן החסידים והצדיקים באמונת לבבך ובמעשיך השלמים בעבודת האלהים, ואתה יחיד בדורך ואחד באנשי זמנך, וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאוס אותם ובהפחיתם, ותזכור רעותיהם והפרסם רוע לבבם ותכלימם ותוכיחם על זה עד שיכלמו וישובו אל האלהים ויתחרטו על מה שקדם להם, ותתנהג בזה מנהג הנביאים כמו שכתוב (יחזקאל מג) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. ואם תשיב עליו בזה ותאמר לו איך אמאס ואכלים מי שאינני יודע עניני לבבו ומצפונו לאלהים? ואם הוא בנראה ממנו נמאס, אפשר שאין מצפונו כנראהו. ואם הנביאים הכלימו והוכיחו בני דורם, עשו ברשות הבורא שהיה משקיף על לבבם ורוע מצפונם, אבל אין בכח חכמתי ודעתי לדעת מה שיש בלבבות ובמצפונים,

---

ההכרח והצדק, הגזרה והבחירה כמו שזכר בשער הבטחון. האמתלאות, הטענות והראיות. וכי תוכל וכו', כלומר תוכל?. ומעוט הענוה, ולהמעיט ענותך. ובהפחיתם, לבזותם ולהפחית

ושמא מצפון הנמאס בעיני טוב מגלויו הרבה, ואינני יודע בו ואולי מצפונו טוב משלי אצל הבורא, ואם הוא בנראהו רע אפשר שגרם לו זה סכלותו במה שהוא חייב לבורא, ויש לו טענה יותר ממני מפני יתרון חכמתי על חכמתו כי הבורא איננו תובע האדם אלא כפי חכמתו, ואני יותר ראוי שאהיה נמאס ממנו מפני יתרון קצורי במה שאני חייב בו מעבודת הבורא עם דעתי אותו, על קצורו עם סכלותו בו. והוא ממרה את האלהים בסכלות ובשגגה, ואני ממרה אותו בדעת ובזדון, ואפשר שרעתו נראת ונגלה וטובתו צפונה נסתרת ואני בהפך זה, והוא ראוי לרחמי האל וכפרתו יותר ממני, וזכות אחת ממנו שוקלת זכיות רבות משלי, מפני שאין משקיף עליה זולתי הבורא ואין משבחים אותו עליה ולא יכובד בעבורה, ואני בהפך זה מפני שהנראה שלי הוא טוב מהנראה שלו, וכן בשער העבירות כי העבירה האחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו, מפני שעבירתי מכוסה וצפונה ועבירתו נראית ומפורסמת, ובגנות ב'א אותו עליה מגנין לו מעונשו, ויחסר שכר מעשי בעוה"ז מפני פרסומם, וישאר לו שכר מעשיו בעוה"ב, ויחסר עונשו על העבירה בעוה"ז מפני שמגנין אותו ב'א עליה, וישאר עלי עונש עבירותי לעוה"ב. ועוד כשאטריד לבי לפקוד מומי ב'א ולעיין במדותם הרעות, ימנעני זה מעיין בחסרוני ומעמוד על מומי עצמי שהוא יותר צריך לי ואני חייב בו יותר, כמו החולה אשר ימרידהו מדוהו מפקוד מדוה ב'א, ורפואת עצמו מרפואת זולתו. אז ישבר היצר ויגגף לפניך: — ואם לא יגיעך חציו במה שזכרנו יארוב אותך בעתות הצלחתך ובצר לך. וכאשר יהיו עניניך הולכים כרצונך, יאמר לך זה פרי השתדלך ותחבולותיך וחכמתך, ע'כ השתדל בעניני עולמך וטרח בהם יתמיד לך הענין הזה והעלה למעלה ממנו, וקבל הימים האלה בשמחה והתנעם בהם, כי עוד מעט מזער ויקרא בשמך ותענה אל מחשכי הקבר, מקום שאין חכמה ולא תנועה ולא הנאה ולא צער, וישים ראיתו על זה מה שאמר החכם (קהלת ט) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. ובצר לך יעביר על לבך טובת הרשעים והצלחת הכופרים, כמו שכתוב (איוב יב) ישליו אהלים לשודדים ובטחות למרגיזי אל. ויאמר לך לא נכנס עליך ההפסד הזה אלא מפני שדבקת בעבודת האלהים ובמצותיו, ואין ביכלתך לעמוד בזה מפני כובד משאו ורוחק

מעלהם. עם דעתי אותו, ואני ידעתי אותו. עם סכלותו, מפני סכלותו, ובגנות ב'א אותו וכו' ויחסר שכר מעשי וכו', ר"ל כנה הוא מגונה ונסכר יותר ממנו, לפי שע"י גנות ב"א אותו נפחת עונשו על עבירתו ושכרו על מעשיו שלם לעוה"ב, ואני נגרע שכר מעשי ע"י תהלת ב"א אותי בעוה"ז ועונש עבירותי ישאר עלי לעוה"ב. ומעמוד, מהתבונן. והתנעם, לי נעימות. ויקרא, כמות יקראך בשם. ותענה, ועל כרחך תענה ותאמר

תכליתי, ואלו היית מכיר הענין הזה מלבך ותגוה לו ממנו, היית שמח בענינך כמו שאתה רואה עליו הרשעים, הלא תראה מ״ש הכתוב (ויקרא י) בקרובי אקדש, ואמר (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם וגו׳ והדומה לזה. וכשהוא רואה שאתה מככים לעשות מאומה ממעשה העבודה, יגדיל עליך ענינו ויפחידך ממנו: ואם יהיה מענין הצום, יאמר לך הזהר כי יחליש אותך ויחליאך וימנעך מעניני עולמך ואחריתך, ואם יהיה מענין תוספת תפלה בלילה, יעלה על לבך כי השינה טובה לך מן המזון ושומרת בריאותך ומחזקת גופך יותר מן המאכל והמשתה. ואם יהיה מעניני הצדקות, ידמה בעיניך אבידת ממונך וישים הריש לנגד עיניך, ויזכירך דלות המסכנות והחסרון. וכן בכל מין ממיני המצות והחסדים, ישתדל להפחידך ולהגדיל הענין בלבך כדי שתרפה ממנו. וכאשר תחשוב לעשות עבירה, יחבב לך הנאתה וישכיחך עונשה ויזרז אותך לעשותה ולנטות אליה. ואם תרגיש לזה ולדומה לו ממנו, השב עליו כי כל צער שעבר עליך במה שקדם מימיך לא נשאר ממנו בך אות, אך חלף מהרה ועבר, ושכרו עומד לך לעולם לא יתם ולא יכלה, והמתענה כשיצום ביום ויאכל בלילה, כאלו לא התענה וישוב אליו כחו וישאר לו שכרו שמור. וכן הנעור בקצת הלילה, כאשר יישן ישוב לקלות גופו וכאלו לא נעור וישאר לו גמול עמדו ושכר תפלתו לעולם. אבל ענין הצדקה כבר בארתיו בשער הבטחון באר היטב. אך ענין העבירות צריך שתשיב אל לבך ותעביר על מחשבתך חליפות הנאותך מהרה, המותר והאסור שבהם, ותשאר חרפת המגונה מהם עליך ועונשה בעוה״ז ובעוה״ב, אז יהיה היצר נגף לפניך, ותחרץ למעשה הטוב ותרפה מכל מעשה מגונה:—

וכאשר יאבד סברו ממך בפנים האלה, ועשית מה שהסכמת עליו ממעשי העבודה, ישתדל להכניס הדאגות בלבך ולהתמיד עליך היגונים כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב, וימנעך מן הגמול עליו ושיקבלוהו הבורא ממך, ואם תעשה דבר עבירה, משתדל להכניס השמחה בלבך והששון במה שקדם לך כדי שתתחזק בדבר ותחרץ עליו. ואם תרגיש לתרמיותיו ותשים לבך למיני מצודותיו, תהיה נזהר מהם ותעזר באלהים להנצל מהם, ואם לא תרגיש להם, יפילך פתאום ויריק חציו בך בפתע, כמו שאמר (משלי ז) עד יפלח חץ כבדו. ואם תעמוד כנגדו בכל זה ולא יוכל לפתותך במה שזכרנו, ישתדל לך מצד חכמתך. ואם יראה ממך הריצות ללמוד החכמה, יאמר לך הלא יספיק לך מה

הגני. ותגוה, ותענוג. מן המזון, וכ״ס מן התפלה. דלות המסכנות, שפלות העניות. חלף, נרדף לעבר שאח״ז, לא יתם, לא יסוף. חליפות, מחולפת ועוברת. ותחרץ, תזרז. סברו, תקותו. ועשית, וכיון אם תעשה. ושיקבלהו וכו׳, ר״ל וימנעך שלא ירצה האלהים את מעשיך. ותחרץ עליו, תזרז לעשותו. ויריק, נ״ל ויורה. בפתע,

שמספיק לגדולי דורך וזקניך לדעת תורתך הנאמנה, הלא ידעת כי החכמה אין לה קץ ולא תכלית, שים מגמתך אל עיקר האמונה ושרש התורה, ואח"כ למוד מה שהזדיין בו אצל בני אדם מענין השיר והמקצב וצפוני הדקדוק והחידות הנכריות והמשלים הנוהגים, והנח לך דברי הדינים ומחלוקת החכמים בהם, ואל תכניס עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדבור ומיני ההקשות ואופני הראיות, ואיכות הילוך העלה עם המעולל והתחברות החכמה הנראית עם החכמה הנסתרת מפני עמקם ודקות ענינם, וסמוך על אנשי הקבלה במה שתוכל לעמוד על בירורו כאשר תסמוך עליהם במה שהוא נמנע ממך. ואם לא תשמע לו והשתדל והתחזק, יורה אותך בהצי הקנאה בחבירך, ואם יגיעו לחכמה מבלעדיך, תטור אותם והשתדל לתלות בהם מומים ולהפחיתם ולדבר בגנותם, כאלו הם שללוך בינתך וגזלוך חכמתך. ואם תחכם מבלעדיהם, יפחתו בעיניך ליתרון בינתך ותשנאם לסכלותם, והראה זה לעמי הארץ ותתגאה לנפשך ותתהלל בחכמתך עד שתטעון שאתה יודע מה שאינך יודעו, ויגבה רוחך מלמוד וירום לבבך עת שתלמוד, ותקוץ עת שיקשו עליך ותרבה להחזיק עצמך כחכם, ותתכבד בסכל חביריך ותזדיין בהכלים בני גילך, ותהיה שולל ממוכרי החכמים באלהים ובתורתו:— ואם לא ישלם לו מה שכיון לפתותך בו בשער דעת האלהים ותורתו, ישתדל לפתותך בשער מעשי העבודה. וכשתעשה לאלהים מעשה יגדילהו וינשאהו בעיניך וישימך להתגאות בו ויקלה אנשי דורך אצלך ויקל עליך למאסם ולהכלימם ולבייישם, ואפשר שהם טובים ממך לפני האלהים. ואם יהיה בחביריך מי שיש לו יתרון עליך בעבודת האל, ומעשהו טוב ממעשיך והוא משתדל להתקרב אליו יותר ממך, יסיתך היצר בו ויאמר לך, כל אשר יראה מהשתדלות זולתך בעבודה הוא חסרון נראה ממך, ולולי הוא היית נראה בעיני ב"א צדיק מכל בני דורך, השיא עליו וקנא בו ושטום אותו וחקור על מומיו וגנותו וארוב למכשוליו, ואם תוכל להוציא עליו דבת שקר כדי להפחית שמו אצל ב"א, עשה. אז השיב עליו ואיך אמאס

פתאום. מגמתך, כוונתך. שתזדיין, שתתקשט. והמקצב. חלוקת השיר למיניו. וצפוני וכו', כללי דקדוק הצפונים. והחידות וכו', מליצות סתומות ועמוקות. והמשלים וכו', משל המוני. חכמת שרשי המופת וכו', כולם ידועים בחכמת ההגיון והפילוסופיא ואין מקום להאריך פה בבאורם. הילוך העלה עם המעולל, התקשרות הסבה עם המסובב. החכמה הנראית וכו', חכמת הטבע עם חכמת האלקות. יורה אותך, מל' ירה ויור. מבלעדיך, ואם הם יחכמו ולא אתה. תטור אותם, תנטור נקם מהם. מבלעדיהם, ואם אתה תחכם ולא הם. מה שאינך, לפי' מה שאינך יודעו. מלמוד, מללמוד. ותקוץ וכו', אם יבוא איש להקשות עליך תקוץ בו. בסכל, כאשר תסכל. שולל, מחוסר. ויקלה, יבזה. השיא, הסית.

מי שאהבו האלהים ואגנה מי ששבחו הבורא, ולא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו עד שאשטום מי שיעבדהו ואין זה גמול מה שאני חייב לבורא ית׳, אבל חייב אני לאהוב את אוהביו לאהבתו ולכבד מכבדיו לכבודו, כמו שאמר (תהלים טו) ואת יראי ה׳ יכבד. וכבר ידעת מה שאירע את מרים בענין (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה, ומה שהיה מענין קרח ועדתו בקנאם במשה ואהרן בקרבתם אל ה׳:

פרק ו אבל הזהירות במחשבה ושמירתה ראוי לך שלא תתעלם לפקוד מחשבתך ורעיוניך ושרעפי לבך, כי רוב ההפסד והתקון במעשים לא יהיה כי אם מחמתם כפי תקונם והפסדם, כמו שאמר הכתוב (משלי ד) מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים, ואמרה תורה (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואמר (דברים לא) כי ידעתי את יצרו, ואמר (דה״א כט) כי כל לבבות דורש ה׳ וכל יצר מחשבות מבין, ואמר (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ואמר (שם י) מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, והיראה אינה אלא בלב והרעיון והמחשבה. וע״כ יש לך אחי להשתדל להיות כל מעשיך מיוחדים לבורא ית׳ ואל יהיה עמלך לריק וטרחך לשקר, כמו שאמר (ישעיה נה) למה תשקלו כסף בלא לחם וגו׳. ואל תתעלם ממה שהעירותיך עליו, כי כבר קבצתי לך בשער הזה כל שרשי מפסידי המעשים המיוחדים לאלהים, ותחת כל שרש מהם ענפים כמעט שאין להם קץ. ע״כ אתה צריך להשמר מהם בכל יכלתך אולי יהיה מעשך שלם לאלהים ומיוחד לשמו, ויהיה רצוי ומקובל אצל הבורא קבול טוב. ונהוג בו מנהגך בעניני עולמך. כי אתה חושב על הטוב שתמצאם במיניהם ואשר יהיה רחוק מן הפגעים בהם ומנוקה מן הזיוף וזך מן הבלבול, וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה, כש״כ שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת ובמה שתתקרב בו אל האלהים. והשתדל בכחך לזכך מעשיך ואם ימעט, יותר ממה שתשתדל שיהיה רב בלתי זך. כי המעוט הזך הוא רב, והרב בלתי זך הוא מעט ואין בו תועלת. וכ״ש שיהיה מעשך עם מעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים. והזהר שלא יהיה ענינך במעשיך לאלהים כענין העוף שאמר עליה הכתוב שהיא יולדת הביצה ומחממת אותה על פני הארץ ממעוט שמירתה אותה עד שיפסידוה שאר בעלי חיים ולא תעשה אפרוח, כמו שאמר הכתוב (איוב לט) כנף רננים נעלסה וגו׳, כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם ותשכח כי רגל תזורה ושאר הענין. וכבר שבח החכם מי שהוא בהפך הענין הזה בזריזותו והשתדלותו הטובה בעולמו, וצונו לבחון בו וללמוד ממעשהו ואם הוא חלש שברמשים, באמרו (משלי ו) לך אל,

---

לפקוד, לבחינת. ושרעפי, מזמות. מחמתם, על פיהם. מכל משמר, יותר מכל הנשמר וכו׳. ואם ימעט, ואע״פ שימעט. תזורה, תרמסנה. ואם הוא חלש, ואע״פ שהוא חלש. כפי

נמלה עצל וגו׳, תכין בקיץ לחמה וגו׳. והנה זכרנו לך מעט מהרבה ואל ירבה בעיניך ואל תקוץ בו, כי כפי מעלות חשיבות המלאכות יהיו הפגעים הקורים אותם, ומחקרנו בספר הזה אין מעלתו וחשיבותו נעלמת ממי שמבין. האלהים ישימנו מן השלמים עמו והעושים לשמו הגדול ברחמיו אמן:

נשלם השער החמישי, בעזרת אלהי קדושי.

מעלות וכו׳ יהיו הפגעים וכו׳, כל דבר נעלה ויקר מגול יותר אל הפגעים.

השער הששי

בבאור אופני חיוב כניעתנו לאלהים יתברך .

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו, והיתה הגאוה במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליהם יותר מהרה מכל הפגעים המשיגים אותם, והי' הפסדה למעשים הרבה מאד. ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לו מה שירחיקנה מן האדם, והוא הכניעה. ומפני שנתברר לנו עוד שהיא שורש העבדות, ובה יתכן להבדיל העבד ממדות האדנות, וההודאה לאלהים בהתיחדו בהם לבדו מבלעדי הברואים, כמו שאמר דוד ע"ה (דה"א כט) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וגו', ואמר (תהלים פט) כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' וגו'. ומסיבה עוד כי היא מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה, ורדות בכל (ס"א ושלוט בכל) וחמוד מה שהוא גדול ממנו והדומה לזה מסעיפי הגאוה. נראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה עשרה דברים: האחד מה היא הכניעה. והשני לכמה חלקים תחלק. והשלישי במה תהיה הכניעה. והרביעי באיזה ענין צריך להתנהג בה. והחמישי איך אופני קנותה. והששי בתוכן המנהג שצריך הנכנע להתנהג בו. והשביעי מתי תתכן הכניעה מן הנכנע, ומתי לא תתכן. והשמיני שנבאר אם הכניעה סמוכה למדות הטובות, או המדות הטובות סמוכות לה (ס"א אם הכניעה תלויה במדות או המדות תלויות בה). והתשיעי אם יתכן להתקבץ בלב האדם הגאוה והכניעה אם לא. והעשירי באור תועלת הכניעה בעניני העוה"ז והעוה"ב:

פרק א אבל הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה, והיא מדה ממדות הנפש, וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים. מהם הלשון הרכה והקול הנמוך

משגת וכו', פוגעת ונאחזת בם יותר וכו'. הנחוץ, הנצרך יותר. וההודאה וכו', וכל אדם מודה כי האדנות הוא רק לאלהים לבדו. ומסיבה עוד וכו', מוסב על הכניעה. ורדות, ל' ממשלה, — ושחותה, ל' וישח אדם, ופי' כפיפות ושפלות. והיא מדה וכו', שנקנית ע"י ההרגל.

והענוה בעת הכעס, ומיעוט הנקמה אחר היכולת עליה. כאשר נאמר על אחד המלכים שאמר למי שנתחייב אצלו לאחר שהביאו השוט, חי ה' לולי הזקת כעסי עליך הייתי נוקם ממך נקמה גדולה, ומחל לו. ואמרו עליו שהיה אומר איני יודע עון שהוא שוקל יותר מעונותי (ס"א מענותי):

פרק ב אבל באור חלקי הכניעה הוא שהכניעה תחלק לשלשה חלקים: אחד מהם כולל את האדם ורבים ממיני בעלי חיים שאינם מדברים, והוא דלות הנפש וסבלה ההיזק אשר היתה יכולה לדחותו, מפני סכלותה באופני דחייתו. וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם וחלישות הכרתם את נפשותם וערכיהם, וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה, אבל על דרך האמת הוא דלות (ס"א דוות) הנפש ועוורונה בסכלות הגובר עליה מראות מה שיש בו תקנתה, כמו שאמר (איוב יז) כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם. אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות, וגבהותה מהדמות במדות פחותי ב"א ביתרון חכמת ויקרת נפשו, וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות. וכאשר יהיה סמוך לזה כניעת הנפש ושפלותה, אז תהיה מדה משובחת, אבל זולת זה איננו נכנס במדות המשובחות ומעלות הנפש אך במגונות שבהן, כי ענינה בזה כענין הבהמות. והחלק השני הכניעה לב"א אם מפני משלם בו כמו האסיר ביד אויבו והעבד ביד אדוניו, או להסרונו להם וגודל צרכו למה שיש אצלם, כשכיר לשוכרו והרש להענקת העשיר והתלמיד לרבו, או לחוב ראוי שאין האדם יכול לפרעו, והוא חייב להכנע ולהשפל לפניו לבעליו, כמו שכתוב (משלי כב) ועבד לוה לאיש מלוה. או לדעתו שהוא מקצר בעניני מוסרי העוה"ז והעוה"ב וסכלותו בדרך הישרה. וכאשר תמצא ידו נביא דורו או מורה צדק או קורא אל הדרך הטובה, יכנע לו וישפל לפניו כמו שארז"ל (ברכות ז' ב') גדולה שמושה יותר מלמודה שנאמר (מלכים ב ג) אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, אשר למד לא נאמר אלא אשר יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה, ואמר (שמות לג) ומשרתו יהושע בן נון נער וגו', ואמר החכם על כלל עם הארץ ועבד לוה

היכולת עליה, שיכול לנקום. לאחר וכו' חי ה', לאחר שהביאו השוט אמר חי ה' וכו'. לולי הזקת כעסי וכו', טוב לי לכבוש כעסי מתת בך נקמתי. איני יודע וכו', מכל עונותי לא אדע עון א' ששוקל יותר מעון הכעס, וכמ"ש חז"ל כל הכועס כאלו עובד וכו', ולפי ס"א מענותי ר"ל שענוה היא מגן מכל עון והכעס הוא תולדות הגאוה כידוע לחוקרי כחות הנפש.— דלות, עניות ושפלות. וסבלה, וסובלת. ההסכמה, שהורגל לקרותם בשם כניעה אע"פ שאינו כן. סמוך, מתוכר. להסרונו להם, מפני מחסורו נצרך להם. להענקת, להשפעת. לחוב ראוי, חוב אמיתי שאין נטעון עליו. לדעתו, שיודע בעצמו. תמצא ידו, יפגוש ויזדמן לו. ואם

לאיש מלוה, והחלק הזה מחלקי הכניעה. ואם הוא ראוי איננו תדיר, מפני שאינו כולל את כל המדברים ולא ראוי בכל זמן ובכל מקום, כי האסיר כשיצא ממאסרו והעבד כשיפדה את עצמו והלוה כשיפרע את חובו והתלמיד כשאיננו עם רבו והרש כשאיננו עם עשיר (ס״א והרש כשיעשר) אינם חייבין להכנע להם ולהשפל ולשות לפניהם. והחלק הג׳ הכניעה לבורא ית׳, והובתו כוללת כל המדברים והם חייבין אליו בכל זמן ובכל מקום, ואליו היתה כונתנו בשער הזה. והנכנע הוא הנקרא בספרי הקדש: עניו, ונבזה בעיניו, וצנוע, ודכא, ושפל רוח, ורוח נשברה, ונדכה, ורך לבב, ונכה רוח, ולב נשבר, ונפש שחה, ומה שנדבר בכניעה סתם אין כונתנו אלא החלק השלישי הזה אשר היא המדרגה העליונה שבכניעה, ומי שעלתה בידו אין רחוק ממנו דרך קרבת אלהים ולעמוד לפניו, ויהיה מקובל ורצוי אצל הבורא, כמו שכתוב (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה:

פרק ג אבל הסבות אשר תהיה הכניעה והשפלות בעבורם מן האדם אחר גאותו, עשר. האחת כשיחלש כחו מתנועתו הטבעית מפני חלאים או מזג רע או חלשת הרכבתו, ויכנע בעבור זה ויתחנן אל האלהים ולב״א כמו שאמר (שם קז) ויכנע בעמל לבם וגו׳. והשנית כשימצאהו פגע או ריש ויצטרך לב״א אחר שלא היה צריך להם, ויכנע להם ותשבר רוחו מהתגאות בעיניו, כמו שאמר (שמואל א ב) והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו וגו׳. והשלישית כשתהיה עליו לזולתו טובה עודפת ויראה חסדו עליו ויכנע לו, כמו שאמר (משלי יט) רבים יחלו פני נדיב וגו׳. והרביעית מי שנתחייב לחבירו דבר ואינו יכול לפרעו ויכנע לו, כמו שכתוב (שם כב) אם אין לך לשלם וגו׳, והחמישי מי שהוא במאסר אויבו ויכנע לו ותשח נפשו, כמו שכתוב (תהלים קה) ענו בכבל רגלו וגו׳, ואמר (איוב לו) ואם אסורים בזיקים. והששית העבד שאינו יכול לפדות עצמו מיד אדוניו ויכנע לו, כמ״ש (תהלים קכג) הנה כעיני עבדים וגו׳. והשביעית כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים תשבר רוחו ויכנע לבבו, ככתוב (ויקרא כו) או אז יכנע לבבם הערל. והשמינית כשיחשוב עם נפשו בהמרותו האלהים בטובתו ובעטו בה במקום השבח עליה ויכנע ויבוש ויכלם מן האלהים, כמו שאמר (עזרא ט) אלהי בשתי ונכלמתי. והתשיעית כאשר יוכיחנו הבורא ויכלימנו על המרותיו אותו יכנע ויפחד, כמו שאמר על אחאב (מלכים א כא) הראית כי נכנע אחאב

הוא ראוי, ואע״פ שהוא כלוה. איננו תדיר, אינו מוטל על נושאיו תמיד. — אחר גאותו, אחר שבטבעו נוטה אל הגאוה. מזג רע, שנחלש מגנו. ריש, עניות. עליו לזולתו וכו׳, שהטיב לו זולתו טובה רבה. יחלו, יבקשו. ותשח, ותשפל. ופגעים מעציבים, שאין ביד אדם להושיע, (והנו ההבדל שבין זה לשניה דלעיל). ובעטו בה במקום השבח וכו׳, שמנעו

מלפני. והעשירית כשירגיש בקרבת המות ובוא יומו ויחשוב באימת המות ומעמד הדין והחשבון, ויכנע וישוח ותקל נפשו בעיניו, ויתחרט על חליפת ימיו וכלות חייו מבלי צידה ממעשים טובים יקדמם לפניו לעת נסעו, כמו שאמר (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים:

פרק ד אבל באיזה ענין חייב להתנהג בכניעה ובשפלות? אומר כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים. אחד מהם במשאו ומתנו עם אנשי דורו ובמנהג הטוב עם בני מינו, כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר בו, ובו אמר הכתוב (תהלים טו) נבזה בעיניו נמאס. והשני כשיפגע חכמים בדעת אלהים ובתורתו והחסידים הקרבים אל האלהים, כמו שנא׳ (שם קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני, ואמר (משלי יד) שחו רעים לפני טובים. והשלישי כשישבחוהו במדותיו הטובות חייב להכנע, ויעביר על לבו מה שקדמו לו מן העונות והחטאים אשר הבורא יודעם וכסת אותם עליו והאריך לו כדי שישוב מהם, ואל ישמח בטעות בני אדם בו אך יאבל, בעבור שהבורא יתב׳ יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרוע חובות האלהים וגמול טובתו, ויכנע בלבו כמו שאמר (תהלים לח) כי עוני אגיד אדאג מחטאתי. והד׳ כשמספרים בגנותו יכנע לבורא ויודה לו על אשר גלה לו מעט מהרבה ליסרו ולהוכיחו כדי שישוב אליו, כמו שאמר (איוב לו) ויגל אזנם למוסר. והחמישי כשמטיב לו הבורא בעוה״ז במיני הטובות, יכנע לאל מפני כובד משא חובת ההודאה עליהם וישפל לפניו מיראתו שלא תהיינה לנקמה ממנו. כי רוב הממון בעולם יהיה לאחד מג׳ דברים: לטובה מאת הבורא יתב׳, או לנסיון ומבחן, או לנקמה ומכשול. וסימן הטובה שיהיה בעליה טרוד בקיום חובות הבורא מהתעסק בה, ותהיה סבה להוסיף במעשה לאלהים, ולא ישים לבו לטובה ההיא ולא יבטח עליה ויוציאה בחובות הבורא; דומה למה שמספר איוב ממנהגו בממונו והיאך היה מוציאו בחובות הבורא, ואמר במעוט בטחונו בו (שם לא) אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי. וסימן הנסיון והמבחן שיהיה בעל הממון טרוד בהרגשתו על שמירת ממונו ולהוסיף עליו ולפחד עליו מן הפגעים, מקיום מה שהוא חייב מהודאת הבורא עליו, ובעליו מנוסה בו אין לו ממנו אלא אורך הדאגה בעבורו ושמירתו ושיהיה בא עליו לידי חשבון, ובכמותו אמר הכתוב (קהלת ב) כי כל ימיו מכאובים וגו׳. וסימן הנקמה שיהיה בעל הממון טרוד בתענוג בו

בטובה ההיא שהיה לו לשבח להאלהים עליה. בקרבת, בקרוב. חליפת, שחלפו ועברו. מבלי צידה ממע״ט יקדמם לפניו, שלא הכין לו מע״ט לפני בואו שם. — בני מינו, ב״א כמותו. והאריך לו, מאריך אפו ולא יענישו. כדי שישוב, שיהא לו שישוב מהם. ויודה לו, יתן שבח לה׳. מהתעסק בה, יותר ממה שטרוד בעסקיו. מקיום וכו׳, יותר ממה

ובהנאה מפרוע הובות הבורא והובות ב״א שהוא חייב ממנו ושכח בעל הטובה, ולא ירגיש במה שהוא חייב עליה מהעבודה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן וגו׳, ואמר (שם ה) והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וגו׳, וזאת היא הנקמה בדמות הטובה. והמשכיל כשתבא לו טובה והעולם מקובל כחפצו בכל עניניו, יכנע מיראתו שלא תהיה נקמה מאת הבורא, כמו שנאמר (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו. והששי כשהוא קורא בתורה ובספרי הנביאים ורואה הגמול והעונש ויודע בנפשו כי קצר בהובות האלהים, התחייב להכנע ולהשפל לפני הבורא יתב׳ מיראתו את ענשו, כמו שאמר ביאשיהו (ת״ב כב) ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו, ואמר לו הבורא יען רך לבבך והכנע מפני ה׳. והשביעי כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה כצדקה ותפלה או מצוה או רשות או תוכחה, שלא יתעסק בו ובלבבו שום גאוה וגובה, אבל יכנע וישפל לפני הבורא בנגלהו ובנסתרו, ואל יחשבהו בנפשו למאומה אצל גודל מה שהוא חייב בו לאלהים מכפלי המעשה ההוא, כמו שאמר (מיכה ו) במה אקדם ה׳ אכף לאלהי מרום וגו׳, הירצה ה׳ באלפי אלים וגו׳, הגיד לך אדם מה טוב וגו׳:

פרק ה אבל אופני קנות הכניעה והדרך שמקל אותה על האדם, הוא שתהיה מחשבתו ורעיונו תמיד בשבעה דרכים: אחד מהם שורש הויתו והתחלתו מן הבלונית והדם אחר התעפשם ובאוש ריחם, ואח״כ הוא נזון מדם הטומאה כל ימי עמדו בבטן אמו, ואח״כ יצא והוא חלוש ודל בגופו ואבריו, ואח״כ יעלה מן המדרגה הזאת אל הסמוכה לה עד שיגיע לרוב שנותיו, אח״כ יחלו ימי הזקנה עד שימלאו ימיו. ואמר אחד מן החכמים אני תמיה ממי שעבר במעבר השתן והדם פעמים היאך יתגאה ויגבה לבו? כי המחשבה בזה ובדומה לו מענין האדם מחייבת הכניעה, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים קמד) ה׳ מה אדם ותדעהו, ואמר (איוב יד) אדם ילוד אשה, ואמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש, ואמר (איוב כה) אף כי אנוש רמה וב״א תולעה. והשני כשהוא חושב בעוצם מה שיגיע אליו בעולם ממיני הנסיון, ברעב ובצמא בקור ובחום בחלאים ובפגעים ובדאגות אשר אין לו מנוחה מהם כי אם במות. וכאשר יתן האיש הנלבב אל לבו כל זה, ויבין חלשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה, יכיר מצורת

שטרוד בקיום וכו׳. מפרוע וכו׳, יותר ממה שטרוד לפרוע וכו׳. בדמות הטובה, רק לעינים נראית כטובה ובאמת היא לעונש. מקובל כחפצו, עסקיו מצליחים כרצונו. — שמקל, שיוכל להשיגה בקל. הבלונית, ל׳ בלה ונפסד, ויותר נראה שצ״ל הלבונית והאודם כל׳ רז״ל אביו מזריע לובן ואמו מזרעת אודם. התעפשם וכו׳, כי אין הולד נוצר כ״א אחר שנתעפש הזרע: ובאוש, סרחון. מדם הטומאה, דם נדה. ודל, כחוש. פעמים, בקבלת ההריון ובלידה. הנלבב, המתבונן. מצורת, מעין

מעמדו כי הוא אינו כמו אסיר בעוה"ז אבל הוא אסיר באמת, ויכנע כניעת האסיר המושם בבור אשר אין לו תחבולה ולא יכולת להתיר את עצמו מבלתי אדוניו, כמו שכתוב (תהלים עט) תבא לפניך אנקת אסיר, ואמר (שם קמב) הוציאה ממסגר נפשי. והשלישי כאשר יחשוב בחליפתו ובוא אליו המות מהרה והפסק מאייו ותקותו בעת ההיא, ועזבו כל קניניו והתיאשו מקחת מהם מאומה לצידה ומהועיל בהם בעמדו בקבר, וכבר חלף אור פניו ושחר מראהו וירם תולעים ועפוש ומוגלא, ויחלפו סימני יופי גופו ויחזק באוש ריחו כאלו לא רוחץ ולא מורק ולא הפיח ריחו הטוב. כי כאשר יעבור על לב האדם זה וכיוצא בו, יכנע בנפשו וישח ולא יתגאה ולא יגבה לבו ולא יתנשא ולא יתגדל, כמ"ש (ישעי' ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, ואמר (תהלים סב) אך הבל ב"א כזב בני איש וגו'. והד' כאשר יעביר על לבו מה שהוא חייב בו מעבודת האלהים על רוב חסדו עליו, וגודל טובו אליו, והתעלמותו מן המצות השכליות והשמעיות וקצורו בהם, והפסק טענותיו ואמתלאותיו יום החשבון והרטתו במעמד הגמול, יכנע ותשבר רוחו, כמו שאמר (מלאכי ג) הנה היום בא בוער כתנור וגו', (שם) ומי יכלכל את יום בואו. והחמישי כאשר יחשוב בגדולת הבורא ית' ועוז גבורתו המשקיף על נראהו ונסתרו, ויתן אל לבו הענין הגדול הזה, כמו שזכרו רז"ל על הרבה הסידים שהיו בדורות העוברים מן המורא והגדולה, והוא מה שאמרו נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, ואמרו על יונתן בן עוזיאל כשהיה דורש בתורה כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף, ואין ספק שמעלת הנביאים למעלה ממעלתם. ותמצא הנביאים כי היה כחם נמס וכורעים ומשתחוים בפגיעת המלאכים, כמו שאמר בדניאל ויהושע והרבה כמוהם, ותמצא בספרי הנביאים כי המלאכים כורעים ומשתחוים לבורא יתברך, כמו שאמר (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים, ונאמר (איוב ד) הן בעבדיו לא יאמין וגו', (תהלים כט) ובהיכלו כלו אומר כבוד, ואמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו'. ובמה שהוא נראה לדעתנו מצד ברואיו כמו השמש והירח והכוכבים והגלגל והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי, די למי שיבין וישכיל, כמו שאמר (תהלים צב) מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וגו', ואמר (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו, ונא' (דניאל ד) כל דיירי ארעא כלא חשיבין. וכאשר יחשוב הגלבב המבין בערך המדברים, וערך המדברים אל כדור הארץ, וכדור הארץ אל גלגל הירח וגלגל הירח אל הגלגל העליון, והכל אצל גדולת הבורא יתב' כאין, יכנע בנפשו וישפל

מעמדו, לא כזאת מל' מאור ומאוק. בחליפתו, שהולך ועובר בכל רגע. מהרה, פתאום. ומוגלא, ליחה. מורק, נמבה לשון תמרוקי הנשים. ולא הפיח וכו', לא נתן ריחו, כמו הפיחי גני. במעמד הגמול, כינוס הדין. ממוצק, דומם. בערך המדברים, מה ערכו הם מן כל

לפני בוראו, כמו שאמר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו וגו'. **והששי** כשקורא בספרי הנביאים ורואה הזק עונש הגאים והגבוהים. כמו שאמר בגאוה והגבהות (ישעיה ב) עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב וגו', ואמר (שם) כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל, ואמר בשתי הכתות (תהלים קמז) מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ וגו', ואמר (שם קלח) כי רם ה' ושפל יראה וגו', ואמר בשפלים (שם לז) וענוים יירשו ארץ, ואמר (ישעיה סא) יען משח ה' אותי לבשר ענוים, ואמר (משלי טז) לפני שבר גאון, ואמר (שם יח) לפני שבר יגבה לב איש. **והשביעי** כשיראה תהפוכות עניני הברואים בעולם, ומהירות ההתחלפות הגדולת והממשלות בו, והעתקות אנשיו מענין אל ענין, והשחתת עם להקנת עם אחר וסוף הכל אל המות, כמו שכתוב (תהלים מט) כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו', יכנע ולא יתגאה במאומה מהון העולם ולא יבטח לבו על דבר ממנו, כמו שכתוב (שם מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים וגו'. וכשלא יהיה לב האדם ריק מאחד מאלה השבעה ענינים אשר זכרנו, יהיה תמיד נכנע ושפל עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק, לא יפרד ממנו. וכאשר ידבק בכניעה תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה כאשר הקדמנו, וינצל בה מן החטא והמכשול, כמו שכתוב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ואמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א. ג' מ"א) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה:

פרק ו אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה הם **עשרה**. **הראשון** דעת האלהים וכדותיו הטובות והיתרון אשר נתן לאדם על שאר ב"ח, כמו שכתוב (תהלים ח) תמשילהו במעשי ידיך. וכאשר יכיר גודל עצמת הבורא ורוממות גבורתו וחכמתו העליונה, יכנע לו וישפל לפניו וילמד ממה שצוה החכם (משלי כה) אל תתהדר לפני מלך, כ"ש לפני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים יתעלה מדמות ומהמשל, כמו שאמרה חנה (שמואל א ב) אין קדוש כה' כי אין בלתך. **והשני** לדעת חיובי התורה והשכל ולקרוא בספר תורת האלהים, ולעמוד על החכמה המושכלת והמקובלת ללמוד ממנה תנאי הכניעה ומקומות הנהגתה. **והשלישי** רוחב הלב וסבלות מה שישנא מן הדברים ומן המעשים מן הבורא ית', כמו שאמר (תהלים ז) אם גמלתי שולמי רע וגו', ואמר (משלי כד) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וגו'. ואמרו רז"ל (גיטין ל"ו ב') הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורין, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה)

מדס. — וסבלות וכו', ולסבול אף מה שעושה נגד טבעו. הנעלבין

ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, והוא הנקרא אצלם מעביר על מדותיו. והרביעי עשות הטוב לבני אדם ודבר טוב להם ולדונם לזכות ושלא יספר בגנותו ושימחול להם מה שידברו בו ויספרו בגנותו ואם אינם ראוים לכך, כמו שאמר (קהלת י) גם במדעך מלך אל תקלל, ואמר (תהלים נ) פיך שלחת ברעה, תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, וממחילת הדבור הרע והגנוי מה שאמר הכתוב (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה, ואמר (שם) והאיש משה עניו מאד מפני שמחל להם. ומזה מה שאמר החכם (קהלת ז) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, ואמר (שם) כי גם פעמים רבות ידע לבך וגו'. ואמרו חכמינו ז"ל (תענית כ"ה ב') מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה, ירד ר' עקיבא ואמר אבינו מלכנו ונענה. יצאת בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ונאמר על אחד מן החסידים שעבר על נבלת כלב מסרחת מאד, ואמרו לו תלמידיו כמה מסרחת נבלה זאת, אמר להם כמה לבנים שיניה, ונתחרטו על מה שספרו בגנותה, וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת כ"ש באדם חי, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שיניה, כ"ש שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין. והיתה כוונתו להוכיחם שלא ילמדו לשונם לדבר רע וישוב להם טבע, וכן כשילמדו לשונם דבר טוב ישוב להם טבע קבוע, כמ"ש (תהלים טו) לא רגל על לשונו, ואמר בהפך זה (שם נב) הוות תחשוב לשונך, אהבת כל דברי בלע, ואמר (שם קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. והחמישי הכניעה בעניני עולמו כלם הנראה מהם והנסתר בדבורו ובמעשה ובתנועת אבריו ונוחם, לא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו ולא מצפונו כנגד נראהו, ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות ומתדמות הולכות על דרך הכניעה והשפלות לאלהים ית' ולב"א, כפי התחלקות מעלותם וכפי הטוב לו מהם להורתו ולעולמו, כמו שנא' (שם קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, ואמרו רז"ל (אבות פ"ד ט') הוי שפל רוח בפני כל אדם, ואמרו (אבות פ"ג י"ב) הוי קל לראש ונוח לתשחורת: והששי שיהיה יקר וגבה נפש בעניני העוה"ב, שלא יספיק לו מהם מה שיזדמן, ולא יאמר די במה שתמצא ידו מהם, אבל ימעט בעיניו מעשהו ויכלתו והשתדלותו בעניניו, והגבה נפשו אל מה שלמעלה מזה תמיד, כמו שאמר הכתוב ביהושפט (דה"ב יז) ויגבה לבו בדרכי ה'. והשביעי שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו לפני האלהים ולפני ב"א, ויבקש מהאלהים עזר ואומץ ויניח הגבהות לכבוד הבורא ויעזוב

כמבוייטים. ואם אינם, ואף על פי שאינם. וממחילת וכו', מחובת המחילה. אדם משכיל וכו', ר"ל מין האדם שנברא בשכל ובינה. ונוחם, ומנוחתם. לתשחורת, לערך בשנים. וגבה נפש, שואף לגדולות. ויניח, יעזוב.

הגדולה והיקר בעת שהוא עושה לאלהים ית' בין לבדו בין בתוך מקהלות ב"א, כמו שאמר הכתוב על אהרן על גדולת מעלתו (ויקרא ו) והרים את הדשן וגו', וחייבו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד להשפל ולהסיר הגבהות מלבו, וכמו זה אמר בדוד (שמואל ב ו) ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ושאר הענין, ואמר (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. והשמיני שיספיק לו מעט המזון מה שיזדמן ומה שימצא מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו, ולהנהיג אותה לעמוד מתאוותי' הגופניות ולהפנות לפרוע הובות הבורא על גודל טובותיו ורוב חסדו עליו, כמ"ש דוד (שם) דרך מצותיך ארוץ וגו', והתשיעי שינקום מן הרשעים לכבוד הבורא ואל תשיאהו מחילתו לב"א בצד עצמו למחול בדברי האלהים או למי שידבר בנביאיו וחסידיו וסגולתו, ואל יניחו בעשק ב"א איש את רעהו במנהגו במחילתו להם בעשקם אותו, אך יציל העשוק ויעזור להוציא מיד העושק, כמו שכתוב (ירמיה כא) דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק, ואמר איוב (איוב כט) ואשברה מתלעות עול. ויורה ב"א עבודת האלהים ויוכיחם ויכלימם, ויצוים על הטוב ויזהירם מן הרע בידו ובלשונו כפי יכלתו, וימהר לקחת דיני האלהים ממי שחייב בהם ולא יכנע ולא ישפל בזה, כמו שאמר בפנחס (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. והעשירי שיהיה מעט דברים וקולו נמוך ומעט שחוק, ומעט שבועות בשם על האמת, לא יעביר על לשונו כזב, ולא ישב בסוד משחקים ולא ישמח במה שישמחים עמי הארץ מתענוגי העולם, וזה מכניעה ושפלות לא מצד גדולה והתנשא, כמו שאמר הנביא (ירמיה טו) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני:

פרק ז אבל הסימנים שבהם תתברר הכניעה מן הנכנע כשיראו בו הם חמשה: אחד מהם בעת חוזק כעסו על מי שמבזה אותו בין במאמר בין במעשה, שאם ימשול ברוחו וימחול אחר היכולת להנקם מענוה ושפלות, יורה על ברור כניעתו. והשני כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו, אם יגביר הסבל על החרדה וירצה בגזרת הבורא ויצדיק את דינו, יורה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים, כמו שאמר הכתוב על אהרן במה שארעו במות נדב ואביהוא (ויקרא י) וידום אהרן, ואמר דוד (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו, ונאמר (עמוס ה) לכן המשכיל בעת ההיא ידום. והשלישי כשיתפרסם ענינו אצל ב"א בטובה או ברעה, שאם ישבחוהו על טובה שעשה יבוז למשבחו עליה, ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו מהיותה מקובלת ורצויה אצל הבורא, לקטנותה נגד

מאשר, מפני. נמבזה ונקלה, בזויה ושפלה. לעמוד, להרפות. בעשק, כמיגזלו וכו'. — וימחול אחר וכו', הע"פ שיכול להנקם ועכ"ז ימחול מענוה וכו'. יורה, הוא הסימן וכו'. הסבל,

מה שהוא חייב בו מכפלי הטובה ההיא. ויאמר למשבחו רב לך אחי! כי אינה נגד עונותי אלא כנצוץ מן האש ביס, ואפי' אם תהיה נחשבת למאומה, איך אדע אם היא נצלת מפגעי ההפסד המשיגים אותה עד שיקבלנה הבורא ממני ולא ישיבנה עלי וישליכנה בפני, כמו שכתוב (ישעיה א) כי תבואו לראות פני מי בקש זאת וגו', לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו'. כ"ש אם ישבחנו בשקר שצריך להרחיק הדבר ההוא מעצמו, ויאמר למספר די לי (ס"א לך) אחי בקצורי במה שאני חייב בו לבורא, אל תקבץ עלי עון קצורי ועון השבח במה שלא עשיתי, כי אני יודע עונותי ופשעי יותר ממך, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים נא) כי פשעי אני אדע. ואם יזכור ברעה שעשה יורה על נפשו בקצורו, וזול יחזר אחר המתלאות להנקות ממנה ולזכות עצמו, כמו שאמר יהודה (בראשית לח) צדקה ממני, ואל ישתדל להכלים (ס"א להכחיש) המספר, ואל יאשימנו על אשר גלה אותו, אבל יאמר לו אחי וכזה שעור מה שהשקפת עלי מרוע מעשי, אצל מה שלא ידעת ממני אשר האריך לי הבורא סתרו בהם, ואלו הי' נגלה לך רוע מעשי ועונותי היית בורח ממני ומפחד מעונש הבורא עליהם. כמו שאמר אחד מן המשוררים, העלי לו יריחון כס בכני, הוי ברחו ורחקו מן גבולי, ואמר איוב (שם לא) אם כסיתי כאדם פשעי. ואם מה שספרו עליו שקר, יאמר למספר אחי אין מן התימה מה שהצילני הבורא מעשות מה שתלית בי אצל רוב הטובות אשר גמלני, אך התימה סתרו עלי במה שהוא יותר מגונה וגדול מאד ממה שספרת עלי, הרף אחי והמול על זכיותיך שלא תאבדנה ממך ולא תרגיש, כי כבר נאמר על אחד מן החסידים שזכרו אותו לרעה, וכיון שהגיעו הדבר שלח למדבר בו כלי מלא מזמרת ארצו, וכתב אליו הגיעני ששלחת לי מנחה מזכיותיך וגמלתיך בזה, ואמר אחד מן החסידים הרבה ב"א יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצאו בספר זכיותם זכיות שלא עשו אותם ויאמרו לא עשינו, ויאמר להם עשה אותם אשר דבר בכם וספר בגנותכם, וכן כשיחסרו מספר זכיות המספרים בגנותם יבקשו אותו בעת ההיא, ויאמר להם אבדו מכם בעת שדברתם בפלוני ופלוני. וכן יש מהם ג"כ שימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו, וכשאומרים לא עשינום יאמר להם נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם כמו שנא' (תהלים עט) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך ה' ועל זה הזהירנו הכתוב באמרו (דברים כד) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך. והרביעי כשייטיב לו האל בטובה גדולה ובחכמה יתירה ותבונה רבה, או עושר גדול או כבוד אצל המלכות והדומה לזה

סגלגות. יורה על נפשו, יתודה ויגלה נפשו. וכזה שעור וכו', מה שגלית בי כזה כלין נגד הנסתרות ממך. שתלית בי, שהבדלתני. הרף, חדל לך. שהגיעו, שמע. מזמרת ארצו, ממובחר ומיטב ארצו. למרים, בדברה במשה.

ממה שנהגו בני אדם להתפאר בהם ולהתגאות בעבורם, ונשאר על ענין שפלותו קודם לכן ולא הוסיף אלא ענוה ושפלות לפני האלהים וכבוד. וטובה לבני אדם, כמו שאמר אברהם עת ששבחו הבורא ואמר (בראשית יח) המכסה אני מאברהם וגו׳ ואנכי עפר ואפר. ואמר משה (שמות יז) ונחנו מה, ואמר דוד ע״ה (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש, אז יתברר מצפונו ותאמן כניעתו. ואמר החכם בענין הזה (קהלת י) אם רוח המושל תעלה עליך וגו׳. והחמישי כשהוא מוכיח את נפשו ונותן דין הבורא מעצמו. אע״פ שאין יכולת לדין על זה ותתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו, כמו שנא׳ (עזרא י) אנחנו מעלנו באלהינו וגו׳, ונאמר (שם) ויתנו ידם להוציא נשיהם. ועם המאורעים האלה והדומים להם, יתקיימו סימני הכניעה לאל יתברך והשפלות מן הנכנעים ותראה אמונת לבבם בהם:

פרק ח אבל אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה? אומר בתשובת זה, מן הידוע אצלנו כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם הוא שיתנצל לו ממדות האדנות. כי משער המצטרף אשר התחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם איננו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד, וכל אחד מהם בענין הקונה והקנוי איננו קודם את חבירו בשם ובערך. ולא תתקיים העבודה מן האדם לאלהים אלא עד שיקבל על עצמו כל מדות העבדות והן הכניעה והשפלות לפניו, ושיתנצל לו מכל מדות האדנות שהן הגדולה והיקר והגובה והתפארת והגאון והדומה לזה. ואמר אחד מן החכמים הגדולה מעטה הבורא, ומי שרוצה להכנס עליו במעטהו יהדפנו, ואמר דוד (תהלים צג) ה׳ מלך גאות לבש. ואין מדה טובה למאמין עד שיפרע החובה, כמו שאמר הכתוב (ש״א טו) הנה שמוע מזבח טוב. ולא תתקיים לו החובה עד שיקבל עליו עבודת הבורא ויודה לו בכל מדות העבדות, ולא תתכן ממנו העבדות אלא באומן כניעתו לאלהים ושפלותו ושהותו לפניו כאשר הקדמנו. וזה מחייב שתהיינה כל המדות הטובות והחובות סמוכות לכניעתו, והיא ראש ותחלת להן. והדין נותן בעבור זה שלא תתכן מדה טובה למי שלבו ריק מהכניעה לאלהים, ויש בלבבו מאומה מן הגאוה והגדולה. וכן ראש התשובה השפלות והשחות והכניעה, כמו שאמר הכתוב (דה״ב ז) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וגו׳, ואמר (שם יב) נכנעו לא אשחיתם:

יכולת לדין, שאין יד כ״ד תקיפה לכוף על זה. — סמוכה, טפילה. שיתנצל לו, שיתרחק. משער המצטרף, ידוע בדקדוק והגיון ומבארו פה. מעטה, לבוש. ומי שרוצה וכו׳, מי שרוצה להתגאות. יהדפנו, ידחפנו. למאמין, שהוא עבד לה׳. החובה, להראות הכניעה. ויודה, וישמע לעבות. באומן, באמיתת, וי״ג באופן והוא נכון. ראש, יסוד ועיקר. —

פרק ט אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה, אם לא? אומר בתשובת זה כי הגאוה מתחלקת לשני חלקים: אחד מהם גאות האדם בגיפו ובעניני גופו ותקוניו הגופיים, והחלק השני גאותו במעלותיו הרוחניות בחכמה והמעשה הטוב בעבור עבודת הבורא. וכל גאוה שתהיה מחמת הגופיים היא מרחקת הכניעה מן הלב, ומן הנמנע הקבצם בלב אחד בעבור הרחקת כל אחד מהם את חבירו. כי כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם, אין מביאו לזה אלא בזות את בעל הטובה ומעוטה אצלו, ומיעוט ידיעתו במהירות הסרתה ממנו ונסיעתה מאצלו. ויחשוב כי הוא המטיב בה לעצמו והקונה אותה בכחו ובחכמתו, כמו שאמר סנחריב (ישעיה י) בכח ידי עשיתי, ואמר נבוכדנצר (דניאל ד) הלא דא היא בבל רבתא, ואמר פרעה (יחזקאל כט) לי יאורי וגו׳, וכבר ידעת מה שהיה תכף למאמרם מהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם. אך הגאוה שבמעלות הרוחניות מתחלקת לשני חלקים: אחד מהם מגונה, והשני משובח. המגונה שיתגאה האדם בחכמתו והצדיק במעשהו, וגורם זה שירבה בעיניו ויספיק אצלו מה שקדם לו מהם, ולהשיב שדי לו במה שיצא לו מן השם הטוב והשבח אצל ב״א, ולבזות ב״א ולגעול אותם ולספר בגנותם, ולהיות חכמי דורו וגדוליהם פחותים בעיניו ולהתפאר בקצור חבריו וסכלותם, וזה הוא הנקרא אצל רז״ל מתכבד בקלון חבירו, וכזה לא יהיה נכנע ולא עניו. והמשובח כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו הוראה לגודל טובת הבורא עליו בהם ושמחה בעבורם, וגורם לו להוסיף ולהשתדל בהם, ולהכנע לקרוביו ולשמות בחביריו ולחוס על כבודם ולכסות סכלותם ולדבר בשבחם, ולאהוב אותם ולהליץ בעדם ולהזהר בכבודם. וימעטו בעיניו כל מעשיו הטובים, תמיד טורח להרבות מהם. נכנע, בעבור חלישותו מהשיג מאוייו בהם. משפיל עצמו, למי שמקוה תוספת על ידיו. מודה לאלהים על מה שהכנו מן המעלו׳, ומשבח אותו על אשר הפיקו לקנות ההמודות. וזאת הגאוה איננה מזקת לכניעה ולא מרחקת אותה, ובכמוה אמר הכתוב (דה״ב יז) ויגבה לבו בדרכי ה׳, אך היא מסייעת אותה ומוסיפה בה, כמו שכתוב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה׳:

פרק י אבל תועלת הכניעה בעניני העוה״ז והעה״ב הם ששה דברי׳, שלשה מהם בעניני העוה״ז וג׳ מהם בעניני העוה״ב, ואשר בעניני עוה״ז, אחד מהם שישמח בחלקו, כי מי שנכנסה בו הגאוה והגדולה אין העולם וכל אשר בו מספיק לו לכלכלתו לגובה לבו

בגופו, יפה תאר וקומה וכדומה. ובעניני גופו, בעל מעלות גופיות. ותקוניו, בעושר ונכסים וכדומה. בזות וכו׳, שמבזה את ה׳ המטיב. ומעוטה, שהיא נחשבת אצלו. שירבה, רבה היא בעיניו. ולגעול, ולמאוס. הוראה, כהודאה לה׳. לקרוביו, הקרובים לאלהים. הפיקו, כמלים רצונו ועזר לו. — לכלכלתו, לצרכיו. לגובה לבו ובזוהו וכו׳,

ובזיתו מה שהגיע לחלקו ממנו . ובאשר יהיה נכנע אין לנפשו אצלו שום מעלה , ומה שמזדמן לו מן העולם הוא מסתפק בו למזונותיו ולספקו , וזה יביאהו למנוחת נפשו ומיעוט פחדו . יאכל מה שיזדמן לו וילבש מה שימצא ויישן באשר ימצא , והמעט מן העולם מספיק לו עם כניעתו . והגאה האחרת הפך זה , ואם יגיעו למה שיגיעו אין מכפיק להם , והגאה כלו לא ימלא מחסורו עם גובה לבו וגאותו , כמו שאמר החכם (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר . והשני כי הנכנע סובל בעת ביאת הפגעים אליו והתהפכות העניינים עליו בעבור שפלותו ונמיכות רוחו , והגאה פחדו גדול וסבלו מעט בעת ביאת הפגעים עליו מפני גובה נפשו ורום לבבו ומיעוט רצונו בעניניו , כמו שנאמר במי שהיה על הדרך הזה (ישעיה יד) איך נפלת משמים הילל בן שחר וגו׳ . והשלישי כי הנכנע יהיה מוצא חן יותר בעיני ב״א ואהוב להם וקרוב לדעתם ולהתנהג במנהגם . וכבר נאמר על א׳ המלכים שהיה ממהר בהליכתו כשהיה הולך . ושאלו אותו על עלת הדבר ואמר לפי שהוא יותר רחוק מדרך הגאוה ויותר ממהר להשלמת החפץ . ושאלו אחד מן החכמים במה היית אדון לכל בני דורך ? אמר מפני שלא פגעתי אחד מהם שלא ראיתי לו מעלה יתירה עלי ? כי אם היה יותר חכם ממני הייתי אומר הוא ירא אלהים יותר ממני ליתרון חכמתו על חכמתי , ואם קטן ממני בחכמה אומר כי חשבונו יהיה קל מחשבוני ביום הדין , מפני שאני עובר במזיד והוא עובר בשוגג . ואם יהיה גדול ממני בימים , אומר כי זכיותיו רבים מזכיותי מפני שקדמני לעולם , ואם יהיה קטן ממני , אומר כי עונותיו מעטים מעונותי , ואם יהיה כמוני בימים ובחכמה, אומר אולי לבו לאלהים טוב מלבי, לפי שאינו יודע במה שקדם לי מן העונות ואינני יודע מה שהיה ממנו . ואם יהיה יותר עשיר ממני, אומר כי מצאה ידו בעשרו לעבוד הבורא ולעשות צדקות ולהעניק לעניים יותר ממני , ואם יהיה דל יותר ממני , אומר כי הוא דכא ושפל רוח יותר ממני בעבור דלותו , והוא טוב ממני . ולא זזתי לכבדם כלם ולהכנע להם . וכן ארז״ל והוי דן את כל אדם לכף זכות והוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות , ואמרו מאד מאד הוי שפל רוח , ואמרו יהי אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז , לפיכך זכה קנה לחתוך ממנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות : והרביעי שהוא בעניני העוה״ב , כי הנכנע קרוב להשיג החכמה בהמשכו אחרי החכמים והכנעו להם והליכתו אליהם , כמו שנאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם , וארז״ל (אבות פ״א ד׳) יהיה ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם . והאלהים יעזור לו על החכמה , כמ״ש (תהלים כה) ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים

שמפני גאותו נכזה בעיניו מה שיש לו . והגאה כולו , והעולם השפל כולו , וכן כפיוע גיא ודריה . עלת , טעם וסבה .

דרכו. ומי שהוא גבה לב לא תתקיים בידו חכמה על אמיתה ולא יגיע אל תכלית ידיעה ברורה, מפני שמתנשא מלכת אל אנשי החכמה והתורה, כמ"ש (שם י) רשע כגובה אפו בל ידרוש וגו': והחמישי כי הנכנע ממהר למעשה העבודה בהריצות ובזריזות, איננו מתגאה בהם ולא בוזה שום דבר מהם, כמו שארז"ל (אבות פ"ב מ') הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. והמתגאה בעצמו מתאחר מעשות העבודה לרום לבבו ולגסות רוחו, ואיננו מרגיש עד אשר יפול וישפל כמו שאמר (ירמיה יג) אמור למלך ולגבירה השפילו שבו, ואמר (משלי ו) שש הנה שנא ה', ואמר (שם) עיני' רמות וגו': והששי כי מנחת הנכנע מקובל אצל האלהים, כמו שנאמר (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה, ועונו נמחל מהרה כשהוא שב ממנו כמו שאמר (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם, ואמר (איוב כב) כי השפילו ותאמר גוה ושח עינים יושיע: ואלה עשרת שרשי הכניעה יתבאר לך מהם אחי שאר מעלות המדה החשובה הזאת העליונה הרמה אשר לא זכרתים בשער הזה. וזכור מה שהעירותיך עליו מהם, ושימנו נגד עיניך וחשוב בו תמיד והשתדל לקנותו, ופקדהו עם נפשך ונדותיך הדיר. והעזר באלהים עליו ושאל אותו ממנו להתקרב אליו ולהגיע לרצונו, אולי יישירך לו ויכין לך הדרך אליו כמו שמתפללים החסידים אחר תפלתם, אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך, במה שיביאך אליו מהגובה והגאות והגאון ובקשת השררה והגדולה והממשלה. וכבר הזהיר אופני הדרך השוה לאדם בעולם באמרו (משלי ל) שתים שאלתי מאתך וגו', שוא ודבר כזב הרחק ממני, ואמר (שם) פן אשבע וכחשתי וגו' ופן אוריש וגנבתי. הקיצה אחי ואל תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך ברפואות אשר הוריתיך, ואל ימנעך מזה מה שתראה עליו המון ב"א מתעלם לרפא נפשותם מן המדוה, ותאמר ימצאני מה שימצאם. כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בה, אין מן הזריזות שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חבירי העורים. ואלו היה אחד מהם שומע אותו אומר המאמר הזה, היה לועג למאמרו ומסכל עצתו. וכפי זה עיין לנפשך והשתדל לה בכל כחך, ואל תתעלם ממה שיועילך בעוה"ז ובעולם הבא; פן תמות מבלי השגת מאווייך מן המעלות ההמודות אשר ביכלתך להשיגם, כמו שאמר החכם (שם כא) תאות עצל תמיתנו, ואמר (שם כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, ושאר הענין. והאלהים יורנו ואותך דרך עבודתו ברחמיו ובחסדיו, אמן:

נשלם השער הששי. בה' תתהלל נפשי.

ופקדהו, ל' תפוש וזכור לשם עודנו עמך. והעזר וכו', והפלוסים יעורך עליו כדרז"ל הבא לטהר מסייעין אותו.

השער השביעי

בבאור אופני חיוב התשובה וגבוליה והדברים הנלויים בה.

חס פתח השער

אמר המחבר מפני שקדם מאמרנו בכניעה. והיא שרש התשובה והתחלתה, ראיתי (ס"א ראוי) לסמוך לה באור גדריה ואופני השלמתה. ואומר תחלה בחיוב התשובה והצורך אליה, שכבר נתברר לנו מדרך השכל ומן הכתוב בתורה כי האדם מקצר מעשות מה שהוא חייב בו מחובות הבורא. מדרך השכל מה שמצאנו עליו האדם מהתחלפות טבעיו והבדל שרשי הרכבתו והתהפכות מדות נפשו וסיבות תנועתו, והתחייב בזה התחלפות מעשיו כפי החלוף ההוא. מהם הנאה והמגונה והעול והצדק והטוב והרע, ועל זה יצטרך לקשר תורה ומסורת הנהגה. אבל מה שכתוב בתורה בענין הזה, מהם מה שאמר הכתוב, (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ונא' (שם ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ונאמר (איוב יא) ועיר פרא אדם יולד, ונאמר (שם כה) הן עד ירח ולא יאהיל, ונאמר (שם) כי אנוש רמה, ונאמר (שם) ומה יזכה ילוד אשה. וכיון שהתברר אופני הקצור במעשי האדם, היה מחנות הבורא אותו שנתן לו יכולת לתקן טעותו ולהשיב אבידת עבודתו בתשובה, והעיר אותו עליה באהבתו ובחמלתו עליו. ואח"כ נחץ דברה והבטיח בה על ידי עבדיו הנביאים: והרחיב אמתלאותינו בנטותנו מדרך עבודתו, ויעד אותנו לקבל אותה ממנו ולרצות בנו מהרה, ואם ארך המרותנו את דברו והפרתנו את בריתו, כמו שבאר (יחזקאל לג) בפרשת ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וגו'. ולפי שהיו הצדיקים שני מינים האחד הנצלים

שרש התשובה, הכניעה היא ראש לחרטה מן העונות. מקצר מעשות, אינו עושה וכו'. מהתחלפות טבעיו וכו', לפי שהוא מורכב מטבעים שונים לכן גם מעשיו שונים לפי התגברות החושים וע"ז. הן עד ירח וכו', הכונה על אור השכל שהמון בראשיתו. מחנות, מתנות. נחץ, עורר והזהיר עליה. והרחיב אמתלאותינו, פתח לנו פתחי תשובה שלא נאמר נואש. ויעד, הבטיח אותנו. ואם ארך, ואע"פ שארך. והפרתנו, שהפרנו. הנצלים וכו', שלא חטאו כלל.

מן החטא והעון, והשני השבים מן החטא יהיה רוב המון הצדיקים בעלי התשובה, התחיל המשורר ואמר (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. ואח"כ זכר הכת השנית הנצלת מן החטא ואם היא קודמת במעלה, מפני שכל שב כבר היה צדיק קודם שחטא ואין כל צדיק שב, ואמר עליהם (שם) אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון וגו'. וזכר הכת הזאת באחרונה מפני מעוט מציאתה בכל דור, כמו שכתוב (שם קל) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד, ואמר (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו', ונאמר (מ"א ח) כי אין אדם אשר לא יחטא. ובעבור זה קבעו רבותינו בפתיחות תפלתנו ענין התשובה והסליחה בהרוצה בתשובה והמרבה לסלוח. וראוי לנו עתה לבאר מדבר התשובה עשרת ענינים: הראשון מה היא התשובה. והשני לכמה חלקים החלק. והשלישי במה תהיה התשובה מן האדם. והרביעי בבאור גדריה. והחמישי בתנאי כל אחד מהם. והששי איך אופני ההערה לאדם על התשובה. והשביעי בבאור מפסידי התשובה. והשמיני השתוות בעל התשובה עם הצדיק הינצל מן החטא, אם לא. והתשיעי אם יתכן להוטא לשוב מכל חטא, אם לא. והעשירי מה אופני התחבולה למי שהתשובה מהטאיו קשה עליו. ובזה נשלים כל אופני התשובה וחיוביה, אשר בהם נקוה מחילת עונותינו בעזרת השי"ת:

פרק א ואומר בבאור מהות התשובה. שטעם התשובה הוא התקנת האדם לעבודת הבורא יתבר' אחר יציאתו ממנה וחטאו בה. והשבת מה שאבד ממנה: אם בעבור סכלותו באלהים ובעניני עבודתו, או שגבר יצרו על שכלו, או להתעלמותו ממה שהוא חייב בו לאלהים, או בעבור התחברותו להברים רעים פתוהו וחטא בעבורם וכיוצא בזה, כמו שאמר החכם (משלי א) בני אם יפתוך חטאים אל תאבה, ואמר (שם כד) ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב. והיציאה מעבודת הבורא על שני דרכים: אם בעזיבת מה שצוה הבורא לעשותו והתעלמותו ממנו, או בעשות מה שהזהיר מעשותו וכיון בו להמרות את בוראו. ואם היה יציאתו מן העבודה בעזיבת מה שצוהו הבורא לעשותו בלבד, אופן תשובתו מקצורו תהיה בהשתדלו במעשה הנכון, והדבקו בגדרי התשובה אשר אני עתיד לבארם בזה השער. ואם היתה במה שהזהיר הבורא מעשותו, אופן השגת קצורו יהיה בהשמרו מהזור אל כל מין המעשה ההוא, ושישתדל לעשות הפכו עם הדבקו בגדרי התשובה ותנאיה אשר אני עתיד לבארם בשער הזה בעזרת האל יתברך, והדמיון בזה בענינים הטבעיים באדם שחלה גופו מהמת המזון, אם מפני שנמנע מאכול מה שיש

ואם היא קודמת במעלה וכו', לע"פ שהמין הזה קודם במעלה לשב מפני שכל שב וכו', וה"כ היה ראוי להזכירו בכתוב קודם למין השני, וי"ג קודמת בזמן והוא נכון. — שטעם התשובה, כלומר ענין התשובה ופירושו. בעבורם, בעונם.

בו התמדת בריאותו. או מפני שבכל מה שהזיקו והפסיד בריאותו, וכשיהיה חליו ממעוט המזון אשר התמיד בו בריאותו, אופן חזרתו אל הנכונה יהיה בהרבותו ממיני המזונות הראויים לטבעו עד שישוב אל הגבול השוה, וכשיחזור אל ענינו הראשון הטבעי ינהג במזונו המנהג השוה. ואם יהיה חליו מפני שהתנהג במה שהזיקו מהמזון, אופן בריאותו יהיה בהשמרו מן המזון ההוא והדומה לו, ולהתנהג במה שהוא הפך מזגו וטבעו עד שישוב אל הענין השוה, וכאשר יבריא גופו ויעמוד על הגבול השוה לו, יאכל מן המאכלים השוים בין שני המאכלים והאמצעיים בין שני המזגים. וכבר דמה הכתוב העונות במאכל הרע כמו שכתוב (ירמיה לא) איש בעונו ימות האוכל הבוסר תקהינה שניו:

פרק ב אבל חלקי התשובה הם ג׳, אחד מהם השב מחמת שלא מצא דרך לעבירה, וכשהוא מוצא גובר יצרו על שכלו ולא ימנע ממנה, וכאשר ישלים עשותה יראה גנות מעשהו ויתחרט על מה שעבר בה, וזה שב בפיהו לא בלבו ובלשונו לא במעשהו, והוא חייב בעונש הבורא ית׳, ובו נאמר (שם ז) הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר וגו׳; המערת פריצים וגו׳. והחלק השני השב בלבו ובאבריו ועומד בשכלו כנגד יצרו ומתנהג להכרית נפשו ולהלחם עם תאוותיה, עד שינצחה וימנענה ממה שישנאהו הבורא יתב׳, אלא שנפשו רוצה להטותו תמיד אל הפך עבודת הבורא, ושואפת אל העבירה, והוא משתדל לחסום אותה ופעם תנצחהו ופעם ינצחנה, וזה איננו שלם בדרך התשובה שמחייבת לו הכפרה עד שיסור מן העבירות לגמרי, כמו שכתוב (ישעיה כז) לכן בזאת יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו וגו׳. והחלק הג׳ אדם שהתנהג בכל תנאי התשובה והגביר שכלו על תאותו והתמיד להשב עם נפשו, וירא את בוראו ובוש ממנו, והשיב אל לבו גודל חטאו ועונו, והכיר גדולת מי שהמרה אותו ועבר על דבריו, והציב עונותיו לנגד עיניו ולנכחו ותמיד מתחרט עליהם ומבקש המחילה בהם כל ימי חייו עד בא קצו. וזה ראוי אצל הבורא להנצל:

פרק ג אבל במה תהיה התשובה מהאדם? אומר בזה כי תתכן לו אחר הקדמת ידיעתו בשבעה דברים. הראשון שידע גנות מעשהו ידיעה ברורה, כי אם לא יתברר לו זה ויהי׳ מסתפק או שוגג בלתי מזיד, לא התכן החרטה ממנו עליו ובקשת המחילה בו, כמו שכתוב (תהלים נא) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. והשני שידע בחיוב רוע מעשהו וגנותו, כי אם לא יתברר אצלו כי מעשהו רע ומפעלו אינו טוב. לא יתחרט עליו ולא יקבל תנאי התשובה ממנו, ודינו בו כדין השוגג ואמתלאתו

הפך מזגו וטבעו, הפך מזג כמזון הסוה וכו׳. — לחסום, לסגור בעדה ולמנעה. — שידע גנות, שברור לו שעשה מעשה מגונה. שידע בחיוב וכו׳, שברור לו כי חייב עליה.

רחבה כמו שכתוב (שם יט) שגיאות מי יבין וגו'. והשלישי שידע בחיוב הגמול על מעשהו, כי אם לא ידע זה אין צורך מביאו אל החרטה עליו, וכשיתברר אצלו כי הוא ענוש עליו יתחרט אחר כך ויבקש המחילה, כמו שכתוב (ירמיה לא) כי אחרי שובי נחמתי וגו', ואמר (תהלים קיט) סמר מפחדך בשרי וגו'. והרביעי שידע שהוא שמור עליו ונכתב בספר עונותיו לא יעבור עליו העלם ולא שכחה ולא הנחה, כמו שכתוב (דברים לב) הלא הוא כמוס עמדי התום באוצרותי, ואמר (איוב לז) ביד כל אדם יחתום וגו'. כי אם יחשוב כי הוא מופקר ואיננו שמור עליו, לא יתחרט ולא יבקש המחילה בו מפני אחור עונשו עליו, כמו שכתוב (קהלת ח) אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע, והחמישי שידע באמת כי התשובה אופן רפואת מדותו והדרך אל הארוכה מרוע מעשהו וגנות מפעלו, ושבה יתקן טעותו וישיב אבדתו, כי אם לא יתברר אצלו זה יתיאש מכפרת הבורא ית' ומרחמיו, ולא יבקש ממנו המחילה על מה שקדם לו מרוע מפעליו, כמו שכתוב (יחזקאל לג) כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה. והיתה התשובה על זה מהבורא ע"י נביאו, חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו'. והששי שיחשוב עם נפשו במה שקדם לבורא עליו מן הטובות, ומה שקדם לו מהמרותו תמורת ההודאה עליהן, ושישקול עונשי העבירה עם ערבותה וערבות גמול הצדקה עם צערה, בעוה"ז ובעוה"ב, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א) הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. והשביעי חוזק סבלו להמנע מן הרע אשר הרגיל בו, והסכמתו לסור ממנו בלבו ובמצפונו, כמו שכתוב (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם, ובהתקדם ברור אלו השבעה דברים בדעת החוטא, תתכן ממנו התשובה מעונותיו:

פרק ד אבל גדרי התשובה הם ארבעה: הראשון החרטה על מה שקדם לו מן העונות. והשני שיעזבם ויסור מהם. והשלישי שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם. והרביעי שיקבל על נפשו שלא ישוב לעשותם בלבו ובמצפונו. והחרטה אות על גנות מעשהו בעיניו, כמו שכתוב (שם) מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה. ואמר במי שהתמיד על חטאיו (ירמיה ח) אין איש נחם על רעתו. ואנחנו רואים כזה בין ב"א כשמראה החוטא לחבירו החרטה על מה שחטא לו, היא הסבה החזקה למחול לו. והעזיבה אות על בירור אמונתו בגמול ובעונש, כמו שכתוב (ישעיה נה) יעזוב רשע דרכו וגו': ואמר במי שהתמיד על חטאיו, (שם נז) בעון בצעו קצפתי ואכהו וגו'. וכמו זה נראה בין ב"א כי כאשר ימנע המריע לחבירו מהרע אליו אחר החרטה, אז יהיה

הגמול, ר"ל עונש. שהוא שמור, שהעונש צפון לו להפרע ממנו. חוזק סבלו, שהוא את יצרו. ובהתקדם, כשיקדם. —

ראוי למחול לו ולעבור על פשעו. ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים, והתודותו בעונו סבת המחילה לו, כמו שנאמר (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם, ואמר בהפך זה (ירמיה ב) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ואמר (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח. וכזה נראה בין ב״א כי החוטא לחבירו כשיכנע לו ויודה שחטא לו והרע אליו ובקש ממנו המחילה, והכיר חבירו ממנו שהוא מתחרט על מה שקדם לו מן החטא, לא יתעכב מלמחול לו ומעבור על פשעו, ויסור מה שיש לו בלבו מן הנטירה. אבל הקבלה שלא ישנה, אות על ידיעתו ברוע מעשהו וגודל חטאו, כמו שנאמר (איוב לד) אם עול פעלתי לא אוסיף, ונאמר (הושע יד) אשור לא יושיענו וגו׳, ונאמר בהפכו (ירמיה יג) היהפך כושי עורו ונמר חברברותיו וגו׳. וכמו זה נראה בין בני אדם כשיקבל החוטא לחברו על עצמו שלא ישנה להרע לו, ויראה ההרטה והעזיבה ויהודה, יהיה זה גמר סבות המחילה לו והסר האשמה ממנו והדות העונש מעליו וכשיתקבצו בשב אלו הארבעה גדרים בתנאיהם אשר אנו עתידים לבארם, יכפר לו הבורא עונו ויעבור על פשעו, ואם יהיה העון ממה שנאמר בו (שמות כ) לא ינקה, כשבועת שוא ואשת איש, מקל הבורא עונשו בעוה״ז ומטיב לו בעוה״ב ויכנס בכת הצדיקים. כמו שנאמר (ישעיה נט) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב וגו׳, (ירמיה ד) אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב, ואמר (שם טו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד:

פרק ה אבל תנאי גדרי התשובה רבים מאד. אך אזכור מהם עיקרי התנאים, ונבאר בכל גדר מגדרי התשובה חמשה תנאים, ובהם יהיה כל גדר מגדריה הארבעה שלם. מהם תנאי החרטה חמשה. הראשון, היראה ממהירות עונש הבורא לחוטא על מה שקדם לו מן העונות ותחזק בעבור זה הרטתו, כמו שנא׳ (שם יג) תנו לה׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשיך וגו׳. והשני שבירת לבו והכנעו לאלהים על מה שהיה ממנו מן החטא, כמו שנאמר (דה״ב ז) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם. והשלישי לשנות מלבושו ותכשיטו ולהראות סימני החרטה בדבריו ובמאכליו ובכל תנועותיו, כמו שנאמר (ירמיה ד) על זאת חגרו שקים וגו׳, ואמר (יונה ג) ויתכסו שקים האדם והבהמה. והרביעי הבכי והצעקה והאבל מתחרט על מה שקדם לו מן החטא, כמו שנאמר (תהלים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, ואמר (יואל ב) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה׳. והחמישי שיוכיח נפשו ויכלימנה במצפונו על מה שהיה מקצורו בחובות הבורא יתברך עליו כמו שנאמר (שם) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם: ותנאי העזיבה גם כן חמשה: אחד מהם עזיבת כל מה שהזהיר הבורא ממנו

הנטירה, שנוטר שנאה לו. אבל הקבלה, שמקבל על נפשו וכו׳. ישנה, ישוב לעשותה. בשב, כמו שבא. ואם יהיה, ולע״פ שיהיו וכו׳. —

כמו שנאמר (עמוס ה) שנאו רע ואהבו טוב , ואמר (ישעיה נו) ושומר ידו מעשות כל רע , ואמר (שם נה) יעזוב רשע דרכו וגו׳ . והשני עזיבת המותר המביא לידי איסור כדברים המסופקים אם מותרים הם או אסורים , כמו שנאמר על קצת החסידים שהיו פורשים משבעים שערים משערי המותר מיראתם שער אחד משערי האסור , וכמו הסייגים שצוו עליהם רז״ל (אבות פ״א ג׳) ואמרו ועשו סייג לתורה. והשלישי שתהיה עזיבתו העבירות אחר יכלתו עליהם והזדמנותם לו , לא ימנע מעשותם כ״א מיראת עונש הבורא , כמו שנאמר (תהלים קיט) סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי . והרביעי שתהיה עזיבתו העבירות מבשתו מן הבורא , לא מיראת ב״א ולא לתקותו אותם ולא לבשתו מהם , ולא יהיה כמי שנאמר בהם (ישעיה כט) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה , ואמר (מ״ב י״ב) ויעש יהואש הישר בעיני ה׳ כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן . והחמישי שיעזוב עשות הרע עזיבת היאוש ממנו שלא יתן אל לבו לשנות אליו , ויאמר בלבו ובלשונו כמו שאמר החסיד (איוב לד) אם עול פעלתי לא אוסיף : אבל תנאי בקשת המחילה כמו כן חמשה . אחד מהם התודותו בעונותיו ושירבו בעיניו ובלבבו , כמו שנאמר (ישעיה נט) כי רבו פשעינו נגדך . והשני שיזכור אותם תמיד וישימם לנגדו ונוכח פניו , כמו שנאמר (תהלים נא) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד . והשלישי שיתענה ביום ויתפלל בלילה עת שלבו פנוי ואין לו טרדה בעסקי העולם , כמו שנאמר (איכה ב) קומי רני בלילה . ואני עתיד לבאר מעלת תפלת הלילה בע״ה . והרביעי שיתחנן אל האלהים ויעטוף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחול לו ולקבל תשובתו . כמו שנאמר (תהלים לב) חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו׳ , ואמר (שם) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא . והחמישי שיטרח וישתדל להזהיר ב״א מכמות עבירותיו וליראם מעונשה ולהזכירם בתשובה מהם , כמו שנאמר (יונה ג) מי יודע ישוב ונחם האלהים , ונאמר (תהלים נא) אלמדה פושעים דרכיך : ותנאי הקבלה שלא ישנה לעשות מה שהזהיר ממנו הבורא חמשה כמו כן . אחד מהם שישקול ערבות מהרה וכלה מעורבבת , בערבות מתאחרת קיימת מתמדת זכה מבלי קדרות וערבוב ; ושישקול צער מהר כלה אין לו קיימא , בצער מתאחר מתמיד אין לו הפסק , כמו שנאמר על הערבות (ישעיה סו) וראיתם ושש לבכם , ואמר על הצער (שם) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳ , ואמר(מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה וגו׳ , ואמר (שם) וזרחה לכם

היאוש , שיתיאש ויצא את הרע , לשנות , לעשות שנית . ויעטוף , ל׳ כפיפה ועגוי . מכמות עבירותיו , שלא יתעלו כמוהו . וליראם , לפחידם . מהרה וכלה , חולפת מהר ותכלה . צער מהר כלה , שיעבר בכניסת יגרו וכדומה ,

יראי שמי שמש צדקה וגו׳. וכאשר יתן החוטא אל לבו הדבר הזה, ראוי לו לקבל עליו שלא ישנה אל חטאו. והשני שיתן אל לבו בא יום המיתה, ובוראו קצוף עליו על מה שקדם לו מן הקצור בחובותיו, כמו שנאמר (שם) ומי מכלכל את יום בואו; וכאשר ישיב זה אל לבו חייב לירא מעונשו, ולהסכים עם נפשו שלא ישנה אל מה שיקציף אדוניו עליו. והשלישי שיתן אל לבו הימים אשר נטה בהם מאחרי אלהיו ולא השגיח לעבודתו עם התמדת טובותיו עליו בהם, כמו שנאמר (ירמיה ב) כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבור, ופי׳ לא אעבור לא אקבל עבודתך ולא אבא בבריתך, כאלו אמר לא אעבור בבריתך מענין (דברים כט) לעברך בברית ה׳ אלהיך. והרביעי שישיב הגזלות וימנע מן העבירות וירף מהזקת כל הברואים, כמו שנאמר (יחזקאל לג) חבול ישיב רשע גזלה ישלם, ואמר (איוב יא) אם און בידך הרחיקהו וגו׳ כי אז תשא פניך ממום. והחמישי שיתן אל לבו גדולת הבורא יתברך אשר המרה דברו ויצא מקשר עבודתו ומטהרת תורתו, ויוכיח את נפשו ויכלימנה על זה, כמו שנאמר (דברים לב) הלה׳ תגמלו זאת, ואמר (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה׳. ובזה ישלמו גדרי התשובה אשר הקדמנו:

פרק ו אבל אופן ההערה יהיה לאחד מארבעה דברים. האחד מחוזק הכרת האדם את אלהיו ובהינתו בהתמדת טובתו עליו, ומה שהוא חייב עליה מעבודתו ושמור מצותו והזהר ממה שהזהיר, והוא כעבד הבורח מאדוניו כשהוא חושב בטוב אשר גמלו, וישוב אליו לרצונו לבקש ממנו מחילה על מה שקדם לו מהמרותו וברחו מעבודתו, והוא העבד המפיק הדרך הטובה ומבין נתיב ההצלה, ובכמותו נאמר (שם ד) אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב, רצה לומר אם תשוב לרצונך קודם בא העונש עליך אקבל תשובתך ואבחר בך לעבודתי, ואם תסיר שקוציך מפני ולא תברח מעבודתי, ונשבעת בשמי באמת ולבך לשוב אלי באמונה יתברכו בך גוים ובך יתהללו. והתשובה על כל התנאי היא מה שאמר יתהברכו בו גוים ובו יתהללו, ואמר (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם. והשני בעת שתבאהו תוכחת הבורא ית׳ והכלמתו על רוע מעשיו ומפעליו, בין על ידי נביא דורו אם יהיה בזמן הנבואה, או מתורת ה׳ הנאמנה או מפי מורה לעבודת האלהים אשר הוא מענת הבורא בארץ על ברואיו ואין דור מן הדורות ריק ממנו, כמו שארז״ל (קדושין ע״ב א׳) עד שלא כבתה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע תלמידו, עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, עד שלא כבתה שמשו של אליהו זרחה שמשו של אלישע, יום שמת רבי עקיבא

שלא ישנה וכו׳, שלא יתעה שנית. — ושמור והזהר, ולשמור ולהזכר. לרצונו, ברצון הפשי מבלי מכריח. המפיק, המוליך לפועל ולמעשה. מענת הבורא וכו׳, שלא יוכלו לאמר שוגגים היינו וכדומה.

נולד רבינו הקדוש. ועל הדרך הזה ימצא בכל הדורות ובכל הארצות, לא יחסר קורא אל האלהים ואל עבודתו ומורה את תורתו. והשב הזה כעבד שברח מעבודת ארוניו ופגע עבד נאמן לאדוניו, הוכיחו על ברחו מאדוניו, ויעץ אותו לשוב אליו והבטיחו שימחול לו, והזכירו רוב טובותיו והסדיו עליו ושב אליו ונכנע אליו. והשלישי כשהוא רואה נסיון הבורא והזק עונשו למי שהלך בדרכו לצאת מעבודתו יוסר בו וישוב אל ה׳ מיראתו עונשו ונקמתו החזקה; והוא כעבד הבורח מאדוניו כשישמע מה שהיה מעונשו למי שברח ממנו כמוהו, ויוסר בו וישוב מתחנן אל אדוניו למחול לו ולסלות עונו קודם שיבואנו העונש, וע״כ אמר הכתוב (ויקרא יח) ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה וגו׳. והרביעי בבא עונש הבורא עליו במין ממיני הצרות, וכיון שהרגיש בו נעור והקיץ משנתו ושב אל האלהים מחטאו; והוא כעבד הבורח מרבו אשר שלח אליו מי שייסרנו ויענגו על ברחו מעבודתו, וכאשר הגיע אליו ברח אל אדוניו מתודה מחטאיו ומבקש מחילתו וסליחתו, ובכמוהו נאמר (משלי א) בבא כשואה פחדכם וגו׳ אז יקראונני ולא אענה, ואמר (דה״ב לג) ובהצר לו חלה את פני ה׳ ויכנע מאד. והמצליח, השב אל האלהים בפנים הראשונים, ותחתיו בהצלחה ובקבול, מי שלא שב עד שבאתהו תוכחת הבורא והם הפנים השניים, ותחתיהם בהצלחה ובקבול, מי שלא שב עד שחלה הרעה על סביביו. ותחתיו בקבול והחזרת מי שלא שב עד שחל עליו העונש ונתיסר בו, והוא הרחוק שבשבים לקבל האלהים תשובתו ולמחול חטאו, עד שישוב אל ה׳ ויראה מן החרטה והעזיבה ובקשת המחילה בלבו ובלשונו ובתנועותיו, מה שיחייב למחול לו ולקבל תשובתו ולעבור על פשעיו:

פרק ז אבל מפסידי התשובה רבים מאד, וכבר זכרתי רובם במה שקדם מן השער הזה. וממפסידיה עוד ההסכם על העבירה, והוא ההתמדה על עשותה והאיחור מהניח אותה, ולא תתכן תשובה עם זה. וכבר נאמר אין קטנה בעבירות עם ההתמדה ולא גדולה בהם עם בקשת המחילה. והוא שההתמדה מורה על בזותו דבר האלהים, ושהוא מקל במצותו ותזהרתו ומזמן עצמו לעונשו, ובו נאמר (במדבר טו) והנפש אשר תעשה ביד רמה, כי דבר ה׳ בזה. ועוד כי ההתמדה על העבירה ואם היא קטנה הולכת וגדלה בהתמדתה עליה, והגדולה כשמבקש בעליה מחילה עליה ועזב אותה ליראת האלהים, הולכת הלוך וחסור ומתמעטת עד שתמחה מספר עונותיו וינקה ממנה בעליה בתשובה. הלא תראה החוט של משי כמה הוא חזק כשיכפל פעמים רבות, וכבר ידעת כי עקרו מחלוש שבדברים והוא ריר התולעת, ונראה החבל הגדול

והמצליח, היותר מגליח וטוב מכולם. ובקבול, שתשובתו מקובלת. שחלה, שפגע. — ההתמדה, שמתמיד בה. ומזמן עצמו, ומכי׳ ל״ע. ואם היא.

עליו אע״פ ששב ובאור החלק הראשון הוא, שיהיה החוטא בקצורו במצות עשה שאין בה כרת כציצית וכלולב וכסוכה והדומה לזה, וכאשר ישוב המקצר בהם בלבו ובלשונו וישהדל לעשות אותם ולא ישנה קצורו בהם, ימחול לו הבורא וישתוה עם הצדיק אשר לא קצר בהם, וכבמו זה נאמר השב מן החטא כמי שלא חטא, וארז״ל עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו שנאמר (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם. והחלק השני והוא שיש לו בו יתרון השב על הצדיק. באור זה שיהיה השב חטא חטא קטן במצות לא תעשה שאין בה כרת, ואח״כ שב כמנת תשובה שלמה בכל תנאי׳, ושם עונו לעומתו ונכח פניו ומבקש המחילה עליו ונכלם מבשתו (ס״א מבקשתו) מהבורא, ונכנס בלבו המורא מעונשו ונשברה נפשו, והוא נכנע ושפל לפני האלהים תמיד, והיה חטאו סבה לכניעתו והשתדלותו לפרוע חובות הבורא, לא יתגאה במאומה ממעשהו הטוב ולא ירבה בעיניו ולא יתפאר בו, וישמר בשארית ימיו מן המכשול, וחוטא זה הוא שיש לו יתרון על הצדיק שלא חטא החטא ההוא והדומה לו, כי הצדיק אין בטוחים בו שלא יתגאה ויגבה לבו וירום במעשהו. וכבר נאמר כי יש חטא שמועיל לשב יותר מכל צדקות הצדיק. ויש צדקה שמזקת לצדיק יותר מכל חטאות השב, כשיפנה לבו מן הכניעה ודבק בגאות ובחונף ואהבת השבח, כמ״ש אחד מן הצדיקים לתלמידיו אלו לא היה לכם עון הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העון, אמרו לו ומהו גדול מן העון? אמר להם הגאות והחונף. ובשב כזה ארז״ל (ברכות ל״ד ב׳) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. והחלק השלישי שיהיה השב עובר עבירות גדולות ממצות לא תעשה שיש בה מיתה בידי אדם וכרת בידי שמים, כחלול השם (ס״א כחלול שבת) ושבועת שקר והדומה להם מן הגדולות, ואח״כ שב מטעותו בהם והשלים תנאי התשובה וגדריה, כי המחילה לא תתכן לו עד שינוסה בעוה״ז ממה שיוכל לסבלו וינקה מעונותיו, ובו ארז״ל (יומא פ״ו א׳) עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת בית דין ועשה תשובה, יסורין ממרקין ומיתה מכפרת שנא׳ (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, וכתוב (ישעיה כב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. והצדיק שלא עבר אלו העבירות יש לו יתרון על השב מהם בלי ספק:

פרק ט אבל אם תתכן התשובה מכל חטא אם לא? אומר בתשובת השאלה הזאת כי העונות שני מינים. אחד מהם עונות (ס״א העבירות) שבין אדם למקום בלבד, ככחש באלהים והמחשבות הרעות והמצפונים הרעים ולאוין שבחובות הלבבות, הרבה מחובות האברים אשר לא יחמום החוטא בהם כ״א נפשו

ולא ישנה קצורו, ולא יקלר גם שנית, מל׳ הכתוב שנו וישנו. — חמוס, יגזול ויעשוק.

של ספינה כשמשמשין בו זמן ארוך, הולך הלוך וחסור עד אשר יפתח (ס"א יפסק) וישוב חלוש מכל חלוש. וכמו כן ענין הקטנות והגדלות בעבירות עם ההתמדה ובקשת המחילה. וע"כ דמה אותם הכתוב בו כמו שנאמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא. וכבר נאמר אל תביט לקטנות מה שעשית, אך תביט לגדולת מי שחטאת לו, ואל השמח לסבלות ב"א ברוע מצפונך, וראוי שתאבל לידיעת הבורא בכמה שאתה צופן והשקפתו על נסתרותיך ונגלותיך ושהוא זוכר אותם לך יותר ממה שאתה זוכר, מפני שאתה תשכח והוא לא ישכח, ותתעלם, ולא יתעלם, כמו שנאמר (שם סה) הנה כתובה לפני, ואמר (ירמיה יז) חטאת יהודה כתובה. וממפסידי' עוד החזרה אל העבירה אחר השלמת תנאי התשובה ממנה, כמו שכתוב (שם לד) בפרשת הדבר אשר היה אל ירמיהו לשלח איש את עבדו ושאר הענין ההוא. וממפסידיה ג"כ מי שיבטיח (ס"א שייחל) את נפשו לשוב באחרית ימיו, והושב שיתרחק מן העבירות לאחר שיגיע אל רצונו וישלים תאותו מהם, והוא כמרמה את אלהיו, ובו אמרו רבותינו ז"ל (יומא פ"ח ב') האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובתוכחה אשר כתבתי בסוף זה הספר,

נפשי הכיני צידה לרוב ואל תמעיטי בעוד בחיים הייתך ויש לאל ידך כי רב ממך הדרך, ואל תאמרי מחר אקח צידה כי פנה היום, כי לא תדעי מה יולד יום. ודעי כי תמול לעד לא ישוב, וכל אשר פעלת בו שקול וספור וחשוב, ואל תאמרי מחר אעשה, כי יום המות מכל חי מכוסה. מהרי עשות בכל יום חקו, כי המות בכל יום ישלח חצו וברקו, ואל תתמהמהי מעשות חק דבר יום ביומו, כי כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו.

וממפסידי התשובה ג"כ שיהיה השב שב מקצת עונותיו ומתמיד על קצתם. כמו, שיצא מן העבירות שבינו ובין המקום וישוב מהם, ולא יצא ממה שיש בינו ובין ב"א מגזל ואונאה וגנבה והדומה לזה, ובזה נאמר (איוב יא) אם און בידך הרחיקהו. וארז"ל בענין הזה (תענית ט"ז א') אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו לכמה הוא דומה. למי שתופש שרץ בידו אפי' טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו עלתה לו טבילה שנאמר (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם. ומה שהקדמנו ממפסידי השערים אשר קדמו בספר הזה כלם גם כן מפסידים התשובה, ואינני צריך לשנותם בשער הזה:

פרק ח אבל אם ישתוה השב עם הצדיק? אומר כי יש מן השבים שישתוה אחר התשובה עם הצדיק אשר לא חטא. ומהם מי שיש לו יתרון על הצדיק, ומהם מי שיש לצדיק יתרון

ואע"פ שהיא. לסבלות ב"א, שאינם יודעים. —

בלבד, ואין אשמה עליו אלא להמרותו מצות אלהיו. והמין השני עונות (ס"א עבירות) שבין אדם לחבירו, והם שיש בהם ענין מעניני הרעה והחמס לב"א אם בגופם אם בממונם או בזכרם, ומקבץ החוטא חמסו בנפשו בהמרותו את אלהיו עם חמסו ב"א. ומה שיהיה מן העונות והחטאים בין האדם לאלהיו בלבד, התתכן לו התשובה מהם בעודנו בחיים כשיתעורר לקצורו וישהדל לשוב מעוותו אצל בוראו, ומן הדין עליו שתהיה התשובה מן העון במין שחטא בו אם יוכל, שאם יהיה החטא בחובות הלבבות כלב הרע והמחשבה הרעה והנטירה והקנאה והשנאה והדומה לזה, התשובה ממנו ראויה להיות בהטבת הלב ואהבת הטוב לב"א והמחילה להם. ואם יהיה החטא באבר מאיברי הגוף, כאכילת מה שאסר הבורא אכילתה והבעילות שהזהיר מהם וחלול שבתות ומועדים ושבועת שקר, ראוי שתהיה השובתו ממנו באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו עם שתוף הלב בכוונה לאלהים. וכל הענין הזה יתכן לאדם בחייו ובעוד שהוא מאריך ימים, עם בירור כוונתו (ס"א הכרתו) כשהוא מכוין לתשובה ולטהר נפשו מעונו אצל בוראו, ובכמוהו אמר החכם (משלי ט) אם חכמת חכמת לך. אבל מה שיהיה מן העונות לאלהים ולב"א, יקשה על האדם התשובה מהם לכמה פנים: מהם שלא ימצא העושק או שימות או שמקומו רחוק, ומהם שיאבד הממון מיד העושק ואין לאל ידו להשיב העושק לבעליו, ומהם שהעשוק שמא לא ימחול לעושק במה שעשקו מהזיקו בגופו וספרו בגנותו, ומהם שלא יכיר העושק את העשוק או שלא ידע סך הממון אשר עשק, כמו שעשק אנשי קריה או אנשי מדינה ולא הכיר אותם ולא נתברר אצלו מספר הממון שלקח מהם בעול ובחמס, ומהם שנטבע הממון האסור בכפליו מן המותר, ואיננו קל להוציא אותו ממנו אלא בהפסד הרבה הלקים מן המותר. כמו שארז"ל (תענית ע"ז ה') גזל מריש ובנאו בבירה בש"א מקעקע כל הבירה כלה ומחזיר מריש לבעליו ובה"א אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים. וממה שתקשה עוד התשובה ממנו מה שנהג בו האדם עד ששב לו המעשה הרע דבק כהדבק המעשים הטבעיים אשר לא יקל להניהם, כמו שכתוב (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו, ואמר (שם יג) היהפוך כושי עורו ונמר חברברותיו וגו'. ומהם שפיכות דמים והריגת הנקיים בין בפגיעה בין בהליכת (ס"א נעלילת) רכילות, כמו שידעת מענין דואג בעיר הכהנים אשר גרם להרגם ברכילות החלה ופגע בהם אח"כ, כמו שנאמר (שמואל א' כב) ויסוב דואג האדומי ויפגע הוא בכהנים. ומהם עוד מי שגורם לאבד ממון חבירו ברכילותו, אין עולה לו תשובה עד שירצה את חבירו אם בממון או בפיוס ובכניעה למחול לו ולנשוא חטאו, כמו שכתוב

בזכרם, שמזכירם לרעה ומספר בגנותם. מריש, קורה. בבירה, בארמון. מקעקע, הורס ושובר, דבק, הרגל.

(מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו. ומהם מי שבא אל הערוה והוליד ממנה ממזר כי החרפה לא תמוש והשבת הטעות אי אפשר לו (ס"א והשגת הטעות הזאת אי אפשר לו), כמו שאמר איוב (איוב לא) כי היא זמה והוא עון פלילים, כי אש היא עד אבדון תאכל, ואמר הכתוב (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. ומהם מי שהרגיל לשונו לכזב ולספר בגנות ב"א ולדבר בהם, ואיננו יכול לעמוד על זה מרובו (ס"א ואינו זוכר כל זה לרוב כרגלו שהרגיל בו) מפני שאין לו תכלית אצלו, וכבר שכח האנשים אשר דבר בם והכל שמור עליו כתוב בספר עונותיו, ובו נאמר (תהלים מא) ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו, ואמר (שם נ) אם ראית גנב ותירץ עמו ושאר הענין, והנה השוה הלשון הרע עם הגנבה והנאוף, ואמר (ירמיה ט) ואיש ברעהו יהתלו. וממה שתקשה התשובה ממנו, מי שהדיח בני אדם בדת שבדה להם והכריחם להאמין בה ותעה והתעה, וכל אשר יוסיף העם המאמינים בה יוסיף עונו ויכפל, כמו שארז"ל (אבות פ"ה י"ח) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואמרו ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו, שנא' (מ"א טו) על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא וגו'. ומשיג במין הזה מי שאפשר לו לצוות בטוב ולהזהיר מן הרע לאנשים תועים, ועכבו מזה יחול ממונם או יראתם או בשתו מהוכיח אותם ותעו ולא הורה אותם הדרך הישרה, כמו שכתוב (יחזקאל לג) הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש:

פרק י אבל איך אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה?

נאמר בתשובת השאלה הזאת כי מי שעבר עבירה מן העבירות שיקשה לתקנה באופן התשובה המיוחדת בה, אינה נמלטת מאחד משני דברים: או שתהיה מן העבירות שבינו ובין בוראו, או שתהיה מן העבירות שבינו ובין ב"א, כמו האונאה והגניבה ומיני הגזלות והחמס והעול. ומאיזה מהם שיהיה, ותהיה התשובה נמנעת עליו לאחד מן הפנים שהקדמנו שהתשובה מהם קשה, כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה אשר בכחו ויכלתו מהם, הבורא מקל עליו תשובתו ועובר לו על מה שנעלם ממנו ונמנע עליו, וישים לו מוצא קרוב מחטאו וירחיב אמתלאתו בו. ואם יהיה משער העריות אשר זכרנו במי שהוליד מאסורה, יכרית הבורא את זרעו. ואם הוא מצד אונאה וגזל בממונות, יתן לו האל ממון ויפרענו לחבירו וירצהו וימחול לו. ואם הרע לחבירו בגופו או בממונו, יכניס לו הבורא ית' בלבו רצון ואהבה עד שימחול לו במה שהיה מחטאו עליו, כמו שכתוב (משלי טז) ברצות

תמוש תסור. והשבת הטעות, ולתקן הטעות א"א. מרובו, מדבר על הרבה כ"א. שבדה, המציא מלבו. ומשיג במין הזה, ונכנס תחת המין הזה. — התחבולה, למי שהפך לטוב. ועובר לו, ומוחל לו.

ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ואם ירחק ממנו העשוק, יזמן הבורא התקבצם שיכנע לפניו העושק וימחול לו. ואם לא ידע האנשים העשוקים ומספר הממון אשר עשק, יפיק אותו האל להוציא ממונו בתועלת כוללת כבנין גשר והפור בארות יהנו מהם ב״א, ועשות בורות בדרכים שאין המים מצויים בהם ומה שדומה לזה מתועלת ההמון, עד שתהיה תועלתו כוללת מי שעשק ומי שלא עשק. ואם ימות העשוק ישיב הממון ליורשיו. ואם הזיק לו בגופו או שספר בגנותו, יתודה על קברו בזה במעמד עשרה ב״א וימחול לו עונו, כמו שאחז״ל בענין הזה (יומא פ״ח ח׳) מוליך עשרה ב״א ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לה׳ אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו. ואין התשובה נמנעת על החוטא אלא מצד מצפונו ותרמית לבו. אבל אם הוא רוצה להתקרב אל האלהים, לא יסגר שער התשובה בפניו ולא ימנעהו מונע מהגיע אליו, אך הוא פותח לו שער הישרת ומורה אותו הדרך הטובה בחסדו ובטובו, כמו שכתוב (תהלים כה) טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך. ואמר (דברים ד) ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת וגו׳, וכתוב (שם ל) כי קרוב אליך הדבר מאד, ואמר (תהלים קמה) קרוב ה׳ לכל קוראיו וגו׳: וכבר בארתי לך אחי מחובות התשובה וגליתי לך מאופני החזרה מה שיש בו טענה עליך ונפסקו בו אמתלאותך. ומה תאמר מחר לאלהיך סכלתי, ולא סכלת, או תאמר עשיתי מה שעשיתי ואיני יודע? ומה תהיה תשובת השאלה הזאת? ומבלי ספק נהיה נשאלים, הכן התשובה בעוד שמאריכין לך. ודע אחי כי התשובה על זה איננה יוצאה כי אם ממעשינו לא מדברינו, וחשוב עם נפשך תגיע לרצון בוראך. כי לא ישיג הטוב היום אלא הממהר אליו, ופרי הקציר החרטה, הקיצה אחי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך. וכמה ועד מתי העכוב הזה? וכבר כלית ימיך ברצון תאותך כאשר יעשה העבד הרע, הלא תשוב לכלות שאר ימיך ברצון בוראך, וכבר ידעת כי ימי האדם קצרים והשאר בלי ספק יותר קצר, כמו שארז״ל היום קצר והמלאכה מרובה. היתה לך אחי רוח יקרה נכבדת, כבדת בה העוה״ז הנבזה והכלה והנחת אחריתך הנשארת לך. הלא תנשא רוחך אל המקום הנכבד והמעון הרם, מקום אשר לא תשפלנה הרוחות העולות אליו לעד, ותזהר בעוד שער התשובה פתוח והקבלה והכפרה מצויה, כמו שכתוב (ישעיה נה) דרשו ה׳ בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. מהר אחי ומהר קודם בא פחדך כי אינך בטוח (בחיי) יום אחד, ועיין לנפשך עיון שיאות לכמוך

התקבצם, שיזדמנו יחד. יפיק וכו׳, יתן לו מקום. סכלתי ולא סכלת, איך תאמר לא ידעתי ואתה ידעת. ופרי הקציר החרטה, וסוף שיתחרט על עונותיו. העבד הרע, שמתחרט אחר המעשה, כמו שאחז״ל עבדין בישין וכו׳. והנחת אחריתך וכו׳, עזבת נשמתך הקיימת לעד. והקבלה, בשונה. שיאות לכמוך, כראוי ולפבר לך.

ויהית שקול עם שכלך. ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו יכנס מן הפתח הצר שנכנסו ממנו החסידים הסובלים, וכלנו נקוה הטוב ולא יגיעוהו אלא הממהרים אליו הרצים עדיו, כמו שארז"ל (תמות פ"ס כ') הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, ואמר דוד (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי. חשוב עם נפשך ובוש מבוראך שתתנהג עמו, במדה שאינך רוצה לנפשך להתנהג בה עם נברא כמוך. כי אתה יודע כי כשתקציף בעל מעלה קטנה מאנשי המלך על נפשך, אינך מתעכב מהכנע לו והתחנן אליו למחול לך ולהבטיחך מעונשו עם חולשתו בזה, כ"ש אם יקציף עליך השר וכ"ש המלך, שתמהר לבקש מחילתו והחיש בתשובה אליו ולרצותו, מיראתך מהירות עונשו. וכבר ידעת חולשתו מעשות דבר בלתי גזירת הבורא, כמו שאמר החכם (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו, עם התחלקות לבו וטרדתו בקצת הדברים מקצתם, ועבור השכחה וההעלמה עליו ורוב מה שנעלם ממנו מן הדברים הנראים כ"ש הנסתרים. ועם ידיעתך כל זה אינך מתאחר לבקש ממנו למחול עונך, ולמהר אל מה שירצת ויקבלהו ממך, ואיך לא נבוש אחי מבוראנו המשקיף על הנסתר ועל הנגלה ממעשינו ומחשבותינו, אשר לא תעבור עליו שכחה ולא העלמה ולא יטרידהו דבר מדבר, ואין מנוס מדינו ואין קץ למלכותו, שנטה מעליו ונתאחר מהכנע לו ומשוב אליו, ואין אנו יודעים עת קצנו ותכלית מדת ימינו. ואלו היה אדם מזהיר אנשי קריה אי אנשי מדינה, ויאמר ב"א היו נכונים לנסוע לעוה"ב כי איש אחד יפקד מכם בחדש הזה ואינני מודיע (ס"א יודע) אותו, האין מן הדין על כל אחד מהם שיהיה נכון למות, מיראה שמא יהיה הוא האיש ההוא? ואיך לא נהיה כלנו נכונים לו, ואנחנו רואים כי המות בכל חדש מכלה מספר רב מן החיים? הלא מן הדין עלינו שנירא על נפשיתינו בכל חדש, ונחשוב על עניננו וצידתנו ובית מועדנו קודם עת הצורך אליהם אפילו יום אחד, כמו שארז"ל (אבות פ"ב י') שוב יום אחד לפני מיתתך, ונאמר (קהלת ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים. בחון ביתרון שכלך והכרתך בירור זה במה שאתה רואה בעיניך, בבירור מה שיגיד לך זולתך. ואל תדחה שכלך ובינתך, כי כבר נאמר כי לבורא ית' על עבדיו טובות, אם יקבלו אותם יגוחו בם(ס"א ירווחו בם), ואם ישיבום עליו יהיו לטענות עליהם ואח"כ ישובו לנקמה. והבורא ית' הטיב לך בחכמה בתבונה ובדעת, שם לך בהם יתרון על זולתך, הזהר והזהר שלא ישובו לטענה עליך. וכבר העיר אותך אל הדרך הישרה, והורה אותך נתיב טובתך לחמלה עליך ולנהלך

שקול, נערך. עדיו, עד ה'. שנטה מעליו וכו', מוסב למעלה ור"ל איך לא נבוש לנטות מעליו וכו'. בבירור, עם בירור. יגוחו בם, ישבעו נחת בם. ישיבום עליו, להתנהג בם נגד רצונו. לחמלה, מפני שחמל עליך. ולנהלך לאט, להנהיגך בנחת.

לאט, ולא רצה שתתמיד על פתיותיך ותחזיק במריך, ללכת עמך ע"ד החסד אשר יאות לו ובחמלתו ורחמיו על ברואיו, כמו שכתוב (תהלים כה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. וכבר קרא אותך לאט ובלשון רכה, ואח"כ בתוכחת והכלמה ואח"כ הזהיר אותך בעונשו, כדי שתשוב אליו ותמהר להזור עדיו. מהר אחי ומהר להאזין אליו ולשמוע בקולו ולדבקה בו, ובחור לנפשך מה שבחר לה אלהיך ורצה לה מה שרצה ממנה בוראך, ואל תביאך העצלה להקל בה, כי אם תקל נפשך בעיניך, אי זה דבר יהיה נכבד אצלך? והזהר פן ישיאך הרהור לבך ויאמר לך, עתה אחרי אורך התעלמותי וחליפות רוב ימי אשוב אל האלהים ואבקש מחילתו? וראוי שתשיב עליו במה שאמר הנביא בענין הזה (יחזקאל יח) ובשוב רשע מרשעתו, ובשוב צדיק מצדקתו עד סוף הענין. וכבר המשילו זה הקדמונים לאדם שהיו בידו דרכמוני כסף והיה צריך לעבור בנהר גדול, וכאשר עמד על שפת הנהר, השליך הדרכמונים ההם בנהר מפני שקוה להפסיק הנהר בהם, והשליכם כלם חוץ מאחד שנשאר בידו ולא נפסקו המים בעבורם. וכאשר ראה כן אמר למלה אחד שהיה בנהר, קח זה הדרכמון אשר בידי והעבירני בספינתך בנהר, ועשה המלח כן והגיעו לחפצו בדרכמון ההוא אשר נשאר בידו, והשיג בו מה שלא הגיע אליו בכל הדרכמונים שאבד בנהר וכאלו לא אבד מאומה. וכן בעל התשובה אשר כלה רוב ימיו בזולת עבודת הבורא, כשיחזור בתשובה באחרית ימיו ימחול לו הבורא מה שקדם מרוע מעשיו כל ימיו, כמו שכתוב (שם) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, ואמר (שם לג) כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו. ואל יכבד עליך אחי הערתי אותך לשמירת עצמך אשר ארכו ימי התעלמותך (ס"א התעלמותי) ממנה, כי לא יחדתיך בה מבלעדי נפשי, והכנע לאכת ואל תברח ממנו, והודה לאלהים אשר העיר אותך למה שלא ידעת, ואל תקח אורך התעלמות זולתך המעיר לך, לטענה לך ולאמתלא, כי זה מתרמית היצר ומצודיו לאנשים אשר הכרתם חלושה. האלהים ישימנו מן הממהרים אליו והשבים עדיו בלב שלם ברחמיו אמן:

נשלם השער השביעי בעזרת האל יתברך:

אשוב וכו', איך אשוב עתה אחרי וכו'. למלח, לבעל ספינה. דרכמון, מין מטבע. לא יחדתיך וכו', לא לך לבד אני דובר כי גם לנפשי אומר כלה.

השער השמיני

בחשבון האדם עם נפשו לאלהים

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שקדם מאמרנו בגדרי התשובה ותנאיה, והיה החשבון עם הנפש מתנאיה, ראיתי לסמוך לו באור עניני החשבון עם הנפש, בעבור מה שיש בו מעניני ההערה לה למה שיש בה תקנתה בשני העולמים, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. וראוי לנו לבאר מדבר החשבון עם הנפש ששה ענינים, הראשון מה החשבון עם הנפש. והשני אם חשבון כל ב"א שוה, אם לא. והשלישי על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו. והרביעי מה תועלת החשבון הזה. והחמישי אם האדם חייב להשב עם נפשו תמיד, אם לא. והששי במה שחייב האדם לסמוך לחשבון מן המעשים:

פרק א אבל החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו, כדי שידע בזה מה שיש לו ומה שיש עליו מן ההובות. וכבר הזהירנו על זה הנביא ע"ה באמרו (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו', ואמר דוד ע"ה (תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה', ואמר (דה"א כח) דע את אלהי אביך ועבדהו, ואמר (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. ואמר במי שלא הסתכל בעניניו ולא חשב עם נפשו עליהם (ישעי' מד) ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה, ואמר (תהלים עח) לא זכרו את ידו, ואמר (דברים לב) זכור ימות עולם, ואמר (תהלים קמג) זכרתי ימים מקדם, ואמר (איוב לו) אשא דעי למרחוק:

פרק ב אבל אם חשבון כל ב"א שוה אם לא? נאמר כי התשובה בזה שהשתדלות ב"א בעניני תורתם ועולמם, יתחלף כפי התחלפות הכרתם ושכלם וזכות הבנתם, וכל אחד ואחד מהם מצוה לחשב עם נפשו במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא ית' כפי הכרתו בטובות הבורא הכוללות והמיוחדות, כמו שאמר הכתוב

ההערה לה, שעל ידי חשבון הנפש יתעורר לתשובה. — וזכות, מל' זך

(דברים יא) וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו וגו', כי עיניכם הרואות וגו'. ר"ל כי טענת הבורא עליכם יותר חזקה ונראית, ממה שהיא על בניכם אשר לא ראו את מופתי הבורא כראותכם, מפני שאתם ראיתם אותם בעיניכם ואתם המיוחדים בטובות הגדולות מבלעדיהם, והנצלים ממכות מצרים וקרח ולא הם, וע"כ חייבין אתם בעבודה עליהם. וכן נאמר בשאר ב"א כי מה שחייבים בו יתחלף כפי התחלפות הכרתם והתחלפות הטובות עליהם, ועל המאמין לחשב עם נפשו במה שהוא חייב לאלהים יתב', וידקדק בדבר בהכלית יכולתו וכפי השגתו ממנו, ומה שיגיע אליו במעשה ישתדל בו ויטרח, ומה שלא יוכל להשיגו במעשה, ישיגהו בידיעה ויתאוהו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך, ואמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב וגו', והבורא ידינהו לזכות, והוא חייב לצפות לעתות אשר תשיג ידו ויוכל בהם לשלם מה שיתכן לו מחובות הבורא ית', ואל ירחיב על עצמו האמתלאות בו ויזלזל בו ויניחהו ויתעלם ממנו, פן יהיה נעכר ביום החשבון הגדול, כמו שכתוב (משלי יג) בז לדבר יחבל לו:

פרק ג אבל על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו לאלהים ית'? אומר כי אופני החשבון רבים בענין הזה. אך אבאר מהם שלשים פנים יתבאר מהם מה שאדם חייב בו לאלהים, כשנותן אותה אל לבו ומקבל על נפשו לחשוב בהם ולזכור אותם תמיד:— הראשון כשיסתכל האדם בענין עצמו ויחשוב בתחלת הויתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה, והעתקתו מאין ליש ללא יתרון שקדם לו, אך חסד אלהים וטובו ונדבתו, ויראה בשכלו כי הוא חשוב בעניננו ונשא במדרגתו, ומעולה במתכונתו מן הבהמה והצמח והמוצק, יתחייב להודות לבוראו יתב'. וימשל בזה משל קרוב. יעלה במחשבתו אלו בעת ינקותו השליכתו אמו במסילה, ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו ואסף אותו אל ביתו ונטפל בגדולו עד אשר גדל והשכיל, היאך היה חייב לרוץ לרצונו וכל אשר יצוהו בו ויזהירהו ממנו, וכמה הוא חייב לו מן החובות. וכפי הנהגת הבורא עליו והספקתו בכל עניניו, צריך שיהיה המשכו אחר עבודתו וקבולו מצותו. וכבר הוכיח הנביא האומה בענין הזה, באמרו (דברים לב) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו', ובאר יחזקאל (יחזקאל טז) בפרשת ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ושאר הענין; — והשני חשבון האדם עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בחבור גופו והשלמת צורתו ומהותו (ס"א ומינותו) ותבנית אבריו, והוצאתו מבטן אמו ביכולתו ית', והכנת טרפו קודם לזה ואחריו כפי הראוי לו וכשעור צרכו חסד מאלהיו עליו. ויחשוב בנפשו אלו היה חסר בתחלת בריאתו עינים או ידים או רגלים,

---

ולזול. כראותכם, כאשר ראיתם. במעשה, בעבודת ה'. נעכר, לשון השחתה ובלבול. — והספקתו. ממספיק לו. מתבוססת, מתגוללת

ויהיה ביכולת אדם לעשותם לו עד שיהיה גופו שלם בהם, היאך תהיה הודאתו לו ושבחו והמשכו למצותו והדבקו בעבודתו. וכפי זה צריך שימשך אחר בוראו יתב׳ אשר תקן גופו והשלים אבריו כלם בתכלית התקון והתכון, כמו שאמר (איוב י) זכר נא כי כחומר עשיתני וגו׳ ושאר הענין, ואמר (תהלים קלט) כי אתה קנית כליותי, ואמר (שם כב) כי אתה גוחי מבטן: — והשלישי חשבון האדם עם נפשו והשתכלו בגודל טובות האלהים עליו, בכמה שהועילו מן השכל וההכרה עם הרבה מדות טובות והמודות ונכבדות, יש לו בהם יתרון על החיים שאינם מדברים, כמו שכתוב (איוב לה) מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו. ויחשוב אלו היה עירום מן השכל וההכרה, והועילו בהם אדם כמוהו והכיר יתרון מה שהוא בו על מה שהיה בו, ההיה מספיק לו כל ימי חייו ומדת ימיו להיות מתמיד בהודאתו ושבחו על זה תחת גמולו? כ״ש הבורא ית׳ אשר אין קץ לטובותיו עלינו ולא תכלית לחסדיו עמנו, כמו שכתוב (תהלים מ) רבות עשית אתה ה׳ אלהי וגו׳: — והרביעי חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו, בהערתו אל מה שיש בו תיותו בשני העולמים בתורה נכבדת, נאמנה להסיר עורונו ולבער סכלותו ולהאיר עיניו ולהקריבו אל רצון אלהיו, ותודיענו אמתת בוראו ומה שהוא חייב לו אשר השלם הצלחתו בשני העולמים, כמו שכתוב (שם יט) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש וגו׳ פקודי ה׳ ישרים משמחי לב וגו׳. ויחשב בנפשו אלו היתה נעדרת ממנו אחר שהכיר מעלתה ואח״כ נזדמן לו אדם שהועילו בה, ההיה רואה השתדלותו ויכולתו מספיקות להשלים הודאתו ושבחו על זה? וכ״ש הבורא המעיר בה והמפיק להבנתה והעוזר לו עליה. והמעט ממה שאנו חייבים לו מן ההודאה עליה, הוא שנרוץ להדבק בתורתו ונמהר לקבל מצותו והזהרתו, כמ״ש (שם קיט) חשתי ולא התמהמהתי וגו׳, ואמ׳ (שם) מה אהבתי תורתך, ואמ׳ (שם) מה נמלצו לחכי אמרתך: — וה׳ שיחשב עם נפשו בהתאחרו מהבין ספר תורת האלהים, ומנוחת נפשו מבלתי עמוד על ענייניו. ואינו עושה כן בספר שיגיעהו ממלך, אם הוא מסופק בתבנתו מפני הדמות הכתיבה או המלות, או לעומק ענייניו ודקותם והתערבותם וצחות דבריו, אבל היה נותן כל לבו ושכלו בו לעמוד על ענייניו, והיה מצטער צער גדול עד שיבין כוונתו בו. וכשהוא עושה זה לעמוד על ספר אדם חלש ובן התמורה כמוהו, כמה הוא חייב לעשות מכפלי זה עד שיבין ספר אלהיו אשר הוא חייו והצלחתו, כמו שכתוב (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך וגו׳. והיאך התרת לעצמך אחי להתעלם ממנו, ולהסתפק לך ממנו מה שהוא קרוב מענינו ונגלה מפשוטו ותקל

תגולה. התקון והתכון, במדה ומספר. והמפיק, המסייע. והמעט, והפחות. ומנוחת נפשו, ר״ל לא ישים לב להבין. והתערבותם, שהם מעורבין, הן מענין עבירות ונעימות. מכפלי זה, הרבה מאד מזה, ולהסתפק, ומספיק לך.

בזולתו, הלא תראה חרונך ופחיתותך בדבר הזה. הלא זה דומה למעשה מי שנאמר בו (דניאל ה) ולאלהי כספא ודהבא נחשא ופרזלא וגו׳, ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה לא הדרת: — והששי שיחשב בנפשו כשהוא מרגיש במדותיו שהן נוטות להמרות הבורא ולהפר בריתו, ויחשב בנפשו ויעביר על לבו כל מה שתשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו ועליונו ותחתונו, שכולו עומד בדבר ה׳ ושומר ברית ה׳. האם ראה ממנו דבר יוצא מקשר עבודת האל יתברך או שממרה דברו ומפר בריתו? ואלו היינו מעלים במחשבתנו שדבר מהם עבר ברית הבורא ונשתנה טבעו, או שהארץ סרה מן האמצע ויצאו מי הים ועברו גבולם וכסו פני הארץ, ההיה אדם נשאר על פני האדמה? ויותר נפלא מזה באיברי האדם, אלו היו עוברים ברית הבורא באדם וינוחו אבריו הטבועים על התנועה או ינועו הנחים מהם, או אם לא היו מגיעים אליו החושים מה שנצטוו להגיעו אליו, היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת ובטלה הנהגתו. והיאך לא יתבייש האדם לעבור ברית אלהיו, בעולם שלא עבר ברית אלהים בו, ובעזרים שחיבם בעבודהו וסבל כל ענינו והם איבריו. והדמיון הקרוב בזה למלך שצוה כת אחת מעבדיו, להעביר אחד משריו נהר גדול בתכלית השמירה אל מקום ידוע וזמן קצוב. ואח״כ צוה המלך לשר, לעשות להם בענין ההוא ובזמן ההוא דברים ידועים. וקיימו העבדים בשר מצות המלך, והתעלם השר ממה שצוהו בו המלך להם. ואמר לו אחד מן העבדים, השר המתעלם ממצות המלך! הלא תירא שיעשה אחד ממנו בך כמעשיך, ויעבור מצות המלך בשמירתך כמו שעברת בנו, ותפול בנהר הגדול הזה ותמות מיתה רעה, חזור מטעותך בתשובה ובקשת המחילה, כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך אם תתעלם ממצותו עלינו. והקיץ מהתעלמותו וחזר מטעותו. ואתה אחי חשוב אם עבר אחד מאבריך על מצות הבורא בך בהשתמשך בו, הלא אתה יודע כי הבורא יתב׳ התנה בתורתו הנאמנת, שיהיה ברשותך ובחפצך כל מה שבעולם אם תעבדהו, ושיעבור על רצונך כשתעבור על דברו, כמו שהוא מבואר בפרשת אם בחקותי תלכו וזולתה: — והשביעי חשבון האדם עם נפשו לאלהיו בתנאי העבדות, ושיקבל על עצמו חובות האדנות לבוראו. וכבר זכרנו רובם בשער השלישי מן הספר הזה, ידרשם המבקש שמה. ויחשב עם נפשו עליהן בעת שיכיר התמדת טובות הבורא ית׳ עליו, בהזמינו תועלותיו והמלתו עליו, והספיקו כל הצריך לו מן המזון תדיר ולא הניחו לנפשו

ותקל בזולתו, ולא התקן לב לעניניו כעמוקים והנסתרים. השר, אתה השר וכו׳. אם עבר וכו׳, חשוב עם נפשך כי מסתמא כאשמים תלויה בך, וכדרז״ל יפשפש במעשיו. ולא הניחו וכו׳, לא עזב אותו.

ולחלישות הכרתו בהנהגת עניניו, והועילו בהחכמה ובשכל ובבינה ינהיג בהם עניניו וידע הובות אלהיו עליו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) עבדך אני הבינני. וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו, ושהוא משקיף עליו תמיד ויודע נגלותיו ונסתרותיו, ושומר עליו כל תנועותיו וקושר אותם באסוריו ומושל בהם, וצורת נסיונו ובחינתו במה שהתיר לו מהשתמש באבריו, והרשהו מהעברת מחשבותיו ביצריו הטובים והרעים, ויחשב במסורת התורה והערתה על מה שיש בו רצון אלהיו ומה שיקציפנו עליו. משתמש בכל פנות גופו וכחות נפשו במה שימצא בו חן בעיני אדוניו ויקריבהו אליו, ויסיר מסך הסכלות בו מעליו, וילבש כסות המורא והבשת ממנו והאהבה בו והחפץ במה שהוא רוצה, ואז יבואהו הטובות הגדולות והאורים הגדולים מהאלהים, כמו שכתוב (שם פט) ה' באור פניך יהלכון, ואמר (במדבר ו) יאר ה' פניו אליך ויחנך. ועיקר הכל בהשלמתו תנאי העבדות, וביחדו אלהיו באדנות בלב שלם ונאמן, ובזה תהיה אהבתו באלהיו שלמה ואהבת אלהיו בו, כמו שאמר הכתוב (דברים כו) את ה' האמרת היום, וה' האמירך היום, ואמר (שם) ולתתך עליון, ואמר (שם כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והטעם בזה כי ידוע שגדולת העבד ויקר מעלתו אצל בני אדם, הם כפי גדולת אדוניו בין האדונים וכפי בחירת האדון בו והקרבתו אותו. ולפי ששם הבורא יתברך גדול ועליון על כל עליונים אצל כל הגוים, כמו שכתוב (מלאכי א) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים, והיה הקרוב אליו בכל העמים והמיוחד בעבודתו מהם עם בני ישראל, היה בדין שתהיה מעלתנו ותפארתנו על שאר העו"ג כפי זה. וטעם כי שם ה' נקרא עליך, הוא שקראנו עם ה' ועם אלהים וכהני ה' ומשרתי ה' ועבדי ה' ובני ה', והדומה לזה ממלות הסגולה והבחירה. אבל ויראו ממך הוא לכבוד הבורא ומוראו, כמו שכתוב (ירמיה י) מי לא ייראך מלך הגוים, וכמו שאמר הכתוב במה שאנו עתידים להגיע אליו מהתקרב אל הבורא והתיחדנו בעבודתו, (ישעיה מד) זה יאמר לה' אני וגו'. והתחלפות ערכם אצל הבורא, כפי התחלפות מעלותם בקרבתם אליו ועבדם אותו. ע"כ חשוב עם נפשך על הענין הזה אחי! ואל תטה בו אחר יצרך ולא תסכים עם תאותך בהשתמשך במחשבתך ובינתך ושכלך בו, ותן אל לבך השקפת הבורא ית' על חשבונך במצפונך, ותהיה כוונתך בו לשמו ותדקדק בו לכבודו ית' מבשתך מהשקפתו עליך

וקושר וכו', שתנועותיו קשורים ואסורים לרצון הבורא יתברך. וצורת נסיונו, מצייר לו איך השי"ת בוחן ומנסה אותו במה וכו'. והרשהו, נתן לו רשות. במסורת וכו', אע"פ שנתן לו רשות להרע ולהטיב עכ"ז מסר לנו התורה להורות הדרך הטוב. משתמש וכו', והם משתמש בכל פניות

בו, כמו שכתוב (תהלים לג) ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל: — והשמיני חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מיחוד לבו לאלהים יתברך. ויחוד הלב על שני פנים: אחד מהם יחוד הלב ביחוד האל, כאשר בארנו בתחלת הספר הזה. והשני יחוד הלב בעת שיעשה מאומה ממעשי העוה״ב חובה או רשות, לאלהים לבדו, כאשר בארנו בשער החמישי מן הספר הזה. ומתנאי יחוד האלהים שלא יהיה לו אלהים זולתו, ולא ייחס אליו צורה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה, ולא תאר מתארי הגופות ולא ענין מעניני העצם והמקרה, וידע שהוא אחד ואין אחד כאחדותו, ולא בורא זולתו ולא יוצר בלעדיו, ושאר שמותיו הטובים ומדותיו העליונות. ומתנאי יחוד הלב במעשה לאלהים, שלא יכוין במעשהו אלא לשמו הגדול, לא מאהבה לשבח ב״א ולא מתקות להם ולא מיראה אותם, ולא למשוך תועלת ולדחוק נזק בעולמו ובאחריתו, כמו שארז״ל (אבות פ״א ג׳) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ שלא לקבל פרס. ובחון זה אחי במה שנוהגים בו ב״א באהבתם, כי האוהב כשהוא מרגיש מאוהבו שאין לבו שלם עמו, כ״ש האדון מן העבד, יקצוף עליו ולא ירצה במעשהו אפי׳ אם ישתדל בו ויהיה שלם וגמור בנראהו, אע״פ שהאדם מצטרך לחבירו וצריך לעזרתו ק״ו הבורא ית׳ שצורך הברואים כלם אליו ואין לו צורך אליהם ולא תועלת בהם, המשקיף על לבותם וצפון סודותם, איך נרצה לו מנפשותנו במה שלא נרצה מהם לחברינו ורעינו עם סכלותם במצפון לבותנו. עם התרמית והאון ומעוט שלמות לבנו עמהם. וכשמשתכל המבין ממנו בענין הזה, יכלם מבשתו מהבורא ית׳, ויתקן מצפונו וייחד לבו לאלהים ביחודו ובעשותו מצוה ממצותיו ותורה מתורותיו בהשתדלות והריצות, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים קיט) דרך מצותיך ארוץ וגו׳: — והתשיעי חשבון האדם עם נפשו במיני מעשה העבודה והשתדלותו בהם למחלקותיהם, כהשתדלותו במעשי מלכו כשהוא מטיל עליו מעשה מן המעשים שיהיו בתנועת גופו, לא יניח מהשתדלותו ויכלתו מאומה שלא ישימהו בו, ואם יהי׳ ממעשי העיון והמחשבה והעצה, יזמן כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו ולהרגיש אליו: ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו או חסד שעשה עמו, בחרוז או במפורד או בכתב או בעל פה, לא יניח מצחותו ומליצתו ודרך העברה ומשל ואמת ושקר, ממה שיתכן לו לספר עליו שלא יזמנהו ויראהו. ואלו היה יכול להראותו בכל איבריו ונסתרו ונראהו הי׳ עושה, ואלו הי׳

גופו וכו׳. תכונה, שעור ומדה. העצם והמקרה, מבואר בשער היחוד וכן כל הענינים בחשב גוף. וצפון סודותם, מחשבות לבם הנסתרות. סכלותם, חסרון ידיעתם. במפורד, מליצה פשוטה (Prosa). ודרך העברה, הפלגה וגוזמא. ויראהו, להראות לו.

יכול להטריח השמים והארץ וכל אשר בהם בהודאתו ושבחו, מחפצו שיגיעֵנו טוב מצפונו לו, היה עושה זה עם חולשת האדם וזעירותו ומהירות כלות ימיו. וכפי זה ראוי למשכיל שיהיה במעשי עבודת האלהים יתב׳ כשהוא עושה מהם מאומה. והוא שכל מעשה שהוא לאלהים איננו נמלט מאחד משלשה חלקים: אחד מהם חובות הלבבות בלבד, והם שכיונו לבארם בספר הזה. והחלק השני חובות הגופות והלבבות יחדיו, כמו התפלה ולמוד התורה והשבח והתהלה לאלהים ולמוד החכמה וצוות בטוב והזהיר מן הרע והדומה לזה. והחלק השלישי חובות האברים בלבד, אין ללב בהם שום הכנסה אלא הכונה לאלהים בתחלת המעשה, כסוכה והלולב והציצית והמזוזה ושמירת השבתות והמועדים והצדקה, והדומה לזה ממה שלא יזיק העושה אותם טרוד לבו בזולת מעשהו. אך בחובות הלבבות חייב לפנות לבו מכל מחשבות העולם וטרדותיו, ולייחד לבו ומצפונו לאלהים לבדו בעת ההיא. כמו שאמרו על אחד מן הפרושים שהיה אומר בתפלתו לאלהים, אלהי יגוני בעבורך בטל ממני היגונות, ודאגתי ממך הרחיקה מנפשי הדאגות, ובזה יקבל האלהים מעשהו וירצהו, ובכמותם יתכן מה שארז״ל (ר״ה כ״ח ב׳) מצות צריכות כונה. ואם יתעסק במעשה מחובות הלבבות והאברים יחדיו כתפלה וכשבח לאלהים ית׳, יפנה גופו מכל מעשי העוה״ז והעוה״ב, ויפנה לבו מכל המחשבות המטרידות אותו מענין התפלה, אחר שינקה עצמו וירחץ מכל הטנופין והלכלוכין וירחק מכל ריח רע והדומה לזה. ואחר כך יעלה על לבו אל מי מכוין בתפלתו ומה (ס״א וממי) מבקש בה, ובמה מדבר לפני בוראו ממלות התפלה וענינה. ודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות כלב, והתפלה כגוף והעיון כרוח (ס״א כי המלות תהיינה בלשון והענין במלות וכלב והתפלה כגוף והענין כרוח), וכשיתפלל המתפלל בלשונו ולבו טרוד בזולת ענין התפלה, תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלי לב, מפני שגופו נמצא ולבו בל עמו עת תפלתו, ובכמוהו אמר הכתוב (ישעיה כט) יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. ומשלו זה עוד לעבד שבא אדוניו לביתו וצוה אשתו ובני ביתו לכבדו ולעשות כל אודותיו, והלך לו הוא והתעסק בשמחה ובשחוק, ונמנע מעבוד אותו בעצמו ומהשתדל בכבודו ולעשות מה שהיה ראוי לו, וקצף עליו אדוניו ולא קבל כבודו ועבודתו והשיב הכל בפניו. וכן המתפלל כשיהי׳ לבו ומצפונו ריק מענין התפלה, לא

מחפצו וכו׳, מהתשוקתו שיגיע למלך טוב לבו לו. עם חולשת וכו׳, אע״פ שהניסה כ״א תלאים. יגוני בעבורך, היגון שיש לי להפליס עבודתך ביטל ממני כל שאר היגונות, וכן ודאגתי ממך וכו׳. והעוה״ב, שלא יעסוק אפילו בדבר מצוה. והעיון, הכונה. אודותיו, עניניו. וצוה, העבד. והשיב הכל וכו׳, השליך וזרק לו הכל על פניו.

יקבל האל ממנו תפלת אבריו יתנועת לשונו; הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו׳. וכשיהיה האדם חושב בשום דבר מדברי העולם במותר או באסור, ואח״כ יחתום תפלתו ויאמר והגיון לבי לפניך, הלא זה גנאי גדול שיטען שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפונו ולבו בל עמו, ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו, ודומה הוא למי שנאמר בו (ישעיה נח) כגוי אשר צדקה עשה. ואחז״ל (ברכות ל׳ ב׳) ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל. ואמר רבי אליעזר בשעת פטירתו בכלל מה שצוה בו לתלמידיו, וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים, ואמר הכתוב (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישראל, וארז״ל (אבות פ״ד פ״ג) אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, ואמר (יונה ב) בהתעטף עלי נפשי, ואמר (איכה ג) נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. וראוי לך אחי שתדע כי כונתנו בתפלה אינה כ״א כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו, עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו. ולפי שהוא קשה על הנפש לזכור כל זה בלי חבור וסדר, כתבו רז״ל הענינים שצריכים להם רוב בתות ב״א הנראה הסרונם בהם אל אלהים וכניעתם בעבורם, והם עניני התפלה על סדר ותקון שתקבל בה הנפש פני בוראה ולא תבוש בהתנפלה, ויראה ממנה בסדרת מעניני התפלה בלבה הכניעה והשפלות לאלהים. ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה, דאין לה קימה למהירות עבור ההרהורים על הנפש, היה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה; תקנו אותם רז״ל במלים מתוקנים יסדרם האדם בלשונו, מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הדבור. והיתה התפלה מלות וענינים, והמלות צריכות אל ענין, והענין אינו צריך אל הדבור כשאפשר לסדרו בלב אשר הוא עיקר כונתנו ועליו משען מגמתנו. הלא תראה מה שארז״ל בעת הדחק, (ברכות כ׳ ב׳) בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה, והתירו לקצר בעניני התפלה בתפלה קצרה. על כן תקן אחי ענין תפלתך בלבך והשוהו עם דבורך, וכוין בהם כונה אחת לאלהים, ופנה גופך מכל תנועותיך וקשור הושיך ורעיוניך מהתעסק בדבר מדברי העולם עם התפלה. הקשה במה שאתה עושה למלכך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וספור טובותיו עם סכלותו במצפונך, כ״ש הבורא יתב׳ המשקיף על גלויך ומצפונך ונסתרך ונראך. ומן התימה שהתפלה אצלך אמונת הבורא ופקדונו, כי מסר בידיך ענינה ונתנה ברשותך לא ישקיף עליה זולתו. ואלו תתפלל אותה כמו

ימוד וכו׳, ישער בנפשו. כלות הנפש, תאות ותשוקת הנפש. יהביה, משאה וצרכיה. קימה, ל׳ קיום. משען מגמתנו, כפל ענין למלות עיקר כונתנו שלפניו. וקשור, כמו ועצור. הקשה, ל׳ הקש והמיון. עם סכלותו וכו׳, אע״פ שאינו

שצוה הבורא ית׳, יצאת ידי חובת האמונה ויקבלנה ממך הבורא, ואם לא תהיה נאמן בה בלבך ובלשונך, תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו, ואמר הכתוב בהם (דברים לב) כי דור התהפוכות המה בנים לא אמון בם, ואמר באנשי האמונות הנוהגים בהם כמשפטם וכדיניהם (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ וגו׳. ואם יעשה מתוכות הגופות כאומה כסוכה וכלולב ושאר מה שזכרנו בחלק הזה, חייב להקדים כונת הלב לאלהים קודם שיעשנה, כדי שיהיה שורש מעשהו לשמוע למצות הבורא, לגדלו ולרוממו ולהודות לו ולשבחו על גודל טובותיו ורוב חסדיו עליו, ויגיע בה אל קץ גבוליה בתחלת המעשה ובאמצעיתו, ובסופו יראה מהאל וחפץ במה שיגיע לרצונו וירחיק מקצפו, כמ״ש דוד ע״ה (שם מ) לעשות רצונך אלהי חפצתי. וישא נפשו בזה על ההקשה אשר קדמתי בתחלת הפנים האלה מדבר המלך, ויהיה על לבו תמיד, ואז ימצא הריצות מאבריו למעשה העבודה בע״ה, כמו שהקדמנו מדברי דוד ע״ה (שם קיט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך חשתי ולא התמהמהתי וגו׳: — והעשירי חשבון האדם עם נפשו בהשקפת הבורא על נגלהו ונסתרו, ושהוא רואה אותו וזוכר כל מעשיו ומה שעובר על לבו מן המחשבות הטובות והרעות, ויהיה מפחד תמיד ממנו ומשתדל לתקן נגלהו ונסתרו לאלהים ית׳. וימשל בזה אלו היה משקיף עליו אדם ושומר תנועותיו תמיד, הנכון היה לו לעשות דבר מה שמואס האדם ההוא? כ״ש שיהיה בוראו המשקיף עליו, כמה הוא חייב להכלם ולהתבושש לפניו ולהזהר מהמרותו ולמהר לעבודתו ולסבב רצונו ואהבתו! ועוד כי מן הידוע אצלנו שאנו מתקשטים במבחר מה שנוכל עליו מן המלבושים, בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו וגדולי דורנו, מפני שהם משקיפים על גלויינו, כמו שאמר (אסתר ד) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, ואמר (בראשית מא) וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו, וכפי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים בנראנו ובנסתרנו לאלהים, מפני השקפתו עליהם בשוה תדיר, ואלו היינו מעלים בלבנו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו, לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו. הלא תראה כי רוב ב״א אין עלת השתדלותם ללמוד החכמות וללמדם, אלא להתגדל בהם אצל המלכים בלבד, וכן בהרבה מעניני התורות, כי עם הארץ מצווים על דת מלכם, והאל יתברך יותר ראוי לו ויותר חובה עלינו להתקשט בעבודתו במצפונים ובלבבות ובאברים, להשקפתו עליהם וראותו אותם תמיד לא יטרידנו דבר מדבר, כמו שאמר הכתוב (ירמיה יז) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות, ואמר (משלי טו) בבכל מקום עיני ה׳, (זכריה ד) עיני

ודע מה שבלבך. הקובעים, הגוזלים ועושקים. יראה מהאל, יכוין לירחה את האל ולמלאת רצונו. וישא נפשו, והיו עיניו ולבו במעשי המנוה על הדמיון וכו׳. הריצות, זריזות. התורות, חקי המלך. להשקפתו,

ה׳ המה משוטטים בכל הארץ. ואמר הכתוב בענין היראה מהשקפת הבורא, (קהלת ה) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר וגו׳, ואמר (תהלים יד) ה׳ משמים השקיף על בני אדם, וכאשר יהיה הענין הזה שב אל רעיון המאמין תמיד, ויחשוב המאמין הדיר עם נפשו עליו, יהיה הבורא ית׳ נמצא עמו במצפונו, יראהו בעין שכלו ויהיה ירא אותו תמיד ומרוממו, ובוחן במעשיו וחוקר פעליו בהנהגת בריאותיו, המעידות על גדולתו ורוממותו וחכמתו ויכלתו. וכאשר יתמיד על זה, יניח הבורא לו מעצבו וירגיע לבו מפחדו, ויפתח לו שערי ידיעתו, ויגלה לו סודות חכמתו, וישים עיניו על הדרכתו והנהגתו, ולא יניחהו לעצמו וליכלתו כמו שאמר (שם כג) במזמור ה׳ רועי לא אחסר עד סופו. ויהיה במדרגה העליונה ממדרגות החסידים, ובמעלה הרמה ממעלות הצדיקים. ויראה מאין עין, וישמע מבלי אזן, וידבר בלי לשון, וירגיש בענינים מבלתי חושים, וישער בהם מבלעדי הקשה. איננו קץ במאומה מעניניו, ולא בוחר ענין יותר מענין ממה שבחר הבורא. תולה רצונו ברצון הבורא. ואהבתו באהבתו, והנאהב אצלו מה שאהוב לו, והנמאס אליו מה שמאוס לו, ובכמוהו אמר החכם (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, ואמר (שם) כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה׳: — והאחד עשר חשבון האדם עם נפשו על מה שעבר מימיו, אם התעסק בהם בעבודת אלהיו או בעבודת יצרו. וימשל בזה כאילו המלך נתן לו ממון להוציאו בפנים מאופני הוצאותיו, והזהירו שלא יוציא ממנו מאומה בזולתם, והודיעו כי יחשב אותו עליו כבלות שנתו ולא ימחול לו ממנו מאומה. האין מן הזריזות לו שיחשב עם נפשו בסוף כל חדש וחדש מחדשי השנה, לדעת מה שהלך מן הממון ובמה הוציאו, ויהיה נזהר בשאר הממון ובשאר הזמן קודם שיפגעהו החשבון פתאום, והוא אינו יודע מה שיש לו ומה שיש עליו. ועל הדמיון הזה אחי צריך שתפקוד את נפשך אם תוכל בכל יום מימיך, ותחשב עמה על עבודת האלהים שהיא חובה עליך בו, ואם התעלמת מזה מה שעבר מימיך, אין פחות משתחשב עם נפשך במה שנשאר מהם. ואל תדלק אחר ההעלמה בהעלמה ותרדוף ההגחה בהגחה, כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הגחה ולא שכחה. וכבר נאמר כי הימים מגילות כתבו בהם מה שתחפצו שיזכר לכם, ואמר (תהלים לב) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין, ונאמר במי שארך זמן התעלמותו (הושע ז) גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע: — והשנים עשר חשבון האדם עם נפשו בעת המית לבו וחריצותו על העולם בכל

מפני שמשקיף. יניחהו, יעזבהו. הקשה, ל׳ דמיון וקקש. בזולתם, בזולת הדברים שצוהו להוציאו עליהם. שהלך, שחסר. אין פחות וכו׳, לא התעלם לכל הפחות תחשוב וכו׳. תדלק, תרדוף. בהעלמה, שתחשוב שהכונה מהעלם ממך. ההגחה, מן ההשגון. בהגחה, שתחשוב שכבר מחל לך הש״ית ויתמחול עוד. המית לבו וכו׳, שלבו הומה ומשתדל בכל.

השתדלותו ותכלית תחבולותיו וסוף יכלתו. וישקול עצה בזותו בעניני אחריתו ועותו (ס"א ונטותו) מעבודת אלהיו, ואז ימצא מחשבתו בעניני עולמו הרמה שבמחשבות, ותוחלתו בו הרמה שבתוחלות. כי לא יספיק לו ממיני קניניו מאומה, אך הוא כאש כל אשר תוסיף עצים היא מוסיפה להבה. וכל לבו וכונתו מושכים אליו יומם ולילה, איננו חושב לאוהב אלא מי שיעזרהו עליו, ולא ריע נאמן אלא המישרהו אליו. ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתי מכירתם, וצופה עניני השער וחוקר על יוקר הסחורות וזלותם ועלותם וירידתם בכל קצוי הארץ, ולא יעכבהו מלכת בדרכים הרחוקים חום ולא קור ולא סער הים ולא אורך הדרך במדברות, אך כל זה להקותו שיגיע אל תכלית ואין תכלית לו. ואפשר שתהיה יגיעתו לריק. ולא יעלה בידו כ"א הצער הארוך והטורח והעמל. ואם הגיע אל קצת מה שקוה, שמא לא יהיה לו ממנו כי אם שמירתו והנהגתו והצנעתו מן הפגעים, עד שיהיה למי שנגזר לו בו, אם בחייו, כמו שנאמר (ירמיה יז) בחצי ימיו יעזבנו, או לאחר מותו, כמו שכתוב (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם. וכבר הזהירנו החכם מן ההריצות וההשתדלות להרבות בממון, כמו שכתוב (משלי כג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, וספר מדוה הנמצא בו, באמרו (שם) התעיף עיניך בו ואיננו וגו', והורנו החכם האחר ואשר אותנו על השתדלותנו בענין המזון והספק בלבד, באמרו (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ובן שאל החסיד מאלהיו לתת לו מן המזון די ספקו, ולהרחיק ממנו העושר המביא אל המותרים. והריש המביא אל אבדת המוסר והתורה, באמרו (משלי ל) שתים שאלתי מאתך ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חוקי ושאר הענין, וכמוהו מצאנו יעקב אבינו ע"ה שאל מאלהיו ספוקו, באמרו (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. הלא תקיץ אחי והראה הסרון מה שחרצת עליו, ומהרת אליו להעמיד גופך על ענינו אשר לא התמיד לך חברתו כ"א זמן מועט. לא יפרד ממנו צער, ולא ימלט מפגע בעוד התחברותך עמו. אם ישבע יחלה, ואם ירעב יחלש, ואם תלבישנו יותר מצרכו יקוץ, ואם תניחנו עירום מצטער. ועוד שהנהגתו בבריאותו וחליו וחייו ומותו איננה ברצונך ולא ברשותך, כי הכל להנהגת בוראך ית'. ואיה יהרון נפשך על גופך, ומעלת עולמה על עולמו, ועלותה מירידתו, ורוחניותה מגשמותו, ועמידתה מחליפתו, וקיומה מהפסדו, ופשיטותה מהרכבתו, ודקות עצמה מעביו, והבנתה מבהמותו, וקבולה המדות הטובות מקבולו המגונות? ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת

תחבולותיו להשיג מבוקשו. בזותו וכו'. איך נבזו בעיניו עניני העוה"ב. ועותו, מה שעיות. ואישר אותנו, הורה לנו המובחר והטוב. והריש, עניות. שחרצת, שעמלת. להעמיד גופך וכו', למכור נפשך למלאת צרכי גופך. חברתו, חבור הגוף עם הנפש. מעביו, מגסותו. עם פחיתותו וכו',

בתקנת גופך , עם פחיתותו וגנותו ועם חלישותך מהזיקו והועילו , כמה אתה חייב שתתנהג בו מן החריצות וההשתדלות בתקנת נפשך החשובה הנשארת לך , אשר צוית להנהיג ענינה ולעיין בתקוניה בקנות החכמות והבינות , כמו שכתוב (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור , (שם ד) קנה בינה , ואמר (שם טז) קנה חכמה מה טוב מחרוץ , ואמר (שם יד) כן דעה חכמה לנפשך , ואמר (שם ט) אם חכמת חכמת לך , כלומר שהקנינים הרוחניים הם שלך , לא ישלול אותם ממך זולתך כאשר יקרה בקנינים הגופיים . ראה אחי מה בין שני הדברים ומה בין שני הענינים , ונטה ממותרות עולמך והשתדל במה שאתה צריך לו לאחריתך , ואל תאמר ימצאני מה שימצא הכסיל , כי אתה נתבע בפי הכרתך , ועונשך יותר חזק והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק , ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות , ותנוח דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך . והמאמר בהשלמת הענין הזה יארך , ודי לך ממני שהעירותך אליו והוריתיך עליו , וכפי התבוננך השכל דברי והבן רמיזותי , והקור עליהם בספר תורת האלהים ודברי רז"ל , יראה לך בירורם מן הכתוב ומן המושכל ומן המקובל בעזרת האל : — והשלשה עשר חשבון האדם עם נפשו על מעשהו ותוספת הכרתו על השתדלותו בעבודת הבורא , והגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא על טובותיו עליו . וימשל בזה אל עבד שנתן לו אדוניו אדמה לזרוע ונתן הזרע כפי צרכו וזרע קצתה והוציא שאר הזרע בצרכיו . וכאשר פקד אדוניו את האדמה , מצאה בלתי זרועה . וכששאלו על זה הודה בקצורו בענינה , והשב עמו על מה שאמר כי זרע מן הזרע באדמה , ופקד הנזרע ממנה והשב על מה שעלה בו עד תכלית , והבעו בשאר הזרע וחייבו לפרעו כל מה שהיתה האדמה עושה : וגדל מדוהו ונכפלה רעתו . וכן אחי ראוי לך להשב עם נפשך על מה שחננך האלהים מהבנתך אותו ואת תורתו , ומה שנתן לך מן הכח והיכולת לפרוע מה שאתה חייב לו . ועשה בזה מה שיצא אל גבול המעשה ממך , ויראה לך כי אתה נתבע בכל זה ובא עליו לידי חשבון , כ"ש עת המשך הטובות אליך מאת הבורא . וראוי לך להשתדל בכל כחך והטרח בכל יכלתך לפרעו ולהשוות מעשיך לחכמתך והכרתך עם השתדלותך , והזהר כל טרחך לעשות כפי חכמתך , ואל תתנהג במותרי עולמך פן תלאה לשלם חובות תורתך . שהאל יתברך נתן לאדם מן הכח כפי צרכו לתורתו ולעולמו , ומי שהוציא כמנו מאומה במותרים אשר

אע"פ שהוא פחות ומגונה . חלישותך מהזיקו וכו' , שאין בידך להזיק לו ולהועיל לו . ותנוח , ואל תנוח דעתך וכו' . עליך , נגדך . ותוספת הכרתו וכו' , שמכיר גודל חיוביו ועושה מעט . והגעת יכלתו וכו' , שיכול לעשות יותר מאשר הוא עושה . ויראה לך , יהי נדמה בעיניך כאלו אתה נתבע וכו' . עת המשך וכו' , אם הטיב לך בעושר ונכסים . והזהר ,

יתכן לעמיד זולתם יפקדנו בעת הצורך אליו בדברים הצריכים. ואל תתלה עצמך בלו ואולי ותאמר לו הגעתי למעלה כך וכך מן הממון והתכמה הייתי משלם כל מה שאני חייב מן העבודה לבורא ית׳ וההוכחה לזה מן הדברים כי הם דברי כזבים, יתעה כי שיתלה עצמו בהם ויפול מי שנשען עליהם. וזאת היא הגדולה שבהעות בעלי המשכון, אשר זכרתי לך בשער הבטחון. השמר לך פן תקחנה לטענה לך ולאמתלא! כי אתה בזה ככל חוטא שיטען בה, וכבר ידעת שאינה מצלת אותו מן העונש, כמו שאמר שלמה ע״ה על הגנב (משלי ו) לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ונמצא ישלם שבעתים. אע״פ שדחקו נראה וצרכו הביאו לקחת ממון אחרים, לא נצל בזה מן העונש והשלומי כפל, כל שכן שאר החטאים. ע״כ שים לך האריכות הזאת לשלל, בעוד שתוכל לפרוע מה שאתה חייב בו לבורא יום יום. ואל תאחר מעשה יומך למחרתך, פן יכבד עליך לפרעו אם תגיע למחרת, ותהיה מגושיו (ס״א מלגשיו). וקשה מזה אם יבא קצך ותצר עליך האמתלא והפסק טענתך, כי העולם כשוק שיתקבץ ואחר יפרד, ומי ששחר והרויח שמח ומי שהפסיד התחרט. וע״כ אמר החכם (קהלת יב) וזכור את בוראך בימי בחורותיך וגו׳: — והארבעה עשר חשבון האדם עם נפשו בעת אהבתו ונטות נפשו וכלות רוחו אל כל כי ששועך ממנו שהוא אוהבו כמו כן, כמו שכתוב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וכ״ש אם יהיה האיש ההוא שר או נגיד. ויותר מזה כשיראה ממנו אות על זה מהקרבתו והבטחתו, ושהוא מטיב אליו ועושה עמו חסד לבלי צורך אליו, שלא יטרידנו דבר מאהבתו, ולא יניח מיכלתו (ס״א מכלתו) לנפשו מאומה, אבל יוציאנה כלה במצותו ועבודתו, ויתנדב בנפשו ובממונו ובניו בגמולו. וכיון שנעשה זה לנברא חלש כמונו, כמה אנו חייבין מכפלי זה לבוראנו ית׳. אשר הודיענו הנביא כי הוא אוהב אותנו, כמו שאמר (דברים ז) לא מרובכם מכל העמים וגו׳, כי מאהבת ה׳ אתכם וגו׳. ועם מה שהודיענו בזה ראינו אותות אהבתו אותנו ועזרתו לנו חדשים גם ישנים, עם הקרבתו והבטחתו לנו בכל דור ודור, כמו שכתוב (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ וגו׳, ואמר (עזרא ט) כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו. ומהשלמת הענין הזה, כי מן הידוע אצלנו שמי שהיה רע אבותינו ואבות אבותינו, חייבים אנחנו לזכור לו את האהבה בכבודו ואהבתו, כמו שאמר החכם (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב. והבורא יתבר׳ מזכיר לנו ברית אבותינו והשגחתו עלינו בעבורם ולהקים בריתו עמהם,

---

והשתדל להציל מכל טרחך וכו׳. יפקדנו, יהיה לו. בלו ואולי, נ״ל שנ״ל ואלו והולך ומגתר כוונתו. האריכות הזאת, זמן חייך. לשלל, לקנות לך מע״ט. ששועך, שמטער. ולא יניח וכו׳. לא יותיר לנפשו מאומה מיכלתו. ועם מה וכו׳, נוסף על מה שהודיענו וכו׳. עם הקרבתו וכו׳, כמה שהקריבנו וכו׳. ומהשלמת הענין, ולמען דבר בענין זה כל צרכו.

כמו שכתוב (דברים ז) ומשמרו את השבועה והרבה כזה. ואנו כאשר לא תבטח נפשנו עליו ותסמוך על חסדו ותגוע לאהבתו ולהדבק בעבודתו ולפני האלהים נשפוך שיחנו, במה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מיועטה! ובמה אנו קשים להמשך אחר האמת! לא אהבת אבותינו ואבות אבותינו נזכור, ולא לאהבת הבורא והשגחתו עלינו נגמול, ולא בעבור הבטחתו והקרבתו לנו נעשה, ולא לגודל טובותיו אתנו ורוב חסדו עמנו נשמע, ולא בעבור בריאתו אותנו והנהגתו הטובה לנו נבוש. הקץ אחי מן השינה הזאת וגול מעל לבך את מסך יצרך אשר נסך עליך עד שהבדיל בינך ובין אור שכלך. כעכביש אשר יארוג על מאור הבית, וכאשר יתמיד יעבה ויסתום עד שימנע הגעת אור השמש אל הבית, ובתחילת אריגתו הוא חלוש ודק עד מאד, וכל אשר יתמיד הדבר יחזק ויעבה, וימנע אור השמש מעבור בו ומהגיע אל הבית. וכן מעשה היצר בלבך, יהיה בתהלה ענינו חלוש מאד לא ימנעך מראות האמתיות. ואם תרגיש בו בעת ההיא ותגלהו מעל לבך, יקל עליך הדבר. ואם הקל בו ותתעלם ממנו, יחזק מעשהו וימנע אור שכלך ממך, ויקשה לגלוהו מעל הכרתך. ע״כ מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך, וטרח והשתדל תאור באור החכמה, ותראה אמתת הדברים בעין לבך. וכבר משלו קדמונינו ע״ה מעשה היצר באדם במשלים נחלקים מן הכתוב, באמרו (שמואל ב יב) ויבא הלך לאיש העשיר, ואח״כ קראו אורח ואח״כ קראו איש. ואמר (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳, ואח״כ עמד ואחר כך ישב והדומה לזה הרבה. חשוב עם נפשך אחי על זה והדומה לו, והכריחה אותה על מה שיש בו הצלתה. כי כבר אמר החכם בבתעלמים מהשתכל, (משלי כח) אנשי רע לא יבינו משפט וגו׳: — והחמשה עשר חשבון האדם עם נפשו בהזמנתו קודם הצורך אליהם, ואיננו יודע אם יעמוד ויחיה עד עת שיהנה מהם. וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה, מזמין עניני הליכתו קודם לכן בימים, ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן הסחרים, ואח״כ במה שירכב ובמה שיגיעהו מן הצידה ובחברה ובמחנות אשר יחנה בהם בדרכו והדומה לזה, ואיננו יודע במה שגזר לו הבורא מזה, ולא באריכות ימיו. ועל הדרך הזה אחי, אנחנו חייבים להיות נכונים למועד ולהזדמן לדרך הרחוקה אל העולם האחר, אשר אין לנו מברח ממנו ולא מנוס מפניו, ולחשב בצידה ובמה שנפגע בו בוראנו יום החשבון הגדול, שאמר עליו הכתוב (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור. ואיך נתעלם, והנסיעה מתמדת

ותגוע, ל׳ תנועה. וגול, הסר. נסך, פרש וכסה. ובמחנות, במלונות ואכסניות. מברח, מקום לברוח. שנפגע, שנפייס ונרלה. והנסיעה מתמדת, כי יום יום הולך וקרב האדם אל המות וכן והעתקה תדירה.

והתעתקה הדירה, והדרך ארוך והמרגוע רחוק. ומדוע לא שמנו אל לבנו לזכור אחריתנו, ולא חשבנו על הצידה לבית מועדנו! התעסקנו בעולם הכלה, והנחנו הקיים. ובמדוי גופינו, ושכחנו מדוי שכלנו. ובעבודת רוע יצרנו, ועזבנו עבודת יוצרנו. ונעבוד את תאוותינו, ולא עבדנו את אלהינו. הה למבוכה הזאת כמה היא כוללת, ולשכרות הזאת כמה היא חזקה! כמש"ה (ישעיה מד) כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, ואמר (שם כט) שכרו ולא יין וגו':—

והששה עשר חשבון האדם עם נפשו על אורך זמן עמדו בעולם. ויעלה על לבו קרבת קצו ובא המות אליו, בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום ממדבר וזולתו, מבלי הקדמת ידיעה בדבר, ולא רמז ולא מועד ידוע שיהיה בטוח מהיותו בו. איננו מתעכב מבא בכל חדש מחדשי השנה ולא ביום מימות החדש ולא בשעה משעות היום, ואיננו בא בימי הזקנה מבלעדי הישישות והבחרות והנערות והילדות והינקות; אך הוא קורה (ס"א קורא) את החיים בכל זמן ובכל עת ובכל מקום. וימשל בזה כאלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו, וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת כדי שלא ילך למקום אחר, ושיהיה נמצא עת שיבקשהו המלך, היתכן לו לדור חוץ ממקום המלך (ס"א נכיר ממקום המלך) בעוד שהפקדון בידו? ויש שממשל במי שיש עליו חוב בלי זמן קצוב, והוא מצפה עליו בכל עת, לא תנוח נפשו עד שיפרענו. וכאשר יחשב האדם עם נפשו על אורך עמידתו בעולם, ויזכור כי קהל מחבריו נסעו אל העולם האחר קודם ממנו, בעת שהיתה תקותם חזקה לחברת העולם, ולא ראה לנפשו יתרון שיחייב לו התאחרו מהם; יקצר תוחלתו בעולם ויוחיל לאחריתו, ויחשוב בצידתו לעת נסיעתו, ויחשוב עם נפשו קודם יום החשבון. ואמר אחד מן החכמים, מי שקדם המות לפניו תקן את עצמו, ואמר החכם (קהלת ז) לב חכמים בבית אבל, ואמר (שם) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, ר"ל בחי מי שלבו חי כלומר המבין המכיר. ואמר (תהלים קמד) אדם להבל דמה. — והשבעה עשר השתכלותו בעת שתטה נפשו לחברת ב"א ולהשתעשע בהם, במעלות הבדידות והפרידה מב"א, וברוע חברת כסיליהם מבלי דוחק יביאנו לכך. ומניעת חברתם מותרי הדברים, ואמר ונאמר ובלבול ארוך אין

והמרגוע רחוק, המנוחה הוא העולם הבא. הה, הוי. למבוכה ולשכרות, כנוי לטעות ודמיון שוא. כממדבר וזולתו, כ"א ובאור בע"ה. מהיותו בו, שלא יהיה המות בו. הזקנה מבלעדי וכו', ר"ל שאינו בא רק בימי הזקנה אלא קודם. קורה, ל' מקרה ופגע. אורך עמידתו, כמה חי עד הנה. יתרון שיחייב לו וכו', אינו רואה בעצמו שום יתרון עליהם למה יאריך ימים יותר מהם. שקדם המות וכו', שנתן אל לבו עניני המות. בחי, במלת חי. במעלות הבדידות וכו', כשתטה נפשו לחברת בני אדם יסתכל במעלות הבדידות וכו'. מבלי דוחק, כאין הכרח. ואמר ונאמר וכו', זה יאמר

צורך אליו, ואמר החכם (משלי י) ברוב דברי' לא יחדל פשע וגו'. ואמר אחד מן החכמים אצור מותר דבריך וחסום מותר לשונך. ומדבר ב"א והזכיר רעותיהם וספר בגנותם, ואמר הכתוב בענין הזה (תהלים נ) תשב באחיך תדבר וגו'. והכזב ודברי השקר, ובזה אמר (שם נה) הוות בקרבה, ואמר (ירמיה ח) הקשבתי ואשמע לא כן ידברו. ושבועת השקר והשוא שאמר הבורא עליהם (שמות כ) כי לא ינקה ה', ואמר אחד מן החסידים לתלמידיו התורה התירה לנו להשבע בשם הבורא באמת, ואני איעצכם שלא השבעו בו לא באמת ולא בשקר, אמרו הן או לאו. והגאוה והלצנות ובזות קצת היושבים והשחוק עמהם. וכבר יחדתי בהרחקת הענין הזה שער בספר הזה, והוא שער הכניעה. והעדר יראת האלהים מלבו בעת התערבו עם ב"א ושיחתו עמהם, עם מעוט ההצלה מהזקתם בממונו ודברם בו. והחונף ואהבת קנות השם להתנאות להם ולהתגדל אצלם, במה שהוא יודע ובמה שאינו יודע ממיני החכמות והמעשים. ומהם חיוב הצווי בטוב וההזהרה מן הרע, אשר צונו הבורא עליו באמרו (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך. ואנחנו חייבים להזהיר מן הרע בשלשה דברים: אחד מהם בפגיעת היד, כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי. והשני למחות בדברים, כמו שעשה משה (שמות ב) באמרו לרשע למה תכה רעך. והשלישי בלב, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים כו) שנאתי קהל מרעים וגו'. ואם יוכל למחות הרשעים, על כל פנים ימחה, שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור. וכאשר תתבודד, בטלה מעליך הובת הצווי בטוב וההזהרה מן הרע בלי ספק, והוא דבר קשה לקיים מצותו ולהשלים חובתו, כמו שארז"ל (ערכין ט"ז ב') העבודה אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, ואמר קצתם העבודה אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח. ומהם הפסד העצה וחסרון הכרת השכל בחברתם וריעותם, והתלמד רוע מדותם, כמו שאמר החכם (משלי יג) ורועה כסילים ירוע. ועל כן ארז"ל (אבות פ"ג י') שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאים את האדם מן העולם, וכללו של דבר כי רוב העבירות לא יגמרו אלא בשנים, כמו הזנות ורוע משא ומתן ושבועת שקר ועדות שקר. וכל העבירות שיהיו בלשון לא יגמרו אלא בחברה ובהתערב עם ב"א. אבל הבדידות והפרידה מב"א סבת ההצלה מכל מה שזכרנו מן העבירות, והיא מהחזק שבדברים המביאים אל המדות הטובות. וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירות היחידות. ע"כ השמר אחי פן ישיאך היצר, וייפה בעיניך החברה והתערובת

פלוני אמר כן וזה יאמר על פלוני נאמר וכדומה. ובלבול ארוך וכו'. לחג הרגה של הגל. אצור, הטמן והסתר. והסום, וסגור. ומדבר בב"א וכו', ומרעת חברתם גם זאת שגורם לדבר בב"א וכו', וכן והכזב וכו' ושבועת וכו' חולתם דנסמוך. על כל פנים ימחה, בכל אופן שיוכל חייב לעצור בידם. העבודה, ל' שבועה. בשנים, בשני ב"א. עמוד בר הלבב,

עם ב"א, ויסיתך לבסוף בעת היחידות והבדידות להם, ואח"כ השמר פן יטעה אותך רעיון לבך, כי בחברת החכמים היודעים את האלהים ואת תורתו וההערב עם גדולי ב"א, העדר ענין הבדידות והנהגת מעלות היחידות, אך היא הבדידות הגמורה והיחידות השלמה. ובחברת אנשי החסד והתורה מעלות רבות יתירות על מעלות היחידות יארך ספורם, ואמר החכם (שם) הולך את חכמים יחכם וגו', ואמר (שם כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים. ואמר במי שלא התחבר עם אנשי החסד (שם טו) לא יאהב לץ הוכח לו וגו'. ואחז"ל (סנהדרין ע"א ב') קבוץ לרשעים רע להם ורע לעולם, ולצדיקים טוב להם וטוב לעולם. פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים רע להם ורע לעולם. ואמרו יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם. ואמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע: — והשמנה עשר חשבון האדם עם נפשו בעת גבהותה והתגדלה ורוחק משאליה (ס"א מאוייה) בעוה"ז, והוא שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים, ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך, כמו שבארתי בענין הזה בשער הששי מן הספר הזה. וישתכל אח"כ במה שחלק הבורא מן הגדולה לאדם שהשליטו במיני החיים והצמחים והמוצאים, כמו שכתוב (תהלים ח) תמשילהו במעשי ידיך וגו', ושהודיעו חקי תורתו והעמידו על כל מה שיש בו תקנתו מסודות עליון העוה"ז ותחתונו. והרים מעלתו בשבחו ובהודותו לבוראו, ובקראו אליו בצרות, ובענותו בעת המצוקות ובחרו בו ושלחו אל ברואיו, ומסרו אליו סודות גבורתו והראות המופתים על ידו, עם מה שיארך ספורו מן הטובות הנסתרות והנראות, הגופיות והרוחניות הכוללות והמיוחדות, חסד וטובה עלינו. והשתכל אחי כמה ערכך נקלה וענינך נבזה, וכמה גדלך בוראך, עם מה שאינו צריך לך וגודל צרכך אל השגחתו והנהגתו. וחוס על העטרה הגדולה (ס"א המעולה) הזאת אשר עטרך בה, והמעלה הרמה שהרימך אליה בעוה"ז, והגמול הגדול שצפנו לך בעוה"ב. והדבק בעבודתו ובהודאתו. ואל יביאך מה שנשאך הבורא בו במה שזכרתי לך מחסדיו וטובותיו להתגאות בענינך ולהתגדל בנפשך ולהתרומם בחסד הבורא עליך, ותחשוב כי מן הדין הוא לך ושאתה ראוי לו ויאות לך כמוהו. אבל הדבק בכניעה ובענוה ובשפלות שאתה ראוי לה, כשתודה באמת על ערכך בבריאות הבורא יתב', כמה שחייב העבד החלש הנבזה הנקלה, כשינשא אדוניו מעלתו

משום חזק לטוהר הלב. פן יטעה אותך וכו', פן תאמר בלבבך א"כ גם בחברת חכמים גרוע מבדידות וכו'. בעת גבהותה וכו', כשהטיב ה' לו בקנייני עוה"ז. ורוחק משאליה, ועוד השכל נפשו יותר מאד כדרז"ל אין אדם מת וכו'. ובחרו בו, שבחר נביא מקרבו. כמוהו, כחסד הזה.

וישימהו עם אנשי סגולתו, חסד ממנו עליו, מבזות נפשו והיותה בעיניו כערכה הראשון קודם שיגביר אדוניו חסדו עליו. ואל יתגדל לפניו ואל יגבה לבו במה שהגיע אליו מן הגדולה והיקר, ואל יבקש ממנו משאליו דרך רגילות, אך יעזוב ענינו אליו ויבטח עליו ועל טובו. ואמרו על אחד מן הצדיקים שהיה אומר אחר תפלתו, אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך, כי אתה רם ונשא, ואני נקלה ונבזה וקטן משאול ממך, ומקרוא אליך שבח והלל, וקדש שמך המקודש בקולות המלאכים העליונים הקדושים, אבל הרשני (ס״א נשאני) על זה שרוממתני בצוותך אותי לקרוא אליך, והרשיתני לשבח את שמך העליון כפי הכרתי אותך וידיעתי בכבודך, עם הראותי עבודתי לך ושפלותי לפניך, ואתה יודע הקנותי ואופני הנהגתי, ולא הודעתיך בצרכי להעיר אותך עליהם אלא שארגיש בגודל חסרוני אליך ובטחוני בך. ואם אשאל ממך בסכלותי מה שאינו טוב לי, ואבקש ממך שאין בו תקנתי, בחירתך העליונה טובה מבחירתי, וכבר הנחתי כל עניני אל גזרתך הקיימת והנהגתך העליונה, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים קל״א) ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני, אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי:— והתשעה עשר חשבונו עם נפשו בהצלת הבורא אותו מפגעי העולם וצרותיו ומיני חלאי בני אדם בו, ואופני המאורעים והמצוקים ממאסר ורעב וצמא קור וחום וסמי המות והחיות הרעות והצרעת וטרוף הדעת ומיני בטול ההרגשות ומה שדומה לזה. עם ידיעתו שהוא ראוי להם ומחוייב בהם על מה שקדמו לו מן העונות והחטאים לפני הבורא, וגודל מה שעבר מהמרותו את אלהיו ובזותו בדבריו, ועזבו הודאתו ושבחו וסורו מעבודתו והנחת התשובה וההודאה לפני האלהים, מאורך זמן מריו עם התמדת טובותיו לו והדירות חסדו עליו. כשישתכל המשכיל בזה ויהשב במה שמנסה הבורא בו את ב״א במה שספרנו מן הפגעים בעוה״ז, ובהצלתו מהם והמלטו מהמהם עם מה שהוא ראוי להם, יגדל שבחו על טובת האלהים עליו, וימהר אל התשובה ובקשת המחילה על מה שקדם לו מן העונות והחטאים, אשר הסתירם הבורא עליו זמן ארוך, וירוץ להדבק בעבודת הבורא ליראה מהם ולדחות אותם, כמו שכתוב (דברים כח) והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך, ואמר (שם ז) והסיר ה׳ ממך כל חולי וכל מדוי

חסד ממנו עליו, רק מחסד אדוניו מגבר עליו. מבזות נפשו וכו׳, כמו שחייב העבד להיות בזוי בעיניו. דרך רגילות, כשולל מנ״א הדומה לו. נשאני, הסיתני. סכלי, חסרון ידיעתי. משאול ממך, מלשאול ממך. וקדש, ולקדש. הרשני, נתן לי רשות. בטול ההרגשות, הפסד החושים. מהמהם, כל׳ הכתוב ויתמהמה, ור״ל מסס וע״ד ספלגה.

מצרים וגו', ואמר אחד מחסידינו הקדמונים ז"ל ראו שאין ערוד ממית אלא חטא ממית. ואמר דוד ע"ה (תהלים צא) על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין כי בי חשק ואפלטהו וגו': — והעשרים חשבונו עם נפשו אם יהיה לו ממון בפנים שקנהו מהם, ובאופני הוצאתו והוצאת חובות הבורא ממנו, ופרוע חובות ב"א כמו שהוא חייב בו ממנו, ואל יחשבנו מעמד עליו בלבד, וידע כי הוא אצלו כמו הפקדון, ישאר כל עוד (ס"א עת) שירצה הבורא בידו ואח"כ יפקידנו אצל אחר בעת שירצה. וכאשר יחשוב בעל הממון בנפשו זה, לא יפחד מפגעי הזמן עליו. ואם ישאר הממון בידו, יודה הבורא וישבחהו, ואם יאבד ממנו, יסבול דינו וירצה בגזרתו, ויקל בעיניו להשתמש בו ולהוציאו בעבודת האל ית', ולעשות הטוב ממנו ולהחזיר האמנות ולהשיב, ולא יחמוד אדם בממונו ולא יבזה עני לעניו, ויהיה מן החזקות שבסבות המדות הטובות ודחיית המגונות, כמו שאמר (משלי ג) כבד את ה' מהונך וגו', ואמר (שם יט) מלוה ה' חונן דל וגו': — והאחד ועשרים חשבונו עם נפשו על מה שיש ביכלתו ממעשי העבודה, ולהרגיל בה ולהתמיד עליה, וירוץ ויחריץ לעשותה עד שתשוב לו למנהג. ואח"כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו, וישאל מהאל לעזרו ולאמצו על יותר ממה שיש ביכלתו מן הידיעה והמעשה בלב ומצפון נאמן. וכשיתמיד על זה ימציא לו הבורא בקשותיו ויפתח לו שערי ידיעתו, ויחזק שכלו ואיבריו לעמוד במצותיו אשר למעלה מיכלתו מדרגה אחר מדרגה, כמו שאמר (ישעיה מח) אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. והדמיון בזה במלאכות והלמוד. כי הלומד מלאכה בהתחלתה יעשה מחלקיה כפי בינתו ופחות ממה שביכלתו, וכאשר התחזק בינתו ויתמיד עליה, יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מב"א. וכן בלמוד כי בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו, אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורו' הרשומות אשר סדר אותם אקלידי"ס בספרו שחבר בשיעור. וכשיבין אותו תלמיד היטב ויחפוץ לעמוד על תולדותיו בהשתדלות וחריצות, יורהו הבורא השיעור המחשבי ויתכן בכלל מדעו, ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות ומלאכה דקה, כמעט שתדמה לנבואה הבאה מאת האלהים. וכן בשאר החכמות כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא

עם מה וכו', אע"פ שראוי להם. ערוד, מין נחש. בפנים שקנהו וכו', באיזה אופן בא לידו אם בהיתר או לא. ואל יחשבנו מעמד וכו', אל יחשוב שיעמוד תמיד בידו בלבד, ולא יעבור לזולתו. האמנות, מה שנפקד בידו. ולא יחמוד וכו', לא יקנא בעל ממון אחר. ויחריץ, יזרז. ומילד, ומוציא. חכמת השעור, חכמת המדידה הנקראת הנדסה. המחשבי, המשוער רק במחשבה בלי ציורים וכלים. בצדו, בגלל הספר שמלמד אותו בו. ויתכן בכלל מדעו, יתכונן ויתחזק בכלל ידיעתו.

משתדל בחכמה, כח עליוני רוחני אין בכח אדם להועילו בו, ולזה אמרו רז״ל (ב״ב י״ב א׳) חכם עדיף מנביא, ואמר אליהוא (איוב לב) אכן רוח היא באנוש. ועל ההקשה הזאת ראוי לך אחי שתבין כי רוב הענין המכוון במצות שהם בגופים ובאברים, הוא להעיר על המצות אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם משען העבודה והם שרש התורה, כמו שאמר (דברים י) את ה׳ אלהיך תירא וגו׳, ואמר (שם ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ואמר (שם י) מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳. ומפני שהיה זה למעלה מכח האדם, ולא יתכן לו עד שיפרד מרוב תאוותיו הבהמיות ויכריח טבעיו ויקשור תנועותיו, העביד אותו הבורא בגופו ובאבריו במה שיש ביכלתו, עד שיקל עליו לעמוד בהם. וכאשר ישתדל בהם המאמין בלבו ובמצפונו ויגיע מהם כפי יכלתו, יפתח לו האלהים שער המעלות הרוחניות ויגיע מהם אל מה שלמעלה מיכלתו, ויעבוד הבורא ית׳ בגופו ובנפשו בנראהו ובנסתרו, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים פד) לבי ובשרי ירננו אל אל חי. וכבר משלו זה לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם, ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים, והשקה אותם בעת הצורך ודמן אותם, ואחר כך הוא מיחל הפירות מאת האלהים יתברך, ואם יתעלם מעבודתם ומעיין עליהם, לא יהיה ראוי שיתן לו הבורא יתב׳ מהם פרי. וכן בעל מעשה העבודה אם ישתדל וימהר ויחרץ לעשות מה שיש ביכלתו, יעזרהו האלהים לעשות מה שהוא למעלה מיכלתו, אשר הוא הפרי העליון והטובה הנכבדת מאת האלהים על סגולתו ואנשי אהבתו בעוה״ז, כמו שארז״ל (אבות פ״ד ט׳) כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר, ואמר החכם (קהלת ב) כי לאדם שטוב לפניו וגו׳, ואמרו חז״ל (סוטה מ״ט א׳) תורה מביאה לידי מעשה, מעשה מביא לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, והחסידות גדולה מכלם שנאמר (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך וגו׳, ואם יתעלם ממה שיש ביכלתו ויקל במה שיש בכחו תרחק עזרת האלהים ואמיצתו ממנו, כמו שכתוב (משלי טו) רחוק מרשעים ה׳, ואמר (ישעיה נט) עונותיכם היו מבדילים וגו׳: — והשנים ועשרים חשבונו עם נפשו על התערבו עם ב״א בתקנות העולם מחרישה וקצירה, ומקח וממכר, והענינים שנעזרים בהם קצת ב״א בקצתם על ישוב העולם, שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם, וישנא להם מה שישנא לו מהם, ויחמול עליהם וידחה מהם כפי יכלתו מה שיזיקם, כמו שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, וימשל בזה כאלו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב, ויש להם ללון במחנים רבים, ויש להם בהמות רבות

ההקשה, הדמיון. ונכש, עקר ותלש עשבים הרעים מסביבם. ודמן, ל׳ דומן וזבל. ומעיין מלעיין. ואמצתו, ל׳ אומץ. עקוב, עקום. במחנים,

שעונות במשואות גדולות, והאנשים במתי מעט ולכל אחד מהם בהמות רבות שהוא צריך לטעון ולפרוק אותם פעמים. ואם יעזרו איש את אחיו לטעון ולפרוק, ויהיה חפצם בשלום הכל, ולהקל מעליהם, ושיהיו שוים בעזר ובסיוע ביניהם, יגיעו אל הטוב שבעניניהם. ואם יחלק לבם ולא יסכימו לעצה אחת, וישתדל כל אחד מהם לעזור לעצמו לבד, ילאו רובם. ומן הפנים האלה אחי כבד העולם על יושביו, ונכפלה עליהם עבודתו וטרחו, מפני שרצו להתיחד כל אחד מהם בהלקו בו, וביותר מחוקו ממנו. ומפני שרצו ממנו יותר מחוקם, ובקשו בו אשר לא להם, מנעם העולם חוקם ממנו, ולא המציא להם הלקם בו. ע"כ אינם מרוצים ממנו, ואין אחד בהם שאינו מתרעם בו ובוכה עליו, כי בקשו בו מותרי המחיה, ומנעם הוא די הספק אלא לאחר הטורח הגדול והיגיעה הרבה. ואלו היה מספיק להם די ספקם, והיה השתדלותם שוה לתועלת כלם ויהיו שוים בעניניהם, היו מנצחים עולמם ומגיעים אל יותר מחפצם בו. ולא די להם שאינם עוזרים זה לזה על עולמם, אלא מחלישים קצתם את קצתם ועכב (ס"א ועטר) כל אחד מהם על חבירו ומרפה כחו, עד שלא יגיע אחד מהם אל בקשתו ולא ישיג תאוותו. על כן השתדל אחי לקנות רעים נאמנים ואוהבים זכים, יהיו לך לעזר על תורתך ועל עולמך, בהיות לבך שלם עמהם ומצפונך זך להם. ושיהיו חביבין עליך כנפשך, כשתמצא ידך מי שהוא ראוי לזה מהם. ואל תפקיד סודך אלא אצל סגולת הסגולה מהם בלבד, כמ"ש בן סירא רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף. ואמר החכם (משלי כז) שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש: — והשלשה ועשרים הבחינה בכל מה שיש בעולם מקטני הבריאות וגדוליהם ומעלות המדברים בו, ומדרגות הברואים בהתחתונו ועליונו, ותכונת הגלגלים ותנועות השמש והירח והכוכבים העומדים וההולכים, וירידת הגשמים ונשיבת הרוחות, ויציאת הילד מן הרחם, ומה שהוא יותר נפלא מזה ויותר דק ויותר נראה ויותר נסתר מפלאי הבורא ית', המורים על תמימות חכמתו ויכלתו והנהגתו הטובה וחנינתו הכוללת ורחמיו ורוב השגחתו על הברואים. ואל ישיאך רוב ראותך אותם ואורך רגילותך בהם על עזיבת התימה מהם והבחינה בהם, ותהית קדימת ידיעתך אותם מחייבת שתקל בהם, בעבור שהיית רגיל בם. ואם ימצא על דרך הזה ענין הנערים במה שהם רואים ומעידים, כן ימצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי ב"א על הענין הזה. והוא שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא

במלונות. פעמים, פעמים רבות. ומן הפנים האלה, ומפני זה. ס"א ועטר, וסבב. סגולת הסגולה, מובחר מן המובחר. ועליונו, גבהות שמים. העומדים, כוכבי שבת שבגלגל היומי. וההולכים, ז' כוכבי לכת. עזיבת התימה וכו', שאין לתמוה עליהם מפני תדירותם. ומעידים, שראו

הרגילו לראותו, כקדרות השמש והירח והברקים והרעמים והזועות (ס"א והזיקות) והסערה והדומה להם, ואינם תמהים מתנועות הגלגלים וסבובם כשמש וירח וכוכבים, וצאת השמש ובואה וירידת הגשמים ונשיבת הרוחות, והדומה לזה ממה שהוא נמצא עמם ורואים אותו תדיר. וכן יתמהו כשרואים הים וגליו וסעריו ורוב החיות אשר בו. ולא יתמהו מהלוך הנהרות והגרת המים מן המעיינות לילה ויומם לא יגוחו ולא יעמדו, והרבה כזה. ע"כ ראוי לך אחי לבהון בכל מה שברא הבורא ית', מה שהיית רגיל בו ומה שלא היית רגיל בו, ובמה שראית, ובמה שלא ראית. ואל תשיאך סכלותך מהשתכל בענינים בנערותך בתחלת ראותך אותם, שתעזוב להתבוננם ולבחון בהם בעת חזקת הכרתך וברבך לבך והגעת בינתך כשאתה גדול, אך הבט להם והסתכל בהם כאלו לא ראית כמותם, ודמה בנפשך כאלו היית סתום עינים קודם הכרתך אותם, ואחר כך פקחת עיניך וראית אותם והכרתם. הלא תראה אחי כי הכסיל כעור, וכאשר ישכיל יהיה כענין מי שנפקחו עיניו וראה, כמו שאמר הכתוב על אדם וחוה (בראשית ג) ותפקחנה עיני שניהם, וכבר ידענו כי עיניהם היו פקוחות קודם לכן. ואל תתעלם מנפשך שתפקיד אותה ותחפש על סכלותה, ואז תראה מאמתות הענינים, ותכיר מפלאי הבורא ית' מה שארכה סכלותך בו ועורונך ממנו. כמו שאמר אחד מן החכמים, לבות החכמים יש להם עינים, רואות מה שאינם רואים הפתאים, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מ) הלא תדעו הלא תשמעו: — והארבעה ועשרים שתחשוב עם נפשך ותתבענה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו, ודברי הראשונים וחידות החכמים ועניני התפלות אשר ידעת מעת נערותיך וברוב ימי גדולך ולמודך תחלה. כי צורות הענינים הדקים אצל מי שהכרתו חלושה, אינם כצורתם אצל מי שהכרתו חזקה. וכל אשר תוסיף הכרת האדם, יוסיף בירור בענינים. ע"כ אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בהחלת למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות, אבל ראוי לך להתחיל בעת חוזק שכלך והכרתך לעיין בספר תורת האלהים וספרי נביאיו, כמי שלא למד מהם ספר. ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם ולהתבונן במלותם ובלשונם, ומה שסובלות מן הענינים, ומה שיש מהם כפשוטו ומה שאינו כפשוטו, ומה שיש מהם נראה ומה שהוא מהם נסתר, ומה שהסברא (ס"א שהספק) נמצאת בו ומה שאין הסברא (ס"א הספק) נמצאת בו. וכן תעשה בתפלות ובתושבחות מהשתכל במלותם ומגמת עניניהם, כדי שתהיה בעת שתדבר בהם לפני אלהיך. יודע מה שמוציא לשונך

לא שמעו. והזועות, חרדת הארץ. והגרת, נגיעת ונזילת. שתפקוד אותה, שתלוה עליה. ותחפש וכו', ותדרוש ותחקור על אשר לא ידעה עוד. ותתבענה, ל' תביעה לדין. שנתיישב אצלה, שסברה מיודעת אותה מכבר. מהשתכל, מה שיש להסתכל. ומגמת, וכוונת. החקירה.

מן המלות ומה שמבקש לבך בענין, ואל תנהג בכל זה כמנהג ימי הנערות, שתאמר מן המלות בלשונך מה שיזדמן לך ועל איזה דרך שיזדמן, ואינך יודע הענין. וכבר קדם לנו בענין הזה מה שיש בו די, וכן העצה בדברי החכמים והקבלה, שתתבונן בהם ותדינם לזכות. ואל תנוח דעתך על מה שנתברר אצלך בתחלת למודך, אבל תבע עליו את נפשך כמי שמתחיל בו. ומה שיתברר אצלך, הזכרנו והתישב בו. ומה שתסתפק בבירורו תחקור עליו מחכמי דורך שלא בדרך החקירה הראשונה; אז יראה לך מסודות התורה וסודות החכמים, מה שאי אפשר להשיגו מצד למוד המלמדים אותך בתחלת ענינך. ואל תשיאך הגאות שתחשוב שהכרתך לא הוסיפה על מה שהיתה עליך מנעוריך, ושמה שעבר בדעתך בעת הנעורים, לא יתכן להשתנות אצלך ולהיות נכרי אצל דעתך; כי זה מפיתוי היצר לך שירשל אותך מעיין ומחקור על אמתת הענינים, וידמה בעיניך שאתה חכם גמור, ולא תחסר מאומה ממה שאתה צריך לו, כמו שאמר החכם (משלי כו) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם, ואמר (שם) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו, ואמר (קהלת ב) החכם עיניו בראשו, ר"ל שהוא משתכל בתחלת עניניו ומה שהוא בו מענייני תורתו ועולמו, ופוקד אותם ומבין הטוב והרע מנפשו בכמה שעבר לו, ויוסיף להחזיק בטוב וישוב מן הרע. והכסיל מתעלם מכל זה כמי שהולך באפלת הלילה בדרך ארוכה, לא יביט אל מה שעבר ואם יחזיר פניו לא יתבאר אליו, אך כל דעתו על מה שיש לפניו, ועל זה אמר והכסיל בחשך הולך. ואמר (שם) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך וגו': — וההמשה ועשרים שיחשב עם נפשו על מה ששקע בה מאהבת העולם הזה והגברת תאוותיה על אהבת העולם הבא. וישתדל להוציא אהבת העולם הזה מלבו ולהגביר אהבת העולם הבא עליה, בהשתכלו באחרית שני העולמים ומה שיהיה סוף ענינו בשני המעונים. וישתדל להרחיק אהבת העולם הזה מלבו, ולקיים בו אהבת העוה"ב המיד. וכבר אמר אחד מן ההכמים כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העוה"ז ואהבת העוה"ב. ואמרו העוה"ז והעוה"ב כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן תקציף השנית. וכן אחי נפשך וגופך צריכות הנהגה ומחשבה. והזוק הנפש ותקונה יהיה, בהרגילה במוסרים ובחכמות ולהנהיגה בדברי הכמה וללמדה המדות הטובות, ולמנוע אותה מהאוותיה הבהמיות. אבל חזוק גופך ותקונו, שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים

הראשונה, בלמדך בנעוריך שלא ידעת עדן אף הספיקות על בוריין. ואם יחזיר פניו, ואפילו אם יחזיר פניו, ששקע, שנטבע. כשתי צרות, כשתי נשים שהן צרות זו לזו.

למזגו, והרהיצה בכים השוים ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו. ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגחתך עליו, תתעלם מתקנת נפשך. וכן אם תטה מחשבתך להחיות את נפשך בהשגחתך עליה, התעלם מהרבה מעניני גופך. ומן הזריזות שתגביר את נפשך הקיימת לך, על גופך הכלה, ושתפקדנה ותרגיש עליה, ואל תקצר בענינים הצריכים מאד לגופך ותכביד עליה ותתלישהו, ותהיה זאת סבה לחלישות שניהם; אבל תן לגופך המזון אשר יעמידנו על ענינו, ותן לנפשך מן החכמות והמוסרים יותר מיכלתה. ובזה אמר החכם (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר וגו׳, ואמר (שם) טוב אשר תאחוז מזה וגם מזה אל תנח את ידך, ר״ל אל תפליג בדרכי הצדיקים הפורשים מן העולם והעבור את נתיבתם, פן תשומם, וכן אל תפליג בדרכי הרשעים המגבירים את העולם, והלמד תאותם יותר מן השיעור הראוי להורתך ועולמך, פן תמות בלא עתך, ר״ל מות הנפש בתגבירת התאוה עליה בטבעה בים התענוגים הגופיים. אך אחוז הדרך השוה והחזק באחריתך, ואל תנח עולמך כי ממנו תקח לך צידת לעולם הקיימא ומקום המנוחה, כמו שאחז״ל (אבות פ״ד מ״ז) העוה״ז דומה לפרוזדור לפני העוה״ב התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, וזו היא דרך החסידים הראשונים היראים את האלהים. ומה שאמר ואל תתחכם יותר ולא אמר ואל תהי סכל יותר, מפני שיש לחכמה אצלנו גבול ידוע לא יתכן לעבור אותו. והוא שכל מין ממיני החכמה שימשכנו לעבודת האלהים ולשמור מצותיו ולהראות חכמתו ויכלתו, מותר לנו וחייבין אנחנו לחקור עליו, כמו שאמר (איוב כח) הן יראת אדני היא חכמה, ואמר (משלי ט) תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה, ר״ל ודעת האלהים. ואמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה׳, ואמר (ירמיה ח) הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם. וכל מה שהוא מן החכמה על זולת הדרך אשר זכרנו אסור לעיין בה ולחקור עליה, ועל כן אמר ואל תתחכם יותר. אך הסכלות וההוללות הזהיר ממעוטם, ועי״כ אמר ואל תהי סכל ולא אמר יותר, מפני שמעוטה מפסיד הרבה מעלות טובות, כמו שכתוב (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מהחכמה מכבוד סכלות מעט: — והששה ועשרים חשבונו עם נפשו כשהוא עומד במצות המלך, ויירא מעונשו אם יעבור על מצותיו, ולא ירגיש למצות אלהיו ולא יירא מעונשו בעברו על מצותיו. ואיך לא יתבונן בשכלו מה בין שתי המצות, ויכיר מה בין שני הענינים, ויבין חולשת המלך לקיים גזרותיו והתאחרו מהפיל העונש בו, ורחקו מהשקיף עליו וטרדתו בנפשו ממנו, וכבר אמר החכם (משלי

יותר מיכלתה, לפי דמיונה. תפליג, כל דבר שיוצא משעור כראוי לו נקרא הפלגה. על זולת הדרך, שלא על הדרך וכו׳. חולשת המלך, שהוא רק בשר ודם. וכבר אמר וכו׳, ועכ״ז אמר וכו׳.

כד) ירא את ה' בני ומלך, ואמר (שם כ) נהם ככפיר אימת מלך, ואיך לא יתבייש המשכיל מאלהיו שגזרתו קיימת, המשקיף עליו תמיד, ולא תטרידהו ממנו טרדה ולא ימנעהו ממנו מונע, ולא יירא ולא יפחד מענשו ויכרהו. והוא יודע שהוא משקיף עליו ורואה נגלהו ונסתרו, ולא יחזור אליו בתשובה על מה שקדם לו, ויאמר כמה ארך המרותי את דברו והתמיד כהרו עלי, אבקש מחילתו קודם שיעברני בעולם הזה או יענני בעוה"ב. והוא כמה שאמר דוד (תהלים י) רשע כגבה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו: והשבעה ועשרים חשבון האדם עם נפשו כשתבוא עליו רעה בגופו או בממונו או בענין מעניניו, ויקבל הכל מאלהיו בשמחה. ויסבול כבל רוצה בדין האלהים, ולא כבל מתקצף על גזרתו, כמו שכתוב (ישעיה ח) וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו. ואל יהיה כמי שנאמר עליו (שם) והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה. ודע אחי כי העשר נסיונות שנסה המקום את אברהם אבינו לא היינו משבחים לו עמדו בהם, לולי שהיה מקבל הכל מאלהיו ברצון ובטוב לבב, כמו שנאמר (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ויוצאי מצרים לא נתחייבו להאשימם ולהוכיחם במדבר, אלא על התקצפם ושלא היה לבם טוב עם האלהים ועם נביאו, כמו שאמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ופעמים רבות היו ממראים מרדם ומריים באלהים והפרת בריתו, כאשר המצאם בכל ענין מתאוים לשוב מצרים ודומה לזה. והסבל הטוב מדה טובה, והסבל שבעליו מוכרח בו, אין לבעליו שכר עליו ולא תהלה בו. הסתכל אחי מה בין שני הסבלים, והתבונן ההפרש שיש בין הענינים, וחלוק ענין הסבל בנפשך לשלשה חלקים: הסבל על עבודת האלהים, והסבל על המרותו, והסבל על פגעי העולם. וזה החלק השלישי נחלק לב' חלקים, והוא הסבל על מה שחסר, או על העדר דבר אהוב. ואיזה מהם שיהיה, יכול שתתחייב בו על דרך העונש ומוחלין בו על עונך, או שיהיה התחלה מן האלהים לך על דרך הנסיון והמבחן, וירבה בזה הבורא שכרך ויגדיל גמולך עליו. ועל איזה מהם שיהיה מאלה השני פנים, ראוי לך שתקבל מה שיבואך מאת האלהים מהם ברצון ובקבול טוב, כמו שאמר דוד ע"ה (שם כה) כל ארחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. כי הרעה הבאה עליך אם היא למחול עונך היא אמת, ואם היא התחלה מאת האלהים לתת תמורתה הגמול הטוב על סבלך הנסיון היא חסד, ואיננה יוצאה מחסד ואמת. ואם תטיב להסתכל בענינים האלה בלבך, יהיה אחרית סבלך טוב, והגמול עליו

סבל רוצה, שמקבל דין שמים לכפר על עונותיו. סבל מתקצף, שסובל מפני שמוכרח אבל יקצוף על גזרתו. שחסר, מלא היה לו כלל. העדר, שהיה לו ואבד שיהיה התחלה וכו', שמייסרו למען נסותו ולא חטא כלל.

מיבטח. ע״כ אחי אל תתעלם לפקיד מחשבתך תמיד בענין הזה, ואז יחזק כבלך לאלהים ויקר מעליך, בהעלות על לבך צער הרעה ומרירות הסבל, ויורה על רצונך הטוב בגזרת האלהים והתנחמך בו ובטחונך עליו, כמו שנאמר (שם לא) חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה׳ — והשמנה ועשרים חשבון האדם עם נפשו אחר בטחונו על האלהים ומסרו אליו את נפשו ואת ממונו ובניו וכל עניניו. כשישתנה ענינו ויגזור הבורא מה שאינו מפיק רצונו, שיחשוב בנפשו שהאדם נתן להבירו במתנה בית או שדה, ואח״כ עלה בלב מקבל המתנה להרוס אותו ולבנותו על ענין אחר, או לשנותו מענינו הראשון, היש מן הדין לנותן אותו לו שיאבל על מעשהו בו ויראג על שנותו אותו מענינו הראשון, אחר שמכר לו הבית או השדה? וכן אתה אחי אם התנדבת בנפשך ובממונך לאלהים, אל תאבל על מעשהו בך כרצונו והנהגתו אותך כחפצו, ואם איננו טוב לך כנראה ממנו, אבל ראוי לך שתגות דעתך עליו, ותסמוך על הנהגתו המעולה וגזרת דינו. ואל תחזור במה שנתת לו משלך כמו שאתה סבור, ואל תראה הצער בעת גזר דינו עליך. כ״ש שאתה אחד מיצוריו, והוא יוצרך ומטריפך ומנהיגך בטוב לך בגלויך ובנסתרך ואם נעלם ממך הדבר, כמו שאמר (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים: — והתשעה ועשרים שיתבונן יתרון נפשו על גופו, ויכיר יתרון קצת ב״א על קצתם עד שאדם אחד שקול כנגד אלף ב״א. וידע כי יתרונו אינה מכחות גופו, אך מצד מעלת נפשו, כמו שנאמר לדוד (ש״ב יח) כי עתה כמונו עשרה אלפים. אף כי הנשים שיש להם יתרון ביופיין, כאשר התחסרנה מעלות הנפשות אין יופיין נאה ונויין מתגנה, כמו שאמר החכם (משלי יא) נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואמר (שם לא) שקר החן והבל היופי. וכפי הכרתך ביתרון נפשך על גופך, ראוי לך להשתדל בתקוניה (ס״א להסתכל בתקנותיה) ובהצלתה אצל ארוגיה, המשקיף על זכותה וקדרותה ושבחה וגנותה, ובחירתה בטוב וברע, ונטותה עם שכלה ועם תאותה, ע״כ פקוד ענינה תמיד יותר, מפקדך ענין גופך. ודע כי גופך יותר קרוב להרפא מן הקשה שבחלאים כשיפול בו, מהרפואת נפשך ממדוה היצר כשהוא גובר עליה, כמו שאמר החכם (שם יח) רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה, ואמר (שם ד) מכל משמר נצור לבך:

המשלים השלשים חשבון האדם עם נפשו בתנאי הגרות בעוה״ז. ויחשוב מעלתו בו כמעלות אדם נכרי הגיע אל ארץ נכריה, ולא הכיר אחד מאנשי המדינה שהגיע אליה, ולא היה

ואם איננו וכו׳, ואע״פ כאיננו וכו׳. שאתה סבור, שנתת לו משלך. ואם נעלם, ואע״פ שנעלם. אף כי, אפילו. ובהצלתה, להצילה מעונשים, או מענין צלול ונכון מל׳ רז״ל שמעתא בעי צילותא. המשלים השלשים, כחשבון המשלים מספר השלשים.

אחד מהם יודע בו. אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו, והורהו מה שיתקן ענינו בה, ונתן לו מזונו יום יום, וצוהו שלא ימרה את פיהו ולא יעבור על מצותו, וייחלו והפחידו בגמול ובעונש כפי הראוי לזמן ולמקום, והזהירו על הנסיעה ולא הודיעו העת. מן התנאים שהוא חייב בהם, הכניעה והשפלות ועזוב הגאות ולהתרחק מן הגאון והגובה, כמו שאמר בענין הזה (בראשית יט) האחד בא לגור וישפוט שפוט. ומהם שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה, ולא ירגיע ולא תנוח נפשו, כמו שכתוב (ויקרא כה) והארץ לא תמכר לצמיתות וגו'. ומהם שיחקור על דתי המדינה וחקיה, ועל מה שחייבין בו למלך, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) גר אנכי בארץ וגו'. ומהם שיאהב את הגר כמוהו שיסייעהו ויעזרהו, כמו שכתוב (דברים י) ואהבתם את הגר וגו'. ואמר (ויקרא יט) כאזרח מכם יהיה לכם. ומהם שיהיה יותר יחיש להתחזק בעבודת אדוני המדינה, מפני שאין לו חומה שיבטח בו בעדו אם יקצר בעבודתו. כי ענינו הפך תשובת השונמית עת ששאל אותה הנביא (מלכים ב ד) היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא, שאמרה בתוך עמי אנכי יושבת, כלומר שעמי ומשפחתי ידברו אליו בעבורי בעת הצורך, ואינו כן ענין הגר, אך כמו שנאמר (תהלים קמב) הבט ימין וראה ואין לי מכיר וגו'. ומהם שיסתפק במה שמזדמן לו מן המזון ובמה שימצא לו מדירה ומלבוש, ולנהוג בכל ענינו כדי הסיפוק מבלי טורח. ומהם שיזדמן לנסיעה ולחשוב בצידה לדרך. ומהם שירבה בעיניו המעט מן הטובה, ויאריך לשונו בהודאת מי שהטיב לו בה. ומהם שיסבול הרעה אם תבא אליו והנזק אם יגיע אליו, משבר רוחו ושפלות נפשו והיותו מדהותם מעליו. ע"כ קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעה"ז, מפני שאתה בו גר באמת. והראיה על גרותך ויחידותך בו, כי בעת צאתך אל גדר ההויה והרכבתך בבטן אמך, אלו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לכן כרגע א' או לאחרך רגע א', או לקשור אבר מאבריך בחבירו או להתירו, או לצייר צורה מצורות אבריך הנסתרים והנראים, או להתיר התנועה לאבר מאבריך הנחים או להניח הנע מהם, או להחרידך לצאת מבטן אמך קודם עתך הנגזרת לך או לאחרך אחריה כהרף עין, או להקל עליך הענין או להקשותו, לא היו יכולים לך על זה. וכן אחר יציאתך אל העוה"ז לא היה אדם יכול להגיע מזונך אליך מבלי עזרת האל לך, ולא להוסיף בגופך ולא להחסר ממנו. ואלו היית מעלה על לבך כי העולם כלו לך לבדך נשאר מאין יושב, לא היה זה מוסיף בטרפך המגיע אותך אל אחריתך כשיעור חרדל. וכן אלו היו

על הנסיעה, שיהיה מוכן תמיד לעזוב את הארץ. שיפגע, שילך. מבלי טורח, בלא יטרח להשיג יותר מדי ספוקו. משבר רוחו, מפני שרוחו נשברה. להתיר, לתת להם היתר לנוע. להחרידך, למהר יציאתך בהולדך, ולעיל כוונתו בראשית היצירה. אחריתך, יום מותך. האתה בעוה"ז,

נוספים אנשי העולם כפלים, לא היה חסר לך מטרפך הנגזר לך כחרדל, ולא פחות ממנו ולא יותר. וכן לא יוכל אחד מן הברואים להועיל לך ולא להזיקך, ולא לאחד מהם יכולת להוסיף בימי חייך ולא לפחות מהם, וכן לכל מדותך וטבעך ומעלליך הטובים והרעים. אם כן אי זה יחס בינך ובין הבריאים, או באיזו קורבה אתה קרוב אליהם או הם קרובים אליך? אתה בעוה"ז כי אם גר שלא יועילוך רוב אנשיו ולא יזיקך מיעוטם, והאהה בו אלא כיחיד הבודד אשר אין לו צירות כי אם אדוניו, ולא חומל עליו כי אם בוראו. על כן התיחד אחי בעבודתו, כאשר התיחד בבריאתך והנהגתך וטרפך וחייך ומותך. ושים תורתו וספרו נוכח עיניך, ויחל אל גמולו ופחד מעונשו וקבל תנאי הגר אשר העירותיך עליהם על נפשך כל ימי חייך בעוה"ז תגיע אל נעימית העולם הבא, כמו שאמר החכם (משלי כד) כן דעה הכמה לנפשך: ואלה אחי שלשים פנים מאופני חשבון האדם עם נפשו לאלהים ית'. כשתחשב עם נפשך עליהם ותתן הדין מעצמך בהם, יבקע לך אורם ויקיף אותך זהרם, והשוב בהם תמיד והעלם על לבך כל ימי חייך. ואל יספיק לך מיעוט דברי בהם וזכרי אותם בדרך קצרה, כי כל ענין מהם כשיתבאר ויתפרש, נושא כפלים רבים כמה שזכרתי. אך העירותי עליהם הערה, והזכרתי הדורש אותם הזכרה בדרך קצרה, ולא הרביתי בדברים שלא יארך הספר ויצא מדרך כוונתי בו אשר היא להעיר ולהורות. ושימם נגד עיניך ונוכח ראותיך והשיבם על לבך ומחשבתך, אז יראה לך מהם בעת שתשנה אותם, מה שלא נראה לך בראשונה מסודות נעלמים ומוסרים רוחניים. ואל תחשוב כשתעיין בהם ותעמוד על הנראה ממלות, כי כבר עמדת על כל צפוני עניניהם, כי לא תגיע לזה מהם אלא אחר שתתן מחשבתך עליהם בחריצות ובהשתדלות זמן ארוך ופעמים רבות. ותיה מתישר בהם ומישר אליהם תגיע אל הגמול הגדול מאת האלהים, כמ"ש (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו', ואמר החכם (משלי כד) ולמוכיחים ינעם:

פרק ד אך תועלת החשבון הנזכר, היא התולדה שמולדת הנפש בעמדה על ברור מה שקדם לנו בשלשים אופני החשבון הנזכרים, והבנת עניניהם וצורת מציאתם ואמתת חיובם, והמשך הנפש לקבלם עליה כפי הכרתה בהם והשבתם ברעיוניה. ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה, תלמד ממנה כל המדות הטובות, ותגיע בה אל כל החמודות והיא זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות, המסירה חשכת הספק אשר בלבך. וכבר ידעת כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם, תהיה התולדה

ואין אתה בעוה"ז כ"א וכו'. צוות, חברה וריעות. שתשנה, שתלמוד ותחזור עליהם. מתישר בהם ומישר וכו', למוד גם הדרכות יושר ולמד לאחרים. — והמשך הנפש וכו', אחרי שתכיר אמתתם תמשך אליהם לקבלם עליה. מקדרות, ל' שחור ואופל.

הנולדת מהם בבירורה והשיבוה מעלתה. וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות, כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת. וכן בחכמת השיעורים הנקראת בערבי אלהנדס״א, כפי רוב ההקדמות המוקדמות בענין הנדרש, תהיה חשיבותו ותועלת ידיעתו, וכמו כן בהרבה מן המעשים, כי הפלס לא יתכן למחברו, עד שידע קודם חכמת השיעור וטבעי המניעים והשקלים. וכן חוג החוזים הנקרא אצטרלו״ב בערבי לא יתכן למחברו, אלא אחר עמדו על חכמת השיעור ועל המובדיטאות (צורות ידועות בחכמת השיעורים) ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור. וכן הענין הזה הנדרש מן הנפש לא יתכן לך אחי, אלא אחר שתסביל קבלת מה שהעירותיך עליו מן החשבון עם נפשך, במה שזכרתי לך בשער הזה ובזולתו מן השערים, והתמדת המעשה בהם. כי כאשר העשה זה בלב נאמן ובנפש ברה, יאור שכלך ותראה הדרך אל כל המעלות הרמות, ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך ולהשיאך, והיה בתכונת סגולת האלהים, ויתחדש לך כח עיוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך, כמו שאמר החכם (קהלת ח) חכמת אדם תאיר פניו וגו׳, ואז תכיר הענינים הגדולים ותראה הסודות העמוקות בזך נפשך ובור לבך והוזק אמונתך, ולא תפרד משמחה מתמדת בעולמך ובאחריתך, לעוצם מה שהשקפת עליו וגודל הסוד אשר נגלה לך עם העזר המגיע אליך מן האלהים ית׳. וראיתי למשול לך משל קרוב, יתבאר לך ממנו דמיון קצת מה שזכרתי לך. והוא שתחשוב כאלו אתה במקום, ומגיע למקום ההוא צורה כנגד הצד שהוא נכחך, ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בהוש ראותך. והגיד לך מגיד כי כאשר תעשה טס מברזל עשות, והלטשהו עד שתסור קדרותו ותמשחהו זמן ארוך במשיחות רבות, ואח״כ העמידנו נכח פניך, אז יראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך, ותוכל לראותה ולהשתעשע בנעימותה וזוהר יופיה. והצורה העליונה החשובה אשר אין לך דרך לראותה בעיניך, היא חכמת הבורא ית׳ ויכלתו ויופי העולם העליון אשר נעלם ממנו צורתו ותכונתו. והטס העשות, היא הנפש האנושית. והלטישה, היא הנהגתה בחכמות ובמוסרים השכליים התוריים. והמשיחות, הם אופני החשבון השלשים אשר זכרתי לך. וכאשר תעלם על לבך ותשיבם על רעיונך, תזך נפשך ויאיר שכלך ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך, ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות, ויפתח לך שער המעלות ויגל המסך המבדיל בינך ובין חכמת הבורא מעל עיניך, וילמדך האל ית׳ חכמה רמה ומעשה מועיל ויתן לך כח אלהי, כמו שכתוב (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה וגו׳,

---

הפלס, הוא מין מאזני משקל. ופשיטות הכדור, גלגל הארץ בהוא כדור פשוט. ולהשיאך, לפתותך. טס, לוח. עשות, ברזל מלוטש (Stahl) ויגל, יגולל ויסיר. —

ואמר (איוב לב) אכן רוח היא באנוש, ואמר (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' וגו':

פרק ה אך אם החשבון הזה חובה על האדם תמיד, או בקצת הזמן מבלי קצתו? אומר בתשובת השאלה הזאת, כי החשבון חייב בו האדם כפי כח שכלו ומעלת הכרתו תמיד עם כל הרף עין, ואם יוכל עם כל נשימותיו, כדי שלא יפרד ממנו המורא והפחד והבשת מהאלהים ית' המשקיף עליו תמיד, וילמד ממה שצוה בו האל את המלך באמרו (דברים יז) וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וגו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו'. ואמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו', ואמר (דברים ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום וגו', ואמר (שם) וקשרתם לאות על ידך, וכתבתם על מזוזות ביתך. וחזק הענין בציצית באמרו (במדבר טו) והיה לכם לציצית, ואמר (שם) למען תזכרו. ומה נשאר מעניני הזרוז על החשבון אשר הוא בענין זכרון הבורא שלא זרזנו בו? וכפי זה אחי ראוי לך להתנהג בהרגיל החשבון עם נפשך בכל שעה ובכל רגע ואל יתביך, ואל המעט בעיניך שום טובה שתעשנה לשמו אפילו במלה, או בראיה, כי המעט ממך רב אצלו. וכן בענין העבירות. והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה העתק בגלגל מילין הרבה, וכן העתקת הצל באצטרלו"ב. ואל ירבה בעיניך מעשיך ואם יהיה לשמו, כי במעט שבטובות שיש לו עליך, כפל מעשה כל יושבי העולם עם דקדוק החשבון. ע"כ אל תתעלם מעשות חשבונך בינך ובין בוראך על גודל טובו עליך ורוב חסדיו עמך יום יום. ואם לא יפנה לבך בזה ביום יהיה בלילה, ואם חלף לך יום אחד השג בשני, כמו שארז"ל (אבות פ"ב י') שוב יום אחד לפני מיתתך, ואמר (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים:

פרק ו אבל מה שצריך לסמוך לחשבון עם הנפש מן המעשים. אומר כי זה יהיה מן האדם כפי זכות עצם נפשו, וקבולה לאורי האמת המגיעים אליה מאת האלהים ית'. כי כאשר יהיה שכל המתחשב עם נפשו החשבון הזה זך, ויבין הבינה והחפץ בו וייחד לבו בו לאלהים ית', יפיק רצון הבורא ית' ויעזרהו לעשות מצותיו ויורה אותו באור החכמה ויזהיר בזוהר השכל ויזך נגלהו

הרף עין, פי' כרגע. זרזנו, הכתוב. העתקת השמש וכו', כשיוכל לראות השמש בארץ העתקתה כשיעור אמה כבר סבבה בגלגל וכו'. העתקת הצל, מה שנעתק הצל כנגד להיות העתק השמש בגלגלה ט"ו מעלות שהם רכ"ה פרסאות. ואם יהיה לשמו, ואע"פ שיהיה לש"ש והתחבר [illegible] יראת י"ה כי טוב מעט בכוונה וכ"ש הרבה. כפל מעשה וכו', אלו יצטרפו מעשי כל יושבי העולם כפלים אין די תשלום אף לקטנה מטובותיו עליך. לא יפנה לבך, שאין לך פנאי. — לאורי, מאורות. ויזך, ויטהר. ושכיותיו, חמודותיו.

ונסתרו לאלהים, דומה למה שאמר איוב (איוב כט) צדק לבשתי וילבשני וגו׳. ואז תשקוט ותנוח מחשבתו מדאגות העולם ושביותיו, וישמח בעבודת הבורא ית׳ ויגיל במה שתשקיף עליו מסודות החכמה ומאיריה, ויאשר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם התחתון והעולם העליון, ומחשבת האלהים הטובה והנהגתו וקיום גזרתו בבריאותיו, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים כד) ישמח צדיק בה׳ והסה בו, ואמר (שם קה) ישמח לב מבקשי ה׳, ואמר (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו׳. ואמר (שם) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. וזאת היא המדרגה העליונה שבידיעת האל ית׳. כי מי שידעהו באמת ידבק בעבודתו וביראתו כפי ידיעתו בלבו ובמצפונו, ויתקיימו לו חובות הלבבות והאברים בלי טורח ובלי עמל, אך בהריצות והשתדלות וזריזות כמו שאמר דוד (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי וגו׳, ובו אמר החכם (משלי ג) אשרי אדם מצא חכמה, ואמר (תהלים קו) אשרי שומרי משפט וגו׳, והאלהים יתב׳ ישימנו מהם ויכניסנו בכתותיהם (ס״א בגוונתם) ברחמיו אמן:

נשלם השער השמיני תהלה לאל יתברך:

השער התשיעי

בפרישות מן העולם הזה והטוב לנו ממנה .

וזה פתח השער

אמר המחבר מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו , והיתה הפרישות מן העולם אחד מאופני החשבון ; ראיתי לסמוך לו באור מיני הפרישות , והוכן חיוב מה שהוא חובה ממנה על אנשי התורה , בעבור מה שיש בו מתקנת התורה והעולם , ומנוחת הנפשות והגופות בשני העולמים .— וראוי לנו לבאר מדברי הפרישות שבעה ענינים : האחד מה היא הפרישות הכוללת , וצורך אנשי העולם אליה , והשני בגדרי הפרישות המיוחדת , וצורך אנשי התורה אליה . והשלישי לכמה כתות נחלקים הפרושים בפרישות . והרביעי בבאור תנאי הפרישות . והחמישי במה שיאות לתורתנו מן הפרישות . והששי במה שבא בספר התורה וספרי הנביאים מדברי הפרישות . והשביעי בהפרש שיש בין קדמונינו ואבותינו ובינינו בפרישות :

פרק א אבל מהות הפרישות הכוללת וצורך אנשי העוה"ז אליה .

אומר בתשובת השאלה הזאת כי הפרישות שם , תחתיו ענינים . והשם כנוי מגולה , והענין סוד מסותר . וכאשר יסירו אדרתו (ס"א אדמתו) ויתירו חותמו . יראה מסתור ענינו ותגלה מגמתו . וגדר הפרישות בלשון סתם , חסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו , עם היכולת עליו והזדמנותו לעלה מחייבת זה . ונאמר הפורש , מי שיוכל והניח . והעלה המחייבת חסימת תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים : אחד מהם כולל האדם והרבה מבעלי חיים , והשני מיוחד באנשי התורה מן המדברים . והפרישות הכוללת היא הנהוג בה להקנת גופינו והסדרת ענינינו , כמו הנהגת המלכים בדתי המדינות , והנהגת הרופאים לבריאים ולחולים ,

---

הפרישות שם , מלת פרישות הוא שם דבר . תחתיו , כולל בתוכו . אדרתו , לבושו ומכסהו . ויתירו , יפתחו . מגמתו , כונתו . בלשון סתם , מובן המלה בדרך כלל . חסימת , כבישת וכו' . עם היכולת , אע"פ שיכול ויש בידו לעשותה . ונאמר הפורש וכו' , ולפי זה נקרא איש בשם פורש המובן בו וכו' . והניח , ומנע . במצוע , ע"י

והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והדבור ושאר תנועותיו ואופני תענוגיו. והפרישות המיוחדת היא שהורתה עליה התורה והשכל להקנת נפשותינו לעוה״ב, כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר בעזרת האל יתב׳. אך אופני הצורך אל הפרישות הכוללת היא בעבור מה שהקדמנו בשער השלישי מן הספר הזה, כי חפץ הבורא יתב׳ בבריאת מין האדם היה ליסר הנפש ולנסותה בעוה״ז, בעבור שתזדכך ותהיה בתכונת המלאכים הקדושים, כמו שכתוב (זכריה ג) אם בדרכי תלך וגו׳ ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, וחייבה החכמה נסות הנפש בגופות עפריות, מקבלות הגידול והתוספת במצוע המזונות הראויים להם, והרכיב הבורא ית׳ בנפשות האנושיות כח תאות, תכספנה בו למזון המוכן להם בעוה״ז להעמידם ולהקנם כל ימי הבורם. והרכיב בהן עוד כח אחר, תכספנה בו למשגל, להיות מן האיש תמורתו בעוה״ב; ונתן הבורא יתב׳ לאדם שכר עליהם, התענוג בהם. והפקיד עליו היצר להניע אותו אל המאכל והמשתה והמשגל, ואל כל התענוגים והמנוחות אשר בהם תקנת גיפו, כמו שאמר (קהלת ג) גם את העולם נתן בלבם וגו׳. וכאשר גבר היצר על השכל ונמשכה הנפש אליו, נטתה באדם אל הרבויים המביאים להפסדת עניני והריסות גופו, ונצטרך בעבור זה למדת הפרישות מן התענוגים והמנוחות, כדי שישתוו עניניו ויהיו דבריו על הסדר בעוה״ז בלקיחת המזון ויהיה משובח עליו, כמו שאמר (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג בפרישות אשר בו תקנתו בעוה״ז בקחתו הצורך ממנו, היה בדין להיות בעולם פרושים גמורים נבדלים ונגזרים מעסקי העולם, ילמד מהם כל מין ממיני האדם כפי צרכו וכראוי למנהגו ונדותיו. ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות, כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע, וכבר אמר הכתוב (ישעיה מה) לא תהו בראה לשבת יצרה. כי הפרישות פנה מפנות העולם, וצורך המדברים אליה כצרכם אל שאר החכמות והמלאכות אשר יתיחד בכל אחת מהן עם מבלתי עם אחר, כדי שיהנו ב״א ותקח כל כת כפי צרכה והראוי לה מהן. ואין תקנת העולם שיתיחדו כל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאכה אחת, כי השלמת סדר העולם בכלן, כמו שאמר החכם (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו, ואמר (שם) לכל זמן. וכבר התבאר במה שקדמנו ענין הפרישות הכוללת וצורך בני אדם אליה לסדר עניניהם בה בעולם הזה:

פרק ב אבל מה גדר הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה, נחלקו החכמים בגדרה. מהם מי שאמר, הפרישות

אמצעות. הגורתו, קיום המין. להניע אותו, לעוררו. דבריו, הנהגותיו. ונגזרים, מופרשים. ולהפסק הזרע, בטול מין האנושי. פנה, יסוד.— הפרישות עזיבת וכו׳, הפרישות הוא עזיבת וכו׳ וכן כולם.

עזיבת כל מה שטורד מן האלהים. ואמר אחר, הפרישות מאוס בעולם וקצר המאויים. ואמר אחר, הפרישות מנוחת הנפש, ותסימת רעיוניה מכל מה שתיא להם למנוחה. ואמר אחר, הפרישות הבטחון באלהים. ואמר אחר, הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון ומאיס בזולתם. ואמר אחר. הפרישות עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות. ואמר אחר, הפרישות ההודאה על הטובה וסבל הנסיון. ואמר אחר, הפרישות מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני, אלא הטבע אשר לא תוכל לעמוד בלעדיו, ויוצא זולתו מן הנפש. וזה הגדר יותר ראוי לפרישות הנוהגת בתורתנו, משאר הגדרים אשר זכרנו. אך צורך אנשי התורה לנהוג בפרישות, הוא שכונת התורה להמשיל השכל בכל תאות הנפש ולהגבירו עליהם. ומן הידוע כי הגברת התאוה על השכל היא ראש כל חטאת וסבת כל גנות, ולא נטה עם זה אל תאוות העולם עד שנטו מן התורה, והשיאם היצר להניח ישוב עולם הצלתם, ונטה בהם מדרך אבותיהם אשר היתה דרך די הצורך בעולם והספק ממנו, ולהסתפק בדבר המספיק להיות בו. וייפה להם התפארת בו והרבות מתוכו, וחבב אליהם להתעדן ולהתנשא בו, עד אשר צללו במצולות ימיו, וחייבם היצר לסבול צער גליהם, והעולם מושל בהם, ואוטם אזניהם, ומעצים את עיניהם. ואין מהם אחד שלא מתעסק בתענוגו כשישיגנו ויזדמן לו, והוא תורתו ודתו עד שטרד אותו מאלהיו, כמו שאמר (ירמיה ב) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך וגו'. ומהם מי שימנע ממנו התענוג ההוא, ומחשבתו עליו ונפשו שואפת עליו ותלויה בו, ושוגה בבקשתו לילה ויומם, כמו שנאמר (תהלים לו) און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב. ושניהם בעניינו טובעים, ומהשיג הטוב בו נגזרים ונלאים. מפסידים בסחורותם, ונפשם פחותה ובחירתם רעה. סכלים בערך התורה והמומר בה, כמו שנאמר (שם קו) וימירו את כבודם בתבנית שור וגו'. ואינם סרים קרואי ההרגל

וקצר המאויים, למעט בתאוות. שתיא להם, שהפרישות להם וכו'. כסות וכו' ושבר הרעבון וכו', לחם לאכול ובגד ללבוש ולא יותר. אהבת הברואים, אהבת הבריות. אלא הטבע וכו', רק מה שמוכרח מצד הטבע וכו'. עם זה אל תאוות, כן הנוסחא בד' ווילנא ס"ת. והשיאם, הסיתם. להניח, לעזוב. עולם הצלתם, דרכי התורה המצלתם ממות. ונטה בהם וכו', נ"ל ונטו בו ור"ל ע"י פתוי היצר נטו וכו'. דרך די הצורך וכו', שלא נהנו מהעולם רק די צרכם וספוקם. וייפה להם, אבל היצר מיפה להם וכו'. והרבות, ולהרבות. צללו, נטבעו. ושוגה, מבקש וחוזר ומבקש, וי"ג ושוגה, מל' באהבתה תשגה. ושניהם, כמשיג תאוותו כאינו משיג, אלו פי' שנות חייהם. נגזרים, נכרתים. בסחורותם, קניני עוה"ז. סכלים וכו', לפי כך מפסידים בעבור שלא ידעו ערך התורה וכו'. ואינם סרים קרואי וכו', לא יחדלו מהיות קרואים להרגל הגובר על שכלם.

הגובר, ורהבי הסחורות המפסידות. למרוד (ס"א לענות) לבותם בהולדות רהביו, ולישב בלבם גלגוליו. וכל אשר הערבו, רחקו. וכל אשר רחקו מאור האמת אשר נפרד מהם בהברת היצר אשר ידעו, התאבכה האפלה עליהם וגדל העילם בלבם, וייף הזקו בעיניהם ויושיבו איתו בהחרב שכלם. וכל אשר נוסף העולם יישוב, נוסף שכלם חורבן. עד אשר חשבו דרכי הרעה כי היא הטובה, ותעותו כי הוא הישרה, ושמוהו לחוק ולמוסר. ויורישו אותו האבות את בניהם, והעיר עליו משכילם, וצוו בו המינם, והתקנאו עליו שריהם, עד אשר נתבכם היצר בהם (ס"א ניניהם), ונתמלא החמת. ושב בהם הדבר הנכרי בעולם נודע, והדרך הנכונה בו נכריה, והמספיק ממותריו, הרעב הכוסף. ועשה כל אחד מהם, כאשר ראה שעשה רעהו. והאוחז ממנו די ספקו, נקרא עצל. והכיתאחר (ס"א המתעגל) מהרבות בו, מקצר. והמסתפק במספיק ממנו, הלש. והעובר אותו, משתדל. משתבחים בו ומתנשאים, ובעבורו מתחברים וכועסים ירוצים. ובעבור הגבול בו (ס"א ונעבור כגמול בו), עושים בטניהם אלהיהם, והורהם מלבושיהם, ומוסרם חזוק משכניהם. ותועים במצולות הסכלות. שבים במרוצות העצלה, עמוסים במעמסות התאוות. ומבקשים גמול העובדים במעשי העוברים, וכדרגת הצדיקים במנהגי הרשעים, כמו שאמרו הז"ל עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. וכאשר הגיע היצר ברוב אנשי התורה אל מה שספרנו, נצטרכנו לעמוד כנגדו בפרישות המיוחדת אשר זכרנו גדריה בפתיחת השער הזה, ולהתיצב לפניו בה, עד אשר תשיבם אל גדר הנכונה התוריה, אשר בה הקנת האמונה והעולם. והיה בדין בעבור זת שיהיה באנשי התורה אנשים יחידים, נושאים הפרישות המיוחדת ומקבלים הגאיה, להועיל בה אנשי התורה עם פנות נפשיהם ונטות מדוהם אל התאוות הבהמיות עם היצר, ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות. יעלו ארוכה להם בעת

ורהבי, שואפי להרבות וכו'. בהולדות רהביו, ר"ל להרבות קניניו. הערבו, כעניני העולם רחקו מן האמת. ידעו, הכירו אותו להכנה. התאבכה, התרוממה. בהחרב שכלם, שנחרב שכלם. והעיר וכו', המשכיל נעם העיר על הענוגי העוה"ז. נתבכם, ל' מבוסס, ור"ל שהיה לו לריח ניחוח. ונתמלאה החמת, ר"ל הפריזו במדות התאוות. והמספיק ממותריו, המסתפק במוכרח ולא ירדוף אחר המותרות. הרעב הכוסף, (כן הגירסא בד' ווינציא ש"ת וקראקא שנ"ג) שמחבר את נפשו מטובה אף כי יכסוף לה ור"ל נקרא קמצן. מקצר, נקרא ממעט בזריזות. והעובר אותו, המבקש יותר מדי ספקו. ובעבורו מתחברים וכו', ולמען השיג המותרות מתחברים לפעמים זה עם זה ויש כועסים זה ע"ז ויש רוצים זה בזה. ובעבור הגבול בו, ואחרי שעברו גבול הספוק והשיגו המותרות. העצלה, נ"ל שצ"ל העצב, ור"ל רצים ושבים בעמלם ויגיעתם להשיג מותרות. עמוסים במעמסות וכו', טעונים במשאות וכו'. העובדים, עובדי ה'. העוברים, עוברי רצונו. עם פנות,

נטות מהמדות הטובות אל המדות שאחריתם מגונה, ובעת גבור יצריהם על שכלם, ועת טרדתם במותרי עולמם מהדברים הצריכים מאד לאמונתם. כאלו כונתם לרפא חולת האמונה או דוה נפש ממדוי הספקות, ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם. או בורח מעבודת האלהים, ישיבוהו אליה ויבטיחוהו. או עמוס בחטאיו, יערבו לו מחילת האלהים בשובו מהם. ואם יבא אליהם שוכח אלהים, יזכירוהו. או צדיק, יאשרוהו. או אוהב אלהים, יאהבוהו. או מגדל ליכולת האלהים, יגדלוהו. ואם יחטא, יזכירוהו מיד לשוב. ואם יחלה, יבקרוהו. ואם יהיה להם מותר מן העולם, יעניקוהו ממנו. ואם יפגעהו פגע, יעזורוהו. והם דומים בעולם, לשמש שפושטת אורה בעולם עליונו ותחתונו, כי היא מאירה מה שלמעלה ממנה, כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה מן הכוכבים והגרמים. וכן אלה היחידים אשר ספרתי לך, בעולם הזה, כמו שנא' (גרלבית יח) ונשאתי לכל המקום בעבורם, ואמר (תהלים קו) לולי משה בחירו, ובעולם הבא, כמו שנ' (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים, וע"כ אמרה דבורה (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ועל המנהג הזה בפרישות תמצא הנביאים ע"ה, וחסידי קדמונינו בכל דור ודור, כאשר הוא מבואר בספריהם. ואני עתיד לבאר מזה מה שיזדמן לי במקומו הראוי לו בעזרת הצור יתברך:

פרק ג אבל לכמה כתות נחלקים הפרושים בפרישות? אומר בתשובת השאלה הזאת, כי הפרישות מן העולם תהיה לאחת משתי עלות כמו שהקדמנו, והם התורה והעולם. והפורשים מחכמת מסורת התורה שהם אנשי הפרישות האמתי, הם שלש כתות. אחת מהם, אנשים שהלכו בגדר הפרישות העליון להדמות כאישים הרוחניים, ויעזבו כל מה שיטרידם מן האלהים, וברחו מן הישוב אל המדברות והישימון וההרים הגבוהים, מקום שאין צוות ולא חברה. אוכלים מה שהם מוצאים מעשב הארץ ועלי האילנים, ולובשים הבלויים והצמר, ויחסו בסלעים. טרדם מורא הבורא ממורא הברואים ושעשעה אותם אהבת הבורא מחשוב באהבת ב"א. והספיק להם מה שיש להם אצל האלהים, ולא שייחלו אל מה שיש בידי אדם. והכת הזאת רחוקה מכל הכתות מגדר הדרך השוה התוריה, מפני שהם עוזבים ענין עולמם לגמרי,

---

וכו', כשיפנו נפשותם ויטו מדותם וכו'. טרדתם וכו', כשטרודים במותרות יותר מדברים הצריכים וכו'. כאלו כונתם וכו', ר"ל ויהיו הפרושים מתנהגים כאלו וכו'. דוה נפש, חולה נפש. עמוס, טעון משא חטאים. יערבו לו, יהיו ערבים לו שימחול וכו', יאשרוהו, ישבחוהו, או יאמצו לבו להחזיק בצדקתו מל' אשרו המוץ. והגרמים, גופות ועצמי הגלגלים. יעניקוהו, ישפיעו לו. — צוות, התחברות וריעות. הבלויים, בגדים בלואים וקרועים. ויחסו, לשון מחסה. טרדם, מנעם. ושעשעה ישתעשעו. שייחלו יקוו. התוריה לפי,

ואין בדין התורה לעזוב יישוב העולם לגמרי, כמו שהקדמנו ממה שאמר הכתוב (ישעיה מה) לא תהו בראה לשבת יצרה, והכת השניה אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות, ומאסו מותרי העולם לגמרי, וסבלו להסום תאוותם מהם, והמותרים על שני פנים, אחד מהם, מותרים שהם חוץ לאדם ונפרדים ממנו, כקנינים הגופיים והמאכל והמשתה והמלבוש והמשכן, והשני מותרים דבקים לאדם אין נפרדות ממנו סבותם, כדבור והשחוק והמרגוע והמנוחה, והבט אל המותרים והאזן אליהם, והעבר על הרעיונים מה שאין צריך. ופסקה הכת הזאת ממנה כל קרואי המותרים, ולא ראו לצאת מהישוב להספיק לגופם מזוניהם כמו שהם חייבין בו, והמירו המדברות וההרים בבדידות בבתיהם והיחידות במשכניהם, והשיגו שני הענינים, והגיעו אל שני החלקים. והם יותר קרובים אל הדרך השוה והתוריה, ממי שהקדמנו זכרו. והכת השלישית אנשים שהלכו בדרך הגדר השפל שבפרישות, והוא שפרשו מן העולם בלבותם ובמצפונם, והשתתפו עם אנשי העולם בנראה בגופיהם, בישוב העולם כחרישה וזרע, והתעסקו בגופיהם בעבודת הבורא ית', עמדו על צורת נסיון האדם בעולם הזה, ומאסרו בו וגרותו והגזרתו מעולם הרוחניות (ס"א הרוחות) אליו. ונפשותם מואסות בעולם ובהונו, ונכספות לעולם הבא. מצפים אל המות, והם נזהרים ממנו. הכינו צידם לעת נסיעתם, וחשבו במה שמגיעים אל בית מרגועם קודם העתקתם, ולא לקחו מהעולם אלא פחות ממזונותם, ולא הניחו ממנו מה שהוא טוב להם באחריתם כפי יכולתם, אלא לקחו ממנו צידה ונשאוהו. והכת הזאת קרובה אל הדרך השוה הישרה התוריה יותר ממה שזכרנו קודם. אך הפורשים למשוך תועלות העולם, ופרישותם באיברים ולא במצפונים ובלבבות, הם שלש כתות. אחת מהן אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת התענוגים, כדי שיצא להם שם בפרישות וישבחו אותם באמונה ובחכד, להיות זה סבה הזקה להגיע אל תכלית תאותם. והם מחניפים באמונה ובפרישות, בעבור שיבטחו ב"א בהם ויפקידו אצלם ממוניהם, ויגלו להם סודותם ויוכלו להזיקם. והם הכת הרעה שבכל כתות בני אדם, ויותר רחוקה מן האמת ומגונה במנהג מכלם, ובכמוהם אמר הכתוב (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם וגו'. והכת השנית אנשים

כוונת התורה. וסבלו, וקבלו עליהם למנוע וכו'. והמרגוע, ר"ל שקט ושאנן. והבט, ולהביט, וכן והאזן והעבר דבסמוך. כל קרואי, כל מה שנקרא. שני הענינים, כונת התורה והעולם. עמדו על צורת נסיון וכו', התבוננו על מהותו ועניינו וכו'. ומאסרו וכו', שהוא כאסיר וגר בעוה"ז. והגזרתו, שנגזר ונחלב. והמה נזהרים ממנו, אע"פ שמצפים ליום צאתם מעוה"ז לחיי עולם הבא עכ"ז שומרים נפשם בחיים להרבות להם מצ"ע. מרגועם, מנוחתם. ולא לקחו, לא נהנו. ונשאוהו, עמהם. באיברים, רק

שמצאה ידם מעט מהון העולם, וכאשר ראו מהירו׳ אבידת הממונות וההתהפכות העניינים, עם מיעוט בטחונם באלהים, הצרו על נפשותם במזונותיהם והכמו תאותם, וטענו כי הפרישות נשאתם על זה. ועם העיון, האמתי לא נשאם על זה אלא רוב אהבתם בעולם, וחריצותם להרבות מהונו ואבלם על ריש נפשותם. ומיעוט הסתפקותם במה שהגיע אליהם ממנו, ובכמוהם אמר החכם (קהלת ו) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד וגו׳. והכת השלישית אנשים קצרה ידם מקנות ממון, ולא הגיעו מהון העולם אל מה שיזונם אלא על הצר שבעניינים, וראו שיתכבדו, ויסתפקו במה שנזדמן להם מן המזון, ולא יעמדו מעמד השאלה וזלות הבקשה מב״א, והכמו תאותם בהתכבדת הרעב והסתתר במעט מלבוש. ותלו כל זה בפרישות מן העולם, להשמר מפניהם, ושלא יהבזו בשאלם מזולתם, ויהיו לחרפה בעולם. וכאשר תרצה לעמוד על אמתת מי שיטעין מן הפרישות, אם היא לתקנת תורתם או לתקנת עולמם, בחנם בתנאים אשר בהם תשלם הפרישות אשר אני עתיד לזכרם, ותעמוד על בירור מצפונם, מכזבם מפרישות, בעזרת השי״ת:

פרק ד אבל תנאי הפרישות המיוחדת, כאשר אמר קצת החסידים. הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו, לבו רחב מאד, ונפשו שפלה מאד. איננו נוטר ולא חומד ולא מספר בגנות ולא כדבר באדם. מואס בגדולה ושונא השררה. מיושב, זכרן, מודה, רב בשת, מעט נזק. אם ישחק לא ירבה, ואם יכעס לא יתקצף. שתקן, ריוח שפתים. ושאלתו, ללמוד. חכמתו רבה, וענותו גדולה. הסכמתו חזקה, לא ימהר ולא יסכל. מחלוקתו נאה, ותשובתו נכבדת. צדיק אם יכעוס, חומל אם יבקש. ידידותו

בהגרים. עם מעוט, ונוסף לזה מעוט וכו׳. הצרו וכו׳, ר״ל שהסתפקו בלחם צר וכו׳. הפרישות נשאהם וכו׳, מצד הפרישות יעשו זאת. ועם העיון וכו׳, וכשעיין באמת ע״ז. ומעוט הסתפקותם, שאינם מסתפקים. שיזונם, שיפרנסם. על הצר, ע״ל כדחוק וכו׳. שיתכבדו, חשו לכבודם. ולא יעמדו וכו׳, שלא יצטרכו לשאול על שפתים. וזלות, זלזול. מי שיטעין וכו׳, מי שאומר לנפשו שהוא פרוש. ותעמוד על בירור וכו׳, וידעת בבירור אם פרישותם אמתית או כוזבת. — צהלתו בפניו, שמראה פנים שוחקות לכל אדם: בלבו, שהוא מוכרת ליכנות מעוה״ז ועי״ז מצער בהוצותיו לבוראו. לבו רחב, שפנוי מעסקי עוה״ז. נוטר וכו׳, כי דבר אין לו עם אדם. מיושב, אינו נבהל להשיב. זכרן, זכרונו חזק. מודה, על האמת. מעט נזק, שאינו בא בגבול זולתו. ריוח שפתים, אינו פוער פיו לבלי חק כדרך השוחקים. ללמוד, אינו שואל דבר רק הצריך לו לדעת בלימודו. חזקה, לא יזוז ממנה. ולא יסכל, לפי שלא נהפך לעצות בלי שום לב. מחלוקתו, אף כשחולק על רעיו · נאה, בדברי חן ושכל. נכבדת, בדרך כבוד. צדיק וכו׳, אף אם יכעס על א׳

זכה, ואסורו חזק, ובריתו נאמנה. רוצה בדין הבורא, מושל ביצרו. לא ידבר עתק על מי שיזיקהו, ולא יתעסק במה שלא יועילהו. לא יתנקם לאיד, ולא יזכור לאדם רעה. משאו קל, ועזרתו רבה. הודאתו רבה בעת הרעה, וסבלו ארוך בעת הנזק. אם ישאלו ממנו יתן, ואם יחמסו אותו ימחול. ואם ימנעו ממנו יתנדב. ואם ירחיקוהו יקרב. רך מחמאה ומתוק מדבש. מצוה על האמת, דובר צדק, עוזב מאייו. מצפה ליומו. אומר ועושה, חכם, זריז, נפשו יקרה, ובריתו נאה. גבור בארץ (ס"א גדר בארץ), נצול מכל גנות. עזרה לדל, ותשועה לעשוק. לא יחשוף מסתור, ולא יגלה סוד. צרותיו רבות, ותלונתו מעוטה. כשיראה טוב יזכרנו, ואם יראה רע יכסנו. רצוי וזך, חברתו שמחה, הרחקתו אנחה. זקקתהו החכמה, ויפתהו הענוה. מזכיר למשכיל, מלמד לסכל. כל מעשה. אצלו זך ממעשהו. וכל נפש, בעיניו יותר ברה מנפשו. יודע את מומו, זוכר את עונו. אוהב האלהים, רודף רצונו. לא ינקם לנפשו ולא יתמיד בקצפו. חבר למזכירים, יושב עם העניים, אוהב לאנשי הצדק, נאמן לאנשי אמת. עוזר לרש. אב ליתום. בעל לאלמנה. מכבד הדלים: ומתנאיה עוד, קבלת כל חובות הלבבות אשר זכרנו במה שקדם בספר הזה. ואינני צריך לשנותם, שלא יארכו לנו הדברים בשער הזה. ואתה דע לך:

פרק ה אבל מה שיאות לתורתנו מהפרישות? אומר בתשובת השאלה הזאת, כי הפרישות הנוהגת בתורתנו על ג' פנים: אחד מהם בעסקינו עם ב"א והתחברותנו עמהם. והשני במה שאנו מתיחדים בו זולתם בחושינו הגופיים ואברינו הנראים, והשלישי במה שאנו מתיחדים בו במצפונינו ובמדותינו ובמחשבותינו, והצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים. ואני מבאר כל זה בדרך קצרה כפי יכולתי בע"ה: — אבל דרך הפרישות הראויה לנו בהתחברותינו עם ב"א; מהם הסברת פנים והראות השמחה בפגיעתם, עם הכניעה והשפלות ולשון רכה ורוח נמוכה לכלם. ומהם הרחמים והחנינה והחמלה עליהם עם הסרת הטורח מעליהם, וזכרם בטוב ועשות חסד עמהם, ושלא נקוה ליהנות מהם ושנתיאש מאשר בידיהם. ומהם עזרתם בתקנת

בצדק עכ"ז חומל עליו כשמבקש. זכה, נקיה מכל פניה אחרת. ואסורו, מה שמקבל ע"ע. עתק, בגאוה ובוז. משאו, אם נצרך לב"א. הודאתו, לבוראו. וסבלו וכו', סובל ומקבל באהבה. יתנדב, עכ"ז כשמבקשים ממנו אינו נמנע מלהתנדב. יחשוף, יגלה. זקקתהו, צרפתהו, ל' כסף מזוקק. ויפתהו, ל' יופי. רודף רצונו, רודף לעשות רצון השי"ת. — מה שיאות וכו', איזה מין פרישות היא מצד התורה? זולתם, שלא בפני אדם. אבל דרך וכו', הנה דרך הפרישות וכו'. הסרת הטורח, שיסיר מעליהם כל טורח ועמל. ושנתיאש, שלא נחמוד וכו',

תורתם ועולמם, והורותם הדרך אשר ירצהו האלהים. ומהם שבסבול קושי דבריהם, ושנשפך שיחנו לפני האלהים ולא לפניהם, והמנע ממושבות המאכל והמשתה והשחוק, עם השמירה מכל מה שיביא להמרות האל בחברתם, ויוצא מגבול הצניעות ומסירת המוסר והדומה לזה. — אך מה שראוי לנו מן הפרישות בפנים השניים המתיחדים בנו בחושינו הנראים, יחלק לשני חלקים. אחד מהם אסור לנו, והם מצות לא תעשה. והשני מותר לנו, והוא כל מה שמותר לנו מכל מיני ההנאות המותרות. וכל חלק מהם יחלק לשלשה חלקים. והוא שכל מה שנאסר לנו איננו נמלט מאחד משלשה דברים: שיהיה בטבע הכוסף לו, כזנות והגזל ולהרבות מן המאכל והמשתה האסור לנו. או שיהיה ממה שלא ישנאהו הטבע ולא יכסוף לו, כלבוש בגד שעטנז והרכבת כלאים, ואכילת בשר בחלב ואכילת החלב והרבה כהדומה לזה. או שיהיה ממה שישנאהו הטבע ותתעבהו הנפש כאכילת הנבלה והמתה והדם, והרבה ממיני החיים אשר לא היה האדם חפץ באכילתם אפי' אם היו מותרים באכילה, כשמנה שרצים והדומה להם. וראוי לך אחי שתיסר נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרוש ממנו, עד שתגיע מן התעוב והמאיס במיני התענוגים המנועים והתאוות האסורות, עד התכלית שיהיה שוה לזה בטבעך המתועב מן האסור, עם מה שנכספין לו ממנו. ויהיה אצלך המשגל האסור ולקיחת איסור על פנים אסורים, ושתתכבד בקלון חבירך וגנותו, אשר ימהר אליהם חפץ האדם בטבעו, כאכילת העכבר והדם והשקץ, אשר יתעבהו טבעך ותשנאהו נפשך, וכשתגיע אל הגבול הזה מן הפרישות מן האיסור בלא הכרח מטבעך ולא קושי מנפשך, תהיה מן הכתות הנצלות מן החטא והמכשול, אשר נאמר עליהם (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און וגו', וכן הנתן ברשותינו מן המותר, הוא על שלשה פנים: אחד מהם קחת המאכל אשר לא יכוין בו בעליו אל התענוג. ולא יוכל האדם לעמוד בלעדיו, ואין לו תקנה זולתו. והשני קחת המזון מן המותר על דרך היותור, ומכוין בו אל התענוג השוה כבלי רבוי ולא הפקד, בהשלמת הצורך מן הלחם הטוב, בתבשילים מתוקנים במלאכתם ושתות היין הטוב על הדרך השוה, וכן במלבוש ובדירה ושאר הענינים, והשלישי קחת הרבה מן התענוגים המותרים המפליג בהם בעליהם, עד שמביאים אותו אל התענוגים האסורים, עם טרדתו בהם מעשות חובות אלהיו שעליו, כמו שכתוב (משלי לא) פן ישתה וישכח מחוקק. וראוי לך אחי שתתנהג בפרישות מן התענוגים המותרים ביכולתך, עד שיהיו בעיניך בתכונת התענוגים האסורים עליך, פן תעזוב תורתך

שיהיה בטבע וכו', הוא שהתשוקה אליו מוטבע באדם. שתיסר, שתרגיל. עד התכלית, עד למדרגה. על פנים אסורים, באופנים אסורים. על דרך היותור, קחת יותר מן הצורך. השוה, כראוי. הפקד, חסרון ומעוט. המפליג, שמרבה בם. עם טרדתו וכו', והוא מזה הם מטרידים אות

והניח חובתך. וכבר עמדת על מה שצוה הבורא ית' את המלך באמרו (דברים יז) ולא ירבה לו נשים, ואמר (שם) רק לא ירבה לו סוסים, ואמר (נחמיה יג) הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל, עם חוזק שכלו ורוחב הבנתו וגדולתו. וכפי בינתך, השמר לך ושמור נפשך, ופרוש מכל אשר יפרישך ממצות האלהים בלבך ובמצפונך, אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך, מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקיך בו. כמו שזכרו רז"ל על הרבה מהם שהיו מורחים בענין עולמם עם הפרישות ממנו, כמו אבא חלקיה שהיה משתכר להפור באדמה, ושמאי במלאכת הבנין, והלל שהיה חוטב ומהפרנס מן העצים. ואל המניעך פרישותך בלבך מהתעסק בזה, מפני שאתה מכוון בו לעבודת האלהים כאשר הקדמנו. וכאשר תוכל להניח עסק העולם, הניחהו בעבור עבודת הבורא, ואל יכפיק לך כח שאמרנו בעת שלא תוכל בעבור צורך ההזמנה למזון, כי המשקיף על מצפונך עוזרך לקיים מחשבתך בעבודתו, כמו שארז"ל (אבות פ"ד מ') כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. וראוי לך שתשתדל לאסור חושיך ותנועת אבריך הנראים, כמו שאספר לך. והוא, שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך, ותפרוש מן הדברים הבטלים עד שתהיה בעיניך הנעת האבר הכבד שבאבריך, יותר קלה מהנעת לשונך. כי הלשון מהיר בתנועתו לחטוא, וחטאיו רבים מכלם, בעבור קלותו ומהירות תנועתו, ושהשלמת מעשהו נקלה, ויכלתו על הטוב והרע בלי מצוע, וכפי זה אחי יש מן הדין עליך להשתדל לבלמו ולמשול בו, ואל תתיר לו מן הדבור אלא מה שלא תוכל לעמוד בלעדיו לצורך התורה או לצורך העולם. וקצר מותרי לשונך בכל יכלתך אולי תנצל מנזקו, כמו שאמר החכם (משלי יח) מות וחיים ביד לשון. והקדימוהו (ס"א והקדמנו כלומר) על שאר החושים והאברים לקושי הדבר בו יותר משאריתם, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך וגו', ובספרינו מן ההזהרה על הכעטת הדברים מה שאיננו נעלם מרובו ופרסומו, וכאשר תרצה לעמוד על בירור מה שזכרתיו מרוב חטאי הלשון, קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך ביומך בהתחברותך עם ב"א והתערבך בם, ואם תוכל

מעבות וכו'. אם לא תוכל, אף אם לא תוכל וכו'. מהתעסק בזה, בבקשת הטרף. הקדמנו, לעיל בשער עבודת האלהים פ"ד ובשער הבטחון פ"ג ע"ש. ואל יכפיק לך וכו', ואל תחשוב בדי לך בפרישות הלב בלבד אף אם מנעת דייך בפרנסתך. כי המשקיף וכו' עוזרך וכו', כנ"ל ור"ל רק את כחך לקחת לעשות חיל לבעבור הפרוש לעבודתו גם בפועל וכמו שארז"ל וכו'. ולבלום, ולסגור. הנעת, לכניע. מצוע, אמצעי. והקדימוהו, הכתובים. ובספרנו, בשארי ספרים שלנו.

לכתבו עשה, ואח"כ העבירהו על לבך והעלהו במחשבתך, בעת שאתה פנוי מן העסקים בלילה, ותראה מה שיש ממנו לצורך, ומה שיש ממנו מותר לא יועיל לך, ומה שממנו מביא ההיזק עליך, כמו הכזב והרכילות והשבועות ולשון הרע, ואז יתברר לך חסרונך, ותראה בו מעותך. ופקוד זה ממך תמיד, כפקדך מעוות אויביך, ולא תתמיד בזה זמן מועט שיתקן לשונך וימעיטו דבריך. ושים תמו רת רוב דבריך, אורך מחשבתך והתמדת בחינתך והחשבון עם נפשך. כי המחשבה, נר שתכניסהו אל לבך. והחשבון, שמש תאיר באורו מצפונך, לגלות לך מה שהוא צפון בו מן הטוב והרע. והלשון, שער המצפון. ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים, יהיה שער האוצר פתוח (ס"א נפקר), ויצא מה שאינך חפץ בצאתו, ויראה מה שאין הראותו טוב בעיניך. וכשתשמור השער, אתה שומר האוצר ומה שיש בו, כמו שאמר החכם (משלי יז) גם אויל מחריש חכם יחשב, ואמר (קהלת ה) אל תבהל על פיך וגו', ואמר (שם) אל תתן את פיך וגו'. והשתדל אח"כ לעצום עיניך וחוש ראותך, מהביט אל מה שאיננו צריך לך, או מה שיטריד לבך מחשוב במה שיועילך. ופרוש ממותרי הראות כפי יכולתך, וארז"ל (ירושלמי ברכות סי' א') לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה. אבל השתמש בראותך והבטתך, להביט אל יצירות הבורא יתב', לבחון מהם ולחשוב בהם. ולהבין יכולת הבורא וטובו מהם, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך וגו', ואמר (שם יט) השמים מספרים כבוד אל וגו', ושאר המזמור. והשתדל אח"כ לאטום אזניך, משמעך מה שאינך צריך לו. ופרוש ממותרי השמע כפי יכלתך, ואל תאזין לשמוע מה שלא יועילך שמעו ממותרי הדברים והכזב והרכילות ולשון הרע. ופרוש ממה שיביאך להמרות האלהים ולעזוב מצותיו ממיני הזמר והנגון והשחוק והרנה. הטורדים אותך מן המצות והמעשים הטובים. אבל הט אזנך אל דברי החכמים היודעים את ה' ואת תורתו, כמו שאמר החכם (משלי כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים, ואמר (שם טו) אזן שמעת תוכחת חיים. והשתדל אח"כ לאסור חוש הטעם שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה, ותפרוש ממה שהוא יותר מזה, ותתחבולה לענין הזה שתמעיט במיני הלפתן, ותסמוך על לפתן אחד בעוד שתוכל, ויהיה די במעט ממנו כפי שתוכל. והתכוין בו כדי להגיע הלחם אל בטנך, לא לתענוג. והרגל עצמך בקצת העתים מבלי לפתן, כדי להנהיג טבעך, עד שיקל עליך הדבר בעת המנעו. ואם תוכל לעזוב הלפתן אשר יהיה

מעותך, מה שטעית. מעות אויביך, כאשר תזכיר תמיד טעות אויביך שיתקן לשונך, וככה תתמיד בזה עד שיתוקן וכו'. לעצום, לסגור. וארז"ל, וכבר אמרו רז"ל. לאטום, לסתום. משמעך, שלא תשמע. במיני הלפתן, כל מיני מאכל שלוק מבושל וצלי חוץ מן הלחם קרי להו המתחבר לפתן. בעת המנעו, כשיתחסר לך. יגיעה וטורח, לסכך אותם.

בו יגיעה וטורח, והסמוך על מה שאין בו שום יגיעה כזיתים והתאנים והענבים והדומה להם, עשה. ושים אכילתך ביום יותר קלה מאכילתך בלילה, אם מנהגך לאכול פעמים ביום, כדי שתהיה תנועת אבריך קלה ביום, ויקלו עליך עניני תורתך ועולמך, ואח"כ תתנהג בתענית אם יהיה גופך חזק אפילו יום אחד בשבוע, וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה, כדי ליסרה, עשה. ושים כונתך בו לרפואה יותר מלמזון. אבל משתך יהיה מים, אלא אם תהיה כונתך בשתית היין להועלת גופך, או להעביר דאגת מלבך, כמו שנאמר (שם לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. והזהר מהרבות ממנו ומהפליג בו ומחברת ב"א עליו, כי הוא המדוה הגדול להזרה ולעילם. וכבר ספר בו החכם מה שיש בו די באמרו (שם כ) לץ היין הימה שכר, ואמר במאכל ובמשתה (שם כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו, כי סובא וזולל יורש וגו'. ואחר כך השתדל למנוע ידיך מגעת במה שאינו שלך מהון העולם, ופרוש ממיני הגנבה והאונאה והגזל, ומהרע לזולתך. והתעכב בתנועת ידך, וחשוב באחריתך, ושמור מוסרך וצניעותך בהתנשאך מעשות הרע בהם, כמו שנאמר (ישעיה לג) ושומר ידו מעשות כל רע, ואמר (שם לג) נוער כפיו מתמוך בשוחד. אבל השתמש בידך במצות הבורא, ופתחם במתן לעני ולרש, כמו שאמר הכתוב (דברים טו) פתוח תפתח את ידך לאחיך, ואמר (משלי לא) כפה פרשה לעני. וכן אתה צריך להשתמש בהם במה שימלא ספקך, וימנעך מן השאלה ומקחת ממון אסור, ומקנות חסד עמך במה שמעניקין אותך ומטיבין לך, והקנת זכיותך לזולתך, והכדיך למי שנתחסד עמך, ולא תהיה למשא על ב"א. כמו שאמר אחד מן החכמים, האלהים ירחם עבד שפירש מן העולם, ולא היתה פרישותו למשא על אוהביו, וסלק מעליהם טרחו והתעסק באבריו במיני המלאכות, כמו שנא' (תהלים קכח) יגיע כפיך כי תאכל וגו'. וכבר נאמר ראש הפרישות, תקון הפרנסה, ונאמר עוד ראש הפרישות תקון המחשבה על תקון הספק (כ"ח הלהם), ר"ל שייגע להתעסק בספקו, ואח"כ התנהג כן ברגליך ומנעם מלכת עם הרשעים מבקשי המותרים, כמו שנאמר (שם א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת

להטביע, לסרגיל. ומהפליג בו, יותר מבעורו. ומחברת ב"א, שלא תתחבר בקבוץ ב"א לשתות. מגעת, לבלתי נגוע. מהון העולם, הון זרים. בהתנשאך וכו', ר"ל תיקר מוסרך וצניעותך בעיניך שלא תגהלם ולא תבוס בעשות וכו'. שימלא ספקך, לצורך פרנסתך. מן השאלה, שלא תצטרך לשאול מב"א. שמעניקין, שנותנין לך. והקנת, פעל יוצא ור"ל שע"י שמטיבין עמך יטלו חלקם מזכיותיך וכו'. האלהים ירחם וכו', שמטה בס' זפירש מ"ע לעבודתו, וכן היה כי לא היתה וכו'. תקון הפרנסה, לתקן לו פרנסה שלא יצטרך לבני אדם. תקון המחשבה וכו', להסיר מהמבות למטה מתיתו די ספוקו.

רשעים וגו׳. אבל רוץ לכל המעשים הטובים ולמושבות החכמים, כמו שכתוב (משלי יג) הולך את חכמים יחכם, ואמר (שם ב) למען תלך בדרך טובים. וכבר קבץ הכתוב כל מה שהקדמנו זכרו במזכר החושים, ואמר (ישעיה לג) מי יגור לנו אש אוכלה וגו׳, הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳, ואח״כ קבצם החכם וחבר אליהם הלב, באמרו (משלי ו) שש הנה שנא ה׳, עינים רמות לשון שקר וגו׳ לב חורש וגו׳ יפיח כזבים וגו׳. וכן נמצאם (תהלים טו) במזמור ה׳ מי יגור באהלך. וראוי לך אחי שתדע כי לא יתכן לך להחזיק בכלם, עם הגהת אחת מהם. מפני שהם כבדולח המחובר בחוט, אם תתיר ממנו גרגיר אחד, יתפזרו כלם ויפכד חבורם. על כן השתדל להזהר בכלם, ואז תהיה כל אחד מהם עזר לשאריתם, כמו שארז״ל שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ואמר החכם בתכיפת הטובות אחת לאחת (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי, אמר בתחלה שימע ואחר כך לשקוד ואח״כ לשמור. אבל הפרישות הנוהגת בפנים השלישים. והוא מה שיתיחד בנו במצפוננו ומחשבותינו ויצרי לבבנו הטובים והרעים, התחלת הפרישות ההיא שתפרוש מקניני העולם במעשך ומחשבתך, אלא למזון ופרנסה, לא להתענג מתענוגי הגוף ולא להגיע אל המנוחות והשררות, והתפאר בהון העולם הכלה מהרה. והיה פרישותך בהם לאלהים ית׳, לא לקנות שם ולא להותיר ממונך בפרישותך. ואל תצא בה מגבול התורה שתתענה בשבתות ובמועדים וראשי חדשים, והמנע ממה שחייבך בו הבורא ממצות פריה ורביה, אבל תהיה פרישותך על דרך התורה והדת, בגלוי ובנסתר מענינך. ואח״כ, שתקצר מאוייך בעולם כאלו אתה נוסע ממנו לערב יומך. ואח״כ, שתחשוב עם נפשך כאשר הקדמנו בשער חשבון האדם עם נפשו. ואחר כך, שתתיאש ממה שבידי ב״א ושתבטח על האלהים, ותנוח דעתך על גזרותיו ודיניו. וכל חובות הלבבות שקדם באורם בספר הזה, אתה חייב בהם, והם עמוד הפרישות מן העולם. הקור עליהם והדביקם אל לבך, תגיע בהם לכל טובה:

פרק ו אבל באור מה שבא בספרי הקדש ודברי רז״ל מענין הפרישות מן העולם, מהם מה שאמר יעקב (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ומהם צום משה ארבעים יום ולילותם ג׳ פעמים, וכן אליהו ארבעים יום, כמו שכתוב (מ״א יט) וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. ומהם מה שנאמר בנזיר שקראו האלהים קדוש, כמו שכתוב (במדבר ו) כל ימי נזרו קדוש הוא לה׳, בעבור שפסק מפרי הגפן וגדל שער ראשו בלבד, כ״ש מי שפסקה תאותו מכל התענוגים, שיש לו שכר וגמול יותר. ומהם מה שנאמר לאהרן (ויקרא י) יין ושכר אל תשת וגו׳ ולהבדיל

כבדולח, כפניני מרגליות, בתכיפת, מלחת גורמת להנרתס. לערב יומך, כערב היום הזה. שתתיאש, בלת התמוד.

וגו׳ ולהורות יגו׳, הזהיר כל העוסק במעשה העבודה, שלא יעסוק בכל מה שיטרידהו מהשלמת העבודה לאלהים, כמו שארז״ל שתה רביעית אל יורה שתה רביעית אל יתפלל, ומהם ענין בני יונדב בן רכב, אשר צוה אביהם שלא ישתו יין ולא יזרעו ולא יטעו כרם ולא יבנו בית וישבו באהלים חוץ לישוב. וזה מנהג הפורשים מן העולם ושבח להם הבורא זה, כמו שכתוב (ירמיה לה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב. ומהם מעשה אלישע כשעבר עליו אליהו, כמו שכתוב (מ״א יט) שנים עשר צמדים לפניו, והניח ידיו מן הכל והלך אחריו, כמו שאמר (שם) אשקה נא לאבי ולאמי וגו׳ וילך אחרי אליהו וישרתהו. וכן היה מנהג בני הנביאים בדור ההוא ואשר לפניו, שהניחו העסק בישוב העולם והתשגחה בעניני הגופות, ויצאו למדברות כדי שתתיחד נפשם ומחשבתם לאלהים, ומהם מה שצותה אותנו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנכחכם תאוותינו מכל התענוגים שהם החזקים שבסבות העבירות, כמו שכתוב (הושע יג) כמרעיהם וישבעו, ואמר בהפכו (שם ה) בצר להם ישחרונני. ומהם מ״ש (זכריה יג) ולא ילבשו אדרת שער למען כחש, וזה מורה כי הוא היה לבוש החסידים מקדם, והיו לובשים אותו אנשי הדור ההוא להכניע. ומזה מ״ש דוד (תהלים קיט) טרם אענה אני שוגג, ואמר (שם) טוב לי כי עוניתי, ואמר (שם) טוב לי תורת פיך וגו׳. ומהם מנהג איוב אשר ספר על עצמו מבזותו העולם והונו, וקשרו חושיו ואסרו ידיו ולשונו מכל מה שיש בו המרות הבורא, ובחרו באמת, והצילו העשוקים והטבתו לדלים ולאובדים כמנהגי הפורשים מן העולם. ומהם מה שעשה דניאל בהתפללו אל האלהים בעבור אורך הגלות הראשון והתאבלו עליו, שאמר (דניאל י) לחם חמודות לא אכלתי, ואמר לו המלאך (שם) מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות, ושאר הענין. וזה הוא הטוב שבמנהגי הפרישות. ומהם מה שעשו אנשי נינוה כשמעו מה שגזר עליהם הבורא, כמו שנאמר (יונה ג) ויאמינו אנשי נינוה באלהים. וכמוהו, מה שעשו אבותינו בימי המן, ככתוב (אסתר ד) מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול וגו׳. והרבה כזה בספרינו כשתחקור עליו תמצאנו מפוזר בדברי אבותינו הרבה. ומהם מה שאמר שלמה (משלי כג) אל תהי בסובאי יין וגו׳, (שם ו) מעט שנות מעט תנומות וגו׳. ומה שאמרה אם למואל (שם לא) אל תתן לנשים חילך וגו׳. אל המלכים למואל וגו׳, פן ישתה וישכח מחוקק. ומהם מה שאמר (קהלת ב) כי לאדם שטוב לפניו וגו׳, ואמר (שם ז) לב חכמים בבית אבל, (שם) טוב ללכת אל בית אבל, ואמר (שם ה) מתוקה שנת העובד, ואמר (שם יא) כי הילדות והשחרות הבל, ואמר (שם יב) סוף דבר הכל נשמע וגו׳. אבל מה שארז״ל במשנה ובתלמוד, רב מחברו בספר הזה ורובו נמצא במסכת אבות. ועוד

טרם אענה וכו׳, לפי פי׳ המחבר הוא מלשון עינוי ותענית. מחברו,

אמרו כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וגו׳. ומה שסמוך לזה מדבריהם, התורה נקנית בארבעים ושמנה דרכים, ובפרקא דחסידי במסכת העניות מה שיורה על פרישותם. ומי שיחקור על הענין הזה, ימצאנו כתוב ומן השכל ומן הקבלה. תן לבך בו וחשוב עליו במצפונך, תשיגהו בע״ה, כמו שכתוב (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וגו׳, אז תבין יראת ה׳ וגו׳:

פרק ז אבל ההפרש שבין קדמונינו ובינינו בפרישות הוא, שחנוך ונח ואברהם ויצחק ויעקב ואיוב וריעיו, היה שכלם זך ויצרם חלש, ונפשותם היו נמשכות אחר שכלם, והמעט מן המצות היה מספיק להם בהשלמת עבודת האלהים עם אמונת לבם לאלהים, כמו שכתוב באברהם (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך, ולא היו צריכין אל הפרישות היוצאת מהדרך השוה התוריה, וכאשר ירדו בניהם אל מצרים, וגרו בה בימי יוסף כשבעים שנה בשלום (ס״א בגלות), וחזקה תאותם וגדלה תשוקתם, וגבר יצרם על שכלם, נצטרכו מן הפרישות אל מה שיהיה הפך תאותם, ויעמוד כנגד יצרם, והוסיף להם הבורא מן המצות השמעיות, מה שעמד להם במקום הפרישות הראויה להם כפי תכלית יכלתם ופחות ממנה. וכאשר כבשו ארץ כנען ונכנסו בה והתעמו בטובה, בקשו המזון והסמוך לו ממותרי המאכל והמשתה והמשגל והבנין. וכל אשר נוספה הארץ יישוב נוסף השכל חרבן, כמו שכתוב (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו׳ ובקרך וצאנך ירביון וגו׳ ורם לבבך וגו׳. וכל אשר נוספו התאוות ונתחזקו, נחלש השכל והתאחר מהשיג העצה הנכונה; והצטרכו אל פרישות חזקה יעמדו בה כנגד הושיהם, כדרך הנזיר ומנהג בני הנביאים אשר זכרנו במה שעבר לנו בספר הזה. וכן בשאר הדורות השכל בחולשה והתאוה בגבורה, ובכל עת שמתעסקים בענין מעניני העולם, ימרידם מעניני העוה״ב, ע״כ הוצרכו להפנות ממנו, בעת שעושים מאומה ממעשי העולם הבא. והיו הקדמונים בחוזק שכלם וזך נפשם עושים לעולמם ולאחריתם, ולא היה האחד מפסיד על חבירו, כמו שכתוב (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה וגו׳ אז טוב לו וגו׳, ואמר (קהלת ז) טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך. — וראיתי אחי מליצה נמרצת בענין הפרישות לאחד מן החסידים מצוה בה בנו, וישרה בעיני, ושמתיה חתימה לשער הזה כמו שמצאתיה, תחת תוכחתי לך והורותי אותך. תבן אותה והשתכל בה, תגיע אל הטוב והישר בעזרת האל. וזאת היא:

מלתכרו. שסמוך לזה, קרוב ודומה לזה. — השמעיות, החקים שאינם מצד השכל נקראים שמעיות. ופחות ממנה, שלא יכבד עליהם. והתנעמו, ל׳ נועם ועונג. והסמוך לו, והדומה לו.

ואתה בני ישימך האלהים מאשר ישמעו ויאזינו, ויאזינו ויחשבו, ויחשבו וידעו, וידעו ויעשו, ואל ישימך מן האנשים הטובעים בתעות, השדודים (ס"א השכורים) ביין הסכלות. אשר העבידם היצר, ומשל בם העולם, וגברו עליהם התאוות, ונטו בהם אל התענוגים. והסיתום המאויים והשיאתם החמדה. והם באפלתם נחבטים, ובמרוצת טעותם שבים. ישמעו ולא יאזינו, ויאמרו ולא יעשו. בקשו המנוחות, ונפלו באנחות. השתדלו להשיג הנעימות, והשיגו היסורים הקשים. ונפשותם עיפות, וגופותם יגיעות, דעותם שלולות, ובינותם מנופצות. יקבצו הזהב האובד והכסף החולף, ויורישוהו האויבים וההודרות מן הנשים. ומחזקים הארמונות, ושוכנים בקברות. ובונים אשר לא יושיבו, ויקבצו מה שלא יוציאו. קובר כל איש מהם אביו ובנו, ואינו עושה מעשה הקיים לנצח. שוכח קצו וזוכר מאוייו. ומה תאמר בתוך שאבדו שתי קצותיו, ויחיד שעזבוהו אבותיו, והשתכל בני במי שהרחיב הבורא את לבו והמשילו במחשבתו, ופקח עיניו בטוב לו, והראהו הדרך הישרה וקרב אליה ונוכח בה, בטוחים ממנו ב"א, והוא בטוח בהם. והשלים עמהם ונצל מהם. עבדו בני אדם יצרם, ועבד הוא אלהי השמים והארץ, המחית הממית הבורא החונן אשר אין אלוה מבלעדיו. כמה בינם ובין אנשים ברו מצפוניהם וזכו חביהם, ועיניהם נחות ולבותם בטוחות! והם בזכר האלהים משתעשעים בבדידות, ומודים על טובתו בכל ענין. קרבו אל העיון המחשבי והמביני והמועצי. קרעו מסך הראות בדרכי המצפונים, והגיעו אל מרגוע האמת ביגיעה, ויצאו ממנוחה אל שעשועים. לא טרדם מאויים, ולא איחרם אורך קיצם, והם ליום

בתעות, בשקרות. השדודים, שדודי שכל. באפלתם נחבטים, נכשלים בעורון שכלם. ובמרוצת וכו', שבים ורצים בטעותם. ולא יאזינו, להבין מה ששמעו. שוללות, חסירות. מנופצות, שבורות. וההודרות, שהיו יודעות כל מצפוניו וחדרי ביתו. קובר וכו', וא"כ היה לו לזכור גם סופו ועכ"ז אינו עושה וכו'. ומה תאמר, במה נחשב בתוך וכו'. והשתכל וכו', ונגד זה השכיל והתבונן וכו'. ונוכח בהן, יישר דרכו ללכת בה. בינם, בין עובדי יצרם. ברו, טהרו. חביהם, תוכם וקרבם. ועיניהם נחות וכו', לא ישאו עיניהם לתור ולראות אשר אין להם וע"כ גם לבותם בטוחות מחמוס. בזכר וכו', כשהם ביחידות כל שעשועם ועסקם בזכרון הבורא להודות לו וכו'. קרבו אל העיון וכו', נקל להם להשיג כל מיני עיון ולמוד. המחשבי, כחכמת אלהות המושג רק בעיון השכל. והמביני, כחכמת המספר והחשבון. והמועצי, כחכמת המדידה והתכונה המושג ע"י ציורים וכלים, וי"מ המאמר הזה על שלשת חלוקות החכמה הנזכרות בהקדמת הספר. מסך הראות, מסך המכסה את הראות וכו'. והגיעו אל מרגוע וכו', הגיעו אל המנוחה האמתית ע"י יגיעתם בעבודת ה'. אל שעשועים, להשתמש ולהתענג בעוה"ב. ולא איחרם וכו', לא יקוצו בחיים.

המות נחפזים, ומאחריתו נשמרים. קרואי אלהים, ומשחריו, ומיחליו, ועובדיו. דוברי אמת ולוהגי צדק, מבלי מורא שלטון ולא ממשלת שטן. יקרים יותר מכל אדם, ושמורים יותר מכל עם, ותפארתם ומעלתם גדולה מכלם. מכובדים בבתי (ס"א נדרכי) האלהים, וגדולים בעיני הברואים. אין טורד אותם מזכר האלהים טורד, ולא מעכבם מהודותו מעכב. לשונותם רגילות בהלל והודות, ולבותם שמחות בבר וביחוד. התנכר להם העולם והכירוהו, ודברו (ס"א ודרכו) בו וספרוהו. לא נעלם מעיניהם בגדו, ולא נסתרת מהם תרמיתו, לבש בגדי המודותיו ויחשבוהו שולל, וההרפה להם וימצאוהו מוכרח. שחק אליהם ויגערו בו, ורצה להטותם וגטו מעליו, השקיפו על רוע מעלליו, והתבאר להם גנות מעשיו, ואין לו שלטון עליהם ולא במה יתקרב אליהם. הם בחירי האלהים הברים וסגולת החסידים, בעלי הראות הפקוחות והמשאלות היקרות והיגיעות הרצויות. אשרו אל האלהים ואשרו, וסחרו עמו והרויחו. ברוו מצפונם ונבררו, וזכו לבותם ונבחרו. הצטידו היראה בדרך הרעה, ונצלו. ורכבו מרכבות המעשים, והגיעו. פגעו בשמחה מתמדת, וששון לא ישתנה. נמלטו ממעמד החשבון, ובטחו מהיכורים:— ואתה בני בהר הטוב לנפשך, טרם החרטה אשר לא תועיל, והדאגה אשר לא תכלה. האלהים יורנו ואותך הדרך הישרה, ויטה אותנו אל נתיב ההצלחה ברחמיו ורוב חסדיו אמן:

נשלם השער התשיעי תהלה לאל יתברך.

נשמרים, נזהרים להכין להם צידה. קרואי, הקרוי אלהים כמו וישראל מקוראי. ולוהגי, כמו ודוברי שלפניו. אין טורד וכו', לא יטרידם שום טרדה ולא יעכבם שום עכוב מעבודת ה'. בבר וכו', בטוהר הלב וביחוד לה' לבדו. התנכר וכו', הסתיר תרמיתו כדי לשבם ברשתו אבל הם הכירוהו. וספרוהו, גלו ערמתו. בגדו, שהוא בוגד ומועל. שולל, ערום וחסר כל. וההרפה וכו', נראה מהם שבלתי תת להם הספק, והוא מוכרח לכלכלם בבטחונם בה'. שחק וכו', הראה להם המודותיו לשבם אליו והם דחוהו בנזיפה. הברים, הזכים. בעלי הרואות וכו', בעלי עינים פקוחות ושואלי רק יקרות ויגיעי רק לרצויות לה'. אשרו, צעדו ודרכו בדרכי ה'. ואשרו, הללוהו. הצטידו וכו', זיינו והכינו עצמם להשמר מחטא וניצלו. ורכבו וכו', המע"ט היו להם כמרכבה להגיע אל מחוז חפצם בשלום.—

השער העשירי

באהבת האלהים השלמה .

וזה פתח הספר

אמר המחבר מפני שהקדמנו במה שעבר מדברינו בשער התשיעי ביאור עניני הפרישות מן העולם ותיהה כונתנו ליחד הלב ולפנותו לאהבת הבורא ית׳ ולכסוף לרצונו ראיתי לסמוך לו באור אופני אהבת האל יתב׳, כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות במדרגות אנשי העבודה . ואימר ובאלהים אעזר , ראוי לך אחי שתבין ותדע כי כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות והמדות ונדבת הנפשית , הם מעלות ומדרגות אל הענין העליון הזה אשר התכוונו לבארו בשער הזה . וגם ראוי לך לדעת כי כל חובה וכל מדה טובה מושכלת או כתובה או מקובלת , הם תכונות ומעלות שעולים בהם אל הענין הזה , והוא תכליתם וסופם , אין מדרגה למעלה ממנו ולא אחריו . ומפני זה סמכו הנביא ע״ה במשנה תורה ליחוד , באמרו (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳, וזרז עליו והשיב אותו במשנה תורה הרבה, כמו שנאמר (שם ל) לאהבה את ה׳ אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו. וטעם הדביקה , האהבה הנאמנה והלב השלם בהם, כמו שנאמר (משלי יח) ויש אוהב דבק מאח . והרבה פעמים מקדים הספר זכר יראת האלהים על אהבתו , כמו שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ואמר (שם) את ה׳ אלהיך תירא וגו׳. והייב הדין להקדים היראה על האהבה באלהים , מפני שהיא תכלית הפרישות וסופה הרחוק , והקרובה שבמדרגות אל מדרגת אהבת האלהים , והוא השער הראשון משעריה. וא״א שיגיע האדם אליה , אלא אחר שתתקדם יראתו ופחדו מהאלהים יתברך . ועל כן הקדמנו שער הפרישות לשער הזה , כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו , עם התישב אהבת העולם בנו . וכאשר יהיה לב המאמין רק מאהבת העולם , ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה , התישב

וסוף המעלות, המעלה העליונה. ואומר ובאלהים אעזר, ואגיד בעזרת הש״י. מושכלת, מצד השכל. וסופה הרחוק , קצה

אהבת הבורא בלבו, ותהיה תקועה בנפשו כפי הכספו לו והכרתו אותו, כמו שכתוב (ישעיה כו) אף אורח משפטיך ה' קוינוך וגו'. וראוי שנבאר מדברי האהבה שבעה ענינים: אחד מהם מה הוא ענין האהבה באלהים יתב'. והשני על כמה פנים תהיה האהבה באלהים. והשלישי איך הדרך אליה. והרביעי אם היא ביכולת האדם אם לא. והחמישי באופני מפסידיה. והששי אותותיה אשר בהם תתברר מהמאמין. והשביעי במנהגי אוהבי האלהים:

פרק א אבל מה ענין האהבה באלהים, הוא כלות הנפש ונטותה בעצמה אל הבורא, כדי שתדבק באורו העליון. והוא שהנפש עצם פשוט רוחני, נוטה אל הדומה לה מהאישי' הרוחניים, ומתרחקת בטבעה מאשר הוא כנגדה מן הגופות העבות. וכאשר קשרה הבורא יתברך בגוף הזה העב, אשר רצה לנסותה בו בהנהגתה אותו, העיר אותה לחוס עליו ולמשוך התועלות אליו, בעבור השתוף והחברה אשר נטבעה ביניהם מתחלת הגדול. וכאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה, תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו, כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו, ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה, ויזמן לו מי שישמשהו ויחשוב על אודותיו. וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור בעצמה וכח בנפש, תטה במזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה ותעבידהו ברעיוניה, ומתאוה אליו וכוספת לו, וזאת תכלית האהבה הזכה. וכיון שהדבר כן והיו קרואי הגוף רבים, וצרכיו אל מה שימלא מחסורו מתמידים עם השעות והעתים, ולא היתה הנפש יכולה לעמוד מעיין לו בכל זה, מפני שאין לה השקט ולא מנוחה מבלי מרגוע מדוה גופה, נטרדה הנפש בעניני גופה מאוהביה הראויים לה והמתיחדים בעצמה, אשר בהם הצלחתה בנוה מרגועה. וכאשר יבקע לה אור השכל, ויגלה לה גנות מה שנטתה אליו באהבתה ונמשכה עדיו ברעיוניה, מאשר בו הצלתה בשני המעונים, תשוב מזה ותניח כל עניניה אל הבורא החונן, ותטה במחשבתה לבקש אופני הצלתה, מעוצם מה שנוקשה בו וגודל מה שנוסתה בו, ואז תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו, ותבזה הגופות וכל תאוותם וסמוך לזה, יפקחו עיניה. ויזכו רואותיה מענן הסכלות באלהים ובתורתו, ותכיר האמת מן השקר, ויגלו לה פני אמתת בוראה ומנהיגה. וכאשר תבין גודל יכלתו ועוצם מעלתו (ס"א גדולתו)

האחרון, התקועה, נוסדה. הכספו, תשוקתו. —כלות הנפש, תאות הנפש. בעצמה, מצד עצמותה. במזימתה, במחשבתה. קרואי הגוף, מקריו וצרכיו. לעמוד מלעיין, לחדול שלא לעיין. מבלי מרגוע וכו', שלא תשקוט הנפש אם אין מנוחה לגוף. נטרדה וכו', וטרדוה בעניני גופה ומנעוה ממע"ט שהם אוהביה המיוחדים לה בעצם. בנוה מרגועה, בעוה"ב. יבקע, יזרח. עדיו, אחריו. מאשר בו וכו', ר"ל ונעתה מאשר בו וכו'. מעוצם מה שנוקשה, מחוזק המוקש שנכשלה בו. שנוסתה, לשון נסיון. וסמוך לזה, והדומה לזה.

תכרע ותשתחוה לו ביראה ופחד ואימה מעצמתו וגדולתו, ולא תסור מזה עד אשר יבטיחנה הבורא ית', וישקיט פחדה ומוראה. ואז תשוקה כוס האהבה באלהים, ותתבודד בו ליחד לבבה לו, ולאהבה אותו ולבטוח עליו ולכסוף לו. ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודתו, ולא יעבור על רעיוניה זולתו, ולא יעלה במחשבתה בלעדיו, ולא תשלח אבר מאברי גופה אלא במה שתמשך בו רצונו, ולא תתיר לשונה כי אם בזכרו שבחו והודאתי והתלתו, מאהבה בו ומכסוף לרצונו ית'. ואם ייטיב לה תודה, ואם יעניה תסבול, ולא תוסיף עם זה כי אם אהבה בו ובטחון עליו. כמו שנאמ' על אחד מן החסידים שהיה קם בלילה ואומר, אלהי הרעבתני, ועירום עזבתני, ובמחשכי הלילה הושבתני, ועוזך וגודלך הורתני, אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך, דומה למה שאמר איוב (איוב יג) הן יקטלני לו איחל. ואל הענין הזה רמז החכם באמרו (ש"ה א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין, וארז"ל על דרך הדרש (שבת פ"ח ב) אעפ"י שמיצר לי ומימר לי בין שדי ילין. וזה דומה למה שאמר הנביא (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:

פרק ב אבל על כמה פנים תהיה האהבה באלהים יתברך? אומר בתשובת השאלה הזאת, כי אהבת העבד באדוניו תהיה לאחד משלשה פנים: אחד מהם, אהבתו אותו בעבור הטבתו לו וחסדו עליו. והשני, אהבתו אותו מפני שהוא עובר על פשעיו ורוב מחילתו לו וכפרתו לעונותיו. והשלישי, אהבתו אותו בעבור גדולתו ורוממותו ומוראו לעצם כבודו, לא לתוחלת ולא לפחד. ועל ההקשה הזאת תהיה האהבה ממנו באלהים, לרוב חסדו עלינו והתמדת טובתו לנו, ותדבק נפשנו באהבתו לתקות גמולו. ויש שתהיה אהבתנו באלהים להסתירו עונינו ועברו על פשעינו, עם גודל מריינו אותו ועברנו על מצותיו. ויש שתהיה אהבתנו בו לעצמו ולכבודו לגדלו ולרוממו, וזאת היא האהבה הזכה באלהים ית'. וכבר זרזנו הנביא ע"ה בזה באמרו (שם) ואהבת את ה' אלהיך וגו', ורצה באמרו בכל לבבך לעומת מדות בני אדם והתחלפות דעותם בנדיבותם וכילותם בגופם וממונם ובכבודם. כי מהם מי שמתנדב בגופו ובממונו, וחס על כבודו, ומהם מי שמתנדב בממונו וכבודו, וחס על גופו. ומהם מי שמתנדב בגופו וכבודו, וחס על ממונו. וכמ"ש חז"ל (יומא פ"ב א') אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך? אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר ובכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר ובכל מאדך, ואפשר שירצה באמרו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. לעומת התחלפות אהבת ב"א קצתם בקצתם. והוא, שהאוהבים שלשה מינים: מהם מי שמתנדב לרצון

יבטחינה, למחול על העבר. תשוקה, ישקו אותה. ומימר לי, ל' מרירות. — עם גודל, אע"פ שגדול וכו'. ובילותם, קמצנותם.

אהובו בממונו בלבד, ומהם מי שמתנדב לרצון אהובו בגופו ובממונו, ומהם מי שמתנדב לרצון אהובו בממונו וגופו ונפשו, כמו שאמר החכם (ש״ה ח) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו, ואמר ביהונתן ודוד (שמואל א׳ כ) כי אהבת נפשו אהבו, ואמר (שם ב א) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. וזירז הנביא ע״ה באהבת הבורא יתברך, שתהיה כוללת הנפש והגוף והממון, להתנדב האדם בכל זה באהבת הבורא ית׳, ואל יהיה כילי בדבר מהם אצל רצון האלהים יתב׳, כמו שארז״ל (יומא פ״ג א׳) בכל לבבך, בשני יצריך ביצה״ט וביצה״ר, ובכל נפשך, ואפי׳ נוטל את נפשך, ובכל מאדך, בכל ממונך. ואמרו (אבות פ״ב ה׳) עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. ויש לומר שירצה באמרו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, לדבק באהבת האלהים בסתר ולהראותה בגלוי, עד שתתברר מן המאמין אמתת אהבתו לאלהים בסתרו ובגלויו ובמצפון ענינו ונראהו, על השוה והנכון על שקל אחד וערך אחד, כמו שאמר דוד ע״ה (תהלים פד) לבי ובשרי ירננו אל אל חי. ויש לומר שירצה באמרו בכל לבבך ובכל נפשך, להיות כל אהבתך והשתדלותך בזולתו לשמו, ואל תשתף עם אהבתו אהבת זולתו. ואם תאהב זולתו יהיה במה שירצהו ממך, כדי שתהיה סעיף מאהבתך בו, כאשר זכרתי בבאור ההערה השכלית בשער השלישי מן הספר הזה:

פרק ג אבל איך הדרך אל אהבת האלהים ית׳? אומר בתשובת שאלה זאת כי הבקשה הזאת לא התכן לשואל אלא אחר הקדמות רבות. וכאשר תתקיימנה ההקדמות, תתילד מהם האהבה באלהים ית׳, אבל מי שמכוין אליה בעצמה, לא יוכל להגיע אליה. וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו, הם שני יחודי הלבבות, ושתי כניעות, ושני חשבונות, ושתי בחינות. אבל שני יחודי הלבבות, אחד מהם ליחד הלב ביחוד הבורא, והשני ליחד המעשה לשמו, ולעבדו לכבודו בלבד, אבל שתי הכניעות, אחת מהם הכניעה לאלהים ית׳, והשנית, הכניעה ליראי האלהים ובחיריו. אבל שני החשבונו׳. אחד מהם חשבונו עם נפשו על מה שחייב לאלהים להתמדת טובותיו, והשני, חשבונו עם נפשו על הסתירו עונותיו והאריכו לו ומחילתו. אבל שתי הבחינו׳, אחת מהם, הבחינה במה שעבר לראשונים בעמדו על ספרי הנביאים ודברי הקדמונים ע״ה, כמו שכתוב (תהלים קמג) זכרתי ימים מקדם וגו׳. והשנית, הבחינה בעולם במה שהוא רואה מפלאי הבורא ית׳ בבריאותיו. וכבר בארתי בספר זה כללים מן הענין הזה כפי יכולתי, מה שיש בו די למי

בזולתו לשמו, רק לשמו לבדו ולא לזולתו. במה שירצהו, כמה שתחיב לה׳ כמדות ומעשים טובים. סעיף, ענף כלומר וכו׳. בעצמה, בלי סבות והקדמות. ומכוין, רצוי נכון. והאריכו לו, כדי שישוב.

שמבין, ומכוון למה שיש בו הצלתו והמלטו בעוה"ז ובעוה"ב. וכאשר יתקן כל זה, ויחבר אליו הפרישות מתענוגי העולם ותאוותיו, ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתיתו ורוממותו, וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו, ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו, וגודל חסדו עמו, תהיה האהבה באלהי' מן המאמין סמוכה לזה, בלב שלם, ואמתת זך נפשו והכספו לו בהשתדלות והריצות וזריזות. דומה למה שנא' (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה, ואמר (שם) לשמך ולזכרך תאות נפש, ואמר (תהלים מג) צמאה נפשי לאלהים. והחזק שבדברי' שתעזר בהם על המדרגה הזאת העליונ', הוא המורא הגדול מאלהים, והאימה ממנו, והפחד ממצותיו, והמחשבה תמיד בהשקפתו על סתריך וגלוייך, ומצפונך ונראך, והנהגתו אותך, והמהתו עליך, ודעתו הנסתר והנגלה בעבר ובעתיד ממעשיך ומחשבותיך, והבטחתו לך והקרבתו אותך. ולא תוכל עם כל זה לעמוד מנטית אליו בלבך ובמצפונך בבר לבב ואמונה שלמה, והולה נפשך באהבתו, והבטח על חמלתו וגודל חנותיו ורחמיו. ולא תשתף בעת ההיא עם אהבתו אהבת זולתו, ולא ישקף עליך שאהת ירא עם יראתך ממנו בלתו. ולא תפקדהו מרעיוניך, ולא יסור מנגד עיניך, ויהיה צוותך בבדידות, ויושב ענך במדברות, ויהיה נקים כלא ב"א בעיניך כלא — מלא, והריק מהם כלא ריק, לא תשומם בהפקדם ולא תדאג בהעדרם. ותהיה תמיד שמח באלהיך, שש בבוראך, עלז ברצונו וכוסף לפגיעתו, כמו שכתוב (שם כד) ישמח צדיק בה' וחסה בו, ואמר הנביא (חבקוק ג) ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי, ואמר דוד ע"ה (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא, ושאר המזמור:

פרק ד אבל אם האהבה באלהים היא ביכולת האדם אם לא? אומר בתשובת שאלה זאת כי האהבה על שלשה פנים. אחד מהם אהבה שנקלה בעיני האוהב אבדת ממונו בעבורה, לא אבדת גופו ונפשו. ומהם אהבה שנקלה בעיני האוהב אבדת חלק מגופו עם אבדת ממונו, כשהוא מקוה שתשאר נפשו בחיים בעבורה. והפנים השלישים אהבה שנקלה בעבורה אבדת הממונות והגופו' והנפשות. וכבר מצאנו אברהם אבינו ע"ה הראה אהבתו באלהי' בכל הפני', והתנדבו בממונו, ובגופו ובנפשו. בממונו, שהיה מוציאו על העוברי' והשבי' כדי להודיעם את הבורא. ומה שאמר למלך סדום (בראשית יד) אם מחוט ועד שרוך נעל, ראיה על נדיבות נפשו ושהממון נקל בעיניו. ובגופו, בברית מילה, שלא נתעכב לקיים אותה

וזעירותו, ל' מעט מזער. וזלותו, קלותו, וכפל ערכו. סמוכה, קרובה ותכופה. לעמוד מנטות, לחדול בלא לנטות. ולא ישקיף וכו', לא יראה בך באהבה יראה עוד גם אחר זולתו. תפקדהו, תשכחהו. צוותך, ל' חברה וריעות. כלא מלא, כאלו הוא ריק וחסר כסיפוק. לא תשומם וכו', לא תבהל נמחסור חברת בני אדם. בהפקדם, בהעדרם, שניהם ל' חסרון. —

בנפשו ובזולתו בשמחה. אבל התנדבו באברהם נפשו באהבת האלהים, כמו שהראה בענין יצחק מן המהירות והחריצות, והוא הורה על אהבתו הזכה באלהים, ולבבו הנאמן בעבודתו. והיא המדרגה העליונה ממדרגות האהבה באלהים, וכמוה לא תתכן מכל אדם לפי שהוא למעלה מן היכולת הבשרית, מפני שהטבע הפכה וכנגדה. וכאשר תמצא ביחידים מב״א איננה כ״א באומץ הבורא ועזרתו אותם מגבור היצר עליהם, שכל השתדלותם בעבודתו וקיומם מצות תורתו בנפש נאמנה ולבב שלם ומצפון זך, כמו נביאי האלהים ובחיריו וסגולתו. ואין ביכולת כל בשר לסבול מה שזכרנו לאהבת הבורא, מפני שהטבע והיצר כנגדו. אבל השני פנים הם ביכולת רוב המדברים. בהשתדלם בהקדמות אשר הקדמנו בשער הזה. ומה שמורה כי השני פנים האלה ראיה על האהבה השלימה באלהים, מה שאמר השטן (איוב א) החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו וגו׳ ואולם שלח נא ידך וגו׳, כלומר כי הוא כסוחר עמך, באהבתו ויראתו אותך לקח מחירה כבוד העולם והונו, אך פסוק ממנו מה שחננתו מתועלות העולם, ואם יעמוד בעינו עמך הוא נאמן באהבתו בך, ואמר לו הבורא הנה כל אשר לו בידך, ועשה מה שידעת בממונו ובבניו, ולא נשתנה לא בנגלהו ולא בנסתרו לאלהים, ועמד באהבתו הנאמנה לאלהים באמרו, ערום יצאתי מבטן אמי. ואמר הבורא לשטן השמת לבך אל עבדי איוב וגו׳. ואמר עור בעד עור וגו׳. ואולם שלח נא ידך וגו׳, אמר הרבה ב״א מתנדבים בממונם ונשיהם ובניהם, כדי לשמור גופם, אך אין אמונת אהבתו אותך נראית, אלא בבחינתו בגופו ובשרו במה שיצערהו ויקוץ בו. ואמר לו הבורא ית׳, הנו בידך אך את נפשו שמור. ועשה מה שאמר מנסיונו בגופו, וסבל ולא נשתנה באמונתו ושוב לבבו באלהים, באמרו לאשתו כדבר אחת הנבלות תדברי וגו׳. ונראתה אהבתו הנאמנה ובר לבבו לאל, למה שהתאפק לו לסבלו והתנדבו באבדת ממונו וצער גופו, ואמר במה שענה בו חביריו (שם יג) הן יקטלני לו איחל. ושבח לו הבורא על זה ולא שבח דבר חבריו בהוכיחם אותו. כמו שאמר (שם מב) ויאמר ה׳ אל אליפז התימני וגו׳, ואתה רואה כי חבר אליו הבורא שני צדיקים והביאם למשל באמרו (יחזקאל יד) נח דניאל ואיוב, ואח״כ שב האלהים את שבותו, כמו שכתוב (איוב מב) וה׳ שב את שבות איוב. ועל דעתו ומנהגו היו כל החסידים הראשונים המנוסים, כדניאל וחביריו בגוב אריות וכבשן האש, ועשרה הרוגי מלכו׳ והנוהג מנהגם, ועל המדרגה הזאת הזהיר הנביא באמרו (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳. ומי שמתמיד על האהבה שהיא להוחלת או ליראה בעולם הזה

ובזולתו, בניו ועבדיו. והחריצות, והזריזות. היכולת הבשרית, כח בשר ודם. פסוק, חסר ממנו. בעינו, בשלימותו. ועשה, השטן. למה שהתאפק, במה שלא התרעם. המנוסים, שעמדו בנסיון.—

או בעוה״ב, אשר ביכולת רוב המדברים לקיים מצותיה ומשתדל בה תמיד, יאמצהו הבורא ויעזרהו על האהבה הנאמנה אשר תהיה לגדל ולרומם לבורא ית׳, אשר היא למעלה מן היכולת הבשרית, כמו שאמר הכתוב (משלי ח) אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני (שם) וחוטאי חומס נפשו:

פרק ה אבל מפסידי האהבה באלהים, רבים מאד. מהם שיקצר האדם בהקדמות אשר תתילד מהם האהבה בבורא יתב׳. ומהם מפסידי ההקדמות אשר הקדמנו לבארם בספר הזה, ואינני צריך לשנותם שלא יארך הענין, ומהם השנאה באוהביו והאהבת בשונאיו, כמו שכתוב (ישעיה ה) מצדיקי רשע. ואמר (משלי יז) מצדיק רשע ומרשיע צדיק, ואמר (שם כח) עוזבי תורה יהללו רשע, ואמר (שם כד) אומר לרשע צדיק אתה:

פרק ו אבל אותות האהבה באלהים מן האוהב. מהם עזיבת כל מה שיטרידהו מעבודת הבורא יתברך מעניני המותרים. ומהם הראות אותות יראתו ואימתו על פניו. כמו שכתוב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. והיראה על שני פנים: אחד מהם יראת עונשו ונסיונו, וזהו הירא בעבור מה שיצערהו וידכאהו, שאם היה בטוח ממה שיצטער בו לא היה ירא את ה׳, ועליו אמרו רז״ל ליחוש דילמא אתי למעבד מיראה, והוא מקצר ממדרגת יראי אלהים. והוא מה שהזהירו ממנו רז״ל, (אבות פ״א ג׳) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו׳. ואמר אחד מן החסידים אני מתבייש מאלהים שאעבדנו בעבור הגמול והעונש, ואהיה כעבד הרע אם ייְרא ויקוה יעשה, ואם לאו לא יעשה, אבל אעבדנו למה שיאות לו. והשני יראה לכבודו ורוממותו ועוצם גבורתו, ואיננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו. וזאת העליונה שבמדרגות יראי אלהים אשר נזכרו בספרים ביראה. והוא המביא (ס״א המנוח) אל האהבה הזכה, והכוסף המצער. ומי שהגיע אל המדרגה הזאת מן היראה, לא יאהב ולא יירא זולת הבורא. כמו שספר אחד מן החסידים על א׳ מהיראים שמצאו ישן באחד המדברות, ואמר לו האינך ירא מן האריה שאתה ישן במקום הזה? אמר לו אני בוש מאלהים שיראני ירא זולתו. ומה כשישתוה בעיניו אם ישבחוהו ב"א או יגנוהו ברצון הבורא ית׳, שהוא מצוה לעשות הטוב ולהתרחק מן הרע. ומהם שיתנדב בנפש וגופו וממונו ובניו ברצון האל יתב׳, כמו שכתוב (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום. ומהם שישיב שם האלהים תמיד על לשונו בשבח והודאה ותהלה, כמו שכתוב (שם לה) ולשוני תהגה צדקך, ואמר (שם עא) ימלא פי תהלתך. ואל יזכור שם הבורא לשוא ולא לשקר ולא בקללה. והשבועה לשוא, היא מה

ונסיונו, יסורין הבאים ע״ל הנסיון. וידכאהו, ביסורים. למה שיאות מפני שראוי שיראני ירא זולתו, שיראה אותי שאני ירא ממולתו.

שמוציא אדם על פיו מן השבועות לבטלה וללא צורך, ולא יחייבהו בה דין. והשבועה לשקר, היא השבועה שמחייבין אותו בה מן הדין במשאו ובמתנו עם ב"א, והוא חייב להזהר מכל מה שיביאהו להשבע בשם הבורא יתב' לכבודו, כמו שכתוב (שם כד) נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא וגו', ואמר (דברים כח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וגו', ואמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יר׳י שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואמרו הז"ל (נדרים ח' ב') אלו ב"א שיראים להוציא שם שמים לבטלה. והקללה, הם הקללות והגדופים וההרפות שמזכירים בהם ש"ש לבטלה; והוא גנאי גדול למאמין. וכבר התירו עמי הארץ לעצמם זה, עד שהגיעו בו אל תכלית הגנות, והם מכוונים בזה להפליא ולהפליג בגדופיהם ולהגדיל ולפאר הרפותם, והם דומים בזה למה שאמר החכם (משלי י) כשחוק לכסיל עשות זימה. ומהם שיתנה בכל מה שעתיד לעשותו ולאמרו ברצון הבורא, בעת שהוא יועד בו זולתו אפילו אם יהיה לזמן קרוב עד מאד. וזה בעבור שני דברים: האחד מיראת מהירות המות אליו, והשני מפני שאינו יודע אם קדם בגזרת האל לעשותו. ומהם שיאשר ויורה לעבודת האלהים בין ברכה בין בקשה, כפי הצריך לזמן ולמקום ולכתות ב"א ולמעלותם מהמלכים ועד אנשי השוק, כמו שאמר החכם (שם א) ישמע חכם ויוסף לקח וגו', לתת לפתאים ערמה וגו'. וראוי לך אחי לדעת כי זכיות המאמין אפי' אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים יתב', ואלו היה קרוב למלאכים במדותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו; אינם כזכיות מי שמורה ב"א אל הדרך הטובה ומישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכיותיו נכפלות בעבור זכיותם בכל הימים ובכל הזמנים. והמשל בזה משני סוחרים הגיעו אל מדינה, הרויח אחד מהם בסחורה אחת שהיתה בידו עשרת כפלי הקרן, והיה הכל מאה זוז. והרויח השני כפל אחד בלבד, והיו לו סחורות רבות, והגיעו לידו עשרת אלפי זוזים. והיה ריוח הסוחר הראשון עם רוב כפלי הריוח, תשעים זוז ועשרה חלקים מאחד עשר חלק בזוז, והיה ריוח הסוחר השני חמשה אלפים זוזים, עם מעוט כפל הריוח. וכן אחי מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מעטה, ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכיות כל מי שיתקן לאלהים, כמו שארז"ל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. ואמרו, משה זכה וזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, שנאמר (דברים לג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ואמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, ואמר (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו וגו', ואמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים

לכבודו, מוסב למעלה ור"ל מפני כבוד ה' הוא חייב להזהר מכל מה וכו'. יועד, פבטיח. שיאשר, ידריך. ברכה וכו', כדברים רכים או קשים. תשעים זוז וכו',

ככבבים לעולם ועד. וע״כ צוה הבורא להוכיח את המקצרים, כמו שאמר (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך, וארז״ל עד היכן היא תוכחת? רב אמר עד קללה, ושמואל אמר עד הכאה. ונאמר (משלי כח) מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ומהם שמחתו וגילתו בזכיותיו מפני שהוא שש בהם לא לגאוה ותפארת, ואבלו ויגוני על חטאיו לתשובה מהם והרטה עליהם, כמו שאמר דוד (תהלים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. ומהם שיתנפל בלילה ויתענה ביום אם היה יכול לסבול זה, כי תפלת הלילה היא זכה יותר מתפלת היום לכמה פנים: מהם כי האדם בלילה יותר פנוי ממה שהיא ביום, ומהם שתאות הגוף מהמאכל והמשתה יותר נחים בלילה ממה שהם נחים ביום. ומהם הפסק חברה בינו ובין ב״א, כאוהב יבקרהו וחבר ידבר עמו ובעל חוב יתבעהו במה שיש לו עליו, ומהם נוח חושיו מרוב מוחשיו בלילה, מפני שאינו רואה מה שיטרידהו, ולא שומע מה שיפסיק עליו, ומהם המלטו מן החניפה ורחקו ממנה, מפני מעוט היושבים עמו בלילה ואפשר שלא יוכל להתבודד ביום, ומהם שיתיחד בזכר האלהים ויתבודד בו, בעת התיחד כל אוהב באוהבו והתבודד כל חושק עם חשוקו, כמו שנאמר (ישעיה כו) נפשי אויתיך בלילה וגו׳, ואמר (ש״ה ג) על משכבי בלילות. וכבר נזכר יתרון תפלת הלילה בספרי הקדש הרבה, מהם מה שאמר דוד ע״ה (תהלים קיט) זכרתי בלילה שמך ה׳, (שם) חצות לילה אקום להודות לך, (שם) קדמתי בנשף ואשוע, (שם) קדמו עיני אשמורות, (שם פח) יום צעקתי בלילה, הרבה כזה. ונאמר (איכה ב) קומי רני בלילה. וכבר חברתי דברים נמרצים, יש בהם תוכחת והכלם לנפש, ותחרץ בעבורה ותתעורר לתפלה בלילה, והם בלשון עברית וקראתים תוכחה. ואח״כ סמכתי להם דברים צחים בלשון העברית בשבח והודאה לאל ובקשת מחילה ותחנונים, דברים רבים המעירים לב המתפלל ומעוררים את טבעו, וקראתיה בקשה. וכתבתים למי שרוצה להתנפל בהם לילה או יום. ומי שקבל על עצמו זה הענין, ינהג בתוכחה שיתפלל אותה בישיבה אחר שיקדים מה שיזדמן מן הזמירות הידועות או זולתם לפניה, ואח״כ יתפלל הבקשה בעמידה והשתחויה עד סופה, ויכרע ויאמר מה שירצה מן התחנונים, ויאמר סמוך לזה אשרי תמימי דרך ושיר המעלות עד סופם. ואם יבחר בזולתם מן הדברים וזולת הסדר הזה, הרשות בידו; אך זכרתי לך הטוב שבמנהגים בה. ועיקר הדבר אחי בזוך נפשך בעת שתתפלל אותה וכונת לבך בה, ושתסדרנה לאט (ס״א במתון) עם הסמוך לה, ואל יקדים בה לשונך את לבך, כי המעט ממנה

כי לא היה לו קנין כ״א ע׳ זוז וחלק מי״א כזוז. המקצרים, הנרפים ועצלים בעבודת ה׳. דברים נמרצים, דברים נכוחים הנכנסים ללב. ותחרץ, תזדרז. בזוך נפשך, העיקר תלוי בטוהר הנפש וכו׳. לאט, בנחת. הסמוך לה, השמורים וכו׳ הציין לה.

עם המצא לבך בו, טוב ממהירות תנועת לשונך ברב ממנה, כשיהיה לבך ריק ממנו. ואמר אחד מן החסידים אל תשבחו שבח ריקם, ריק ממצוא הלב בו, אבל יהיה בהמצא הלב, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים קיט) בכל לבי דרשתיך וגו', ואמר (שם) חליתי פניך בכל לב, ואמר (שם פד) לבי ובשרי ירננו אל אל חי. ומהם השמחה והששון באלהים יתב' ובידיעתו, והכוסף לרצונו, והגילה בתורתו, והחמלה על יראיו, כמו שאמר (שם קיט) חבר אני לכל אשר יראוך, ואמר (שם מ) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך, ואמר (שם קיט) בדרך עדותיך ששתי, ואמר (שם) נחלתי עדותיך, ואמר (חבקוק ג) ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי:

פרק ז אבל מנהגי אוהבי ה' יתב' רבים מספר, אך אזכור מהם מה שיזדמן לי, והוא שהאנשים ידעו אלהיהם והכירו חפצו בהם והנהגתו אותם, וכי הוא מנהלם ומכלכלם, ומשלו ואסרו בכל מה שנתן להם רשות להתעסק בו ולבחור אותו מעניני התורה והעולם, ונתברר להם והאמינו כי כל עניניהם ותנועותיהם נוהגים בגזרת הבורא ית' וחפצו; ואז עמדו מבחור בענין מעניניהם יותר מזולתו, ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם. וכאשר התברר להם מן התורה כי הוא מזהיר על עניני המצות, ומצוה על בחירת עבודת הבורא, ומרשל מבחירת התענוגים ומונע מהם, עמדו בבחירתם במקום שהעמידם, לכלות אליו ולכסוף לרצונו בלבם ובמצפונם, והדלו מכסוף לעולם ולרהביו, בכל לבבם ובכל נפשם מצפים העזר והאומץ ממנו, להקים מחשבתם בעבודתו, ולהשלים המעשה במה שבחרו ממצותיו. ומה שיצא מהם אל גדר המעשה, ישבחו האל עליו ויודוהו בעבורו, והוא משבח להם השתדלותם ובחירתם. ומה שלא יוכלו להראות בו מחשבתם מפני חלישותם מהשיגו, יתנצלו לפני האלהים ממנו, ויזהרו בעשותו בעת שיוכלו, ומיחלים לעת שיזמנהו הבורא בעזרתו, ויתחננו אליו על זה בנפשם זכה ולב נאמן, ויהיה זה תכלית מאויים וקץ משאלותם מאלהים, כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך. וישבח הבורא בחירתם בעבודתו, אפילו אם ימנע מהם קיום המעשה, כמו שאמר לדוד (מ"ה ח) יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך. ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלבותם ומחשבותם,

---

ריק ממצוא וכו', הוא פי' שבח ריקם האומר בזה. — מנהלם, מנהיגם. ומשלו ואסרו וכו', אע"פ שהבחירה ביד האדם עכ"ז הוא מושל עליו ואוסר אותו בגזירתו הקדומה, וכן מבואר לעיל. או ר"ל גם עם הבחירה נאסרו עליו קצתם. עמדו מבחור, מלבחור. ומרשל, ומעכב. שהעמידם, עפ"י התורה. לכלות אליו וכו', ובחרו להשתוות אליו ולרצונו וכו'. והדלו וכו', נמנעו מרדוף אחרי העוה"ז ותאוותיו. להראות בו, בפועל ומעשה. מאויים, תאוות. אחלי, תפלתי ובקשתי שיכונו וכו'.

והתעסקו בהם בהושיהם הגופיים בעת הצורך והדוחק, מפני זלותו אצלם וקלותו בעיניהם. ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם עבודת אלהיהם, לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו. וגופותם עולמיות, ולבותם רוחניות, (ס״א וגופותם בארץ ולבותם בשמים). והם במה שבלבותם מידיעת האלהים, כאלו עובדים אותו עם המלאכים הקדושים בשמי השמים. נמסו התאוות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים, בעבור מה שנכנס בהם מן הכוסף לעבודת הבורא ומאהבה אותו. וכבתה אש היצר מלבותם, ונפסק חומה מרעיוניהם, מעוצם מה שלבשם מאור העבודה, כמו שיארע לנר נכח אור השמש. ונכנעו מפני מורא אלהיהם, והתודו לפניו בקצורם ושחתו לעבודתו, ולא חששו לחסרון. תראת איהם כשמתעסקים עמהם, כאחי הבושת. וכשמדברים עמהם, חכמים. וכששואלים אותם, יודעים. וכשהוטאים להם, ענוים. תראה צורותם, שעלה עליהם האור. ואם תעמוד על הלבבות, תראה לבבות נשברות לאלהים, ובשיחתו גושבות, ובעסקי העולם נשמות. מלאה אהבת האלהים לבותם, ואינם מוצאים לדברי הברואים תאוה, ולא בשיחותם הנאה. מאסו דרך השחיתות, והלכו במבחר הנתיבות. ובזכותם מסתלקים היסודין ויורדים הגשמים, ובזכותם ישוקה האדם והבהמה. ולפי שמנעו גופותם מן העריות, ומשכו ידיהם ממיני הטעמים, וברחו בנפשותם מן האסורין (ס״א השמים), והלכו בדרך הטובה והישרה, הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים, והרויחו שני העולמים, וקבצו שתי הטובות, והשלימו שני היתרונים, כמו שאמר (תהלים קיב) במזמור אשרי איש ירא את ה׳ עד סופו. ומן התימה בענינם, כי מעטו בעיניהם המצות אשר צום בם הבורא בצד חובות טובתו שהטיב להם, בצד מה שקבלו על נפשותם מן היגיעה והשתדלות והשכל והמתון לדבקה בעבודתו. וזה כאשר אספר לך: לפי שמנו מצות הבורא, והגיע מספר כולם הרי״ג מצות, מהם שס״ה מצות לא תעשה, והם האזהרות. ומהם מצות שהייבין בהם הצבור ואין היחיד חייב בהם, ס״ה מצות. ומהם מצות עשה שהזמן גרמה, והם המצות התלויות בזמן מבלתי זמן, כשבתות והמועדים והצומות, ומהם מצות עשה שחיובם בארץ בלבד, כמו קרבנות יחיד ותרומות ומעשרות ותגיגת הרגלים והדומה לזה. ומהם מצות תלויות בדברים,

---

זלותו אצלם, שנבזה בעיניהם. נכבתה, כלו ופסקו. חומה, חמימותה. שיארע לנר וכו׳, שאינו ניכר כלל וכמארז״ל שרגא בטיהרא וכו׳. ושחחו, נשפלו ונטו שכמם לעבודתו. ולא חששו וכו׳, לא שמו לב למחסור צרכיהם. חכמים, תראה אותם שהם חכמים, וכן יודעים וענוים דבסמוך. ובשיחתו גושבות, דבריו קבועים בלבם. נשמות, ל׳ שממה וחורבן, ור״ל ריקות ופנויות. השחיתות, הנשחתות. ישוקה, ניזון. בסבל וכו׳, שסבלו מלחמת היצר זמן קצר. בצד חובות וכו׳, בערך חובות וכו׳, וכן בצד מה שקבלו

כשימצאו מתחייבין בם וכשיפקדו יסתלקו, כמצות מילה למי שאין לו בן, ופדיון הבן למי שאין לו בכור, ומצות מעקה למי שאין לו בית, ומצות כבוד אב ואם ליתום והדומה לזה. וכאשר מנו המצות, אמרו לא נעלה האזהרות בחשבון, מפני שהעמידה מהם היא עשייתם וקיום חובותם, ותקטן בעיניהם עבודתם לאלהים וימעטו אצלם מעשיהם, בצד מאויים וכוספם למה שיגיעו בו אל רצון האלהים, ובקשו מצות עשה כחובות האברים אשר הם חובות היחיד בכל זמן ובכל מקום ובכל ענין, ולא מצאו אלא קריאת התורה ולמוד המצות, כמו שאמר הכתוב (דברים ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם וגו', ומה שזירז הנביא על זה אח"כ שנית באמרו (שם יא) ולמדתם אותם את בניכם וגו'. וימעט בעיניהם כל זה מנפשותם לגודל מה שנגלה להם ממה שחייבין בו לבורא ית' מן העבודה והמעשה, ועבדו את הבורא במצות שכליות ומוכרים מיוחדים ומדות טובות רוחניות, והוסיפום על המצות הידועות בבור לבבם לאלהים בהם, ולמדו מדרכי הנביאים ומנהגי החסידים, לבקש רצון הבורא בהם ושיקבל אותם מהם. והם מכלל חובות הלבבות אשר כוננו לבאר שרשיהם ולזכור סוגיהם בספר הזה, אשר היא החכמה הצפונה הגנוזה בלבות החכמים והממונה בחביהם, אשר אם ידברו בה אין צדקם נעלם בה, מפני שכל אנשי הדעות הנצלות מעידים באמונה וצדקה. והגיעו בה אל התכונות הרמות ואל המעלות היקרות מעבודת האלהים בלב שלם. ואהבו אותו אהבה נאמנה בלב ובנפש ובגוף ובממון, כמו שצוה הנביא ע"ה באמרו (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך וגו'. ואנשי המדרגה הזאת קרובים מכל אדם אל מדרגת הנביאים הברים והזכים החסידים אשר קורא אותם הכתוב אוהבי ה' ואוהבי שמו, ובהם נאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש וגו'. ואם אתה אחי חפץ בחברתם ולהכנס בכתותם, עזוב מותרי עולמך והתעלם מהם, והיה מסתפק במזון מהם, והרגל עצמך לעמוד בלעדיהם, והקל טורח עסקי העולם מעל נפשך, ופנה לבך מהעמיק מחשבתך בהם. ורוץ בדברים הצריכים לך בגופך, לא בלבבך וברצונך, כשותה הרפואה המרה אשר ישתה אותה בפיו לא ברצונו, והוא מואס שהייתה לעצמה, ומקל על עצמו סבל מרירותה לדחותה הנזק מעליו, וכן צריך שיהיו צרכי עולמך בעיניך. וכבר ידעת אחי שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה, כמו שמעוט השתדלותך

דכסגון וכן בצד מאויים דלקמן. וכשיפקדו, וכשיחסרו. העמידה, המניעה בשב ואל תעשה. לגודל, מפני רוב מה שנגלה וכו'. בבור לבבם, בטוהר לבבם. בחביהם, בעומק לבם. אין צדקם נעלם, הכל רואים כי בצדק ידברו. הנצלות, שנאצלו מהשכל והדעת, והוא מל' ואצל וגו'. ורוץ וכו', השתדל רק לצרכי גופך ולא לתאות הלב. לעצמה, כאלו תגעל נפשו בה. לדחותה, לפי שדוחה וכו'.

וחריצותך בהם לא יגרע מחיקך דבר , וטרדת לבך בהם , תמנעך מחשוב במה שתועילך מחשבתך עליו מעניני תורתך ומצות הבורא , אשר נמסרו לך וקבלת על עצמך להתעסק בם כל ימי חייך , ותפסיד את זה ולא יועילך . ורצה לנפשך מה שיש בו הצלחך ושלום תורתך ועולמך . ושים הסבל לעמוד מרוע מנהגך בכחך . והקדם הזריזות בעניני אחריתך בין עיניך . ושים השכל מלכך , והענוה קצינך , והחכמה מנהיגך , והפרישות ידידך . והתנהל לאט ובמתון בקנות המדות הטובות כפי שיסבלהו עניניך , והזהר מן הרבוי והתפלגה מבלי הדרגה פן תאבד , כי רוב השמן בנר היא הסיבה לכבות אורו (כ״א לכהות הודו) והזהר מהתעלם ומהתעצל ומהתרפות , והדבק הזריזות בזריזות והרדף הסבל בסבל בהדרגה , וסמוך לכל מדרגה מן המדות הטובות את הסמוך לה . ואל תתעלם מפקוד לבך ומחשב עם נפשך תמיד . והתעסק בעיון ספרי זה וקריאתו , וזכור עניניו ושמור שרשיו וחקור על תולדותיו תדיר , תגיע בו אל המעלות החמודות , ותכלית המדות המעולות הרצויות לפני האלהים . והיה בו מיושר , ואליו מישר . ואל תיחל נפשך שתגיע אל זה , עד שתפנה לבך מדאגות העולם וטרדותיו אפילו שתמאסם , כאשר לא יתכן לשכור להרפא מן היין עד שיתרוקן ממנו . ואמר אחד מן החסידים , אלו היינו בושים מהבורא , לא היינו זוכרים אהבת העולם , ואנחנו שכורים מכוס יין אהבת העולם . על כן השתדל אחי לפנות לבך ממנו , עד אשר יפנה גופך מעסקיו . כי אתה צריך בעת בדידותך הגופניית אל בדידות רוחניית , מפני הקשר המחשבה בעסקי העולם , אפילו אם יפנה הגוף מהם ויניח מהתעסק בהם . פקוד אחי זה מנפשך תמיד , והשתדל להרחיק תאוות העולם מלבך , והמירם בעניני אחריתך וחובות לבבך , והשיבם ברעיוניך תדיר , תגיע בהם אל רצון הבורא ית׳ , ויאר פניו אליך , ויקבל ממך מעשיך הטובים ויסלח לעונך ותמצא חן בעיניו , כמו שכתוב (משלי ח) אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני , ואמר (ש״א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו :

וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי , שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים , יסבול כל אחד מהם ענין שער אחד משעריו על מחברתם וסדורם . ותתמתי בהם ספרי להיותם לך למזכרת , כאשר תדעם על פה . ותשיבם בלבבך

ושים הסבל לעמוד מרוע וכו׳ , כן הגי׳ בד׳ קראקא מנ״ג וכן הגיה בעל פ״ל , ור״ל במדת הסבל תעמוד בכחך רוע מנהגיך . והקדם וכו׳ בין עיניך , כצ״ל ור״ל בין כל ענייניך הקדם להתעסק בעניני אחריתך . בקנות , כן הגי׳ בד״ו ס״ת ונכון . והדבק , תסמוך ותחבר , וכן פי׳ והרדף דבסמוך . והיה בו מיושר וכו׳ , היסר נפשך בו והיסר גם זולתך אליו . אפילו שתמאסם , לא יועיל לך כ״א תסירם מלבך לגמרי . והמירם , ל׳ תמורה . עבריים , בל׳ עברי , לפי שכל הספר חובר בל׳ ערבי :

וברעיוניך לילך ויומך בעת נוחך ותנועתך , לא תחדל לפקוד עניני ספרי זה ולזכור שרשיו . שאם תהיה במעשה ממעשי העבודה, יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים . ואם תהיה במעשה העולם , יזכירוך בחשבון עם נפשך . ואם תהיה בענין צער בדברי עולמך , יזכירוך בבטחון על האלהים . ואם תהיה בענין שיביאך אל הגאוה והגובה , יזכירוך בכניעה . ואם יהיה לבך פנוי , יזכירוך לבהון בטובת האלהים עליך . ואם תהיה בענין שמחה והענוג גופני , יזכירוך בפרישות מן העולם . ואם תהיה בענין שתמרה בו את האלהים , יזכירוך בתשובה . ואם תהיה מתעלם מתורתך ואמונה , יזכירוך להדבק בעבודת האלהים . ואם תהיה בענין יחוד האלהים , יזכירוך שיהיה יחודך בלב שלם . וכן בעניני הפלתך והרהורי לבך , לרסום לשונך ולאסור חושיך , ולמשול בתאוותיך ולהחזיק באבריך , ולפקוד רעיוניך ולשקול מעשיך , ושאר מה שזכרתי בו מן המנהגים הטובים והמוספרים העליונים . והאלהים יורנו ואותך את דרך עבודתו ברחמיו וגדולתו , אמן :

תוכחה

לרבינו בחיי החסיד הדיין ברבי יוסף ז"ל.

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ   וְנִפְלְאוֹתָיו סַפְּרִי
וְכָל קְרָבַי   וְגוּרִי מִמֶּנּוּ
אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ :   כַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי.

נַפְשִׁי עֹז תִּדְרְכִי.   נַפְשִׁי אַל תִּהְיִי כְּסוּס
וְצוּרֵךְ בָּרְכִי.   כְּפֶרֶד אֵין הָבִין.
וְחִין לְפָנָיו תַּעַרְכִי.   וְכְשִׁכּוֹר נִרְדָּם.
וְשִׂיחָה לְנֶגְדּוֹ שְׁפֹכִי.   וְאִישׁ נִדְהָם.
וְהִתְעוֹרְרִי מִשְּׁנָתֵיכִי.   כִּי מִמְּקוֹר בִּינָה קֹרַצְתְּ.
וְהִתְבּוֹנְנִי מְקוֹמֵיכִי.   וּמִמַּעְיַן חָכְמָה לֻקַּחַתְּ.
אֵי מִזֶּה בָּאת   וּמִמָּקוֹם קָדוֹשׁ הוּבֵאת.
וְאָנָה תֵלֵכִי :   וּמֵעִיר גִּבּוֹרִים הוּצֵאת.
מֵאֵת יְיָ
מִן הַשָּׁמָיִם :

נַפְשִׁי מִתְנוֹמֵמֵךְ עוּרִי.   נַפְשִׁי לִבְשִׁי בִּגְדֵי שֵׂכֶל.
וְלִפְנֵי יוֹצְרֵךְ   וְהִתְאַזְּרִי אֵזוֹר בִּינָה.
שִׁיר דַּבֵּרִי.   וּמַלְּטִי אֶת נַפְשֵׁךְ
וְלִשְׁמוֹ זַמֵּרִי.   מֵהֶבְלֵי

תוכחה

מְהַבְלֵי פִגְרֵךְ.
אֲשֶׁר אַתְּ מִתְגּוֹרֶרֶת.
וְאַל יַשִּׁיאֵךְ לִבֵּךְ
בְּנֹעַם חֲמוּדוֹתָיו.
וְאַל יְסִיתֵךְ.
בִּשְׂכִיּוֹת תַּאֲוֹתָיו.
אֲשֶׁר יִמָּאֲסוּ כְּמוֹ מַיִם
יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ. וְזִכְרִי
כִּי לֹא לְעֵזֶר
וְלֹא לְהוֹעִיל רֵאשִׁיתָם,
כִּי אִם לְבֹשֶׁת
וְגַם לְחֶרְפָּה אַחֲרִיתָם:

נַפְשִׁי שׁוֹטְטִי
בִּרְחוֹבוֹת תְּבוּנָתֵךְ.
וְסֹבִּי בְּחַדְרֵי חָכְמָתֵךְ.
וּבוֹאִי עַד תְּבוּנַת
בִּנְיַן מַשְׂכִּיתֵךְ.
אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדוֹ.
הֲלֹא הוּא גוּף נִמְאָס
וּפֶגֶר מוּבָס.

קָרוּץ מִמַּעְיָן נִרְפָּשׂ.
וּמִמָּקוֹר מָשְׁחָת.
בָּנוּי מִטִּפָּה סְרוּחָה.
שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ כָּאֵשׁ
כְּסוּחָה.
גּוֹלֶם כִּדְמוּת תוֹלֵעָה,
וְהָיָה רַק זְוָעָה.
עָצוּר בְּרֶחֶם מְטֻנָּף.
סָגוּר בְּבֶטֶן מְלֻכְלָךְ.
יֻלַּד בְּצִירִים וַחֲבָלִים.
לִרְאוֹת עָמָל וַהֲבָלִים.
כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַּאֲוָה,
וְסָר מִמּוּסָר וּמִמִּצְוָה
בַּחֹשֶׁךְ בָּא
וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ.
דַּל אֶבְיוֹן עָנִי וְהֵלֶךְ.
לֹא דַעַת לוֹ מִבַּלְעָדֶךָ.
וְלֹא תְבוּנָה לוֹ מִבִּלְתֶּךָ.
בְּחַיָּיו עָפָר
וּבְמוֹתוֹ אֵפֶר.
בְּעוֹדוֹ תוֹלָעִים יְסוֹבְבֻהוּ.
ואחריתו

תוכחה

וְאַחֲרִיתוֹ רִמָּה	לַמְּסִלָּה דֶּרֶךְ הָלַכְתְּ.
וְגוּשׁ עָפָר יְכַסּוּהוּ.	כִּי הַכֹּל הָיָה מִן הֶעָפָר.
לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ	אָמְנָם הַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר
לִשְׂמֹאלוֹ.	וּלְכָל נִבְרָא וְנוֹצָר.
טָמוּן בָּאָרֶץ חֶבְלוֹ.	יֵשׁ קֵץ וְתַכְלִית
לָכֵן לְכִי אַתְּ וּמַלְּכִי עָלָיו.	לָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ
כִּי לִבְנֵי חָכְמָה	אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח.
מְלוּכָה תְּאוּת.	וְהַחַיִּים וְהַמָּוֶת אַחִים.
וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב.	שִׁבְתָּם יַחַד
וְאַל תֵּלְכִי בִּשְׁרִירוּת	אִישׁ בְּאָחִיו יְדֻבָּקוּ.
לִבֵּךְ הָרָע.	יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרְדוּ.
וְאַל תִּנָּקְשִׁי בְּמוֹעֲצוֹתָיו.	אֲחוּזִים בִּשְׁתֵּי קְצָוֹת
וּמַאֲסִי בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹתָיו.	גֶּשֶׁר רָעוּעַ.
וְאַל תִּבְטְחִי בְעֹשֶׁק	וְכָל בְּרוּאֵי תֵבֵל
וּבְגָזֵל אַל תֶּהְבָּלִי.	עוֹבְרִים עָלָיו.
כִּי הָעֹשֶׁק	הַחַיִּים מוֹבָאוֹ
יְהוֹלֵל חָכָם	וְהַמָּוֶת מוֹצָאוֹ.
וִיאַבֵּד לֵב	הַחַיִּים בּוֹנֶה
מַתָּנָה:	וְהַמָּוֶת סוֹתֵר.
	הַחַיִּים זוֹרֵעַ
נַפְשִׁי שִׁיתִי לִבֵּךְ	וְהַמָּוֶת קוֹצֵר.

החיים

תוכחה

הַחַיִּים נוֹטֵעַ	וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ
וְהַמָּוֶת עוֹקֵר	וְקוּמִי רַנִּי לְמַלְכֵּךְ.
הַחַיִּים מְחַבֵּר	יוֹמֵךְ וְלֵילֵךְ
וְהַמָּוֶת מַפְרִיד.	שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִם.
הַחַיִּים מַחֲרִיז	וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ אַפַּיִם.
וְהַמָּוֶת מְפַזֵּר.	וְעַפְעַפַּיִךְ יִזְּלוּ מָיִם.
וּדְעִי נָא וּרְאִי	בִּכְרִיעָה עַל בִּרְכַּיִם.
כִּי גַם עָלַיִךְ תַּעֲבֹר כּוֹס.	אוּלַי יִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ.
וְתֵצְאִי מִמְּלוֹן הַדֶּרֶךְ	וְיִשָּׂא פָּנָיו אֵלַיִךְ.
כְּרֶגַע	וְיָשֵׂם לָךְ שָׁלוֹם.
כִּי יִקְרֵךְ עֵת וָפֶגַע.	וְיָחֹן עָלַיִךְ בִּימֵי עָנְיֵךְ
וְתָשׁוּבִי אֶל בֵּית עוֹלָמֵךְ.	בָּעוֹלָם הַזֶּה.
בַּיּוֹם הַהוּא תִּרְצִי	וְאַחֲרֵי שׁוּבֵךְ לִמְנוּחָיְכִי.
פְּעֻלָּתֵךְ.	כִּי מֵעוֹדֵךְ גָּמַל עָלָיְכִי:
וְתִקְחִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ.	נַפְשִׁי הָכִינִי צֵדָה לָרֹב
חֵלֶף עֲבוֹדָתֵךְ	אַל תַּמְעִיטִי.
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ בָּעוֹלָם	בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ
הַזֶּה.	וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ.
אִם טוֹב וְאִם רָע.	כִּי רַב מִמֵּךְ הַדָּרֶךְ.
לָכֵן שִׁמְעִי נָא	וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר
וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ.	אֶקַּח צֵדָה.

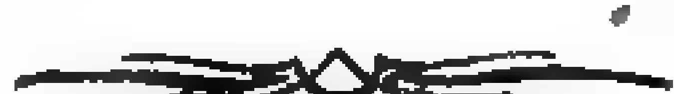
תוכחה

כִּי פָנָה הַיּוֹם. תְּשׁוּבִי לְתוֹכַחַת.
וְלֹא תֵדְעִי מַה־יֵּלֶד יוֹם. מְמְשׁוּבָה נִצַּחַת.
וּדְעִי כִּי תְמוֹל כִּי לֹא יִתָּכֵן לָךְ אָז
לַעַד לֹא יָשׁוּב. עֲשׂוֹת טוֹב וָרָע
וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ. וְלֹא יוֹעִילֵךְ
שָׁקוֹל וְסָפוֹר וְחָשׁוֹב. תְּשׁוּבָה מְמְשׁוּבָה.
וְאַל תֹּאמְרִי וְלֹא תְנַחֵם לָךְ מֵרֶשַׁע
מָחָר אֶעֱשֶׂה. וְאַשְׁמָה וָפֶשַׁע.
כִּי יוֹם הַמָּוֶת כִּי הָעוֹלָם הַהוּא
מִכָּל חַי מְכֻסֶּה. נָכוֹן לְחֶשְׁבּוֹן וְסֵפֶר
מַהֲרִי עֲשׂוֹת כָּל צָפוּן וְסָתוּם.
בְּכָל יוֹם חֻקּוֹ. אֲשֶׁר בְּיַד כָּל אָדָם חָתוּם.
כִּי הַמָּוֶת בְּכָל עֵת וְעָרוּךְ לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב
יִשְׁלַח חִצּוֹ וּבְרָקוֹ. לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ.
וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת וּלְהִנָּקֵם בּוֹ נְקַם בְּרִית
חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. מִן שׁוֹכְחֵי אֵל.
כִּי כְצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ, הָאוֹמְרִים לָאֵל
כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ. סוּר מִמֶּנּוּ.
וְאַל תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ. וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ.
כִּי אַחֲרֵי צֵאתֵךְ מַה־שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ.
מִמַּסְגֵּר פִּגְרֵךְ וּמַה־נּוֹעִיל

כִּי

תוכחה

כִּי נִפְגַּע בּוֹ:   לָדַעַת כָּל אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ
  וְזִכְרִי אֵין חֹשֶׁךְ
נַפְשִׁי אִם חָכַמְתְּ   וְאֵין צַלְמָוֶת.
חָכַמְתְּ לָךְ.   לְהִסָּתֵר שָׁם פּוֹעֲלֵי אָוֶן.
וְאִם לַצְתְּ   בַּקְּשִׁי אֶת יְיָ קוֹנֵךְ.
אַתְּ תָּלִין מְשׁוּגָתֵךְ.   בְּכָל כֹּחֵךְ וְאוֹנֵךְ.
שִׁמְעִי מוּסָר   בַּקְּשִׁי צֶדֶק
וְחַכְמִי וְאַל תִּפְרָעִי.   בַּקְּשִׁי עֲנָוָה.
שִׁיתִי עַל לִבֵּךְ תָּמִיד.   אוּלַי תִּסָּתְרִי בְּיוֹם אַף יְיָ
דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד.   וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ.
סוֹף דָּבָר   וְתַזְהִירִי כְּזֹהַר הָרָקִיעַ.
הַכֹּל נִשְׁמָע.   וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ.
אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא.   וְתָזְרִיחַ עָלַיִךְ
וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר.   שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא
כִּי זֶה כָּל הָאָדָם.   בִּכְנָפֶיהָ.
כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה   וְעַתָּה קוּמִי לִבִּי
הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט.   וְהִתְחַנְּנִי לַאֲדוֹנַיִךְ.
עַל כָּל נֶעְלָם.   וּשְׂאִי זִמְרָה לֵאלֹהַיִךְ.
אִם טוֹב וְאִם רָע.   הַלְלִי יָהּ
וְאַל תִּשְׁכְּחִי   כִּי טוֹב זַמְּרָה לֵאלֹהֵינוּ.
בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם.   כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה:

ואלו הן עשרת הבתים יכלול בהן שערי הספר. בית אחד לכל שער. ורשום בראשי הבתים שם המחבר:

בני, יחד יחידתך לצורך; ביחדך לאל אחד יצרך:	יחוד האל
חקור ודרוש, והתבונן פלאיו. ושים שכל. ודת צדק. אזורך:	בחינה
ירא האל. ועדותיו וחקיו שמור לעד, לבל תמעד אשורך:	עבודה
יהי סמוך לבבך. ותמוך ובטוח בצור, יהיה בעזרך:	בטחון
בלב טהור. עשה חקיו למענו. ואל תשא פני אדם בדורך:	יחוד המעשה
דאה כי סוף יציר עפר לעפר. ושח, כי חול וגוש עפר מגורך:	כניעה
יריבך לשון שכלך. לסכלך. ושובה מזדון לבך. ויצרך:	תשובה
ןדרכי אל. בדין צדק ומישור, חכם לתור במחשבך ומתרך:	חשבון הנפש
סחה ילדות ושחרות, מלבבך. ואל תתאו למחמדי נעורך:	פרישות
פני אל חי אזי תראה בחשקך. והתיחד יחידתך לצורך:	אהבת ה׳

נוספות לספר

תורת חובות הלבבות

ואלה הנה:

א) בחינה מהעתקת רבינו יוסף קמחי ז"ל הנמצא בכתיבת יד בעיר לייפציג.

ב) תקונים והגהות אמתיות, עפ"י מקור הערבי, המפיצות אור נגה על מאמרים רבים אשר היו סתומים וקשי הבנה, מאת החכם ב"ג נ"י בפרים.

ג) הערות הגהות ובאורים,

מאת

דוד סלוצקי

חכמת ישראל חלק שמיני

ווארשויא, בדפוס ר' יואל לעבענזאהן נ"י

שנת תרל"א לפ"ק

Прибавленіе къ Хобатъ Галебаботъ.

ВАРШАВА 1871.

Въ Типографіи Ю. Лебенсона на Дзикой улицѣ N. 38.

Дозволено Цензурою.
Варшава 10 (22) Апрѣля **1871.**

פריס יום ו' כ"ו למספר ב"י התר"ל לפ"ק

שלום רב לידידי החכם רב עושה מצער מרב
ומפיץ חכמה בישראל לקטן כמלפנים לרב
ושמו כשם אשר היה נקרא קטן והיה מלך רב
והוא דוד כלוצקי ·

את מכתבך מיום כ"ח אפריל קבלתי, ונתת שמחה בלבי כי דגנך ותירושך רבו כאשר הודעתני ואתה חי וקים, כן תחיה לאורך ימים, כאשר שמעתי כשנתים כי אינך בחיים, ומאוד גדל צערי משמועה הרעה הזאת כי אמרתי עמך מתה החכמה, כי אתה היית הראשון וכמדומה לי כי בעזהי עשית המלאכה הנפלאה הזאת, כי קטן וגדול שם הוא בהספרים אשר הוצאת לאור, ובמחיר מועט קנו החכמה יתירה אשר לא יכלו לקנות מלפנים בהון רב, ועוד יתרה עשית כי הרחקת מהספרים הפרושים הארוכים, אשר כמעט היה ראוי לאמר עליהם כי המה פירושי דמאי, והוספת בחכמתך הערות טובות ומושכלות, אשריך כי זכית לזה אשר לא זכו גדולים וטובים, ועתה אתה ברוך ה' כי עודך בחיים, אומר לך ה' עמך גבור חיל, חגור חרבך על ירך, לחם מלחמת מצוה הגדולה הזאת, הרבה חיים הרבה תורה

הרבה חכמה בישראל, ויאמר עליך כאשר נאמר על דוד מלך ישראל דוד סלוצקי חי וקים; השמועה הרעה אשר שמעתי הסבה לי גם מחסור במנוחי, כי אחרי אשר נואשתי לראות את ספר כלילא ודימנא נדפס, צויתי להעתיק אותו שנית במחיר רב כי כבר אפסו כחותי להעתיק בכ"י, ואמרתי בלבי אולי אזכה להוציאו לאור בהוספת מבלי חכמי ישראל ממדרשים ומתלמוד, ועתה אם אני לא זכיתי זכה אתה במקחך והוציאו לאור כטוב בעיניך ועשה בו כחכמתך. ודע לך ידידי כי אין תחת ידי מספריך כ"א מלות הגיון ואמונות ודעות וספר הכוזרי אשר עליו ביהוד אני שמח מאוד, וגם ראיתי כי הזכרת שמי שם. ותשואות חן לך על זה, אך לו הודעתני כי אתה רוצה להוציאו לאור שלחתי לך הגהות כהנה וכהנה, וגם יש מקומות שהמתרגם לא הבין בהם והפך הכונה, על כל פנים שכרך הרבה מאוד בספר הזה, כי יכול כל איש לקנותו באגורות נחושת ולשאו בחיקו. והאומר לימים הראשונים כי היו טובים מאלה לא מחכמה שאל על זה, כי בימים ראשונים בארץ פולין כמעט לא זכיתי לראות אותו, ועתה יכול להיות ביד כל אחד ככתנות על עורו.

ועתה אתה אומר אלי, כי רוצה אתה להוציא בדפוס גם ספר חובת הלבבות ועל פי ההגהות אשר אשלח לך מספר חובת הלבבות הערבי, ובאלת מה משכורתי אשר אשים עליך בזה, ידוע תדע כי הלואי יכולתי לעשות זאת בלא קבלת שכר, ומה אני בחנם אף אתה בחנם, אך בעונות הזקנה קפצה עלי מאוד והחלישות גברה, וכמעט שלא אוכל לאחוז בקסת הסופר, אך למען הדבר הגדול הזה אאסוף את כחותי הנשארות לי ואעבוד יום ולילה, ואעביר על פני כל הספר הערבי ועברי ואשים עיני

גם על המלות העבריות אשר הרבו המתרגמים, והרבה מהם שלא כהוגן.

והנה כל איש חכם יודע ומבין עד כמה לא היתה מלאכת המתרגמים הראשונים מלאכה תמה, כי מי ראה ספר מתורגם מלשון אל לשון ולא יעיר לפעמים איזה הערה במה שבנה המתרגם מגוף הספר, כי אין לשון בעולם שישוו מליצותיו למליצות לשון אחר, ובפרט מלשון ערבי הרחב ללשון עברי הקצר והמת, וכבר העיד אבן תבון בעצמו על זה בהקדמתו לחובת הלבבות, ועם כל זאת נתן לנו התרגום בפנים הספר כאשר הוא וכן לא יעשה, ועל כן נבוכו כל מפרשי חובת הלבבות ופירשו שלא כראוי והגיהו שלא כהוגן.

ועל כן אם תרצה להעמיס המלאכה הזאת על שארית כחותי, תשלח לי כמו לערך בעד מאה פרנקין ספרים, ותוכל לשנות רובם מהספרים בהוצאת לאור, ומעוטם מספרי דפוס ווארשאוי אחרים טובים כאשר תבחר, וככלות מלאכתי אם תרצה שאשלח לך על כל שער ושער לבדו או על כל הספר ביחד כטוב בעיניך כן אעשה, אם גזר ה' עלי בחיים עוד. ראה נתתי לפניך את הטוב ובחרת בחיים. ועל אשר שאלת אם ידעתי איזה דבר מתולדות רבינו בחיי, כמעט שלא ידעתי מאומה, אך זאת אשר ידעתי כי היה לפני ר' משה בן עזרא ור' יהודה הלוי, ור"א אבן עזרא, כי אחרון החכמים אלו היה רבי יונה בן גנאח, והיה משורר ופייטן גדול, ובסליחות כתב יד מטונים יש תחינות הרבה ממנו, והעתקתי איזה מהם והמה תחת יד ידידי שניאור זקש, וכבר העתקתי מספר חובת הלבבות תפלה ארוכה מכ"י נאה מאוד ונדפסה בשומר ציון הנאמן, כתב עתי בהמבורג

ואיני זוכר באיזה שנה, ואם לא תוכל להשיגו אשלח לך העתקה חדשה מכ"י הנמצא פה. הרבה דברים אשר כתב בשער היחוד ושער הבחינה נמצאו בדברי **ציצרא**[1] הרומי והוא דבר פלאי וזה בספרו **נטורא דיארום**. דברי החסיד בחשבון השבעה עשר מחשבון הנפש המה דברי הידוע בברית חדשה, הכוזרי והרמב"ם לקחו הרבה מדבריו. ברח דודי ליום טוב ראשון של פסח מעשה ידיו המה דוק ותשכח וראוי לו, ולא אוכל להאריך עוד כי קצרה היריעה, וה' יאריך ימיך.

כעתירת אוהבך ומכבדך איש **ב"ג**.

---

1) ציצרא, ראה דברי להלאה בקרית סופר וספר, ושמה תמצא ע"ד ספרו נאטורא דיארום, ר"ל טבע-אלהים (נאטור דער געטטער) כתוב וערוך.

המו"ל דוד סלוצקי

פרים יום ב׳ לסדר בהעלותך את הנרות התר״ל לפ״ק

תהלה לדוד הקטן בעיניו, וגדול בדרישת
החכמה והטוב לישראל ה״ה כמ׳ דוד סלוצקי
שיחיה כפלים כימי דוד.

את מכתבך מיום 25 מאיי קבלתי עם החמשים פרנק הלוטים בתוכו, ות״ח חן רב לך עליהם ממני ומכל איש ישראל אשר חכמת ישראל יקרה בלבו, כי אתה הראשון בבל שבטי ישראל אשר תקדיש כחך וכספך וחכמתך על מזבח ה׳ ההרוס, ומי יתן ולא תהיה אתה האחרון, ובכל לבי ונפשי אומר כמוך ירבו בישראל. והנה ראה אנכי שולח לך הערות על הקדמת חובת הלבבות, ומי יתן וימצאו חן בעיניך, כי אולי כונתי רצויה ומעשי אינם רצוים, כי לא אעשה בנפשי שקר לחשוב כי אני מבין בלשון ערבי על בוריה; ואם רבנו בעל חובת הלבבות לא האמין בנפשו כי הוא יודע בטיב לשון הערבי אשר היה לשונו מבטן אמו, אף כי אני מק״ו בן בנו של ק״ו באלף אלפים הבדלות, איש בער נולד בארצות נכם, ולא קבלתי מרבותי ולא מחבירי, ואם אכוין באיזה דבר אל האמת,

אולי הוא מסוד ה׳, ואם אתה ורעיך היושבים לפניך, יאמרו לאור כי טוב, אומר גם אני כי טוב כי לעולם חסדו כדוד הראשון והשני, ואם יוסיף ה׳ ימים על ימי וכח על כחותי, אמהר לשלוח לך הערות על כל שער ושער[1]; וגם אתה ידידי אין מזרזין אלא למזורזין, תמהר גם אתה לשלוח לי הספרים, ומי יתן ויהיו בין הספרים אחד או שנים מסדור רב עמרם גאון, ואקצר במכתבי. וה׳ יאריך ימיך ושנותיך, וכספך וזרעך ירבו, זרעך יאירו ככוכבים, וכספך ירבו כחול וכאבנים לרוב.

כעתירת רעך כל הימים אשר הוא חי

הוא איש ב״ג

---

1) אגרתו השניה הזאת עם הערותיו המאירות עין הקורא, הערוכות לפנינו פה, באו לידי ימים אחדים טרם פרצה המלחמה הנוראה והאיומה בין צרפת ואשכנז. מן העת ההיא והלאה חדל בית-דואר לקבל על ערבתו מכתבי-ערך (ווערטהבריעפע) לצרפת, וכששה שבועות אחרי כן באה עיר פריס במצור ובמצוק, סגרת ומסגרת אין יוצא ואין בא, ועד היום עיר-האלהים נצורה. לכן לא הגיעו עדינו דברי החכם ב״ג על כל שערי ספר חובות הלבבות.

והיה כאשר יפתחו שערי העיר לכל עובר, וה׳ יברך את שני לאומים העצומים האלה בשלום, אז אקוה לבוא את החכם ב״ג עוד הפעם בחליפת מכתבים, ושארית הערותיו אשמרם לעת מצוא. וכאשר יושיעני ה׳ להוציא לאור חוברת מיוחדת בשם „נוספות לספרי חכמי ישראל" כאשר עם לבבי, אז אגלה בקהל-עם הערותיו החסרות פה. —

המו״ל דוד סלוצקי

אלה דב״י ב״ג

א

הערות כוללות

ראיתי להקדים איזה דברים כוללים הנצרכים מאד לכל הלומד ספרי הכמי ישראל אשר נתרגמו מערבי לעברי להבינם כראוי, כי התיבונים לקחו מלות עבריות שלא כראוי ותרגמו בהם הערבי מבלי הגיד מאומה ולהעיר, והמלות מהם המה; דרך משל אמונה בעברי. שבכל התנ״ך הכונה האמיתית בה הוא אמת, וכשנאמר בתנ״ך אמונתי ר״ל אמת שלי, אמונתך ר״ל האמת שלך, ואין פעם אחת בכל התנ״ך שיהיה הכונה בה מה שאנחנו מתרגמין בל״א גלויבין או גלויבע, וכפרט רליגיון לא ידעו העברים הראשונים מאומה מזה, ובשקר גדול השתמשו האחרונים במלה העברית תחתיה אמונה, עד שיאמרו אמונת ישראל תחת מלה האשכנזית די ידישי רליגיון, כי לפי העברי האמתי תהיה הכונה באמונת ישראל האמת של ישראל, ככתוב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידבר פיהם כזב, אבל כל מה שידברו הוא אמונה שהוא אמת בעצמו, ואם רצו לומר מענין גלויבן בלשון אשכנז אמרו והאמין ויאמין בהפעיל, ור״ל שתלו האמת בה׳ או במשה, והשם מזה לא נמצא במקרא אבל נמצא בגמרא ובמדרשים ואמרו האמנה, ועל כן בכל מקום שנמצא בספרי החכמה הנזכרים אמונה צריך להעמיד או לתשוב במקומו האמנה. עוד השתמשו מאוד במלות ספור, ופעל ויספר, יספרו. עוד השתמשו במלת הכרה אשר בלשון המקרא יש לה שתי בינות: האחת ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו, והשנית מלשון כי את הבכור בן השנואה יכיר, והכונה בה שיבדיל את הבכור לטובה מיתר אחיו, ובלשון אשכנז ראוי לתרגם בזגדרין או פרציהן או אנערקנין. והנה הערבים יש להם מלת אעתקד ויש לה שורש בעברי עקד

מלשון קשר, ורצו לומר שקשורה בלבו ידיעה לאמת גמור על ידי חקירה אמיתית שאין בה שום ספק, והיא רחוקה ממלת גלויבין האשכנזי כרחוק מזרח ממערב, כי באשכנזי יחשוב בגלובין מחשבת אמת על דרך סומא בארובה מבלי חקירה ודרישה, ומבלי אות ומופת על אמתתו, ועל כן בכל מקום שנמצא בספרים הנזכרים אמונה או להאמין, צריכים אנו להעמיד תחתיהם או לחשוב ידיעה מופתית, ובהעמדם מלת אמונה שתים רעות עשו, השחיתו כונה העברית וכונה הערבית. עוד יש בערבי מלה תמייז והמה יורו בזה על כח השכל אשר יש באדם להבדיל בין טוב לרע או בין טוב ויותר טוב ממנו, וחכמי התלמוד קראו הכח הזה דעה, ואמרו אם אין דעה הבדלה מנין, וקרוב לזה מלת הכרה, כי הבכור בן השגואה יכיר, אבל עם כל זה רחוק ממנו, והתיבונים העמידו בעברי תחת הערבי תמייז הכרה, ורבינו סעדיה גאון כתב ספר בלשון ערבי אל תמייז והקדמונים קראו אותו ספר ההכרה, על כן כל מקום שנמצא בחובת הלבבות או בשאר ספרים הכרה צריך לחשוב בלבו מלה הערבית תמייז, ור"ל כח השכל המבדיל בין דבר לדבר. מלות מעני ומעאני וצפה ויצף הערבים כבר הבאתים בהערות, ואין צורך לכפלם כאן. ואביא בכאן ראיות על מה שהזכרתי משני עדים כשרים ונאמנים אשר כל אחד מהם שקול כס' רבוא מישראל והם רב סעדיה גאון ור' משה בן יעקב בן עזרא. דברי ר' סעדיה גאון בפירושו לספר יצירה בלשון ערבי בכ"י בפרק ראשון הלכה א', וזה לשונו בערבי דע וחשב וצור ומעאני הד"פ אל ג' אלפאט אן אל אנסן אולי ינבגי אן יעלם תם ופתכר וימיז תם יעתקד מא צח לכ באל פכר אל צחיח אנה חק ואנא אשרח האהנא באבא עטימא מן אל תמייז ואקול לא סביל אלי תמייז שיחתי הגמע גמיע אל יגיה אלתי יכאף פיהא וסבילהא אן

תרגום אלו הדברים ללשון עברי

דע וחשוב וצור וכונת אלו הג' מלות כי האדם בתחלה צריך שידע ואח"כ יחשוב, וימייז ואח"כ יעתקד מה שנתבאר לו במחשבתו הברורה כי הוא אמת. ואני אפרש בכאן שער נכבד מהתמייז ואומר

הגמע באל קוה האשרה פאדא אתצרתהא בלהא ולם התלף מנהא שי דברתהא תיניד אל קוה אל ממיזה פאבטלת מא כאן קביחא פאדא תם פעל אל קוה אל · ממיזה אקבלת אל קוה אל מעתקדה אלי דלך אל שי אלממיז אל מחכם פאעתקדה וחפטתה פלדלך קאל ודע וחשוב יצור.

כי אין דרך להמייז איזה דבר עד אשר יקנה קנין כל האופנים אשר אפשר בהם, וזה הוא הדרך שתקנה בכח המקנה, וכאשר תקנם כולם לפניך ולא יאבד מהם דבר הנהיגם כולם בכח ה מ מ י ז ובטל כל מה שהוא בטל ואמת מה שהוא אמת וגנה מה שהוא מגונה, וכאשר נשלם כח ה מ מ י ז יבא כח ה מ ע ת ק ד ה לזה הדבר הממיז המחכם והעתקדהו ושמרתו ועל כן אמר ודע והשוב וגו'

הנה ראה כי הגאון באר לנו כי הלמוד והידיעה היא ההתחלה, ואח"כ בא ההבדלה והיא התמייז, ואח"כ העתקד הידיעה הברורה אשר נתבארה במופתים ולא על ידי האמנה הסמית כסומא בארובה, הנה אמת אין לנו מלה בעברית אשר תספיק לתרגם מלת מעתקד הערבי, על כל פנים מלת אמונה והאמין בה הוא תרגום כזב, ותמיד כאשר נמצא בספרים אלו אמונה והאמין צריכים אנו לחשוב על מלה הערבית אעתקד שהיא הידיעה על ידי חקירה.

העד השני הכשר לעדות כמעט כמשה רבינו ע"ה הוא רבינו משה בן עזרא הסלח בספרו אל מחצרא ואל מדכרא כתב יד, וזה לשונו בערבי בשם רב סעדיה גאון על ביאור מאמר אליהוא לחברי איוב הן הוחלתי לדבריכם אראד אל אלאפט (רצה לומר המלות) תם קאל (אחר כך אמר) אזין עד תבונותיכם אראד אל מעאני (רצה לומר כונות הלב) עד חקרין מלין אראד נהאיה אל בחת ואל תחריר (רצה תכלית החפוש והחקירה) ראה כי מעאני הערבי המה כונות הלב הפנימיות להמלות ותחתיהם נתנו התיבונים מלות עבריות ענין ועניניםם ואין להם ענין ובנין.

ב

הערות פרטיות

בהקדמה דף ו׳ ע״א יאות ענין האחד האמתי.

אמר ב״ג יש מלה ערבית אחת ומשתמשים בה המחברים הערבים מאד, והיא מלת מעני (לשון יחיד) מעאני (לשון רבים), ועיקר באורה כונת הלב, ורצוני לומר הכונה הפנימית שיש בלב המדבר כשהוא מדבר איזה דבר, כי לפעמים ידבר האדם ולא ישים לבו למה שידבר, ואז מלותיו המה מלות ס י ם ו ע ג ו ר אשר יצפצפו ואינם מבינים מה שמצפצפים, והכונה הפנימית נקראת בלשון ערבי מ ע נ י והתיבונים תרגמו אותה בעברי ע נ י ן, והשחיתו מאד דברי הכותב הערבי, ע״כ הקורא בספריהם צריך לשום לב, כל מקום שימצא ענין או ענינים צריך לדעת כי הרצון בזה כונה הפנימית שבלב, אם לא שיהיה מוכרח הקורא לפעמים לשום כונה אחרת לפי קישור הדברים, והמשכיל יבין אותם.

שם, הקדמון במציאותו, יותר טוב התמידי במציאותו, ובערבי א ל א ז ל י א ל ו ג ו ד.

דף ז׳ ע״א, האחד מהם מצות שמחייב בהם השכל אפילו אם לא חייבה התורה. ובערבי: אחדהמא פראיץ יוגבהא אלעקל ולזמיאת בחגובהא אל כתאב, ויהיה תרגומם והזהירה התורה בחיובם.

שם, וממצות עשה שבחובות הלבבות שנאמין כי יש לעולם בורא. ובערבי: פמנהא וגוב אעתקדנא אן ללעאלם כאלק.

מלת אעתקאד (לשון יחיד) אעתקאדאת (לשון רבים), בלשון ערבי יורו רובם תמיד על אמתיות אשר נקשרים בלב האדם על ידי החקירה עד שאין ספק לאדם בהם, והמה רחוקים מאד מענין האמנה מה שאדם מאמין בדברי אדם אחר שהוא אומר אמת,

אך לפעמים החוקים יכון הערבי בזה גם האמנה בדברי אדם אחר, והתיבונים תרגמו כמעט כל מקום א ע ת ק א ד אמונה שהיא לשון האמנה נגד האמת, ואעיר אי״ה בכל מקום שיצטרך לזה, ואעורר את הקורא בסימן ב׳ שישים לבו לזאת ההערה, וספר רב סעדיה גאון בלשון ערבי אל אמאנת ואל אעתקדאת, והוכרחו גם התיבונים לתרגם אמונות ודעות, ראה כי תרגמו אעתקדאת דעות.

שם ע״ב, או לבאר פירוש המלות והענינים כמו שעשה רב סעדיה ז״ל ברוב ספרי המקרא, או לבאר עניני הלשון. (עיין הערה א׳).

דף ה׳ ע״א, והדומה לזה ממה שיגמר במחשבת הלב ומצפונו. ובערבי: והם באל אעתקד ואלטמיר, ובכאן תרגם כראוי מחשבת הלב.

שם ע״ב, והשיבו אותו בכמה מקומות ואינני צריך להביאם מפני שהם רבים וידועים. ובערבי: לם אתכלף אחצארה לכתראה ושהרתה, ויהיה הרגומו: לא אטריח נפשי להביאו לרבויו ולפרסומו, וזה יותר נכון, כי הוא נותן טעם למה לא רצה להטריח נפשו.

שם ע״ב, הלב והגוף משתתפין במעשה, הלב בכונתו, והגוף בתנועתו. יש להוסיף למעשה, ובערבי, פבחרכתה לעמל.

שם, וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתכון לעשותה לשם שמים שאינו מקבל עליה שכר ע״כ. וכתב בעל טוב הלבנון שהמחבר כתב שלא בדקדוק, ובאמת היה הדבר הזה פלא בעיני כי היכן אמרו זה, ואדרבה אמרו מצות אין צריכות כונה, אבל בערבי יש כזה: ו כ ד ל ך א ל ק ו ל כ י מ ן י א ת י ח ס נ ה מ ן ג י ר ק צ ר ו ג ה א ל ל ה פ י ה א ו א נ ה כ א ן ג י ר מ ש כ ו ר ע ל י ה א, ותרגומם ראוי להיות כזה: וכן הוא הדבר במי שבאו מעשיו הטובים בלי כונה איננו משובח עליהם, והפרש גדול בין מעשים טובים למצות, כי מעשים טובים אינם חיובים אבל נדבות לב שהאדם העושה אותם נקרא בעבורם ח ס י ד, ועל כן צריך להם כונת הלב. ובערבי נקראו המעשים טובים בלשון יחיד חסנה

ובלשון רבים חסנאת והוא מלשון יפה ונעים וקרוב לזה בעברי וחסון כאלונים.

דף ס' ע"א, ולא יטרדהו טורד וחיוב המעשה תמיד עליו כשיפנה. ר"ל כשיהיה פנוי מלשון אשה פנויה ומלשון מפנין ארבעה וחמשה קופות, ובלשון ערבי: אדא כלא בנפסה, וזה הלשון כלא יצטרך לנו עוד לפנינו:

שם אין לנו מענה בהן ולא טורד מהן אלא אהבת העולם. יותר טוב לתרגם אין לנו התנצלות, ובערבי: לא עדר לנא פיהם, ועדר בערבי הוא התנצלות בעברי.

שם ע"ב, ואמרו על אחד מהחכמים כי היה יושב עם בני אדם עד חצי היום וכשהיה מתיחד עם אבריו היה אומר הבו אור הצפון. ובערבי: פאדא כלא באצחאבה קאל תאתו נור אל באשן, ותרגומו יהיה: כאשר התבודד עם חביריו אמר הבו אור הצפון, ור"ל שהיה יושב עם בני אדם מההמון עד חצי היום והיה שומע דבריהם ועסקיהם בעניני העולם, וכאשר היה השמש מאירה בתכלית אורה בצהרים היה מתבודד ומפנה לבו מכל עסקים, והתבודד עם חביריו הדומים לו בחכמה ואמר להם האירו אור הצפון.

דף י' ע"א, ואין ראוי לך לפשוע בהם עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות. ובערבי: ולא יגוז אגפאלה חתי הפרגת אלי איטראף אל נטר פי שואד אל מסאיל ומשאכלתהא, ויהיה תרגום הדברים כזה: ולא יתכן להעלם מהם עד אשר פנית לבך לקצות העיון בשאלות מוזרות ובספיקותם, והנה גפל בלשון ערבי הוא מלשון העלם ושכחה, או מבלי לשים לב לדבר מפני שאינו מוכרח, אבל אינו מלשון פשיעה, והתיבונים פשעו בזה עד אשר ההולכים בנתיבותם תרגמו במשנה שבת אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, ובלשון ערבי כתוב שם כזה: ואגפל אל תנא תקדיה ענד אל תדוין אד געלה מן אסבאב הכותב, ויהיה תרגומו כזה והעלם התנא לזכרו (ר"ל שרטוט) בעת כתבו המשנה כי עשה אותו מסבות הכותב, ור"ל שלא היה צריך לכתוב שרטוט ביחוד כי הוא כלול במלת כותב, וראה מה

שכתב שם המתרגם הזה לשונו: ופשע התנא בזכירתה בשעת הכתיבה ושם אותה מעניני הכותב, ראה כמה פשע המתרגם הזה בעת כתבו.

שם, לעיין מפני מעוט הכרתו ו ר ו ח ק הבנתו. כצ"ל ו ר ו ח ק בריש ולא בדלית, ובערבי ובער פהמה.

שם, שימנה המעות וישקלם ויאצרם. כצ"ל, ר"ל שיכניס המעות באוצר, ובערבי ואכתזאנה.

שם, ואלו לא היה בקי במנין.. כצ"ל ולא בענין, ובערבי באל נקד.

דף י"ג ע"א, וידעתי כי כמה שכרים אבדו בעבור המורא וכמה הסרונים גרם אותם הפחד: ובערבי: אן רב כיבה גלבתהא אל היבה ורב הרמאן קאדתה אל תקוה. וכיבה בערבי רצה לומר כי לא השיג את תשוקתו או דבר ששקד מאוד להגיע אליו, והיבה בערבי הוא פחד, והרמאן בערבי מזל רע או לא הצליח במעשיו, ותקוה הוא ג"כ מורא או פחד, וא"כ שני המאמרים המה כונה אחת בלשונות שונות, ושניהם רוצים לומר כי לפעמים אך המורא או הפחד גרמו לאדם שלא השיג מה שרצה.

דף י"ד ע"א, ולא ישיגהו ש ו ם עצם ולא מקרה. צ"ל ש ם, ובערבי אסם.

שם, ואח"כ חשבתי בענין האחד האמת מהתיחדו ב ח ב ו ר ו. ובערבי מן אכתצאצה בדאתה, וא"כ יהיה תרגומו מהתיחד בעצמותו.

דף ס"ו ע"א, ודון על נפשך דין אמת והפך בו וילדהו. ובערבי: ותרדד פיה ו פ ר ע ה, ור"ל תוציא ענפים. וכן כל ילד ותולדה ותולדותם המובאים בזאת ההקדמה יש להעמיד תחתיהם ענפים.

שם צ"ב, ויעזר על השתמשו בכל אחד מהם בחכמת השמוש ובחכמת המופת אשר בחכמת הדבר. ובערבי: ויסתעין עלי תצרפה פי כל ואחד מנהא באל עלם אל ריאצי לתגביה נפסה ותאגיסהא (תֵּנס בלשון ערבי לויס הוֹ נוּתה) באלברהאן אל ואצחה ותדרי בהא ואלסבק עלי מא יגב תקדימה ותאכיר מא ילזם תאכירה עלי תכריג וגטאם לכי לא יגעל אל מוציע מטלובא

ואלמטלוב מוציעא וכדאך יסתעין איצא עליהא באצול אל עלם אל טביע ואלמנטק ויצרפהמא מקדמאת אל עלם אל אלאה, ויהיה תרגום הדברים כזה: ויעזר על השתמשו בכל אחד מהם בהכמת השמוש, לעורר נפשו ולהרגילה במופתים אמיתים וידועים, ויקדים מה שראוי להקדים ויאחר מה שראוי לאחר על הדרגה וסדר, בכדי שלא יעשה מהצעה בקשה ומבקשה הצעה (רצוני לומר דבר ידוע ומפורסם אמתתו ונבקשה מה שאנחנו מבקשים למצוא אמתתו), וכן יעזר ג"כ עליהם בשרשי חכמת הטבע וההגיון שיעשה משניהם הקדמות לחכמת אלהית.

דף י"ז ע"א, שער היחוד, וביחוד יפרד המאמין מן הכופר.
בערבי: ובאל תוחיד ינפצל אל אימאן מן אל שרך,
ותרגומו ראוי: וביחוד יבדל הדת מהשתוף (ר"ל הדת המחייבת יחוד אלקים והדת האחרת המחייבת שתוף באלקות).

שם, והוא שצונו להאמין בבורא יתברך באמרו שמע ישראל וכו'
אך התכוין לאמונת הלב וכו' וכו'. והערבי הוא כזה: ודלך

אנה אמרכא באלתזאם אל תתקק באלכאלק גל ועז ודלך קול שמע ישראל ה' ולים יריד בקולה שמע ישראל אסמע ואנמא אראד אל אעתקד ואל אלתזאם כקול אלכתאב נעשה ונשמע וקול ושמעת ישראל ושמרת לעשות וכל מא גרי פי הדא אלמגרי בלפט אלסמע אנמא אל מראד בה אל אלתזאם ואל אעתקד ואל קבול תם בעד אן אוגב עלינא אעתקד חקיקה וגודה אלזמנא אעתקד אנה אלאהנא ורבנא בקול ה' אלקינו, כונת המחבר להראות כי הציווי לדעת אמתת ה' ע"י הקירה ודרישה בחכמה שלזה

התרגום העברי

וזה כמו צונו בהתחייבות החקירה באמתת הבורא ית' וית' וזה אמרו שמע ישראל ולא רצה באמרו שמע ישראל אשמע (ר"ל שמיעת האזן) אך רצה הידיעה והחיוב כמו שאמר הכתוב (ר"ל ספר התורה) נעשה ונשמע וכו' וכל אשר ינהג זה המנהג במלות השמיעה, אמנם הרצון בה החיוב והידיעה והקבלה, ואח"כ אחרי אשר חייבנו לדעת אמתת מציאותו חייבנו בידיעה שהוא אלהינו ואדונינו באמרו ה' אלהינו.

עשה השער היחוד ולא בהאמנה הבאה על ידי שמיעת אזן לבד, וכל מה שתמצא בתרגום התיבון להאמין בהערבי הוא אעתקד והיא הידיעה ע"י הקירה והוא להפך ממש מתרגום התיבון ודו"ק מאד.

שם י"ז ע"ב, ולא יפנה לבבו מזכור אלהים תמיד. ובערבי: פלא יכלו אל קלב מן אלדבר ללת דאימא, זה הלשון יפנה מפעל הדגש מלשון ואנכי פניתי הבית ומלשון משנה מפנין ארבעה וחמשה קופות, והמתרגמים האשכנזים תרגמו מפעל הקל פנה בטעות, וזהו שאמרו בגמרא שבת בראש פרק שואל מאי גמרא אמר רבי חנין אל תפנו אל מדעתיכם, וכונת הגמרא לקרוא בדרך אל תקרי אל תפנו, אלא אל תפנו אל מדעתיכם, ור"ל שלא תריקו דעתיכם מאל כאשר תשימו לבכם לראות את הדיוקנות, וזהו פירוש הבעל הערוך, וכזה נראה שפירש בעל חובת הלבבות, ודברי רש"י שם דחוקים מאד.

בערבי השורש מזאת המלה כ ל ו בכ"ף רפויה ובעבר יאמר כ ל א ובעתיד יכלו וזהו שאמר למעלה בהקדמה פאדא כ ל א באצחאבה כאשר פנה עם חבריו ר"ל שפנה והריק לבו מכל עסקיו להתחבר בחבריו.

דף י"ח ע"ב, בפרק ב' ובפרק ג' הגירסא בכ"י הערבי הוי שוקד ללמוד מה שתשיב את אפיקורס, וכן הוא הגירסא במשניות ישנים.

דף י"ט ע"א, והמתעלם מחקור הרי זה מגונה. ומן תגאפל ען אל בחת פי צחתה ויקינה פהו מטלוב ען גפלתה ענה, ויהיה תרגומו ומי שמתעלם לחקור אמתתו וודאיותו הוא נענש על העלמו מזה, ובכאן תרג' תיבון ג פ ל מל' העלם ולא לשון פשיעה. שם, ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה. יותר טוב היה לתרגם בלמוד התורה ובמעשה, כמורגל בתלמוד שהלקו אם למוד גדול או מעשה גדול, ועכ"פ בשניהם מחויב האדם, ע"כ הוא אומר כי המקצר בדרשת ידיעת אלהות הוא הוטא כאלו התעצל מלמוד התורה ועשיית המצות.

שם ע"ב, ומה שצריך לספר בו על הבורא מעניננו. ובערבי: ומא יגוז אן יצף בה אל פאלק מן מעבאה אלחקיקי, וצריך

לתרגם כזה: ומה שמותר שיתואר בה הבורא מכונתו האמתית. וראוי לדעת כי כל מה שימצא בשער הזה ספר ויסופר צריך להעמיד במקומו תואר ויתואר, כי התיבון עדיין לא מצא מלה עברית לתרגם בה מלה הערבית צפה או וצף שהכונה העברית בה תואר ותאר. והיא תשובה על שאלת מה בעברי, כמו דרך משל וראיתם את הארץ מה היא הטובה אם רעה, ותהית התשובה טובה או רעה, ובמלת טובה או רעה יתאר בה תואר הארץ ההיא, ובערבי צפה הוא השם ותרגומו בעברי תואר, וצף הוא פעל תאר, והנה מלך הכוזרי שאל את החבר בסוף מאמר שני מהכוזרי ואמר: ואני מחלה פניך שתעתק עמי אל תואר העובד אלקים אצליכם. והערבי הוא כזה: ואוגב אן תנתקל מעי אלי צפה אל מתעבד ענדכם, הנה בכאן תרגם גם הוא צפה הערבי תואר בעברי, ואח"כ בראש מאמר שלישי כתב מנהג העובד אצלנו איננו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עליו וימאס החיים שהם מטובות הבורא וזוכר טובתו עליו, ובערבי כתוב כזה: צפה אל מתעבד ענדנא לים במתקטע ען אל דניא כי לא יציר כלא עלינא ותציר כלא עליה, ויהיה תרגומו כזה: תואר העובד אלקים אצלנו אינו בקטוע (הו נסכרת) מהנאת עולם הזה למען לא יהיה לריק עלינו והעולם יהיה לו לריק, ור"ל כי אין אנחנו מתארים איש אשר פורש עצמו מליהנות מעולם הזה בשם עובד אלהים, כי איך נקרא איש פורש מעולם הזה בשם עובד אלקים או חסיד אשר הוא לריק וללא הועלת לנו והעולם לא נברא לריק, ואמרו בגמרא בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכ"ל כלבא שירותיה, ואמרו וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, וכי באיזה נפש חטא, אלא שצער עצמו מן היין, ראה כי המנהג בכוזרי שלנו הוא מנהג יהוא ולא תואר ולא הדר לו.

שם פרק ה', אפס ואופס, ואופס הוא למוהר, ובערבי פכאן פי תלך אלחאל מעדומא, ותרגומו יהיה, והיה במצב האפיסות,

דף כ' ע"א, והדברים ההם אשר חבר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית (זמנית) [כן צריך להוסיף].

שם ע"ב בראש פרק ו', כאשר נסתכל [בהויות] העולם הזה.

דף כ"ב ע"ב בפרק ז', ואם היה הדבר כן אין אנו צריכים לדעתו

פנים בפנים, ובערבי פא״א כאן דלך כדלך ולם יתם משאהדה כאתב אל כאתב אד פעל אל כתאבה קבל או בעד פקד אסתגנינא ען משאהדתה בעינה ובשכצה באל משאהדה כתאבה פקאם אל אסתדלאל עליה מן פעלה ונטאם כתאבה אל משאהדה בה. והתרגום יהיה כזה: וכאשר יהיה כזה לא נצרך לראות כותב הכתב כי פעולת הכתיבה המוקדמת או המאוחרת תספיק לנו ולא נצטרך לראותו בעינינו ובהראותו כאשר ראינו כתבו ועמדה הראיה עליו ממלאכתו וממכתבו המסודר המעיד עליו. וסמוך לזה ומסודר על ערך אחד ומשתנה (לפי הערבי ומצאד, ויהיה תרגומו ומתנגד).

דף כ״ד ע״א, נכוף ספרק, ומספיק בתשובה על הנחת הרבוי, ובערבי עלי מדהבה אל תנויה ואל נצארי פי אל תתלית,

ויהיה תרגומו: על מנהג המשנים והנוצרים בשלוש.

דף כ״ה ע״ב, רמ״ש פ״י, לשון הערבי: קאל ואמא שרת אל צפאת אל אלאהיה אל מעקולה ואל מכתובה אל מוצוף בהא אל כאלק תע ואל גרף אל מקצוד מנהא פכתירה גדא. והתרגום יהיה כזה: אמר אך באור תוארי האלקים המושכלים והכתובים אשר יתואר בהם הבורא יתעלה, והכונה המתכונת מהם רבו מאד.

דף כ״ח ע״ב, ואמר אחד מן החכמים החכם שבבני אדם בדעת הבורא הוא יותר סכל באמתת עצם כבודו, ומי שאינו יודע אותו הוא סבור שיודע עצם כבודו. ובערבי: אעלם אלנאס באללה אגהלהם בחקיקה דאתה ואגהלהם בה אעלמהם בחקיקה דאתה קטנה. ותרגומו יהיה כזה: היותר יודע מבני אדם באלקים הוא יותר אינו יודע אמתת עצמותו, והיותר אינו יודע בו הוא היותר יודע מהם באמתת עצמותו במחשבתו, וג״ל שר״ל כי היותר חכם מב״א באלקות הוא יודע שאינו יודע מכל אדם והאינו יודע שאינו יודע יחשוב בלבו שהוא יודע יותר מכל האדם.

דף כ״ט ע״א, ואמר הכתוב ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳, ואמר הכתוב כבוד אלקים הסתר דבר, רצה לומר להסתיר סודו מבני אדם שאינם חכמים, ואמר סוד ה׳ ליראיו. ובערבי: וקאל כבוד אלקים הסתר דבר אי כתמאן סרה ען אל עאמה ואן כאן יחתמל אל פסוק תאוילאת כתירה פראית אקתצר

שרח כתיר מן צפאתה ואכמאיה לדלך וממא יגב אן תחקק פי נפסך אדא גאל פכרך פי יגיד חקיקה אלכאלק גל ועז אל אסבאב אל מעלומה אחדהמא אל תיאס אל גסמאניה אלתי הי אל בצר ואלכמע ואל שום ואל דוק ואל למס והי אלתי יסמיהא אוואילנא ח מ ש ה ר ג ש ו ת והי אל דבר ואל פכר ואלכאטר ואלטן ואל תמייז וגמיעהא תנתהי אל מעני ואחד והו אל עקל. והתרגום יהי' כזה: ואמר כבוד אלקים הסתר דבר, ר"ל להסתיר סודו מההמון, ואף כי אפשר לפרש בפסוק פירושים אחרים רבים, ועל כן ראיתי לקצר בבאור רבים משמותיו ותאריו, וראוי שתתאמת במחשבתך כאשר תשים מחשבתך למצוא אמתת הבורא יתעלה, כי סבות הידיעה שתים המה, אחת מהם החושים הגשמיים אשר המה הראיה והשמיעה והריח והטעם והמשוש, והמה אשר קראום קדמונינו ח מ ש ה ר ג ש ו ת (רבינו סעדיה גאון ור' משה בן עזרא והכוזרי כולם הביאו הלשון הזה בשם הקדמונים, ואני בעניותי לא ידעתי מקומו ומוצאו להפך), והסבה השניה החושים הרוחניים והמה הזכרון והמחשבה והמדמה וכח המבדיל (התמייז) וכולם יחד יגיעו למקור אחד אשר הוא השכל.

דף ל' ע"ב, אך מפסידות היחוד בלב שלם הרבה מהם לשתף הבורא, והוא על כמה פנים. ובערבי: ואמא מפסד את אלכאץ אל תוחיד. פכתירה מנהא אל שרך באללה והו עלי צרוב מנהא מדהאב צאחב אתנין ואצחאב אל תתלית והו מדהב אל נצארי ומנהא עבאדת אל אצנאם ואל כואכב ואל עגאצר ואל גבאת ואל היואן ומנה אאעתקד אל תגסים פי אלכאלק תעלי בעד אל עלם פי אל גרץ פי אסתעמאל אל כתאב לה ומנהא אל שרך אל כפי והו אל ריא באעמאל אל דין ללנאס והו עלי צרוב כתירה סאשרתה פי אלבאב אל פאמס מן כתאבי הדא אן שא אללה. והתרגום הוא כזה: אמנם מפסידי היחוד האמתי המה רבים, מהם השתוף באלקים בפנים שונים, מהם בעלי המשנים ובעלי השלוש כנוצרים, ומהם עבודת הצלמים והכוכבים והיסודות והצמחים ובעלי חיים, ומהם מחשבת ההגשמה בהבורא יתעלה והוא יודע כונת התורה מה שכוונה בהשתמשה כאלה במלול, ומהם השתוף הנעלם והוא

החניפה בעשותו מצות התורה בעבור בני אדם, והמה על פנים רבים אבארם בשער החמישי מספרי זה אם ירצה ה׳.

דף ל״ד ע״א, בשער הבחינה, וחדרת רוחניות העולם, וצ״ל והכרת רוחניות העולם הזה. ובערבי: ואל תמייז ען רוחאניה הדא אל עאלם וגסמאניתה, ר״ל להכיר ולהבדיל בין רוחניו׳ העולם הזה וגשמיותו.

דף ל״ח ע״א, ולא היה מקוה מנוחת ממקוה, צ״ל ממקנא. ובערבי: ולא רגא פתרה מן האסד, פתרה בלשון ערבי ריוח בין מקום למקום או בין זמן לזמן מלשון וריוח תשימו בין עדר לעדר, ואח״כ אומר: ולא גפלה מן סלטאן, ור״ל לא היתה שכחה להשלטון או מלך אכזר שהיה חושב תמיד מחשבות להרע.

דף מ״ז ע״א, פרק ד׳ בשער עבודת האלקים, צ״ל שם ומהם מצות הלבבות והאברים כמו יחוד אלקים בלב ולשון יחד.

ובערבי: מתל תוחיד אללה באל קלב ואל לסאן.

שם ע״ב, צ״ל להותיר ממונו, ובערבי: מאלה.

שם ע״ב, בסוף הפרק, צריך להיות זה מגונה מפני שהוא יוצא מנתיב הממוצע או היושר והוא חומס את גופו.

ובערבי: פדלק מזמום לאנה פארג על סביל אל אעתדאל, אעתדאל הוא בערבי שווי, ותמצא זה הלשון בפירוש רבי עובדיה על הלכות קדוש החדש שקורא את קו השוה אעתדאל.

דף מ״ח ע״א, וכבר התבאר. הנה אעתיק לך בכאן איזה שורות בלשון ערבי ותרגומם בעברי מפני שהוא יקר מאד להבין הספרים המתורגמים מערבי לעברי שהשחיתו המתרגמים מלת מעני [י ה י ד] ומעאני [ר ב י ם] בערבי וחדשו תחתיהם מלת ענין וענינים שלא כדת, כי מעני בערבי כונתה הכונה הפנימית בלב אשר המלה בפה מורה עליה, ואלה המה השורות בערבי באותו הפרק: למא כאנת אל שריעה [מפני שהיתה התורה] אלפאט ומעאני [מלות ומחשבות פנימיות] אלתלאף אלנאס פי עלם אל כתאב [התחלפו האנשים בידיעת או בלמוד הספר, הערבים קוראים לספר תורה או תורת הישמעאלים כתאב שהוא בערבי ספר סתם] עלי עשרה מנאזל [על עשרה מדרגות] אולהם

[הראשונה] קום אמכנהא קראה אל נצוץ ואל אכבאר [אנשים שאיפשר להם לקרות הנוסחאות והספורים, נץ בערבי הוא בעצמו כה שהגוים קוראים טעקסט ונצוץ הוא הרבים מנץ, ואח"כ מפרש החו"ה בעצמו ואומר בערבי] אעני אל המש ואל מקרא (רצוני לומר החומש והמקרא) וקנעיא מנהא (והסתפקו בהם) בחפץ אל סואד (בשמירת השחור, ר"ל האותיות הכתובות בדיו שחור) דון פהם אלמעאני (זולת הבנת המחשבות הפנימיות) ויגהלון תפסיר אל אלפאט (ויכסלו בפירוש המלות) ותצריף אל לגה (ושמוש לשון) פהם פי מרתבה (והם במדרגת) חמאר חאמל אספאר (חמאר בערבי, אם המ"ם דגושה ר"ל איש מהמר חמור, ואם המ"ם בלתי דגוש כונתו חמור עצמו), ונראה לי שבעל חובת הלבבות רוצה לומר כי איש היודע לקרות ואינו יודע הכונה הוא כמו מחמר אחר חמור שנושא ספרים, כי קשה מאד לחשוב על החסיד הזה שימשיל איש קורא בתורה ואינו מכוון לבו לחמור, אבל אם דמהו לאדם מחמר אחר חמור היא מליצה יפה ונחמדה שגם המחמר רואה את הספרים, ונראה שבעל ספר הזוהר ראה את חובת הלבבות מתרגום אבן תבון שהוא מביא זה הדמיון בזה הלשון כאשר הביא ר' יעקב עמדין בספר מטפחת ספרים בשם ספר הזוהר, ואינני חושב שזה היה משל בפי הבריות אבל תבעל חובת הלבבות בעצמו עשה זה הדמיון.

דף מ"ע ע"ח, ראוי הוא שנסמוך עליו בהרכבתינו והנהגתינג, צ"ל בהדרכתינו. ובערבי: פוגב ואהל אן נקלדה תרבירנא. ותרגומו ראוי להיות: והחיוב לנו האנשים שנשים עליו עול הדרכתינו, כי דבר בערבי מלשון דבר אחד לדור והוא דבר בלשון עברי שפירושו צוה והנהג.

אלה דברי דוד

זהוא הערות, הגהות ובאורים על ספר חו״ה.

מאתי

דוד סלוצקי

דף א׳ ע״א המגיה יש מאין בחכמתו ויצר הכל בגבורתו. מתאימים עם דברי המחבר בהקדמתו ו׳ ע״א ויצר יצירות לעד על גבורתו, והחל חדשות נהעיד על חכמתו, ומדברי המעתיק פה נלמוד שכונת המחבר במלות והחל חדשות על בריאת יש מאין, ונופלים בזה דברי פת לחם.

שם, והבדילו בחכמה ובדעת מכל יצירותיו כדכתיב מלפנו וכו׳. לפי דבריו יבאר המ׳ כמ׳ היתרון ולא מ׳ היחס, ר״ל תאלפנו חכמה יותר מבהמות הארץ ויותר מעוף השמים, וכן יפרש החו״ה את הכתוב הזה להלאה שער הבחינה דף ל״ג ע״ב.

שם ע״ב, ופירשו וכו׳, בלשון ערבית. ראה דברי בהמבוא אשר כתבתי לספר שמונה הפרקים להרמב״ם דפוס ווארשא תרכ״ד דף ג׳ סי׳ ב׳.

שם שם, רבנא משלם נ״י בן החכם הישיש ר׳ יעקב ז״ל. הוא ר״ משולם מלוניל רבו של הראב״ד, תלמידו של ר׳ משה הדרשן מנרבוני,

והיה לו חמשה בנים חכמים גדולים ועשירים אשר זכו לשתי שולחנות ואלה המה ר' יוסף ר' יצחק ר' יעקב ר' הכהן ור' אשר.

דף ו' ע"א, ע נ י ן. ראה דברי החכם ב"ג בהערותיו, שמראה שבכל מקום שכתוב בערבית מלת מעני או מעאני אשר הוראתה האמתית היא כונת הלב או כונה הפנימית שבלב המדבר העתיקו התיבונים לעברי במלת ענין או עניינים שלא כהוגן, ואחרי שנודע שעפ"י רוב במקום שנמצא בדברי המעתיקים מלת ענין כתוב בערבית מ ע נ י, נבין דברי הרמב"ם בספרו מ"נ ח"ב פ"ה וז"ל: אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים, זה אמת נכון ג"כ מצד התורה וכו', וזה רחוק מציור האמת מי שיחשב שזה לשון הע נ י ן. ר"ל כונת הכתוב השמים מספרים הוא בפשוט, אבל רחוק לאמר שלשון מספרים הוא אך מחשבה וכונה הפנימית (דיא אידעע) ובהם פלפלו החכם רייפמאן במליץ שנה עשירית נומער 23 זייטע 168 והחכם אב"ג שם נומער 28 זייטע 211 בבאור הרמב"ם, וזה ברור.

שם ו', תכונת הכרתם וכו'. לדעתי כונתו: כל ידיעת האדם הטבעה על יסוד הכרת נפשו, בהשיג האדם את עצמו, וזה: תכונת הכרתם ב ש ם גמורה (איינע ריכטיגע ערקענטניס אונזערעס זעלבסט), וכאשר ישיג את עצמו אז יתעורר לדעת את המוחש בלעדו, ויצעד הלאה לחקור ולדרוש על הפרטים הנמצאים למולו, ויעמיק להבין עצמותם, הגבולותיהם, הכחותיהם, מקריהם חוקיהם וסבותיהם, וההשתכלות השכלית הזאת הכונה הבנה שלמה (ערקענטניס), אולם הדרישה והחקירה בעולם המציאות בכלל, לקבץ ולסדר כל פרטיה ותקיה ולכוללם יחד, היא החכמה וכו' (פילאזאפיע, וויזהייט).

שם, ח כ מ ת ה ש מ ו ש. לדעתי תקרא החכמה הלמודית ,השמוש', מפני שהיא משכלת במקרי הגוף בבחינת עצמם מופשטים לגמרי מהחומר ר"ל ב כ מ ו ת (קוואנטיטעט), בלי התבונן על האיכות (קוואליטעט) כלל. ואחרי כי אין במציאות כמות מופשטת בלא איכות, וכל עיקר למודה הוא אך מפני שהיא משמשת ומועלת להבנת למודי האיכות ומצטרפת לאחיותיה הטבע והאלהית הכונה כן, והעתקתה (הילפסוויססענשאפט). וראה מלות הגיון שער י"ד ובאחרי מאמר שלישי סימן נ"ט דף ע"א הוצאה שני. —

שם ע"ב, א ש נ ה כדי שאהיה זקן. בתלמוד נדרים הגירסא א ש נ ן, והוא עקר, כי א קרא הכונה מקרא, אשנה על משנה, אשנן על פלפול הגמרא, והתבונן בתלמוד ותמצא.

שם, עשה דברים לפעלם. בתלמוד הגירסא ל ש ם פעלם.

שם, קרדום לחתוך. בתלמוד שם הגירסא קרדום להיות עודר בו מלש' הפירה, וכן באבות פ"ד מ"ה ל ח פ ו ר בהם, אבל באמת נוסחת תו"ס היא האמתית, כי נודע מהנ"ך ותלמוד אשר קרדום הוא כעין כלי גרזן לבקוע עצים (אקסט ביילע) ולא כלי לחפירה בקרקע.

שם, השכל הניצל מכל פגע. ר"ל שכל בריא, והעתקתו געזונדער מענשענפערשטאנד.

דף ז' ע"א, שנאמין. ראה דברי החכם כ"ג נ"י בהערותיו, ועפ"י דבריו עשיתי העקוב למישור בסתירת דברי הרמב"ם בין ספרו מורה נבוכים וספרו היד — ברא"ש הלכות מדע כתב הרמב"ם יסוד כל הידיעות ל י ד ע שיש אלוה מצוי, ובספרו מורה נבוכים (חלק ג' פ' כ"ח) כתב נ א מ י ן. אולם באמת גם שם המעתיק העתיק שלא כהוגן ושמה כתוב מלת א ע ת ק ד ת בערבית והעתיקה במלת אמונה, אולם באמת צריך להיות לידע, כמו שכתב הרמב"ם בעצמו עברית בספרו היד, וראה הערותי לספר אור עמים.

דף ח' ע"ב, רחמנא, הוא בסנהדרין ק"ו ב'. ומאמר לבא ועינא, הוא בירושלמי ברכות הלכה ה', ובפניס הציונים מהופכים.

דף י' ע"ב, עם נבל ולא חכם. למצוא בכתוב הזה שמץ ראיה כי קבלה בלא ידיעה איננה כלום, ירא לדעתי שרמז המחבר פה לדברי התרגום אונקלוס שתרגם עמא ד ק ב י ל ו אוריתא ולא ח כ י מ ו, ר"ל שכל השגתם היא אך מדרך הקבלה ולא ע"ד השכל והתבונה, והתבונן בזה.

דף י"א ע"א, והכרו במסכת אבות, כל איש בזמנו ובמקומו. דבר גדול ונכבד אמר המחבר פה, שכל דברי ומאמרי מוסר והכמה הנמצאים במסכת אבות נאמרים מפי כל איש לפי מצב המקום והזמן והאיש, והחוב על כל לומד הרוצה להבין דברי חכמים וחדותם, לדעת מראש תכונת האומר ותולדתו, מקום מגורו, והזמן אשר בו נולד וחי — כי אך המקרים

ההלו הולידו את המאמר, ובלעדי זאת נגשש כעורים באפלה. ובדרך זה
ההלו החכמים האחרונים לגעוד, והמעט בכל המאמרים הראו התיחסותם
למצב האיש, המקום והזמן. והדברים עמוקים, כי הוא מפתח גדול למעיינים.

דף י"ג ע"א, לחזק אודותיו. אולי צ"ל ע ד ו ת י ו (צייגניססע), כמו שאמר
מקודם וסומכות את עדותיו, ראוי לאמר לחזק עדותיו, או
כגירסא הנכונה לחזק א ו ר ח ו ת י ו (וועגע) מלשון אורח ודרך. ובראיה
מלמעלה ואם יאיר נר האמת בודות דברים וכו' ומתעיאות את ש ב י ל י ו,
מקביל כנגד לחזק א ו ר ח ו ת י ו.

שם, וכל אדם אויבו בין צלעיו. כונתו יצר הרע, כדרשת חז"ל (מדרש
רבה בראשית פרשה נ"ד) על כתוב אויבי איש אנשי ביתו (מיכה ז' ו')
זה יצר הרע.

שם, תקנתי אשיותיו. פירש המפרש כתליו, וכן העתיק הה' פירסטענטהאל
פיסרטע דיא מויערין אן, ובאמת הפרש א ש י ש, הונה על יסוד
הקיר והחומה (גרונדספיילער), ויפה תרגם הה' שטערן (גרונדלאגע).

דף י"ד ע"ב, ואם ישתדל לפנות את לבבו ולסלק את מצפונו ממוהרי וכו'.
כל המפרשים באורו לפנות מפעל הקל, וכן תרגמו פירסטענטהאל
ושטערן א ב ו ו ע נ ד ע ן. ובאמת הוא מפעל הכבד, מלשון פ נ י ת י הבית
(בראשית כ"ד ל"א), פנית לפניה (תהלים פ' י'), ובתלמוד אין מ פ נ י ן
תבואה, פ ו נ י ן לאחורי הגדר (ב"ק פ"א), מלשון הערה והרקה
(וועגרייממען), ר"ל אם ישתדל להריק ולנקות את לבבו ממותרי העולם. וראה
דברי החכם ב"ג בהערותיו (עמוד יע) שהעיר גם הוא על שני מקומות אחרים
בעין זה.

דף י"ז ע"ב, ב ח ק י זכרון אהבת הוהבים. לדעתי יבואר מלשון מחקה
(נאכאהמען), ורמז פה כי כל עניני אהבה האמורים בשיר
השירים ממקום קדוש יהלכו, אך הכתוב מ ח ק ה אופני אהבה כמו שהוא
בבני אדם העוגבים אל אהובתם.

דף כ' ע"ב, מ ע נ י נ י הזמנים. החכם פירסטענטהאל גורס ו ע נ י נ י
הזמנים.

דף כ"ג ע"ב, ועל כן אחז"ל בדומה לענין זה דברה תורה כלשון ב"א. החכם
יש"ר ז"ל במכתב עתי אוצר נחמד ח"א מכתב ל"ה עמוד

קה"ס—ו', נזעק חמס על הרמב"ם ז"ל, כי הוא היה הראשון אשר העז בספרו מו"נ ח"א פרק כ"ו את מאמר חז"ל „דברה תורה כלשון בני אדם" מכוונתו העצמית, והעמיס בו כונת הרחקת הגשמית, אשר לא עלה מעולם על לב חז"ל, ומעולם לא כונו בעלי התלמוד אל הרחקת הגשמית במאמר הנזכר, ומאין יצא החלום הזה לפרוש מאמרם דברה כו' באופן שיובן ממנו הרחקת הגשמה? אם לא שנגררו כלם אחרי הרמב"ם כעור הנסמך על הפקח, ונמצאו כלם שוגגים במקום שהיה רק אחד המזיד ע"כ תורף דבריו. לו חזה ישר יש"ר, ראה כי עוד הרבה שנים קודם הרמב"ם התנבאו ארבעה נביאים בסגנון אחד, והשתמשו קדמונינו במאמר זה להרחקת הגשמיות, אף כי ידעו שחז"ל לא כונו בו בעצם ובראשונה לכונה זו, ואלה המה: רבינו בחיי, אשר היה קודם הרמב"ם ז"ל דבר פה במלות ברורות „ועל כן אחז"ל כדומה לענין זה דברה תורה כלשון בני אדם". כמו כן רבינו אברהם בן עזרא (בספרו כ"י שער השמים הובא בספר כרם חמד ח"ד מכתב שני עמוד א'), הסב ג"כ מאמר דברה תורה להרחקת הגשמית, אף כי ידע והכיר מאד שחז"ל לא כונו בו בעצם. וז"ל כי אין הבורא ית' בעל גוף כדי שנסמוך לו כלי דבור וכו' ועל זה ועל כיוצא בו נאמר בדרך כלל דברה תורה כלשון בני אדם עכ"ל — וגם הוא היה קודם הרמב"ם ז"ל. גם רבינו ר"י הלוי אשר חי ג"כ קודם הרמב"ם השתמש בהרחבה בנאמר חז"ל דברה תורה להוראה הנזכרת, בספרו כוזרי מאמר חמישי בסוף, וז"ל לא שהאלהים צריך אל הזכרה והערה כו', ויהיה זה על דרך בני אדם כאלו היא זכרון ודברה תורה כלשון בני אדם. וכן ר"ש פרחון בספרו הערוך ערך נסה, וז"ל זה הדבור בלשון בני אדם, כמו וינחם ה' וירד ה' וכו' וכמו שאמרנו וכו' דברה תורה כלב"א. — הרי ארבעה עמודי בית ישראל אשר חיו קודם הרמב"ם השתמשו במאמר זה להרחקת הגשמיות, אף כי הגידו ולא כחדו כי בעצם לא יצא מחז"ל על הוראה זו, אבל הוא מפתח גדול ורחב להכניס בו כל מקום וענין שהשפילה א"ע התורה לדבר כלשון בני אדם, כי לא נתנה התורה למלאכי השרת, וגם הרמב"ם עצמו היה יודע כי לא הונח מחז"ל בראשונה על הכונה שהלעיט בזה, וז"ל כבר ידעת אמרתם הכוללת למיני הפרושים כלם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה כלשון בני אדם (מו"נ ח"א פרק כ"ו), וראה בספר מפתח

ה"א דף א' בהערה מה שהאריך בענין זה — והרי אין כאן לא עור כומא, ולא שוגג ומזיד, אך הוא במת"כ שגג. —

דף כ"ט ע"א, קנאת החכמים. הוא בן סירא פרשה ג', ולפי העתקת בן זאב כתוב כן בנפלא ממך בל תדרוש ובמכסה ממך בל תחקר רב לך באשר הורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות. הנה יתר נוסחאות אשר הראה נואת הבין. אולם בתלמוד בבלי (חגיגה י"ג ע"א) הנוסחא כמו שהביא התו"ס אבל בתלמוד ירושלמי חגיגה פ"ב הביא מבן סירא גירסא אחרת, וז"ל: ר' לעזר בשם בר סירהה, פליאה ממך מה תדע, עמוקה משאול מה תחקור, במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות.

שם שם, רהוי לו כאלו לא בא לעולם. כן הגירסא במשנה שבמשניות, וכן בעין יעקב, אולם בתלמוד בבלי וכן בירושלמי הנוסחא רתוי לו, ופירש רש"י שהוא לשון רחמנות כלומר מרוחם הוא אם לא בא לעולם עכ"ל. והמגיה את הערוך הקצר (פרג 1863) ערך רת, חפץ לבאר מן לשון רומי Rutio שענינו חשבון, נשיאות פנים, אבל לא יתישבו היטב כל המאמרים שנזכרו בהם רהוי.

שם שם, סיכוסר וכו' אם בא אדם לספר גבורתו וכו'. במאמר הזה הוא בילקוט שמעוני על איוב, וז"ל שם אמר רבא בר חננא (נ"ל רבה בר חנה) אמר ר' יוחנן כל המספר בשבחו של הקב"ה יותר מדאי נעקר מן העולם, ושם בילקוט נסמן שבפ' אין דורשין בחגיגה י"א נמצא זה המאמר ואנכי לא מצאתי, וכן נרשם בטעות בתו"ס (דפוס כוואלק תרכ"ג) על זה המאמר חגיגה י"א, כי באמת איננו נמצא שם כלל.

דף ל"ד ע"ב, כמו שאז"ל. הוא במדרש בראשית רבה פ"ט, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד, טוב זה המות — כי לפתח העדר הויה רובצת, ואין מות בחלטי בעולם המציאות, אך פושטת צורה ולובשת צורה.

דף ל"ה ע"א, ויופיו וזיונו. המפרשים הגיהו חיוו, ובאמת אין אנו צריכים לזה, כי בלשון ערבי הוראת השרש זין הוא עדי קישוט ויופי. וז"ל החכם לעווינזאהן בספרו בית האוצר עמוד י"א ערך און ח"ל:

והמעתיק הגדול ר"י אבן תבון בהעתקתו לספר הוה"ל משתמש ג"כ בחורש זה לכונה זו. בשער הבחינה, יפיו וזיוו, וכן בשער עבודת ה', „גזין העו"ס" והרבה בנינים מזה הערב בספר הזה. והמפרשים פירשו שם מה שפירשו ולא ידעו כוונתו האמיתית, שהוא עדי קישוט ויופי בלשון ערבית, כי כן היו נוהגין המעתיקים האלו להרהבת לשה"ק להשתמש בהבוה ערביות לפעמים במובנא שרשם בלה"ק עכ"ל.

דף ל"ו ע"א, קנת החכמים שהפילוסופיה וכו'. כיון לסוקראטאס היוני, וראה דברי ערך סוקרטוס בקרית סופר לכוזרי זייטע 18.

דף נ"ג ע"א, ומי שהוא פסח בעלה ממנו הוצת הוג. כדאיתא בחגיגה דף א' ת"ר רגלים פרט ל ת י ג ר ו ל ח ו ל ה וכו' ושאינו יכול לעלות ברגליו.

דף נ"ה ע"א, כמו האיסטרולביי"ו. הוא הכלי הנקרא בפי החוזים בכוכבים בשם אסטראלאביום, והוא עגול של מתכות ועליו רשומים בקצהו סביב סביב, מעלות שניים ושלישיים (גראדע מיניטען אונד זעקונדען), ובו מדובקים שני קני הבטה (פערנראהרע), והיה אם יראה הרואה בקנה האחד אל שתי נקודות שונות, והחזה אחר יראה בקנה השנית, אז יורה המרחק שבין שני הקנים מדת הקשת שבין שני הנקודות, והכלי הזה הוא ג"כ רב התועלת ליורדי הים באניות (התכס פירסטעטאל בנאורו).

דף נ"ח ע"א, כל העושה וכו', כאלו זרק אבן למרקולים. בחולין שם אין המאמר הזה אך בעין יעקב נמצא וז"ל אמר ר' חמא בר חנינא כל העושה טובה למי שאינו י ו ד ע ה וכו', ובתוספת מציעא דף כ"ה ע"ב א"ת „דאין שם עכו"ם מרקולים אלא קולים, והא דקרי ליה בעלמא מרקולים היינו תלוף קולים, דהם קורין קולים לשון שבח והחכמים החליפו לגנאי לשון לעג וקלס (תהלים ע"ע) ומר הוא חלוף, וכן פרשו בסנהדרין ס"ב, ובע"ז כ"ע ע"ש. אולם באמת כונו הז"ל לאליל מרקוריום Merkurius והל' נחלף בר' בחילוף למנ"ר, וידוע בהבלי הגוים שפסל הבניתו היו א ב נ י ם, ועבדוהו בכך.— וראה ספר האוצר לחכם לעווינזאהן ערך כוכב — ובכלל נודע שהעמים הקדמונים כמו הערבים והכפתורים קדשו מאד את ה א ב נ י ם, וראה פאפולערע מיטהאלאגיע לחכם נארק שטוטגארד 1845 חלק ה' מן עמוד 156 עד סופו, ובחלק שמיני

מן עמוד 124 עד סופו, שם האריך לבאר עבודת האבנים, והכונה הלוטה בזה. והתבונן בתורה (בראשית לא מו) ויאמר יעקב לאחיו (של לבן כן פירשו המפרשים) לקטו אבנים, ויקחו אבנים ויעשו גל. וראה בתלמוד (ע"ז נ', ב"מ כ"ה), ואלו הן אבני בית קולים אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן. וראה בכל הפרשה ותמצא כי אך לבן דבר ליעקב מהגל אשר הוא עד, ויאמר לבן הגל הזה עד וגו' ראה אלהים עד ביני ובינך, ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה וגו' עד הגל הזה וגו' — ולא בחנם כנו ת"ל את לבן בשם ערום, באמרו: אם אני לא אעבר את הגל הזה ואתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת, כי ידע בנפשו כי את הגל לבד לא יכיר יעקב לעד, אך את המצבה הרומזת על יחוד ד'. — וזה סוד הכתוב בהושע (י"ב י"ב) אשר הוכיחם הנביא גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, ר"ל שעשו מזבחותם על פני השדה בתמונת גל. והבן בילקוט שם, אין לך כל תלם ותלם שבארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודת גלולים והשתחוה לה, ולדעתי כל מקום שכתוב בתנ"ך שם גלולים, הכונה לעבודת מרקוליס ולי בזה מאמר ארוך — להאליל הזה ייחסו העובדים כי הוא אליל הסוחרים ובעלי מרמה והוא הרג את אליל מאה עינים ארגוס, ולפי ספורי המצרים הוא היה הראשון אשר נטע שמן בארצם, ואליל המלחמה והגבורה, והבלי הגוים מספרים עליו שבעודו בערש ילדותו גנב, הוא מוריד נפשות האדם שאול ויעלם עלי תבל ארצה, ועל מזבחו הקריבו חרקו דם אדם, ולפעמים הקריבו לו עגלה. וראה והתבונן בדברי הנביא כל הפרשה: סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל, כל היום כזב ושוד ירבה, ושמן למצרים יובל, בבטן עקב את אחיו, כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב, הכעיס אפרים תמרורים (מזה הניחו לך תמרוריים מערקמאהלע) ודמיו עליו יטוש, זבחי אדם עגלים ישקון מיד שאול אפדה, ידע לך. — וחקר שם מרקור, באמרו רבים משרש Merkor בל"ר (קויפען) מפני שהוא אליל הכנענים, ואולי נוכל לאמרו מעברית וארמית, כי גם שרש כר בעברית וארמית הוא קנין ומכירה, וכבר אמרו חז"ל אין כירה אלא מכירה, וכן אשר כרה לו בעיר דוד (ד"ה ב' ט"ז י"ד), ומר הוא אדון בארמית, ויהי' מר-כר באמרו אדון הקנין, אדון המסחר. — וזה לא רחוק, אחרי כי מקור העבודה הזאת היה אצל עם הערב הקרובה לעברית. או יהיה כר מארמית אשר הוראתו נבור ותמר (הויפען),

ויהיה מר-כר כמו הדון-הגל. ודע כי מר בעברית וארמית הוא חלוף (טוישען) ונודע כי התחלת המסחר היה אך חליפים ותמורה.—

דף ס"ח ע"ב, ובטבע הנך לידת מה שראוי לו מן העוף, ובטבע ה א י ל לידת הנחשים עכ"ל, ז"ל בעל טוב הלבנון: איל בקמץ היו"ד, והוא מין חיה עכ"ל. גם החכם פירסטענטאהל בבאורו כתב בסתם איל מין חיה צודה נחשים. ועפ"ז העתיק אונד איין דיא געוויססער טהיערע שלאנגען צו פאנגען. החכם שטערן תרגם in der Ajils natur, לאות כי גם הוא לא ידע מהות החיה הזאת — ובאמת שחוק עשו לנו המפרשים והמתרגמים האלה המבארים כסומא בארובה, ובלי ספק טעות סופר קטן יש פה וצ"ל ובטבע ה א י ה לידת הנחשים. וכונתו בלי ספק להעוף הדורס הנקרא בלשון רומי F. Milvus ובלשון אשכנז Weihe, והוא צודה נחשים ועקרבים כידוע בספרי תולדות הטבע. וכן העתיק הוולגאטא את שם האיה (ויקרא יא יד) Milvus וכן העתיקו השבעים Iktin ובערבי שמו חדא"ה— ואולי כונתו להמין הנקרא בשפת רומי F. Gallicns ומטבעו ידוע שעיקר מאכלו נחשים, וכבר אמרו חז"ל (חולין ס"ג) שם דאה וראה דיה ואיה אחת היא — והתבונן בתורה שכתוב אצל האיה ל מ י נ ה ו המורה בעליל שאם איה הוא כללי ותחתיו פרטים רבים.—

דף ע"ג ע"א, להתעסק בעולם ליפבו ולזיינו. גם פה תעו המפרשים והמבארים מהכונה האמתית, ובאורה לקשט וליפה את העולם כלעיל הערה י"ח.

דף פ' ע"ב, והמליצות הנכריות. לדעתי באורה (קונסט אויסדריקקע) כמו מלות הנכריות בהקדמה אשר שם הכונה מלות הסכמיות (קאנווענציאן שפראכע) ור"ל המליצות הרמות הנודעות אך לבעלי לשון הגדולים.—

שם שם, תכן—המשקל. כונתו לפראזאדיע Prosodie

דף קכ"ב ע"א, והלל שהיה חוטב ומתפרנס מן העצים. גם הרמב"ם ז"ל בבאורו למסכת אבות פ"ד משנה ג' כתב כדבר נודע שהלל הזקן היה חוטב עצים. אולם אנחנו לא נדע מקור לזה, כי ז"ל התלמוד בבלי יומא ל"ה ע"ב: אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר

בערעפיק (כלע מדינה שהוא תאי דינר) אליו היה נותן לשומר בית המדרש ,
ותניו לפרנסתו , ומפה אין זכר שהיה חוטב עצים . —

דף קל"ב ע"א , בעברה וכו' ענין שער אחד וכו' . החכם די-רוסי בספרו
ערך ב ת י י טעה מאד בחלוקת שערי ספר חו"ה ותוכנם .
הוא חלק את ספר חו"ה בכלל לי"ב שערים , ובפרטם מנה י"א , וקרא שער
אחד בשם ש ע ר כ ב ו ד ה א ד ם !! (איבער דיא ווירדע דעס מענשען)
אבל אין שמץ מנהו בכל ספר חו"ה , גם כנה שער אחד בשם שער הנפש ,
ולא הבין כי המחבר דבר אך מ ח ש ב ו ן האדם עם נפשו אבל לא ע"ד
הנפש ואיכותה . כד ניים ושכיב ערך די-רוסי הערך הזה ותעה בישימון
לא דרך . —

בחינה ודוגמא

מהעתקת רבנו יוסף בן יצחק קמחי ז"ל.

כבר נודע לקוראים מהקדמת המעתיק ר"י אבן תבון, כי ספר חו"ה זכה להעתקה שנית ע"י רבינו יוסף קמחי ז"ל. אולם העתקתו נאבדה בע"ו, ואין דורש ואין מבקש אחריה, וכל קהל ישראל נהנין מתרגומו של ר"י אבן תבון. והחכם יעללינעק הוא הראשון אשר מצא הפרקים האלה בעקד הספרים בלייפציג, והוציאו והדפיסו בהוצאה שלנו. ורבה אודותיו בספר אוצר נחמד ח"ג במכתבי החכם רה"ג נ"י.

שער התשובה פרק ז'. וכבר נאמר אין קטנה בעבירות עם ההרגל ואין גדולה בהם עם ההודאה ובקשת כפרה,

וזה כי ההרגל ראיה על אשר הוא בוזה האל ומקל במצותיו, ובו אמר הכתוב והנפש אשר תעשה ביד רמה וכו' כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה. ועוד כי הרגל העבירה ואם היא קטנה לא תסור מהתגדל בהתמדה עליה. והגדולה בעבירות כשההודה עליה בעליה והניחה לשום יראת שמים, היא תחסר ותתמעט עד שתמחה ממספר החובות וינקה בעליה ממנה בתשובה, הלא תראה החוטים של המשי בעת שיכפלו אותם פעמים (רבות) שיחזק החבל ובידוע ששרשו מלא-דבר מרוק התולעת, ונראה החבל החזק כשארך זמן תשמישו ישחת ויכרת; כמו כן החובות הקטנות והגדולות עם ההרגל או עם ההודאה. ומהשחתות מי שהבטיח נפשו לשוב באחרית ימיו ויהשוב שיסור מהעבריות בקרוב קצו והוא שכבר השלים בעולם תאותו וחפצו הרי חושב

שיפתה בוראו ועליו אמרו רבותינו ז"ל האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובתוכחה שעשיתי בסוף ספרי זה אמרתי נפשי הכיני צידה לרוב וכו'. ומהשחתות התשובה כל אדם שיעשה מקצת התשובה ויניח מקצתה, כמו השב לה' בעבירות שעבר בינו ובין הבורא ולא ישיב הגזלות אשר גזל והגנבות אשר גנב, כי כל מה שיש בינו לבין בני אדם אם לא יעשה תשובה ולא ישיב הגזלות כמו שאמר אם און בידך הרחיקהו לא תעלה בידו. ואמרו רבותינו ז"ל בזה אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר למה הוא דומה, למי שתופש שרץ בידו אפי' טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו מידו מיד עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועוזב ירוחם. ואשר הקדמנו מהשחתות השערים בזה הספר כלם מהשחתות התשובה ובאשר זכרנום לשם די.

פרק ח חלק לבאר אם נשתוה בעל התשובה עם הצדיק: נאמר כי יש בעל תשובה שנשתוה עם הצדיק לאחר התשובה, ומהם יש לו יתרון ומעלה על הצדיק, ומהם יש לו יתרון ומעלה לצדיק על בעל התשובה אפילו לאחר שישוב. פירוש החלק הראשון: הוא כשהוא חטא מאשר קצרה ידו במצות עשה שאין בה כרת כמו ציצית ולולב וסוכה והדומים להם ושב בתשובה בלבו ובלשונו וטרח לעשות אותן מצות שהניח ולא יניחם מחל לו האל והוא נשתוה עם הצדיק ובכמוהו אמרו השב מחטאיו כמו שאין לו חטא. ואמרו רבותינו ז"ל עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו שנאמר שובה אלי ואשובה אליכם. והחלק השני והוא אשר יש בו מעלה לבעל התשובה על הצדיק, וזה הוא כשבעל התשובה חטא חטא ועבר עבירה קלה כמו לא תעשה שאין בה כרת, אחר כן עשה תשובה שלמה בכל התגאים והציב עונו נכח פניו והיה כל ימיו בתשובה לבשתו וכלמתו מהאל שעבר על דברו ומפחד מיסוריו: נשברה רוחו ונכנעה נפשו, והיה עונו סבה להכנעתו ויגע וטרח בעבודת האל ולא יתגאה בראות תקון מעשיו ולא יתפאר בהם ונשמר כל ימיו מחטא, וזה הוא שיש לו מעלה ויתרון על הצדיק אשר לא חטא. כי הצדיק

לא נכנע בהכנעת בעלי התשובה ואינו ניצל מפגעי הגאות לרוב צדקו. ואמרו הרבה יש ממעשים רעים שיועילו לבעלי התשובה מכל צדקות הצדיק לצדיק, ורוב צדקות וזכיות מזיקות לצדיק יותר משיזקו לבעל התשובה כל רשעותיו. וזה כשיהיה הצדיק מתגאה ומתרצה בשבחות כמו שאמר אחד מהצדיקים לתלמידיו אילו לא היה לכם עון היה סר מעליכם מה שהוא יותר רע מהעון. אמרו מה הוא יותר רע מעון? אמר הגאות והזכות למראה עינים, וכדומה לבעל תשובה זה אמרו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד: החלק השלישי כשיהיה בעל התשובה כבר הכעים הבורא בעבירות גדולות שמנעם, כמו מצות לא תעשה שיש בה מיתה בידי אדם וכרת בידי שמים וחלול השם ושבועת שקר והדומים להם מהעבירות ואחר כן חזר בתשובה שלימה והשלים כל תנאי התשובה, לא תתקיים בידו מחילה וכפרה עד אשר יבואו עליו בעוה"ז צרות ומצוקות שיוכל לסבול אותם, אחרי כן יהי נקי מכל חטאתיו אשר חטא ובזה ארז"ל עבר על מצות ל"ת שיש בה כרת ומיתת ב"ד ועשה תשובה יסורין ממרקין ומיתה מכפרת וכו' והצדיק אשר לא חטא כחטאות האלה יותר טוב מבעל תשובה זה שזכרנו:

פרק ט חלק ראשון בפירוש אם הוא נקל בדרך התשובה על כל עון אם לא? תשובה על זה כי העונות שני חלקים,

האחד העונות שבין אדם לבורא בלבד כמו הכופר באל והמחשבות הרעות והלבבות שאינם לשמים והנמנע מחובות הלב והרבה מחובות הגוף ואשר לא הרע בהם המריע אלא לעצמו בלבד ואין אשמה עליו אלא באשר המרה את פי ה': והחלק השני עונות שבין אדם לחבירו כמו המריע לחבירו והגוזל והחומס לבני אדם בגופותם או בממונם או שנתן דופי בהם ומאסף החוטא מה שיחטא לבורא לבדו ומה שיחטא לבני אדם ביחד. ומה שיש בינו לבי הבורא בלבד נקל היא דרך תשובתו אם שב בתשובה שלימהן לבורא. והנכון לבעל התשובה יש מאותו דרך שהשחית מעשיו באותו הדרך יתקן אותם ובאותו המין. אם היה מדרך קנאה ושנאה ושטנה והדומה להם הנכון שיתקן מחשבותיו ויסיר הכל

מלבו ויאהב בני אדם וידרוש בהם ובטובתם. ואם היה העון מדרכי המאכלים האסורים או תשמיש מאשר מגע אלהים וחילול שבתות וימים טובים ושבועת שוא ושקר נתחייב על התשובה באותו. ענין ובאותו מין שחטא בלבו ובלשונו לשום שמים בלבד. וכל ענינים אלו ביכולת בני אדם לחזור בתשובה בימי חייו אם התנדב בלבו וגופו ובזה דבר הכתוב אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא. ואם ההוטא חטא לאל ולבריות תכבד עליו העברה לדרך התשובה לפנים רבים. מהם שלא ימצא הגזול אשר גזל לו או שמת או שהוא מעבר לים או שלא תשיג יד הגוזל להשיב את הגזלה לפי שיצא הממון בידו ואין לו מאשר ירצה חברו. ומהם יתכן שהזיק לו בגופו ואינו רוצה חבירו לקבל ממנו ממון. ומהם שלא יכיר למי שחטא לו, או שאינו יודע כמת סך הממון שגזל, כמו מי ששלל ובזז מדינה ואינו יודע כמה הפסיד להם. ומהם שאסף ממון מותר ואסור ונטבע האסור בכמוהו פעמים הרבה ואין לו ידיעה בשעורו ולא יתכן להוציאו אלא בשחיתות הרבה מהמותר, כמו שאמרו רבותינו ז"ל גזל מריש ובנאה בבירה בית שמאי אומר מקעקע כל הבירה ומהזיר מריש לבעליו ובית הלל אומר אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים. ומאשר יכבד דרך התשובה מאשר הורגל בו האדם רגילות מקטנותו ונעשה כתולדה שאינו יכול להניחו כמו שאמר למדו לשונם דבר שקר ואמר היהפוך כושי עורו. ומהם שפיכת דמים והריגת הנקיים בידו או במצותו או ברכילותו, כמו שנמצא בענין דואג בעיר הכהנים אשר החל ברכילות וסבב הריגתם בלשונו אחר כן הרג בידו כמו שאמר ויסב דואג האדומי ויפגע הוא בכהנים. ומהם אשר סבב אבדת עושר חבירו ברכילותו עליו והלשין אותו לזולתו אין תשובה לו עד שירצה את חברו בעושר או בתחנון או בפיוסין אליו והכנעה מפניו עד אשר ימחול לו כמו שאמר ואשר אכלו שאר עמי וגו'. ומהם אשר בא באסורי עריות והוליד ממזר ההרפה לא תסור מלפניו והתשובה על עון הזה ממה שאין דרך לה ולא נתיב כמו שאמר איוב כי היא זמה והוא עון פלילים וכו'. ומהם מי שהרגיל לשונו הכזב לדבר דופי בבני אדם ואינו זוכר כל זה

לרוב ההרגלה שהרגיל בו ואין לו כוף ותכלה וכבר שבח ב"א שנתן דופי בהסיכי רבו והכל כתוב עליו בספר החובות ועל זה אמר ואם בא לראית שוא ידבר וכו' ואמר תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, וכתי' אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך. ונראה כי השוה הנותן דופי בחברו בגנבים ובמנאפים ואמר איש ברעהו יהתלו וגו', ומאשר יכבד דרך התשובה המחטיא את הרבים שכל מה שהוסיפו הם לחטוא הוסיף הוא פשע על חטאתיו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ורודף אחר זה אדם שיש בו למחות ואינו מוחה לבושת מהם או לשום דבר אחר ולא הורם ולמדם דרך הישר ובזה אמר הוא רשע בעונו ימות וכו':

פרק י חלק האיך יקל בעיניו דרך התשובה למי שהוא כבד עליו ובאיזה ענין? נאמר, כי מי שעשה עון מעונות שיכבד דרך תשובתם לא יצא משני דרכים או שיהיה בינו ובין הבורא או בינו ובין ב"א. ומאיזה משני דרכים אם תכבד עליו התשובה לאחת מהפנים שהקדמנו, בעל התשובה כשידבק בכל שרשי התשובה ותנאית אשר יכלתו עליהם, הבורא יקל עליו מאשר אי ביכלתו וימחל לו מה שנסתר ממנו, וישים לו פתח קרוב לצאת מפשעיו. ואם בא על אחת מהעריות יכרית אלהים הזרע. ואם בדרך הונאה וחמס בממון יתן לו האל ממון לשלם לחבירו ושירצה אותו. ואם עשה לרעהו רעה בגופו יביא הבורא בלבו אהבתו כמו שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ואם התרחק ממנו חבירו ולא מצאו לרצותו המקום יקריבו אליו והכניס בלבו אהבתו ומחל לו. ואם לא הכיר האנשים למי שהרע להם או שלא ידע כמה סך הממון עוזרו אלהים להוציא ממונו במה שיהיה תקון כל העם כמו בנין גשר וחפירת בורות של מים יועילו לכל בני ־ים ובנין בורות במדברות שאין בהן מים ובדומה לזה מאשר בו ־ת הרבים עד שיהיה כולל בזכיותיו למי שחטא ולמי שלא ־א. ואם מת האיש אשר גזל לו משיב הגזילה ליורשיו ואם הרע לו בגופו יתודה על קברו ובמקהל ב"א לדרוש כפרת עונו כמו שארז"ל וכו' אם עשה זה בתום לבבו הכל מחול לו. אבל מי

שירצה האל הקרבתו אליו לא יסגר פתח התשובה בפניו ולא ימנעה ממנו אלא פותח לו פתח התשובה ויורה אותו בדרך הטובה והישרה כמ״ש וכו׳. כבר פרשתי לך מחובות התשובה וגליתי לך במה שיש בהם טענה עליך ואין לך תואנה שתתאונן ולא טענה שתטען. כה זה תשיב לבוראך מחר נבערתי ולא נבערתי מה יהיו טענותיך על אלו השאלות ואם אנחנו כהנשאלים ואין מענה לא היה לפנאי. ודע כי התשובה בזה במעשינו ולא במאמרינו. וקח חשבון האיך תשיג רצון בוראך, כי ישיג הטוב מי שזרע. והקץ משנתך וחמול על נפשך שנתן פקדון בידך ועל מתי תישן וכמה? וכבר כלית ימי הבלך בתאות גופך כמו שיעשה העבד הרע ולא תקיץ באחריתך לרצות בוראך וכבר ידעת כי ימי האדם מעט כמו שארז״ל וכו׳. והלא תדע שהיתה לך נפש נכבדה יקרה השחת אותה בהבלי העולם והתרשלת לעיין באחריתך שהיא קיימת לנצח. הלא תעלה מחשבתך אל המסלה העולה בית אל למקום אשר שם חונות נפשות הצדיקים, ותשוב בהיות שער התשובה פתוח והכפרה נמצאת כמו שאמר דרשו וכו׳. והחל קודם שתבוא אליך הרעה כי אינך מובטח במחרת יום אחד. ראה לנפשך מקום שיהיה ראוי לך. ומי שירצה להכנס להשיג רצון האל בשער צר, יכנס אליו אשר בו נכנסו הסובלים ליראת האל. ולא ישיגו כבוד האל אלא הממהרים לרצונו, כמו שארז״ל וכו׳ ואמר הכתוב חשתי ולא התמהמהתי וגו׳. חשוב עם נפשך ובוש מבוראך שתקרב אליו במה שאינך רוצה שיקרבו אליך הנבראים. ואתה יודע כי אם הקצפת פקיד אחד מקטני פקידי המלך לא תתן לנפשך מנוחה ולא תתרשל מהתחנן ומהכנע מפניו כדי שימחול לך ושלא ישלם לך גמול יסורים קשים ואם הוא דל ונבזה כמוך כ״ש אם קצף עליך אחד מהשרים כ״ש המלך כי אתה תחל לבקש כפרה ולהכנע מפניו שלא ירע לך. ואתה הדע שאין בידו להזיק לך מבלתי רצון הבורא כמו שאמר הכתוב וכו׳, ואין בידו קיום מלכותו והסרתו ועל שכחו מעשים ולהזכירו מעשים והרבה שנסתר עליו מהנראה כ״ש מהנסתר. ועם דעתך כל זה לא תאחר לבקש ממנו כפרת

עונך אצלו ותמהר לאשר הוא רצונו . האיך לא נבוש מהבורא היודע כל מצפוניך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא ישכח דבר מפני דבר כמו שיעשה מלך ב"ו ואין מנוס ומפלט ממשפטו ודינו ואין קץ למלכותו . ואין דעת לנו מתי יבוא יומנו ונקרב קיצנו . ואם אמר אומר לאנשי קריה אחת קחו על נפשותיכם כי אחד מכם ימות בזה החדש אבל איני יודע מי הוא , והלא יהיו כלם מפחדים ומתיראים האחד שמא הוא יהיה והאחד שמא הוא יהיה וכן כולם . והאיך לא נירא לנפשותינו מאד ואנו רואים המות בכל יום ובכל חדש יכלה מספר גדול וחשבון רב מאוד , הלא היא חובה עלינו שנחפש דרכינו בכל יום וחדש קודם המיתה אפי' יום אחד , כמו שארז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים . ובחן זה בשכלך והכרתך באשר תראה בעיניך בברור ומה שיאמר לך זולתך ואתה אל בינתך אל תשען. ואומר כי לאלהים ית' על עבדיו טובה אם קבלוהו ישמחו בה ואם לא ונהפכה לנקמה . והבורא הטיב לך בשכל שנתן לך ולב יודע יש לך מותר על אחרים , והוא עוזר אותך ומדריכך בדרך הטובה והישרה כמו שאמר וכו'. וכבר קבל עליך בקול נעים אחר כן בגערה להפחידך ביסורין כדי שתשוב אליו ותמהר לתשובה לשמו . ומהר ורוץ ובחר לנפשך מה שיבחר בוראך ורצה ממנה מה שרצה הוא ממנה ואל ישיאך הפתיות להבזות נפשך , כי אם הבזית את נפשך מי הוא אשר יכבדנה ? ואל ישיאך יצרך ויאמר לך באחרית ימיך תשוב לבורא . ותשוב אליו בזה שאמר הנביא בפרשת וכו'. וכבר משלו הראשונים משל בדבר הזה באדם אחד שהיו בידו רצי כסף והיה עובר בנהר אחד גדול לכרך גדול וכשהיה עובר בנהר השליך את הרצי כסף מידו לרוב פחדו פן יטבע במים בעבורם ונשאר בידו אחד והחל לעבור וגברו עליו המים וראה נפשו בסכנה , והיתה ספינה אחת עוברת נתן לבעל הספינה אותו האחד שנשאר בידו והעבירו ואחר כך הרויח זהב וכסף והגיע לחפצו ורצונו . הנה אם אבדו רצי הכסף לא נשאר לו זולתי אחד ובו הציל את נפשו . וכן בעל התשׁ בה אם חקר בכל לבבו ומאודו אפי' יום אחד קודם המיתה

אותו היום הצילו מגיהנם ויהיה בן העוה"ב כמו שנאמר וכו', ואמר כל פשעיו אשר עשה לא תזכרנה לו. ואל יכבד בעיניך מוכרי ותוכחתי כי להועילך דברתי לך הנה וכן להוכיח נפשי ונטה לדרך האמת, ושבח לאל שיעזור אותך והשכילך אשר הסכלת, ולא תקח לך ראיה מהפתאים המתרשלים על נפשם ולא הלמד מהם, כי זה מפרטי היצר ומחרמיו שיצוד בהם חסרי הדעה. — ישימנו האל מהאוהבים למהר לעבודתו ומהמקובלים ומהמהורים לפניו בעיניו בחסדיו ורחמיו:

